خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان (١٩٧٦- ١٩٨٨)

پارتی و سۆسیالیست و پاسۆک بە نموونە

هاوکار محەمەد محەمەدڕەشید

لە بڵاوکراوەکانی دەستەی ئینسکلۆپیدیای پارتی دیموکراتی کوردستان

هەولێر-٢٠٢٤

ناوی کتێب: خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان (١٩٧٦-١٩٨٨)

نووسینی: هاوکار محەمەد محەمەدڕەشید

دیزاینی بەرگ و ناوەوە: دیار سەعید پیرانی

سەرپەرشتی چاپ: مستەفا نەجم فەیلی

ساڵ و شوێنی چاپ: هەولێر - ٢٠٢٤

چاپخانە: دانیشفەڕ

تیراژ: ١٠٠٠

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان/ هەرێمی کوردستان
ژمارەی سپاردنی (١١٧٤) ساڵی ٢٠٢٣ پێدراوە

ئەم پەرتوکە لە بنەڕەتدا وەك بەشێك لە پێداویستییەکانی بەدەستهێنانی پلەی ماستەر لە مێژووی نوێ و هاوچەرخدا بە سەرپەرشتی پ.ی.د. دڵشاد مەحموود عەبدولرەحمان پێشکەشی ئەنجوومەنی کۆلێژی ئاداب- زانکۆی سەلاحەددین- هەولێر کراوە.

پێشکەش بە:

- به گشت پێشمەرگە و شەهیدانی کوردستان.
- به باوک و دایکی خۆشەویستم که هیواخوازی تەواوکردنی خوێندنم بوون.
- هاوسـەری ژیانـم (ژوان) کـه لەگـەڵ ئـەم توێژینەوەیـه ماندووبوونـی زۆری کێشـاوه و بەشـێکی زۆری لـه کاتەکانـی بـۆ تەواوکردنـی ئـەم بەرهەمـه پـێ بەخشـیم.
- جگەرگۆشەکانم (سان و ڤان).

ناوەرۆك

لاپەڕە	بابەت
١٥	**پێشەكی**
٢٥	**دەروازە** خەباتی چەكداری لە باشووری كوردستاندا (١٩٦١-١٩٧٥)
٤٥	**بەشی یەكەم:** **سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەكداری لە باشووری كوردستان (١٩٧٦-١٩٧٩).**
٤٧	**تەوەری یەكەم**: هۆكار و هەلومەرجی سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەكداری.
٤٧	باسی یەكەم: هۆكارەكانی سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەكداری.
٦١	باسی دووەم: هەڵوێستی وڵاتانی هەرێمی بەرانبەر هەڵگیرسانەوەی خەباتی چەكداری (١٩٧٦-١٩٧٩)
٦٩	**تەوەری دووەم**: دامەزراندن و ڕێكخستنی مەفرەزە سەرەتاییەكان.
٦٩	باسی یەكەم: سەركردایەتیی كاتی پارتی (القیادة المؤقتة).
٧٩	باسی دووەم: بزووتنەوەی سۆسیالیستی دیموكراتی كوردستان.
٨٥	باسی سێیەم: پارتی سۆسیالیستی كورد (پاسۆك).
٨٩	باسی چوارەم: لایەنی لۆجستیی مەفرەزە چەكدارەكان.
٩٣	**تەوەری سێیەم**: چالاكیی پێشمەرگە و شەڕی پارتیزانی (١٩٧٦-١٩٧٩)
٩٥	باسی یەكەم: سەركردایەتیی كاتی پارتی (القیادة المؤقتة)
١٠٣	باسی دووەم: بزووتنەوەی سۆسیالیستی دیموكراتی كوردستان
١٠٧	باسی سێیەم: پارتی سۆسیالیستی كورد (پاسۆك).
١٠٩	**بەشی دووەم** **خەباتی چەكداری لە باشووری كوردستان لە ساڵانی جەنگی عێراق و ئێراندا (١٩٨٠-١٩٨٨)**

تەوەری یەکەم: کاریگەری جەنگ لەسەر باشووری کوردستان	١١١
تەوەری دووەم: کاریگەری ئەزموونی کاری بەرەیی لەسەر خەباتی چەکداری	١٢٧
باسی یەکەم: ئەزموونی کاری بەرەیی	١٢٧
باسی دووەم: کاریگەری تێکۆشانی بەرەیی لەسەر خەباتی چەکداری	١٣٥
تەوەری سێیەم: دیارترین شەڕەکان لە ساڵانی (١٩٨٠-١٩٨٨)	١٤٧
باسی یەکەم: پارتی دیموکراتی کوردستان	١٤٧
باسی دووەم: حزبی سۆسیالیستی کوردستان (حسک)	١٥٩
بەشی سێیەم **پلان و ستراتیژی سیاسی و سەربازی حکومەتی عێراق بەرامبەر خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان (١٩٧٦-١٩٨٨)**	١٦٧
تەوەری یەکەم: ڕاگواستن و تێکدانی گوندەکان و گەمارۆدانی هێزەکان	١٦٩
تەوەری دووەم: چالاکیی پێشمەرگە لەنێو شارەکان و پلانی حکومەت	١٨٣
باسی یەکەم: چالاکیی پێشمەرگە لەنێو شارەکاندا	١٨٣
باسی دووەم: پلانی حکومەت بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی پێشمەرگە لە شارەکاند	١٩٩
تەوەری سێیەم: هۆکارەکانی پاشەکشە و لاوازبوونی خەباتی چەکداری	٢٠٧
باسی یەکەم: هۆکارە ناوخۆییەکان	٢٠٧
باسی دووەم: هۆکارە دەرەکییەکان	٢١٧
ئەنجام	٢٢٥
لیستی سەرچاوەکان	٢٣٣
پاشکۆکان	٢٧٥

پوختە

باشووری کوردستان دوای نسکۆی شۆڕشی ئەیلوول لە ساڵی (١٩٧٥)، بە دۆخێکی سیاسی و سەربازیی دژوار و ناهەمواردا تێپەڕیوە، لەبەر ئەوەی حکومەتی عێراق دوای ڕێککەوتننامەی جەزائیر لە (٦ی ئاداری ١٩٧٥)، بە هەموو شێوەیەک هەوڵی داوە بزاڤی ڕزگاریخوازی کوردی لاواز بکات، هەربۆیە لەم ڕووەوە چەندین سیاسەتی بەرنامە بۆ داڕێژراوی جۆراوجۆری گرتۆتەبەر، وەک ڕاگواستن، بە عەرەبکردن و بە بەعسی کردن. جگە لەوانەش سوپاکەی لە ناوچە جیاجیاکانی باشووری کوردستان جێگیرکردبوو، تەنانەت ناوچە دوورەکانیش ڕەبیە و بنکەی سەربازی تێدا دانرابوو. بۆ بەرەنگاربوونەوەی ئەو دۆخە پارتی دیموکراتی کوردستان لە ژێر ناوی سەرکردایەتیی کاتی درێژەی بە خەباتی سیاسی و چەکداری خۆی دا تا ساڵی (١٩٧٩)، بزووتنەوەی سۆسیالیستی کوردستان لەناو نیمچە بەرەی یەکێتیی نیشتمانی کوردستاندا بوو تا (١٩٧٩)، دوای جیابوونەوەی لە (ی.ن.ک) لە ژێر ناوی حزبی سۆسیالیستی یەکگرتووی کوردستان (حسك)، پەرەی بە خەباتی سیاسی و چەکداری دا. لە هەمان کاتدا پارتی سۆسیالیستی کورد (پاسۆک) کە لە هەناوی (کاژیک) دروستبوو، لە ساڵی (١٩٧٧) خەباتی چەکداری دژی حکومەتی عێراق ڕاگەیاند. ئەم حزبانە لە پەیڕەو و پرۆگرامییان جەختیان لەسەر خەباتی چەکداری و دژایەتی حکومەتی بەعس دەکردەوە.

هەڵگیرسانی جەنگی عێراق و ئێران لە (٢٢ی ئەیلوولی ١٩٨٨) زەمینەیەکی لە باری بۆ حزبە کوردستانییەکان ڕەخساندن، بۆ ئەوەی بتوانن درێژە بە خەباتی چەکداری و فراوانکردنی چالاکیی سیاسی و سەربازییەکان بدەن. ئەمەش بووە هۆی ئەوەی دواتر خەباتی بەرەیی بێتە کایەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەبوونی ناکۆکی و ململانێ لە نێوانیان ڕادەیەک ڕێگر بوو لە زۆربوونی چالاکیی هاوبەش، بەڵام دوای ئاشتبوونەوەی گشتی و دروستبوونی بەرەی کوردستانی لە (٢ی ئایاری ١٩٨٨)، خەباتی چەکداریی کوردی

لە باشــووری کوردســتان پەرەیســەند و هێزەکانی پێشــمەرگە چەندین شــارۆچکە و گوندییان ئازادکـردووە، هەربۆیـە حکومەتـی عێـراق بـە مەبەسـتی کۆتاییهێنـان بـە خەباتـی چەکداری، ستراتیژییەتـی ڕووبەڕووبوونـەوەی بەرانبـەر هێزەکانـی پێشـمەرگە گـۆڕی، ئەویـش بریتـی بـوو لـە هەڵمەتـی تێکدانـی گونـدەکان و ڕاگـواستن و ئەنجامدانـی ئۆپراسـیۆنی ئەنفـال لـە سـاڵی (١٩٨٨)، تەنانـەت بەکارهێنانـی چەکـی کۆکـوژی دژی هێزەکانـی پێشـمەرگە لـە سـاڵی (١٩٨٨)، بۆیـە ئەسـتەم بـوو هێزەکانـی پێشـمەرگە بتوانـن بەرگـری بکـەن. ئەمـەش کاریگـەری هەبـوو لـە سـەر لاوازبوونـی خەباتـی چەکداریـی کـورد

سـاڵانی (١٩٧٦-١٩٨٨)، دوو سـەردەمی جیاکـەرەوەی مێژوویـی لەخۆگرتـووە. مـاوەی نێـوان (١٩٧٦ تـا ١٩٧٩) بـە سـەرهەڵدانەوەی خەباتـی چەکـداری و ڕێکخسـتنەوەی هێـزی پێشـمەرگە و سـەرهەڵدانی فرەحزبـی و فرەلەشـکری دادەنرێـت، لەبەرئـەوەش قۆناغێکـی جیـاواز بـوو بـە بـەراورد بـە شـۆڕشی ئەیلـوول. جەنگـی عێـراق - ئێـران (١٩٨٠-١٩٨٨) بـە سـەردەمێکی گرنـگ و هەسـتیار دادەنرێـت، چونکـە بـووە هـۆی پەرەسـەندن و هەڵکشـانی خەباتـی چەکـداری و فراوانبوونـی چالاکییـەکانی هێزەکانـی پێشـمەرگە

ئەم توێژینەوەیە لە دەروازە و سێ بەش و ئەنجام پێکهاتووە:

دەروازە: پوختەیەکـی مێژووییــە لەســەر خەباتــی چەکداریــی کــورد لــە (١٩٦١ تــا ١٩٧٥). بـاس لـە چالاکیـی سیاسـی و سـەربازی کـراوە، بەشـی یەکـەم: بـۆ سـەرهەڵدانەوەی خەباتـی چەکداریـی لەباشـووری کوردسـتان لـە سـاڵانی (١٩٧٦-١٩٧٩) تەرخانکـراوە، ئـەم بەشـە سـێ تـەوەر لەخـۆ دەگرێـت: لـە تـەوەری یەکەمـدا بـاس لـە هـۆکار و هەلومەرجـی دەسـت پێکردنـەوەی خەباتـی چەکـداری و هەڵوێسـتی وڵاتانـی هەرێمـی سـەبارەت بـە سـەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری کـراوە. تـەوەری دووەم تایبـەت کـراوە بـە دامەزرانـدن و ڕێکخسـتنی مەفـرەزە سـەرەتاییەکانی (س.ک/ پ.د.ک) و (حسـک) و (پاسـۆک). بـاس لـە دروسـتبوونی مەفـرەزە سـەرەتاییەکان و ڕێکخسـتنی چەکـداری کـراوە. هەرچـی تـەوەری سـێیەمە بـۆ چالاکییەکانـی پێشـمەرگە و شـەڕی پارتیزانـی لـە سـاڵانی (١٩٧٦-١٩٧٩) تەرخان کـراوە. بەشـی دووەمـی توێژینەوەکـە لـە ژێـر ناونیشـانی خەباتـی چەکداریـی لـە باشـووری

کوردستان لەساڵانی جەنگی عێراق و ئێران (١٩٨٠-١٩٨٨)، لە میانەی سێ تەوەردا پێشهاتە سیاسی و سەربازییەکان تاوتوێ کراون. لە تەوەری یەکەمدا کاریگەرییەکانی جەنگ لەسەر باشووری کوردستان، لە ڕووی سەربازی و سیاسی و ئابووری و خوێندن خراونەتەڕوو. تەوەری دووەم: کاریگەری ئەزموونی کاری بەرەیی و لەسەر خەباتی چەکداریی ڕوونکراوەتەوە. تەوەری سێیەم تەرخان کراوە بۆ دیارترین شەڕەکانی هێزەکانی پێشمەرگە بەرانبەر حکومەتی عێراق لەساڵانی (١٩٨٠-١٩٨٨). لە دوا بەشی ئەم نامەیەدا تیشک خراوەتە سەر پلان و ستراتیژی سیاسی و سەربازی حکومەتی عێراق بەرامبەر خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان ١٩٧٦-١٩٨٨. کە سێ تەوەری لە خۆگرتووە، تەوەری یەکەم باس لە ڕاگواستن و تێکدانی گوندەکان و گەمارۆدانی هێزەکان کراوە، تێیدا زانیاری ورد خراونەتەڕوو، لەسەر ئەو ڕێوشوێنە توندەی حکومەت بۆ لاوازبوون و کۆتاییهێنان بە خەباتی چەکداری کورد. تەوەری دووەم بۆ چالاکییەکانی پێشمەرگە لەنێو شارەکان و پلانی حکومەت بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی پێشمەرگە لە شارەکان تایبەتکراوە، دوا تەوەریش بۆ هۆکارەکانی پاشەکشە و لاوازبوونی خەباتی چەکداریی کورد تایبەتکراوە.

پێشەکی

خەباتـی چەکـداری لـە باشـووری کوردسـتان لەسـەردەمی کۆماریـدا چەنـدان قۆناغـی بڕیـوە و هـەر کاتێـک بزاڤێکـی چەکـداری سـەرکوت کرابێـت، لـە شـوێنیدا بزاڤێکـی چەکداریـی دیکـە سـەری هەڵداوەتـەوە، بۆیـە گونجـاوە بگوترێـت سـیمای خەباتـی چەکداریـی باشـووری کوردسـتان فـرە ئەڵقەییـە و تەواوکـەری یـەکترن، زۆربـەی خەباتـی چەکـداری و سیاسـی کـورد لـە پێنـاوی بـە دەسـتهێنانی مافـە نەتەوەییـەکان و ئـازادی نەتەوەیـی بـووە، لەبەرئـەوەی نەتـەوەی کـورد بـەردەوام چەوسـێنراوەتەوە، لـە مافـە نەتەوەییەکانــی بێبەشــکراوە، لەبەرئەوەشــە خەباتــی چەکداریــی کــورد هەڵگــری ئامانجـی نەتەوەیـی بـووە، ئـەو خەباتـەش قۆنـاغ بـە قۆنـاغ گەشـەی کـردووە.

گرنگـی توێژینەوەکـە: دوای نسـکۆی شـۆڕش لـە سـاڵی (١٩٧٥) حکومـەتی عێـراق جەختــی لەســەر ئــەوە دەکــردەوە کــە بزاڤــی چەکداریــی کــوردی کۆتایــی هاتــووە، هەرچەنـدە ڕێوشـوێنی تونـدی ئەمنـی گیرابووەبـەر، بـۆ ڕێگـری لـە سـەرهەڵدانەوەی خەبـاتی چەکـداری، بـەڵام دوای ئـەوەی چەنـد حزبێکـی سیاسی دامـەزران و مەفـرەزەی چەکدارییـان پێـك هێنـاوە، لـە پەیـڕەو و پڕۆگرامیانـدا جەختیـان لەسـەر خەبـاتی چەکداری دژ بـە حکومـەتی عێـراق کردبـووەوە.

حکومـەتی عێـراق چەندیـن سیاسـەتی، وەک: ڕاگـواستن، بـە بـەعسی کـردن و بـە عەرەبکـردن، دژی هاووڵاتیـانی کوردسـتان گرتبووەبـەر. لـە ئاسـتی هەرێمییـش تورکیـا و ئێـران لەپێنـاو لاوازکـردن و لەناوبـردنی بزووتنـەوەی ڕزگاریخـوازی کـورد، هەماهەنگـی و ڕێککەوتنیـان لـە نێـوان هەبـووە. دوای گـۆڕانی سیسـتەمی سیاسـیی ئێـران لـە (شـوباتی ١٩٧٩)، دەروازەیەکـی گرنـگ بـە ڕووی خەباتی چەکداریی کوردی لە باشـووری کوردسـتاندا کرایـەوە، بـە تایبـەت دوای ڕوودانـی جەنگـی عێـراق- ئێـران لـە سـاڵی(١٩٨٠) بـووە

هـۆی پەرەسـەندنی خەبـاتی چەکـداری و فراوانبـوونی ناوچـەکانی ژێـر دەسـەڵاتی حزبـەکان، هێـزەکانی پێشـمەرگە توانییـان چەندیـن شـارۆچکە و ئازادبکـەن، تەنانـەت توانییـان دزە بکەنـە نێـو شـارەکان و چالاکـی چەکـداری ئەنجـام بـدەن. هـەر لـەو ماوەیـەدا ئەزموونـی کاری بەرەیـی دروسـتبوو، سـەرباری ئەنجامـدانی چالاکـی سیاسـی و چەکداریـی هاوبـەش، بـە تایبـەت دوای ئاشـتبوونەوەی گشـتی، حزبـەکان ڕێگەیـان بـە هێـزەکانی یـەکتری دا، چالاکیـی چەکـداری لـە ناوچـەکانی ژێـر دەسـەڵاتی یـەکتر، دژی حکومـەتی عێـراق ئەنجـام بـدەن. ئـەم ڕووداوانـە کاریگـەری بەرچاویـان لەسـەر هەڵکشـانی خەبـاتی چەکـداری هەبـوو

هەڵبـژاردنی بابـەتی توێژینەوەکـە: هـۆی هەڵبژاردنـی ئـەم بابەتـە دەگەڕێتـەوە بـۆ گرنگـی مـاوە مێژووییەکـە (١٩٧٦-١٩٨٨)، لـە ڕووی سـیاسی و چەکدارییـەوە، کـە بـە قۆناغێکـی گرنگـی مێژوویـی دادەنرێـت کـە باشـووری کورسـتان پێیـدا تێپەڕیـوە، ئەمـەش بـە هـۆی ئـەوەی لـەو ماوەیـەدا جموجۆڵێکـی سیاسـی و چەکداریـی گـەورەی بەخۆیـەوە بینیـوە، بـە تایبـەت دوای نسـکۆی شـۆڕش لـە سـاڵی (١٩٧٥) چەنـد حزبێکـی سیاسی دامـەزران، ئـەوەش دەسـتپێکی سـەردەمێکی جیـاواز بـوو بـە بـەراورد بـە شـۆڕشی ئەیلـوول، چونکـە فرەحزبـی و هێـزی چەکـداری سـیمایەکی دیـاری ئـەم قۆناغـە بـووە، ئـەو حزبانـە لـە پەیـڕە و پڕۆگرامیـان بـە ئاشـکرا جەختیـان لەسـەر خەبـاتی چەکـداری کردووەتـەوە، چونکـە دەسـەڵاتدارانی عێـراق بـەردەوام دژە دیموکراسـی و ئازادیخـوازی بـوون، سیاسـەتێکی سـەرکوتکەرانەیان بەرامبـەر گەلـی کوردسـتان پیـادە کـردووە و ناچارییـان کـردووە بـۆ مانـەوەی خـۆی پەنـا بەرێتـە بـەر خەباتـی چەکـداری، شانبەشـانی شـێوازەکانی تـری خەبـات لـە سیاسـی، کۆمەڵایـەت، ئابـووری و فەرهەنگی...هتـد

چوارچێـوەی توێژینەوەکـە: (خەباتـی چەکـداری لـە باشـووری کوردسـتان (١٩٧٦-١٩٨٨)، پـارتی و سۆسیالیسـت و پاسـۆک بـە نموونـە)، لـەو سـۆنگەیەوە بـۆ ئەنجامدانـی توێژینـەوە دەستنیشـان کـراوە، سـەرباری ئـەوەی پێـشتر بـە شـێوەیەکی ئەکادیمـی لەسـەرخەباتی چەکـداری ئـەو حزبانـە نەنـووسراوە، لایەنێکـی گرنگـی مێـژووی خەباتـی ڕزگاریخـوازی کـورد لـە باشـووری کوردسـتان پێکدەهێنێـت. هەرچـی دەستنیشـانکردنی

خەباتــی چەكداریــی (پــارتی و سۆسیالیســت و پاسـۆک) و بــاس نەكردنــی خەباتــی چەكداریـی یەكێتی نیشـتمانی كوردسـتانە، بـۆ دوو هـۆ دەگەڕێتـەوە، یەكەمیـان: خەبـاتی چەكداریـی یەكێتیـی نیشـتمانی كوردسـتان بـە تەنیا ناونیشـانی تێزێكـی دكتۆرایـە، لەپێناو دووبارەنەبوونــەوەی زانیارییــەكان، باســكردنی خەباتــی چەكداریــی ئــەو حزبەمــان وەلانـاوە. دووەمیـان: چونكـە پارتـی و سۆسیالیسـت و پاسـۆك لـە بەرەیەكـی یەكگرتـوو بەنێـوی (جـود) پێكـەوە ئەنـدام بـوون و چەندیـن چالاكیـی هاوبەشـیان ئەنجـام داوە. بۆیـە ئـەو حزبانـە وەك نموونـە بـۆ ئەنجامدانـی توێژینـەوە دەستنیشـان كـراون. مـاوە مێژووییەكـەی توێژینەوەكـە لـە (٢٦ی ئایـاری ١٩٧٦) دەسـت پێـدەكات، چونكـە ئـەو مێـژووە لـە لایـەن حیزبـە كوردییەكانـەوە بـە دەسـتپێكی سـەرهەڵدانەوەی خەباتـی چەكـداری لـە قەڵـەم دراوە، هەروەهـا كۆتایـی مـاوە مێژووییەكـەی توێژینەوەكـەش بریتییــە لــە (٥ی ئەیلوولــی ١٩٨٨) ، ئەمــەش بــە هــۆی ئــەوەی خەباتــی چەكــداری لـەو مێـژووە بـەدواوە، لـە ئاكامـی سیاسـەتی بـێ بەزەییانـەی حكومەتـی عێـراق، بـەرەو لاوازی چــووە و حزبــەكان دوای ئــەوەی حكومــەت دەســتی بەســەر هەمــوو ناوچەكانــی باشـووری كوردسـتاندا گرتـووە، بارەگاكانیـان گواسـتووەتەوە بـۆ ئـەو دیـوی سـنوورەكانی ئێـران، بـەوەش خەباتـی چەكـداری پاشەكشـەی كـردووە و پێـی ناوەتـە قۆناغێكـی نەمان.

ئامانجــی توێژینەوەكــە: ئــەم توێژینەوەیــە هەوڵێكــە بــۆ وەڵامدانــەوەی ژمارەیــەك پرســیار و ڕاســتكردنەوەی كۆمەڵێــك پــرس، لەوانــە: ســەرهەڵدانەوەی خەباتــی چەكــداری و یەكــەم ڕووبەڕووبوونــەوە و چالاكیــی چەكــداری لــە لایــەن كام لایەنــەوە ئەنجـام دراوە؟ ئایـا لـەو ماوەیـەدا هەلومـەرج و زەمینـەی دەسـت پێكردنـەوەی خەباتـی چەكــداری لەبــار بــووە؟ خەباتــی چەكــداری لــە ئاســت خواســت و داواكارییەكانــی ئــەو قۆناغــەی بزاڤــی ڕزگاریخــوازی نەتەوەیــی كــورددا بــووە؟ هۆیەكانــی گرتنەبــەری ستراتیــژی شــەڕی پارتیزانــی لــە لایــەن هێزەكانــی پێشــمەرگەوە چــی بــووە؟ جەنگــی هەشــت ســاڵەی عێــراق- ئێـران چ كاریگەرییەكـی لەسـەر خەباتـی چەكـداری دانـاوە؟ چالاكییــە چەكدارییــەكان چ كاریگەرییەكیــان لەســەر هەڵوێســت و سیاســەتی حكومــەت هەبــووە؟ پلان و ستراتیــژی حكومــەت چــی بــووە بــۆ ڕووبەڕووبوونــەوەی خەباتــی چەكــداری؟ لەبەرچــی خەباتــی چەكــداری لــە (١٩٨٨)وە كــز و بێهێــز بــووە؟

ئـەم پرسـیارانە و هـی دیكـەش لـەم تویژینەوەیـەدا، بـە پشـت بـەستن بـە بەڵگەنامـە و سـەرچاوەی رەسـەن و زانسـتی، هەوڵـدراوە وەڵام بدرێنــەوە

ڕێبـازی توێژینەوەكـە: لـە نووسـینی ئـەم توێژینەوەیـەدا سـوودمان لـە تێكەڵكردنـی چەنـد ڕێبازێكـی مێژوویـی وەرگرتـووە، لـە دەروازە و بەشـی یەكـەم و دووەمـدا پشـت بـە ڕێبـازی (وەسـفی و كرۆلۆنـۆژی مێژوویـی) بەسـتووە، لـەم چوارچێوەیـەدا زانیارییـە مێژووییـەكان بـە پشـت بـەستن بـە بەڵگەنامـە و سـەرچاوەی رەسـەنی مێژوویـی، بـە شـێوەیەكی زانسـتی خراونەتـەڕوو، بەپێـی توانـا و وەك پێویسـتیش ڕێبـازی (ڕاڤەكـردن و بـەراوردكاری) لـە بەشـی سـێیەمدا بەكارهـێنراوە

گرفتـی توێژینەوەكـە: لـە میانـەی ئامادەكردنـی ئـەم توێژینەوەیـەدا، دووچـاری چەنـدان كێشـە و گرفـت بووینـەوە، دیارترینیـان بریتیبـوو لـە كەمـی و دەگمـەنی سـەرچاوەی پێویسـت لەسـەر خەباتـی چەكداریـی حزبـەكان، بـە تایبـەت دەگمەنـی بەڵگەنامـەكان. هەرچەنـدە (پ.د.ك) تـا ڕادەیـەك بەشـێك لـە بەڵگەنامـە و بەلاغـی عەسـكەری و ڕۆژنامەكانـی شـاخی ئەرشـیڤ كـردووە، بـەڵام هەرچـی (حسـك) و (پاسـۆک)ە، بـە هـۆی نەمانـی ئـەو بڵاوكراوانـەی كـە لـە شـاخ دەرچوونـە و لـە ئەنجامـی ئـەوەی لـە بارودۆخێكـی سـەختدا بڵاوكراونەتـەوە، بەشـێكی زۆریـان فەوتاون و ئەرشـیڤ نەكـراون، هەربۆیـە دەسـتكەوتنیان كارێكـی ئاسـان نەبـوو. بەشـێك لـەو ئەرشـیڤ و بەڵگەنامانـە لـە لایـەن كەسـایەتییەكان هەڵگیـراون، سـەرباری چەندیـن سـەردان و دیـدار بـۆ لای كەسـایەتییەكان، بـە بیانـووی جۆراوجـۆر نەتوانـراوە بەڵگەنامـەكان بـە شـێوەیەكی بـاشتر بەدەسـت بهێندرێـت. ئەمـەش وای كـردووە سـەرباری ئـەوەی كاتێكـی زۆرمـان لـێ بەفیـڕۆ بچێـت، زانیاریـی پێویسـت بـە شـێوەیەكی یەكسـان، لەسـەر حزبەكان بەردەسـت نەبێـت، بـە تایبـەت پاسـۆك كـە بـەراورد بـە حزبەكانـی دیكـە، چالاكیـی چەكداریـی شـاخی كـەم بـووە، چونكـە ژمـارەی پێشـمەرگەكانی كـەم بـووە، ئـەو چالاكییانـەی ئەنجامـی داوە بـە هاوبەشـی لەگـەڵ حزبەكانـی دیكـە بـووە. هەروەهـا گرفتێكـی دیكـەی توێژینەوەكـە ئامادەنەبوونـی كەسـایەتییەكان بـوو كـە دیـدار و چاوپێكەوتنیـان لەگـەڵ سـاز بكرێـت، بـە تایبـەت ئەوانـەی بەشـداری ڕووداوەكان بـوون

ناوەرۆكـی توێژینەوەكـە: ئـەم توێژینەوەیـە لـە دەروازە و سـێ بـەش و ئەنجـام و

لیستی سەرچاوە و پاشکۆکان پێکهاتووە. دەروازە: بە پوختی باس لە بارودۆخی سیاسی و چەکداریی کورد لە باشووری کوردستان (١٩٦١-١٩٧٥) کراوە. بەشی یەکەم: لەژێر ناونیشانی: (سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان ١٩٧٦-١٩٧٩)، لە سێ تەوەر پێکهاتووە، لە تەوەری یەکەمدا باس لە هۆکار و هەلومەرجی سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری لە میانەی دوو باسدا کراوە، باسی یەکەم بۆ هۆکارەکانی سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری (١٩٧٥-١٩٧٦) تەرخان کراوە. باسی دووەمیش تایبەت کراوە بۆ هەڵوێستی وڵاتانی هەرێمی بەرانبەر بە سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری (١٩٧٦-١٩٧٩). تەوەری دووەم تەرخان کراوە بۆ باسی دامەزراندن و ڕێکخستنی مەفرەزە سەرەتاییەکانی (س.ک/ پ.د.ک)، (بسك/ حسك) و (پاسۆک) لە میانەی چوار باسدا. هەرچی تەوەری سێیەمە بۆ چالاکییەکانی پێشمەرگە و شەڕی پارتیزانی لە ساڵانی (١٩٧٦-١٩٧٩) تەرخان کراوە

بەشی دووەمی توێژینەوەکە لە ژێر ناونیشانی (خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان لە ساڵانی جەنگی عێراق و ئێراندا (١٩٨٠-١٩٨٨) دایە، کە لە میانەی سێ تەوەردا پێشهات و ڕووداوەکان خراونەتەڕوو. لە تەوەری یەکەمدا باس لە کاریگەری جەنگ لەسەر باشووری کوردستان کراوە، تێیدا زانیاری لەبارەی کاریگەرییەکانی جەنگ لەسەر باشووری کوردستان لە ڕووی سەربازی و سیاسی و ئابووری و خوێندن خراونەتەڕوو. تەوەری دووەم: کاریگەری ئەزموونی کاری بەرەیی و لەسەر خەباتی چەکداری لە میانەی دوو باسدا خراونەتەڕوو، باسی یەکەم بریتییە لە: ئەزموونی کاری بەرەیی و دامەزراندنی بەرەکانی جود و جوقد و بەرەی کوردستانی. باسی دووەم تایبەتە بە کاریگەری تێکۆشانی بەرەیی لەسەر خەباتی چەکداریی کورد. هەرچی تەوەری سێیەمە تەرخان کراوە بۆ دیارترین شەڕەکانی (پ.د.ک) و (حسک) لە ساڵانی (١٩٨٠-١٩٨٨).

لە دوا بەشدا (پلان و ستراتیژی سیاسی و سەربازی حکومەتی عێراق بەرامبەر خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان ١٩٧٦-١٩٨٨) گەنگەشە کراوە، کە سێ تەوەری لەخۆ گرتووە، تەوەری یەکەم باس لە ڕاگواستن و تێکدانی گوندەکان و گەمارۆدانی هێزەکان کراوە، تێیدا زانیاریی ورد لەسەر ئەو ڕێوشوێنە ئەمنییەی حکومەت گرتوویەتەبەر بۆ کۆتایی هێنان بە خەباتی چەکداریی کورد خراونەتەڕوو. تەوەری دووەم بۆ چالاکیی

پێشمەرگە لەنێو شارەکان و پلانی حکومەت بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی خەباتی چەکداری لە میانەی دوو باسدا خراونەتەڕوو، باسی یەکەم تایبەت کراوە بە چالاکیی پێشمەرگەی (پ.د.ک)، (حسک) و (پاسۆک) لەنێو شارەکان. هەرچی باسی دووەمە تەرخان کراوە بۆ پلانی حکومەت بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی پێشمەرگە لەنێو شارەکاندا. دوا تەوەریش بۆ هۆکارەکانی پاشەکشە و لاوازبوونی خەباتی چەکداری تایبەت کراوە، کە لە دوو باسی سەرەکی پێکدێت، باسی یەکەم تەرخان کراوە بۆ هۆکارە ناوخۆییەکانی لاوازبوونی خەباتی چەکداری. باسی دووەمیش تایبەتە بە هۆکارە دەرەکییەکان، کە تێیدا زانیاری لەسەر ڕۆڵ و هەڵوێستی وڵاتانی هەرێمی و نێودەوڵەتی لەسەر لاوازبوونی خەباتی چەکداری خراونەتەڕوو. لە ئەنجامیشدا پوختەی ئەنجامگیرییەکانی توێژینەوەکە خراونەتەڕوو

شیکردنەوەی سەرچاوەکان: وەک ئاشکرایە هیچ کارێکی زانستی بەبێ سەرچاوەی ڕەسەن و بە بایەخ نایەتە بەرهەم. هەرچەندە تەواوی سەرچاوەکان گرنگ و بایەخی خۆیان هەیە، لەم توێژینەوەیەدا لەپێناو بەدیارخستنی ڕووی ڕاستەقینەی ڕووداوە مێژووییەکان بە شێوەیەکی زانستی و داڕشتنەوەیان، بە لەبەرچاوگرتنی بیروڕا جیاوازەکان، هەوڵدراوە زۆرتر پشت بە سەرچاوەی مێژوویی ڕەسەن و بەڵگەنامەکان ببەسترێت. ئەو سەرچاوانەی لە ئامادەکردنی ئەم توێژینەوەیەدا سوودیان لێ وەرگیراوە فرەچەشنن، وەک: (بەڵگەنامە، بڵاوکراوەی حزبی، یادداشت، دەستنووس، نامەی زانکۆیی، کتێب، وتاری ڕادیۆیی، دیدار و پەیوەندی تەلەفۆنی، ڕۆژنامە و گۆڤارەکان).

بەڵگەنامەکان، لە نووسینی مێژووی نوێ و هاوچەرخدا جێگای بایەخن و وەک سەرچاوەیەکی گرنگ و باوەڕپێکراو مامەڵەیان لەگەڵدا دەکرێت. هەربۆیە لەو ڕووەوە ئەم توێژینەوەیە هەر دوو جۆری بەڵگەنامەی بڵاوکراوە و بڵاونەکراوە تێدا بەکارهێنراوە. بەڵگەنامەکانیش بریتیین لە: (بەیاننامەی حزبی، نووسراوی فەرمی و حکومی، بەلاغی عەسکەری و ڕاپۆرتی سیاسی). هەرچەندە ئەو بەڵگەنامانە لە ماوەی توێژینەوەکەدا بەشێکیان بڵاوکراونەتەوە، هەوڵدراوە ئەوەی بەردەست بێت سوودی لێ وەربگیرێت، هەندێکیشیان لە پاشکۆی نامەکە وەک خۆیان دانراون، هەروا ئاماژە بە شوێن و سەرچاوەکان کراوە کە دەقی بەڵگەنامەکەی لێ وەرگیراوە.

لەگەڵ ئەوەشدا ژمارەیەک لە بەڵگەنامەی بڵاونەکراوە لە ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسیی پارتی دیموکراتی کوردستان، ئەکادیمیای کوردی و بنکەی ژین، بەدەست هێندراون

بیرەوەری و یادداشتەکان، بە یەکێک لە سەرچاوە گرنگەکان دادەنرێت، چونکە نووسەرەکانیان بەشداریی ڕووداوەکانیان کردووە و ڕاستەوخۆ ئاگاداری ڕووداوەکان بوون، زانیارییان لەو بارەیەوە خستووەتەڕوو، لەگەڵ ئەوەشدا بیرەوەرییەکان لە کەموکوڕی بەدەرنین، لەبەرئەوەی زۆربەری نووسەرانیان لە نووسینەوەی بیرەوەرییەکانیان تەنیا باسی لایەنە باشەکانی خۆیان و حزبەکەیان کردووە. بۆیە ساغ کردنەوە و مامەڵەکردن لەگەڵ بیرەوەرییەکان ئاسان نییە. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بەپێی پێویست سوود لە چەند بیرەوەرییەک وەرگیراوە وەکو: (سەرەتای شۆڕشی نوێ چۆن دەستی پێکرد)ی مەلا شێم حەمەدی حاجی ئۆمەرانی، بە یەکێک لەو سەرچاوانە هەژمار دەکرێت کە سوودێکی زۆری بۆ توێژینەوەکە هەبووە، چونکە ناوبراو یەکێک بووە لە پێشمەرگەکانی ئەو مەفرەزەیەی کە لە (٢٦ی ئایاری ١٩٧٦)، ڕووبەڕووی سوپای عێراق بوونەتەوە، شێم حەمەد بە وردی باسی سەرەتای سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری کردووە. لە بەشی یەکەم تەوەری یەکەم سوودی لێ وەرگیراوە. هەروەها (بارزانی و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد١٩٧٥-١٩٩٩، شۆڕشی گوڵان)، بەرگی چوارەم دوو بەشە لە نووسینی مسعوود بارزانی، بەهۆی ئەوەی نووسەر بەشداری زۆربەی ڕووداوەکانی ئەو ماوە مێژووییە بووە و باس لە چۆنیەتی دامەزراندنی (پ.د.ک/ سەرکردایەتی کاتی) دەکات، هەروەها زانیاری دەربارەی دیارترین شەڕەکانی (پ.د.ک) و سوپای عێراق ماوەی نێوان (١٩٨٠-١٩٨٨) خستووەتەڕوو، هەروەها بە خشتە ئاماری دەستکەوت و زیانەکانی پێشمەرگە و سوپای عێراقی خستووەتەڕوو. سوودێکی زۆری بە توێژینەوەکە گەیاندووە، لە هەر سێ بەشی توێژینەوەکە بەپێی پێویست بەکارهێنراوە. (ڕۆژژمێری پێشمەرگەیەک) بەرگی یەکەم و دووەم و سێیەم لە نووسینی (محەمەدی حاجی مەحموود)، سوودێکی زۆری بە توێژینەوەکە گەیاندووە، ناوبراو یەکێک بوو لەو کەسایەتییانەی لە خەباتی چەکداریی ڕۆڵی دیاری هەبووە و بەشداری ڕووداوەکان بووە، لە بەشی دووەم و سێیەم بەکارهێنراوە

دەستنووسـەکان: ئەمەش وەک سـەرچاوەیەکی ڕەسـەن و گرنـگ لـەم نامەیـەدا بایەخـی پێـدراوە، لەبەرئـەوەی زۆر بابەتیـان بـۆ ڕوون کردووینەتـەوە و هەندێکیـان تـا ئێسـتا بڵاو نەکراونەتـەوە، لەوانـە: دەستنووسێکی (حاتـەم عـوسمان گۆمەتاڵـی بـە نـاوی بیرەوەرییەکانـی ژیانـی پێشـمەرگایەتیم)، کـە زانیـاری گرنـگ و زۆر ڕووداوی مێژوویـی خسـتووەتەڕوو لـە بـەشی دووەم تـەوەری سێیەم سـوودی لـێ بـینراوە

کارنامـە ئەکادیمییـەکان: بـە شـێوەیەکی ئەکادیمـی نـووسراون لەلایـەن لێژنـەی پسـپۆڕەوە تاوتوێکـراون، بـۆ نووسـینی ئـەم نامەیـە سـوودیان لـێ وەرگیـراوە لەوانـە: (ڕۆڵـی پارتـی دیموکراتـی کوردسـتان- عێـراق لـە بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گەلـی کـورد لـە باشـووری کوردسـتان ١٩٧٦-١٩٩١)ی (دلاوەر محەمـەد سـدیق)، سـوودێکی زۆری بـۆ توێژینەوەکـە هەبـووە لـە بـەشی یەکـەم و تـەوەری دووەم و سـێیەم بەکارهـێنراوە.

دیـدارەکان: سـوودێکی زۆری بـۆ توێژینەوەکـە هەبـووە، چونکـە ئـەو کەسایەتییانەی دیداریـان لەگەڵـدا سـازکراوە، ڕاسـتەوخۆ بەشـداری ڕووداوەکان بوونـە، بەتایبـەت هەندێـک پـرس و بابـەت زانیارییـان لەسـەر کەمـە یـان بیـروڕای جیاوازییـان لەسـەر هەیـە، ئەمـەش لـە ڕێـگای دیـدار یـان پەیوەنـدی تەلەفۆنـی، یـان لـە ڕێگـەی نامـەی ئەلیکترۆنـی سـوودیان هەبـووە. لەوانـە: (محەمـەدی حاجـی مەحمـوود، مـولازم یونـس ڕۆژبەیانـی، مـولازم شـوان، عەبدولڕەحمان پێـداوی، حەمیـد ئەفەنـدی، عومـەر عـوسمان، موحسـین عـوسمان، سـەیدکاکە، محەمـەد شـاکەلی و ...هتـد) زۆربـەی ئـەم دیدارانـەش لـە دەروازە و هەرسـێ بـەشی توێژینەوەکـە سـوودیان لـێ بـینراوە

کتێـب: وەک سـەرچاوەیەکی گرنـگ و بـە بایـەخ بـە زمانەکانـی کـوردی و عەرەبـی لـە نووسـینی ئـەم نامەیـەدا سـوودیان لـێ وەرگیـراوە، بـە تایبـەت ئـەو کتێبانـەی کـە نووسـەرەکانیان بیانیـن، زۆربەیـان هاتوونەتە کوردسـتان و زانیارییەکانیـان کۆکردووەتەوە، دیدارییـان لەگـەڵ ژمارەیەکـی زۆر لـە کەسـایەتییە دیـارەکان و فەرماندەکانـی پێشـمەرگە ئەنجـام داوە. تـا ڕادەیەکـی زۆر بـێ لایەنانـە ڕووداوەکانیـان نووسـیوەتەوە و لەوانـە: (کرۆنۆلۆگیـای شـۆڕش و خەباتـی کـورد لـە سـەدەی نـۆزدەوە تـا سـاڵی ١٩٩٤) ی ئێـدگار ئـۆ باڵانـس، بـە سـەرچاوەیەکی گرنـگ دادەنرێـت، لـە بەشـی دووەم تـەوەری یەکـەم و تـەوەری سـێیەم پشـتی پـێ بـەستراوە. (کارێکـی ژەهـراوی ئەمریـکا و ئێـران

گازبارانی هەڵەبجە)ی یوست هێڵتەرمان، لەبەشی سێیەم تەوەری سێیەم سوودی بۆ توێژینەوەکە هەبووە. (جینۆساید لە عێراق دا پەلاماری ئەنفال بۆ سەر گەلی کورد)ی میدڵ ئیست ووچ، لە بەشی سێیەم تەوەری یەکەم پشت بە زانیارییەکانی بەستراوە. هەروەها کتێبی نووسەرە کوردەکانیش سوودی زۆریان لێ وەرگیراوە، وەک: (بزاڤی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی کورد لە کوردستانی عێراق لە ساڵەکانی جەنگی عێراق و ئێراندا (١٩٨٠-١٩٨٨)ی عەلی تەتەر نێروەیی، کە لەبنەڕەتدا تێزی دکتۆرایە و کراوەتە کتێب، ناوبراو زانیاریی وردی دەربارەی ئەو ماوە مێژووییە خستووەتەڕوو، لە بەشی دووەم تەوەری یەکەم سوودی لێ وەرگیراوە. هەروەها کتێبی (ژیانی سیاسی لە باشووری کوردستان ١٩٧٥-١٩٩١ سەرهەڵدانی ڕەوتی سۆسیالیستی و دروستبوونی حزبی سۆسیالیستی کوردستان)ی سەلام عەبدولکەریم، کە لە بنەڕەتدا نامەیەکی ماستەرە، سوودێکی زۆری بۆ توێژینەوەکەمان هەبووە، لە بەشی یەکەم تەوەری یەکەم و دووەم بەکارهێنراوە. کتێبی (ئەنفالی کورد و دەوڵەتی عێراق)ی شۆڕش حاجی ڕەسووڵ، زانیاریی وردی دەربارەی ئەنفال و سیاسەتی حکومەتی عێراقی تێدایە، هەروەها لە پاشکۆی کتێبەکە ژمارەیەکی زۆری بەڵگەنامە بڵاوکراوەتەوە، لە بەشی سێیەم تەوەری یەکەم و سێیەم سوودی لێ وەرگیراوە. (سیاسەتی ئێران بەرانبەر جووڵانەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە باشووری کوردستان (١٩٧٥-١٩٨٩)ی فاروق محەمەد محەمەدئەمین، بە یەکێک لەو سەرچاوانە هەژمار دەکرێت، کە سوودێکی زۆری بۆ توێژینەوەکە هەبووە، چونکە ئێران کاریگەری زۆری هەبوو لەسەر خەباتی چەکداریی باشووری کوردستان، لە بەشی سێیەم تەوەری سێیەم بەپێی پێویست بەکارهێنراوە. (بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە باشووری کوردستان١٩٧٥-١٩٨٠) ی جەمال فەتحوڵڵا تەیب، کە لە بنەڕەتدا تێزێکی دکتۆرایە و کراوەتە کتێب، لە ئامادەکردنی ئەم توێژینەوەیە سوودی زۆری هەبووە. ئەو سەرچاوانە بەهای زانستییان هەیە، چونکە بە پشت بەستن بە سەرچاوەی زۆر و فرەچەشن، بە شێوەیەکی ئەکادیمی نووسراون. لەبەشی یەکەم تەوەری یەکەم سوودی بۆ توێژینەوەکە هەبووە. هەروەها سوود لە ژمارەیەک سەرچاوەی عەرەبی وەرگیراوە، لەوانە: (التیارات السیاسیة في کردستان العراق١٩٤٦-٢٠٠١) ی صلاح الخرسان، ئەم کتێبە بەشێکی گرنگی زانیاریی ئەو ماوە مێژووییە بووە،

تیشـکی خسـتووەتە سـەر زۆر لایەنـی گرنگـی ئـەو سـەردەمە، لـە پاشـکۆی کتێبەکـە بەڵگەنامـەی زۆری تێدایـە، لـە بەشـی یەکـەم تـەوەری یەکـەم و دووەم زانیارییەکانـی پشـتیان پـێ بـەستراوە. هەروەهـا کتێبـی (سـنوات المحنـة في الكردسـتان اهـم الحـوادث السياسـية والعسـكرية في كردسـتان العـراق مـن ١٩٥٨- ١٩٨٠)ی شـکیب عقـراوي، بـە سـەرچاوەیەکی گرنـگ دادەنرێـت، چونکـە ناوبـراو زۆر لایەنـی سـەربازی و سیاسـی باشـووری کوردسـتانی خسـتووەتەڕوو. زانیارییەکانـی لـە دەروازەدا سـوودیان لـێ بـینراوە. کتێبـی (المحترقـون الكـورد)ی هاشـم ڕمضـان ابوعـنتر، کـە بـاس لـە ڕۆڵـی سـەرکردایەتیی کاتی (پ.د.ک) دەکات لـە سـەرهەڵدانەوەی خەباتـی چەکـداری، ناوبـراو زانیاریـی وردی لـەو بارەیـەوە خسـتووەتەڕوو، لـە بەشـی یەکـەم تـەوەری یەکـەم و دووەم سـوودی لـێ وەرگیـراوە. جگـە لەمانـەش کەڵـک لـە ژمارەیەکـی دیکـەی کتێـب وەرگیـراوە، کـە لـە لیسـتی سـەرچاوەکاندا ئاماژەیـان پـێ دراوە

ڕۆژنامـە و گۆڤـارەکان: لـەو سـەرچاوانەی بـۆ ئـەم توێژینەوەیـە سـوودیان لـێ وەرگیـراوە، ڕۆژنامـە و گۆڤـار و زمانحاڵـی حزبـە سیاسـییەکانن، لەوانـە: (خەبـات، ڕێـگای ئـازادی، ئـاڵای سـووری کوردایەتـی، اخبـار کردسـتان، سـوورێن، دەنگـی پێشـمەرگە، سـەفین) زانیـاری زۆریـان لـە بـارەی چالاکییەکانـی پێشـمەرگە تێدایـە. لەبـەشی یەکـەم تـەوەری سـێیەم، بـەشی دووەم تـەوەری سـێیەم، بـەشی سـێیەم تـەوەری دووەم بەکارهـێنراون

بڵاوکـراوەی وتـاری ڕادیۆیـی: جۆرێکـی دیکەیـە لـەو سـەرچاوانەی کـە توێـژەر سـوودی لـێ وەرگرتـووە، لێکۆڵینـەوە و وتـار و هەواڵـی ڕادیۆیـی کـە زانیاریـی مـاوە مێژووییەکـەی توێژینەوەکـەی لەخـۆ گرتـووە، لەوانـە: (ئێسـتگەی دەنگـی کوردسـتان – عێـراق). لـە بـەشی دووەم تـەوەری یەکـەم بەکارهاتـووە.

لـە کۆتاییـدا ماوەتـەوە بڵێیـن لەپێنـاو سەرخسـتنی ئـەم توێژینەوەیـە ئـەوەی لـە توانـادا بـووە ئەنجام دراوە و درێغـی لـە کۆشـش و تەقـەڵای زانسـتی نەکـراوە، بێگومـان لـە هەڵـە و کەموکوڕیـش بەدەرنییـە، چونکـە تـەواوەتی تەنیـا بـۆ خودایـە. هیواداریـن ئـەم هەوڵـە زانسـتییە خزمـەت بـە پرۆسـەی نوسـینەوەی مێـژووی کـورد بـکات و جێـی ڕەزامەندیـی خوێنـەران بێـت

دەروازە:

زاراوەی خەباتـی چەکـداری زۆرجـار بـە مانـای شـۆڕش، ڕاپەڕیـن یـان بـزاڤ دێـت، هەرچەنـدە لـە ڕووی تایبەتمەندێتـی و مەبەسـتەوە لـە یـەکتر جیـاوازن، بـەڵام لـە نـاوەڕۆك و لـە چوارچێوەیەکـی گشـتیدا یـەك دەگرنـەوە. لـە پێناسـەیەکی سـادەدا، خەباتـی چەکداری بـە وەرگرتنـی هەڵوێسـتێکی تونـد و کاریگـەر بەرانبـەر بـە چەوسـێنەر و سـتەمکار مانـا دەکرێـت، بـەو پێیـەی ئەنجامدەرانـی ئـەو جـۆرە خەباتە لەپێنـاو سەرخسـتنی دۆزەکەیان بە چـەك تێدەکۆشـن. نەتـەوەی کـورد بـە هـۆی داگیرکردنـی کوردسـتان و دابەشـکردنی بەسـەر دەوڵەتانـی داگیرکـەردا، هەمیشـە چەوسـێنراوەتەوە و دووچـاری داپڵۆسـینی نەتەوەیـی هاتـووە، بۆیـە خەباتـی چەکـداری دەسـت پێکـردووە[1].

لــە دوای جەنگــی یەکەمــی جیهانــی (١٩١٤-١٩١٨) خەباتــی چەکــداری و ڕامیاریــی کــورد ڕەهەندێکــی سیاســی و نێودەوڵەتــی وەردەگرێــت[2]، لــە نموونــەی ڕاپەڕینەکانــی شــێخ مەحمــوودی حەفیــد (١٩١٩-١٩٣٢)[3]، هەروەهــا جووڵانــەوەی یەکەمــی بــارزان (١٩٣١-١٩٣٢)، جووڵانــەوەی دووەمــی بــارزان (١٩٤٣-١٩٤٥) هەرچەنــدە ئــەو ڕاپەڕیــن و جووڵانەوانــە ســەرکەوتوو نەبــوون، بــەڵام بــۆ ماوەیەکــی دیاریکــراو کاریگــەر بــوون[4]، چونکە

(١) سـەعدی عـوسمان هـەروتی، بزاڤـی ڕزگاری خـوازی کـوردو سـەرهەڵدان و قۆناغـەکان و نمونەیـەک، چاپخانـەی وەزارەتی پـەروەردە، هەولێـر، ٢٠٠٦، ل٧٦.

(٢) هـ.س، ل٢٤.

(٣) بـۆ زانیاریـی زیاتـر دەربـارەی جووڵانـەوەکانی شـێخ مەحمـوودی حەفیـد، بڕوانـە: ئاکـۆ عبدالکریـم شـوانی، شـاری سـلێمانی ١٩١٨-١٩٣٢، چاپخانـەی زانسـت، سـلێمانی، ٢٠٠٢، ل٧٦ بـەدواوە

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: ڕۆژ عەبدوڵڵا ئەرگوشی، ناوچەی بارزان لەنێوان ساڵانی ١٩٣١-١٩٤٦، نامەی ماستەری بڵاو نەکراوە، زانکۆی سەڵاحەددین، کۆلێژی ئەدەبیات، هەولێر، ٢٠١٠؛ مستەفا محەمەد کەریم، شۆڕشی دووەمی بارزان هۆکار و دەرەنجامەکان ١٩٤٣-١٩٤٥، چاپخانەی دانیشفەر، هەولێر، ٢٠٢٢، ل٧٣ بەدواوە؛ عزیز حسن البارزاني، الحركة القومية الكوردية التحررية، مطبعة وزارة التربية، اربيل، ٢٠٠٢، ص ص ١٢٧-١٧٥.

تەنیا ناوچەیەکی جوگرافی دیاریکراویان گرتووەتەوە، حزبێک نەبووە کە ببێتە هۆی جووڵێنەری ئەو جووڵانەوانە، لەو ڕۆژگارەدا کورد بەهۆی نەبوونی هێزێکی ڕێکخراوی چەکدار، کە هێزی سەرەکیی کورد چەکدارەکانی هۆزەکان بوون، سەرباری ناهاوسەنگیی هێزی سەربازی، ئەستەم بوو بتوانن بەرانبەر هێزێکی وەکو سوپای عێراق بوەستن، بە تایبەت کە هێزی هەوایی بەریتانیا پاڵپشتی سوپای عێراقی دەکرد[١]. دوای جەنگی دووەمی جیهانی (١٩٣٩-١٩٤٥)، کێشەی کورد ئاراستەیەکی جیاوازی وەرگرتووە[٢]، لەو هەلومەرجەدا پارتی دیموکراتی کورد دامەزرا[٣]، وەك هێزێکی کاریگەر رۆڵی بەرچاوی بینیوە لە بەشداری کردن لەو خۆپیشاندانە جەماوەرییانەی لە ناوچەکانی کوردستان و عێراق لە ماوەی ساڵانی (١٩٤٨-١٩٥٨) ڕوویانداوە[٤].

لەسەروبەندی شۆڕشی (١٤ی تەمووزی ١٩٥٨) بە سەرکردایەتیی عەبدولکەریم قاسم (١٩١٤-١٩٦٣) بەرپابوو[٥]، کە بووە هۆی گۆڕینی سیستەمی پاشایەتی و دامەزراندنی سیتەمی کۆماری، پارتی تاکە حیزبێکی نەتەوەیی بوو لە گۆڕەپانی سیاسیی کوردستان، لە (١٦ی تەمووزی ١٩٥٨)، بە شێوەیەکی فەرمی کەوتە پشتگیریکردنی شۆڕش و

---

(١) عوسمان عەلی، چەند لێکۆڵینەوەیەک دەربارەی بزاڤی هاوچەرخی کورد، و: کامەران جەمال بابان زادە، ب٢، چاپخانەی ڕێی نوێ، ب.ش، ٢٠١٠، ل٢٣٠-٢٣٤.

(٢) علی سنجاري، الحركة التحررية الكردية (مواقف وأراء)، مطبعة خبات، دهۆک، ١٩٩٧، ص٣٧.

(٣) پارتی دیموکراتی کورد: لە (١٦ی ئابی ١٩٤٦) لە بەغدا بە نهێنی دامەزرا، بە بەشداریی (٧٠) ئەندام یەکەم کۆنگرەی بە نهێنی لە بەغدا بەست، لەو کۆنگرەیەدا مستەفا بارزانی بە سەرۆکی حیزب هەڵبژێررا، شێخ لەتیفی حەفید بە جێگری یەکەم و کاکە زیادی کۆیە بە جێگری دووەم دیاری کران. بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: حبیب محمد کریم، تاریخ الحزب الدیمقراطي الکردستاني- العراق في محطات ١٩٤٦-١٩٩٣، مطبعة خبات، أربیل، ١٩٩٨، ص٣٥.

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: مەهدی محەمەد قادر، پێشهاتە سیاسییەکانی کوردستانی عێراق ١٩٤٥-١٩٨٥، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجیی کوردستان، سلێمانی، ٢٠٠٥، ل٢٢١ بەدواوە

(٥) بۆ زانیاری دەربارەی شۆڕشی (١٤ی تەمووز)، بڕوانە: لیث عبدالحسن الزبیدي، ثورة ١٤ تموز ١٩٥٨ في العراق، ط٢، من منشورات مكتبة اليقظة العربية، بغداد، ١٩٨١؛ عبدالسميع خلف عبد حبيب الجنابي، تطور المشكلة الكردية في العراق ١٩٥٨٨-١٩٦٨، اطروحة دكتورا غير منشورة، كلية الأداب جامعة الأنبار، ٢٠١٧، ص ص ٢٦-٥٢.

جەختی لەسەر برایەتی کورد و عەرەب کردەوە[١]. لەم دۆخەدا سەرکردایەتی شۆڕشی تەمووز چەند هەنگاوێکی لەمەڕ مافەکانی کورد نا، بڕیاری لێبوردنی گشتی بۆ هەموو زیندانییە سیاسییەکان و گەڕانەوەی مستەفا بارزانی لە یەکێتیی سۆڤییەت[٢]، ئەمەش هۆکارێک بوو کە گەلی کورد، سەبارەت بە چارەسەری پرسی نەتەوەیی، باوەڕی بە دەسەڵاتدارانی سیاسی نوێ هەبێت[٣]، بەڵام ئەم ڕەوشە زۆری نەخایاند، پەیوەندییەکانی کورد و حکومەتی قاسم لە ئاکامی کۆمەڵێك هۆکار بەرەو گرژی چوون، بە تایبەت دوای سەردانی مستەفا بارزانی بۆ یەکێتیی سۆڤییەت[٤] و **مانەوەی بارزانی بۆ ماوەی (٣) مانگ گومانی لای قاسم دروست کرد، کە بارزانی پیلانی بەدەستەوەیە دژی حکومەت**[٥]. سەرەنجامی ئەو دۆخە، قاسم چەند هەنگاوێکی گرتەبەر، لەوانەش پڕچەککردنی ئەو هۆزە کوردییانە بوو کە پەیوەندییان لەگەڵ بارزانی باش نەبوو، بە

(١) سدیق ساڵح و رەفیق ساڵح، لە بەڵگەنامەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان ١٩٤٦-١٩٦٣، زانکۆی دهۆک بنکەی بەڵگاندن و لێکۆڵینەوە، دهۆک، ٢٠٢١، ل٣٠٠؛ ئامانج حەسەن ئەحمەد، برایم ئەحمەد ڕۆڵی لە بزاڤی سیاسی و ڕزگاریخواز و ڕوناکبیری گەلی کورددا (١٩١٤-٢٠٠٠)، چاپخانەی ڕەنج، سلێمانی، ٢٠٠٩، ل١٤٦.

(٢) مسعود بارزانی، بارزانی و بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد ١٩٥٨-١٩٦١، بەرگی دووەم، ب.ش، ٢٠٢٠، ل٤٥.

(٣) جليلي جليل وآخرون، الحركة الكردية في العصر الحديث، ت: عبدی حاجي، ط٢، مطبعة خاني، دهوک، ٢٠١٢، ص٣٦٤

(٤) مسعود بارزانی، بارزانی و بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد (١٩٦١-١٩٧٥)، بەرگی سێیەم، بەشی یەکەم، ب.ش، ٢٠٢٠، ل٣٠.

(٥) دیدار لەگەڵ مەحموود عوسمان، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/١٩. ناوبراو لە ساڵی (١٩٣٨) لە شارۆچکەی پێنجوێن لە دایکبووە، لە (١٩٥٥) بووەتە ئەندامی پارتی دیموکراتی کوردستان، لە (١٩٥٨) بووەتە ئەندامی یەدەگی لیژنەی مەرکەزی پارتی، لە (١٩٦٣) چووەتە ڕیزی شۆڕشەوە، لە (١٩٦٤) بووەتە ئەندامی مەکتەبی تەنفیزی پارتی، لە ساڵانی (١٩٦٤ تا ١٩٧٥) زۆربەی کاتەکانی لەگەڵ مستەفا بارزانی بووە، لە (١٩٦٩) بووەتە سەرۆکی وەفدی شۆڕش بۆ گفتوگۆ لەگەڵ حکومەتی بەغدا. دوای نسکۆی (١٩٧٥) لیژنەی ئامادەکاری پارتی دیموکراتی کوردستان دامەزراندووە، لە (١٩٧٩) لەگەڵ بزووتنەوەی سۆسیالیست یەکیان گرتووە و حیزبی سۆسیالیستی یەکگرتووی کوردستان دامەزراندووە. لە (١٩٨٨) لە گفتوگۆی دامەزراندنی بەرەی کوردستانی بەشداربووە، دواتر بووەتە ئەندامی سەرکردایەتیی بەرەی کوردستانی، لە (٢٠٠٦) بووەتە ئەندامی ئەنجوومەنی نیشتمانیی عێراق بۆ ماوەی دوو خول، ئێستا لە هەولێر نیشتەجێیە

مەبەستی دژایەتیکردنی بزاڤی ڕزگاریخوازی کورد و دروستکردنی ململانێی ناوخۆیی[(١)]. لە لایەکی دیکەوە کوشتنی سدیق قادر بەگی میران (١٩٠٧-١٩٦١) سەرۆک هۆزی خۆشناو، کە ڕاوێژکاری قاسم بوو بۆ کاروباری کورد، دۆخەکەی ئاڵۆزتر کرد، قاسم ئەم کارەی بە پیلانی پارتی لە قەڵەم دا، بۆیە بڕیاری گرتنی برایم ئەحمەد سکرتێری پارتی دەرکرد[(٢)]. ئەمەش پەیوەندییەکانی کورد و قاسمی ئاڵۆزتر کرد[(٣)]، دوای لێکترازان و تێکچوونی پەیوەندییەکان، سەرکردایەتی سیاسیی کورد بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو دۆخە، لە (تشرینی یەکەمی ١٩٦١) کۆبوونەوەیەکی سازدا، کۆمەڵێك بڕیاری دەرکرد، لەوانەش: بەهێزکردنی ڕێکخستنی نهێنیی حزب و کڕینی چەک **و پێداویستییەکانی بەرگری**[(٤)]. ئەم هەوڵانەی سەرکردایەتی سیاسیی کورد، لەڕووی خۆپڕچەککردنەوە ئامادەکاری بوو بۆ بەرگریکردن[(٥)]

پەیوەندییەکانی قاسم و سەرکردایەتی سیاسیی کورد ڕۆژ لە دوای ڕۆژ ئاڵۆزتر دەبوو، تا لە ئەنجامدا وەزارەتی ناوخۆ لە (٢٣ی ئاداری ١٩٦١) ڕۆژنامەی خەباتی داخست، کە زمانحاڵی پارتی دیموکراتی کوردستان بوو[(٦)]. هەروەها مۆڵەتی فەرمیی کارکردنی لە (پ.د.ک) وەرگرتەوە[(٧)]. لە (حوزەیرانی ١٩٦١) (پ.د.ک) پێشنیازێکی ئاراستەی حکومەت کرد، داوای کرد لەژێر ڕۆشنایی ماددەی (٣)ی دەستووری کاتیی عێراق، لەڕێگەی

(١) نەوزاد عەلی ئەحمەد، پارتی دیموکراتی کوردستان لە نێوان کوتەک و تەسلیم بووندا ١٩٦١-١٩٦٢، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠٠٩، ل٥١.

(٢) هاوکار کەریم حەمەشەریف، شۆڕشی ئەیلول لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی لە ڕێکخستن و چالاکییە سەربازییەکان ١٩٦١-١٩٧٠، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ٢٠١٢، ل٣٧.

(٣) اوفرا بنيغيو، كرد العراق بناء دولة داخل دولة، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، اربيل، ٢٠١٤، ص٢٨.

(٤) هاوکار کەریم حەمەشەریف، س.پ، ل٤٤-٤٥.

(٥) عەبدوڵڵا ئەحمەد ڕەسول پشدەری، یاداشتەکانم شۆڕشی ئەیلول ساڵی ١٩٦١ دژی ڕژێمی قاسم، بەشی دووەم، هەولێر، ١٩٩٧، ل١٦.

(٦) ئازاد عوبێد ساڵح، کاریگەری شۆڕشی ئەیلول لەسەر ڕۆژنامەوانی کوردی ١٩٦١-١٩٧٥، چاپخانەی ڕۆشەنبیری، هەولێر، ٢٠٠٧، ل٣٣؛ رجائی فاید، کوردەکانی عێراق، و: عەلی میرزا عارف، چاپخانەی گەنج، ب.ش، ٢٠١٠، ل١٨٠.

(٧) شۆڕشی ئەیلوول ڕەمزی فیداکاری و یەکێتی ڕیزەکانی گەلی کورد بوو، گوڤاری سەفین، ژ(٤٠)، ئەیلولی ١٩٨٦، ل١٤.

دانوستانەوە کێشەکانی نێوانیان چارەسەر بکەن نەک بە ڕێگەی هێزی سەربازی[١]، بەڵام حکومەتی قاسم بەردەوام بوو لە ڕاوەدوونان و دوورخستنەوەی کادیران و لایەنگرانی (پ.د.ك) لە دامودەزگاکانی حکومەت، هەڵمەتی دوورخستنەوە ناو سوپا و پۆلیسیشی گرتبووەوە، لەو سەروبەندەدا بە بڕیاری حزب لە (٨ی ئابی ١٩٦١) یەکەمین چالاکیی نهێنی ئەنجام درا، ئەویش گواستنەوەی چەکەکانی بەڕێوەبەرایەتی گشتی پۆلیسی هەولێر بوو بۆ ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە[٢].

(پ.د.ک) بڕوای بە چارەسەری ئاشتییانەی کێشەکان هەبوو، بۆیە لە (٧ی ئەیلوولی ١٩٦١) مانگرتنێکی سەرتاسەری ئەنجام دا[٣]، لە (٩ی ئەیلوولی ١٩٦١) بەشێک لە هێزەکانی سوپای عێراق، مەبەستیان بوو لە ڕێگەی دەربەندیخانەوە بگەنە سلێمانی، وەکو پاساوێک بۆ ئەوەی هێرش بکەنە سەر گردبوونەوەی هۆزەکان[٤]، لە هەمان ڕۆژ سوپای عێراق لیوای (٣)ی فەوجی (٢)، بە سەرپەرشتی عەمید مەحموود عەبدولڕەزاق فەرماندەی فیرقەی دووی کەرکووک و عەقید ئیبراهیم فەیسەڵ سەرۆکی ئەرکانی سوپا، پلانی نەخشەی لێدانی گردبوونەوەی جەماوەری و لابردنی بەربەست و کردنەوەی ڕێگاکانیان هەبوو. لە (١٠ی ئەیلوولی ١٩٦١)، سوپای عێراق هێرشی کردە سەر دەربەندی بازیان، لە (١١ی ئەیلوولی ١٩٦١)، بەرەو شاری کۆیە کەوتە جووڵە، زیاتر مەبەستیان گوندی (دێگەڵە) بوو، کە لەو گوندە گردبوونەوەی هۆزەکان هەبوو، دوای بۆردومانی فڕۆکە بۆ ناوچەکە، هۆزەکان پاشەکشەیان کرد بۆ دۆڵی هیران[٥]، دوای

(١) شازین هێرش، شۆڕشی ئەیلول لە چەند بەڵگەنامەیەکی مێژووییدا (١٩٦١-١٩٦٣)، بەرگی یەکەم، چاپخانەی ڕەنج، سلێمانی، ٢٠٠١، ل٥.

(٢) عەریف سلێمان، لە دەنکەوە بۆ گوڵەگەنمەکان، بەرگی دووەم، چ٢، چاپخانەی هاوسەر، سلێمانی، ٢٠٠٧، ل٩٥و٩٨؛ شوان محەمەدئەمین خۆشناو، هەولێر لە نێوان ساڵانی ١٩٦٣-١٩٧٠، چاپخانەی زانکۆی سەڵاحەددین، هەولێر، ٢٠١٦، ل٣٢.

(٣) برایم جەلال، باشوری کوردستان و شۆڕشی ئەیلول بنیادنان و هەڵتەکاندن ١٩٦١-١٩٧٥، چ٤، ب.ش، ٢٠٢١، ل١٠٨.

(٤) عبدالفتاح البوتاني، وثائق عن الحركة القومية الكوردية التحررية، مطبعة وزارة التربية، اربيل، ٢٠٠١، ص٨٧؛ دانا ئادەم شمیدت، سەفەرێک بۆ ناو پیاوە ئازاکان لە کوردستان، و: ئەبوبەکر ساڵح ئیسماعیل، چ٣، چاپخانەی ڕۆکسانە، هەولێر، ٢٠١٨، ل١٦٨.

(٥) كافي محمد نبوي، سيرة ودور، مطبعة وزارة الثقافة، اربيل، ٢٠٠١، ص١١٤-١١٥.

کشـانەوەی هـۆزەکان سـوپای عێـراق زیاتـر پێشـڕەوی کـرد[١]. لـە ئەنجامـی ئـەم ڕەوشـە سیاسـییەی هاتبـووە پێشـەوە پارتـی لـە (١١ی ئەیلوولـی ١٩٦١)، خەباتی چەکـداری ڕاگەیاند، کـە دواتـر بـە شۆڕشـی ئەیلـوول نـاسرا[٢].

لـە (١٨ی ئەیلوولـی١٩٦١) حکومەتـی عێـراق ناوچـەی بارزانـی بۆردومـان کـرد[٣]، هەرچەنـدە لـەڕووی چـەک و پێداویسـتییەوە، نـا بەرانبەرییەکـی زۆر هەبـوو، بۆیـە سـوپای عێـراق چەنـد سـەرکەوتنێکی بەرایـی بەدەسـتهێنا، بـەڵام نەیتوانـی زیاتـر پێشـڕەوی بـکات، عەبدولکەریـم قاسـم لـە کۆنگرەیەکـی ڕۆژنامەوانیـدا لـە (٢٣ی ئەیلوولـی ١٩٦١) ڕایگەیاند:«یاخیبـوون کۆتایـی هاتـووە»[٤]. بـۆ ڕووبەڕووبوونـەوەی سـوپای عێـراق، لـە (تشرینـی یەکەمـی ١٩٦١) بارزانـی بـە سـەرکردایەتی (٣٠٠) چەکـدار چووەتـە ناوچەکانـی بادینـان[٥]. چەندیـن شـەڕ و ڕووبەڕووبوونـەوەی سـەخت، لـە نێـوان پێشـمەرگە و سـوپای عێـراق ڕوویـداوە. بـۆ نموونـە شـەڕی زاوێتـە کـە لـە (١٢ی کانوونـی یەکەمـی١٩٦١) ڕوویـدا، سـەربازانی سـوپای عێـراق کەوتنـە بۆسـەی پێشـمەرگەوە، بـووە هـۆی کوژرانـی (٦٠) سـەرباز و بـە دیلگرتنـی (٥٠٠) سـەرباز، هەروەهـا (١٥٠٠) پارچـە چـەک کەوتـە دەسـت پێشـمەرگە[٦].

ڕێکخسـتنی هێـزەکان و هەبوونـی ناوەندێکـی چەکـداری بـە پێویسـت زانـرا، بۆیـە لـە کۆبوونـەوەی گونـدی (عـەوداڵان) کـە لـە ڕۆژانـی (٢٥-٢٩ی کانوونـی یەکەمـی١٩٦١)

(١) اسماعیـل محمـد خضر شـکاک، گرفتـە کۆمەڵایەتییـەکانی پێشـمەرگە دێرینـەکان لە هەرێمی کوردسـتان لـە مـاوەی ١٩٦١-١٩٧٥، نامـەی ماسـتەری بڵاونەکـراوە، کۆلێـژی ئـاداب زانکـۆی سـەڵاحەددین، هەولێـر، ٢٠٠٦. ل ٤٣-٤٤.

(٢) ئیبرایـم جـەلال، باشـوری کوردسـتان و شـۆڕشی ئەیلـول...، ل١١٠-١١١؛ رینیـە موریـس، کوردسـتان یـان نەمـان، و: ئەبوبەکـر سـاڵح ئیسماعیـل، چ٣، چاپخانـەی ڕۆکسـانە، هەولێـر، ٢٠١٨، ل٨٣.

(٣) شـوان محەمەدئەمیـن خۆشـناو، هەولێـر لەنێـوان سـاڵانی (١٩٥٨-١٩٦٣)، چاپخانەی ڕۆژهـەڵات، هەولێر، ٢٠١٢، ل٢٦٩-٢٧٠.

(٤) مسـعود بـارزانی، بـارزانی و بزوتنـەوەی ڕزگاری خـوازی کـورد (١٩٦١-١٩٧٥)، بەرگـی سـێیەم، بەشـی یەکـەم، ب.ش، ٢٠٢٠، ل٣٩.

(٥) عبدلفتاح البوتاني، م.س، ص١١١-١١٢.

(٦) مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی سێیەم، بەشی یەکەم، ل٥٧-٥٨.

بەسترا[١]، بڕیاری پێکهێنانی (لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان) درا[٢]، دروشمی «ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان دیموکراسی بۆ عێراق بەرزکرایەوە[٣]، هەرچەندە ئەم دروشمە بنەمایەك بوو بۆ خەباتی سیاسی و چەکداری کورد، بەڵام حکومەتی عێراق باوەڕی بە مافی نەتەوەی کورد نەبووە بەردەوام بوو لە دژایەتی کورد و شۆڕشەکەی

لە سەرەتای دەست پێکردنەوەی شۆڕش ناوی پێشمەرگە نەبوو، بەڵکو پێیان دەگوترا کۆمەڵە چەکدار، بۆیە لە کۆبوونەوەی عەودالان ناوی پێشمەرگەش جێگیرکرا[٤]. دوای ڕێکخستنەوە و دابەشکردنی هێزەکان لە ناوچە جیاجیاکانی کوردستان، لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان دوای چەندین شەڕ لەگەڵ سوپای عێراق، لە (کۆتاییەکانی ١٩٦٢) چەند شوێنێکی ستراتیژییان لە سنووری نێوان عێراق و ئێران لە خانەقینەوە تا حاجی ئۆمەران، لە سنووری عێراق و تورکیا لە داڵانپەرەوە تا زاخۆ کەوتە ژێر دەسەڵاتی شۆڕش[٥]. ژمارەیەکی زۆر لە پۆلیس لە ناوچەکانی (قەڵادزێ، ڕانیە، دۆکان و هەڵەبجە) پەیوەندییان بە شۆڕشەوە کرد، هەربۆیە ساڵی (١٩٦٢) بە شۆڕشی پۆلیس ناسرا[٦].

درێژەکێشانی شەڕ و شکانی سوپای عێراق بەرانبەر هێزی پێشمەرگە، ناڕەزایی بەشێک لە ئەفسەرانی عێراقی لێکەوتەوە، خراپبوونی دۆخی ئابووری و بڵاوبوونەوەی

(١) هاوکار کەریم حەمەشەریف، س.پ، ل٦٧.

(٢) لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستان: لە ڕووی ڕێکخستنەوە سەرەتا هێزەکان ڕێکخراو نەبوون، پێشمەرگە دابەشکرابوونە سەر چەند قۆڵێک، فەرماندەی هەر قۆڵێک پێی دەگوترا سەرقۆڵ، بەڵام دوای کۆبوونەوەی عەودالان (دەستە، پەل، لق، بەتالیۆن و هێز) دانران، لە ساڵی (١٩٦٤) ناوی لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستانی لێنرا، دابەش کرایە سەر سێ لەشکر، هەر لەشکرێك لە (٣) یان (٤) هێز پێك هاتبوون، هەر هێزێك لە (٣) بە تالیۆن کەمتری نەبوو، هەر بەتالیۆنێکیش لە (٣) لق پێك هاتبوو، لقیش لە (٣) پەل کەمتری نەبوو، هەر پەلێکیش لە (٣) دەستە پێك هاتبوو، هەر دەستەیەك (١٠) پێشمەرگەی هەبووە بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: عبدالله مەلازادە، شۆڕشی ئەیلولی مەزن، باسێک لەسەر پێکهاتەی عەسکەری لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستان (١٩٦٥-١٩٧٥)، چاپخانەی منارە، هەولێر، ٢٠٢٠، ل٩-١٠.

(٣) شوان محەمەدئەمین خۆشناو، هەولێر لە نێوان ساڵانی ١٩٦٣-١٩٧٠...، ل ٣٧.

(٤) شڤان ئەحمەد عەبدولقادر، پێگەی یاسای جەنگاوەران لە یاسای مرۆیی نێودەوڵەتی دا پێشمەرگە وەک نمونە، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ٢٠٠٩، ل٢٠٩.

(٥) مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی سێیەم، بەشی یەکەم، ل٨٩-٩٠.

(٦) ئیبراهیم جەلال، باشووری کوردستان و...، ل١٣٥.

بێکاری چەند هۆکارێکی دیکە[١] وایکرد بەعسییەکان [٢]، ئەم دۆخە بقۆزنەوە و لە (٨ی شوباتی ١٩٦٣) کوودەتا ئەنجام بدەن[٣]، کە ئاکامەکەی بە کوژرانی عەبدولکەریم قاسم و هاتنە سەر دەسەڵاتی عەبدولسەلام عارف (١٩٢١-١٩٦٦) کۆتایی هات[٤]. لەو بارودۆخەدا دوای پیرۆزبایی کردن، (پ.د.ک) لە بەیاننامەیەکدا داوای کرد حکومەتی نوێ دان بە مافەکانی کورددا بنێت و ڕازی بێت لەسەر پێدانی ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان و دیموکراتی بۆ عێراق، لە گیراوە سیاسییەکانیش خۆش بێت[٥]، بەڵام ڕابەرانی کودەتاکە وەڵامی ئەو بەیاننامەیەی پارتییان نەدایەوە. لەناو حزبی بەعس بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ کورد دوو بۆچوونی جیاواز هەبوو، بۆچوونێک پێی وا بوو ڕێوشوێنی سەربازی دژیان بگیرێتەبەر، بۆچوونێکی دیکە لەگەڵ دانوستان و ڕاکێشانی بەشێک لە کوردەکان و دووبەرەکی نانەوە و پەرتکردنیان بوو[٦].

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، دەربارەی هۆکار و دەرەنجامەکانی کودەتای (٨ی شوباتی ١٩٦٣) بڕوانە: علی خیون، ثورة ٨ شباط ١٩٦٣ في العراق (الصراعات والتحولات)، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، ١٩٨٩

(٢) حیزبی بەعسی عەرەبی سۆسیالیستی: لە ساڵی (١٩٤٠) لەلایەن (میشێل عەفلەق) و (سەڵاحەددین بەیتار) دامەزرا، بەڵام زۆربەی سەرچاوەکان ساڵی دامەزراندنی دەگەڕێننەوە بۆ (٧ی نیسانی ١٩٤٧) لە دیمەشق، لە (١٩٤٩) بیروباوەڕی پارتەکە بە وڵاتانی عەرەبی بڵاوبۆوە، لە (١٩٥٢) لقی عێراقی حیزبی بەعس دامەزرا، فوئاد ڕکابی یەکەمین ڕێکخەری حیزب بوو لە عێراق، ساڵی (١٩٥٣) ڕێکخراوی حیزب فراوانتربوو، سەکردایەتیی هەرێمایەتی پێک هات. حیزبی بەعس لە کودەتایەکدا لە (٨ی شوباتی ١٩٦٣) دەسەڵاتی گرتە دەست، بەڵام دواتر لە (١٨ی تشرینی دووەمی ١٩٦٣) لە دەسەڵات دوورخرانەوە، لە ساڵی (١٩٦٨) لە کوودەتایەکی سپیدا دەسەڵاتیان وەرگرتەوە، تا (٢٠٠٣) لە عێراق دەسەڵاتدار بوون. بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: حازم صاغية، بعث العراق سلطة صدام قياما وحطاما، دار الساقي، بيروت، ٢٠٠٣، ص٢٢ ل٦٤؛ ئەلبێرت عیسا، خوێندنەوەی بەعس بۆ فاشیزمی مێژوویی، چاپخانەی ڕوون، سلێمانی، ٢٠٠٤، ل٢٦و٣٩؛ شكيب عقراوي، سنوات المحنة في الكردستان اهم الحوادث السياسية العسكرية في كردستان العراق من ١٩٥٨ الى ١٩٨٠، مطبعة منارة، ٢٠٠٧، ص٩٢.

(٣) مێڤان عارف عبدالرحمن، الحركة القومية الكردية التحريرية في كردستان العراق (١٩٥٨-١٩٦٣)، ط٣، دار سپيرز للطباعة والنشر، دهوک، ٢٠٠٥، ص١٢١؛ هیوا عەزیز سەعید، مێژووی بەعسیزم لە عێراق ١٩٦٣-١٩٨٠، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی، ٢٠٢٢، ل١٠٥.

(٤) نجم الدين يوسفی، شۆڕشا ئەیلول دیتن و بۆچوون، و: مصلح همزە حسن، چاپخانەی زانکۆی دهۆک، دهۆک، ٢٠١٦، ل٢٥.

(٥) سدیق ساڵح و ڕفیق ساڵح، س.پ، ل٦٥٣.

(٦) واحید عومەر محێدین، دانوستانەکانی بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی کورد و حکومەتی عێراق، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیژی کوردستان، سلێمانی، ٢٠٠٦، ل١٢٨.

بارودۆخ دوای کوودەتاکە نەشەڕ و نەئاشتی بوو. حکومەت لە هۆشدارییەکدا لە ڕادیۆی بەغدا کوردی بە «جووداخواز» ناوبرد، هەروەها خەڵاتێکی (١٠٠,٠٠٠) هەزار دیناری بۆ دەستگیرکردنی بارزانی دیاری کرد. سوپاش هەڕەشەی کاولکردنی گوندەکانی سلێمانی و هەولێر و کەرکووکی کرد[١]. ئەوەش دۆخەکەی بەرەو ئاڵۆزی زیاتر برد، بە تایبەت دوای ئەوەی هێزی ئاسمانیی عێراق لە (١٠ی حوزەیرانی ١٩٦٣) بۆردومانی ناوچەکانی باشووری کوردستانی کرد[٢]، هێرشەکانی سوپای عێراق، بە یارمەتی (٢) هێزی سوپای سووریا بەناوی (قوات یرموک، قوات بردی)، بۆ سەر ناوچە جیاوازەکانی دهۆک، زاخۆ، مێرگەسۆر، کۆیە، خانەقین، کفری، کەلار، دەربەندیخان، هەڵەبجە و شارەزوور دەستی پێکرد[٣]. سەرکردایەتیی شۆڕش، بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی سوپای عێراق و داکۆکیکردن لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی، بەرەکانی شەڕی لە زاخۆ تا خانەقین، دابەش کرد بەسەر (١١) بەرە، بۆ هەریەکێکیان سەرکردەیەک دیاری کرا، کە ئەرکی پاراستن و بەڕێوەبردنی ناوچەکەیان لە ئەستۆ بوو، بەڵام حکومەت پلانی وابوو قورسایی هێزەکانی بکاتە سەر بەرەیەکی دیاریکراو، لە هەمان کاتدا بەرەکانی دیکەی شەڕیش بە شەڕێکی ئاسان و پچڕ پچڕ تەواو بکات، هەربۆیە سوپای عێراق ڕووبەڕووبەڕووی بەرگرییەکی توندی هێزی پێشمەرگە بووەوە لە شەڕەکانی (پیرس، هەیبەت سوڵتان، ئاکرێ، سپیلک و دەربەندی کۆڕێ)[٤]

بۆ زاڵبوون بەسەر هێزەکانی پێشمەرگە، سوپای عێراق لە (٢٠ی ئابی ١٩٦٣)، بەرەی شەڕی گواستەوە بۆ بادینان، لە شەڕی مەتین ڕووبەڕووی پێشمەرگە بووەوە، ئەم شەڕە ماوەی (٤٥) ڕۆژی خایاند، هێرشی پێچەوانەی پێشمەرگە لەم شەڕەدا، بارودۆخەکەی لە بەرژەوەندی پێشمەرگە یەکلا کردەوە[٥]. بۆ قەرەبوو کردنەوەی شکستەکانی بەرانبەر پێشمەرگە، حکومەتی عێراق ڕێوشوێنی توندوتیژی بەرانبەر

(١) جەمال نەبەز، کوردستان و شۆڕشەکەی، و: کوردۆ عەلی، چاپخانەی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠١، ل١٥٠.

(٢) شکیب عقراوي، م.س، ص١٢٥.

(٣) شەوکەت مەلا ئیسماعیل حەسەن، ڕۆژانێ لە مێژووی شۆڕشی ئەیلوول، چ٢، نوسینگەی تەفسیر، هەولێر، ٢٠١٦، ل١٦٣.

(٤) بۆ زانیاریی دەربارەی بەرەکانی شەڕ و ناوی فەرماندەکان، بڕوانە: مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی سێیەم، بەشی یەکەم، ل١١٦و ١٢٥.

(٥) شڤان ئەحمەد عەبدولقادر، س.پ، ل٢١١.

خەڵکی مەدەنی بەکارهێنا، ئەمەش ئەوەندەی دیکە خەڵکی تووڕەتر و لاگیرترکرد لە دەسەڵاتیی عەبدولسەلام عارف، جگە لەوەش ناکۆکی لە نێوان دەسەڵاتدارانی عێراق هەبوو، شکستی سوپا لە بەرەکانی شەڕ و بەفیڕۆدانی سەرمایەکی زۆر و زیانێکی زۆری پێگەیاندبوو[١]، ئەمەش وایکرد عەبدولسەلام عارف لە (١٨ی تشرینی دووەمی١٩٦٣)، بەعسییەکان لە دەسەڵات دوور بخاتەوە[٢]، شوێنەکانیان بە نزیکەکانی خۆی پڕ کردەوە، عەبدولسەلام عارف بەتەواوی دەستی گرت بەسەر دامودەزگاکانی دەوڵەت[٣]، ئەنجوومەنی سەرکردایەتیی شۆڕشی دیاری کرد. خۆیشی بووە سەرۆکی ئەنجوومەنەکە، هەروەها حکومەتێکی نوێی بە سەرۆکایەتی تاهیر یەحیا (١٩١٣-١٩٨٦) دامەزراند[٤]. بە مەبەستی نزیکبوونەوەی لە کورد، دوای چەند هەوڵێک بۆ دانوستان، لە ئەنجامدا ڕێککەوتننامەی (١٠ی شوبات ١٩٦٤) هاتە ئارا[٥].

ڕێککەوتنی (١٠ی شوبات) سەرەتایەک بوو بۆ دروستبوونی ناکۆکی نێوان دوو گرووپی سەرەکیی (پ.د.ک) (گرووپی مەکتەبی سیاسی و سەرکردایەتی بارزانی)، لە ئاکامدا ژمارەیەک لە ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندی لە نێویشیاندا برایم ئەحمەد سکرتێری حزب و جەلال تاڵەبانی ئەندامی مەکتەبی سیاسی لە شۆڕش جیابوونەوە، چونکە پێیان وا بوو ئەم ڕێککەوتنە خواستە نەتەوەییەکانی کوردی بەدەست

---

(١) تۆفیق نوری بەگ، بیرەوەرەی مێژوویی لە تێڕوانینی کوردێکی نەتەوەیی بەرامبەر شۆڕشی ئەیلول ١٩٦١، چاپخانەی تاران، ب.ش، ٢٠٢٠، ل١٠٧.

(٢) حبیب محمد کریم، م.س، ص٨٩.

(٣) سیرجی. ج. ئیدمونز، کێشەی کورد، و: ئەبوبەکر سالح ئیسماعیل، چ٣، چاپخانەی ڕۆکسانە، هەولێر، ٢٠١٨، ل١٤.

(٤) شێرکۆ فەتحولا عومەر، پارتی دیموکراتی کوردستان و بزوتنەوەی ڕزگاری خوازی نەتەوەی کورد لە عێراقدا ١٩٤٦-١٩٧٥، و: سوارە قەڵادزەیی، چاپخانەی شەهید ئازاد هەورامی، ب.ش، ٢٠١٣، ل٢١٠.

(٥) ڕێککەوتننامەی ١٠ی شوبات: لە نێوان حکومەتی عێراق و مستەفا بارزانی ئیمزا کرا، بەپێی ئەو ڕێککەوتننامەیە، حکومەت دانی نا بە مافە نەتەوەییەکانی کورد لە چوارچێوەی عێراقدا، هەروەها ڕازی بوو لەسەر دەرکردنی لێبوردنی گشتی و قەرەبووکردنەوەی ئەو زیانانەی بەر ناوچەکانی کوردستان کەوتبوو، هەروەها گێڕانەوەی بەڕێوەبەرایەتییە ناوخۆییەکان بۆ کوردستان، بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی سێیەم، بەشی یەکەم، ل١٦٠.

نەخستووە[١]، جیابوونەوەکە کاریگەری هەبوو لەسەر دابەشبوونی پێشمەرگە بەسەر هەر دوو بەرە، ململانێیەکی خوێناوی لە نێوان گرووپی مەکتەبی سیاسی و بارزانی بەدوادا هات[٢]، ئەمەش وای کرد حکومەت دەرفەت وەربگرێت بۆ هێرشکردنە سەر ناوچەکانی باشووری کوردستان، بۆ ئەم مەبەستە لە (نیسانی ١٩٦٥)، سوپا هێرشی کردە سەر ناوچە جیاجیاکانی کوردستان، بۆ ڕێگەگرتن لەو پەلامارە سەربازییە لەشکری پێشمەرگە لە شەڕەکانی (سەفین، پیرەمەگروون، قەرەداخ، ئەزمەڕ و چوارتا) ڕووبەڕووی سوپای عێراق بوونەوە[٣]. لە ناوچەکانی بادینان چەندین ڕووبەڕووبوونەوەی چەکداریی پێشمەرگە و سوپای عێراق ڕوویدا، شکستی سوپای عێراق لەم شەڕانە، لە دەرەوەدا دەنگدانەوەی زۆری هەبووە[٤]

شیاوی ئاماژەیە لە (٢١ی ئەیلوولی ١٩٦٥) عەبدولڕەحمان بەزاز (١٩١٣-١٩٧٣)، وەزارەتێکی نوێی پێکهێنا، ناوبراو کەسایەتییەکی مەدەنی بوو، ویستی چارەسەری ئاشتیانەی لەگەڵ کورد هەبوو، بەڵام ڕێگری و کۆسپ لەبەردەم کارەکانی زۆر بوو، لە (١٣ی نیسانی١٩٦٦) عەبدولسەلام عارف لە ئەنجامی کەوتنە خوارەوەی فڕۆکەکەی گیانی لەدەست دا، عەبدولڕەحمان عارف (١٩١٦-٢٠٠٧) برای جێگای گرتەوە[٥]، لە هەمان کاتدا مستەفا بارزانی بۆ ئەوەی دەرفەتێک بە سەرۆک کۆماری نوێ بدات و هەڵوێستی بەرانبەر کێشەی کورد بزانێت، بڕیاری دا بۆ ماوەی مانگێک شەڕ ڕابگرێت[٦]، بەڵام حکومەتی عێراق سوور بوو لەسەر ڕووبەڕووبوونەوەی کورد، بەردەوام لە پلاندانان و ئامادەکاریی سەربازی بوو. حکومەت پێشتر پلانێکی لە

(١) فەرەیدوون عەبدولڕەحیم عەبدوڵڵا، بارودۆخی سیاسی کوردستان- عێراق ١١ مارتی ١٩٧٠- ١١ مارتی ١٩٧٤، چاپخانەی منارە، هەولێر، ٢٠٠٨، ل٢٧.

(٢) هەوراز جەوهەر مەجید، شاری سلێمانی ١٤ تەمموزی ١٩٥٨- ١٧ تەمموزی ١٩٦٨، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٢، ل١٦٧.

(٣) بۆ زانیاری دەربارەی شەڕەکان، بڕوانە: مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی سێیەم، بەشی یەکەم، ل١٩٣-١٩٩؛ هاوکار کریم حەمەشەریف، س.پ، ل١٧٩-١٨٠.

(٤) شازین هێرش محمد، س.پ، ب٢، ل ٢٦٧.

(٥) زينب عبدالحسن الزهيري، عبدالرحمن عارف ودوره السياسي في العراق (١٩٦٦-١٩٦٨)، دار اسامة للنشر والتوزيع، الأردن- عمان، ٢٠١٢، ص٢٩؛ فەرەیدون عەبدولڕەحیم عەبدوڵڵا، س.پ، ل٢٩.

(٦) جەمال نەبەز، کوردستان و ...، ل١٧٤.

ژێـر نـاوی (توکلـت علـی اللـه) دارِشـتبوو، نەخشـەی پلانەکـە وا دانرابـوو، (١٥-١٦ی نیسـانی ١٩٦٦) دەسـت پێبکرێـت، بـەڵام مردنـی عەبدولسـەلام پلانەکـەی دواخسـت[١]، بـۆ ڕۆژی (٢ی ئایـاری ١٩٦٦)، پلانەکـەش بریتیبـوو لـەوەی: (یەکـەم- ڕۆڵـی گرنـگ بدرێـت بـە گرووپـی مەکتەبـی سیاسـیی (پ.د.ک). دووەم- هێرشـکردنە سـەر ناوچەکانـی چیـای (زۆزک و هەندرێـن)، حکومـەت مەبەسـتی بـوو ناوچەکانـی (هەولێـر، سـلێمانی و کەرکـووک) لـە ناوچەکانـی (موسـڵ و زاخـۆ) دابب‌ڕێـت. سـێیەم- پەنابـردن بـۆ سیاسـەتی پەرتکـە و زاڵبـە، واتـە لێدانـی خۆبەخـۆی کـوردەکان، لـە ڕێگـەی لێدانـی شـۆڕش لـە لایـەن ئاغـا کـوردەکان، کـە لـە لایـەن حکومەتـەوە پاڵپشـتی دەکـران)[٢]

ژمـارەی هێزەکانـی سـوپای عێـراق نزیکـەی (١٥) هـەزار سـەرباز بـوو، هێرشـەکە لـە شـەوی (٢|٣ی ئایـاری ١٩٦٦) کرایـە سـەر سـەنگەرەکانی پێشـمەرگە، لـە چیاکانـی زۆزک و هەندرێـن لـە ناوچـەی ڕەوانـدز[٣]، لـە چیـای زۆزک هێزەکانـی خۆشـناوەتی و هێـزی بـارزان بەرگرییـان کـرد، لـە چیـای هەندرێنیـش هێزەکانـی پێشـمەرگە و حزبـی شـیوعی بەرگرییـان کـرد، ئامانجـی سـوپای عێـراق لـە داگیرکردنـی هەندرێـن و زۆزک، گرتنـی سـەرکردایەتیی شـۆڕش بـوو لـە ناوچـەی باڵـەک[٤]. بـەڵام سـەرکەوتوو نەبـوو، بۆیـە هەوڵەکانـی سـوپا بـۆ گرتنـی ناوچەکـە چـڕ بـووەوە، سـوپای عێـراق زیاتـر لـە (٦) جـار هەوڵـی گرتنـی پێگەکانـی پێشـمەرگەیان داوە، بـەڵام دووچـاری شکسـت هاتـوون[٥]، هەربۆیـە ستراتیـژی سـەربازیی هێزەکانـی پێشـمەرگە لە بەرگـری بۆ هێرشبردن گـۆڕا[٦]، لە (١٢ی ئایاری ١٩٦٦) لە هێرشـێکی

(١) دیـدار لەگـەڵ شـەوکەت سـلێمان حەسـەن، هەولێـر، ٢٠٢٢/٥/٢٣. لـە سـاڵی (١٩٣٧) لـە سـلێمانی لـە دایکبـووە، لـە (١٩٦١) کۆلێـژی پۆلیسـی تـەواو کـردووە، لـە (٢٨ی کانوونـی یەکەمـی ١٩٦١) پەیوەنـدی بـە شۆڕشـی ئەیلولـەوە کـردووە. یەکەمیـن دەزگای بێتەلی لە شۆڕشـی ئەیلـول دامەزراندووە، بەرپرسـی دەزگای بێتـەل بـوو لـە شۆڕشـی ئەیلـول تـا نسـکۆی (١٩٧٥)، دواتـر چووەتـە دەرەوەی وڵات

(٢) شوان محەمەدئەمین خۆشناو، هەولێر لەنێوان ساڵانی ١٩٦٣-١٩٧٠...، ل٢١٢.

(٣) مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی سێیەم، بەشی یەکەم، ل٢١٦.

(٤) مەغدید حاجی ئەمین، چەند بابەتێکی مێژوویی، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٤، ل١٩١.

(٥) شـلۆمۆ نەکدیمـۆن، مۆسـاد لـە عێـراق و وڵاتـانی دراوسـێ، و: رەهەنـد عەبدولغەفـور، ب.ش، ٢٠١١، ل١٩٤-١٩٥.

(٦) زرار سـلێمان بـەگ دەرگەڵەیـی، بیرەوەرییەکانـم لـە سـاڵانی ١٩٤٣-١٩٧٧، چاپخانـەی ڕەهەنـد، سـلێمانی، ب.س، ل٤١٦.

پێچەوانـەدا ئـەو ناوچانەیـان لـە سـوپای عێـراق وەرگرتـەوە، کـە پێـشتر دەسـتیان بەسـەردا گرتبـوو، زیانەکانـی سـوپای عێـراق لـەم شـەڕەدا کوژرانـی (٣٥٠) سـەرباز و موستەشـار و برینداربوونـی (٦٥٠) سـەرباز بـوو، هەروەهـا زیانەکانـی پێشـمەرگەش شـەهیدبوونی (١٥) بـوو[١]، پێشـمەرگە لـەم شـەڕەدا دەسـتی بەسـەر تۆپخانـەی سـوپادا گـرت، ژمارەیەکـی زۆری چـەک و جبەخانـە کەوتـە دەسـتی پێشـمەرگە[٢].

شکسـتی سـوپا لـە گرتنـی سـەرکردایەتیی شـۆڕش، حکومەتـی گەیانـدە ئـەو بڕوایـەی کـە ڕووبەڕووبوونـەوەی هێزەکانـی پێشـمەرگە ئەسـتەمە لـەو دۆخـەدا کـە سـوپاکەی بەرامبـەر هێـزی پێشـمەرگە تێکشـکابوو، بـۆ ڕێکخسـتنەوەی هێزەکانـی و کوشـتنی کات حکومەتـی عێـراق داوای دانوسـتانی کـرد، لـە (١٣ی حوزەیرانـی١٩٦٦) دانوسـتان دەسـتی پێکـرد[٣]، دواجـار ڕێککەوتننامـەی (٢٩ی حوزەیرانـی) لێکەوتـەوە[٤]. دوای ڕێککەوتننامـەی (٢٩ی حوزەیـران) تـا ڕادەیـەک باشـووری کوردسـتان ئارامـی بەخۆییـەوە بینـی، بـەڵام حکومـەت لـە جێبەجێکردنـی ڕێککەوتننامەکـە سسـت بـوو، ئـەوەش لەبـەر دوو هـۆکار: یەکەمیـان: بوونـی ململانێـی ناوخۆیـی گرووپـی مەکتەبـی سیاسـی و سـەرکردایەتی بارزانی، کـە شـەڕی ناوخـۆی بـەدوای خۆیـدا هێنـا. دووەمیان: سـەرکردە سـەربازییەکانی عێـراق دژی ڕێککەوتنەکـە بـوون بـەردەوام بـوون لـە دژایەتـی کردنـی کـورد[٥]

بـە هـۆی جێبەجـێ نەکردنـی ڕێککەوتنـی (٢٩ی حوزەیـران) پەیوەندییەکانـی حکومـەت

(١) علي سنجاري، حقيقة مسيرة ثورة ايلول١٩٦١، مطبعة خاني، دهۆک، ٢٠١٣، ص٩٥-٩٦.
(٢) زرار سلێمان بەگ دەرگەڵەیی، س.پ، ل٤٢٣.
(٣) شێرکۆ فەتحوڵڵا، س.پ، ل٢٣٥.
(٤) ڕێککەوتننامـەی (٢٩ی حوزەیـران): ئـەم ڕێککەوتننامەیـە لـە (١٢) مادده پێکهاتبـوو، ناوەڕۆکی بریتیبوو لـەوەی کـە زمانـی کـوردی بکرێتـە زمانـی فەرمـی خوێنـدن لـە کوردسـتاندا، هەروەهـا بەشـداریکردنی کورد لـە پایەکانـی حکومـەت، ناردنـی قوتابیانـی کـورد بـۆ دەرەوە بـۆ مەبەسـتی خوێنـدن، لێبوردنـی گشـتی بـۆ گیراوانـی سیاسـی، ڕێگـەدان بـە کاری سیاسـی و ئازادیـی ڕۆژنامەوانـی. بـۆ زانیاریـی زیاتـر، بڕوانـە: بورهــان حاتــەم گۆمەتاڵــی، مســتەفا بارزانــی لــە بەڵگەنامــە نهێنییەکانــی حکومەتــی عێراقــدا ١٩٤٧-١٩٧٠، چاپخانـەی دانیشـفەڕ، هەولێـر، ٢٠٢٢، ل٧٠؛ کاروان جوهـر محمـد، ئیدریـس بارزانـی ١٩٤٤-١٩٨٧، چاپخانـەی هێڤـی، هەولێـر، ٢٠١٩، ل١٣٥؛ شـەریف هـەژاری، جولانـەوەی نەتەوەیـی باشـووری کوردسـتان (١٩٦١-١٩٨٢) لـە بەڵگەنامـەی وەزارەتی دەرەوەی بەریتانیـا، و: یاسـار شـێرکۆ، چ٢، ئینسـکلۆپیدیای پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان، زانکـۆی دهـۆک، ل٣١.
(٥) فەرەیدوون عەبدولڕەحیم عەبدوڵڵا، س.پ، ل٣٠.

و سەرکردایەتیی شۆڕش ئاڵۆز بوو، حکومەت لە (٢ی حوزەیرانی ١٩٦٧) بە مەبەستی گفتوگۆ شاندێکی ناردە لای بارزانی، داواکاریی شاندەکە لە بارزانی بریتیبوو لەوەی کە هێزی پێشمەرگە هیچ کردەوەیەکی سەربازی ئەنجام نەدات، لە کاتێکدا سوپای عێراق لە بەرەی جەنگی ئیسرائیل دان[1]. بەڵام حکومەت لە زۆر شوێندا، چالاکیی چەکداری دژی پێشمەرگە ئەنجام داوە، بۆ نموونە لە (١٤ی نیسانی ١٩٦٨) هێرشی کردووەتە سەر گوندی (عارەب کەند) لە دەشتی هەولێر، لە ئەنجامی ئەو هێرشەدا (٦) هاووڵاتی کوژراون. ئەمەش کاردانەوەی بەدوای خۆیدا هێناوە[2].

دوای ئەوەی بەعسییەکان لە کوودەتایەکدا (١٧ی تەمووزی ١٩٦٨)، عەبدولڕەحمان عارف یان لە دەسەڵات دوور خستەوە، ئەحمەد حەسەن ئەلبەکر (١٩١٤-١٩٨٢) بوو بە سەرۆک کۆمار، گۆڕانکارییەکی ئەوتۆ لە پەیوەندییەکانی کورد و حکومەتی عێراق نەهاتە ئاراوە[3]، چونکە لایەنگرانی شەڕ لە حکومەت زاڵ بوون[4]. هەربۆیە حکومەتی عێراق بە هاوبەشی گرووپی مەکتەبی سیاسی لە (١٠ی تشرینی دووەمی ١٩٦٨) هێرشی کردە سەر بنکە و بارەگاکانی سەرکردایەتیی شۆڕش، شەڕەکە تاوەکو (کانوونی دووەمی ١٩٦٩) بەردەوامی هەبوو، حکومەت دەستی بەسەر چەند ناوچەیەکدا گرت، گرووپی مەکتەبی سیاسیش چەندین ناوچەیان دەستبەسەردا گرتبوو[5]، ئەم بارودۆخە نیگەرانی ئێرانی لێکەوتەوە، هەربۆیە لە چالاکییەکی هاوبەشدا لە (١ی ئادار ١٩٦٩) لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستان، بە یارمەتی شارەزایانی ئێرانی هێرشیان کردە سەر دەزگا نەوتییەکانی حکومەت لە کەرکووک[6]، ئەنجامدانی چالاکییەکە و تەقینەوەی

(١) شیرزاد زکریا محمد، الحركة القومية الكردية في كردستان العراق ١٩٦١-١٩٦٨، ط٣، دار سپێرز للطباعة والنشر، دهۆک، ٢٠٠٦، ص٣١٩.

(٢) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: الحزب الديمقراطي الكردستاني، مكتب سياسي، بيان حول تصريح ناطق العسكري في وزارة الدفاع العراقية، ١٩٦٨/٤/٢٣.

(٣) حامد محمود عيسى، المشكلة الكردية في الشرق الاوسط منذ بدايتها حتى سنة ١٩٩١، مكتبة مدبولي، القاهرة، ١٩٩٢، ص٢١٢.

(٤) شەریف هەژار، س.پ، ل٣٢.

(٥) برایم جەلال، س.پ، ل٣٩٠-٣٩١.

(٦) جيرارد جالديار، المأسات الكوردية، ت: عبدالسلام النقشبندي، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، اربيل، ٢٠٠٧، ص١٠٩؛ مەغدید حاجی ئەمین، س.پ، ل١٩٦.

بەشێک لە بیرە نەوتەکان، کاردانەوەی ناوخۆیی و دەرەکی بەدوادا هات[١]، دوابەدوای ئەو چالاکییە سوپای عێراق لە (ئاداری ١٩٦٩)، بە هێزێکی (٦٠،٠٠٠) سەربازی هێرشی کردە سەر ناوچەکانی کوردستان[٢].

بە هۆی شەڕە بەردەوامەکانی حکومەتی عێراق ناڕەزاییەک لە شەقامی عێراقی پەیدا ببوو، بودجەیەکی زۆری وڵات بۆ لایەنی سەربازی بەفیڕۆ دەچوو، سوپای عێراق شەکەت ببوو، بەشێک لە سەربازەکان بێزارببوون، لایەنی کوردیش پێویستی بە ڕێککەوتن هەبوو، بۆ ئەوەی لەو ماوەی ئاشتییەدا هێزەکانی ڕێک بخاتەوە، دانوستان لە نێوان حکومەتی عێراق و لایەنی کوردی دەستی پێکرد[٣]، دواجار هەردوولا گەیشتنە ڕێککەوتن، بەیاننامەی (١١ی ئاداری ١٩٧٠) ڕاگەیەنرا[٤]، **کە** بە وەرچەرخانێکی گرنگی مێژوویی دادەنرێت، چونکە بە شێوەیەکی فەرمی و نووسراو دان بە مافی کورددا بنرێت، لە ڕێککەوتننامەکەدا پێدانی مافی ئۆتۆنۆمی[٥]، جێگیر کرا، شارەکانی (هەولێر، دهۆک و سلێمانی)، لە لایەن سەرکردایەتیی شۆڕشی کوردستانەوە بەڕێوە دەبران، هەرچی شاری کەرکووک و ناوچە کێشە لەسەرەکانی دیکە بوو، ئەوا بەسترابوونەوە بە ئاسایی کردنەوەی دۆخەکە و ئەنجامدانی سەرژمێری لەو ناوچانە[٦]، لەگەڵ پێدانی چەندین مافی دیکە[٧]، کە کاریگەری هەبوو لەسەر خەباتی چەکداریی

(١) وەصفی حسێن، داستانا لێدانا گازخانە کەرکوک ١٩٦٩، چاپخانەی خانێ، دهۆک، ٢٠١٠، ل٢٧-٢٨.

(٢) گوینتەر دیشنەر، س.پ، ل٣٧٠.

(٣) نجم الدين يوسفی، س.پ، ل٥٤؛ ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ(٥)، ٦ی شوباتی ١٩٧٠، ل١.

(٤) محمد عبدالباقي العاني، ماذا يعني بيان السلام التأريخي ١١ آذار، وزارة الاعلام، ١٩٧٠/٧/١٦، ص١١.

(٥) ئۆتۆنۆمی: بریتییە لە توانای دەرکردنی یاسا بۆ خۆبەڕێوەبردن، ئەمەش مافی ناوچەیی هەرێمێکە لەناو دەوڵەت بۆ خۆبەڕێوەبردن، لە ڕێی دامودەزگای تایبەتی خۆییەوە. بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: نەوشیروان شەریف سەعید، ئەزموونی ئۆتۆنۆمی لە باشووری کوردستان ١١ ئاداری ١٩٧٤-١١ ئاداری ١٩٩١، نامەی ماستەری بڵاونەکراوە، کۆلێژی ئاداب، زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ٢٠١٧، ل٢٠.

(٦) ئارام ئەبوبەکر حەمەدئەمین، بارودۆخی سیاسی پارێزگای هەولێر ١٩٧٩-١٩٩١، نامەی ماستەری بڵاونەکراوە، کۆلێژی ئاداب، زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ٢٠١٦، ل١٣.

(٧) نەجمەدین عەبدوڵلا ئیسماعیل، هەولێر لە نێوان ساڵانی ١٩٧٠-١٩٧٩، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٦، ل٦٨.

کورد و بەهێزبوونی پێگەی کورد[١]، لەڕووی سەربازییەوە لەم ڕێککەوتنەدا، بەشێک لە هێزی پێشمەرگە، وەک پاسەوانانی سنوور ناسێنران، کە بەسەر (١٢) فەوج دابەشکران، هەر فەوجێک (٥٠٠) پێشمەرگە بوو، لە سنوورەکانی باشووری کوردستان لە زاخۆ تا خانەقین جێگیرکران[٢]، هەروەها دیاریکردنی بودجەیەکی تایبەت بۆ پێشمەرگە کە نزیکەی (٥٠) هەزار دینار بوو، لەگەڵ پێدانی مووچەی مانگانەی (١٢) دینار بۆ هەر پێشمەرگەیەک[٣]، ئەمەش هەنگاوێکی گرنگ بوو، تا ڕادەیەک بار و گوزەرانی پێشمەرگەی باشتر کرد، هێزەکانی پێشمەرگە لەڕووی لۆجیستی و سەربازییەوە توانیان لەو ماوەیەدا گەشە بکەن[٤].

بارودۆخی کوردستان لە ماوەی ساڵانی (١٩٧٠-١٩٧٤) نە شەڕ نە ئاشتی بوو، حکومەتی بەعس خۆی لە جێبەجێکردنی ڕێککەوتنەکە دەدزییەوە[٥]، هەروەها چەند هەوڵی ڕووداوی تیرۆرکردن ڕوویدا، بۆ نموونە پیلانی تیرۆرکردنی ئیدریس بارزانی لە بەغدا لە (٦ی کانوونی یەکەمی١٩٧٠)[٦]، و مستەفا بارزانی لە (٢٩ی ئەیلوولی ١٩٧١)[٧]، هەرچەندە ئەم پیلانانە سەرکەوتوو نەبوون، بەڵام بارودۆخەکەی بەرەو ئاڵۆزی برد

سەرەڕای بوونی چەندین کێشە و گرفت، مستەفا بارزانی لە (٢٨ی حوزەیرانی ١٩٧٣) نامەیەکی ئاراستەی ئەحمەد حەسەن ئەلبەکر کرد، داوای جێبەجێکردنی خاڵەکانی ڕێککەوتننامەی (١١ی ئاداری١٩٧٠) کرد، حکومەت جەختی لەسەر ناوچەکانی هەولێر و سلێمانی و دهۆک کردەوە بۆ پێدانی ئۆتۆنۆمی، بەڵام شاندی کوردی پێی وا بوو،

(١) با یادی ئادار هاندەری پتەوکردنی یەکێتی نیشتیمانیمان بێت، ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ(٩)، ١٣ی مارتی ١٩٧٠، ل١.

(٢) فازڵ ڕەئووف، بەرەو خۆر، ب١، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشەنبیری، هەولێر، ٢٠٠١، ل٥٠.

(٣) شڤان ئەحمەد عەبدولقادر، س.پ، ل٣١٢.

(٤) مستەفا بارزانی، تێکۆشەر بارزانی لەبارەی مووچەی پێشمەرگە ئەدوێ، ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ(٥٦)، ٦ی شوباتی ١٩٧١.

(٥) جمال الغيطاني، الجيش العراقي حراس البوابة الشرقية من حرب تشرين اول (اكتوبر) الى حرب الشمال، بيروت، د.ت، ص٧٤.

(٦) یۆنان هورمز، بیرەوەرییەکانم لە شۆڕشی کوردستان دا، و: ئەبوبەکر ساڵح خۆشناو، چاپخانەی خانێ، دهۆک، ٢٠٠٨، ل١٥٦.

(٧) فاتیح رسول، لە کاروانێکی دوور و درێژ، ستۆکهۆڵم، ١٩٩٧، ل٢١١.

دەبێت ناوچە جێ ناکۆکەکان (کەرکووک، شنگال و بەشێکی مووسڵ)یش بگرێتەوە، ئەمەش خاڵی سەرەکی ناکۆکی نێوان هەر دوولا بوو، بۆیە گفتوگۆکان بە بنبەست گەیشت، حکومەت تاک لایەنە لە (١١ی ئاداری ١٩٧٤) بڕیاری (ئۆتۆنۆمی)دا[١]. دوای بڵاوکردنەوەی یاسای حوکمی ئۆتۆنۆمی، مۆڵەتی (١٥) ڕۆژیان بۆ (پ.د.ک) دانا کە بەو بڕیارە ڕازی بێت[٢]، بەڵام سەرکردایەتی سیاسیی کورد، ئەم بڕیارەی ڕەتکردەوە[٣]، چونکە ناوچەکانی: (کەرکووک، خانەقین، شێخان، زومار و شنگال) لە چوارچێوەی بڕیارەکەدا نەبوون، (پ.د.ک) داوای کرد جێبەجێکردنی ئەم بڕیارە دوابخرێت، دواتر ڕێککەوتنی لەسەر بکرێت[٤]، بەڵام حکومەتی عێراق سوور بوو لەسەر جێبەجێکردنی بڕیارەکە، ئەمەش وایکرد پەیوەندییەکان بەرەو گرژی بڕوات و شەڕ دەست پێبکاتەوە.

سوپای عێراق لە (٢٣ی نیسانی ١٩٧٤) هێرشی سەربازی بۆ سەر کوردستان دەست پێکردەوە[٥]، شەڕ و پێکدادانی قورس لە نێوان پێشمەرگە و سوپای عێراق ڕوویدا[٦]، لە بەرەی هەولێر سوپای عێراق هێرشی کردە سەر هێزی دەشتی هەولێر و هێزی سەفین، ئەم دوو هێزە لە ئامادەباشی تەواودا بوون و بەرگرییان کرد[٧]. لە بەرەی بادینان سەرەتا هێزەکانی پێشمەرگە بەرگرییان کرد، بەڵام سوپای عێراق توانی دەست بەسەر ناوچەکەدا بگرێت، بۆیە بەپێویست زانرا لەشکری بادینان بەرەو ناوچە شاخاوییەکان پاشەکشە بکەن، دواتر سەرکردایەتیی شۆڕش بڕیاری بە دانانی

(١) نەوشیروان شەریف سەعید، س.پ، ل١٩.

(٢) صەدام دەربارەی ئۆتۆنۆمی کوردستان ئەدوێ، ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ(٢٠٩)، ١٥ی ئاداری ١٩٧٤، ل١.

(٣) ساکار ڕەجەب محەمەد، کاریگەری جەنگی سارد لەسەر شۆڕشی ئەیلول لە ماوەی ساڵانی (١٩٦١-١٩٧٥)، نامەی ماستەری بڵاونەکراوە، کۆلیژی ئەدەبیات، زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ٢٠١٥، ل١٠١؛ عماد يوسف قدورة، التأثيرات الأقليمي والدولي في القضية الكردية في العراق (دراسة ١٩٧٢-١٩٧٥)، المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات، الدوحة، ٢٠١٦، ص٣٠.

(٤) قيادة فرع الحزب الديمقراطي الكردستاني في الخارج، بيان تقيم الوضع الحركة تحررية للشعب الكردي في العراق، ١٦/تموز/١٩٧٥، ص٢.

(٥) سەنگەر ئیبراهیم خۆشناو، ڕووداوە سەربازییەکانی شۆڕشی ئەیلوول، چاپخانەی دانیشفەر، هەولێر، ٢٠٢٢، ل١٠٩.

(٦) نەجمەدین عەبدوڵڵا ئیسماعیل، س.پ، ل١٣١.

(٧) خورشید شێرە، خەبات و خوێن، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٦، ل٢٦٦-٢٦٧.

سێ هێڵی بەرگری دا[1]، بەڵام هێرشەكانی سوپای عێراق زیاتر بۆ ناوچەكانی سەركردایەتی بوو[2]، مولازم یونس ڕۆژبەیانی كە سەرپەرشتی بەرەی زۆزك -گەرووی عومەر ئاغای دەكرد دەڵێت: «حكومەتی عێراق مەبەستی بوو سەركردایەتیی شۆڕش بگرێت بۆ ماوەی یەك ساڵ لە هێرشی بەردەوام دووچاری شكستێكی گەورە بوو لەڕووی ماددی و مرۆیی و سەربازی»[3]

لە هێرشەكانی سوپای عێراق، بۆ ناوچەكانی ژێر دەسەڵاتی شۆڕش، هێزی ئاسمانی بۆردومانی ناوچەكانی دەكرد، تەنانەت خەڵكی مەدەنیش بەدەر نەكران لە بۆردومانەكانی فڕۆكە، هێزی دژە ئاسمانیی شۆڕش بەرپەرچی فڕۆكە جەنگییەكانی سوپای عێراقی دەدایەوە، توانیان لە حاجی ئۆمەران ناوچەی ڕایات فڕۆكەیەك بخەنە خوارەوە[4]. ئەو شكستانەی كە لەڕووی ماددی و مرۆییەوە بەر سوپای عێراق كەوتن[5]، ئەو وڵاتەی بەرەو دۆخێكی ئاڵۆز بردبوو، بۆیە هەوڵی نزیكبوونەوە لە ئێران درا[6]. لە لایەكی دیكە ئێران بۆ گەیشتن بە خواستەكانی، كوردی وەكو چەكێكی بەهێز دژی عێراق بەكار دەهێنا، لەبەرانبەردا عێراق هەڵوێستی لاواز و شەكەت بوو، ئامادەبوو سازش بكات و دەست هەڵبگرێت لە بەشێك لە خاكەكەی بۆ ئێران، بەرانبەر بەوەی ئێران سەرجەم یارمەتییەكانی بۆ

(١) سەنگەر ئیبراهیم خۆشناو، س.پ، ل١٨١-١٨٢.

(٢) ئەرسەلان بایز ئیسماعیل، ڕاگەیاندنی شۆڕش و بزوتنەوەی شیعری كوردی، چاپخانەو ئۆفیستی ڕوون، سلێمانی، ٢٠٠١، ل٥٣.

(٣) دیدار لەگەڵ مولازم یوونس ڕۆژبەیانی، هەولێر، ٢/٤/ ٢٠٢١. ناوبراو لە (١٩٤٤) لە شێخان لە دایكبووە، لە (١٩٦١) چووەتە كۆلێژی سەربازی، لە (١٩٧١) پەیوەندی بە هێزی پێشمەرگەی كوردستانەوە كردووە، لە (١٩٧٤) بووەتە بەرپرسی میحوەری زۆزك، لە كۆنگرەی (٩) پارتی بووەتە ئەندامی سەركردایەتی، لە دوای ڕاپەرین (١٩٩٢) بووەتە ئەندامی پەرلەمانی كوردستان، لە (١٩٩٣) بووەتە وەزیری ناوخۆ، لە كۆنگرەی (١٣)ی پارتی بووەتە ئەندامی سەركردایەتیی

(٤) نوری حەیدەر هوشیار، بێ تەل وەچەرخانێكی نوێبوو لە شۆڕشی ئەیلوولدا، چاپخانەی بزاڤی ڕۆشەنبیری سلێمانی، سلێمانی، ٢٠٠٧، ل٢٢٤؛ علوان حسون العبوسي، القدرات والأدارات الاستراتيجية لسلاح الجو العراقي في الفترة ١٩٣١-٢٠٠٣، الاكاديميون للنشر والتوزيع، المملكة الاردنية- عمان، ٢٠١٤، ص١٤٣.

(٥) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی زیانەكان، بڕوانە: سەنگەر ئیبراهیم خۆشناو، س.پ، ل٢٥٧-٢٥٩.

(٦) نەجمەدین عەبدوڵڵا ئیسماعیل، س.پ، ل١٤٥؛ كۆن كۆگلن، سەدام و ژیانی نهێنی، و: لوقمان باپیر، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠٠٩، ل١٩١.

کورد بوەستێنێت[١]، هەروەها ئەمریکا و یەکێتی سۆڤیەت هەوڵێکی زۆریان دا بۆ لێک نزیک کردنەوەی عێراق و ئێران لە یەکتر، وڵاتانی هەرێمییش بە تایبەت تورکیا، ڕۆڵێکی دیاری هەبوو لە ڕێککەوتنی هەردوو دەوڵەت[٢]

لە دوای چەندین کۆبوونەوەی ئاشکرا و نهێنی، (٦ی ئاداری ١٩٧٥) عێراق و ئێران لە کۆنگرەی سەرانی ئۆپێک بە ناوبژیوانی جەزائیر ڕێککەوتن[٣]. دوای بڵاوبوونەوەی هەواڵی ڕێککەوتن مستەفا بارزانی، بە مەبەستی گفتوگۆ سەردانی ئێرانی کرد، شای ئێران ڕایگەیاند: «ئێمە کۆتاییمان هێناوە بە ناکۆکییەکانمان، لەگەڵ عێراق ڕێککەوتووین، بۆیە ئێمە سنوور دادەخەین، یارمەتی و کۆمەکی ئێوە ناکەین، خۆتان سەرپشکن لەوەی ئەگەر درێژە بە شەڕ بدەن، ئەوە پەیوەندی بە خۆتانەوە هەیە»[٤]. عێراق لەم ڕێککەوتنە مەبەستی بوو دەسەڵاتی خۆی لە کوردستان جێگیر بکات، بۆیە دەیویست ڕێگر بێت لە سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری و کۆنترۆڵکردنی سنووری عێراق و جێگیرکردنی هێز تێیدا. لە بەرانبەردا ئێران سەرکەوتنی کوردی لە عێراق بە مەترسی زانیوە لەسەر یەکپارچەیی خاکی ئێران[٥]. لەم دۆخەدا سەرکردایەتیی شۆڕش لە (١٩ی ئاداری ١٩٧٥) بڕیاری کۆتایی هاتنی شۆڕشی دا[٦]. چەند هۆکارێکی ناوخۆیی و دەرەکی دیکەش ڕۆڵیان لە بڕیاری کۆتاییهێنان بە شۆڕشی ئەیلوول هەبوو[٧].

---

(١) نەوشیروان مستەفا ئەمین، لەکەناری دانوبەوە بۆ خڕی ناوزەنگ دیوی ناوەوەی ڕوداوەکانی کوردستان ١٩٧٥-١٩٧٨، ب.ش، ١٩٩٢، ل٢٣؛ الاتحاد الوطني الكردستاني، النصر للثورة العراقية الديمقراطية المندلعة في جبال الكردستان، اواسط أيلول ١٩٧٦.

(٢) نەجمەدین عەبدوڵلا ئیسماعیل، س.پ، ل١٤٦؛ فلك الدين كاكەيي، القذافي والقضية الكردية، ط٣، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، اربيل، ٢٠٠٨، ص٢٠٢.

(٣) کامەران بابان زادە، ڕێککەوتننامەی جەزائیر و ڕەهەندەکانی لەسەر کێشەی کورد، چاپخانەی کەمال، سلێمانی، ٢٠١٣، ل١١٧.

(٤) عومەری سەید عەلی، هەندێ لایەن و ڕەوتی مێژوویی و سەرەتای دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان، گۆڤاری ڕێبازی نوێ، ژ(١٩)، ٢٠٠٠، ل٤١-٤٢.

(٥) عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی ڕزگاری خوازی نەتەوەیی کورد لەکوردستانی عێراق لە ساڵەکانی جەنگی عێراق و ئێراندا (١٩٨٠-١٩٨٨)، چ٢، چاپخانەی ڕامی، ئێران، ٢٠١٩، ل٢٩.

(٦) ئارام ئەبوبەکر حەمەدئەمین، س.پ، ل١٨.

(٧) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: سەروەر عەبدولڕەحمان عومەر، بۆ ئەوەی مێژوو دووبارە نەبێتەوە لەژێر ڕۆشنایی هۆکارەکانی هەرەسی شۆڕشی ئەیلول، سلێمانی، ٢٠٠٨، ل١٩بەدواوە

خەباتـی چەکداریـی کـورد لـە مـاوەی (١٩٦١-١٩٧٥) بـە قۆناغێکـی گرنـگ و هەسـتیاردا تێپەڕیـوە، سـەرەڕای کەموکوڕییـەکان شۆڕشـی ئەیلـوول هەمـوو باشـووری کوردسـتانی گرتبـووەوە، سـەرەڕای ناهاوسـەنگیی هێـز لـە ڕووی چـەک و تەقەمەنییـەوە، هێزەکانـی پێشـمەرگە لـە زۆربـەی بەرەکانـی شـەڕ سـەرکەوتوو بـوون، ئەمـەش وایکـرد حکومـەت بـۆ کۆتاییهێنـان بـە شۆڕشـی کـورد لەگـەڵ ئێـران ڕێـک بکەوێـت، لەبـەر ئـەوە نسـکۆی شـۆڕش لـە سـاڵی (١٩٧٥) بـۆ کـورد شکسـتێکی سیاسـی بـوو نـەک سـەربازیی

بەشی یەکەم

سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان

(١٩٧٦-١٩٧٩)

تەوەری یەکەم

هۆکار و هەلومەرجی سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری

باسی یەکەم

هۆکارەکانی سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری

دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکداریی دوای نسکۆی (١٩٧٥)، کارێکی ئاسان نەبوو. لەبەر ئەوەی ڕێککەوتننامەی جەزائیر (١٩٧٥)، دۆخەکەی لە بەرژەوەندیی عێراق یەکلایی کردەوە. لەو ئاکامەدا سەرۆک کۆماری عێراق (ئەحمەد حەسەن ئەلبەکر) گوتویەتی: خەباتی چەکداریی کورد «بۆ هەتاهەتایە کۆتایی هات»[١]. دوای نسکۆ بۆشاییەکی گەورە لە کوردستان دروست بوو، ئەمەش دەرفەتی بە حکومەتی عێراقدا، بۆ جێبەجێ کردنی خواست و ویستەکانی بۆ لەناوبردنی دۆزی نەتەوەیی کورد و گۆڕینی دیمۆگرافیای کوردستان[٢]، لەم بارەیەوە چەند سیاسەتی بە ئاراستەی تواندنەوەی نەتەوەی کورد لە بۆتەی عەرەبیدا نا، وەك:

١- سیاسەتی ڕاگواستن و بە عەرەبکردن:

دوای نسکۆی شۆڕشی ساڵی (١٩٧٥)، حکومەتی عێراق بۆ ڕێگری لە سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری، کەوتە پیادەکردنی ڕاگواستن و تێکدانی گوندەکان، هەروەک سەددام حوسێن ڕای

(١) الاتحاد الوطني الكردستاني، بيان بمناسبة الذكرى الرابعة عشر لثورة ايلول، ١١/ ايلول/١٩٧٥؛ مەسعوود بارزانی، بارزانی و بزوتنەوەی ڕزگاری خوازی کورد ١٩٧٥-١٩٩٠ شۆڕشی گوڵان، بەرگی چوارەم، بەشی یەکەم، چاپخانەی رۆکسانا، ب.ش، ٢٠٢١، ل١٩.

(٢) سامي شورش، كردستان والاكراد/ الحركة القومية والزعامة السياسية (ادريس بارزاني نموذجا)، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، أربيل، ٢٠٠١، ص١٣٧.

گەیاندبوو: «نیازی وایە خەڵکی ناوچەکانی سنووری تورکیا و ئێران ڕاگوێزن بە قووڵایی (٢٥-٣٠)» کم بەمەش خواستێکی لە مێژینەی بەدی هێنا، ئەویش گەڕانەوەی دەسەڵاتی ڕەهابوو بۆ ناوچەکانی کوردستان[١]. لە ماوەی (١٩٧٥-١٩٧٦) سەدان هەزار خێزانی کوردی بۆ باشووری عێراق ڕاگوازراون، کە لە بارودۆخێکی سەختدا دەژیان[٢]. لە سایەی ئەم سیاسەتەدا زۆر خێزانی کوردی لە ناوچەکانی کەرکووک، شنگال، خانەقین و شێخان بۆ خوارووی عێراق ڕاگواست، سەدان گوندی کوردی چۆڵ کران و عەرەبی تێدا نیشتەجێ کران[٣]. گوندە ڕاگوێزراوەکانی شارەکانی هەولێر، سلێمانی، کەرکووک و دهۆک، لە ماوەی ساڵانی (١٩٧٤-١٩٧٦)، بریتی بووە لە (١٢٢٦) گوند دوای ڕاگواستنی دانیشتوانەکەی تێکدراون[٤]. بیانووی حکومەت بۆ چۆڵکردن و تێکدانی ئەو گوندانە و جێگیرکردنی سوپا تیایاندا، هەژمارکردنیان بووە بە ناوچەی ئەمنی و ستراتیژی[٥]، بەڵام ڕاستییەکەی بۆ ئەوە بوو کە قووڵایی پشتگیری بۆ پێشمەرگە نەهێڵێت و سەرچاوەی ژیان و خواردنیان لێ ببڕێت. هەروەها بۆ دابڕینی ئەم بەشەی کوردستان بوو لە پارچەکانی دیکە[٦].

هەرچی سەبارەت بوو بە بەعەرەبکردن، حکومەتی عێراق بە مەبەستی سڕینەوەی مۆرکی کوردی، لە ناوچە کوردییەکاندا کەوتە جێبەجێکردنی گۆڕینی ناوە کوردییەکان بۆ ناوی عەرەبی[٧]، بەپێی مەرسومێکی کۆماری ژمارە (٤١) ناوی پارێزگای کەرکووک بۆ (التأميم) گۆڕا، ئامانجی حکومەت لەم سیاسەتەی ئەوەبوو ڕوخسارێکی عەرەبی بەو ناوچانە ببەخشێت کە زۆرینەی دانیشتووانی کوردن، تەنانەت بە عەرەبکردن گوندەکانی دەوروبەری کەرکووکی گرتەوە بە پێی بڕیاری ژمارە (١١٩٤٤)ی ئەنجوومەنی پارێزگای کەرکووك، ناوی گوندەکانی سەر بەناحیەی

(١) سنور سەباح سدیق، مێژووی سیاسەتی بەعەرەبکردن لە پارێزگای کەرکوک ١٩٦٣-١٩٩١، چاپخانەی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٩، ل١٠١؛ گۆران ئیبراهیم ساڵح، دۆزی کورد لە بازنەی پەیوەندییەکانی ئەمەریکا و عێراق دا ١٩٧٥-١٩٩٠، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٣، ل١٥٧.

(٢) ڕێکخراوی (ViSdP)ی ئەڵمانی، کوردستان گەورەترین هێرش بە چەکی کوشندەی کیمیایی لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانییەوە دژی کوردەکانی عێڕاق، و: ناسیح ئیبراهیم دزەیی، چاپخانەی خانێ، دهۆک، ٢٠٠٨، ل٢١.

(٣) ی.ن.ك، بەیاننامە، جەماهیری زۆرلێکراوی کوردستان یەکگرن، ١٩٧٦/٩/١.

(٤) سامي عبدالرحمن، من اوراقي، مطبعة گەل، كوردستان، كانون الثاني ١٩٩١، ص١٣٩؛ دلێر ئەحمەد حەمەد، مێژووی جولانەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە باشووری کوردستان (١٩٧٥-١٩٩١) چاپخانەی کارۆ، سلێمانی،٢٠١٩، ل٢٧-٢٨.

(٥) جەلال ئیڵنجاغی، لە شارەوە بۆ شاخ، ب١، ب.ش، ٢٠٠٦، ل٣٣.

(٦) تەلبەندکردنی ئۆردوگاکان بۆچی، گۆڤاری کۆمەڵە، ژ(١)، خولی سێیەم، کانوونی دووەمی ١٩٨٥، ل٢٢.

(٧) نەجم سەنگاوی، باشووری کوردستان ڕووداو و دەستکەوتەکان لە ١٩٠٠ تا ٢٠١٦، چاپخانەی چوارچرا، سلێمانی، ٢٠١٧، ل٤١٥.

(قەرەحەسەن) بۆ ناوی عەرەبی گۆڕان[١]، بۆکەمکردنەوەی ڕێژەی کورد لە پارێزگای کەرکووک بەپێی مەرسومێکی کۆماری ژمارە (٦٠٨) لە (١٥ی کانوونی یەکەمی ١٩٧٥)، قەزاکانی کەلار و چەمچەماڵ، لە پارێزگای کەرکووک جیاکرانەوە خرانە سەر پارێزگای سلێمانی، بەپێی هەمان مەرسوم قەزای کفری لە پارێزگای کەرکووک جیا کرایەوە و خرایە سەر پارێزگای دیالە[٢]. لەلایەکی دیکەوە ناوی شەقامە گشتییەکان لە کەرکووک، خانەقین، شنگال، ئاکرێ، تەلەعفەر و خانەقین گۆڕان بۆ ناوی عەرەبی، لە چوارچێوەی سیاسەتی بەعەرەبکردن و سڕینەوەی ناسنامەی کوردستانیبوون حکومەتی عێراق ئەو ناوچانەی لە شارەکانی هەولێر، سلێمانی و دهۆک لە ناوچەی ئۆتۆنۆمی جیاکرانەوە[٣]. سیاسەتی بەعەرەبکردن کاری کردە سەر دۆخ و گوزەرانی هاووڵاتییانی کورد لە کەرکووک، حکومەت ڕێژەیەکی زۆر لە کرێکارانی عەرەبی لە کەرکووک نیشتەجێ کرد، لە بەرامبەردا کرێکار و فەرمانبەرانی کوردی لە شارەکە دەرکرد[٤]. مەبەستێکی دیکەی حکومەت لە هێنانی عەرەب بۆ کوردستان، دەرکردن و دوورخستنەوەی بەشێکی زۆری دانیشتووانی کوردستان بۆ خوارووی عێراق، بۆ ئەوە بوو تاکو کورد بکاتە کەمینە لەسەر خاکی خۆی[٥]. تەنانەت بە عەرەبکردن بوارەکانی ڕۆشنبیری و خوێندنی گرتبووەوە، زمانی عەرەبی زاڵ کرد، لە زانکۆ و پەیمانگاکانیش بەرنامەی خوێندن خرابووە ژێر چاودێری، جگە لە چەند وانەیەکی بەشی کوردی ئەویش بە کوردی نەبوون. وانەی (الثقافة القومية)، لە هەندێک قۆناغەکانی خوێندندا بریتی بوو لە ڕاپۆرتی حزبی بەعس، لەگەڵ بۆچوون و ڕوانینەکانی بەعسییەکان یەکانگیربوو، بەڕێوەبەرایەتیی خوێندنی کوردی سەر بە وەزارەتی پەروەردە تەنیا ئەو کتێب و پرۆگرامەی خوێندنیان چاپ دەکرد کە عەرەبی بوون[٦].

---

(١) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی ناوی گوندەکان، بڕوانە: سنور سەباح سدیق، س.پ، ل١٠٥و١٠٨.

(٢) مرسوم جمهوريه، رقم (٦٠٦)، الوقائع العراقية، ع(٢٥٠٣)، ١٩٧٥/١٢/١٥، ص١٩.

(٣) ی.ن.ک، لقی ئەورووپا، جارێکی تر سەددام حوسێن ئیهانەی گەلەکەمان دەکات، ب.س، ل٣.

(٤) خليل اسماعيل محمد، القضية الكوردية بين مطرقة دول الجوار وسندان الحكومات العراقية، مؤسسة موكريان، اربيل، ٢٠١٢، ص٤٩.

(٥) خليل اسماعيل محمد، مؤشرات التعريب والتهجير في اقليم الكردستان العراق، مطبعة جامعة صلاح الدين- اربيل، ٢٠٠١، ص ٤٢؛ شری لەیزەر، کوردستانی بەرئاگرباران، و: ئەبوبەکر خۆشناو، چاپخانەی ڕوون، سلێمانی، ٢٠٠٤، ل١٥٥.

(٦) نەژاد عزیز سورمێ، درەختی بنکۆڵ (پەنجەنماییێکی ڕۆژنامەنووسییانە بۆ باری ڕووناکبیری کولتووری کوردی، کوردستان)، نیسانی ١٩٩٥، ل١٢.

٢- سیاسەتی بە بەعسیکردن:

ئایدیۆلۆژیای حزبی بەعس بریتی بوو لە ناسیۆنالیزمی توندڕەوی، ئامانجی دروستکردنی دەوڵەتێکی عەرەبی بوو لە جیهانی عەرەب[١]، بۆ ئەم مەبەستە حکومەتی عێراق گوشارێکی زۆری خستبووە سەر هاونیشتمانییانی کورد، بۆ ئەوەی ببنە بەعسی، هەرکەسێک دەبووە بەعسی بەڵگەنامەیەکی پێ ئیمزا دەکرا و پاشگەز بوونەوە حوکمەکەی لە سێدارەدان بوو. هەروەک لە ماددەی (١) یاسای ژمارە (١٠٧) ساڵی (١٩٧٥) ی لەسەری جێبەجێ دەبوو، دەقەکەی بەم شێوەیە بوو: «هەرکەسێک پەیوەندی بە حزبی بەعسی عەرەبی سۆسیالیستی هەبێت، ئەگەر بسەلمێندرێت کە لەگەڵ لایەنێکی حزبی یان سیاسی تر پەیوەندییان هەیە یان بۆ بەرژەوەندییان کار دەکات لە سێدارە دەدرێت»[٢]. حکومەتی عێراق بە زۆری ئەو کەسانەی لە دامودەزگاکانی دادەمەزراند، کە سیاسەت و ئایدیۆلۆژیای بەعسییان پێ قبووڵ بوو، فەرمانبەر و پۆلیس و ئاسایشی لە ناوچەکان بڵاو دەکردەوە، هەروەها تۆڕێکی سیخوڕی هەبوو، لەناو دانیشتووان هەواڵ و چالاکیی دەگەیاندە دەزگای ئاسایش و هێزە ئەمنییەکانی بەعس[٣]، لە گوندەکانیش حکومەت موختاری دامەزراندبوو، ئەمەش زیاتر بۆ چاودێریکردنی جموجۆڵی پێشمەرگە بوو[٤]، بۆ ئەوەی زانیاری دەربارەی پێشمەرگە بۆ حکومەت کۆ بکەنەوە[٥]. تەنانەت بە بەعسیکردن کاری کردە سەر شیرازەی خێزان بە مەبەستی چاودێری جموجۆڵی پێشمەرگە، تەنانەت حزبی بەعس سیخوڕی خزاندبووە ناو خێزانە کوردەکان[٦].

---

(١) دلێر ئەحمەد حەمەد، س.پ، ل٢٥.

(٢) عەلی تەتەر نێروەیی، سیاسەتی حکومەتی عێراق لە کوردستان لە سایەی بەڵگەنامە فەرمییەکاندا ١٩٧٥-١٩٩١، ب١، چ٢، چاپخانەی ئێران، دهۆک، ٢٠٢٢، ل٥٠.

(٣) نەجم سەنگاوی، س.پ، ل٤١٨.

(٤) محەمەد شێخ عبدولکەریم سوڵەیی، ئارام و بزوتنەوەی شۆڕشگێڕی کورد، ب١، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی، ٢٠٠٧، ل٤٣٤.

(٥) ی.ن.ک، لێژنەی سەرکردایەتی دەستە چەکدارەکان، پەیڕەوی ناوخۆی دەستە چەکدارەکان، حوزەیرانی ١٩٧٦.

(٦) ڕێباز، قەندیل بەغدای هەژاند، چ٣، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٧، ل٤٥.

٣- سیاسەتی سەربازیی:

حکومەتی عێراق دوای خۆماڵیکردنی نەوت لە ساڵی (٢ی حوزەیرانی١٩٧٢) و ڕێککەوتنی لەگەڵ یەکێتیی سۆڤییەت داهاتێکی زۆری دەستکەوت، بەشی زۆری ئابوورییەکەی لە خزمەتی سوپا بەکار دەهێنا، سوپاکەی بە تەکنەلۆژیای سەربازیی ئەو سەردەم پڕچەککرد، ژمارەی تیپە (فیرقە) سەربازییەکانی لە (١٠) تیپەوە بۆ (٦٠) تیپ زیادکرد[١]. هەروەها داهاتی نەوتی عێراق دوای ساڵی (١٩٧٥)، (١٥) بلیۆن دینار زیاتر بوو ئەمەش بەراورد بە ساڵی (١٩٧٠) تەنها (١) بلیۆن و (٢٣٠) ملیۆن داهاتی بوو، کە (٣) بلیۆن و نیو داهاتی ساڵانەی بۆ سوپاکەی تەرخان کردبوو، ژمارەی سوپای عێراق دوای نسکۆ گەیشتە (١٩٠،٠٠٠)، هەروەها لە ڕووی چەک و جبەخانە بە ڕادەیەکی بەرچاو زیادی کرد، عێراق پێش ساڵی (١٩٧٥) خاوەنی (٢٥٠) فڕۆکەی جەنگی بوو، بەڵام دواتر بۆ (٤٥٠) فڕۆکەی جەنگی زیادبوون، هاوتەریب ژمارەی تانک و هەلیکۆپتەری جەنگی بۆ دوو بەرانبەر زیادی کرد[٢].

حکومەتی عێراق بۆ پتەوکردنی دەسەڵاتی تۆڕی سیخوڕی و هەواڵگری لە شارەکانی کوردستان فراوانتر کرد، هەزاران ئەفسەر و پۆلیسی نهێنی لە شارەکانی کوردستان بڵاوە پێ کردبوو[٣]. بۆ زیاتر کۆنترۆڵکردنی کوردستان و جێگیرکردنی سوپاکەی لە ناوچە شاخاوی دوورە دەستەکان، چەندین ڕێگای دروست کرد، ئەمەش لە بەرژەوەندی سوپاکەی بوو بۆ ئەوەی دەسەڵاتی بگاتە دوورترین شوێنی کوردستان و کۆنترۆڵکردنی ناوچە شاخاوییەکان، ئەمەش بۆ ڕێگری لە سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداریی کورد بوو[٤]. لە لایەکی دیکەوە حکومەتی عێراق دوای نسکۆی (١٩٧٥) دەستی بەسەر چەکێکی زۆردا گرتبوو، بەشێک لە هێزەکانی پێشمەرگە چەکەکانیان ڕادەستی حکومەتی عێراق کردەوە، نزیکەی

(١) مەسعوود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی یەکەم، ل٢٠؛ هیوا تاڵەبانی، بەعس و میلیتاڕیزەکانی عێراق، گۆڤاری سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیژی، ژ(٢)، ساڵی چوارەم، تەمووزی ١٩٩٥، ل٧.

(٢) مەلا بەختیار، شۆڕشی کوردستان و گۆڕانکاری سەردەم، چ٤، چاپخانەی دلێر، سلێمانی، ٢٠١٥، ل٣١٢-٣١٣.

(٣) دلێر ئەحمەد حەمەد، ئەو بارودۆخە سیاسی و کۆمەڵایەتییەی ی.ن.ک تێدا لە دایکبووە، گۆڤاری ڕێبازی نوێ، ژ(١٩)، حوزەیرانی ٢٠٠٠، ل١٥.

(٤) سەروەر عەبدولڕەحمان عومەر، مێژووی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان ١٩٧٥-١٩٧٦ دامەزراندن و دەست پێ کردنەوەی شۆڕش، ب١، چ٢، چاپخانەی هێڤی، هەولێر، ٢٠١١، ل٩٩-١٠٠

(١٥٠) هەزار چەک دەستی بەسەردا گیرا[١]. حکومەتی عێراق بە بڕیاری ژمارە (٨٠٧) لە (٢٩ی تەمووزی ١٩٧٥)، قەدەغەی چەک و تەقەمەنی کرد لە باشووری کوردستان، هەر وەک لە بڕیارەکەدا هاتووە: «هەموو جۆرە چەک و تەقەمەنییەک دوای (٣٠) ڕۆژ لە دەرچوونی بڕیارەکە ڕادەستی دەوڵەت بکرێتەوە»[٢]، ئەمەش جۆرێک بوو لە سیاسەتی داماڵینی چەک، حکومەتی عێراق چاودێرییەکی توندی سنوورەکانی دەکرد، بەمەبەستی ڕێگریکردن لە هێنانی چەک بۆ باشووری کوردستان بۆیە لەم بارەیەوە بڕیار و سزای توندی دەرکردبوو[٣]. سوپا لە دیدی بەعس، بریتی بوو لە: هێزێکی کاریگەر بۆ سەرکوت کردنی هەموو جۆرە دەنگێکی ناڕازی دژی حکومەت، ئەم سوپایە بە هەموو ناوچەکانی کوردستان بڵاوەی پێکرابوو[٤]. بەپێی بڕیارێکی ئەنجوومەنی سەرکردایەتیی شۆڕش هەرجۆرە کارێکی سیاسی لەنێو سوپا قەدەغە کرا بوو، لە ساڵی (١٩٧٦) بڕیارەکە توندتر کرا کە هەر کەسێک لەناو سوپادا چالاکیی سیاسی هەبێت، جگە لە ئەندامانی حزبی بەعس لە سێدارە دەدرێت[٥]، ئەم بڕیارەی حکومەت وایکرد حزبی بەعس بەسەر سوپادا زاڵ بێت و سوپا بۆ مەبەست و ئامانجەکانی بە کار بهێنێت

٤- سیاسەتی کۆمەڵایەتی:

دوای نسکۆی شۆڕشی ساڵی (١٩٧٥) بارودۆخی کۆمەڵایەتیی کوردستان تێکچووبوو، ژمارەیەکی زۆر لە خەڵکی کوردستان وەک پەنابەر ڕوویان لە ئێران کرد، ئەو خێزانانەی لە باشووری کوردستان مابوونەوە بەهۆی نسکۆی شۆڕشی ئەیلوول لەو پەڕی نائومێدی

---

(١) موحسین دزەیی، وێستگەکانی ژیانم، دەزگای ئاراس بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، هەولێر، ٢٠٠٩، ل٣٤٥؛ برایم جەلال، چەپکێک لە مێژووی کۆمەڵە، چ٤، چاپخانەی چوارچرا، ب.ش، ٢٠١١، ل١٤٤.

(٢) بەیاننامەیەک لە ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕش لەبارەی قەدەغەکردنی چەکەوە، ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ(٢٧٩)، ١٩٧٥/٨/١٥، ل١.

(٣) مركز استخبارات الموصل، م: معلومات، ع(١س/١٩٢/٩)، ٢ نيسان١٩٧٥؛ ئاراس عەبدولڕەحمان مستەفا، خۆپیشاندان و ڕاپەڕینەکانی باشووری کوردستان دژی حکومەتی عێراق ١٩٧٥-١٩٨٨، ب٢، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی، ٢٠١٨، ل٥٦.

(٤) دلێر ئەحمەد حەمەد، س.پ، ل٣٧.

(٥) عەلی تەتەر نێروەیی، سیاسەتی...، ب١، ل٥١.

دابـوون[1]. جگـە لـەوەش حکومـەتی عێـراق ژمارەیـەك خێزانـی کـوردی لـە ناوچـە جیاجیاکانـی کوردسـتان بـۆ باشـووری عێـراق ڕاگواسـت، مەبەسـتی حکومـەت لـە دوورخسـتنەوەی ئـەو خێزانانـە لـە زێـدی خۆیـان و نیشـتەجێکردنیان لـە ژینگەیەکـی نامـۆ، تواندنـەوەی داب و نەریـت و کولتـوری کـوردی بـوو لـە بۆتـەی عەرەبیـدا، بەمـەش شـێوازی ژیانـی کولتـوری عەرەبـی بەسـەر ئـەو خێزانانـە سـەپێندرا[2]، بەتایبـەت بارزانییـەکان و بەشـێک لـەو پەنابەرانـە لەسـەر بنەمـای ئـەو لێبوردنـەی سـەددام حوسـێن دەریکردبوو لـە ئێران گەڕانـەوە بۆ عێـراق[3]، بـەڵام لـە شـوێنی خۆیـان هەڵکەنـران و گوازرانـەوە بـۆ باشـووری عێـراق، بـە جۆرێـک نائومێـد بـوون بگەڕێنـەوە سـەر کاروبـاری ئاسـایی خۆیـان، بـەڵام حکومـەت بڕیارەکـەی جـێ بەجـێ نەکـرد و ئـەو خێزانانـەشی ڕاگواسـت بـۆ باشـووری عێـراق[4]. گرووپیـۆزی بەریتانیـا لـە عێـراق (ڕانـدڵ)، لـە دیدارێکـدا لـە (١٠ی ئـاداری١٩٧٦)، لەگـەڵ وەزیـری ڕاگەیاندنـی عێـراق تاریـق عەزیـز (١٩٣٦-٢٠١٥) و ژمارەیـەک لـە بەرپرسـانی عێـراق، گفتوگـۆی لەبارەی دۆخـی پەنابەرانی کـورد لـە باشـووری عێـراق کـردووە و ڕەخنـەی لـە سیاسـەتی حکومـەت گرتـووە لـە بەرانبـەر ڕاگواسـتنی کـوردەکان بـۆ باشـووری عێـراق و خراپـی دۆخـی گوزەرانـی هاووڵاتییانـی کـورد[5]، بەپێی یاسـایەکی سـەمەرەی حکومـەت هەر عەرەبێکی عێراقـی کچێکی کورد بخوازێـت (٥٠٠) دینـاری بـە خـەڵات پێ دەبـەخشرا، ئەمـەش لەپێناو کەمکردنـەوەی ژمـارەی کورد و سـڕینەوەی

---

(١) دیـدار لەگـەڵ محەمـەدی حاجـی مەحمود، گوڵە خانـە، ٢٠٢٢/٩/٢، نـاو براو لە (١٩٥٣) لـە دایکبووە، لە (١٩٧٠) بووەتە ئەندامی (پ.د.ک)، دوای نسـکۆ پەیوەندی بە ڕێکخسـتنەکانی کۆمەڵەوە کردووە، لە (١٩٨٠) پەیوەنـدی بـە (حسـیک) کـردووە، لـە کۆنگـرەی یەکەمـی ئـەو حیزبـە بووەتـە ئەندامـی یەدەگـی کۆمیتەی سـەرکردایەتی، لە (١٩٨٢) بووەتە ئەندامی سـەرکردایەتیی پارێزگای سـلێمانی و کەرکووک، لە (١٩٨٥) بووەتە لێپـرسراوی مەکتەبـی عەسـکەری، لـە (١٩٨٨) ئەندامی سـەرکردایەتیی بـەرەی کوردسـتانی بووە، لـە (١٩٩٤) بووەتە سـکرتێری (حسـک) ناوبراو، ئێسـتا سـکرتێری گشتی پارتی سۆسیالیسـتی دیموکراتی کوردستانە

(٢) مجلس قيادة الثورة، قرار الرقم (٧٩٥)، ١٩٧٥/٧/٢٧.

(٣) قرار مجلس قيادة الثورة، م: العفو العام عن الأكراد العسكريين والمدنيين، الرقم (٢٨٨)، ١٩٧٥/٣/١٣.

(٤) مـراد حەکیـم محەمـەد، ئاکامـە کۆمەڵایەتییـەکانی سیاسـەتی ڕاگواسـتنی کـورد لـە عێـراق لـە سـەردەمی بەعـس دا، سـەنتەری لێکۆڵینـەوەی ستراتیجـی کوردسـتان، سـلێمانی، ٢٠٠٤، ل١٢٥.

(٥) میهڤـان محمـد حسـين، موقـف بريطانيـا مـن القضيـة الكرديـة في العـراق ١٩٧٥- ١٩٨٠ دراسـة تاريخيـة وثائقيـة، مركـز دراسـات الكرديـة، زاخـو، ٢٠١٨، ص٢٩٧.

شوناسی نەتەوەیی کوردبوو[١]. بەمەبەستی گۆڕینی دیمۆگرافیای کوردستان، حکومەتی عێراق بەشێک لە هۆزەکانی خوارووی عێراق بۆ باشووری کوردستان گواستەوە[٢]. بۆ نموونە ئەو پلەدار و فەرماندانەی لە شۆڕشی ئەیلوول ڕۆڵیان هەبوو لە شارەکانی باشووری عێراق بە ڕاژەی فەرمانبەری کارگێڕی دامەزران[٣]، بار و گوزەرانی ئەو خێزانانەی ڕاگوازراون بۆ باشووری عێراق زۆر خراپ بوو، لە سادەترین مافی ژیان بێبەش کرابوون[٤]. لەڕووی خزمەتگوزاری و تەندروستی حکومەت شار و شارۆچکەکانی کوردستانی پشتگوێ خستبوو، نەبوونی بنکەی تەندروستی ببووە هۆی بڵاوبوونەوەی جۆرەها پەتا و نەخۆشی[٥].

٥- سیاسەتی ئابووری:

باشووری کوردستان یەکێکە لە ناوچە گرنگەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، خاوەنی کەرەستەی خاوی سروشتی وەک نەوت و غاز و چەند کانزایەکە، سەرەڕای بەپیتیی خاکەکەی و دەوڵەمەندی لە سامانە سروشتییەکانی، کۆمپانیایەکی گەورە لە کوردستان بوونی نەبووە، زۆری خەڵکەکەی لە هەژاری دەژیان[٦]. وێرای خراپی ڕەوشی ئابووری کوردستان، نەبوونی هیچ پڕۆژەیەکی خزمەتگوازی و بڵاوبوونەوەی بێکاری، حکومەت

(١) ئۆرخانی غالب، شۆڕشی ئەیلول ڕۆژگاری دوای هەرەس (چەند سەرنجێکی سەرەتایی)، چ٢، چاپخانەی چیا، لەندەن، ٢٠٠٣، ل٣٦.

(٢) میدڵ ئیست ووچ، جینۆساید لەعێراق دا (پەلاماری ئەنفال بۆسەر گەلی کورد)، و: محەمەد حەمە سالح تۆفیق، چاپخانەی تیشک، سلێمانی، ٢٠٠٤، ل٨٢.

(٣) دیدار لەگەڵ دەروێش ئاغا، هەولێر، ١١/ ٢/ ٢٠٢٢. عەبدوڵڵا عەبدولڕەحمان ئاغای نۆرک، ناسراو بەدەروێش ئاغا لە ساڵی (١٩٤٧) لە دایکبووە، لەشۆڕشی ئەیلول ئامر بەتالیۆن بووە لە بەرزنجە، لە نسکۆی (١٩٧٥) گواستراوەتەوە بۆ باشووری عێراق، لە (١٩٧٩) گەڕاوەتەوە باشووری کوردستان. پەیوەندی بە ڕێکخستنەکانی (پ.د.ک) ناوشاری سلێمانی کردووە، بەڵام دواتر بەهۆی ئاشکرابوونی پەیوەندی بە پێشمەرگەوە کردووە لە سنووری لێژنەی ناوچەی شارباژێڕ لقی (٤)، ناوبراو ئێستا بەرپرسی دەزگای کۆمەڵایەتیی (پ.د.ک)

(٤) محەمەد شێخ عبدولکەریم سۆڵەیی، ئارام و...، ب١، ل١٩٥.

(٥) مراد حەکیم محەمەد، س.پ، ل٦٨.

(٦) جەمال فەتحوڵا تەیب، بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە باشووری کوردستان ١٩٧٥-١٩٨٠، چاپخانەی شەهاب، هەولێر، ٢٠١٢، ل١٤٥.

مەبەستی بوو خەڵکی کوردستان هەمیشە چاوی لە دەستی بەزەیی حکومەت بێت، نەتوانێت هێزێکی بەرهەمهێن بنیات بنێت، هەروەها کورد لە ڕووی ئابوورییەوە، بنکەیەکی بەهێزی پیشەسازی و کشتوکاڵی و دارایی و بازرگانی نەبێت[١]، هەرچەندە بە هۆی بەرزبوونەوەی نرخی نەوت لە عێراق ئاست و گوزەرانی هاووڵاتییانی عێراق باشتر بوو، بەڵام لە کوردستان هاووڵاتییان لە دۆخێکی خراپ دەژیان[٢]. حکومەتی عێراق لە (١٩٧٥) بە بڕیارێک لە کۆمپانیای نەوت لە کەرکووک (٥) هەزار کرێکاری کوردی دەرکرد، هەروەها (١٠) هەزار کرێکاری عەرەبی لە ناوچەکانی کەرکووک، کفری و خانەقین نیشتەجێ کرد، بە هەر خێزانێک لەو کرێکارە عەرەبانە خانوویەک و پارچە زەوییەکی پێ دەبەخشین، لە هەمان کاتدا (ئەنجوومەنی سەرکردایەتیی شۆڕش)ی عێراق بە بڕیاری ژمارە (٣٦٩)، فەرمانی کرد بە قەدەغەکردن و تاپۆکردنی زەوی و زار بەناوی هاووڵاتییانی کورد لە کەرکووک[٣] مەبەستی سەرەکی حکومەت لە دەست بەسەرداگرتنی زەوی لە ناوچە نەوتییەکانی باشووری کوردستان سڕینەوە و لە ناوبردنی کورد و کولتوورەکەی بوو. حکومەت بۆ نانەوە ئاژاوە لە نێوان جووتیارانی کورد و عەرەب، یاسای کشتوکاڵی ژمارە (٩٠)ی جێبەجێ کرد[٤]، ئەویش بە دابەشکردنی زەوی بەسەر جووتیارانی عەرەب، جوتیارە کوردەکانی لە زەوی بێبەش کرد، ئەمەش بووە هۆی دروستبوونی کێشەی زەوی لە نێوان جووتیارانی کورد و عەرەب[٥]

لە ئاکامی ئەو هەنگاو و سیاسەتانەی حکومەتی عێراق و گوشاری توند لەسەر

(١) ئەمین قادر مینە، ئەمنی ستراتیژی عێراق و سێکوچکەی بەعسیان، ئەکادیمیای هۆشیاری و پێگەیاندنی کادیران، سلێمانی، ٢٠١٢، ل١١٨.

(٢) دلێر ئەحمەد حەمەد، چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان (کۆمەڵێک گوتار و چاوپێکەوتن)، چ٢، سلێمانی، ٢٠٠٥، ل١٩.

(٣) مجلس قيادة الثورة، قرار رقم (٣٦٩)، الوقائع العراقية، ع (٢٤٥٧)، ١٢/٤/ ١٩٧٥.

(٤) یاسای کشتوکاڵ ژمارە (٩٠): مەبەستی حکومەتی عێراق لەم یاسایە بریتی بوو لە سنووردانان بۆ قەبارەی خاوەندارییەتی زەوی کشتوکاڵی جووتیارانی کورد، خاوەندارییەتی زەوییەکانی گەڕاندەوە بۆ دەوڵەت. بەشێکی زۆر لە دێهاتەکان ڕووخێنران و دانیشتوانەکەی دەرکران، بەمەش ناوچەیەکی زۆری زەوی کشتوکاڵی وێران کران، بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: قرار الاصدار قانون الرقم (٩٠(، جريدة الوقائع العراقية، ع(٢٤٧٥)، ٩/٦/١٩٧٥؛ نەجمەدین عەبدوڵڵا فەقێ، چەند سەرنجێک دەربارەی یاسای ژمارە ٩٠ کشتوکاڵ، گۆڤاری کۆمەڵە، ژ(٤)، نیسانی ١٩٨٢، ل٢١.

(٥) وەزیری کشتوکاڵ دیدەنی ناوچەی ئۆتۆنۆمی دەکات، ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ(٢٨٣)، ١٢/٩/١٩٧٥، ل٤.

هاووڵاتییانی کورد و سەختی ژیان و گوزەرانیان، جارێکی تر بۆ ڕزگاربوون لەو دۆخە ناچار کران بە دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکداری. هەربۆیە لە شەوی (٢٥-٢٦ی ئایاری ١٩٧٦)دا، ڕووبەڕووبوونەوەیەکی چەکداری لە نێوان سوپای عێراق و گروپێکی پێشمەرگە، کە ژمارەیان (٢٢) کەس بوون ڕوویدا[١]. شێم حەمەد یەکێکە لە بەشداربووانی چالاکییەکە لەم بارەیەوە دەڵێت: «شەوی (٢٥-٢٦ی ئایاری ١٩٧٦) لە ناوچەیەک بە ناوی (دۆڵە زەوی) دەکەوێتە بەرانبەر گوندی (شیوە ڕەش)، تەنیا (٢) کم لە سنووری ئێرانەوە دووربوو کەوتینە ناو کەمینێکی عەسکەری»[٢]. دوای ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو دەستە چەکدارە لەگەڵ سوپای عێراق، سەرباری کوژرانی (١) پێشمەرگە و برینداربوونی (٢)ی دیکە. بە هۆی ناهاوسەنگی هێز و نەبوونی چەک و تەقەمەنی، پێشمەرگەکان کشانەوە سنووری ئێران[٣]. لە بەرامبەردا زیانەکانی سوپای عێراق کوژرانی (٨) سەرباز و برینداربوونی (١٢)ی دیکە بووە[٤]. لە لایەکی دیکەوە هاشم ڕەمەزان پێی وایە: «یەکەم گوللەی دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکداریی لە ڕۆژی (٢٦ی ئایاری ١٩٧٦) بوو، کاتێک هێزەکانیان بە سەرکردایەتیی ئەبوو نەوال، هێرش دەکەنە سەر ڕەبییەکی دوژمن، لە ناوچەی کشان لە زاخۆ، ئەمەش لە لایەن سەرکردایەتیی کاتییەوە بە ڕۆژی دەست پێکردنەوە ی شۆڕش دانرا»[٥]

(١) ئەم مەفرەزەیەك پێك هاتبوون لە (٢٢) پێشمەرگە بریتی بوون لە : (ئەحمەد نەبی مەحموود، شێخە عەبدوڵڵا (شێخ بنزیری)، عەلی نەبی مەحموود (عەلی کۆ)، عەبدوڵڵا محەمەد عەلی (سەید عەبدوڵڵا)، عەلی شێم حەمەد (عەلی کوردە)، حەمە برایم مەحموود، عەبدوڵڵا شێم حەمەد موراد، عەبدوڵڵا شێخە عەبدوڵڵا، نەبی شێم حەمەد موراد، حاجی سلێمان نەبی، قادر ئەحمەد نەبی، کەریم ئەحمەد نەبی، عەبدولڕەحمان عەلی شێم حەمەد، نەبی نەبی مەحموود، برایم برایم، بارزان عەلی نەبی، عەلی مەلا برایم، محەمەد شێخە عەبدوڵڵا، عەبدوڵڵا ڕەسوڵ مستەفا، مستەفا ڕەسوڵ مستەفا، مینە خدر حەمەد و مەلا شێم حەمەد موراد). مەلا شێم حەمەدی حاجی ئۆمەرانی، سەرەتای شۆڕشی نوێی ساڵی ١٩٧٦ چۆن دەستی پێکردووە، پێداچوونەوە: مومتاز حەیدەری، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ٢٠١٣، ل٦٤؛ عەلی کۆ، بەردەوام بوون یان سەرهەڵدانەوەی شۆڕش، ڕۆژنامەی برایەتی، ژ(١٦٥٣)، ١٩٩٣/٥/٢٤، ل٣

(٢) مەلا شێم حەمەدی حاجی ئۆمەرانی، س.پ، ل٢٨.

(٣) الاتحاد الوطني الكردستاني، فلنحبط حملات التشريد والتهجير والقمع الوحشية، ١٩٧٦/٦/٩.

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ١).

(٥) هاشم رمضان (ابوعنتر)، المحترقون الكورد، مطبعة الحاج هاشم، اربيل، ٢٠٠٥، ص٦٥.

دەتوانین بڵێین، لەناو سەرچاوەکاندا کۆدەنگییەک هەیە سەبارەت بە دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکداری و یەکەمین دەستەی چەکداریی پێشمەرگە، بەڵام بیروبۆچوونی جیاواز هەیە دەربارەی ئاراستەکردنی ئەو دەستە چەکدارە کە سەر بە چ لایەنێک بووبن[١]. بەپێی هەندێک لە سەرچاوەکان ئەو دەستە چەکدارە لە بنەڕەتدا دەگەڕێنەوە بۆ (پ.د.ک)، دوای نسکۆ بەشێک لە کادیرانی پارتی بۆ باشووری عێراق ڕاگوازراون، ئەوان ڕۆڵی سەرەکییان هەبووە لە ناردنی ئەو دەستە چەکدارانە[٢]، لەم بارەیەوە مەسعود بارزانی نووسیویەتی: «لە ڕۆژی ٢٦ گوڵانی ١٩٧٦ یەکەم فیشەکی شۆڕش.. تەقی، لەو شەڕەدا پێشمەرگە و سەرکردەی قارەمان سەید عەبدوڵڵا شەهید بوو. ئەو ڕۆژەش بوو بە دەستپێکی شۆڕشی گوڵان»[٣]. فەرەنسۆ هەریری (١٩٣٦-٢٠٠١) پێی وایە ئەو دەستە چەکدارە پەیوەندییان بە سەرکردایەتیی کاتی (س.ک/ پ.د.ک) هەبووە[٤]، لەسەر ئەو بنەمایەی مستەفا بارزانی ڕای سپاردووە، بە مەبەستی دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکداری پەیوەندی بەو دەستە چەکدارەوە بکرێت و بۆ ئەنجامدانی چالاکیی چەکداری تا (بەهاری ١٩٧٦) لە دەوروبەری چیای قەندیل خۆیان حەشار بدەن[٥]. فەرەنسۆ هەریری لەم بارەیەوە دەڵێت: «منیش یەکسەر بە شوێن (مینەکوپە)م نارد، ئەو لە پیرانشهر (خانە) بوو درێژەی قسەکانی بارزانیم بۆ سەید عەبدوڵڵا نارد، داوام لێ کرد ئەگەر ئەم کارە بکات، هەرچی پێویست بوو بۆیان دابین دەکەین، دوای ماوەیەک مینە کوپە هاتەوە، گوتی: سەید عەبدوڵڵا ڕەزامەندی دەربڕیوە، وتویەتی فەرمانی بارزانی لەسەر سەرمان، دەمێک بوو

(١) ئەحمەد حەمەدئەمین، بارودۆخی سیاسی باشووری کوردستان لە ماوەی دانوستانەکانی نێوان یەکێتی نیشتیمانی کوردستان و ڕژێمی بەعسدا (١٩٨٣-١٩٨٥)، چاپخانەی تاران، هەولێر، ٢٠٢١، ل٩.

(٢) عەلی تەتەر نێرەویی، بزاڤی ڕزگاری خوازی نەتەوەیی کورد لە کوردستانی عێراق لە ساڵەکانی جەنگی عێراق و ئێراندا (١٩٨٠-١٩٨٨)، چ٢، چاپخانەی ڕامی، ئێران، ٢٠١٩، ل٧٨.

(٣) مەسعوود بارزانی، تادەرفەتم دەبێت بە درێژایی دەربارەی شۆڕشی گوڵان و سەرکردایەتی کاتی بنوسم ئەو چەند دێرە دەنوسم، ڕۆژنامەی برایەتی، ژ(٣٦٩٥)، ٢٦ی ئایاری ٢٠٠٢، ل٢.

(٤) لە مەودوا سەرکردایەتیی کاتی پارتی دیموکراتی بە کورتکراوەی (س.ک) ناوی دەبەین. دەربارەی (س.ک/ پ.د.ک) بڕوانە: بەشی یەکەم، تەوەری دووەم

(٥) محسن دزەیی، احداث عاصرتها، ج٣، مطبعة حاجی هاشم، اربیل، ٢٠١٣، ص٨٣؛ دلاوەر محمد صدیق، ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان- عێراق لە بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کورد لە باشووری کوردستان ١٩٧٦-١٩٩١، نامەی ماستەری بڵاو نەکراوە، زانکۆی سەڵاحەددین، هەولێر، ٢٠١٧، ل٦٢.

چاوەڕوانـی ئـەو تەکلیفـە بوویـن، ئـیتر لەمەوبـەدوا ئـەو مەفرەزەیـە لـە ڕێـگای تەتـەری تایبەتییـەوە نامەیـان بـۆ ئیدریـس بارزانـی دەنـارد»[١]. هـەر لـەم بارەیـەوە عەلـی نەبـی (عەلـی کـۆ) دەڵێـت: «لەبـەر چاودێـری دەزگاکانـی ئەمنـی ئێـران، چاودێرییەکـی زۆر تونـد لەسـەر هـەردوو لامـان هەبـوو، تەتـەری تایبەتـیمان هەبـوو لەوانـە: مینـە کوپـە، حوسێن فەتـاح و حاجـی سلێمان مـاوە مـاوە نامـە و یارمەتـی بـۆ دەناردیـن، پشـتگیری و سەرپەرشـتی بـۆ دووپـات دەکردینـەوە»[٢]. مـولازم یوونـس ڕۆژبەیانییـش دەڵێـت: «کاک ئیدریـس بارزانـی داوای لـە مـن کـرد بـە هـەر شـێوەیەک بێـت چـاوم بـە عەلیکـۆ بکەوێـت، سـاواک زۆر بـە تونـدی چاودێـری دەکردیـن، بـە شـێوەیەکی نهێنـی چومـە خانـە دواتـر گەیشـتمە قەندیـل چـاوم بـە عەلیکـۆ کـەوت، هەندێـک یارمەتیـم پێـدا لـە لایـەن کاک ئیدریـس بارزانـی پـێ سـپاردبووم، داوام لێـی کـرد هەڵوێسـتی خـۆی ڕابگەیەنێـت، ئەویـش ڕایگەیانـد: بـە نـاوی پارتـی لـە ناوچەکـە کار دەکات»[٣]. لـە بەرانبـەردا ڕایەکـی دیکـە هەیـە، کـە پێـی وایـە ئـەو دەسـتە چەکـدارە لـە لایـەن (ی.ن.ک) ئاراسـتەکراون، لـە ئەدەبیاتییانـدا بـە (شـۆڕشـی نـوێ) نـاسراوە[٤]، لـەم بـارەوە جـەلال تاڵەبانـی وتویەتـی: «ئـەم کۆمەڵـە پێشـمەرگەیە پەیوەندییـان بـە عومـەر مسـتەفا (دەبابـە) هەبـووە، ئەندامـی سـەرکردایەتی بزووتنـەوەی سۆسیالیسـت بـووە، بزووتنـەوەش باڵێکـی نـاو یەکێتـی بـوو»[٥]. پاڵپشـت بـەو ڕایـەی کـە مـەلا شـێم حەمـەد داوا لـە عومـەر مسـتەفا دەکات کـە: «ئێمـە بـەو ژمـارە کەمـە دەچینـە شـاخ، ئێـوەش سـەرکردایەتیمان بکـەن»[٦]. لـەم بارەیـەوە عومـەر مسـتەفا دەڵێـت: «لـەم ماوەیـەدا دەچمـە سـووریا ئـەم مەسـەلەیە لەگـەڵ مـام جـەلال بـاس دەکـەم، ئەگـەر بتوانـن خۆتـان ڕابگـرن تـا لـە سـووریا دەگەڕێمـەوە ئـەوا

(١) فەڕەنسـۆ هەریـری، بـەردەوام بـوون یـان سـەرهەڵدانەوەی شـۆڕش، ڕۆژنامـەی برایـەتی، ژ(١٦٥٣)، ٢٣ی ئایـاری ١٩٩٣، ل٣.

(٢) کاروان جوهر محمد، ئیدریس بارزانی ١٩٤٤-١٩٨٧، چاپخانەی هێڤی، هەولێر، ٢٠١٩، ل٢٤٢.

(٣) دیدار لەگەڵ مولازم یوونس ڕۆژبەیانی، هەولێر، ٢/٤/ ٢٠٢٢.

(٤) شۆڕشـی نـوێ: دەسـتەواژەیەکە لـە ئەدەبیاتـی (ی.ن.ک) بەکاردێـت وەك ئاماژەیـەك بـۆ دەسـت پـێ کردنـەوەی خەباتـی چەکداریـی، دەسـتەواژەکە بەسـەر کـۆن و نوێـدا دابەش کراوە، شۆڕشـی نوێ لە شۆڕشـە کۆنەکە جیاکراوەتەوە، بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: ئینسکلۆپیدیای (ی.ن.ک)، ب٢، چ٤، (٢٠٢١). ل ١٢٩٦-١٢٩٧.

(٥) ئەحمەد حەمەدئەمین، بارودۆخی...، ل٩.

(٦) سەروەر عەبدولرەحمان عومەر، مێژووی یەکێتی...، ل١٩٥-١٩٦.

زۆر باشـە، ئەگـەر نەشـتوانن دوای بخـەن»[١]. مـەلا شـێم حەمـەد لـە بیرەوەرییەکانیـدا نووسـیویەتی: «هیـچ گۆڕانکارییـەک بەسـەر ڕێککەوتنەکـەی مـن و کاک عومـەردا نەهـات، بەڵکـو چاوەڕێی ئەوەبوویـن، بەفـر بتوێتـەوە و وەرزی بەهـار بێـت، چاومـان لـە شـاخەکان بـوو، ڕۆژێـکمان لـێ بووبـووە سـاڵێک.. لـە لایەکـی تـر بـرا و خزمەکانـم، هـەر ڕۆژە بـە تاوانێـک بانـگ دەکرانـە دائیـرەی مـەرگ... تاوانـی جۆراوجۆریـان خرایـە پـاڵ...»[٢]. جیـاواز لـەم بۆچوونـەی یەکێتیـی نیشـتمانی (١ی حوزەیـرانی ١٩٧٦)، بـە ڕۆژی دەسـت پێکردنـەوەی خەباتـی چەکداریـی «شـۆڕشی نـوێ» دادەنێـت[٣].

بەشـێک لـە سـەرچاوەکان بۆچوونێکـی جیاوازتریـان هەیـە و پێیـان وایـە ئـەو دەسـتە چەکـدارە سـەر بـە هیـچ لایەنێـک نەبوونـە، بـۆ نموونـە جەمـال نەبـەز نووسـیویەتی:» لـە (١٩٧٥-١٩٧٦) بزووتنـەوەی چەکـداری لـە کوردسـتان دروسـتبوو، سـەرەتای ئـەم بزووتنەوەیـە لـە کەسـانێکەوە دەسـتی پێکـرد، نـە سـەر بـە ڕێبـازی بارزانـی بـوون نـە ڕێبـازی تاڵەبانـی، دواتـر قیـادە مووەقەتـە و (ی.ن.ک) چەکدارانیـان لـە ئێـران و سـووریاوە نـاردە چیاکانـی کوردسـتانی عێراقـەوە»[٤].

دەتوانیـن بڵێیـن ئـەم دەسـتە چەکـدارە، هەسـتی کوردایەتـی و نیشـتمانپەروەری وای لێکـردوون بچنـە شـاخ، هەربۆیە لـە سـەرەتادا هـاوکاری هیـچ لایەنێکیـان ڕەت نەکردۆتـەوە، زوڵـم و زۆرداریـی بەعـس، بووەتـە هـۆکاری ئـەوەی کـە ئـەو دەستەیە ڕووبکەنە شـاخەکانی کوردسـتان و دەسـت بـە چالاکیـی چەکـداری بکـەن، ئەمـەش ئـەوە دەگەیەنێـت، ئـەو دەسـتەیە ڕاستەوخۆ پەیوەندییـان بـە هیـچ حزبێکـی سیاسـییەوە نەبـووە، کاتێـک چوونەتـە شـاخ تووشـی بۆسـەیەکی سـەربازانی سـوپای عێراق بوونەوە، ئەگەر بۆسـە و دەستپێشـخەری حکومـەت نەبووایە، لەوانەبوو ئـەو چالاکییـە بـۆ کاتێکـی دیکـە دوا بکەوتایـە

(١) مەلا شێم حەمەدی حاجی ئۆمەرانی، س.پ، ل١٩و٢١.

(٢) هـ.س، ل٢٥.

(٣) سـەلام عەبدولکەریـم، ژیـانی سیاسـی لـە باشـووری کوردسـتان ١٩٧٥-١٩٩١ سـەرهەڵدانی ڕەوتی سۆسیالیسـتی و دروسـتبوونی حـزبی سۆسیالیسـتی کوردسـتان، چاپخانـەی چوارچـرا، ب.ش، ٢٠١١، ل٥٥.

(٤) جەمـال نەبـەز، ئێسـتا و پاشـەڕۆژی کـورد لەبـەر گـڕی ئاگـری جەنگی عێـراق و ئێرانـدا، چ٣، کوردسـتان، ٢٠٠٨، ل٩١.

باسی دووەم

هەڵوێستی وڵاتانی هەرێمی بەرانبەر سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداریی (١٩٧٦-١٩٧٩)

١- هەڵوێستی ئێران لە سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداریی کورد:

ڕێککەوتننامەی جەزائیر بوو بە هۆکارێك عێراق و ئێران بە قووڵایی (٣٠)کم، دەست بکەن بە دروستکردنی پشتێنەی ئەمنی لە ناوچە سنوورییەکانی نێوانیان، تەنانەت بواریان بە هێزەکانی یەکتر دەدا، لە پێناو ڕاوەدونانی هێزە کوردییەکان، سنوورەکانی یەکتر ببەزێنن[1]. چونکە ئەو دەوڵەتانە کێشەی کوردیان بە مەترسی دادەنا بۆ سەر ئاسایشی نیشتمانیی خۆیان، بۆیە لەسەر پیادەکردنی سیاسەتێکی توند بەرانبەر بە کورد ڕێککەوتوون[2]، بۆ نموونە ئێران لە سەروبەندی شۆڕشی ئەیلوول یارمەتی کوردی داوە، بەڵام کاتێک بەرژەوەندییەکانی لەگەڵ عێراق یەکانگیر بووە، پشتی لە کورد کردووە و سەرجەم هاوکارییەکانی وەستاندووە، چونکە ئێران سەرکەوتنی شۆڕشی ئەیلوولی بە مەترسی دادەنا لەسەر یەکپارچەیی خاکی ئێران[3]. سەددام حوسێن سەبارەت بە پەیوەندییەکانی عێراق و ئێران لە کاتی پێشوازی لە سەرۆک وەزیرانی ئێران گوتوویەتی: «پەیوەندیمان لە دوای ڕێککەوتننامەی جەزائیر بەرەو باشی هەنگاوی ناوە، ئێستاش

---

(١) مديرية امن محافظة السليمانية، م: معلومات، ١٩٧٦/٩/٨؛ جەمال فەتحوڵا تەیب، س.پ، ل٣٠٦-٣٠٧.

(٢) ئازاد عەلی عەبدوڵڵا، شۆڕشی مەشخەڵانی نوێی کوردستان١٩٨١-١٩٨٨ لێکۆڵینەوەیەکی سیاسی و ڕێکخراوەیی کۆمەڵایەتیە، پێداچوونەوە: ئەرسەلان بایز، سلێمانی، ٢٠٠٣، ل١٤.

(٣) چیا ڕاگواستنی ناوچە سنورییەکانی کوردستان، گۆڤاری سیاسەتی دەولی، ژ (٢)، ١٩٩٣، ل٨؛ ئازاد عەلی عەبدوڵڵا، س.پ، ل٢٠؛ علي سنجاري، من ارشيف كوردستان، مطبعة خاني، دهوك، ٢٠١٣، ص٢٩٥.

جارێکی تر بە یەک گەیشتین بۆ قووڵکردنەوەی ئەم پەیوەندییە باشە»[١]. بەپێی ناوەڕۆکی ڕێککەوتننامەی جەزائیر، وڵاتی ئێران دەرگای بەڕووی خەباتی چەکداریی کورددا لە باشووری کوردستان داخست، نەک هەر ئەوەندە بەڵکو کەوتە هاوکاریکردنی عێراق[٢]. بۆ ئەم مەبەستە چەندان لێژنەی هاوکاری و بەدواداچوون و هەماهەنگییان پێکهێنا، توندکردنی ئاسایشی سنوورەکان بە مەبەستی ڕێگریکردن لە دووبارە هەڵگیرسانەوەی خەباتی چەکداریی کورد بوو[٣]. لە (١٣ی حوزەیرانی ١٩٧٥) عەباس خەلعەت بەری وەزیری دەرەوەی ئێران، سەعدون حومادی (١٩٣٠-٢٠٠٧)، وەزیری دەرەوەی عێراق (پرۆتۆکۆلی ئاسایشی سنوور)یان واژۆ کرد[٤]، بڕگە سەرەکییەکانی ئەم ڕێککەوتنە ئەمانە بوو

١-هەردوولا زانیاریی دەربارەی جوڵەی هێزەکانی پێشمەرگە لە سنوور ئاڵوگۆڕ دەکەن.

٢-چاودێریکردنی سنوورەکان و ڕێگرتن لە دزەکردنی پێشمەرگە «تێکدەران».

٣-دەسەڵاتدارانی هەردوولا هاوکاری یەکتر دەکەن بۆ جێبەجێکردنی ڕێککەوتننامەکە.

٤-لە کاتی پێویست هەردوولا ڕێککەوتن دەکەن لەسەر دیاریکردنی ناوچەی قەدەغەکراو.

٥-پێکهێنانی چەند لێژنەیەکی هاوبەش بۆ ڕادەستکردنەوەی دەستگیرکراوەکان[٥].

دوای نسکۆ پەنابەرێکی زۆر ئاوارەی ئێران بوون، ئەو پەنابەرانە بەسەر شارەکانی ئێران دابەشکران[٦]. لەم بارەیەوە شای ئێران گوتوویەتی: «کوردەکان بۆ ماوەیەکی نادیار

---

(١) تەواوبوونی وتوێژی نێوان عێراق و ئێران، ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ (٢٩٩)، ١٩٧٦/٩/١.

(٢) جمعیة طلبة الاكراد _فرع م.م المشكلة الكردیة في العراق وهل استطاع النظام الحالي ان یحلها، ١١ أذار ١٩٧٨.

(٣) مدیریة امن السلیمانیة، برقیة سریة وفوریة، الرقم (٤٠٤٨)، ١٩٧٦/١٠/٣٠.

(٤) فاروق محەمەد محەمەدئەمین، سیاسەتی ئێران بەرامبەر جوڵانەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە باشووری کوردستان (١٩٧٥-١٩٨٩)، چاپخانەی ڕێی نوێ، سلێمانی، ٢٠١٤، ل٨٨؛ شكیب عقراوي، م.س، ص٣٨٣

(٥) هـ.س، ل٨٨-٨٩.

(٦) محەمەد مەلا قادر، سەربردە کورتەیەک لە بیرەوەرییەکان، دەزگای ئاراس بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، هەولێر، ٢٠٠٩، ل١٣٥

ناتوانن لەناو ئۆردۆگاكان بمێنن، چونكە دەبێتە هۆی پەیدابوونی تەمبەڵی و بێزاری لە نێوانیاندا... چونكە كوردەكان لەگەڵ ئێرانییەكان لە یەك ڕەگەز و یەك زمانن، بە ئاسانیش دەتوانن لەناو كۆمەڵگای ئێران بتوێنەوە»[١]. دەزگای ساواكی ئێرانی ڕاسپێردرابوو بۆ گرتن و ڕادەستكردنەوەی پەنابەران بە حكومەتی عێراق، لەم چوارچێوەیەشدا ژمارەیەك لە سەركردە و كادیرانی (پ.د.ك) ڕادەستی حكومەتی عێراق كرانەوە[٢]، ژمارەیەكی زۆر لە ئەندام و لایەنگرانی (پ.د.ك) لە شارەكانی ئێران بڵاوەیان پێكرابوو، ئیدریس بارزانی (١٩٤٤-١٩٨٧) سەرپەرشتی ئەو پەنابەرانەی كردووە، لەگەڵ ئەوەشدا ڕۆڵی بەرچاوی هەبوو لە ناردنەوەی دەستە چەكدارەكان بۆ باشووری كوردستان، ئەو پێشمەرگانەی لە شەڕەكان بریندار دەبوون، بە نهێنی دەگەیەنرانەوە ئێران، چارەسەری پێویستیان بۆ دەكرا، زۆرجار ماڵی ئیدریس بارزانی پەناگەبوو بۆ پێشمەرگەكان، هەرچەندە لەژێر چاودێریی توندی دەزگای ساواكی ئێراندا بوو[٣]. لە ئیدریس بارزانی دەكەونە گومانەوە دواجار بانگهێشتی دەكەن بۆ لێكۆڵینەوە لە لایەن ژەنەراڵ ئەسیری كە بە « دڕندەترین» بەرپرسی دەوڵەتی ئێران دەژمێردرا[٤]، فەلەكەدین كاكەیی (١٩٤٣-٢٠١٣) لەم بارەیەوە نووسیویەتی: «لە ١٩٧٦ دەزگای ساواكی ئێران ئابلۆقەی ماڵی ئیدریس بارزانیان دا، ژوور بە ژووریان دەپشكنی، تەنانەت ژووری دایك و ماڵەوەیان، گوایە پێشمەرگەیەكی بریندار بدۆزنەوە لە ماڵیان بۆ معالەجە حەشار دراوە»[٥]، بۆ ئەم مەبەستە ئێران، لە (تشرینی یەكەمی ١٩٧٧) داوای لە ئیدریس بارزانی كرد، پەیوەندییەكانی خۆی لە باشووری كوردستان و هاوكارییەكانی پێشمەرگە ڕابگرێت[٦]، دەزگای ساواكی ئێران هەماهەنگی تەواوی لەگەڵ عێراقدا هەبووە، لەوانە ئاڵوگۆڕی زانیاری ڕادەست كردنەوەی فەرماندەكانی پێشمەرگە بە عێراق[٧].

---

(١) عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی...، ل٥٥.

(٢) مەسعوود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی سێیەم، بەشی یەكەم، ل٦٦.

(٣) ڕاپۆرتی سیاسی و عەسكەری تەنزیمی سەرۆكی پارتی هەڤاڵ مەسعوود بارزانی، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٣٩)، ئاداری ١٩٨٠، ل٢؛ كاروان جوهر محمد، س.پ، ل٢٥١.

(٤) فەلەكەدین كاكەیی، كۆبەرهەم، ب٨، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٥، ل١٠١.

(٥) هـ .س، ب٨، ل١٠١.

(٦) فاروق محەمەد محەمەدئەمین، س.پ, ل٩٣.

(٧) ح.د.ك، ق.م، استسلام البشمركة الى ايران، ١٩٧٨/٩/٥.

بـە مەبەسـتی پاراسـتنی سـنووری نێـوان ئێـران و عێـراق، لـە (١٩٧٨) سـەرۆک ئەرکانـی سـوپای ئێـران، ژەنـەراڵ غـوڵام ڕەزا ئەزهـاری، سـەردانی عێراقـی کـرد، لەگـەڵ فەرمانـدەی سـەربازی عێـراق ئیسماعیـل تایـە نعیمـی (١٩٢٧-٢٠١٥) کۆبـووەوە، لەسـەر چەنـد خاڵێـک ڕێککەوتـن و لێژنەیەکـی هەماهەنگیـی سـەربازییان پێکهێنـا، بە مەبەسـتی ئاڵوگـۆڕی زانیاری هەواڵگریـی و ڕێگـەدان بـە هێـزی ئاسمانـی و زەمینـی یـەکتر بـۆ لێـدان و ڕاوەدونانـی پێشـمەرگە[1]. هەربۆیـە ئێـران لـە سـاڵی (١٩٧٨) ڕێگـەی بە سـوپای عێـراق دا لە سـنوورەکانی ئێرانـەوە ئۆپراسـیۆنی سـەربازیی دژی هێزەکانـی (ی.ن.ک) ئەنجـام بـدات[2]. هەڵبەتـە دوای ڕاگەیاندنـی (ی.ن.ک) وەک ڕێکخراوێکـی چـەپ، جێگـەی نیگەرانـی ئێـران بـوو، هەربۆیـە (ی.ن.ک) لـە (تشرینـی دووەمـی ١٩٧٨)، شـاندێکی ڕەوانـەی پاریـس کـرد بـۆ دروسـتکردنی پەیوەنـدی لەگـەڵ بەرهەڵسـتکارانی ئێرانـی. خومەینـی لـە شـاندەکەی پرسـی بـوو چ داواکارییەکتـان هەیـە شـاندەکەی وەڵامیـان دابـووەوە: «ڕووخانـی شـا چەنـد بـۆ ئێـوە گرنگـە، بـۆ ئێمـەش ئەوەنـدە گرنگـە ئێمـە تەنیـا سـەرکەوتنی ئێوەمـان دەوێـت»[3]. ئـەوە لەکاتێکدابـوو ئێـران و عێـراق هـەردوولا کێشـەی ناوخۆییـان هەبـوو، عێـراق ترسـی لـە پەرەسـەندنی خەباتـی چەکـداری کـورد هەبـوو، ئێرانیـش کێشـەی ئابـووری و سیاسـی و شکسـتی حکومەتـی شاهەنشـای ئێـران لـە چارەسـەرکردنی کێشـەکان وای کـرد تەوژمـی ئاینـی شـیعەگەرایی لـە ئێران گەشـەبکات، دوای گـۆڕانـی دۆخـی سیاسـی ئێـران لـە سـاڵی (١٩٧٩)، دەروازەیەکـی دیکـە بـە ڕووی خەباتـی چەکداریـی کـورد کرایـەوە، ئـەو گەمارۆیـەی ئێـران هەڵگیـرا[4]

(١) فاروق محەمەد محەمەدئەمین، س.پ، ل١٠١؛ شاخەوان عباس، س.پ، ل١٧٤.

(٢) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٢)

(٣) صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق، مؤسسة البلاغ، بيروت، ٢٠٠١، ص ص٣٨٧-٣٨٨.

(٤) نەوشـیروان مسـتەفا ئەمیـن، لـە کەنـاری دانوبـەوە بـۆ خـڕی ناوزەنـگ دیـوی نـاوەوەی ڕوداوەکانی کوردسـتان ١٩٧٥-١٩٧٨، لەنـدەن،١٩٩٧، ل٣٤٩-٣٥٠.

٢- هەڵوێستی سووریا لە سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداریی کورد:

لەگەڵ سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان ئاراستەیەکی جیاواز لە پەیوەندییەکانی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد و سووریا هەبوو، بە بەراورد لەگەڵ ئێران و تورکیا[١]، چونکە سووریا دەرگای پەیوەندی بۆ هێزە بەرهەڵستکارەکانی عێراقی والاکرد، لەبەرئەوەی سووریا لەگەڵ حکومەتی عێراق ناکۆک بوو[٢]. بۆ پارسەنگی هێز بە شێوەیەکی کاتی یارمەتی هێزە کوردییەکانی داوە، بەڵام قەبارەی ئەو یارمەتییە کەم بوو[٣]. هەربۆیە سووریا بنکەیەک بووە بۆ هەستانەوەی خەباتی چەکداریی کورد، هەروەها بنکەی مەشق و ئامادەکاریی پێشمەرگە لە سووریا دامەزرابوو، ڕاهێنان بە پێشمەرگە کراوە و نێردراونەتەوە بۆ باشووری کوردستان[٤]. حکومەتی سووریا لە هەوڵی دروست کردنی پەیوەندی دابوو لەگەڵ (س.ك/ پ.د.ك)، بۆ ئەم مەبەستە مەسعود بارزانی دەستەی نوێنەرایەتی خۆی لە سووریا ڕاسپاردووە بەمەبەستی دروست کردنی پەیوەندییەکان[٥]، چونکە سووریا ناکۆکیی نێوان (س.ک/ پ.د.ک) و (ی.ن.ک) پێ خۆش نەبوو، لەبەرئەوەی دەیزانی (س.ک/ پ.د.ک) پێگە و نفوزی لە سنوورەکانی تورکیادا هەیە، ڕێگاکانی ناردنی چەکیش بە تورکیادا تێدەپەڕێت، بەبێ کرانەوەی ڕێگاکان (ی.ن.ک) ناتوانێت گەشە بکات. بۆ ئەم مەبەستە مەسعود بارزانی لەسەر بانگهێشتی سووریا سەردانی ئەو وڵاتەی کردووە[٦]. لە لایەکی دیکەوە نەبوونی دەرفەت لەبەردەم حیزبە کوردییەکان، چونکە ئێران ڕێککەوتنی لەگەڵ عێراق هەبوو، تورکیاش دژایەتی بۆ خەباتی

---

(١) ئەحمەد حەمەدئەمین، سیاسەتی سووریا بەرامبەر بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە باشووری کوردستاندا ١٩٧٦-١٩٨٨، گۆڤاری دیوان، ژ(١٧)، تشرینی یەکەمی ٢٠٢٢، ل٢٥.

(٢) نەوزاد عەلی ئەحمەد، پشکۆیەک لە خۆڵەمێشدا بەشێکی گرینگ لە ژیاننامەی هۆمەر شێخمووس، چ٢، سلێمانی، ٢٠١٨، ل١١٧؛ جەمال فەتحوڵڵا تەیب، س.پ، ل٣٠٩.

(٣) فاروق محەمەد محەمەدئەمین، پەیوەندییەکانی جولانەوەی ڕزگاریخوازی باشووری کوردستان و جیهانی عەرەبی سوریا و لیبیا و جولانەوەی ڕزگاریخوازی فەڵەستین بە نمونە، گۆڤاری زانکۆی گەرمیان، ژمارە (١-٦)، ٢٠١٩، ل٦٣.

(٤) سەڵاح ڕەشید، مام جەلال دیداری تەمەن لە لاوێتییەوە بۆ کۆشکی کۆماری، ب٢، چ٤، ناوەندی ڕۆشەنبیری ئەدیبان، سلێمانی، ٢٠١٩، ل٣٨.

(٥) مەسعوود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی یەکەم، ل٧٠.

(٦) فاروق محمد محمدئەمین، پەیوەندییەکانی...، ل٦٤.

سیاسی و چەکداری کوردی نەشاردبووەوە، ئەمەش پاڵنەری سەرەکی بوو بەشێک لە حیزبە کوردییەکان ڕوو لە سووریا بکەن[١]. لە چوارچێوەی بەرەیەکدا درێژە بە خەباتی سیاسی و چەکداری بدەن بە ناوی (التجمع الوطني العراقي)، «توع»[٢]، بەڵام (س.ک/ پ.د.ک) لەو بەرەیە ئەندام نەبوو، لە (کۆتایی ١٩٧٥) «توع» داوای لە (س.ک/ پ.د.ک) کردبوو ببێتە ئەندام، بەڵام ڕێکخستنی (س.ک/ پ.د.ک) لە سووریا بە هۆی ئاگادارنەبوونی مەسعود بارزانی، نەیانتوانی بوو وەڵامێکی ڕوون و ئاشکرایان بدەنەوە، پەیوەندی «توع» لەگەڵ بارزانی و پارتی پەیوەندییەکی خراپ نەبوو، بەڵام پارتی نەبووە ئەندام لەو بەرەیە[٣]. سووریا مەبەستی نەبوو خەباتی چەکداریی کورد سەرکەوتن بەدەست بهێنێت، چونکە لەو وڵاتە ڕێژەیەکی زۆر کوردی تیادا دەژیا، سووریا پێی وا بووە سەرکەوتنی کورد لە باشوور، دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی کێشە و ئاڵۆزی لە ناوخۆی وڵاتەکەی

٣- هەڵوێستی تورکیا لە سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداریی کورد:

تورکیا ڕۆڵی بەرچاوی هەبووە لە نزیکبوونەوەی عێراق و ئێران لە یەکتر، ئامادەیی نیشاندا کارئاسانی بۆ عێراق و ئێران بکات، لەپێناو ڕێگرتن لەو پەنابەرە کوردانەی ڕوو لە وڵاتەکەی دەکەن[٤]. هاوهەنگاو لەگەڵ ئەو سیاسەتە هەرێمییەی لە نێوان تورکیا و ئێران و عێراق دژ بە خەباتی چەکداریی کورد گیرابووەبەر، لە (ئەیلوولی ١٩٧٥) شای ئێران سەردانی تورکیای کردووە، بۆ گفتوگۆکردن لەسەر چۆنیەتی هەماهەنگی و چڕکردنەوەی هەوڵەکانی ئێران و تورکیا، بۆ لاوازکردنی خەباتی چەکداریی کورد و

(١) ئەحمەد حەمەدئەمین، سیاسەتی سووریا...، ل٢٥.

(٢) التجمع الوطني العراقي: دوای نسکۆی (١٩٧٥) ڕێکخراوێکی بەرەیی بوو، پێکهاتبوو لە حیزبی بەعسی عەرەبی سۆسیالیستی (قیادة القطري العراقي)، حیزبی کۆمەنیستی عێراقی، (قیادەی مەرکەزی)، پارتی سۆسیالیست، بزووتنەوەی سۆسیالیستی عەرەبی، کۆنگرەی نەتەوەیی و یەکێتی نیشتمانی کوردستان. بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: نەوشیروان مستەفا، لە کەناری دانوبەوە...، ل٦٥؛ صلاح الخرسان، م.س، ص٣١٨

(٣) عەلی تەتەر نێرەوەیی، بزاڤی...، ل٦٧.

(٤) روبرت اولسن، المسألة الكردية في العلاقات التركية-الايرانية، ت: احسان محمد رمضان، مطبعة وزارة التربية، أربيل، ٢٠٠١، ص٤٥؛ حامد محمود عيسى، المشكلة الكردية في الشرق الاوسط منذ بدايتها حتى سنة ١٩٩١، مكتبة مدبولي، القاهرة، ١٩٩٢، ص٢٣٩.

ڕێگرتن لە هەر جموجۆڵێکی هەڕەشە ئامێز، هەروەها ڕێککەوتنی ئەو وڵاتانە لەسەر بەکارهێنانی هێز و بەزاندنی سنووری یەکتر، بە مەبەستی لەباربردنی هەر جموجۆڵێکی چەکداریی، لە هەمان کاتدا هەوڵدان بۆ دروستکردنی ناکۆکی لە نێوان حزبە کوردییەکان، لەپێناو پەرتەوازەکردنیان. حکومەتی تورکیا ڕاسپێردرا بۆ ڕێگەگرتن بە هاتنە ناوەوەی مەفرەزە سەرەتاییەکان لە سووریاوە بۆ عێراق لە ڕێگەی خاکی تورکیاوە[١].

لە سەردانێکی جێگری سەرۆك کۆماری عێراق سەددام حوسێن بۆ تورکیا لە (١٩٧٧)، بە مەبەستی ڕێککەوتن و هەماهەنگی دژی خەباتی چەکداریی کورد و توندکردنی سنوورەکان بە مەبەستی ڕێگرتن لە گەیشتنی چەک و تەقەمەنی بۆ حزبە کوردییەکان، بۆ ئەم مەبەستەش شانەیەکی هاوبەشی هەواڵگریی لە نێوان هەردوولادا پێکهێنرا، کە بارەگاکەی لە دیاربەکر بوو[٢]. لەو چوارچێوەیەدا ئەحمەد حەسەن ئەلبەکر لەسەردانەکەی بۆ تورکیا لە (ئابی ١٩٧٨) ڕێککەوتننامەی سنوور لە نێوان عێراق و تورکیا مۆر کرا، لە ماددەی (٤)ی ئەو ڕێککەوتنە هاتووە:» هەماهەنگی و هاوکاری هەردوولا لەسەر سنوورەکان بۆ بەرەنگاربوونەوەی جموجۆڵی کورد، بە هۆی ئەوەی لەو ناوچانە پێشمەرگە چالاک بوو»[٣]. بۆ ڕێگەگرتن پەیوەندی و دەربازبوونی دەستە چەکدارەکان هەردوو دەوڵەت بازگەیان لەسەر سنوورەکان دانابوو، بۆیە هەریەک لە تورکیا، ئێران و عێراق گفتوگۆی سێ قۆڵیان ئەنجامدا، پرۆژەیەکیان گەڵاڵە کرد کە پشتێنەیەکی ئاسایش بە درێژایی سنوورەکان و ڕێگەگرتن لە پەیوەندیکردنی کوردەکان، بەپێی ڕێککەوتننامەی تورکیا و عێراق مۆڵەتی بەزاندنی سنووری یەکتریاندا[٤]، بۆ ئەم مەبەستە کەنعان ئیڤرین، سەرۆک ئەرکانی سوپای تورکیا لە (١٣ی نیسانی ١٩٧٩)، سەردانی عێراقی کرد، هەردوولا لەسەر بەرنامەیەکی هاوبەش ڕێککەوتوون، سەبارەت بە هەماهەنگیی هەواڵگری و سەربازی، هەروەها جەختیان لەسەر پاراستنی سنووری نێوانیان کردووەتەوە[٥]. هەریەک لە دەوڵەتانی (ئێران، عێراق، سووریا و تورکیا) هاوڕابوون لەسەر ڕووبەڕووبوونەوەی

(١) شكيب عقراوي، م.س، ص٤٤٣؛ سامي عبدالرحمن، من اوراقي، م.س، ص٥٧.

(٢) ئیدگار ئۆ باڵانس، کرۆنۆلۆگیای شۆڕش و خەباتی کورد لە سەدەی نۆزدەوە تا ساڵی ١٩٩٤، و: دڵشاد میران، چاپخانەی زانکۆی سەڵاحەددین، هەولێر، ٢٠٢٢، ل٢٦٥.

(٣) أوفرا بنيغيو، م.س، ص٢٠٧؛ عەلی تەتەر نێروەیی، سیاسەتی...، ب١، ل٧٧-٧٨.

(٤) جەمال فەتحوڵڵا تەیب، س.پ، ل٣١٤.

(٥) جليلی جليل وآخرون، م.س، ص٣٤٥.

کێشـەی کـورد و دژایەتـی کردنـی، لـەم پێناوەشـدا چەنـدان ڕێککەوتننامەیـان مۆرکـردووە[1]. دەتوانیـن بڵێیـن هـەر یـەک لـە تورکیـا، سـووریا و ئێـران، خەباتـی چەکداریـی کوردیـان لـە باشـووری کوردسـتان، بـە مەترسـی زانیـوە لەسـەر وڵاتەکانیـان و پێیـان وا بـووە سـەرکەوتنی هـەر جووڵانەوەیـەک لـە باشـووری کوردسـتان، دەبێتـە هـۆی گۆڕانـکاری لـە دۆخـی ناوخـۆی وڵاتەکانیـان، بۆیـە مکوڕبـوون لەسـەر دژایەتیکردنـی خەباتـی چەکداریـی کـورد

(١) چیـا، س.پ، ل٨؛ ئـازاد عـەلی عەبـدوڵلا، س.پ، ل٢٠؛ علي سـنجاري، مـن ارشـيف كوردسـتان، مطبعـة خـاني، دهـوك، ٢٠١٣، ص٢٩٥.

تەوەری دووەم

دامەزرانـدن و ڕێکخسـتنی مەفـرەزە سـەرەتاییەکانی (پ.د.ك) و (بسـك) و (پاسـۆك)

باسی یەکەم

سەرکردایەتیی کاتی پارتی (القيادة المؤقتة):

دوای کشـانەوەی سـەرکردایەتیی شـۆڕش بـۆ ئێـران لـە (١٩ی ئـاداری ١٩٧٥)، ژمارەیـەک لـە کادیـر و پێشـمەرگەکانی (پ.د.ک) پەنابـەری ئێـران بـوون و بەشـێکیان ڕوویـان لـە ئەوروپـا کـرد[1]. بەشـێک لـە پێشـمەرگەکان لەسـەر سنوورەکانی عێـراق و تورکیـا، بـە تایبەت لـە ناوچەکانـی بـەرواری، نێـروە و هەرکـی بنەجـێ مابـوون، خۆیـان ڕادەسـتی حکومـەت نەکردبـوو، ئەوانـەی لەبـەر بەسـەرچوونی مـاوەی وەرگرتنیـان لـە ئێرانـەوە گەڕێندرابوونـەوە عێـراق، بەشـێک لـەو پێشـمەرگانەش دوای نسـکۆ لـە سـووریا گیرسـابوونەوە[2]، ئەوانـە بناغـەی دامەزرانـدن و دروسـت کردنـی مەفـرەزە سـەرەتاییەکانی (س.ك/ پ.د.ك) بـوون، دوای وەرگرتنـی ڕەزامەنـدی مستەفا بـارزانی هەریـەک لـە مەسعودبارزانی و ئیدریس بـارزانی، بە مەبەسـتی ڕێکخسـتنەوەی حـزب و کۆکردنەوەی کادیـر و پێشـمەرگەکان، ئامادەکردنیان بۆ ناردنەوەیـان بـۆ کوردسـتان، چەنـد کۆبوونەوەیەکیـان ئەنجامـدا[3]، بـۆ ئـەم مەبەسـتە یەکـەم کۆبوونـەوە لـە (١٥ی نیسـانی١٩٧٥) لـە کانیاوێکـی دەرەوەی شـاری نەغـەدە (حـەوت کانـی) بـە بەشـداریی: مەسـعود بارزانـی، جەوهـەر نامیـق سـالم (١٩٤٦-٢٠١١)، کەریـم شـنگالی،

(١) ح.د.ک، ق.م، استسلام البشـمركة الـى ايـران، ١٩٧٨/٩/٥؛ هاشـم رمضـان (ابوعـنتر)، م.س، ص٤٤؛ فـواد صديـق، گەردەلـولی سیاسـەت، چاپخانـەی ڕۆشـەنبیری، هەولێـر، ٢٠٠٦، ل١٤٧.

(٢) مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی یەکەم، ل٣٣؛ سامی شورش، م.س، ص١٤٢.

(٣) ڕێکخسـتنەکانی دەرەوەی پـارتی لـە دەسـتپێکی شـۆڕشی گـوڵان دا، ڕۆژنامـەی برایـەتی، ژ(٣٦٩٥)، ٢٠٠٢/٥/٢٦، ل٤.

ئازاد بەرواری و محەمەد ڕەزا ئەنجام درا، لەو کۆبوونەوەیەدا چەند بڕیارێک درا لەوانە: مەسعود بارزانی ئەرکی سەرپەرشتیاری حزبی پێ سپێردرا، ئەرکەکانی ناوەوەی وڵات بە جەوهەر نامیق سالم، کەریم شنگالی، ئازاد بەرواری، عارف تەیفوور، کەمال کەرکووکی و عەبدولعەزیز شێرکۆ سپێردرا، هەروەها سەرپەرشتیاری کاروباری دەرەوەش بە سامی عەبدولڕەحمان (١٩٣٢-٢٠٠٤) و محەمەد ڕەزا سپێردرا[١]، لە ئەنجامی زنجیرەیەك کۆبوونەوە لە ڕۆژانی (١٢-١٤ی تشرینی دووەمی ١٩٧٥) (س.ک/ پ.د.ک) ڕاگەیەندرا، دەستەی دامەزرێنەرانی بریتی بوون لە: ئیدریس بارزانی، مەسعود بارزانی، عەلی عەبدوڵلا (١٩٢٦-٢٠١٧)، نووری شاوەیس (١٩٢٢-١٩٨٣)، سامی عەبدولڕەحمان، جەوهەر نامیق سالم، محەمەد ڕەزا، ئازاد بەرواری، عارف تەیفوور و کەریم شنگالی، بەم جۆرە ڕێکخستنەکانی حزب لە هەلومەرجێکی نا ئاسایی و بە شێوازێکی نوێ دامەزران[٢]. بە مەبەستی درێژەدان بە خەباتی چەکداریی چەندان کادیر و پێشمەرگەی بە توانا و دڵ گەرم و دڵسۆز سووربوون لەسەر نوێکردنەوەی شۆڕش و درێژەدان بە خەبات، ئینجا مەکتەبی سیاسی جاران و کادیر و تازەپێگەیشتووەکانی پێکهێندران[٣]، لەژێر ڕۆشنایی ئەو دۆخەدا مەسعود بارزانی دەنووسێت: «بە ماوەیەکی کەم دوای نسکۆی (١٩٧٥)، توانیمان بنەمایەکی نوێ و پلانێکی کار بۆ دەرکردنی هەندێ بڕیاری گرنگ، پەیوەست بە خەباتی چەکداریی بدەین، لەسەر ئەم بنەمایە مەفرەزەی چەکداری لە پێشمەرگە کۆنەکان پێکهات کە لە شەڕەکانی پێشوودا نەبەرد بوون»[٤].

یەکەمین بەیاننامەی حزب لە (١٠ی کانوونی یەکەمی ١٩٧٥) لەژێر ناونیشانی «کوردستان مەیدانی ڕاستەقینەی خەباتە، ئەی جەماوەر خەبات بکەن، واقیعی نەکسە لا بدەن» ڕاگەیەندرا، لەم بەیانەدا سیاسەتی نوێ و ئامانجی خەباتی چەکداریی ڕوون کردووەتەوە، بە توندی هێرش کراوەتە سەر عێراق و وڵاتانی هەرێمی، هەروەها جەخت

(١) مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی یەکەم، ل٢٣.

(٢) لە کۆتایی کۆبوونەوەی (تشرینی دووەمی ١٩٧٥)، (س.ک) کارنامە و بنەمای کارکردنی داهاتوویان لەپێناو هەڵگیرسانەوەی خەباتی چەکداری بە (١٦) خاڵ ڕاگەیاندبوو. بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی یەکەم، ل٥٠-٥٢.

(٣) سامی عەبدولڕەحمان، دوای ساڵێک شۆڕشی گوڵان هێشتا هیچ لایەنێک بۆنی باروت لە تفەنگییەوە نەهاتبوو، گۆڤاری گوڵان، ژ(٢٢٧)، ١٩٩٩/٥/٢٩، ل١٣.

(٤) جەمال فەتحوڵلا تەیب، س.پ، ل١٠٥.

کراوەتـەوە لەسـەر بەردەوامیـدان بـە خەباتـی چەکداریـی و شـەڕی پارتیزانـی، بـۆ بەدیهێنانی دیموکراتـی بـۆ عێـراق ئۆتۆنۆمـی ڕاسـتەقینە بۆ کوردسـتان بە مەبەسـتی درێـژەدان بە خەباتی چەکداریـی (س.ک/ پ.د.ک) بڕیـاردرا چـیتر پشـت بـە هاوکاریـی دەرەکـی نەبەسترێـت[١]، بـە مەبەسـتی دەسـت پێکردنـەوەی خەبـاتی چەکداریـی (س.ک/ پ.د.ک)، لـە بەیاننامەیەکـدا لـە (٢٥ی ئایـاری ١٩٧٦) تیایـدا ئامانـج و ویسـتی خەبـاتی چەکداریـی ڕوونکردۆتـەوە[٢]. بەم جۆرە (س.ک/ پ.د.ک) درێـژەی بـە چالاکییەکانـی لە ناوەوە و دەرەوەی وڵات دا، یەکەم کۆنفرانسـی لـە ڕۆژانـی (١١-١٥ی ئابـی ١٩٧٦) لـە بەرلینـی خۆرئـاوا ئەنجـام درا[٣]، ئەندامانـی (س.ک/ پ.د.ک) بـە شـێوەیەکی فەرمـی پەسـەندکران[٤]. لـەو کۆنفرانسـەدا بڕیـاردرا پێداچوونـەوە بـە سیاسـەتی پێشـووی (پ.د.ک) بکرێـت، هەروەهـا لەو کۆنفرانسـەدا بڕیـار درا (س.ك/ پ.د.ك) دەسـەڵاتی سـەرکردایەتی هەیـە تـا بەسـتنی کۆنگـرە[٥]. لـە کۆنفرانسـی بەرلیـن هەریـەک لە: عەبدولـڕەحمان پێـداوی، کەمـال کەرکووکـی، ئـازاد خەفـاف، وریـا سـەعاتی و دڵشـاد میرانـی بوونـە ئەندامـی (س.ك/ پ.د.ك)، بـە مەرجێـک بگەڕێنـەوە باشـووری کوردسـتان و درێـژە بـە خەباتـی چەکداریـی بـدەن. مستەفا بارزانـی بـە سـەرۆکی حـزب و سـامی عەبدولڕەحمانیـش بـە سـکرتێری حـزب هەڵبژێـردران[٦]. بـە مەبەسـتی درێـژەدان بە خەبـات و چالاکیـی حزبی و

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٣).

(٢) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٤).

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی کۆنفڕانسی بەرلین, بڕوانە: بلاغ الختامي للحزب الديمقراطي الكردستاني، (١٥ ايلول ١٩٧٦)؛ نوري شاويس، من مذكراتي، منشورات حزب الشعب الديمقراطي الكردستاني، د.م، ١٩٨٥، ص٩٠-٩١.

(٤) دەیڤـد ماکـداوڵ، مێـژووی هاوچەرخـی کـورد، و: ئەبوبەکـر خۆشـناو، چ٣، ناوەنـدی ئاوێـر، هەولێـر، ٢٠١٩، ل٥٣٦.

(٥) فەلەکەدیـن کاکەیـی، هەڵگیرسـاندنی شـۆڕشی گـوڵان مۆمێـک داگیرسـا پـەردەی تاریکـی دادڕی، گۆڤاری گـوڵان، ژ(٧٥)، ١/٦/١٩٩٦، ل١٠.

(٦) دیـدار لەگـەڵ عەبدولـڕەحمان پێـداوی، هەولێـر، ٢/٤/٢٠٢٢. ناوبـراو لـە سـاڵی (١٩٤٦) لـە گونـدی (پێـداو)ی سـەر بـە ناحیـەی زاوێتـە لـە دایکبـووە، لـە (١٩٧٠) لـە کۆلێـژی سـەربازی وەرگیـراوە، لـە (١٩٧٢) بـە پلـەی مولازمـی دووەم کۆلێـژی سـەربازی تـەواو کـردووە، لـە هەمـان سـاڵ لـە فەوجـی (٣) ی سـوپای عێـراق لـە هەولێـر دامـەزراوە، لـە (١٩٧٢) پەیوەنـدی بـە شۆڕشـی ئەیلـوول کـردووە و بووەتـە سـەر لقـی بەتالیۆنـی (١). دواتـر لـە هێـزی کەرکـووک بووەتـە ئامیـر بەتالیـۆن، دوای نسـکۆ چووەتـە ئێـران و دواتریش چووەتـە هۆڵەنـدا. لـە (١٩٧٧) گەڕاوەتـەوە باشـووری کوردسـتان و بووەتـە فەرمانـدەی هەرێمـی دووی بادینـان تـا (١٩٧٩)، دوای کۆنگـرەی (٩) چووەتـەوە هۆڵەنـدا

چەکداری، چەند ڕێکار و بەرنامەیەک دانران لەوانە: گرنگیدان بە پەنابەران و جێ بەجێ کردنی داواکارییەکانیان[١].

دوای دەستگیرکردنی محەمەد ڕەزا و عارف تەیفوور لە لایەن دەزگای ساواک، جەوهەر نامیق سالم و کەریم شنگالی، توانیان بە نهێنی ڕوو بکەنە سنوورەکانی تورکیا[٢]، بۆ ئەم مەبەستە مەسعود بارزانی پەیوەندی بە محەمەد خالید بۆسەلی و عەبدولڕەحمان ساڵح دەکات و ئاگاداریان دەکاتەوە هەوڵ بدەن پەیوەندییان پێوە بکەن، ئامادەکاری بکەن بۆ ناردنەوەی دەستەی چەکداری بۆ باشووری کوردستان[٣]، لە بارەی هاوکاری کوردەکانی تورکیا مەسعود بارزانی دەڵێت:«بۆ مێژوو دەیڵێم ئەگەر کۆمەک و هاوکاری کوردەکانی باکووری کوردستان نەبووایە، زەحمەت بوو دووبارە ڕێکخستن بکرێتەوە لەپاش نسکۆی شۆڕشی ئەیلوول»[٤]

پێویستە بگوترێت هەڵگیرسانەوەی خەباتی چەکداریی دوای نسکۆ ئاسان نەبوو، بە هۆی پاڵپشتی و پشتگیری جەماوەر و ڕێکخستنەکانی حزب و ناردنەوەی دەستە چەکدارەکان بۆ باشووری کوردستان (س.ك/ پ.د.ك) توانرا پێگەیەکی بەهێزی سیاسی و چەکداری دابمەزرێنرێت[٥]. لە لایەکی دیکەوە سەرکردایەتیی شۆڕش دوای نسکۆ هەندێک پێشمەرگەی ڕاسپارد، خۆیان ڕادەستی عێراق نەکەنەوە، لە سنووری نێوان عێراق و تورکیا بمێننەوە، بە تایبەت لە ناوچەکانی نێروە، دۆسکی ژوورو، بەرواری بالا و هەرکی بنەجێ، بناغەی یەکەمین دەستەی چەکدارییان پێکهێنا[٦]. ناردنەوەی دەستەی چەکداری بۆ باشووری کوردستان لە (٢٠ی تشرینی دووەمی ١٩٧٥) هەنگاوێکی باش بوو

(١) حامید گەوهەری، قیادە موەقەت، ستۆکهۆڵم، ٢٠٢٠، ل٥٠.

(٢) کریس کۆچێرا، بزوتنەوەی نەتەوەی کورد و هێوای سەربەخۆیی، و: ئەکرەمی میهرداد، چاپخانەی تەما، ب.ش، ٢٠٠٢، ل٤٢؛ عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی...، ل٧٥.

(٣) شوان حسێن شینک باڵەکی، جەوهەر نامق سالم ژیان و بەرهەم ڕۆڵی سیاسی ١٩٤٦-٢٠١١، نامەی ماستەری بڵاونەکراوە، زانکۆی سۆران، ٢٠١٦، ل٥٥.

(٤) پ.د.ک، ڕاپۆرتی سیاسی و عەسکەری تەنزیمی سەرۆکی پارتی هەڤاڵ مسعود بارزانی بۆ کۆنگرەی نۆ، ب.س

(٥) ح.د.ك، ق.م، بمناسبة الذكري الثلاثون لميلاد الحزب، ١٦ اب ١٩٧٦.

(٦) سامي شورش، م.س، ص١٤٢.

بـۆ دامەزراندنـی مەفـرەزەی پارتیـزان لـە ناوچە جیاجیـاکان، دەسـتە چەکـدارەکان[1]. بە نهێنی بـە سـنووری کوردسـتانی باکـووردا بەڕێدەکـران، دەگەیشـتنە شـوێنی دیاریکراوی خۆیـان، ئەم پلانـە نزیکـەی (٣) مانگـی خایانـد[2]

لــە هەنــگاوی یەکەمــی (س.ك/ پ.د.ك) بــە هــۆی چاودێریــی تونــدی ســنوورەکانی عێـراق و ئێـران بـە پێویسـت زانـرا بـۆ دەسـت پێکردنـەوەی خەباتـی چەکداریـی، سـنووری چالاکیــی چەکــداری (س.ك/ پ.د.ك) لــە باشــووری کوردســتان بــۆ دوو هەرێــم دەســت نیشــان کــرا، هەرێمــی (١) بادینــان، هەرێمــی (٢) ســۆران

یەکەم: هەرێمی بادینان

سنوورەکەی لە حاجی ئۆمەران لە دیوی بادینان دەست پێدەکات، ناوچەکانی دهۆک، ئامێدی و ئاکرێ، تا سنووری سووریا بەشێکی هەولێری دەگرتەوە، لە لایەن کەریم شنگالی و جەوهەر نامیق سالم سەرپەرشتی دەکرا[3]. دوای ئەوەی ژمارەیەک لە فەرماندە و پێشمەرگە نێردرانەوە باشووری کوردستان، بۆ سێ دەستە دابەشکران، دەستەی یەکەم بریتی بوو لە: مولازم عەلی، مولازم محەمەد، مولازم فوئاد و مولازم نیهاد. دەستەی دووەم هەریەک لە: شوکری نێروەیی، مولازم ئەحمەد هەماوەندی، خەلیل شنگالی و فارس عەمادی بوون. دەستەی سێیەم: عادل سۆرانی، ئازاد خەفاف، سیامەند بەنا، وریا سەعاتی و غازی زێباری بوون[4]، لە ناوچەکانی بادینان دەستبەکاربوون و دەستەی چەکداری پارتیزانییان دروست کرد، بۆ نموونە هەریەک لە سەید حەسەن، عومەر عەلی و جاسم جاسم لە ناوچەکانی سندی و گوڵی، لە زاخۆ دیاری کران، حاجی عومەر دۆسکیش لە ناوچەی دۆسکی ژوورو، هەرچی ناوچەکانی بارزان و دەری و هەرکی بنەجێ بوو، هەریەک لە سیسۆدری و فەتحوڵڵا دەری لە ناوچەکەدا کەوتنە جموجۆڵ[5]. حکومەتی عێراق بەردەوام چاودێری جموجۆڵەکانی (س.ک/ پ.د.ک) بوو، بۆیە لە نووسراوێکی نهێنی ئەمنی پارێزگای هەولێر، ئاماژە بە کردنەوەی بارەگای (س.ک/ پ.د.ک) لە سنوورەکانی

(١) ح.د.ک، ق.م، تحية الى ثورة ايار الوطنية التقدمية في ذكرها الاولى، ٢٦ ايار ١٩٧٧.

(٢) کەریـم شـنگالی، س.پ، ل٣؛ محەمـەد مـەلا قـادر، ساڵێک لـە شـێخ وەسـانان، چاپخانـەی حاجی هاشـم، هەولێـر، ٢٠١٦، ل٢٠٧.

(٣) ئەسعەد عەدۆ، بەردەوام بوون یان سەرهەڵدانەوەی شۆڕش، ڕۆژنامەی برایەتی، ژ(١٦٥١) ١٩٩٣/٥/٢٢، ل٣.

(٤) مسعود بارزانی، بارزانی و....، بەرگی چوارەم، بەشی یەکەم، ل٣٥.

(٥) دلاوەر محمد صديق، س.پ، ل٦٧.

لەگەڵ سووریا و تورکیا دەکات، هەروەها داوا لە دەزگا ئەمنییەکان کراوە، بە وردی چاودێری جموجۆڵەکانی (س.ک پ.د.ک) بن[١].

ناردنـەوەی پێشـمەرگەکان بـۆ باشـووری کوردسـتان لەژێـر چاودێـری ئیدریـس بـارزانی بەردەوامـی هەبـوو[٢]، ئیدریـس بارزانـی بـە نهێنی لەگـەڵ ژمارەیەک پێشـمەرگەی فەرماندەی شۆڕشـی ئەیلـوول، بـە مەبەسـتی ناردنـەوەی دەسـتەی چەکـداری بـۆ باشـووری کوردسـتان کۆبوونـەوە، دوای ناونـووس کردنـی پێشـمەرگەکان، توانـرا (٦٣٠) کـەس ئامـادە بکرێـت و سـەرجەم پێداویسـتییەکانیان بـۆ دابیـن بکرێـت[٣]. ڕەوانـەی باشـووری کوردسـتان بکرێـن، بـۆ ئـەم مەبەسـتە لـە (بەهـاری ١٩٧٧) هەریـەک لـە مەلائەمیـن بارزانـی، عەریـف یاسـین، مسـتەفا نێروەیـی، وەیسـی بانـی، عەلـی باڵەتەیـی، عەبدولڕەحمان حاجـی عەلـی، حەمیـد شـەریف، عەبـدوڵڵا سـاڵح و جاسـم جاسـم نێردرانـەوە باشـووری کوردسـتان، هەریـەک لـە مـولازم عەلـی، سـەید عەبـدوڵڵا زێبـاری و عـادل مـزووری، ڕۆڵێکـی بـاش و بەرچاویـان بینـی لـە ڕێکخسـتن و ئامـادەکاری (س.ك/ پ.د.ك) لـە سـنووری ئامێـدی و زاخـۆ، سـادق گۆیـی، ئەبونـەوال، مەحمـوود گۆیـی، مووسـا گۆیـی، محەمـەد گـەودا، ئەمیـن ئیـزدۆ و نـووری خـدر بـۆ ناوچەکانـی زاخـۆ ناحیـەی گولـی دەستنیشـان کـران[٤]. لـەم بارەیـەوە حەمیـد ئەفەنـدی دەڵێـت:«دوای گەیشـتنمان بـە باشـووری کوردسـتان لـە ناوچەکانـی هەرێمـی بادینـان جێگیر بوویـن، مـن بـۆ ناوچـەی دیانـا (سـۆران) دیـاری کـرام، سـەرەتا ژمارەمـان کـەم بـوو، دواتـر ژمارەمـان زیـادی کـرد، خەڵکێکـی زۆر پەیوەندییـان پێـوە کردیـن»[٥]. دوای زۆربوونـی ژمـارەی

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٥).

(٢) ژیلوان، بەردەوام بوون یان سەرهەڵدانەوەی شۆڕش، ڕۆژنامەی برایەتی، ژ(١٦٥٨)، ١٩٩٣/٥/٣٠، ل٣.

(٣) دلاوەر محمد صديق، س.پ، ل٨٠.

(٤) مەسعوود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی یەکەم، ل٣٧.

(٥) دیـدار لەگـەڵ حەمیـد ئەفەنـدی، هەولێـر، ٢٠٢٢/٥/١١، حەمیـد حوسـێن مـەلا بـە حەمیـد ئەفەنـدی نـاسراوە. لـە دایکبـووی (١٩٣٢) لـە ناوچـەی سیدەکان ناحیـەی برادۆسـت، پیشـەی مامۆسـتا بـووە، دواتـر لـە (١٩٦١) بووەتـە پێشـمەرگە و پەیوەنـدی بـە شۆڕشـی ئەیلـول کـردووە، دوای نسـکۆ ئـاوارەی ئێـران بووە، دوورخراوەتـەوە بـۆ شـاری کرمـان، لـە (١٩٧٧) لەلایـەن ئیدریـس بارزانـی ڕاسـپێرراوە بـۆ ئـەوەی بگەڕێتەوە بـۆ باشـووری کوردسـتان، لـە ناوچەکانـی سـیدەکان و دیانـە چالاکـی ئەنجـام داوە، لـە کۆنگـرەی (٩)ی پارتی بووەتـە ئەندامـی لێژنـەی مەرکـەزی، لـە (١٩٩٩-٢٠٠٠) بەرپرسـی دەزگای ئەیلـول بـووە، لـە (٢٠٠٠-٢٠٠٦) وەزیـری پێشـمەرگە بـووە، لـە (٢٠١٦) بووەتـە بەرپرسـی میحـوەری باشـیک، لـە (١٧ی شـوباتی ٢٠٢٣) بـە نـە خۆشـی کۆچـی دواییکـردووە

مەفرەزەکانی هەرێمی بادینان بڕیار درا بکرێتە دوو هەرێم، عەبدولڕەحمان پێداوی بە بەرپرسی هەرێمی دوو دانرا، هەریەک لە مولازم فوئاد، سەید حەسەن، شڤان عەلی ئامێدی و نیهاد کەرکووکی ئەندامی هەرێمەکە بوون[١]

دووەم: هەرێمی سۆران

ناوچەکانی سلێمانی و گەرمیان و بەشێک لە هەولێری دەگرتەوە، ڕێگای (هاملتۆن)، خاڵی جیاکەرەوەی هەرێمی سۆران و بادینان بوو. سەرەتا عارف تەیفوور و حەمە ڕەزا بۆ سەرپەرشتی کردنی ئەم هەرێمە دانران، بەڵام لە لایەن دەزگای ساواک دەستگیرکران[٢]، لە (١٢ی ئایاری ١٩٧٦) کەمال کەرکووکی گەیشتەوە باشووری کوردستان، سەرەتا ژمارەی دەستەکەیان کەم بوو[٣]، لە دۆڵی جافایەتییەوە بە نهێنی پەیوەندییان بە کەسانی دەستەبژێری جێی متمانەوە کرد، بە مەبەستی دروستکردنی دەستەی چەکداریی بچووک[٤]. لەسەر ڕاسپاردەی ئیدریس بارزانی، نادر هەورامی لە ناوچەی هەورامان و شارباژێڕ دەستی بە چالاکی کردووە، ناوبراو لە سەرەتادا پەیوەندی بە بزووتنەوەی سۆسیالیستی کوردستان کردووە، دوای فراوانبوونی دەستە چەکدارەکانی (س.ك/ پ.د.ك)، لە سۆسیالیست جیا بووەتەوە، بە ناوی (س.ک/ پ.د.ک) لە ناوچەکە کاری کردووە[٥]، هاوکات ناردنەوەی پێشمەرگە و فەرماندەکان لە ئێرانەوە لە لایەن ئیدریس بارزانییەوە بەردەوامی هەبوو، هەریەک لە مولازم حەسەن، نەسرەدین مستەفا، نێردرانەوە سنووری هەرێمی سۆران[٦]، نەسرەدین مستەفا لەو بارەیەوە دەڵێت: «چومە لای ئیدریس بارزانی داوام لێ کرد ڕێگەم بدات بگەڕێمەوە کوردستان، دوای خۆشحاڵی دەربڕینی و پشتگیری

(١) دیدار لەگەڵ عەبدولڕەحمان پێداوی، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٢.

(٢) ئەسعەد عەدۆ، مێژووی سەرەتای ...، ل٣٤.

(٣) کەمال کەرکووکی، بەردەوام بوون یان سەرهەڵدانەوەی شۆڕش، ڕۆژنامەی برایەتی، ژ(١٦٥٢)، ١٩٩٣/٥/٢٣، ل٣؛ زاهیر ڕۆژبەیانی، بەردەوام بوون یان سەرهەڵدانەوەی شۆڕش، ڕۆژنامەی برایەتی، ژ(١٦٥٥)، ١٩٩٣/٥/٢٧، ل٢.

(٤) نامق هەورامی، دوای نسکۆ پارتی یەکەم هێزبوو داخیلی کوردستان بوو، گۆڤاری گوڵان، ژ(٥٣٨) ٢٠٠٥، ل٥-٦.

(٥) محەمەد مەلا قادر، سەربوردەی نەمران، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠١٤، ل١٢٥.

(٦) محەمەد عەلی ئیسماعیل، بیرەوەرییەکانم حەفتا ساڵ تەمەن زیاتر لە نیو سەدە خەبات، ب.ش، ٢٠١٩، ل١٣٩.

بڕی (١٥٠٠) دیناری بۆ خەرج کردم، بۆ خەرجی ڕێگاو کڕینی چەک... دواتر بە یاوەری عەبدولوەهاب مستەفا، ڕەشید یووسف، حەسەن عومەر، ڕەمەزان حەسەن... بە ڕێگای قاچاخ ڕەوانەی خانەی سەر سنوور کراین، گەڕاینەوە، لە (٢٠ی تشرینی یەکەمی ١٩٧٦) هاتینەوە قەندیل و ئاشقولقە و پشت ئاشان»[١].

بارودۆخی هەرێمی سۆران جیاواز بوو لە هەرێمی بادینان، چونکە چەند هێزێکی دیکەش لە هەرێمی سۆران بوونیان هەبوو، بۆیە دوای شەڕی شارستێن[٢]، کەمال کەرکووکی بریندار دەبێت و دەچێتە هەرێمی بادینان، بە هۆی ململانێی هێزەکانی (س.ك/ پ.د.ک) و (ی.ن.ک) و دووری ناوچەکە لە سەرکردایەتییەوە، دەستە چەکدارەکانی هەرێمی سۆران نەیانتوانی گەشە بکەن[٣]. هەروەها لە سنووری خۆشناوەتی و هەولێر دەستەیەکی چەکدار بە فەرماندەیی سلێمان بیرێژی (١٩٤٨-١٩٨٠)، دامەزرابوو[٤]، دوای نسکۆی (١٩٧٥) سلێمان بیرێژی بۆ باشووری عێراق دوور خرابووەوە، بەڵام توانیبووی بە نهێنی بگەڕێتەوە گوندی بیرێژ و پەیوەندی بکات بە (س.ک/ پ.د.ک) و لە سنووری خۆشناوەتی و هەولێر جموجۆڵی چەکداری هەبێت[٥].

سەبارەت بە ڕێکخستنی چەکداری (س.ک/ پ.د.ک) لە ساڵانی (١٩٧٦-١٩٧٩) لە چوارچێوەی هەرێم و مەفرەزە ڕێکخرابوون[٦]. بە مەبەستی چاودێری و بەڕێوەچوونی کاروباری پێشمەرگە، لە (١٦ی تەمووزی ١٩٧٩)، سەرکردایەتیی کاتی سەربازی لە: جەوهەر

---

(١) شاخەوان عەلی حەمەد، چاوپێکەوتن لەگەڵ نەسرەدین مستەفا، ڕۆژنامەی برایەتی، ژ(٢١٧٠)، ١٩٩٦/١/٣١، ل٢.

(٢) دەربارەی شەڕی شارستێن، بڕوانە تەوەری سێیەمی بەشی یەکەم لەم لێکۆڵینەوەیە.

(٣) دیدار لەگەڵ عەبدولڕەحمان پێداوی، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٢.

(٤) من شهداء حزب الديمقرطي الكردستاني شهيد سليمان بيريژي، جريدة اخبار كردستان، ع(٧)، ايلول١٩٨٠، ص ص٢٦-٢٨

(٥) دیدار لەگەڵ جەوهەر کەریم مەحموود بیرێژی، هەولێر، ٢٠٢٢/٢/٥. ناوبراو لە ساڵی (١٩٥٣) لە دایکبووە، برای سلێمان بیرێژییە، لە ساڵی (١٩٦٧) بووەتە پێشمەرگە، لە دوای نسکۆ بنەماڵەکەی ئاوارەی ئێران بوونە، دواتر بە لێبوردنی گشتی گەڕاونەتەوە و گوازراونەتەوە بۆ باشووری عێراق، لە (١٩٧٦) و دوای گەڕانەوەیان بۆ هەولێر، لەگەڵ سلێمان بیرێژی دەستەی چەکداریی پارتیزانییان لە سنووری هەولێر و خۆشناوەتی دامەزراندووە، ئێستا ئەندامی فەرماندەیی هێزەکانی خەباتە

(٦) دیدار لەگەڵ مولازم یوونس ڕۆژبەیانی، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٢.

نامیق سالم، مولازم محەمەد، زەعیم عەلی و مولازم یوونس پێکهێنرا، پێکهێنانی ئەو یەکە سەربازییە کاریگەری زۆری لەسەر ڕێکخستن و بەرەوپێشچوونی کاروباری پێشمەرگە هەبوو[١]، بەڵام لە دوای کۆنگرەی (٩)ی ساڵی(١٩٧٩)[٢]، هێزی پێشمەرگەی (پ.د.ک)لە چوارچێوەی یاسایەک ڕێکخرا بە ناوی (یاسای لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستان)، یاساکە لە چوار بەش و دە بەند پێکهاتبوو. لە یاساکەدا پێناسەی پێشمەرگە و مەرجەکانی وەرگرتن و ئەرک و فەرمانەکانی پێشمەرگە و پەیوەندی لەگەڵ جەماوەر دیاریکراوە، بە هەمان شێوەش ئاماژە بە شێواز و جۆرەکانی سزادان و گواستنەوەی پێشمەرگە کراوە. پێکهاتەی ڕێکخستنی پێشمەرگە بەپێی یاساکە بریتییە لە:

(یەکەم: (دەستە) لە (٧) پێشمەرگە پێکدێت بە سەر دەستەوە. دووەم: (پەل) بریتییە لە (١٥) پێشمەرگە دوو دەستە لەگەڵ سەرپەل. سێیەم: (کەرت) لە دوو پەل پێکدێت. چوارەم: (بەتالیۆن) لە (٦٣) پێشمەرگە پێکدێت، کارگێڕی ڕێکخراو و فەرماندەی بەتالیۆن لێپرسراویەتی، ڕێکخراو بۆی هەیە لە دەستەیەکەوە تا پەلێک دابمەزرێنێت. پێنجەم: (هێز) لە (١٢٧) پێشمەرگە پێکدێت، واتا دوو بە تالیۆن. شەشەم: (لق) لە چەند هێزێک پێکدێت، دوای وەرگرتنی ڕەزامەندی کارگێڕی لق دیاری دەکرێت)[٣]

ڕێکخستنە سەربازییەکان ڕاستەوخۆ بە مەکتەبی عەسکەرییەوە بەسترابوونەوە، سەرۆکی حزب سەرکردەی گشتیی لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستان بوو[٤].

(١) مەسعوود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی دووەم، ل١٤.

(٢) کۆنگرەی (٩): لە (٤ی تشرینی دووەمی ١٩٧٩) بە ئامادەبوونی (٣٢٥) ئەندام، لە ئۆردوگای زێوە ڕۆژئاوای ئورمێ بەستراوە، لەم کۆنگرەیە بڕیاری گرنگ دراوە، لەوانە درێژەدان بە خەباتی چەکداری بوو. بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: بەلاغی کۆتایی کۆنگرەی ٩ پارتی دیموکراتی کوردستان- عێراق، کۆمیتەی ناوەندی. ١٩٧٩/١١/١١.

(٣) پ.د.ک، یاسای لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستان، ١٩٨٠.

(٤) دیدار لەگەڵ مولازم یوونس ڕۆژبەیانی، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٢.

باسی دووەم

بزووتنەوەی سۆسیالیستی دیموکراتی کوردستان:

دوای نسکۆی شۆڕش لە ساڵی (١٩٧٥) بەشێک لە کادیر و بەرپرسەکانی (پ.د.ک) بە مەبەستی درێژەدان بە خەباتی چەکداریی، بیریان لە دامەزراندنی حزبێکی سیاسی کردەوە، بۆ ئەو مەبەستە کۆبوونەوەیەك لە شاری ورمێ لە (نیسانی ١٩٧٥) بەسترا، بە بەشداری هەریەك لە عەلی عەسکەری، ڕەسول مامەند، مەلا ناسیح، عەبدولڕەحمان گۆمەشینی، تاهیر عەلی والی بەگ، سەلیم ئاغۆك و کەمال محێدین، چەند کەسێکی دیکەش بەشداری کۆبوونەوەکە بوون، لەو کۆبوونەوەیەدا دوای هەڵسەنگاندنی دۆخی کوردستان بڕیاریان دا حزبێك لە کوردستان دابمەزرێنن، چونکە دوای نسکۆی شۆڕش لە ساڵی (١٩٧٥) بۆشاییەکی سیاسی لە کوردستان دروست ببوو، بۆ نەهێشتنی نائومێدی و هەوڵدان بۆ دۆزینەوەی ڕێگا چارەیەك بۆ درێژەدان بە خەباتی چەکداری[١]، بڕیار لە دامەزراندنی بزوتنەوەی سۆسیالیستی دیموکراتی کوردستان دراوە.

بیرو بۆچوونی جیاواز لەسەر مێژووی دامەزراندنی بزووتنەوە هەیە هەندێك پێیان وایە بزووتنەوە لە (سەرەتای کانوونی دووەمی ١٩٧٦) دامەزراوە[٢]، بەشێکی دیکە دامەزراندنی بزووتنەوە بۆ (١٠ی ئایاری ١٩٧٦) دەگەڕێننەوە[٣]، زۆربەی سەرچاوەکان کۆکن لەسەر ئەوەی مێژووی دامەزراندنی بزووتنەوە لە (٨ی ئابی ١٩٧٦)دا بووە، بەیاننامەی دامەزراندنیشی لەو بەروارەدا بووە[٤]، لەو بەیاننامەدا بڕیاری دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکداریی و بەرنامە و ئایدیۆلۆژیای حیزب دراوە، کە بزووتنەوەی کرێکار و جووتیار و شۆڕشگێڕەکانە. خەبات دەکات بۆ

(١) سەلام عەبدولکەریم، س.پ، ل٣٩-٤١.

(٢) ئەحمەد حەمەدئەمین، بزووتنەوەی سۆسیالیستی کوردستان ١٩٧٦-١٩٨٢، گۆڤاری کەلتور، ژ(٩)، ٢٠١٣، ل٢٢-٢٥.

(٣) سەلام عەبدولکەریم، س.پ، ل٤٢.

(٤) محمد حاجی محمود، ڕۆژژمێری پێشمەرگەیەك باسی ڕووداوەکانی ٢٠ ساڵی خەباتی شۆڕشی نوێی گەلەکەمان دەکات، ب٢، ب.ش، ل٣١٣؛ صلاح الخرسان، التیارات...، ص٤٨٥.

گەیشتن بە مافی چارەی خۆنووسین[١]. بۆیە لە (٨ی ئابی ١٩٧٦)، هەریەک لە: عەلی عەسکەری (١٩٣٧-١٩٧٨)، عومەر مستەفا (دەبابە) (١٩٢٤-١٩٩٢)، خالید سەعید (د.خالید) (١٩٣٤-١٩٧٨) سەعدی عەزیز (گچکە) (١٩٤٦-١٩٧٨) سەید کاکە، تاهیر عەلی والی (١٩٣٨-١٩٨٢)، شوێنی خۆیان بە نهێنی بەجێهێشت[٢]، بەرەو چیای قەندیل کەوتنەڕێ[٣]. لە (١٤ی ئابی ١٩٧٦)، گەیشتنە قەندیل و دەستەی چەکداریی بچووک بچووکیان لە ناوچەکانی دەشتی هەولێر، ناوچەی شوان و سالەیی بە نهێنی بڵاوکردەوە[٤]، کاتێك بزووتنەوە کادیرەکانی رەوانەی شاخ کرد بڕیاری دابوو دوو سەرکردایەتیی دروست بکات، یەکەمیان سەرکردایەتیی شاخ بە سەرپەرشتی عەلی عەسکەری. دووەمیان: سەرکردایەتیی ناو شارەکان بە سەرپەرشتی ساڵح یوسفی (١٩١٨-١٩٨١)، ئەمەش زیاتر بۆ ڕێکخستنی کاروباری بزووتنەوە بووە، بەشێکیان (لە شارەکان) بە نهێنی کاریان کردووە، بەشێکی دیکەشیان لە هەوڵی دروستکردنی مەفرەزی چەکداردا بوون بە مەبەستی ئامادەکردنیان بۆ چوونە شاخ[٥]، هەر وەک لە بروسکەیەکی نهێنیی ئەمنی سلێمانی ژمارە (٣٥٧٤) لە (٨ی ئەیلوولی ١٩٧٦)، ئاراستەی بەڕێوەبەرایەتی ئەمنی باکوور کراوە، سەبارەت بە جموجۆڵی هەریەک لە عەلی عەسکەری، تاهیر عەلی والی و عومەر مستەفا، کە لە هەوڵی دامەزراندنی دەستەی چەکداری بوونە، لە گوندەکان پەیوەندییان بە خەڵکەوە کردووە[٦].

عومەر مستەفا لە (٦ی تشرینی دووەمی ١٩٧٦)، سەردانی جەلال تاڵەبانی کردووە لە دیمەشق، لەسەر پێشنیازی جەلال تاڵەبانی (ب.س.ک) چووە ناو نیمچە بەرەی (ی.ن.ک)، هۆیەکانی ئەم هەنگاوەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە سەرکردەکانی (ب.س.ک) باوەڕیان بە خەباتی هاوبەش هەبوو دژی حکومەتی بەعس، هەروەها بەرپاکردنی شۆڕش پێویستی بە چەک و تەقەمەنی هەبوو، کە جەلال تاڵەبانی چەک و تەقەمەنی بۆ دابین کردبوون[٧]. سەرەتا ڕێکخستنی هێزەکانی پێشمەرگەی نیمچە بەرەی (ی.ن.ك) بەشێوەیەکی ڕێکخراو نەبوو، دوای ناوەڕاستی ساڵی (١٩٧٧)

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٦).

(٢) سەلام عەبدولکەریم، س.پ، ل٥٢؛ ئیسماعیل تەنیا، حزبی سۆسیالیستی کودرستان کانونی دووەمی ١٩٧٦-شوباتی ١٩٩٣، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٩، ل٣٦.

(٣) عەبدولرەحمان گۆمەشینی، پوختەیەک لە بیرەوەرییەکانم، چاپخانی ئۆفیستی قانیع، سلێمانی، ٢٠٠٣، ل٤٤.

(٤) سەید کاکە، بیرەوەری پێشمەرگەیەک، چ٤، ب.ش، ٢٠٢٠، ل١٤٥-١٤٦.

(٥) سەلام عەبدولکەریم، س.پ، ل٥٣.

(٦) مديرية امن سليمانية، برقية سرية، ع(٣٥٧٤)، ١٩٧٦/٩/٨.

(٧) سەلام عەبدولکەریم، س.پ، ل٥٦-٥٧.

هێزەکانی پێشمەرگە لە ڕووی چەندییەتی و چۆنییەتییەوە فراوان بوون، بە تایبەت دوای گەڕانەوەی جەلال تاڵەبانی بۆ کوردستان لە (٣١ی ئابی ١٩٧٧)، یەکەم کۆبوونەوەی سەرکردایەتی (ی.ن.ك) یان لە ناوچەی برادۆست بەست، کۆبوونەوەکە (١٢) ڕۆژی خایاند، لەو کۆبوونەوەیە لێپرسراوی سەربازی و سیاسی دابەش کران[١]، سەبارەت بە ڕێکخستنی سەربازی نیمچە بەرەی (ی.ن.ك) لە (١٩٧٦-١٩٧٩) لە (٨) هەرێم [٢]، ڕێکخرابوون، لەکۆی ئەو (٨) هەرێمە (٤)یان لە لایەن (بسك) بەڕێوە دەبران، لەوانە: هەرێمی شاربازێر، بەسەر پەرشتی تاهیر عەلی والی بەگ، هەرێمی پشدەر: بەفەرماندەیی تاڵیب ڕۆستەم[٣]، هەرێمی دەشتی هەولێر، بەفەرماندەیی سەیدکاکە [٤]. سەعدی عەزیز (گچکە) فەرماندەی هەرێمی خۆشناوەتی، بوو[٥]

شیاوی ئاماژەیە دوو بۆچوونی جیاواز لەنێو نیمچە بەرەی (ی.ن.ک)، سەبارەت بە ناردنی پێشمەرگە بۆ شاخ و پەیوەندی کردنیان بە خەڵکەوە هەبوو. بۆچوونی یەکەم شاسوار جەلال (ئارام)، (١٩٤٧-١٩٧٨) پێی وابوو: ئەرکی سەرەکی دەستە چەکدارەکان بریتی یە لە وشیارکردنەوەی خەڵک، (فرق الدعاية المسلحة) خۆبەدوورگرتن لەشەڕ و پێکدادان و چالاکی سەربازی، کاری سیاسی و ڕۆشنبیریی لەناو جوتیاران. بۆچوونی دووەم عەلی عەسکەری نوێنەرایەتی دەکرد پێی وابوو، دەبێت دەستەی چەکداری بە ژمارەیەکی زۆر ئامادە بکرێت، گوشار بخرێتە سەرحکومەتی عێراق[٦]. نەوشیروان مستەفا لەم بارەیەوە نوسیوییەتی:«سەرانی کۆمەڵە پەیوەندییان لەگەڵ ئەفسەرە گەنجەکان کردبوو، پەیوەندییان لەگەڵ خەڵکی شارەکان دروست ئەکرد و ئەیان ناردن بۆ دەرەوە، سەرانی بزووتنەوە دانیشتووانی لادێکان و عەشائیرییان سازدا و هێزی چەکدارییان لێ

---

(١) ئیسماعیل تەنیا، س.پ، ل٤٧.

(٢) هەرێم: یەکەیەکی جوگرافییە، سنووری بە پێی پێویستی ژمارەی پێشمەرگە دیاری کراوە، هەر هەرێمێك لە (٥) کەرت پێکهاتووە، هەر کەرتێکیش (٢٠ تا ٥٠) پێشمەرگەی هەبووە، فەرماندەی هەرێم و جێگر و ڕابەری سیاسی بەڕێوەیان بردووە، لە کەرتیش بچووکتر مەفرەزە بووە، هەرێمەکانیش لە ڕووی چەندییەتی و چۆنیەتییەوە جیاوازبوون، بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (ی.ن.ك)، پەیڕەوی ناوخۆی دەستە چەکدارەکان، حوزەیرانی ١٩٧٦.

(٣) دیدار لەگەڵ محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٤) شاخەوان عباس، سەفەری کوردایەتی بیرەوەرییەکانی شار و شاخ ١٩٧٤-١٩٨٠، چ٢، ئەکادیمیای هوشیاری پێگەیاندنی کادیران، سلێمانی، ٢٠١٢، ل٩٥.

(٥) نەوشیروان مستەفا ئەمین، لەکەناری...، ل١٧٣.

(٦) سەروەر عەبدولڕەحمان عومەر، س.پ، ل٢١٣-٢١٤،

پێك هێنان»[١]، بوونی دوو تێڕوانینی جیاواز لەسەر هەڵدانەوەی خەباتی چەکداری کۆمەڵەی مارکسی لینینیی کوردستان (کملك)[٢] و (بسك) کاریگەری هەبوو لەسەر دوای دروستبوونی ناکۆکی لە نیمچە بەرەی (ی.ن.ک) و ململانێی باڵەکانی (ی.ن.ک)[٣]، بە تایبەت دوای ڕووداوەکەی هەکاری[٤] و کوژرانی بەشێک لە سەرکردە سەربازییەکانی (ب.س.ک)، ناکۆکییەکان گەیشتنە لووتکە[٥]. دواجار دوای سێ ساڵ مانەوە لە نیمچە بەرەی (ی.ن.ک)دا، (ب.س.ک) لە (٢١ی ئاداری ١٩٧٩)، لەگەڵ (لێژنەی ئامادەکاری)[٦]،بارەگایان بۆ گۆڕە شێر و دۆڵە توو گواستەوە، جیابوونەوەی (ب.س.ک) لە نیمچە بەرەی (ی.ن.ک) پارسەنگی هێزی تێکدا، بەشێکی زۆر لە هێزی پێشمەرگە

---

(١) نەوشیروان مستەفا ئەمین، لەکەناری...، ل٩٣.

(٢) کۆمەڵەی مارکسی لینینی کوردستان: لە (١٠ حوزەیرانی ١٩٧٠) بڕیاری دامەزراندنی درا، بەئامادەبوونی (جەلال تاڵەبانی، شەهاب شێخ نووری، فوئاد قەرەداغی، فازلی مەلامەحموود، فەرەیدوون عەبدولقادر، دلێرسدیق)، بەشداربووانی کۆبوونەوەکە، بە دەستەی دامەزرێنەری کۆمەڵە ناسێندرا. جەلا تاڵەبانی بوو بە سکرتێری کۆمەڵەی مارکسی لینینی کوردستان. بۆزانیاریی زیاتر، بڕوانە: ئەحمەد حەمەدئەمین، ڕەوتی چەپ لە باشووری کوردستان کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان وەك نموونە، چاپخانەی ڕۆژهەڵات هەولێر، ٢٠١٦.

(٣) سەروەر عەبدولڕەحمان عومەر، س.پ، ل٢١٥-٢١٩.

(٤) ڕووداوی هەکاری: هێزێکی (ی.ن.ک) ژمارەیان نزیکەی (٨٠٠) پێشمەرگە بوو، بە مەبەستی هێنانی چەک بەرەو سنوورەکانی تورکیا بەڕێکەوتن، لە (حوزەیرانی ١٩٧٨) بەهۆی لێک تێنەگەیشتن لەگەڵ هێزەکانی (س.ک/ پ.د.ک) و خێڵەکانی ناوچەکە، کە پشتیوانی (س.ک) بوون، ڕووبەڕووی یەکبوونەوە، بووە هۆی کوژرانی ژمارەیەکی زۆر لە هێزەکانی (ی.ن.ک)، لە نێویاندا هەریەک لە: (عەلی عەسکەری و خالید سەعید) هەبوون کە سەرکردەی دیاری (ب.س.ک) بوون. بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: نەوشیروان مستەفا، کارەساتی هەکاری، چ٤، سلێمانی، ٢٠١١؛ ح.د.ک، ق.م، حول الاعتداء الاخیر من قبل جحوش ٧٧ فصائل الانصار الوطنیة في کردستان، اواسط حزیران ١٩٧٨

(٥) پشکۆ نەجمەدین، ئەزموون و یاد (١٩٧٨-١٩٨٣)، ب١، چ٦، چاپخانەی هەژار موکریانی، ب.ش، ٢٠٢٠، ل١٧٧؛ بەهرۆز گەلاڵی، ڕەسول مامەند ٥٠ساڵ تەمەن ٣٣ ساڵ خەبات، ب.ش، ١٩٩٨ ل٣٣ بەدواوە

(٦) لێژنەی ئامادەکاری: ئەم حیزبە دوای نسکۆی شۆڕشی ئەیلول، لە لایەن چەند ئەندام و کادیری باڵای پارتی لە (تشرینی دووەمی ١٩٧٦) لە سووریا دامەزرا، خۆی بە جێگرەوەی (پ.د.ک) دەزانی، دەستەی دامەزرێنەرانی ئەم پارتە بریتی بوون لە: مەحموود عوسمان، قادر جەباری، شەمسەدین موفتی و عەدنان موفتی، بەنیازبوون پارتی لەسەر بنچینەیەکی نوێ و هاوچەرخ ڕێکبخەنەوە، لە (کۆتایی ١٩٧٧)دا بەشێک لە دامەزرێنەرانی حیزب گەڕانەوە باشووری کوردستان، بارەگایان لە نزیک (ی.ن.ک) دامەزراند، دوای ئەوەی بزووتنەوەی سۆسیالیست لە نیمچە بەرەی (ی.ن.ک) هاتە دەرەوە، لەگەڵ بزووتنەوە یەکیان گرت. دیدار لەگەڵ مەحموود عوسمان، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/١٩؛ صلاح الخرسان، م.س، ص٤٨٨-٤٨٩؛ بڵاوکراوەی پارتی دیموکراتی کوردستان بۆ ئەندامان و لایەنگران و جەماوەر، کۆمیتەی ئامادەکردن، ١١/ ئادار/١٩٧٧.

لەگەڵ (ب.س.ک) لە نیمچە بەرەی (ی.ن.ک) چوونە دەرەوە[1]. لە لایەکی دیکە ئەو پێشمەرگانە سەرکردە و فەرماندەکانیان بە تەمەن بوون و فەرماندەی شۆڕشی ئەیلوول بوون، زیاتر لە ناوچەکانی هەولێر و شارەزوور و قەڵادزێ لایەنگر و پێگەی کۆمەڵایەتییان هەبوو دواجار لە (٨ی ئابی ١٩٧٩) حزبی سۆسیالیستی یەکگرتووی کوردستان (حسیک)یان ڕاگەیاند[2]، لە کۆنگرەی یەکەمی (حسیک) لە (١٢-١٥ی ئایاری ١٩٨١) لە دۆڵەتوو، کە بە ئامادەبوونی (١١٥) ئەندام بەسترا، ناوی حزب بۆ حزبی سۆسیالیستی کوردستان (حسک) گۆڕا[3].

سەبارەت بە ڕێکخستنە سەربازییەکانی (حسك) لە چوار چێوەی هەرێم ڕێکخرابوو، پێکهاتەکەی بریتیبوو لە: (مەفرەزە) لە (٩-١٤) پێشمەرگە پێکهاتبوو، کە فەرماندە و ڕابەرێکی سیاسی هەبوو. (کەرت) لە سێ مەفرەزە پێکدەهات، ژمارەیان دەگەیشتە (٣٥-٤٢) پێشمەرگەیەک. (قوە) هێزی پاڵپشتی لە بارودۆخێکی تایبەت دروست دەکرا، دوو کەرت قوە پێکدەهێنێت. (هەرێم) لە پێنج کەرت پێکهاتبوو ژمارەی پێشمەرگەکان (٢١٠) پێشمەرگە بوو، کە فەرماندەی هەرێم و جێگر و ڕابەری سیاسی هەبووە هەرێمەکان لە ڕووی ژمارەی پێشمەرگە و سنووری جوگرافیان جیاوازبوون، هەرێمی (١) سنووری چالاکیی شارەزوور و هەورامان بوو لە ساڵی (١٩٨٦) هەردوو هرێمی (١و٢) کراونەتە یەك هەرێم حاجی عەبدوڵڵا کراوەتە فەرماندەی هەرێم[4]. هەرێمی (٢) سنووری چالاکیی ناوچەکانی پێنجوێن، تەوێڵە و بەمۆ بوو، ئەنوەر سەعید والی فەرماندەی بووە. هەرێمی (٣) سنووری چالاکیی ناوچەکانی شارباژێڕ بووە، عوسمان قادر منەوەر فەرماندەی بووە. هەرێمی (٤) سنووری چالاکیی ناوچەکانی سلێمانی و دۆڵی جافەیەتی بوو، شێرکۆ شێخ عەلی فەرماندەی بووە. هەرێمی (٥) سنووری چالاکیی ناوچەکانی شارەزوور و قەرەداخ بووە، ڕەئووفی خەلیفە سەعید فەرماندەی بووە. هەرێمی (٦) پشدەر سنووری چالاکیی مەرگە و پشدەر بووە،

(١) کاوە تەیب، کەرتبوون لە نێوان پارتە سیاسیەکانی باشووری کوردستان ١٩٧٦-١٩٨٨، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی، ٢٠١٧، ل١٩٤؛ فاتح رسول، صفحات من تاريخ كفاح الشعب الكوردي، ت: كمال غمبار، ج١، مطبعة كارو، السليمانية، ٢٠٠٥، ص٢٣؛ ئیسماعیل تەنیا، س.پ، ل٧١.

(٢) سەلام عەبدولکەریم، س.پ، ل٨٤.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: محمد حاجی محمود، ڕۆژ ژمێری پێشمەرگەیەک، ب١، چاپخانەی ئۆفیستی بێسارانی، سلێمانی ١٩٩٩، ل٤٣١-٤٣٦.

(٤) محمد حاجی محمود، شۆڕش و پێشمەرگایەتی ١٩٧٦-١٩٨٣، چ٢، ڕاگەیاندنی حزبی سۆسیالیستی کوردستان، سلێمانی، ١٩٩١، ل١٥-١٦؛ ئیسماعیل تەنیا، س.پ، ل٤٨-٤٩.

عەبدوڵڵا بەگ فەرماندەی بووە[1]. هەرێمی (٧) سنووری چالاکیی قەرەچووغ بووە، غەفوور دەروێش (مامەغەفە) فەرماندەی بووە[2]، هەرێمی (٨) بە هەرێمی دەشتی هەولێر ناوزەد کرابوو، قادر مستەفا(١٩٤٥-١٩٨٥)، فەرماندەی بووە[3]. هەرێمی (٩) سنووری چالاکیی دەڤەری باڵەکایەتی بووە، ئەحمەد فەقێ ڕەش فەرماندەی بووە. هەرێمی (١٠) سنووری چالاکیی چیای سەفین و خۆشناوەتی بووە، عەریف عەلی فەرماندەی بووە. هەرێمی (١١) سنووری چالاکیی چیای باواجی ناوچەی خۆشناوەتی بووە، بە فەرماندەیی سەلیم کێشکەیی بووە، دواتر بەکر حەمە کراوە بە فەرماندەی هەرێمەکە[4]، هەرێمی (١٢) سۆران سنووری چالاکیی ناوچەی ڕەواندز بووە، بە فەرماندەیی عەبدوڵڵا بۆر. هەرێمی (١٤) سنووری چالاکیی دۆڵە ڕەقە بووە، بە فەرماندەیی عەبدوڵڵا سوور. هەرێمی (١٥) سنووری چالاکییەکانی ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی کۆیە و نزیك ڕانیە بووە، حەمە سور کانی کوردەیی فەرماندەی بووە، هەرێمی (١٧) بە فەرماندەیی بورهان بلەیی بووە. دواتر چەند هێزێک دروستکران وەک هێزی هەیبە سوڵتان بە فەرماندەیی دڵزار حوسێن. هێزی زوورگەزراو بە فەرماندەیی نایف فارس باوە...، هەرێمەکان لە چەند کەرت و مەفرەزە پێکهاتبوون، سنووری جوگرافی و ژمارەی پێشمەرگەکان لە هەرێمەکان جیاواز بوو، هەرێمی (٨) دەشتی هەولێر گەورەترین هەرێم بوو[5].

---

(١) ئیسماعیل تەنیا، س.پ، ل٤٨؛ مستەفا چاوڕەش، یادەوەرییەکان، چ٤، چاپخانەی سەردەم، سلێمانی، ٢٠١٨، ل١٧٧.

(٢) ماکۆک غەفور دەروێش، لەوەتەی هەم پێشمەرگەم، چ٢، ناوەندی ئاوێر، هەولێر، ٢٠٢١، ل١٤٥.

(٣) دیدار لەگەڵ موحسین عوسمان، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٢٤. ناوبراو لە (١٩٥٥) لە گوندی شۆرە زەرتکە لە کەندێناوە لە دایکبووە، دەرچووی قۆناغی ئامادەییە، لە (١٩٧٤) بووەتە پێشمەرگە، دوای نسکۆ پەیوەندی بە بزووتنەوەی سۆسیالیست کردووە، لە (١٩٧٩) چووەتە شاخ و پەیوەندی بە هێزەکانی پێشمەرگەوە کردووە، هەمان ساڵ بووەتە کارگێڕی ناوچەی هەولێر، لە (١٩٨١) بووەتە کارگێڕی لقی هەولێری (حسک)، لە (١٩٨٧) بەرپرسیارێتی ڕێکخستنەکانی زێبار و سورچی پێ سپێردراوە، لە (١٩٩٢) پەیوەندی بە (ی.ن.ک) کردووە، ئێستا خانەنشینە.

(٤) دیدار لەگەڵ بەکر حەمە، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٣. ناوی تەواوی ئەبووبەکر محەمەد ناسراو بە بەکر حەمە، لە (١٩٥١) لە گوندی (کەردز)ی سەر بە ناحیەی قوشتەپە لە دایکبووە، تا قۆناغی ناوەندی خوێندووە، لە (١٩٧٤) بووەتە پێشمەرگە لە هێزی دەشتی هەولێر، لە (١٩٧٦) پەیوەندی بە ڕێکخستنەکانی بزووتنەوەی سۆسیالیست کردووە، لە (١٩٧٩) بووەتە فەرماندەی هەرێمی (١١)ی باواجی، ئێستا خانەنشینە.

(٥) کۆنگرەی یەکەمی حزبی سۆسیالیستی کوردستان، ڕاپۆرتی سیاسی، ١٢-١٥ی ئایاری ١٩٨١؛ شاخەوان شۆڕش، قادر شۆڕش چڵ ساڵ خەبات و تێکۆشان، چ٢، کوردستان، ٢٠٠٢، ل١١٥؛ ئیسماعیل تەنیا، س.پ، ل٥١.

باسی سێیەم

پارتی سۆسیالیستی کوردستان (پاسۆک)

پـارتی سۆسیالیسـتی نەتـەوەی کـورد لـە لایـەن کادیـر و ڕێکخسـتنەکانی کۆمەڵـەی ئـازادی ژیانـەوەی یەکێتیـی کـورد (کاژیـک) دروسـتبوو[١]، لـە (١١ی ئەیلوولـی ١٩٧٥) پارتـی سۆسیالیسـتی نەتـەوەی کـورد لـە شـاری کەرکـووک دامـەزرا[٢]. دامەزرێنـەرانی بریتـی بـوون لـە: فەرهـاد عەبدولقـادر، شـێررزاد فاتیـح و ئـازاد مسـتەفا[٣]. لـە پەیـڕەو و پرۆگرامـی پاسـۆک لـە مـاددەی (٢) دا هاتووە:«پاسـۆک ڕێکخراوێکـی سیاسـی و خـاوەن بیـری سۆسیالیسـتانەیە، لـە یەکگرتنـی خۆویسـتی کـورد و کوردسـتانییەکان پێکهاتـووە، بـۆ کوردسـتانێکی ئـازاد و گەلێکـی یەکسـان تێدەکۆشـێت»[٤].

لـە کۆنفرانسـی یەکـەم (١١ ئەیلوولـی ١٩٧٦)، نـاوی گـۆڕا بـۆ پارتـی سۆسیالیسـتی

(١) کۆمەڵـەی ئـازادی ژیانـەوەی یەکێتیـی کـورد (کاژیـك): لـە (١٤ی نیسـانی ١٩٥٩)، لـە بەغـدا دامـەزراوە، ستراتیـژی ئـەم پارتـە بریتـی بـووە لـە دامەزراندنـی قەوارەیەکـی سـەربەخۆ لـە سەرانسـەری کوردسـتان. بڕوانـە: کامیـل ژیـر، یادەکانـم، چاپخانـەی تـاران، سـلێمانی، ٢٠١٢، ل١٠١؛ هـاوڕێ باخـەوان، ئـاڵای کـورد_ کورتـە لێکۆڵینەوەیەکـی مێژوویـی، کۆمەڵایـەتی ڕامیـاری، دەزگای چـاپ و پـەخشی سـەردەم، سـلێمانی، ٢٠٠١، ل١٤٦؛ ئـازاد مسـتەفا، کورتـە باسـێکی بـەرەی کوردسـتانی، دەزگای شـەهید فەرهـاد، سـوید، ١٩٩٨، ل١٢.

(٢) ئـازاد مسـتەفا، پاسـۆک لـە کلاوڕۆژنـەی دروشـمەکانییەوە، چاپخانـەی شـەهید ئـازاد، سـلێمانی، ١٩٩٢، ل١٧٤-١٧٥.

(٣) شـێرزاد فاتیـح محەمـەد، کاژیـک لـە دامەزراندنییـەوە هەتـا کۆتایـی ١٩٥٩-١٩٧٥، چاپخانـەی ئاڤێسـتا، ب.ش، ٢٠٢٢، ل٣٨٠.

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: یەکەمین پەیڕەو و پڕۆگرامی پاسۆک.

کورد[1]، سەرکردایەتیی پاسۆک پێکهاتبوو لە: (ئازاد مستەفا - سکرتێر، مولازم شوان، مولازم کەریم و فەرهاد عەبدولکەریم و جەلال حاجی حوسێن)[2]. بە مەبەستی دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکداریی، لە (هاوینی ١٩٧٦)، هەریەک لە: شاسوار جەلال، سەلام عەبدوڵڵا و ئازاد مستەفا (١٩٤٨-١٩٨٩)، کۆبوونەوە، شاسوار جەلال پێشنیازی کردووە پاسۆک و کۆمەڵە بە هاوبەشی پەلە بکەن لە ناردنی مەفرەزەکان بۆ شاخ[3]، بەڵام پاسۆک لە سەرەتادا بڕوای وابوو پەلە نەکرێت لە ڕاگەیاندنی خەباتی چەکداری، گرنگی بە ڕێکخستنەکانی ناوخۆ بدرێت، دوای (١٠) ساڵ خەباتی چەکداریی ڕابگەیەندرێت[4]. لەم بارەیەوە مولازم شوان دەڵێت: «پاسۆک بە ناچاری دەستی دایە خەباتی چەکداریی، ئەگەرنا بڕوای وابوو کە دەبێت پێش چەک بیر و

(١) پەیوەندی تەلەفۆنی، شێرزاد فاتیح محەمەد، کەرکوک، ٢٠٢٢/٨/٢٢. لەدایکبووی (١٩٤٩) کەرکووک، لە (١٩٦٨) پەیوەندی بە ڕیزەکانی کاژیک کردووە، دواتر بووەتە ئەندامی سەرکردایەتی ئەو حیزبە. لە (١٩٧٠) کۆلێژی پەروەردە زمانی ئینگلیزی زانکۆی بەغدای تەواو کردووە. لە (١٩٧٥) یەکێک بووە لە دامەزرێنەرانی پاسۆک، ناوبراو ئێستا لە کەرکووک دەژی

(٢) محەمەد فاتیح، حزب و ڕێکخراوە سیاسییەکانی عێراق١٩١٠-٢٠١٠، ئەکادیمیای هۆشیاری پێگەیاندنی کادیران، سلێمانی، ٢٠١٢، ل١٥٦.

(٣) محەمەد شێخ عەبدولکەریم سۆڵەیی، ئارام و...، ب١، ل٥٤١.

(٤) پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ سەلام عەبدوڵڵا، ئەڵمانیا، ٢٠٢٢/٢/١١. ناوبراو لە (١٩٤٨) لە سلێمانی لە گەڕەکی کانێسکان لەدایکبووە، لە (١٩٦٧) خانەی مامۆستایانی تەواو کردووە، لە (١٩٧٠) پەیوەندی بە ڕیزەکانی (پ.د.ک) کردووە، لە (١٩٧٤) بووەتە پێشمەرگە، لە (١٩٧٥) چووەتە ئەڵمانیا، دوای ماوەیەک گەڕاوەتەوە کوردستان و لەگەڵ ئازاد مستەفا ڕۆڵی هەبووە لە دامەزراندنی پاسۆک. لە (١٩٧٨) پەیوەندی بە (ی.ن.ک) کردووە، دوای ڕووداوی هەکاری چووەتە وڵاتی سوێد، لە (١٩٨٤) دوای سەرنەکەوتنی دانوستانی (ی.ن.ک) پەیوەندی بە ئاڵای شۆڕشەوە کردووە، لە سەرەتای ڕاپەڕین پەیوەندی بە ڕیزەکانی (پ.د.ک) کردووە، لە دوای ڕاپەڕین چەندین پۆستی حیزبی و حکومی وەرگرتووە، بووەتە ئەندامی لقی (٤)ی (پ.د.ک)، دواتر چەند پۆستێکی حیزبی و حکومی وەردەگرێت وەک پۆستی پارێزگاری سلێمانی و وەزیری ڕۆشنبیری، لە (٢٠١٢) بووەتە سەرنووسەری ڕۆژنامەی خەبات.

بـاوەڕی نەتەوەیـی بچەسـپێ و جەمـاوەر لەسـەری کۆببێتەوە»[١].بـەڵام دوای ئاشـکرابوونی ڕێکخسـتنەکانی پاسـۆک و دەرکردنـی بڕیـاری دەسـتگیرکردن بـۆ (جەلالـی حاجـی حوسـێن) ڕێکخسـتنەکانی دەکەوێتـە ژێـر چاودێـری تونـدی حکومـەت، بـەو هۆیەشـەوە هەریـەک لـە محەمـەد مسـتەفا و فەرهـاد عەبدولقـادر دەسـتگیر دەکرێـن، بۆیـە لـە (ئایـاری ١٩٧٧) هەریـەک لـە جەلالـی حاجـی حوسـێن، مـولازم شـوان، فەرهـاد خەفـاف و مامۆسـتا سـمکۆ پەیوەندییـان بـە هێزەکانـی پێشـمەرگەوە لـە شـاخ کـرد[٢]، جـەلالی حاجـی حوسـێن وەکـو بەرپـرسی یەکەمـی مەفـرەزەی چەکـداری پاسـۆک، هەرچەنـدە سـەرەتا نەیدەویسـت یەکـەم قۆناغـی کارکـردنی چالاکیـی چەکـداری بێـت[٣].

دوای دەرچوونـی بەشـێک لـە فەرماندەکانـی پاسـۆک بـۆ شـاخ، چەنـد دەسـتەی چەکـداری بچووکـی پاسـۆک لـە ناوچەکانـی شـارباژێڕ دامـەزران، بـە فەرماندەیـی جەلالـی حاجـی حوسـێن، لـە ناوچـەی شـلێر بـە فەرماندەیـی بەختیـار مەجیـد خـان[٤]، لـە ناوچەکانـی دۆڵـە ڕووت، شـاربا‌ژێڕ و قەندیـل جەولەیـان دەکـرد، لـە ڕووی ڕێکخسـتنی چەکداریيـەوە بریتـی بـوون لـە گرووپـی دەستوەشـێنی بچـووک[٥]. هەرچەنـدە ژمـارەی پێشـمەرگەکانی پاسـۆک کەمتربـوو بـەراورد بـە هێـزەکانی دیکـە، بـەڵام لـە ڕووی ڕێکخسـتنی چەکداریيـەوە خـاوەنی

(١) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٣/١٦. عەبدولهیلال محەمەد ئەمین، ناسراو بە مولازم شوان، لە (١٩٥٠) لە شارەدێی شوان لەدایکبووە، خوێندنی سەرەتایی و ناوەندی لە شاری کەرکووک تەواو کردووە، دوای ڕێککەوتننامەی (١١ی ئاداری١٩٧٠) لەسەر پشکی کورد لە کۆلێژی سەربازی وەرگیراوە، لە (١٩٧٤) بووەتە پێشمەرگە، دوای نسکۆ پەیوەندی بە ڕیزەکانی (پاسۆک) کردووە، دوای دروستبوونی دەستە چەکدارەکانی پاسۆک لە (١٩٧٧) چووەتە شاخ، بووەتە بەرپرسی مەکتەبی عەسکەری پاسۆک، لە یەکەمین کۆنگرەی پاسۆک لە (١٩٩١) بووەتە ئەندامی مەکتەبی سیاسی، ئێستا لە سلێمانی نیشتەجێیە.

(٢) زانـا محەمـەد فەقـێ، پـارتی سۆسیالیسـتی کـورد- پاسـۆک ١٩٧٥-١٩٩١، ب.ش، ٢٠١٨، ل١١٨-١١٩؛ فاتـح رسـول، صفحـات...، ج١، ص٢٣٩.

(٣) شێرزاد فاتیح محەمەد، چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی پاسۆک، گۆڤاری قەقنەس، ژ(١)، ٢٠١٤، ل٨٥.

(٤) نەوشیروان مستەفا ئەمین، لە کەناری دانوبەوە...، ل٢٢٢.

(٥) دیدار لەگەڵ فوئاد ڕەوەند، هەولێر ٢٠٢٢/٨/٢١. فوئاد حەسەن ناسراو بە فوئاد ڕەوەند، لە (١٩٥٨) لە شاری هەولێر لە دایکبووە، خوێندنی سەرەتایی لە ناوپردان تەواو کردووە، خوێندنی ئامادەیی لە شاری هەولێر تەواو کردووە، لە (١٩٧٨) پەیوەندی بە ڕیزەکانی پاسۆکەوە کردووە، لە (١٩٨٢) بووەتە ئەندامی سەرکردایەتیی هەرێمی باشوور، بەشداریی چەندان چالاکیی سیاسی و سەربازیی پاسۆکی کردووە، لە (٢٠١٠-٢٠١١) بەشی مێژووی کۆلێژی ئادابی لە زانکۆی سەلاحەددین تەواو کردووە، ئێستا لە شاری هەولێر نیشتەجێیە.

هێزێکــی تۆکمــەی ڕێکخراوبــوون، پێشــمەرگەکان لــە مەفــرەزە و کــەرت ڕێکخرابــوون[١]، ســەر بــە مەکتــەبی عەســکەری بــوون لــە لایــەن مــولازم شــوان و مــولازم کەریــم ئەندامانــی ســەرکردایەتیی پاســۆک، سەرپەرشــتی دەکران[٢].بــوونی چەنــد ئەفســەرێکی کــوردی ســوپای عێــراق لــە ڕیــزی پێشــمەرگەی پاسـۆک وەکـو مـولازم شـوان، مـولازم کەریـم، مـولازم محەمـەد شــەوقی، مــولازم مەنســور، ڕێژەیەکــی زۆربــوو بــەراورد لەگــەڵ ئەفســەرانی حزبــەکانی تــری کوردســتان[٣]. بــەڵام توانــای دەســتە چەکدارییەکانــی پاســۆک لــە ڕووی چەکدارییــەوە ســنووردار بــوو[٤]، چونکــە ژمــارەی پێشــمەرگەکانی بــەراورد بــە پارتەکانــی دیکــە کــەم بــوو[٥]

---

(١) پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٣/١٦.

(٢) دیدار لەگەڵ عەبدوڵڵا ئاگرین، هەولێر، ٢٣ /٢٠٢٢/٢. عەبدوڵڵا کوڕی مەلا عەزیز مەلا خالید کوڕی مەحوی شاعیرە، لە (١٩٤٩) لە سلێمانی لە دایکبووە، لە (١٩٦٢) بووەتە ئەندامی کاژیك، پاش یەکگرتنی پارتی گەل لەگەڵ کاژیک، بووەتە هاوبیر لە کاژیک، چەند پلەیەکی لێپرسراویەتی وەرگرتووە، ناوبراو دوای نسکۆ دوور خراوەتەوە بۆ باشووری عێراق، لە (١٩٧٩) گەڕاوەتەوە کوردستان، لە ڕیزەکانی پاسۆک کاری کردووە، دوای ڕاپەڕین لە یەکەم کۆنگرەی پاسۆک بووەتە ئەندامی مەکتەبی سیاسیی پاسۆک، دواتر پەیوەندی بە (پ.د.ك)وە کردووە، هەڵگری بڕوانامەی دکتۆرایە لە ئەدەبی کوردی، ناوبراو ئێستا خانەنشینە و لە هەولێر نیشتەجێیە.

(٣) شێرزاد فاتیح، چەند لاپەڕەیەک...، ل٩٢.

(٤) محەمەد شاکەلی، لە بزوتنەوە بۆ...، ل٣٩.

(٥) حەسـەن بـارام، مەوسوعەی پارتـە سیاسـییەکانی کوردسـتان و عێـراق ١٩٠٨-٢٠٠٥، چاپخانـەی ڕەهەنـد، سـلێمانی، ٢٠١٢، ل٢٢٠.

باسی چوارەم

لایەنی لۆجستیی مەفرەزە چەکدارەکان:

لـە سـەرەتای دەسـت پێکردنـەوەی خەباتـی چەکـداری تواناکانـی هێـزی پێشـمەرگە، لـەڕووی مەشـق و چـەک و خـواردن و جـل و بەرگـەوە سـنووردار بـوون، سـووریا سـەرەتا یارمەتـی پارتـە سیاسـییەکانی باشـووری کوردسـتانی داوە، لـەو سـەروبەندەدا «تـوع» خولێکـی مەشـق و ڕاهێنانـی سـەربازی بـۆ پێشـمەرگەکانی (ی.ن.ک) کردبـووەوە، بەشـێک لـە کادیـر و پێشـمەرگەکانی (س.ک/ پ.د.ک) تیایـدا بەشـدار بـوون، کـە ژمارەیـان (١٢٠) کـەس بـوو، خولەکـە بـۆ مـاوەی (٤٥) ڕۆژ بـەردەوام بـووە[١]. دوای ناردنـەوەی چەنـدان دەسـتەی پێشـمەرگە و ئەفسـەر لـە سـووریا و وڵاتانـی دەرەوە، کـە بەشـێکیان دەرچـووی ئەکادیمیـای سـەربازی بـوون، ڕۆڵـی بەرچاویـان هەبـوو لـە ڕێنوێنـی و پێدانـی زانیاریـی سـەربازی بـە مەفـرەزە سـەرەتاییەکانی (پ.د.ک)[٢]. محەمـەدی حاجـی مەحمـوود لـەو بارەیـەوە دەڵێـت: سـەرەتا ئـەو کەسـانەی دەبوونـە پێشـمەرگە، ئێمـە لێژنەیـەکمان هەبـوو بـۆ وەرگرتنیـان، ماوەیـەک لـە بارەگایـەک دەهێڵدرانـەوە تـا شـارەزا دەبـوون لەسـەر بەکارهێنانـی چـەک، دواتـر دەنێردرانـە نـاو مەفـرەزەکان[٣]. مەشـق بـە شـێوەیەکی ڕێکخـراو لەنـاو پێشـمەرگەکانی (پ.د.ک، حسـک و پاسـۆک) نەبـوو، چونکـە ژمـارەی پێشـمەرگەکان کـەم بـوون[٤]، لـە سـەرەتای دەسـت پێکردنـەوەی خەباتـی چەکـداری پەیـڕەوی شـەڕی پارتیزانـی دەکـرا، پێشـمەرگەش لەسـەر شـەڕی پارتیزانـی ڕاهێنرابـوون[٥].

(١) دلاوەر محمد صدیق، س.پ، ل٦٥.

(٢) دیدار لەگەڵ عەبدولڕەحمان پێداوی، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٢.

(٣) دیدار لەگەڵ محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٤) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٧/١٣.

(٥) دیدار لەگەڵ مولازم یوونس ڕۆژبەیانی، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٢.

کادیری پزیشکی: دوای سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداریی و پێکهێنانی مەفرەزەی سەرەتاییەکان پزیشکەکان ژمارەیان کەم بوو بەراورد بە سەردەمی شۆڕشی ئەیلوول، کە ئەو کات نزیکەی (١٢٤) پزیشک هەبوون، بەڵام دوای نسکۆ بە هۆی ئاوارەبوون و گواستنەوەی پزیشکەکان، بەشێکیان ڕوویان لە هەندەران کرد، ژمارەی کادیری پزیشکی و دکتۆرەکان وەک پێویست نەبوون، کە بتوانرێت چارەسەری پێشمەرگە و بریندارەکان بکەن(١). لەگەڵ ئەوەشدا هەر مەفرەزەیەک کەلوپەلی سەرەتایی پزیشکی هەبوو، وەک: (پێویستییەکانی برینپێچی، لۆکە، دەرزی دژی مار و دووپشک، گازی ددان کێشان و دەرزی دژی خوێن بەربوون). بە دەگمەن پزیشک لەناو ڕێکخستنی پێشمەرگەدا هەبوو، زۆرجار بە هۆی نەبوونی پزیشک پێشمەرگەی خوێندەوار، ئەوانەی دەرچووی کۆلێژ بوون، ڕادەهێنران لەسەر فریاگوزاری سەرەتایی(٢). دوای ڕووخانی سیستەمی سیاسی ئێران لە (شوباتی ١٩٧٩) سنوورەکانی ئێران لە بەردەم پێشمەرگە کرانەوە، بریندارەکان دەنێردران بۆ ئێران بە مەبەستی چارەسەری پزیشکی(٣).

چەک و تەقەمەنی

لەڕووی چەکەوە هێزەکانی پێشمەرگە سەرەتا ئەو چەکانەی لە دوای نسکۆی شۆڕشی ئەیلوول ڕادەست نەکرابوون، شاردرابوونەوە بەکاریان دەهێنا، لە لایەکی دیکەوە لەو چالاکییانە دەکرایە سەر ڕەبیە و بنکە و بارەگای سوپای عێراق، چەکیان دەست دەکەوت(٤). لە لایەکی دیکەوە سووریا و لیبیا، سەرچاوەیەکی دیکەی چەک

(١) دیدار لەگەڵ مەحموود عوسمان، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/١٩.

(٢) دیدار لەگەڵ فەرهاد عەبدوڵڵا، هەولێر، ٢٠٢٢/٩/٥. ناسراوە بە دکتۆر فەرهاد لە دایکبووی (١٩٦٥)، لە (١٩٨١) پەیوەندی بە ڕێکخستنەکانی (پ.د.ک) لە کەرکووک، لە (١٩٨٣) بووەتە پێشمەرگە، ناوبراو بەشداری لە خولی ڕاهێنانی پزیشکی کردووە، کە لەلایەن سەرکردایەتیی (پ.د.ک) لە ڕاژان کراوەتەوە، ڕاهێنراوە لەسەر چارەسەری خێرای پزیشکی، ئێستا ئەندامی ئەنجوومەنی سەرکردایەتیی (پ.د.ک)ە. لە پارێزگای کەرکووک

(٣) نەوشیروان مستەفا، پەنجەکان...، ل١٦٣.

(٤) دیدار لەگەڵ حەمید ئەفەندی، هەولێر، ٢٠٢٢/٥/١٤.

بوو بۆ هێزەکانی پێشمەرگە[١]، دوای ڕووخانی دەسەڵاتی شای ئێران لە (شوباتی ١٩٧٩)، ئێران بووە دەروازەیەکی دیکەی چەك و تەقەمەنی بوو بۆ هێزەکانی پێشمەرگە[٢]. ئیدریس بارزانی لە (٢٠ کانوونی یەکەمی ١٩٧٩) لە دیدارێکدا لەگەڵ داریوش فروهەر و ڕەفسەنجانی و ئەردەبیلی، ڕەزامەندی ئەنجوومەنی شوورای ئێران وەرگیرا بۆ هاوکاریی (پ.د.ک)، بە پێدانی (١٠٠٠) کڵاشینکۆف، (١٠٠) هەزار فیشەکی ڕووسی، (١٠٠) هەزار فیشەکی برنۆ[٣]. دوای جیابوونەوەی بزووتنەوە لە نیمچە بەرەی (ی.ن.ک) و دامەزراندنی (حسیک)، لە (١٩٧٩) ئێران چەند پارچە چەکێکی دایە (حسیک)، لەوانە: ڕەشاش، ئێم ئێف، بی کەی سی(BKC)[٤]، ئەو چەکانەی لە لایەن هێزی پێشمەرگە بە کار دەهات سەرەتا برنەو بوو، دواتر چەکی کڵاشینکۆفی ڕووسی، ڕەشاشی ئێم ئێف (MF)، بی کەی سی، ئاڕ بی جی (RBG)، ئاڕ پی کەی (RPK)، هاوەن، سیمیۆنۆڤ (SKS)، ژێرسە[٥].

ئامێری پەیوەندی

بە مەبەستی ڕێکخستنی تۆڕی پەیوەندی و گەیاندن، هەروا پێکەوە بەستانی ناوچەکان و زانیاریی هەواڵگری، پێشمەرگە سوودی زۆری لە ئامێرەکانی گەیاندنی ئەو سەردەمە بینیوە، لەوانە: ئامێری (هۆکی تووکی) کە بۆ مەفرەزەکان بەکار دەهێنران، چونکە بە قەبارە بچووک و هەڵگرتنی ئاسان بوو، لە ناوچەی شاخاوی و دەشتایی بە کار دەهێنرا. ئامێرێکی دیکەی پەیوەندیکردن بریتی بوو لە (ڕاکاڵ)، کە جۆری سووک و قورسی هەبوو، زۆرجار بە کۆڵە پشت لە ناوچەیەکەوە بۆ ناوچەیەکی

(١) پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ محەمەد شاکەلی، کەلار، ٢٠٢٢/٢/٤. ناوبراو لە (١٩٤٣) لە کەلار لە دایکبووە، خوێندنی سەرەتایی لە کەلار و ناوەندی لە کفری و ئامادەیی لە کەرکووک تەواو کردووە، لە (١٩٥٧) بووەتە ئەندامی یەکێتیی قوتابیانی کوردستان، لە (١٩٥٩) بووەتە ئەندامی پارتی دیموکراتی کوردستان، لە (١٩٦٢-١٩٦٣) بووەتە پێشمەرگە، دوای نسکۆ بۆ باشووری عێراق دوورخراوەتەوە، لە (١٩٧٦) بەشدار بووە لە دامەزراندنی بزووتنەوەی سۆسیالیستی کوردستان

(٢) بەهادین نووری، بیرەوەرییەکانی بەهادین نووری، چاپخانەی تاران، ب٢. چ٢، چاپخانەی تاران، هەڵبجە. ٢٠١٩. ل١٥٣.

(٣) مەسعوود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی یەکەم، ل٣٩٣.

(٤) دیدار لەگەڵ بەکر حەمە، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٣.

(٥) پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٧/١٣.

تـر دەگوازرایـەوە[1]. بـۆ بەكارهێنانـی بێتـەل پێویسـت بـوو (جفـرەی) تایبەتـی لـە نێـوان ئامێرەكانـدا هەبێـت و تەنیـا لای فەرماندەكان بێـت بـۆ ئـەوەی هێـزی بەرانبـەر سـوودی لـێ وەرنەگرێـت[2].

(١) بـۆ زانیـاری لەسـەر بـێ تـەل، بڕوانـە: عەبـدوڵڵا دەروێـش ئیبراهیـم، چەنـد زانیاریـەک لەسـەر بـێ تـەل و چۆنیـەتی ئیشـپێكردنی، ب.ش، ب.س

(٢) محمد حاجی محمود، شۆڕش...، ل٣٦.

تەوەری سێیەم
چالاکیی پێشمەرگە و شەڕی پارتیزانی (١٩٧٦-١٩٧٩)

شـەڕی پارتیزانـی یەکێکـە لـە بناغەکانـی خەباتـی شۆڕشـگێڕیی گـەلان لەپێنـاو ئـازادی، فەلسـەفەی ئـەو شـەڕانە زیاتـر هەڵمـەت بردنـی دەسـتەی چەکداریـی بچـووک بچووکـە، بـۆ سـەر موڵگـە و بنکەکانـی هێـزی بەرانبـەر، بـە تایبـەت لـە دێهـات و ناوچـە دووره دەسـتەکان. لـە هەمـان کاتـدا پێویسـتە هێـزی پارتیزانـەکان پەیوەندییـان بـە جەمـاوەر و بەرگـری میللیـوە هەبێـت[١]. شـەڕی پارتیزانـی کرایـە بنەمایـەک بـۆ دەسـت پێکردنـەوەی خەباتـی چەکدارانـە، تاکـە شـێوەی جەنگـە بـۆ درێـژەدان بـە خەبـات و هێـزی بەرانبـەر هـیلاک دەکات. شـەڕی پارتیزانـی بـە چەنـد قۆناغێکـدا دەڕوات[٢]. **قۆناغـی یەکـەم:** نانـەوەی

(١) بەرگـری میللـی: لـە سـەرەتای دەسـت پـێ کردنـەوەی خەباتـی چەکـداری بوونـی هەبـووە، سـەرەتا پشـت بـەستراوە بـە ڕۆڵـی بەرگـری میللـی بـۆ پێشخسـتنی شـەڕی پارتیزانـی و شـەڕی میللـی فـراوان، هەروەهـا گواسـتنەوەی بـۆ هەمـوو شـار و گونـدەکان، بەرگـری میللـی لـە چینـی جووتیـار و توێـژی قوتابیـان و لاوان و کرێـکاران پێکهاتبـوو، وەک هێزێکـی پاڵپشـتیی پێشـمەرگە بـوون، ڕۆڵێکـی کاریگەرییـان لـە بەرەنگاربوونـەوەی سـوپای عێـراق بینیـوە. بـۆ زانیاریـی زیاتـر، بڕوانـە: بەرگـری میللـی هاوسـەنگەری هەمیشـــەیی (ل.ش.ک)، ڕۆژنامـــەی خەبـــات، ژ(٥٥٨-٥٥٩)، ١٩٨٦، ل٨؛ یونـــس ڕۆژبەیـــانی، ســـەرەتاکانی شـــەڕی پارتیـــزانی لـــە کوردســـتان، چ٢، چاپخانـــەی ڕۆشـــەنبیری، هەولێـــر،٢٠٠٠، ل٦-٧؛ دارەوان حەســـەن، شـــەڕی پارتیـــزانی لـــە ناوچـــە شـــاخاوییەکان، گۆڤـــاری دەنگـــی پێشـــمەرگە، ژ(٤)، (١٩٩٨)، ل٤.

(٢) نامـەی ئەلیکترۆنـی شـوکری سـاڵح نێروەیـی، دهـۆك، ٢٠٢٢/٩/٩. لـە دایکبـووی (١٩٤٥) لـە (١٩٦٠) بووەتـە ئەندامـی (پ.د.ک)، لـە (١٩٧٦) پەیوەنـدی بـە سـەرکردایەتیی کاتـی کـردووە. دوای کۆنگـرەی نۆیەم بووەتـە سـکرتێری سـەرۆکی پارتـی، لـە (١٩٨٥-١٩٨٦) کارگێـڕی لقـی یـەک بـووە، دواتـر بووەتـە بەرپرسـی لقـی ناوبـراو، دوای ڕاپەڕیـن چەندیـن پۆسـتی حوکمـی و حیزبـی وەرگرتـوو

بۆسـە (کمیـن)[١] و هێـرش بردنـە سـەر هێـزی بەرانبـەر بـێ ئـەوەی پارتیزانـەکان زیانیـان بـەر بکەوێـت[٢]. قۆناغـی دووەم: و توانـای دەرکەوتـن و جووڵانەوەیـان لەنـاو خەڵـک ئاسـانتر دەبێـت، لـەو قۆناغـەدا پشـتگیری جەمـاوەر و بـۆ پارتیزانـەکان زیاتـر دەبێـت. قۆناغـی سـێیەم: پارتیزانـەکان شـەڕی بەرەیـی دەکـەن و بەرگـری لـە ناوچـە ڕزگارکـراوەکان دەکـەن[٣].

دوای دەسـت پێکردنـەوەی خەباتـی چەکداریـی، دەسـتە چەکدارییـە سـەرەتاییەکان لـە زۆربـەی ناوچەکانـی کوردسـتان بوونیـان هەبـوو، بـە تایبەتـی لـە دەشـتی هەولێـر، قـەرەداخ، قەندیـل، گارە، مەتیـن و خواکـوڕک، حکومەتـی عێـراق بـە دەسـت پێکردنـەوەی خەباتـی چەکداریـی کـورد زۆرسـەغڵەت بـوو، هەمـوو توانـای سـەربازی خستنەکار بـۆ پەلامـاردان و لەناوبردنـی هێزی پێشـمەرگە، بـەڵام ڕووبەڕووبوونـەوە لەگەڵ هێزی پێشـمەرگە، کە پەیڕەوی شـەڕی پارتیزانـی دەکـرد سـەخت بـوو[٤]. چونکـە ژمـارەی پێشـمەرگە پارتیزانـەکان کـەم بـوو هـەر دەسـتەیەک لـە (٢-٣) پێشـمەرگە پێکهاتبـوو، پێشـمەرگە بەگوێـرەی ئـەو یاسـایە «لـە هەمـوو شـوێنێک هەبـوون، لـە هیـچ شـوێنێکیش نەبـوون»، واتە بـە جۆرێک هەڵسـوکەوتیان دەکـرد، سـەر لـە هێـزی بەرانبـەر بشـێوێنن، لـە ئەگـەری هـەر ڕووبەڕووبوونەوەیەکـدا، بـە کەمتریـن زیـان دەربازبـن [٥]

---

(١) بۆسـە: بنەمایەکـی تایبەتـی سـەربازییە، جۆرێکـە لـە خۆشـاردنەوە و دەسـت وەشـاندنێکی خێـرا، بـێ ئـەوەی هێـزی بەرانبـەر زانیـاری لەسـەر هەبێـت، ئەمـەش بە پلانێکـی ئامادەکـراو ئەنجـام دەدرێـت، بۆسـە (٢) جـۆری هەیـە یەکـەم- بۆسـەی خێـرا، ئـەم بۆسـەیە بـە هـۆی دەسـت کەوتنـی زانیـاری هەنووکەیـی، جووڵاندنـی هێـزی بەرانبـەر یـان کشـانەوە ئەنجـام دەدرێـت. دووەم- بۆسـەی پلان بـۆ داڕێـژراو، دوای ئامادەکردنـی پلانێکـی تۆکمـە ئەنجـام دەدرێـت، کـە پشـت دەبەسـتێت بـە بنەمـای زانیاریـی ورد لەسـەر هێـزی بەرامبـەر، جـۆری چـەک و ژمـارەی هێـزی بەرامبـەر، لەسـەر ئـەو بنەمایـە بۆسـەکە دادەنرێـت. بـۆ زانیاریـی زیاتـر، بڕوانـە: خـدر هەمـزە، بۆسـە دانان، گۆڤـاری دەنگـی پێشـمەرگە، ژ(٣)، شـوباتی ١٩٩٨، ل٣١.

(٢) ئـاراس حەسـۆ میرخـان، مەسـەلەی سـەربازی و ستراتیـژی شـەڕ، گۆڤـاری دەنگـی پێشـمەرگە، ژ(٢)، تشرینـی دووەم ١٩٩٧، ل٣٣

(٣) محمد حاجی محمود، شۆڕش و...، ل١٤-١٥.

(٤) شۆڕش حاجی ڕەسول، ئەنفالی کورد و دەوڵەتی عێراق، چ٢، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٣، ل٤٥.

(٥) ژیلوان، س.پ، ل٣؛ شەڕی پارتیزانی، گۆڤاری بزوتنەوە، ژ(٣)، ١٩٨١، ل١٧.

باسی یەكەم

چالاكیی لەشكری پێشمەرگەی (س.ك/ پ.د.ك):

دەستە چەكدارەكان سەرەتا ڕووبەڕووبوونەوەیان لەگەڵ بنكە و بارەگاكانی سوپای عێراق، بە ئامانجی دەستخستنی چەك و كەلوپەلی سەربازیی، هەروەها گەیاندنی پەیامی سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەكداریی، پەیڕەوی شەڕی پارتیزانییان دەكرد، كە زیان گەیاندن بوو بە هێزی عێراق، بەڵام دوای زیادبوونی ژمارەی پێشمەرگە چالاكییەكان زیاتر بوون، حكومەتی عێراق كەوتە خۆ بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی پێشمەرگە[١]. بۆ نموونە دەستەیەكی چەكدار لە هەرێمی بادینان، لە (٢٦ی ئایاری ١٩٧٦)، لە چالاكییەكدا بە سەرپەرشتی كەریم شنگالی، ناوچەی گوڵی لە گوندی (نزۆر)، هێرشیان كردە سەر بنكەیەكی سەربازیی سوپای عێراق، بە تەواوی خاپوور كرا، ئەم چالاكییە لە ڕاگەیاندنە جیهانییەكان دەنگدانەوەی هەبوو، هاوكات ڕووبەڕووبوونەوەی چەكداریی هێزەكانی پێشمەرگە و سوپای عێراق لە ناوچەكانی چۆمان، ڕەواندز، ڕانیە و سوورداش لە ئارادا بوو[٢]. لە (٢١ی حوزەیرانی ١٩٧٦)، دەستەیەكی چەكداری (س.ك/ پ.د.ك)، لەسەر ڕێگای (كانی باغا) لە زاخۆ، هێرشیان كردە سەر پاسەوانی سنوور، لە ئەنجامدا (٦) پلەدار و سەربازیی عێراقی كوژران، چەندان كەلوپەلی سەربازیی دەستیان بەسەردا گیرا[٣]. هاوهەنگاو لە زاخۆ دەستەیەكی چەكداری پێشمەرگە، لە ڕووبەڕووبوونەوەیەكدا لەگەڵ سوپای عێراق كوژرانی (٩) سەربازیی عێراقی و برینداربوونی سەربازێكی لێكەوتەوە[٤]. لە (تەمووزی ١٩٧٦)، لە دهۆك،

(١) نامەی ئەلیكترۆنی شوكری ساڵح نێرەوەیی، دهۆك، ٢٠٢٢/٩/٩.

(٢) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: ح.د.ك، ق.م، فرع اوروبا، بلاغ عسكري رقم (١)، اواسط تموز١٩٧٦، ص١٢؛ ئەسعەد عەدۆ، بەردەوام بوون یان سەرهەڵدانەوەی شۆڕش...، ل٣.

(٣) هاشم رمضان (ابوعنتر)، م.س، ص٦٢.

(٤) ح.د.ك. ق.م، فرع اوروبا، بلاغ عسكري رقم (٢)، اواسط تموز ١٩٧٦، ص١٣.

خانەقین، ڕانیە و پێنجوێن، چەندان شەڕ و ڕووبەڕووبوونەوە ڕوویان دا، هێزەکانی پێشمەرگەی (س.ک/ پ.د.ک) توانیویانە گورزی کاریگەر لە سوپای عێراق بوەشێنن و دووچاری زیانێکی زۆری ماددی و مرۆیی بکەنەوە[1]. دوابەدوای چەندین سەرکەوتنی شەڕی پارتیزانی، هێزەکانی پێشمەرگە لە (١١ی ئابی ١٩٧٦) هێرشیان کردە سەر بنکەی هەواڵگریی سوپای عێراق لە ناحیەی بنگرد، هێزەکانی پێشمەرگە دەستیان بەسەر بنکە و بارەگاکانی سوپای عێراقدا گرت، زیانەکانی پێشمەرگە (٣) بریندار بوو[2]. لە لایەکی دیکەوە لە (١٨ی ئابی ١٩٧٦) لەسەر ڕێگای نێوان شەڕانەش و دەشت، لە ناوچەی سندی، هێزێکی سوپای عێراق کەوتە بۆسەی هێزەکانی پێشمەرگەوە، دوای شەڕێکی سەخت (١٢) سەرباز کوژران، چەندین چەک لە جۆری کلاشینکۆف کەوتە دەست پێشمەرگە[3]. لە زنجیرە هێرشێکی دیکەی هێزەکانی پێشمەرگە لە (٢٤ی ئابی ١٩٧٦)، بۆ سەر بنکە و بارەگاکانی سوپای عێراق لە ناوچەکانی زاوێتە، کوژرانی (٨) سەرباز و برینداربوونی (٥)ی دیکەی لێکەوتەوە[4]. بۆ قەرەبوو کردنەوەی شکستەکانی، سوپای عێراق لە (ئەیلوولی ١٩٧٦)، هێرشی بۆ سەر بنکە و بارەگاکانی پێشمەرگە لە ناوچەکانی بادینان، کشان، قەسرۆک دەستپێکرد. هێزەکانی پێشمەرگە دوای چەندین شەڕ و ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ سوپای عێراق توانییان، سوپای عێراق تێك بشکێن[5]. هاوهەنگاو هێزەکانی پێشمەرگە لە (٢١-٢٢ی ئەیلوولی ١٩٧٦) هێرشیان کردە سەر بارەگایەکی سوپای عێراق لە هاوینە هەواری بلکێف لە ناحیەی ئەتروش قەزای شێخان، لە ئەنجامی ئەو هێرشەدا (٥) پۆلیس کوژران و (٧)ی دیکەش برینداربوون[6]

زیانەکانی پێشمەرگە لەم شەڕانەدا زیانێکی ئەوتۆ نەبوون، چونکە پەیڕەوی شەڕی پارتیزانییان کردبوو. هەروەها تا ڕادەیەک سەختی جوگرافیای ناوچەکە، یارمەتیدەرێکی باش بوو بۆ هێزەکانی پێشمەرگە. لە لایەکی تر نەشارەزایی سوپای

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٧).

(٢) نامق هەورامی، س.پ، ل٦.

(٣) ح.د.ک، ق.م، فرع اوروبا، بلاغ عسكري رقم (٤)، ١ ايلول ١٩٧٦، ص ١٦-١٧؛ مەسعوود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی دووەم، ل٥١.

(٤) من نشاطات بيشمركتنا الابطال، جريدة خبات، ع(٥٢٨)، ٢٠ ايلول ١٩٧٦، ص٤.

(٥) ح.د.ك، ق.م، لجنة علاقات خارجية، بلاغ عسكري رقم (٥)، ١٨ تشرين الاول ١٩٧٦، ص ص٢٢-٢٦.

(٦) ح.د.ك، ق.م،، فرع اوروبا، بلاغ عسكري رقم (٦)، ٣٠ تشرين الثاني ١٩٧٦، ص٢٧.

عێـراق، لــە جوگرافیــای ناوچەکــە هۆکاربــوو بــۆ زۆری زیانەکانــی ســوپای عێــراق لــە زۆربــەی شــەڕەکاندا، ســەرباری خراپــی ڕێــگای هاتووچــۆ و ســەختیی گەیاندنــی چــەک و تەقەمەنــی بــۆ ناوچــە هێــرش بــۆ کــراوەکان[١]

لــە (٤ی تشرینــی یەکەمــی ١٩٧٦) لــە چالاکییەکــی هێزەکانــی پێشــمەرگە، بــۆ ســەر کاروانێکــی ســوپای عێــراق، لــە کاتــی گواســتنەوەی کەلوپەلــی ســەربازی بــۆ یەکێــک لــە بنکــە ســەربازییەکانی ڕێــگای مــاوەت، دووچــاری بۆســەی هێزەکانــی پێشــمەرگە بوونــەوە، دوای ئاڵــۆزی و تەقــە، بــووە هــۆی سەرلێشــێواندنی ســەربازەکان و هەڵاتنــی بەشــێکیان، هێزەکانــی پێشــمەرگە دەســتیان گــرت بــە ســەر چەنــد پارچــە چەکێــک و ئۆتۆمبێلــە بەجێماوەکانیــان[٢]. ئەنجامدانــی ئــەم چالاکییانــە بــۆ پێشــمەرگە گرنــگ بــوون، چونکــە ســەرچاوەیەك بــوو بــۆ پەیداکردنــی چــەک و تەقەمەنــی، هەربۆیــە لــە (٢١ی تشرینــی دووەمــی ١٩٧٦) هێزەکانــی پێشــمەرگە، هێرشــیان کــردە ســەر بنکەیەکــی ســوپای عێــراق لــە گونــدی دری ناوچــەی نێروەیــی، زیانەکانــی ســوپای عێــراق بریتیبــوو لــە (١٥) کــوژرا و ژمارەیــەک برینــدار[٣]. لــە ئەنجامــی بەرفراوانبوونــی چالاکییەکانــی پێشــمەرگە، ســوپای عێــراق بــۆ ڕێگــری و تۆڵەکردنــەوە، هێرشــی کــردە ســەر پێشــمەرگەکانی (س.ک/ پ.د.ک) لــە (٢٦ی کانوونــی یەکــەم ١٩٧٦) لــە گونــدی شارســتێن ســەر بەقــەزای دوکان[٤]، بــە ســوود وەرگرتــن لــە کــەش و هــەوای ناوچەکــە، کــە تەمێکــی زۆر ناوچەکــەی گرتبــووەوە، دوو فەوجــی ســوپای عێــراق بــە پشــتیوانی (١١) هەلیکۆپتــەر بــەرەو گوندەکانــی ســێ دەرە و شارســتێن لــە جووڵــەدا بــوون[٥]، هێزەکانــی پێشــمەرگە ڕووبەڕوویــان بوونــەوە، ســەرەڕای نــا بەرانبــەری هێــزی پێشــمەرگە بەرانبــەر ســوپای عێــراق، پێشــمەرگە لــەو شــەڕەدا ســەرکەوتوو

(١) دارەوان حەسـەن، سروشـتی ناوچـە شـاخاوییەکان کاریگەرییان لەسـەر بزاوتی سـەربازی، گۆڤـاری دەنگی پێشـمەرگە، ژ(٨)، ٣٠ ئابی ١٩٩٨، ل٤٠.

(٢) ح.د.ک، ق.م، لجنة العلاقات الخارجية، بلاغ عسكري رقم (٧)، ١٩٧٦/١٢/٢٣، ص٣٣.

(٣) من نشاطات بيشمركتنا الابطال، خبات، ع(٥٣١)، ١٩٧٦/١٢/٢٠، ص١٠.

(٤) ح.د.ك، ق.م، حزبنا يوصل القضية الكردية الى الامم المتحدة، جريدة صدى خبات، ع(٣)، أيلول ١٩٧٧، ص٩.

(٥) مسـعود بـارزانی، بـارزانی و...، بەرگـی چـوارەم، بـەشی دووەم، ل٥٢؛ ح.د.ک، ق.م. لجنـة علاقـات الخارجية، بلاغ عسـكري رقـم (٨)، ١٩٧٦/١/٢٤، ص٣٩.

بـوون[١]، زیانەکانـی پێشـمەرگە بریتـی بـوو: لـە (٧) کـوژراو و برینداربوونـی (٤)ی دیکـە[٢]. سـەبارەت بـە زیانـەکانی سـوپای عێـراق کوژرانـی نزیکـەی (١٦٣) سـەرباز و ئەفسـەر بـوو، هەروەهـا (٣) هەلیکۆپتـەر خراوەتـە خـوارەوە[٣]. دوابـەدوای ئـەم شـەڕە حکومەتـی عێـراق، هەڵمەتێکـی گـەڕان و پشـکنینی لـە گوندەکـە دەسـت پێکـرد، ژمارەیـەک کەسـی لـێ دەسـتگیرکردن. لـە ئەنجامـی ئـەم هەڵمەتـەدا (٩) هاووڵاتـی مەدەنـی کـوژران، (٣٢) کەسـی دیکـە بریندارب‌ـوون[٤]. لـە بەرانبـەر ئـەو کردەوەیـەی حکومەتـی عێـراق (س.ک/ پ.د.ک)نامەیەکـی ئاراستەی سـکرتێری گشـتیی نەتـەوە یەکگرتـووەکان کـرد، تێیـدا ژمـارەی قوربانیـان و بریندارانـی گوندەکـە خرابـووە ڕوو[٥]

بـە مەبەسـتی کۆتایـی هێنـان بـە خەبـاتی چەکداریـی کـورد، لـە (بەهـاری ١٩٧٧) سـوپای عێـراق هێرشـێکی بەرفـراوانی کـردە سـەر ناوچـە جیاجیـاکانی باشـووری کوردسـتان[٦]، زیاتـر لـە (٦) فیرقـەی سـوپای عێـراق نزیکـەی (٤٥) هـەزار سـەرباز و فڕۆکـە و هەلیکۆپتـەری جەنگـی، تانـک و چەکـی قـورس لـەم هێرشـەدا بـەکار هێنرابـوون[٧]. هەروەهـا بەکارهێنانـی چەندیـن ستراتیـژی سـەربازی لەوانـە: جەنگـی لەناوبردنـی پارتیـزان، جەنگـی نـاو چیـا، بەگەڕخسـتنی ژمارەیەکـی زۆر لـە هەلیکۆپتـەر و فڕۆکـەی جەنگـی[٨]. شـەڕەکە لـە (نیسـانی ١٩٧٧) دەسـتی پێکـرد. لـەو هێرشـەدا دوو ناوچـەی سـەرەکی کرایـە ئامانـج؛ ناوچـەی یەکـەم: مەرگـە، سـەرگەڵو، مـاوەت، دۆکان و چوارتـا. ناوچـەی دووەم: دۆڵـی شـەهیدان، زارگەلـی، وێڵـزێ، ڕانیـە، چۆمـان و زنجیـرە شـاخەکانی قەندیـل، ئامانـج لـەو هێرشـە بریتـی بـوو لـە گەمارۆدانـی پێشـمەرگە لـە زنجیـرە شـاخاکانی قەندیـل و کۆتایـی هێنـان بـە چالاکیـی پێشـمەرگە لـەو ناوچانـە. سـوپای عێـراق بـە پشـتیوانی

(١) زاهیر ڕۆژبەیانی، س.پ، ل٢.

(٢) محەمەد عەلی ئیسماعیل، س.پ، ل١٥٥-١٥٦.

(٣) مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی دووەم، ل٥٢؛ زاهیر ڕۆژبەیانی، س.پ، ل٢.

(٤) ح.د.ک، ق.م، لجنة علاقات الخارجية، بلاغ عسكري رقم (٩)، ١٩٧٧/٢/٢٨، ص ص٤١-٥٢.

(٥) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٨).

(٦) القضية الكردية في الصحافة العالمية، جريدة صدى خبات، ع(٣)، أيلول ١٩٧٧، ص٦.

(٧) هاوڕێ باخەوان، هاوڕێنامە بۆ مێژوو کوردستان و کورد، چاپخانەی ڕوون، ب.ش، ١٩٩٩، ل٢٧٧.

(٨) ماهـی، لـە تاکتیکـەکانی بەعـس بـۆ بەگژداچونـەوەی شـۆڕشی کوردسـتان، گۆڤـاری کۆمەڵە، خولی سـێیەم بـەشی یەکـەم، ژ(٤)، نیسـانی ١٩٨٥، ل٢٦.

هەلیکۆپتـەر و تـۆپ بۆردومانـی هێزەکانـی پێشـمەرگەی دەسـت پێکـرد، بـۆ دەربازبـوون لـەو دۆخـە، هێزەکانـی پێشـمەرگە کشـانەوە، ئەمـەش جۆرێـک بـوو لـە تەکتیـک، دواتـر هێرشـی پێچەوانەیـان دەسـت پێکـرد، سـوپای عێراقیـان ناچـار بـە کشـانەوە کـرد. وێـرای کـوژران و برینداربوونـی نزیکـەی (٥٠٠) سـەرباز و ئەفسـەر، هەروەهـا (١٣) پێشـمەرگە کـوژرا و (١٣) ی دیکـەش برینـدار بـوون[١].

لـە درێـژەی چالاکییەکانـی هێزەکانـی (س.ک/ پ.د.ک)لـە (١١ی نیسـانی ١٩٧٧)، لـە گونـدی (ئەفلهـی) لـە نزیـک ناوچـەی سـندیان، ڕووبـەڕووی سـوپای عێـراق بوونـەوە، کـە ناوچەیەکـی چـۆڵ کـراو بـوو[٢]، لـە ئەنجامـدا بـووە هـۆی کـوژران و برینداربـوونی ژمارەیـەك سـەرباز[٣]. لـە (٥ی ئایـاری ١٩٧٧) سـوپای عێـراق هێرشـێکی بـەربڵاوی کـردە هێزەکانـی پێشـمەرگە لـە دۆڵـی (هـرور)، لـە ناوچـەی بـەرواری بـاڵا، لـە ئەنجامـی ئـەو شـەڕەدا نزیکـەی (٧٥) سـەرباز کـوژرا، هەروەهـا چەندیـن کەلوپەلـی سـەربازی لـە لایـەن هێزەکانـی پێشـمەرگە دەسـتی بەسـەردا گیـرا[٤]. بـە مەبەسـتی قەرەبووکردنـەوەی ئـەو شکسـتە سـوپای عێـراق، لـە (٢٥ی ئایـاری ١٩٧٧) لـە بێلمبێـری لـە ڕۆژئـاوای بـەرواری بـاڵا، بـە هێزێکـی (٥٠٠) سـەربازی و بـە پشـتیوانی (٩) هەلیکۆپتـەر، لـە سـێ قۆڵـەوە هێرشـی کـردە سـەر هێزەکانـی پێشـمەرگە، شـەڕێکی سـەخت لـە نێـوان هـەردوو لادا ڕوویـدا، لـە ئەنجامـدا بـووە هـۆی کوژرانـی (٤٥) سـەرباز و برینداربوونـی (٣)ی دیکـە، لـە هێزەکانـی پێشـمەرگە (١٤) کـوژراو هەبـوو[٥]. لـە (٣١ی کانوونـی یەکەمـی ١٩٧٧)، دەسـتەیەک پێشـمەرگە لـە بۆسـەیەکدا لەسـەر ڕێـگای دهـۆک- مووسـڵ، هێرشـیان کـردە سـەر (٦) ئۆتۆمبێلـی سـەربازی، لـە ئەنجامـدا بـووە هـۆی کوژرانـی (٣٥) سـەربازی سـوپای عێـراق و برینداربوونـی سـەربازێک[٦]. لـە چالاکییەکـی دیکـەی پێشـمەرگەکانی (س.ک/ پ.د.ک)، لـە (٢٣ی نیسـانی ١٩٧٨)، دەسـتەیەک پێشـمەرگە لـە بۆسـەیەکدا لـە ناوچـەی

(١) ح.د.ك، ق.م، لجنة العلاقات الخارجية، بلاغ عسكري رقم (١٠)، ١٩٧٧/٤/٢٥، ص٦٢-٦٣.

(٢) ثوارنا يسجلون اروع انتصارات في كردستان، جريدة خبات النضال، ع(٥٣٥)، اواسط ايار ١٩٧٧، ص٦.

(٣) ح.د.ك، ق.م، لجنة علاقات الخارجية، بلاغ عسكري رقم (١١)، ص٧١-٧٢.

(٤) هاشم رمضان (ابوعنتر)، م.س، ص٦٦.

(٥) مەسعوود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی دووەم، ل٥٢.

(٦) ح.د.ک، ق.م، لجنة اعلام، بلاغ عسكري رقم (١٥)، كردستان، ١٩٧٨/٢/٨.

داری نێرگـز لـە نێـوان بلـێ و بـارزان، (٣) ئۆتۆمبێلـی سـوپایان کردبـووە ئامانـج، لـە ئاکامـی چالاکییەکـەدا چەندیـن کـوژراو و بریـنداری سـوپای لێکەوتـەوە. سـوپای عێـراق لـە هـەر چالاکییەکـدا کـە شکسـتی خواردبێـت دووبـارە هێرشـی کردۆتـەوە سـەر ناوچەکـە، لـە هەمـان کاتـدا هێرشـی سـوپا بـە پشـتیوانی (١٣) هەلیکۆپتـەر ناوچەکانـی مێرگەسـۆری بۆردومـان کـرد، بـەڵام هێزەکانـی پێشـمەرگە شـارەزای ناوچەکـە بـوون، بۆیـە کەمتریـن زیانیـان بەرکـەوت، لـە بەرانبـەردا سـوپا (٨٢) کـوژراو و (١٠٠) بریندارییـان هەبـوو[١].

لـە درێـژەی چالاکییەکانـی هێزەکانـی پێشـمەرگە، لـە (ئایـاری ١٩٧٨)، دەسـتەیەکی چەکـداری لێژنـەی ناوچـەی (ئاکـرێ) لـە گونـدی (دۆسـتەکا)، لـە ڕووبەڕووبوونەوەیەکـدا لەگـەڵ سـوپای عێـراق، نزیکـەی (٧) کاتژمێـری خایانـد، لـە ئەنجامـدا بـووە هـۆی کوژرانـی (٥٠) سـەرباز و برینداربوونـی نزیکـەی (٨٠)ی دیکـە، زیانەکانـی پێشـمەرگە کوژراوێـک و برینداربوونـی (٣)ی دیکەبـوو[٢]. لـە لایەکـی دیکـەوە لـە (١٥ی حوزەیرانـی ١٩٧٨) سـوپای عێـراق هەڵمەتێکـی فراوانـی کـردە سـەر گوندەکانـی ناحیـەی (شـێروان)ی قـەزای مێرگەسـۆر، هێزەکانـی پێشـمەرگە بـە هاوکاریـی خەڵکـی ناوچەکـە ڕووبـەڕووی سـوپای عێـراق بوونـەوە، لـە ناوچەکانـی هەرکـی و باسـیا لـە ئەنجامـدا سـوپای عێـراق زیانێکـی زۆریـان بەرکـەوت، کوژرانـی (١٠٠) سـەرباز و ئەفسـەر، تێکشـکانی فڕۆکەیەکـی جەنگـی بـوو[٣]. لـە (١٢ی تشرینـی یەکەمـی ١٩٧٨) سـوپای عێـراق، هەڵمەتێکـی گـەڕان و پشـکنین لـە گونـدی (نهیـل) لـە ئامێـدی دەسـت پێکـرد، بـە تۆمەتـی هەبوونـی پێشـمەرگە و هاوکاریکردنـی لە لایـەن گوندنشـینانی دەڤەرەکـە[٤]. دوای پشـکنینی گوندەکـە و گەڕانەوەی هێزەکـە بـۆ ناوەنـدی ناحیـەی دێرەلـوک، لـە (١٨ی تشرینـی یەکەمـی ١٩٧٨) هێزەکانـی پێشـمەرگە لـە کاتـی گەڕانـەوەی هێزەکـە لـە بۆسـەیەکدا، ڕووبەڕوویـان بوونـەوە. دوای شـەڕێکی نیـو کاتژمێـری (٨٣) سـەرباز کـوژران و (٣٤)ی دیکـە بریندارب‍ـوون[٥]. لـە (٢٧ی تشرینـی دووەمـی ١٩٧٨) سـوپای عێـراق هێرشـێکی فراوانـی کـردە سـەر ناوچەکانـی

(١). بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٩).

(٢) هاشم رمضان (أبوعنتر)، م.س، ص٦٩.

(٣) ح.د.ك، ق.م، حملة التهجير جديدة خطيرة من الخطة العنصرية الشاملة، ١٢تموز ١٩٧٨.

(٤) ح.د.ک، ق.م لجنه اعلام، بلاغ عسكري رقم (٢٠)، ٣٠/ايار ١٩٧٩.

(٥) نامەی ئەلیکترۆنی شوکری ساڵح نێروەیی، دهۆك، ٢٠٢٢/٩/٩.

هەورامــان، بیــارە، لــە لایــەن هێزەكانــی ســەركردایەتیی كاتــی پارتــی بەرپــەرچ درایــەوە، ســوپای عێــراق زیانێكــی زۆری بەركــەوت، كــە بریتــی بــوو لــە: كوژرانــی (٣٩) ســەرباز و برینداربوونــی (٨٠)ی دیكــە، هەروەهــا كەوتنــە خــوارەوەی هەلیكۆپتەرێكــی جەنگــی. بنكـەی پۆلیسـی تەوێڵـە بـۆ مـاوەی (٣) كاتژمێـر لـە لایـەن پێشـمەرگە دەسـتی بەسـەردا گیــرا[١].

لـە درێـژەی هەڵمەتـە سـەربازییەكانی سـوپای عێـراق بـۆ سـەر پێشـمەرگەكانی (س.ك/ پ.د.ك) لـە (١٧ كانـوونی یەكەمـی ١٩٧٨)، هێزێكـی تایبـەت بـە (١١) زیـل و (٩) جێبـی سربــازی بــەرەو ناوچــەكانی (نهێــل) پێشــڕەوییان كــرد، ڕۆژی دواتــر بەشــێكی دیكــەی ســوپا چوونــە نــاو گونــدی بــاشرو، برجیــا، دابەشــبوونی هێزەكــە بــووە هــۆی بــێ ئاگایــی و پچــڕانی پەیوەنــدی، دواتــر كەوتنــە بۆســەیەكی پێشــمەرگەوە، لــە ئەنجامــدا بــووە هــۆی كــوژرانی (٨٢) ســەرباز و برینداربــوونی (٢٤)ی دیكــە. لــە ئاكامــی ئــەم هەڵمەتــەدا چەنديــن چەكــی قــورس و ســووک كەوتــە دەســت هێــزەكانی پێشــمەرگە[٢]. لــە (نیســانی ١٩٧٩) پێشــمەرگەكانی (س.ك/ پ.د.ك)، لــە ناوچەكانــی خورمــاڵ، تەوێڵــە و هەورامــان و خانەقیــن چەندیــن چالاكیــی پارتیزانیــان ئەنجــام داوە، زیانێكــی ســەربازییان لــە ســوپای عێــراق داوە، زیانەكانیــش بریتــی بــوون لــە: (٢٧) كــوژراو، (١٨) برینــدار[٣]. لــە ئەنجامــی شكســتە یــەک لــە دوای یەكەكانــی ســوپای عێــراق، لــە (١٨ی ئایــاری ١٩٧٩) هێزێكــی زۆری ســوپا بــە پاڵپشــتی فڕۆكــەی جەنگــی هێرشــی كردۆتــە ســەر هێزەكانــی پێشــمەرگە لــە گونــدی (دەری) ناحیــەی شــێروان، دوای ڕووبەڕووبوونەوەیەكــی ســەخت پێشــمەرگە توانــی پێشــڕەوییەكانی ســوپای عێــراق ڕابگرێــت، كــە بــووە هــۆی كوژرانــی (٢٠) ســەرباز[٤]. دوابــەدوای ئــەو شــەڕە، بــە مەبەســتی دەركردنــی هێزەكانــی پێشــمەرگە لــە ناوچەكــە، ســوپای عێــراق بــە پشــتیوانی هەلیكۆپتــەری جەنگــی لــە (٢٠ی ئایــاری ١٩٧٩)، هێرشــی كــردە ســەرناوچەكانی ســەربە قــەزای مێرگەســۆر، لــە ئەنجامــی بۆردومانكردنــی ناوچەكــە، زیانــی گیانــی و مــاددی لــە ناوچەكــە كــەوت. (٤) ئەندازیــار لــە لایــەن هێزەكانــی پێشــمەرگەوە دەستبەســەر بــوون،

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشكۆی ژمارە ١٠).

(٢) ح.د.ک، ق.م لجنة اعلام، بلاغ عسكري رقم (٢٠)، ٣٠/ايار/١٩٧٩.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشكۆی ژمارە ١١).

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشكۆی ژمارە ١٢).

زیانەكانی سوپای عێراق لە كوژراو و برینـدار بریتـی بوو لـە (١٣٠) سـەرباز و ئەفسـەر. بـە مەبەسـتی پاراسـتنی ناوچەكـە لـە بۆردومانـی سـوپای عێـراق هێزەكانـی پێشـمەرگە پاشەكشـەیان كـرد[١]

لـە درێـژەی چالاكییەكانـی هێزەكانـی پێشـمەرگە، لـە (٢٦ی ئایـاری ١٩٧٩) هێرشـیان كـردە سـەر بنكـەی پۆلیسـی (تۆتمـان) لـە قـەزای پێنجوێـن، دوای بـە هانـاوە هاتنـی هێزێكـی زۆری سـوپای عێـراق، شـەڕێكی قـورس لـە نێـوان پێشـمەرگە و سـوپا ڕوویـدا، بـووە هـۆی كـوژران و برینداربوونـی (٥٠) پلـەدار و سـەربازی عێراقـی، برینداربوونـی (٤) پێشـمەرگە[٢]

سـەبارەت بـە بـەرەی شـەڕی زاخـۆ و گوندەكانـی دەوروبـەری، شـەڕ لـە (٢٥ی ئایـار تـا ٢٩ی ئایـاری ١٩٧٩) بـەردەوام بـوو، لـە ئەنجامـدا هێزەكانـی پێشـمەرگە توانییـان پاشەكشـە بـە هێزەكانـی عێـراق بكـەن و زیانێكـی گـەورەی گیانـی و ماددی لـە سـوپای عێـراق بـدەن، كـە بـووە هـۆی كوژرانـی (١٠٠) سـەرباز و تێكشـكانی (٢) فڕۆكـەی جەنگـی، هەروەهـا چەندیـن پارچـە چەكـی قـورس و سـووک كەوتـە دەسـت هێزەكانـی پێشـمەرگە[٣].

چالاكیـە چەكدارییەكانـی (س.ك/پ.د.ك) لـەو ماوەیـەدا پارتیزانـی بـووە و كاریگەرییەكـی زۆری هەبـووە، بۆیـە حكومەتـی عێـراق بـە هەمـوو توانایەكـی سیاسـی و سـەربازییەوە هەوڵـی داوە چالاكییەكانـی پێشـمەرگە لـەدوای نسـكۆی شـۆڕشـی (١٩٧٦) سـنووردار بـكات

(١) ح.د.ك.ق.م، لجنة علاقات الخارجية، قوات الحكومة العراقية تقتل ٤ مهندسين، ٣١/أيار/١٩٧٩.

(٢) ح.د.ك، ق.م، لجنـة الاعلام، تصريـح صحفـي، فشـل الحملـة الربيعـة للنظـام العراقـي علي مواقـع البيشـمرگە، ١٩٧٩/٦/١.

(٣) ح.د.ك، ق.م، لجنة الاعلام، م.ن.

باسی دووەم

حزبی سۆسیالیستی یەکگرتووی کوردستان (حسیك):

دوای دامەزراندنـی (بسـك) و ناردنـی دەسـتەی چەکـداری پارتیزانـی بـۆ شـاخ، چەندیـن چالاکـی چەکدارییـان لـە نـاو بـەرەی (ی.ن.ك) دژی سـوپای عێـراق ئەنجـام داوە، دیارترینیـان بریتـی بـوو لـەوەی، کـە لـە (تشرینـی یەکەمـی ١٩٧٦) مەفرەزەیەکـی پێشـمەرگە لـە هەریـر، ڕووبـەڕووی سـوپای عێـراق بوونـەوە، لـە ئەنجامـدا (١٠) سـەرباز کـوژران[١]. بـە مەبەسـتی کۆتاییهێنـان بـە چالاکـی هێزەکانـی پێشـمەرگە، حکومەتـی عێـراق لـە سـاڵی (١٩٧٧) هێرشـێکی سەرتاسـەری بـۆ ناوچـە جیـا جیاکانـی کوردسـتان دەسـت پێکـرد[٢] لـە (٢٩ی تشرینـی یەکەمـی ١٩٧٧)، سـوپای عێـراق هێرشـی کـردە سـەر چیـای هـەورێ، هێزەکانـی پێشـمەرگە ڕووبەڕوویـان بوونـەوە، لـە ئەنجامـدا نزیکـەی (٥٠) سـەرباز کـوژران. دوای ئەنجامدانـی چەندیـن چالاکـی سـەرکەوتوو لـە لایـەن پێشـمەرگەکانی (بسـك)[٣]، حکومەتـی عێـراق لـە هەوڵـی تۆڵەکردنـەوەدا بـوو، بـۆ ئـەوەی سـنوورێك بـۆ هێزەکانـی پێشـمەرگە دابنێـت، بـۆ نموونـە لـە گونـدی دەشـتێو نزیـك قـەڵادزێ، بۆسـەیان بـۆ هێزەکانـی پێشـمەرگە دانابـوو، دوای گەیشـتنی دەسـتەیەک پێشـمەرگە ژمارەیـان نزیکـەی (٤٢) کـەس بـوو بـە فەرماندەیـی سـەعدی عەزیـز (گچکـە)، لـە گونـدی دەشـتێو کەوتنـە نـاو بۆسـەکەی سـوپای عێـراق[٤]، بەکـر حەمـە یەکێـک بـووە لـە بەشـداربووانی ئـەم شـەڕە دەڵێـت: «سـەرەتا

---

(١) سەیدکاکە، س.پ، ل١٤٧.

(٢) ی.ن.ك، عەلـی عەسـکەری و بزووتنـەوەی سۆسیالیسـت، مەکتەبـی سیاسـی ناوەنـدی مێژوویـی ی.ن.ك، سـلێمانی، ٢٠١٣، ل١١٤.

(٣) بـۆ زانیاریـی زیاتـر، بڕوانـە: الاتحـاد الوطنـي الكردسـتاني، لجنـة الاعلام، تقريـر عسـكري رقـم (٤)، نيسـان ١٩٧٨؛ ئیسماعیـل تەنیـا، س.پ، ل٢٧٦-٢٧٧.

(٤) ئینسـکلۆپیدیای (ی.ن.ک)، بەرگـی دووەم، چ٤، دەزگای چـاپ و بڵاوکردنـەوەی سـەروەری، سـلێمانی، ٢٠٢١، ل٨٢٧.

بڕیارماندا بە دۆڵە ڕەقەدا بڕۆین، چونکە شارەزای ناوچەکە بووین، بەڵام دواتر سەعدی گچکە ئاراستەی ڕێگای گۆڕی بەرەو بناری کۆسرەت، دواتر بەڕێکەوتین تا گەیشتینە سەرچیا، بەر لە گەیشتنمان بۆ گوندی دەشتێو دەوروبەرمان لە لایەن سوپای عێراقەوە گەمارۆ درابوو، بۆیە بڕیاری ڕووبەڕووبونەوەماندا و سەنگەرەکانمان دابەش کرد، لە بەرزترین شوێنی گردی چیوەی دەشتێو تا خوارەوە پێشمەرگەمان دامەزراند»[١]، بە مەبەستی ڕووبەڕووبوونەوەی هێزەکانی پێشمەرگە، سوپای عێراق ئەڵقەیەکی گەمارۆی لە دەوروبەری پێشمەرگە دامەزراند و بە کۆپتەر دەستڕێژی گوللەی لە هێزەکانی پێشمەرگە کرد[٢]، دوای بەرگریکردن و ڕووبەڕووبونەوەی سوپای عێراق، هێزەکانی پێشمەرگە بەهۆی نا هاوسەنگی هێز لەڕووی مرۆیی و کەرستەی جەنگیەوە، بووە هۆی شەهیدبوونی سەعدی گچکە فەرماندەی هەرێمی دەشتی هەولێر، لەگەڵ (١٥) پێشمەرگە و بەدیل گیرانی (٤)ی دیکە، دواجار لە (٢٦ی حوزەیرانی ١٩٧٨) لە زیندانی موسڵ لە سێدارە دران[٣]، زیانەکانی سوپای عێراقیش بریتی بوو لە کوژرانی (١٦٠) ئەفسەر و سەرباز، برینداربوونی (٢٥٠)ی دیکە و کەوتنە خوارەوەی (٣) هەلیکۆپتەری جەنگیی[٤]

لە (١٥ی ئایاری ١٩٧٨)، دەستەیەکی چەکدار بە فەرماندەیی خالید سەعید، تاهیر عەلی والی و عەلی عەسکەری لە (جورجان) لە لایەن فڕۆکەکانی عێراق و ئێران، بۆ ماوەی (٤) ڕۆژ لە ژێر بۆردوماندا بوون، لە ئاکامدا بووە هۆی شەهیدبوونی (٦) پێشمەرگە و برینداربوونی (٤٥) پێشمەرگەی تر[٥]. لە (١٩ی شوباتی ١٩٧٩) مەفرەزەیەکی پێشمەرگە بە فەرماندەیی سەید سەلیم (١٩٤٠-١٩٧٩) لە سەر ڕێگای ئالانە و خەلیفان، بۆسەیەك بۆ سوپای عێراق دەنێنەوە، دوای شەڕێکی قورس (٤٥) سەرباز کوژران، لە هێزەکانی پێشمەرگەش کوژارێك هەبوو[٦]، دوای جیا بوونەوەی (بسك) لە نیمچە بەرەی (ی.ن.ك)، بووە هۆی ململانێی ناوخۆیی و تەنانەت پێکدادانی چەکداری، ئەمەش کاریگەری کردە

(١) دیدار لەگەڵ بەکر حەمە، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٣.

(٢) شاخەوان عەباس، س.پ، ل١٤٠.

(٣) سەلام عەبدولکەریم، س.پ، ل٦٢.

(٤) نەوشیروان مستەفا ئەمین، لە کەناری...، ل٢٤٧.

(٥) نەجمەدین عەبدوڵڵا ئیسماعیل، س.پ، ل٢٨٩.

(٦) ئیسماعیل تەنیا، س.پ، ل٢٧٩.

سـەر کەمبوونـەوەی چالاکییەکانـی پێشـمەرگە بەرامبـەر سـوپای عێـراق[١]. دوای ئـەوەی (بسـك) و لێژنـەی ئامـادەکاری یەکیانگـرت و حزبـی سۆسیالیسـتی یەکگرتـووی کوردسـتان (حسـيك) دامەزرانـد، بەمەبەسـتی چارەسـەری کێشـەی کـورد لـە (١ی تشرینـی یەکەمـی ١٩٧٩) وەفدێکـی (حسـيك) بـە سـەرۆکایەتی مەحمـوود عـوسمان، عەدنـان موفتـی و مـولازم کامیـل سـەردانی بەغدایـان کـرد، چەندیـن داواکارییـان دایـە حکومـەت عێـراق لەوانـە: جێبەجێکردنـی ڕێککەوتنامـەی (١١ی ئـاداری ١٩٧٠)، ڕاگرتنـی ڕاگـواستن و بـە عەرەبکـردن، ئازادکردنـی گیـراوە سیاسـییەکان، وەفدەکـە بـۆ مـاوەی سـێ ڕۆژ لـە بەغـدا مانـەوە[٢]، حکومەتـی عێـراق بـە داواکارییەکانـی (حسـيك) ڕازی نەبـوو زیاتـر مەبەسـتی کات کـوشتن و دروسـت کردنـی دووبەرەکـی لـە نێـوان حزبـە کوردییـەکان بـوو[٣] دوای سـەرنەکەوتنی دانوسـتان حکومەتـی عێـراق لـە (٢٤ی کانـوونی یەکەمـی ١٩٧٩) هێزێکـی زۆری لـە سـوپا بـە پاڵپشـتی هەلیکۆپتـەری جەنگـی، نـاردە سـەر گونـدەکانی سماقـولی و دەوروبـەری[٤]، لـەو ناوچەیـە پێشـمەرگەکانی (حسـیک) هەبـوون، ڕووبەڕووبوونەوەیەکـی تونـد لـە نێوانیانـدا ڕوویـدا، شـەڕەکە سـەرەتا لـە بەرژەوەنـدی سـوپای عێـراق بـوو کـە لـە ڕێـی هەلیکۆپتـەری جەنگـی هێزەکانـی پێشـمەرگەی بۆردومـان کـرد، ئـەوەش بـۆ پێشـمەرگە سـەخت بـوو بەرانبـەر هەلیکۆپتـەر بجەنگـن[٥]، لـە کاتی کشـانەوەی سـوپا، هێـزەکانی پێشـمەرگە دەسـتیان کـردەوە و بـووە هـۆی کـوژرانی (٧٠) سـەرباز و چەندیـن برینـدار، لـە هێـزەکانی پێشـمەرگەش هەریـەک لـە: سـەید سـەلیم و شینە بۆڵـی (١٩٣٢-١٩٧٩) شـەهیدبوون[٦].

---

(١) دیدار لەگەڵ سەیدکاکە، هەولێر، ٢٠٢٢/٦/٢١.

(٢) دیدار لەگەڵ مەحموود عوسمان، ٢٠٢٢/٧/١٩.

(٣) فاتح رسول، صفحات من تأريخ...، ج٢، ص٣٠.

(٤) دیدار لەگەڵ سەیدکاکە، هەولێر، ٢٠٢٢/٦/٢١.

(٥) دیدار لەگەڵ بەکر حەمە، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٣.

(٦) ئیسماعیـل تەنیـا، لـە ڕێـگای ئازادیـدا ژیاننامـەی ٢٠١ شـەهیدی حیزبـی سۆسیالیسـتی کوردسـتان، چاپخانـەی هێڤـی، ب١، هەولێـر، ٢٠٢١، ل١٧٦؛ سـەید کاکـە، س.پ، ل٢١٨و٢٢٣.

باسی سێیەم

پارتی سۆسیالیستی کورد (پاسۆک):

بە هۆی کەمی ژمارەی پێشمەرگەکانی پاسۆك لە نێوان ساڵانی (١٩٧٦-١٩٧٩) تێبینی ئەوە دەکەین، کە چالاکییە چەکدارییەکانی ئەو پارتە لە چوارچێوەی خەباتی چەکدارییدا بە بەراورد بە چالاکی پارتە سیاسییەکانی تر کەمبووە و ژمارەیان لە نێوان (١١٠-١٤٠) پێشمەرگە بووە. هەربۆیە بە شێکی زۆری ئەو چالاکییە چەکدارییانەی پاسۆك بە هاوبەشی لەگەڵ هێزی چەکداری پارتە سیاسسەکانی تردا بووە[١]

یەک لە چالاکییە دیارەکانی پاسۆک، لە (١٩٧٧) بە فەرماندەیی جەلالی حاجی حوسێن، بەڕێوەبەری شارەدێی بەرزنجەیان بەدیل گرت. مولازم مەنسوور لەم بارەیەوە دەڵێت: «لە کاتی گەڕانەوەمان بۆ بارەگاکامنان بە بەرزنجەدا تێپەڕین، کۆمەڵێک سەربازی عێراقی لە بنکەکانەوە لێمان دیاربوون، دەستمان کرد بە بۆردومانکردنیان بە چەکی هاوەن لەلایەن ئەوانیشەوە بە تۆپ و هاوەن وەڵام درواینەوە، شەڕەکە چەند کاتژمێرێکی خایاند، ئەم چالاکییە دەنگدانەوەیەکی باشی هەبوو»[٢]

دەتوانین بڵێین چالاکییەکانی هێزەکانی پێشمەرگە لە ساڵانی (١٩٧٦-١٩٧٩) زیاتر پارتیزانی بوو، ئەمەش لەپێناو چەند مەبەستێک بوو لە سەرووشیانەوە لەپێناو بەرزکردنەوەی ورەی خەڵکی بووە، لە دوای نسکۆی شۆڕش لە ساڵی (١٩٧٥) بوو کە لە نائومێدی دەژیان بۆ بەدەستهێنانی پشتیوانی و پشتگیری خەڵکی، هەروەها دەستکەوتنی چەکی پێویست لە کردەکانیان بەرانبەر هێزەکانی عێراق، ماندووکردنی سوپای عێراق، لەبەرئەوەی ژمارەی هێزی پێشمەرگە لەو ماوەیەدا کەم بوو پێویستییەکی زۆری بە چەك هەبوو

(١) زانا محەمەد فەقێ، س.پ، ل١٢٥.

(٢) هـ.س، ل ١٢٢.

بەشی دووەم

خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان لە ساڵانی جەنگی عێراق و ئێراندا (١٩٨٠-١٩٨٨)

تەوەری یەکەم

کاریگەری جەنگ لەسەر باشووری کوردستان

باشووری کوردستان لە کۆتایی حەفتاکان و سەرەتای هەشتاکاندا، بە هۆی ئەو گۆڕان و پەرەسەندنە خێرایانەی لە وڵاتانی ئێران، عێراق و تورکیا هاتنە ئارا، ڕووبەڕووی کەتوارێکی (واقیع) نوێ بۆوە. سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامی ئێران لە (١١ی شوباتی ١٩٧٩)، بووە هۆی کۆتایی هێنان بە دەسەڵاتی شاهەنشاهی ئێران، کورد ئەم گۆڕانکارییەی بە سەرکەوتنێکی گەورە هەژمار کرد[١]، چونکە سیاسەتی خۆسەپێنی شا وایکردبوو کورد پێشوازی لە هەر دەسەڵاتێکی دیکە لە ئێراندا بکات، لە ئەنجامدا سنوورەکانی ئێران بە ڕووی حیزبە سیاسییەکانی باشووری کوردستاندا کرانەوە[٢].

دەست لە کارکێشانەوەی ئەحمەد حەسەن ئەلبەکر، سەرۆک کۆماری عێراق (١٩٦٨-١٩٧٩) بە بیانووی نەخۆشی و هاتنی سەددام حوسێن بۆ سەر دەسەڵات، لە (١٦-١٧ی تەمووزی ١٩٧٩)[٣]، پەرەسەندنێکی دیکە بوو لە ناوچەکەدا. سەددام حوسێن بە مەبەستی جێگیرکردنی دەسەڵاتی، لێبوردنێکی گشتی دەرکرد، لە ئاکامدا سەدان زیندانی سیاسیی کورد ئازاد کران. ناوبراو هەوڵی دا کێشەکانی ناوخۆ بە گفتوگۆ چارەسەر بکات، بۆ ئەم مەبەستە گفتوگۆی لەگەڵ حسیک لە (٣٠ی ئەیلوولی ١٩٧٩) دەست پێکرد[٤]. هەروەها حکومەتی عێراق هەولێدا گفتوگۆ لەگەڵ (پ.د.ک) دەست

(١) ڕاپۆرتی سیاسی و عەسکەری تەنزیمی...، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٣٩)، ئاداری ١٩٨٠، ل٦.

(٢) اطلاعات، شماره (١٦٣٩١)، ١٩ فروردین ماه ١٣٦٠، ص١٨.

(٣) هاشم جواد، مذكرات وزير عراقي مع البكر وصدام ذكريات في السياسة العربية ١٩٦٧-٢٠٠٠، مطبعة دار الساقي، بيروت، ٢٠٠٣، ص٢٠٠؛ الحزب البعث العربي الاشتركي، التقرير المركزي للمؤتمر القطري التاسع، حزيران، ١٩٨٢، ص٨.

(٤) دیدار لەگەڵ مەحموود عوسمان، هەولێر ٢٠٢٢/٧/١٧.

پێ بکات، بەڵام بە هۆی بێ متمانەیی حزبە کوردییەکان بە حکومەتی سەددام حوسێن، ئەو هەوڵە سەرکەوتوو نەبوو[١].

کوودەتای (١٢ی ئەیلوولی ١٩٨٠)ی تورکیا، بە سەرۆکایەتی کەنعان ئیڤرین و دەستگرتن بەسەر دەسەڵاتدا، گۆڕان و پەرەسەندنێکی دیکە بوو لە ناوچەکەدا هاتەئارا[٢]. فەلسەفە و بۆچوونە سیاسییەکانی دەسەڵاتدارە نوێیەکانی ناوچەکە و چاوتێبڕینە بێ سنوورەکانیان، دۆخی ناوچەکەیان بەرەو قەیرانی گەورە ئامادە دەکرد. لەو بارودۆخەی کوردستان و وڵاتانی دەوروبەری پێدا تێدەپەڕین، پەیوەندییەکانی عێراق و ئێران بەرەو گرژی چوون، بە تایبەت دوای گۆڕینی سیستەمی سیاسیی ئێران و دروشمی ناردنە دەرەوەی شۆڕش، لە لایەن سەرانی شۆڕشی ئیسلامی، ئەمەش مەترسی بوو بۆ سەر وڵاتانی دەوروبەر بە تایبەت عێراق[٣]، بەو پێیەی عێراق خاوەنی مەزارە پیرۆزەکانی شیعەیە هەندێ لە شارەکانی عێراق وەك (نەجەف، کەربەلا و بەغدا)، سەرباری ئەوانەش ژمارەیەکی بەرچاوی شیعە لە عێراق دەژیان و هاوسۆزییان بۆ شۆڕشی ئیسلامی هەبوو، بە تایبەتی ئەو کاتەی محەمەد باقر سەدر (١٩٣٥-١٩٨٠) کەسایەتی ئایینیی شیعە لە عێراق پشتیوانی خۆی بۆ شۆڕشی ئیسلامی لە ئێران ڕاگەیاند[٤].

سەرباری ئەوە چەندین هۆکاری دیکە ڕۆڵیان لە قووڵبوونەوەی ناکۆکییەکانی عێراق و ئێران بینی[٥]. دواجار لە (١٧ی ئەیلوولی ١٩٨٠)، سەددام حوسێن ڕێککەوتننامەی جەزائیری

---

(١) عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی...، ل١٣٨.

(٢) گوینتەر دێشنەر، س.پ، ل١٨٩؛ ئێستگەی دەنگی کوردستان، لە پێناوی هاوکاری لەگەڵ گیراوە سیاسییەکانی کورد لە بەندیخانەکانی تورکیا، ١٩٨١/٦/١.

(٣) فاروق محەمەد محەمەدئەمین، سیاسەتی ئێران...، ل١٨٧؛ فەرەیدون عەبدولقادر، کورد و سیاسەتی ئەمەریکا لە کەنداودا، گۆڤاری ڕێبازی نوێ، ژ(٦)، ١٩٩٥، ل١٢.

(٤) نەهرۆ محەمەد عەبدولقادر، ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا و عێراق (١٩٧٩-١٩٩١)، تێزی دکتۆرای بڵاونەکراوە، کۆلێژی ئادابی زانکۆی سەڵاحەددین، هەولێر، ٢٠٢٠، ل٥٢.

(٥) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: فاضل رسول، العراق ایران اسباب وابعاد النزاع، ب.م، ١٩٩٢؛ طارق عزيز، الصراع العراقي الايراني اسئلة ومناقشات، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت، ١٩٨١، ص٨١.

هەڵوەشاندەوە، ڕایگەیاند: (شط العرب) بەشێکە لە عێراق[١]. حکومەتی عێراق پێی وا بوو لە ئەنجامی ڕێککەوتننامەی جەزائیر، زیانی گەورەی بەرکەوتووە. لە بەرانبەریشدا دەسەڵاتدارانی نوێی ئێران بە گومانەوە سەیری ڕێککەوتننامەکەیان دەکرد، چونکە شای ئێران ئیمزای لەسەر کردبوو[٢]. بە هۆی سەرنەکەوتنی هەردوو دەوڵەت لە دەستنیشان کردنی سنووری نێوانیان، ناکۆکییەکان ئاڵۆزتربوون[٣]. دوای ئەوەی پەیوەندی نێوان هەر دوو دەوڵەت گەیشتە بنبەست، لە (٢٢ی ئەیلوولی١٩٨٠) ئەنجوومەنی سەرکردایەتیی شۆڕشی عێراق، ئۆپراسیۆنی سەربازیی دژ بە ئامانجە سەربازییەکانی ئێران پەسەند کرد[٤]. ئەمەش وەک بیانوویەک بۆ هەڵگیرسانەوەی جەنگ لە (٢٢ی ئەیلوولی ١٩٨٠) لە قەڵەم درا، هێرشی ئاسمانی لە لایەن فڕۆکە جەنگییەکانی عێراق بۆ سەر ئامانجە سەربازییەکانی ئێران دەستی پێکرد[٥]. لە هێرشی هێزە ئاسمانییەکانی عێراق بۆ قووڵایی خاکی ئێران، زیانێکی زۆریان لە بنکە سەربازییەکانی (میهرئاباد، شیراز و بوشەهر) دا[٦]، لە هێرشی پێچەوانەی ئێران لە (٢٣ی ئەیلوولی١٩٨٠) بۆ سەر بەشێک لە شارەکانی

---

(١) فيصل شرهان العرس، الحرب العراقية الايرانية يوميات ووقائع واحداث، مطبعة الدار الجاحض، بغداد، ١٩٨٠، ص١٩؛ دلير اسماعيل حقي، العامل الكردي في الحرب العراقية الايرانية، مجلة جامعة صلاح الدين، ع(٢)، ١٩٩٨، ص ص١٠-١٢.

(٢) هۆشمەند عەلی مەحمود، ڕۆژهەڵاتی کوردستان (١٩٧٩-١٩٨٩)، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠١٢، ل١٨٥؛ نگاهی به عهدنامه ١٩٧٥ الجزاير، اطلاعات، شماره (١٦٣٩٧)، ١٣٦٠، ص٨.

(٣) دلير اسماعيل حقي، م.س، ص١٠-١١؛ جەمال نەبەز، ئێستا و پاشەڕۆژی کورد لەبەر گڕی ئاگری جەنگی عێراق و ئێران دا، ئەکادیمیای کوردی بۆ زانست و هونەر، چ٢، هەولێر، ٢٠٠٨، ل٥.

(٤) ملف الحرب العراقية الايرانية، الجزء الأول، المركز التوثيق والمعلومات، ب.م، ٢٢/٩-٢٢/١٠/١٩٨٠، ص٨.

(٥) جەنگی عێراق- ئێران: لە (٢٢ی ئەیلولی ١٩٨٠) هەڵگیرسا، لە لایەن حکومەتی عێراق ئەم جەنگە بە قادسیەی سەددام و لە لایەن ئێران بە (دفاع المقدس) ناو نراوە، ئەم جەنگە تا (٨ی ئابی ١٩٨٨) بەردەوام بوو. بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: نزار عبدالكريم فيصل الخزرجي، الحرب العراقية الايرانية ١٩٨٠-١٩٨٨ مذكرات مقاتل، المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات، قطر، ٢٠١٤؛ وفيق السامرائي، حطام البوابة الشرقية وحقائق عن الزمن السئ في العراق قراءة جديدة في حرب الخليج الاولى والثانية، دار القبس، الكويت، ١٩٩٧، ص١٦٣؛ ظاهر علي احمد كوّيى، مسيرة الجيش العراقي منذ تأسيس و دور الضباط الكردية، أربيل، ٢٠١٨، ص١٦٨.

(٦) بەیاننامەی سەرکردایەتیی گشتی هێزە چەکدارەکان دەربارەی جەنگ، ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ(٥٤٤)، ٢٩ی ئەیلول ١٩٨٠، ل٢؛ عبدالحليم ابوغزاله، جنگ عراق و ايران، ت: نادر نوروزشاد، سپاه پاسداران انقلاب اسلامى، مركز مطالعات وتحقيقات جنگ،١٣٨٠، ص٩٥.

عێراق، وەک: (بەغدا، ناسرییە، هەولێر و کەرکووک)، چەندان کارگە و کارخانەی عێراق لەو هێرشانەدا کرانە ئامانج[١]

دوابەدوای بەردەوامیی جەنگ، لە (٨ی تشرینی یەکەمی ١٩٨٠) سوپای عێراق هێرشی کردەوە سەر چەندان بنکەی سوپایی ئێران، لە بەیاننامەی ژمارە (٦٧)ی سوپای عێراقدا هاتووە: لە هێرشە بەردەوامەکانی سوپا لە (٣) بەرەی جەنگەوە، بۆردومانی بنکە سەربازیی و ئابوورییەکانیی ئێرانیان کردووە، زیانێکی گەورەی ماددی و مرۆییان لێ داوە[٢]. ڕای گشتی و بۆچوونی پسپۆڕانی سەربازیی و سیاسییەکان وا بوو، ئێران لە بەرانبەر هێرشەکانی عێراق ناتوانێت بەرگری لە خۆی بکات، بەڵام هەموو بۆچوونەکان پێچەوانە بوونەوە، چونکە هەواڵگریی عێراق سەرکەوتوونەبوو لە هەڵسەنگاندنی تواناکانی هێزی سەربازیی ئێران، زیاتر پشتی بەو ڕاپۆرتانە بەستبوو، کە باسی شڵەژاوی و لاوازی سوپای ئێرانی دەکرد، چونکە نەک تەنیا ئێران هەڵنەوەشایەوە[٣]، بەڵکو سەرهەڵدانی گەورەی جەماوەری دروستبوو بۆ پاراستنی وڵات، خومەینی لە ڕێگەی هەستی ئاینییەوە توانی پشتگیری گەورەی جەماوەری مسۆگەر بکات، لە ڕاگەیاندنەکانەوە داوای لە گەلانی ئێران کرد، خۆیان فیدای ئێران بکەن، تا بەهەشت مسۆگەر بکەن. بەردەوام جەختی لە ڕووخاندنی حکومەتی عێراق دەکردەوە[٤].

سەبارەت بە هەڵوێستی حزبە کوردییەکان لە هەڵگیرسانی جەنگی عێراق- ئێران، هەر یەکەیان بەپێی تێگەیشتنی کەوتە وەرگرتنی هەڵوێست و هەوڵدان بۆ سوود وەرگرتن لە تەقینەوەی ناکۆکییەکانی عێراق و ئێران[٥].(پ.د.ک) لە یەکەمین بەیاننامەیدا لە (٢٣ی ئەیلوولی ١٩٨٠) دەربارەی جەنگی عێراق و ئێران، حکومەتی عێراقی بە تاوانباری جەنگەکە ناساند و ڕایگەیاند : «جەنگێکی ناڕەوا و دەستدرێژیکارانەیە، لە لایەن ڕژێمی فاشیستی بەعسەوە ڕاگەیەندراوە، هەروەها بە ئامانج گرتنی بزووتنەوەی

(١) فاتح رسول، صفحات من تأريخ...، ج٢، ص٢١٩.

(٢) هێزە بە جەرگەکانمان دەستی دلێرانە لە هێزەکانی دوژمن دەوەشێنن، ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ(٥٤٨)، ١٣ی تشرینی یەکەم ١٩٨٠، ل٢.

(٣) ئێدگار ئۆ باڵانس، س.پ، ل٢٩٣.

(٤) فاروق محەمەد محەمەدئەمین، سیاسەتی ئێران...، ل١٨٨.

(٥) نەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەکان...، ل٢٤٩.

ڕزگاریخـوازی کـوردە؛ دژی بەرژەوەندییەکانـی نیشـتمانی گەلـی عێـراق و هەمـوو هێـزە پێشـکەوتوو خوازەکانـە»[١]. لـە لایەکـی دیکـەوە، (پ.د.ک) لـە (٢ی تشرینـی دووەمـی ١٩٨٠) لـە وتارێکـدا لـە ڕادیـۆی دەنگـی کوردسـتان، داوای کـرد سـەرجەم هێـز و پارتـە کوردییـەکان لـەم قۆناغـەدا لـە ئاسـتی بەرپرسـیارییەتی دابـن و ئـەم دەرفەتـە بەفیـڕۆ نـەدەن، چونکـە هەلێکـی شۆڕشـگێڕانە هەڵکەوتـووە بـۆ ڕووخاندنـی «دوژمنێکـی بەهێـز و چەکـدار»[٢]

سـەبارەت بـە هەڵوێسـتی (حسـیک) لـە ڕاپۆرتـی سیاسـی کۆنگـرەی یەکەمی (حسـیک)دا هاتـووە: «ئـەو شـەڕەی فەرمان ڕەوای سـەددامی دیکتاتۆری ڕەگەز پەرسـت، بە سـەر شۆڕشـی ئێرانـدا سـەپاندووە، بـە هـەزاران کـەس لـە گەلی عێـراق و ئێـران بوونەتـە قوربانـی، کۆڵەکەی ئابـووری هـەر دوو وڵاتی وێران کردووە. پێویسـتە خەبات و تێکۆشـان بەهێـز بکرێت و پەرەی پێبدرێت، بۆ ئەوەی گەلی کورد مافە سروشـتییەکانی خۆی وەچنگبخات، لە پێناو بەهێزکردنی هاوپەیمانییەتـی نیشـتمانی لـە پێنـاو ڕووخانـی حکومەتی عێـراق، دامەزراندنـی حکومەتێکی ئیتیلافـی نیشـتمانی و دیموکراسـی»[٣]. هەرچـی (پاسـۆک) بـوو پێـی وا بووە ئـەو جەنگەی کە عێراق هەڵی گیرسـاندووە دەبێتە هۆی شـەکەت بوونی حکومەتی عێراق، دەرفەتی لەناوبردنی کـوردی نابێـت[٤]. دەتوانین بڵێین حزبە سیاسـییە کوردییەکان نەیار و ئۆپۆزیسـیۆنی حکومەتی عێـراق بـوون و خەباتـی سیاسـی و چەکداریـان لـە پێنـاوی ڕووخاندنـی فەرمانـڕەوای عێراقـدا بـوو، ئەمـە سـەرباری ئـەوەی پەیوەندییـان لەگـەڵ ئێرانـدا هەبـووە. کۆدەنگییـەک هەبـوو لـە هەڵوێسـتی حزبـە کوردییـەکان، سـەبارەت بـە جەنـگ و سـوود وەرگرتـن لـەو دەرفەتـە و زیادکردنـی چالاکییـە چەکدارییەکان دژی حکومەتی عێـراق[٥].

حکومەتـی عێـراق قورسـایی هێزەکانـی بـۆ جەنگـی ئێـران تەرخـان کردبـوو، باشـووری کوردسـتانی بـۆ چەنـد بەرەیەکـی جەنـگ دابـەش کردبوو کـە بریتی بـوون لە: ١- هێڵی شـنۆ-

---

(١) بـۆ زانیاریـی زیاتـر، بڕوانـە: پ.د.ک، ڕاپـۆرتی گشـتی م.س، ١٩٨١/٧/٢٢؛ ح.د.ك، نـداء تتمـة، جريدة خبات (النضـال) ع(٥٤٢)، ايلولى ١٩٨٠. ص٤.

(٢) ئێسـتگەی دەنگـی کوردسـتان، لێکۆڵینـەوە ڕژێمـی بەعـس دوژمنێکـی سـەر سـەختی نەتـەوەی کـوردە، ١٩٨٠/١٠/٢.

(٣) حسك، ڕاپۆرتی سیاسی لە کۆنگرەی یەکەمی حزب، لە نێوان ١٢-١٥ی ئایاری ١٩٨١، ل٧٩-٨٠.

(٤) سەرکردایەتی لقی دوو پارتی سۆسیالیستی کورد پاسۆک، ئاگاداری دوا پلان بن، سەرەتای ساڵی ١٩٨٤.

(٥) برایم جەلال، چەپکێک لە مێژووی کۆمەڵە...، ل٣٢٩؛ مایكل غینتر، كورد العراق...، ص٦١.

سیدەکان. ٢-هێڵی خانە- ڕەواندز و هەولێر، ٣- هێڵی سەردەشت- قەڵادزێ، چوارقورنە، کەرکووک و سلێمانی لە ڕۆژئاوای دەریاچەی دۆکان. ٤- هێڵی مەریوان- پێنجوێن، سەید سادق و سلێمانی. ٥- هێڵی پاوە- بیارە و خورماڵ. ٦- هێڵی قەسری شیرین- خانەقین. بەم شێوەیە بەشێک لە شەڕی گەورەی هەر دوو دەوڵەت کەوتبووە سەر گۆڕەپانی کوردستان، کە زیانێکی بەرچاوی مرۆیی و ماددی لە ناوچەکە کەوت[١].

حکومەتی عێراق بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی هێزەکانی پێشمەرگە و ڕێگری لە سەرهەڵدانی جەماوەری لە شارەکان، چەند هێزێکی تری دروست کردبوو، وەك

١- جەیشی شەعبی (الجيش الشعبي- سوپای میللی)[٢].

٢- هێزی پۆلیسی نهێنی و پۆلیسی ئاشکرا بۆ داپڵۆسینی شارەکان.

٣- (افواج خفيفه) جاش[٣]، زیاد لە (٤٥٠) فەوجی سووکی لە کورد پێکهێنا[٤].

---

(١) عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی...، ل١٦٩.

(٢) جەیشی شەعبی: مێژووی دامەزرانی دەگەڕێتەوە بۆ (٨ی شوباتی ١٩٧٠)، لەسەردەمی فەرمان ڕەوایەتی حکومەتی بەعسدا ئەم سوپایە زۆرەملێ بوو، کرێکار و جووتیار و کاسبکار و فەرمانبەر و مامۆستا و قوتابی بە زۆر دەستگیر دەکران و ڕەوانەی سەربازگەی ڕاهێنان دەکران، دواتریش ڕەوانەی بەرەکانی جەنگی عێراق- ئێران دەکران، زۆرینەی ئەندامانی ئەم سوپایە سەر بە حزبی بەعس بوون، پێکهاتەی ئەم سوپایە گرێ درا بوو بە پێکهاتەی حیزبی بەعسەوە، لە هەر پارێزگایەک بەرپرسێکی گەورەی حیزبی بەعس فەرماندەی سوپای میللی ئەو پارێزگایە بوو، بەپێی نەخشەیەکی پێنج ساڵی سەرکردایەتیی حیزبی بەعس لە (١٩٨١)، دەبووایە تا کۆتایی (١٩٨٥) ئەندامانی سوپای میللی بگاتە (٥٠٠٠) چەکدار، بەڵام لە ئەنجامی سەربازیی زۆرەملێ لە (١٩٨٢) لەم ژمارەیە نزیک بۆوە، ئەم سوپایە وەک هێزێکی پاڵپشت بۆ سوپا دامەزرا، لە ئەنجامی جەنگی عێراق- ئێران ژمارەی زۆر زیادی کرد، بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: دەرسیم پێشەوا دیبەگەیی، ئینسکلۆپیدیای تۆمەتبارانی شاڵاوی ئەنفال لە باشووری کوردستان ١٩٨٧-١٩٨٨، چ٢، هەولێر، ٢٠١٣، ل٣٠٣-٣٠٤؛ التقرير المركزي للمؤتمر القطر التاسع، حزيران ١٩٨٢، ص ص٢٢٢-٢٤٤.

(٣) جاش: مستەفا بارزانی ناوی لەو کوردانە نابوو جاش (جاش پۆلیس)، کە دژی شۆڕشی نەتەوەیی کورد لە خزمەتدا بوون، بەڵام دوای کوودەتای (٨ی شوباتی ١٩٦٣) حکومەتی عێراق ناوی (فرسان صلاح الدين)ی لێ نابوو، بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: عبدالفتاح علي البوتاني، الحركة القومية الكردية...، ص٤٦٠-٤٦١؛ علي سنجاري، الحركة التحررية الكردية (مواقف وآراء)، مطبعة خبات، دهوك، ١٩٩٧، ص٢٧٥؛ ی.ن.ک، چەند تێبینیەک لەسەر چۆنییەتی بەکارهێنانی هێزەکانمان، ب.س، ل٦.

(٤) فەرید ئەسەسەرد، کوردستان مەسەلەی ئەمنی قەومی، سەنتەری لێکۆلینەوەی ستراتیجی کوردستان، سلێمانی، ١٩٩٨، ل١١٠.

بـۆ بەردەوامیـدان بـە شـەڕی پێشـمەرگە، فەوجـە سـووکەکان سـەرجەم پێداویسـتییە مـاددی و سـەربازییەکانیان بـۆ دابیـن کـرا، حکومەتـی عێـراق لـە دروسـتکردنی ئـەو فەوجانە مەبەسـتی سیاسـی و هەواڵگـری و سـەربازیی هەبـوو کـە بریتـی بـوو لـە بەردەوامیـدان بـە شـەڕی پێشـمەرگە[١]. لـە لایەکـی دیکـەوە ڕاپێچکردنـی گەنجانـی باشـووری کوردسـتان بـۆ بەرەکانـی جەنـگ، وێـڕای ئـەوەی دەبووایـە بچـن بـۆ خزمەتـی سـەربازیی، حکومـەت داوای دەکـرد خێزانەکانیـان هـاوکاری ئـەو جەنگـە بکـەن بە بەخشـینی پیتـاک، سـەرەڕای کردنەوەی چەندیـن مەڵبەنـدی مەشـق پێکردنـی گەنجـان لـە شـارەکانی کوردسـتان[٢]، بـۆ نموونـە لـە شـاری سـلێمانی حکومـەت هەمـوو فەرمانگـە و دەزگا مەدەنییەکانـی ئـاگادار کردبـووەوە، بە تایبەتـی گەنجـان دەبـوو پەیوەنـدی بـە ڕیزەکانی کوردی جەیشـی شـەعبیبکەن دوای مەشـق ڕەوانـەی بەرەکانـی جەنـگ بکرێـن، ئەگەر سـەرپێچی بڕیارەکە بکەن، بۆ شـارەکانی باشـووری عێـراق دەگوازرێنـەوە[٣]، بـەڵام زیاتر ئەرکی جەیشـی شـەعبیلەنێو شـارەکان بوو بە مەبەسـتی کپکردنـەوەی دەنگـە ناڕازییـەکان دژی حکومـەت[٤]، هـەروەک سـەددام حوسـێن لـە وتارێکدا ڕایگەیاندبـوو: «لـە کوردسـتان (١٧٠٠٠) جەیشـی شـەعبییان هەیـە «[٥]. بـە هـۆی سیاسـەتی بـە زۆرکردنـە سـەرباز، ژمـارەی سـەربازەکانی سـوپای عێـراق لـە مـاوەی جەنگـی عێراق-ئێراندا لـە یـەک ملیـۆن سـەرباز نزیـک بـووەوە[٦]. ئەمـەش بـە هـۆی بـە زۆر پەلکێشـکردنی خەڵکی بـۆ خزمەتـی سـەربازیی، بەپێـی بڕیارێـک حکومەتـی عێـراق مەرجـی تەمەنـی خۆبەخشـی

---

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: راهی، س.پ، ل٢٣-٤٠ عەلی تەتەر، بزاڤی...، ل٣٧١.

(٢) بـۆ پشـتگیری کـردن لـە جەنگـی سـەربەرزی و شـکۆمەندی، ڕۆژنامـەی هـاوکاری، ژ(٥٤٦)، ٦ی تشرینـی یەکەمـی ١٩٨٠، ل٢.

(٣) کورتەی هەواڵ، ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، ژ(١)، کانونی دووەمی ١٩٨٥، ل٣.

(٤) دیـدار لەگـەڵ فاتیـح محەمـەد ئەمیـن عەبـدوڵڵا، هەولێـر، ٢٠٢٢/٤/١٨. نـاسراو بـە فاتیـح گـەورە دێ، ناوبـراو لـە (١٩٦٦) لـە دایکبـووە، قۆناغەکانـی خوێندنـی تـا یەکـی ناوەندی خوێنـدووە، لە ڕێکخسـتنەکانی (پ.د.ک) لـە ناوشـاری سـلێمانی کاری کـردووە، لـە (١٩٨٣) بووەتـە پێشـمەرگە، ناوبـراو ئێسـتا بـە پلـەی عەمیـد خانەنشـینە، لـە شـاری سـلێمانی نیشـتەجێیە

(٥) ئێسـتگەی دەنگـی کوردسـتان، لێکۆڵینـەوەی سـیاسی دیسـان مەسـەلەی کـورد، دوابەهانـەی سـەدام، ١٩٨٠/١٢/٢٦.

(٦) دەرسـیم پێشـەوا دیبەگەیـی، س.پ، ل٢٢١؛ ڕۆژنامـەی ڕێگای کوردسـتان، ژ(١٨)، سـاڵی (٣٨)، ناوەڕاسـتی ئـابی ١٩٨٢، ل١.

سـەربازیی (متطـوع) فراوانکـرد لـە (١٤) سـاڵ تـا (٥٥) سـاڵ[١]

بـە هـۆی فشـاری حکومـەت لەسـەر خەڵکـی بـووە هـۆی ئـەوەی دەیـان هـەزار کـەس خۆیـان لـە دامودەزگاکانـی حکومـەت بشـارنەوە، بەشـێکیان ڕوویـان لە ناوچـە ئازادکـراوەکان دەکـرد، چونکـە هیـچ هۆکارێـک نەبـوو، کـە لـە جەنگدا خۆیـان بە کوشـت بـدەن، حکومەت زۆرجـار بـە مەبەسـتی گەڕانەوەیـان لێبوردنـی دەردەکـرد، بـەڵام لێبوردنەکە زۆرجـار تەکتیکی بـوو، ڕاسـتەوخۆ ڕەوانـەی بەرەکانـی جەنـگ دەکرانـەوە[٢]، بۆیـە بەشـێکیان پەیوەندییـان بـە هێـزەکانی پێشـمەرگەوە دەکـرد، زۆرینەشـیان لـە گونـدەکانی ژێـر دەسـەڵاتی پێشـمەرگە گیرسـابوونەوە[٣]، بـەڵام بارودۆخـی سـەرجەم حزبـە کوردییـەکان لـەو ئاسـتەدا نەبـوو بتوانـن ئـەو خەڵکـە زۆرە لـە ڕیـزەکانی پێشـمەرگە وەربگـرن[٤]. لـە نووسراوێکـی (حسـک) کـە ئاراسـتەی سـەرجەم هەرێمـەکان کرابـوو، داوا کرابـوو وریابـن لـە وەرگرتنـی خەڵکـی، بـۆ ئـەوەی ئەزموونـی (١٩٧٤) دووبـارە نەبێتـەوە، هاتنـی خێزانێکـی زۆر بـۆ نـاو شـۆڕش و بەخێوکردنیـان دەبێتـە ئەرکێکـی قـورس بـۆ حـزب و شـۆڕش[٥]. سـەرباری ئـەوەی حزبـە کوردسـتانییەکان توانـای وەرگرتنـی ئـەو ژمـارە زۆرەی لـە خەڵکییـان لـە ڕیزەکانـی شـۆڕش نەبـوو، بـەڵام بـەردەوام بـوون لـە ئاگادارکردنـەوەی ئـەو کەسـانەی لەڕیزەکانـی حکومـەت دژی پێشـمەرگە دەجەنـگان، هـەروەك لـە بانگەوازێکـی (پ.د.ک) بـۆ جەیشـی شـەعبی، داوا دەکات ئەوانـەی چەکیـان دژی پێشـمەرگە هەڵگرتـووە، بگەڕێنـەوە ڕیـزی پێشـمەرگە و بنکـە و بـارەگاکانی پـارتی کـراوەن بـۆ پێشـوازی کردنیـان[٦]. وەرگرتنـی سـەربازە هەڵاتـووەکان لـە ڕیزەکانـی پێشـمەرگە، حکومەتـی عێراقـی نیگـەران کردبـوو، بـە مەبەسـتی ڕێگـری

(١) مەرجـەکانی نـوێ ی تطـوع، ڕۆژنامـەی ڕێبـازی نـوێ، ژ(٤) نیسـانی ١٩٨٧، ل٦؛ ڕۆژنامەی خەبـات، ژ(٥٥٤-٥٥٥)، کانـوونی دووەم شـوباتی ١٩٨٥، ل٤.

(٢) ئەرسـەلان بایـز ئیسماعیـل، ڕۆژانی سـەخت، ب٢، چاپخانـەی ڕوون، سـلێمانی، ٢٠٠٥، ل٤١؛ گیرۆدەیـی و دەردەسـەری ئـەو سـەربازە هەڵاتوانـەی بـۆ لای میـری گەڕاونەتـەوە، ڕۆژنامـەی دەنگوبـاسی کوردسـتان، ژ(٩٥)، تشرینـی یەکەمـی ١٩٨٢، ل١٠.

(٣) هەڤـاڵ کوێسـتانی، س.پ، ل٣٦٠؛ تفەنگـەکان یەکیـان گـرت چونکـە ئێمـە لـە دڵ و ویژدانـەوە یـەك گەلیـن، ڕۆژنامــەی هــاوکاری، ژ(٦٧٢)، ١٩٨٢/١/٢٧، ل٥.

(٤) دیدار لەگەڵ مولازم یوونس ڕۆژبەیانی، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٢.

(٥) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ١٣).

(٦) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ١٤).

لـەو خەڵکـە زۆرەی پەیوەنـدی بـە شـۆڕش و هێـزی پێشـمەرگەوە دەکـەن، بڕیـاری تونـدی دەردەکـرد، کـە کاریگـەری هەبـوو لەسـەر شـیرازەی کۆمەڵایەتـی و خێزانـەکان، چونکە بەپێی ئـەو بڕیـارە «هەڵاتـووەکان و خێزانـی هەڵاتـووەکان»، لـە هەمـوو دەسـتکەوتێکی حکومـی و هـاوکاری بـێ بـەش دەبـوون[١].

لـە لایەکـی دیکـەوە عێـراق و ئێـران هەمیشـە لـە هەوڵـدا بـوون، کـورد بـۆ مـەرام و ویسـتەکانیان بـەکار بهێنـن، سـەددام لـە وتارێکـدا لـە (٦ی کانوونـی دووەمـی ١٩٨١)، سڵاوی بـۆ کـورد، بەلـووچ، ئازەربایجـان و عـەرەب ناردبـوو لـە ئێـران، داکۆکـی لـە مافەکانیـان کـرد بـەم شـێوەیە دەیویسـت دوژمنایەتـی هێـزە بەرهەڵسـتکارەکانی ئێـران دژی ئێـران بـەکار بهێنێـت[٢]. لـە بەرانبـەردا ئێران، یارمەتی بەشێک لە هێزە کوردییەکانی باشـووری کوردسـتانی داوە، وەک لەشـکری ئیسلامیـی کـوردی، بۆیـە بەشـێک لـە هێـزە کوردییـەکان هاوکارییـان لـە ئێـران وەردەگـرت[٣]. عێـراق بـە نهێنـی ناوچـە سـنوورییەکانی مینڕێـژ کردبـوو[٤]. ئەمـەش

(١) قـرار مجلـس القيـادة الثـورة، الرقـم (٢٧١)، ١٩٨٠/٢/٢٣. وەرگيـراوە لـە: طـارق جامبـاز، قـرارات ومراسـيم مجلـس قيـادة الثـورة المتعلقـة بكوردسـتان (١٩٦٨-٢٠٠٣)، ط٢، مركـز شـهاب للكومبيتـور ولطباعـة، اربيـل، ٢٠٠٤،ص٩٩.

(٢) عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی...، ل١٧٠.

(٣) لەشـکری ئیسلامـی: لەلایـەن ئێـران بـە چەکـی نـوێ پـڕ چـەک کرابـوو، ئەمـەش زەمینەیەکـی لەبـاری ڕەخسـاند بـۆ گەشـەکردنی، خەڵکێکـی زۆر پەیوەندیـان بـە لەشـکری ئیسلامـی (لاک) کـرد، لـە ناوچەکانـی ژێـر دەسـەڵاتی (ی.ن.ک و پ.د.ک) ڕێککەوتـوون، لەشـکری ئیسلامـی بەڵێنـی بـە (ی.ن.ك) دابـوو نەخـۆش و برینـدارەکانیـان بەنـاوی خۆیـان و کارتـی خۆیـان بنێـرن بـۆ نەخۆشـخانەکانی ئێـران، پارتـی و یەکێتـی لایەنگرانـی خۆیـان خزاندبـووە نـاو لەشـکرەوە کـەرت و دەسـتەی چەکداریـان تێـدا دامەزراندبـوو، بـەڵام دوای تێکچوونـی پەیوەنـدی (ی.ن.ك) و ئێـران، پەیوەنـدی لەشـکری ئیسلامـی لەگـەڵ (ی.ن.ک) تێکچـوو، لـە ماوەیەکـی کورتخایـەن لەلایـەن هێزەکانـی (ی.ن.ك) لـە ناوچەکە دەرکـران. برایـم جـەلال، چەپکێـک لـە مێـژووی کۆمەڵـە...، ل٣٦١؛ حەمـەی حەمەسـەعید، دەنگـی خـاک، بەرگـی یەکـەم، چاپخانـەی حەمـدی، سـلێمانی، ٢٠١٦، ل٣٧٣.

(٤) لەمـاوەی جەنگـی عێراق-ئێرانـدا حکومـەت عێـراق دەوروبـەری ڕەبیـە و بنکـە سـەربازییەکان و ڕێـگا گشـتییەکانی میـن ڕێـژ کردبـوو، بەپێـی ئامـاری دەزگای گشـتیی هەرێـم بـۆ کاروبـاری میـن، لـە باشـووری کوردسـتان (٣١٤٩) کێڵگـەی میـن هەیـە، کـە ڕووبەرەکـەی (٧٨٨) کـم چوارگۆشـەیە، ژمـارەی مینەکانیـش بـە (٢٥) ملیـۆن میـن مەزەنـدە دەکرێـت. بـەو هۆیـەوە هـەزاران هاووڵاتـی مەدەنـی کـوژراون. بۆزانیاریـی زیاتـر، بڕوانـە: عومـەر هەمـزە سـاڵح، ڕاگواستن لێکۆڵینەوەیەکـی جوگرافی مێژوویـی ڕاگواسـتنی زۆرملێـی گوندنشـینەکانی کوردسـتانە، پشـدەر وەک نموونـە، چاپخانـەی خانـێ، دهـۆک، ٢٠٠٩، ل٨٥-٨٧.

بیانوویەك بوو بۆ ڕێگری لە هێرشی زەمینی ئێران، بەو هۆیەوە زیانێکی زۆری مرۆیی لەدانیشتووانی ناوچە سنوورییەکان کەوت، لەکاتێکدا عێراق لەوپەڕی پێویستی دابوو بۆ هێزی مرۆیی لە (١٩٨٢) بەپێی بڕیاری ژمارە (٨٧٧) لە (٧ی تەمووزی ١٩٨٢): «لێخۆشبوونی بۆ ئەوانە ی هەڵاتون یان دواکەوتن دەیانگرێتەوە» بەپێی ئەم بڕیارە نزیکەی (٧٠) هەزار کوردی گرتەوە[1]، ئەو بڕیارە تایبەت بوون بە کورد، پێکهاتەکانی دیکەی کوردستانی تورکمان و کلد و ئاشووری نەدەگرتەوە[2].

دوای شکست هێنانی سوپای عێراق لە بەرەکانی جەنگ، بە تایبەتی لە (١٩٨٢)، (مجلس قیادة الثورة) ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش ڕایگەیاند: عێراق ئامادەیە شەڕ ڕابگرێت و لە ماوەی دوو هەفتەدا سەربازەکانیی لە خاکی ئێران بکشێنێتەوە، بە مەرجێک ئێران ڕازی بێت شەڕ بوەستێنێت[3]، عێراق بەردەوام ئامادەی ڕاگرتنی جەنگ بوو، هەروەک لە دانیشتنێکی تاریق عەزیز ئەندامی ئەنجوومەنی سەرکردایەتیی شۆڕش و وەزیری دەرەوەی عێراق لەگەڵ مەسعودڕەجوی، سەرۆکی ئەنجوومەنی نیشتمانیی بەرخودانی ئێران، لە سوێد لە ڕاگەیاندنێکی هاوبەشدا هاتووە: «هەڵوێستی عێراق لەمەڕ ڕاگرتنی شەڕ و خواستی گەیشتنە بە ئاشتی لەسەر بنەمای ڕێزگرتن لە سەروەری و سەربەخۆیی هەر دوو دەوڵەت، چارەسەرکردنی کێشەکان لە ڕێگەی دانوستانی ڕاستەوخۆ»[4]. بەڵام ئێران ڕازی نەبوو بە دانوستان، هێرشەکانی بۆ سەر عێراق لە (١٨-١٩ی تەمووزی ١٩٨٣) بەناوی (والفجر) دەست پێکرد[5]. لە (٢٢ی تەمووزی ١٩٨٣)

(١) بڕیاری ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش، ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ(٨٧٧)، ١٩٨٢/٧/٧؛ تەسریح و ڕاکێش کردنی کورد بۆ سەربازی، ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، ژ(١)، کانونی دووەمی ١٩٨٥، ل٣.

(٢) تورکمان و ئاشوور و کلدانەکانی پارێزگای هەولێر داوایان کردووە وەکو کوردەکان تەسریح بکرێن، ڕۆژنامەی دەنگوباسی کوردستان، ژ(٩٩)، ٥ کانوونی دووەمی ١٩٨٣، ل١.

(٣) کمال مجید، النفط والاکراد دیراسة العلاقات العراقیة- الایرانیة- الکویتیة، دار الحکمة، ب.م، ١٩٩٧، ص٧٦؛ هاشم جواد، م.س، ص٢٠٢.

(٤) اعلان مشترك بين السيد طارق عزيز عضو مجلس قيادة الثورة ونائب رئيس مجلس الوزراء العراقي، والسيد مسعود رجوي رئيس مجلس الوطني للمقاومة في ايران ومسؤول منظمة مجاهدي خلق، ٩كانون الثاني١٩٨٣.

(٥) الجبهة الوطنية القومية الديمقراطية في العراق، تصريح حول تطورات الحرب العراقية الايرانية، ١٩٨٢/٧/٣١؛ جەعفەر مستەفا مەعروف، گوڵبژێرێک لە یاداشتەکانم، ب١، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ١٩٩٩، ل١٢٠.

ئێران هێرشی کردە سەر حاجی ئۆمەران، بە قووڵایی (٢٠)کم هێزەکانی ئێران لە ڕێگای هاملتۆنەوە هاتنە ناو خاکی عێراق[١]. لەو ئاکامەدا حکومەتی عێراق بە بیانووی پشتگیری (پ.د.ک) لە هێرشەکانی ئێران بۆ حاجی ئۆمەران، نزیکەی (٨٠٠٠) بارزانی لە منداڵ و پیر و گەنج، لە کەمپەکانی قوشتەپە و دیانا گواستەوە بۆ باشووری عێراق و بێ سەروشوێنی کردن[٢]

لە ئەنجامی ئەو شکستە سەربازییەی عێراق بەرانبەر ئێران، کە (٤٥) هەزار دیل و هەزاران کوژراو و بریندار سوپای عێراقی لێکەوتەوە، هۆکارێک بوو بۆ لاوازبوونی سوپا، هەروەها بووە هۆی زیادبوونی چالاکیی پێشمەرگە لەنێو شارەکان و ڕەنگدانەوەی هەبوو لەسەر بەرزبوونەوەی هەستی نەتەوەیی، ناڕەزایی و خۆپیشاندان لە شار و شارۆچکەکانی کوردستان لە پەرەسەندن دا بوو[٣]. دەسەڵاتی حزبە کوردییەکان بە شێوەیەکی بەرچاو زیادی کردبوو، حکومەت لە توانایدا نەبوو کۆنترۆڵی بکات[٤]، **ئەمەش** هەلێکی ڕەخساند بۆ هێزەکانی پێشمەرگە ستراتیژیەتی شەڕیان بگۆڕن و شەڕی بەرەیی گەورە ئەنجام بدەن و چەندین ناوچە لە ژێر دەستی حکومەتی عێراق دەربهێنن، بەکارهێنانی هەندێک شێوەی نوێی شەڕکردن، بە تایبەتی تەرکیز کردنە سەر خاڵی پشکنین و شوێنەکانی هێزی بەرانبەر، لە شار و ئۆردوگاکاندا، هەوڵدان بۆ کۆنترۆڵکردنی هەندێک ناوچە[٥]. جەنگی عێراق ئێران دەرفەتی بە پێشمەرگە دا لەناو گوندەکان ڕووبەڕووی سوپای عێراق ببنەوە کە بە شەڕی گوندەکان ناسراوە[٦]، ئەمەش زیانەکانی پێشمەرگەی کەمکردەوە، بەهۆی ئەوەی لەناو گوندەکان هێزەکانی پێشمەرگە دادەمەزران و دیواری ماڵەکانیان کون دەکرد، بۆ هاتووچۆکردنی هێزەکانیان، ئەمەش ئەرکی سوپای عێراقی قورس کردبوو،

(١) گۆران ئیبراهیم ساڵح، س.پ، ل٢٣٢.

(٢) امر قاطع اربیل، معلومات، ع(أ/٣/١١٣٦)، ١٩٨٦/١١/١٠؛ ٨٠٠٠ کردی طی سە سال در عراق ناپدید شدەاند، ایندگان سیاسی، شمارە (٣٣١١)، ١٣٥٧/١/١٧. ص٤.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی خۆپیشاندانەکان لەماوەی جەنگی عێراق و ئێران، بڕوانە: ئاراس عەبدولڕەحمان، س.پ، ل١٤١ بەدواوە؛ ڕاپەڕینی جەماوەری گەل سەرەنجام سەر هەڵدەداتەوە بۆ ئیجگاری ڕژێمی بەعسی عەفلەقی لەناو دەبا، ڕۆژنامەی دەنگوباسی کوردستان، ژ(٨٨)، ١٩٨٢/٧/٥، ل٤.

(٤) ئێدگار ئۆ باڵانس، س.پ، ل٣٠٢.

(٥) نەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەکان...، ل١٧١.

(٦) پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ مولازم شوان، ٢٠٢٢/٣/١٦.

لە دەست نیشانکردنی شوێنی پێشمەرگە و بۆردومانکردنیان لەلایەن هێزی ئاسمانییەوە[١].

لە لایەکی دیکەوە دۆخی ئابووریی خەڵک بە هۆی جەنگەوە تا دەهات خراپتر دەبوو، ئەوەی دۆخەکەی ئاڵۆزتر کردبوو، کەمبوونەوەی دەستی کار بوو بە هۆی ڕاپێچ کردنی گەنجان بۆ بەرەکانی جەنگ[٢]. سەرەتا دەسەڵاتدارانی عێراق پێیان وابوو: ئەم جەنگە کورتخایەن دەبێت، جەنگەکە لە بەرژەوەندی عێراق کۆتایی دێت، بەڵام بە هۆی درێژەکێشانی جەنگ، خەرجیی حکومەت لەڕووی سەربازیی و مەدەنییەوە زیادی کرد[٣]. بەپێی ئامارێک زیانی ڕۆژانەی عێراق لەم جەنگەدا نزیکەی (٢٥) ملیۆن دۆلار بوو. سەرەڕای ئەوەی حکومەت ئەو داهاتەی دەستی دەکەوت لە خزمەت جەنگ و سوپاکەی بەکاری دەبرد، ئەمەش کاریگەری هەبوو لەسەر خراپبوونی ڕەوشی هاووڵاتییانی عێراق[٤]

بەرزبوونەوەی نرخی خواردەمەنی بە تایبەت ڕۆن، شەکر و چا، ئەرکی هاووڵاتییانی قورس کردبوو، ئەمەش کاریگەری خراپی کردبووە سەر هێزەکانی پێشمەرگە، چونکە بەشێکی زۆری پێداویستی و خواردەمەنی لە لایەن هاوڵاتییانەوە دابین دەکرا[٥]. دەوڵەت پشتی بە داهاتی نەوت بەستبوو، بەڵام دامەزراوە نەوتییەکانی عێراق کەوتبووە ژێر کاریگەری نەرێنییەکانی جەنگ، لە ئەنجامی بۆمبارانـدا زیاد لە (٨٠٪) دامودەزگاکانی پیشەسازیی نەوت تێکدران، ئەوەش ئابووریی دەوڵەتی لاواز کردبوو[٦]. بۆ

(١) نامەی ئەلیکترۆنی نووری حەمە عەلی، پردێ، ٢٠٢٢/١٠/٢٣. لە دایکبووی (١٩٥٦) لە (سەرەتای١٩٨٠) بووەتە پێشمەرگە. لە (حسیک) چەندین پلەی پێشمەرگایەتی بڕیوە، وەک ئامر مەفرەزە ئامر کەرت و ئامر هێز و ئامر هەرێم، دواتر پەیوەندی بە (پ.د.ک)هوە کردووە و چەندین پلەی سەربازی و حیزبی وەرگرتووە، ئێستاش بەرپرسی میحوەری کەرکووک – پردێیە

(٢) الحزب الاشتراكي الكردستاني- العراق، الحزب الشعب الديمقراطي الكردستاني، التجمع الديمقراطي العراقي، العراق بعد التطورات الخطيرة في الحرب بين العراق وايران، ٢١ اذار ١٩٨٤.

(٣) هیوا تاڵەبانی، سیاسەتی ئابووری عێراق، گۆڤاری سیاسەتی دەولی، ساڵی دووەم، ژ(٣)، تشرینی دووەمی ١٩٩٣، ل٢١.

(٤) ئێستگەی دەنگی کوردستان، لێکۆڵینەوە، سەدام تکریتی عێراقی کاول کرد، ١٩٨٠/٩/٢٨.

(٥) کەم بوونەوەی خواردەمەنی لەنێو شارەکاندا، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٦٧-٥٦٨)، تشرینی دووەمی ١٩٨٦، ل٤؛ ئێستگەی دەنگی کوردستان، ڕژێمی بەعس دوژمنێکی سەرسەختی نەتەوەی کوردە، ١٩٨٠/١٠/٢.

(٦) ئێستگەی دەنگی کوردستان، لێکۆڵینەوە، سەدام تکریتی عێراقی کاول کرد، ١٩٨٠/٩/٢٨.

قەرەبووکردنـەوەی کورتهێنانـی بودجـە و درێـژەدان بـە جەنـگ، حکومەتـی عێـراق قەرزێکـی زۆری لـە وڵاتانـی کەنـداو و ڕۆژئـاوا کردبـوو، قـەرزە کەڵەکەبووەکانـی گەیشـتبووە نزیکـەی (٨٠) ملیـار دۆلار[١]. قەرزەکانـی عێـراق هـۆ کار بـوون بـۆ پەککەوتنـی بودجـەی عێـراق بـۆ نموونـە لـە سـاڵی (١٩٨٢) کورتهێنانـی بودجـە گەیشـتووەتە (٤.٤) ملیـار دۆلار، لـە (١٩٨٣) بـەرز بووەتـەوە بـۆ (٣٢) ملیـار، ئـەم ژمارەیـە لـە سـاڵی (١٩٨٥) زیـادی کـرد بـۆ (٤٠) ملیـار، لـە ژێـر ڕۆشـنایی ئـەو دۆخـەدا ئـەو دەوڵەتانـەی چەکیـان بـە عێـراق دابـوو، بڕیاریـان دابـوو چیتر چـەک بـە عێـراق نەفرۆشـن، وەک ئەرجەنتیـن و ئیسـپانیا[٢]

بـە مەبەسـتی قەرەبووکردنـەوەی زیانەکانـی جەنـگ حکومەتـی عێـراق دەسـتی کردبوو بە وەرگرتنـی خۆویسـتانە بەخشـین (باربوو) بـۆ نموونە لە پارێـزگای سـلێمانی دوکاندارەکانی ناچار کردبـوو، پـارە بەنـاوی بەخشـین بـدەن، کـە لـە هـەر دوکاندارێـک (١٠٠) دینـار وەرگیـراوە[٣]. لـە پارێـزگای هەولێـر حکومەتـی عێـراق نزیکـەی (٢٠) مەڵبەنـدی بەخشـینی کردبـووەوە، بـە مەبەسـتی باربـوو کۆکردنـەوە بـۆ جەنـگ[٤]. دابەزینـی نرخـی نـەوت لـە (١٩٨٦)، بەردەوامیـی جەنـگ کاری کـردە سـەر ئابووریـی عێـراق و هەناردەکـردنی نـەوت، بۆیـە حکومـەتی عێـراق بـۆ دابیـن کـردنی خەرجییـەکانی شـەڕ کەوتـە کۆکردنـەوەی پـارە و زێـڕ بـە زۆرەملـێ[٥]

لـە (سـەرەتای ١٩٨٧) عێـراق و ئێـران بـە شـێوەیەکی فـراوان دەسـتیان بـە شـەڕی شـارەکان و بۆردومانکـردنی پێگـەی سـەربازی و ئابووریـی یـەکتری کـردەوە، سـەرباری زیـانی ئابـووری و سـەربازی، زیانـی زۆری گیانـی لێکەوتووەتـەوە و بووەتـە هـۆی کـوژرانی

(١) بەیاننامەی لێژنەی بەرزی بەرەی نیشتیمانی دیموکراتی عێراق، تشرینی یەکەمی ١٩٨٤.

(٢) باری ئابووری عێراق لە داتەپین دایە، ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، ژ(٧)، تەمووز ١٩٨٥، ل٥.

(٣) چەنـد هەواڵێـک، ڕۆژنامـەی ڕێبـازی نـوێ، ژ(٢)، شـوبات ١٩٨٨، ل٨؛ ڕۆژنامـەی دەنگوبـاسی کوردسـتان ژ(١١٢)، کۆتایـی شـوباتی ١٩٨٤، ل٥؛ گۆڤـاری سـەفین، ژ(٣٣)، شـوباتی ١٩٨٦، ل٥.

(٤) پشـتگیرکردن لـە جەنگـی سـەربەرزی و شـکۆمەندی، ڕۆژنامـەی هـاوکاری، ژ(٥٤٦)، (٦ی تشرینـی یەکەمـی ١٩٨٠)، ل٢.

(٥) پیتـاک بـە زۆرەملـێ، ڕۆژنامـەی ڕزگاری، ژ(٨)، ئـاداری ١٩٨٦، ل٨؛ سـەددامی دیکتاتـۆر بـە پاڕانـەوە و هەڕەشـەکردن لـە هاووڵاتیـان داوای زێـڕ و پـارە دەکات، ڕۆژنامـەی دەنگوبـاسی کوردسـتان، ژ(١٠٦)، ٣١ی تەمـوزی ١٩٨٣، ل١-٢؛ الشریـط اخبـاري، جریـدة الشرارة، ع(٣)، ١٢ مایـس ١٩٨٨، ص٧.

ژمارەیەکـی زۆر لـە خەڵکـی مـەدەنی[١]. جەنـگ دۆخێکـی دەروونـی خراپـی لەنـاو دانیشـتووان خولقانـد بـوو، لـە کاتـی بۆردومانـی شـارەکاندا، بـە مەبەسـتی خۆپـاراستن، خەڵـک لەژێـر زەمینـی بچووکـدا دەمانـەوە کـە لەنـاو خانووەکانیـان دروسـتیان کردبـوو، بـە نموونـە بەهـۆی تۆپبـاران کردنـی شـاری سـلێمانی لـە (١٩٨٧) مـاوە مـاوە لەلایـەن سـوپای پاسـدارانی ئێـران کوشـتارێکی زۆری لـێ کەوتـەوە[٢].

شیاوی گوتنـە خراپـی کەرتـی تەندروسـتی یەکێـک لـە کاریگـەرە نەرێنییەکانـی جەنگـی عێـراق و ئێـران بـوو، ڕێـژەی پێشکەشـکردنی خزمەتگـوزاری لـە بنکـە تەندروسـتییەکان کـەم بـووەوە، نەخۆشـەکان لـە بنکـە تەندروسـتییەکان لابـران و بریندارانـی جەنـگ لـە شـوێنیان دادەنـران، نەخۆشـی هاووڵاتـی تەنیـا لـەو کاتانـە وەردەگیـرا، کـە زۆر مەترسـیدار ببووایـە، کادیرانـی پزیشـکی کـەم بوویـەوە، بـە ناڕەوایانـە مامەڵەیـان لەگـەڵ دەکـرا، دەرمـان و پێداویسـتی پزیشـکی لـە نەخۆشـخانەکان کـەم بـووەوە، ئـەوەی بـێ بەرانبـەر دەدرایـە هاووڵاتییـان، بـە نووسراوێکـی فەرمـی قەدەغـە کـرا[٣]، بەهـۆی زۆری بریندارانـی سـوپای عێـراق لـە جەنگـی بەرامبـەر ئێـران، ئـەو هاووڵاتییانـەی نەشـتەرگەرییان بـۆ دەکـرا، ڕاسـتەوخۆ لـە نەخۆشـخانەکان دەردەکـران، شـوێنیان بـە بریندارانـی جەنـگ پـڕ دەکرایـەوە[٤]. هـاوکات لەگـەڵ خراپـی دۆخـی تەندروسـتی و بڵاوبوونـەوەی چەندیـن نەخۆشـی لـە ناوچـە جیاجیاکانـی کوردسـتاندا، لێژنـەی تەندروسـتیی پێشـمەرگە ئـاگاداری و ڕێنمایـی بڵاو دەکـردەوە، داوایـان لـە خەڵکـی دەکـرد ڕاسـتەوخۆ ئـاوی کانیـاوەکان

---

(١) بـۆ زانیاریـی زیاتـر دەربـارەی بۆردومـانی شـارەکان، بڕوانـە: ڕۆژنامـەی هـاوکاری، ژ(٨٧٤)، ١٩٨٧/١/١٥، ل١؛ جریـدة العـراق، ع(٣٣٣٩)، کانـون الثـاني، ١٩٨٧، ص١-١٠؛ جریـده العـراق، ع(٣٣٥٤)، ١شـباط ١٩٨٧، ص١؛ جریـدة العـراق، ع(٣٣٥٧)، ٤ شـباط ١٩٨٧، ص١-١٠؛ جریـدة العـراق، ع(٣٣٥٩)، شـباط ١٩٨٧، ص١-١٠؛ جریـدة العـراق، ع(٣٥١٨)، اب ١٩٨٧، ص١؛ جریـدة العـراق، ع(٣٥١١)، اب ١٩٨٧، ص١؛ جریـدة العـراق، ع(٣٤٣٤)، ٦ ایـار ١٩٨٧، ص١

(٢) ڕەئـوف شـێخ جەمیـل، مەفـرەزەی تۆڵـە (بیرەوەرییەکانم لە ڕێکخراوی سـلێمانی_کارکردنم لـە مەفرەزەی تۆڵە)، چ٣، ب.ش، ٢٠١٩، ل٢١٢.

(٣) ڕۆژنامـەی ڕێـگای کوردسـتان، ژ(١٨)، ١٩٨٢، ل٢؛ بـەزۆر نـاردنی خەڵـک بـۆ جەبهـە ئاڵۆزبـوونی بـاری ئابـووری و کۆمەڵایـەتی، ڕۆژنامـەی دەنگوبـاسی کوردسـتان، ژ(٧١)، ٢ نیسـان ١٩٨٢، ل٣-٤.

(٤) ڕۆژنامەی دەنگوباسی کوردستان، ژ(٦٨)، ١٩٨٢/٣/٢٨.

نەخۆنــەوە، بــە هــۆی پیســبوون و نەبوونــی مەرجــی تەندروســتی[١].

سیاسـەتی حکومەتـی عێـراق لـەڕووی خوێندنـەوە لـە سیاسـەتە تەندروسـتییەکەی بـاشتر نەبـوو، حکومـەت هـەزاران مامۆسـتا و قوتابـی بەنـاوی خۆبەخـش ڕەوانـەی بەرەکانـی جەنـگ کردبــوو، ئەمــەش کاریگــەری خراپــی کردبــوەوە ســەر ڕەوشــی خوێنــدن، چونکــە چەندیــن قوتابخانــە لەبــەر نەبوونــی مامۆســتا داخــران[٢]. وەزارەتــی خوێندنــی بــاڵا فەرمانــی کردبــوو قوتابیانـی زانکـۆ ڕاهێنـان بکـەن لەسـەر چـەک، دواتـر ڕەوانـە کردنیـان بـۆ بەرەکانـی جەنـگ، لــە بەرانبــەردا قوتابیانــی زانکــۆی ســەڵاحەددین کۆلێــژی زانســت، ڕەتیــان کــردەوە بەشــدار بــن لــە ڕاهێنــان لەســەر چــەک، هەربۆیــە لــە لایــەن ڕاگــری کۆلێــژی زانســت فەرمانــی دەرکردنیـان بـۆ دەرچـوو[٣]. حکومـەت بـەوەش نەوەسـتا، لـە (١٩٨٥)دا، هەڵمەتێکـی دیکـەی داخــستن و وێرانکردنــی قوتابخانەکانــی دەســت پێکــرد، لــەو هەنــگاوەدا (٧٤٨) قوتابخانــەی داخســت، بــە بیانــووی ئــەوەی قوتابییەکانیــان کەســوکاری پێشــمەرگە بــوون[٤]. لــە (١٩٨٦) حکومـەت بڕیـاری دا هـەر مامۆسـتایەک لـە (٧) ڕۆژ زیاتـر دەوامـی نەکردبێـت دەربکرێـت و ڕەوانــەی بەرەکانــی جەنــگ بکرێــت، هەروەهــا هــەر قوتابییــەک (٧) ڕۆژ نەهاتبێتــە دەوام ئــەوا ســاڵەکەی بــە دەرنەچــوو هەژمــار دەکرێــت و ڕەوانــەی خزمەتــی ســەربازیی دەکرێــت. ســەرباری ئەوانــەش حکومــەت تاقیکردنەوەکانــی کۆلێــژ و پەیمانگاکانــی بــۆ مــاوەی (٢٠-٢٥) ڕۆژ پێــش دەخســت، بــە مەبەســتی زوو ڕاپێــچ کردنیــان بــۆ بەرەکانــی جەنــگ[٥].

---

(١) کـەم بوونـەوەی خواردەمـەنی لەنێـو شـارەکاندا، ڕۆژنامـەی خەبـات، ژ(٥٦٧-٥٦٨)، تشرینـی دووەمـی ١٩٨٦، ل٥.

(٢) تدهـور الاوضـاع الداخلیـة للنظام بسـبب الحـرب، جریدة خەبـات النضـال، ع(٥٤٣)، تشرین الثـانی١٩٨٠، ص٦؛ عدنـان، بـاری پـەروەردە و فێرکـردن لـە پەراوێـزی شـەڕی نێـوان عێـراق و ئێـران، گۆڤـاری خەبـاتی مامۆسـتا شـاخ، ژ(٢)، خـولی یەکـەم، ١٩٨٢، ل١٠.

(٣) جامعة صلاح الدین _ کلیة العلوم، م: فصل طلبة، ع(١٤/٧/٢٤٥٣)، ١٩٨٤/٤/١١.

(٤) بەرگــری میــللی هاوســەنگەری هەمیشــەیی (ل.ش.ک)، ڕۆژنامــەی خەبــات، ژ(٥٥٨-٥٥٩)، کانــوونی دووەمـی ١٩٨٦، ل١٠؛ کۆمیتـەی ناوەنـدی پـارتی دیموکـراتی گـەلی کوردسـتان، بەیاننامـەی کۆتایـی هێنـان بە کۆبونـەوەی کۆمیتـەی ناوەنـدی پارتمـان پـارتی دیموکـراتی گـەلی کوردسـتان لـە ١٩٨٦/٤/٢٧/٢٧، ناوەڕاسـتی ئایـاری ١٩٨٦.

(٥) سـەنگەر، سـەربازگەکانی مەشـق پێکـردنی خوێنـدکاران و مامۆسـتایان، گۆڤـاری خەبـاتی مامۆسـتا، ژ(٧)، کانـوونی یەکەمـی ١٩٨٦، ل٦-١١.

دەتوانیـن بڵێیـن جەنگـی عێـراق- ئێـران کاریگـەری نەرێنـی و ئەرێنـی هەبـوو لەسـەر باشـووری کوردسـتان، لایەنـی نەرێنـی کوژرانـی ژمارەیەکـی زۆر لـە هاووڵاتییـان و خەڵکـی مەدەنـی بـوو، زیادبوونـی دیـاردەی جاشـایەتی و وێرانکردنـی گونـدەکان بیانـووی دایـە دەسـت حکومـەت چەکـی کیمیایـی بەرانبـەر کـورد بـەکار بهێنێـت. لایەنـی ئەرێنیشـی ئـەوە بـوو کـە بـووە هـۆی پەرەسـەندن و زیندووبوونـەوەی بیـری نەتەوایەتیـی کـوردی و یەکخسـتنی هێـزەکان و لـە کۆتاییشـدا دروسـتبوونی بـەرەی کوردسـتانی.

تەوەری دووەم
کاریگەری ئەزموونی کاری بەرەیی لەسەر خەباتی چەکداری

باسی یەکەم

ئەزموونی کاری بەرەیی

دوای نسکۆی شۆڕش لە ساڵی (١٩٧٥) (پ.د.ک) گەیشتە ئەو بڕوایەی خەباتی چەکداریی کورد بە تەنیا حزبێک بەڕێوە ناچێت، بە تایبەت دوای دروستبوونی چەند حزبێکی خاوەن ئایدیۆلۆژیای جیاجیا لە کوردستاندا[١]. لەم قۆناغەدا ناکۆکییەکانی نێوان حزبە کوردییەکان لە پەرەسەندن دابوو، زۆر جاریش پێکدادانی چەکداری لێ کەوتۆتەوە، بەڵام لەگەڵ بوونی ناکۆکییەکان لە جەنگی عێراق- ئێران زەمینەی لەبار ڕەخسا بۆ پێکهێنانی کاری بەرەیی[٢]. سەرەڕای هەوڵە سەرەتاییەکان بۆ دامەزراندنی بەرەیەکی یەکگرتوو، هەریەك لە (پ.د.ک) و (حسیک) لە کۆبوونەوەیەکدا بە مەبەستی زەمینەسازی و دامەزراندنی بەرەیەکی یەکگرتوو[٣]. لەو دۆخەدا چەند بەرەیەك دامەزرا لەوانە

یەکەم - بەرەی جوقد

لە (١٢ی تشرینی دووەمی ١٩٨٠)، بەرەی نیشتمانیی نەتەوەیی دیموکراتی (الجبهة الوطنية القومية الديمقراطية)، (**جوقد** (ڕاگەیەندرا[٤]. کە چەند لایەنێکی عەرەبی و کوردی

(١) پ.د.ک، ڕاپۆرتی سیاسی یازدەمین کۆنگرەی (پ.د.ک) کۆنگرەی یەکگرتن، بڕیار و ڕاسپاردەکانی کۆنگرەی (١١)ی پارتی دیموکراتی کوردستان- یەکگرتوو، ٦-٢٦ی ئابی ١٩٩٣، ل٢٠-٢١.

(٢) ئەحمەد بانیخێڵانی، یادەوەرییەکانم، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی، ٢٠١٤، ل٣٤٢-٣٤٣.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ١٥).

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ١٦).

لـە خـۆ دەگرت: یەکێتیی نیشـتمانیی کوردسـتان، حزبی سۆسیالیسـتی یەکگرتووی کوردسـتان، حزبـی بەعسـی عەرەبیی ئیشتراکـی- سـەرکردایەتی هەرێمایەتیی عێراق (حـزب البعث العربي الاشتراكـي- قیـادة قطـر العراق)، بزووتنـەوەی عەرەبیی ئیشتراکـی (الحركة العربیـة الاشتراكیة)، حزبـی کۆمۆنیسـتی عیراقـی (الحـزب الشـیوعي العراقـی)، حزبـی ئیشتراکیی عێراقـی (الحزب الاشتراکـي العراقـی) و ڕێکخـراوی سـوپای گەلێـری بـۆ ڕزگارکردنـی عێـراق (منظمـة الجیـش الشـعبی لتحریـر العـراق)[١]. هـەروەک لـە ڕاگەیاندنـی بەرەکـەدا هاتبـوو: ئامانجـی ئـەم بەرەیـە ڕووخاندنـی حکومەتـی عێـراق و دامەزراندنی حکومەتێکی دیموکراسـی و دابینکردنی ئۆتۆنۆمـی بـوو بـۆ کوردسـتان، هەروەهـا گرێدانـی بزووتنـەوەی ڕزگاریخـوازی نیشـتمانی لـە عێراقـدا بـە بزووتنـەوەی ڕزگاریخـوازی عەرەبییـەوە یەکێـک لە ئامانجەکانـی دیکەی بـووە[٢]. بـەرەی (جوقـد) هەوڵێـک بـوو بـۆ فراوانکردنـی بـەرەی (تـوع) (التجمـع الوطنـی العراقی) بۆ ئـەوەی هەمـوو هێـزە کوردسـتانییەکان بگرێتەخـۆ[٣]، بـەڵام کێشـەیەکی گـەورە ڕووبـەڕووی بەرەکـە بـووەوە، ئەویـش دروسـتبوونی کێشـە و ناکۆکـی بـوو لـە نێـوان (پ.د.ک) و (ی.ن.ک) و سـەرەنجامیش سـەری کێشـا بـۆ دابەشـبوونی هێـزە کوردییـەکان. (پ.د.ک) لـەم بەرەیـە ئەنـدام نەبـوو، هەرچەنـدە چەنـد هەوڵێـک درا بـۆ بـە ئەندامبوونـی (پ.د.ک) لـەم بەرەیـە، بـەڵام هەوڵـەکان شکسـتیان هێنـا، لەبـەر ئـەوەی (ی.ن.ک) نەیدەویسـت (پ.د.ک) بەشـدار بێـت لـەم بەرەیـەدا[٤]. لـەم بارەیـەوە نەوشـیروان مسـتەفا نووسـیویەتی: «یەکێتی ئەیویسـت پارتـی تـەوق بخـات و لەمـەش هـەم بەعـس و هـەم حرکـە هـاوکاری یەکێتیـان دەکـرد»[٥]. لە لایەکـی دیکـەوە ناڕەزایـی زۆر لەنـاو سـەرکردایەتیی (حسـیک) پەیـدا بوو، چونکـە مەحموود عـوسمان بەبـێ ئـاگاداری سـەرکردایەتیی (حسـیک)، ئیمـزای لەسـەر چوونـە نـاو بـەرەی (جوقـد) کردبـوو، زۆرینـەی سـەرکردایەتیی (حسـیک) بۆچوونیـان پێچەوانـە بـوو، بۆیـە بـێ

(١) فاتح رسول، صفحات من تاريخ...، ج٢، ص٢٥٢-٢٥٣.

(٢) بـۆ زانیاریـی زیاتـر دەربـارەی ئامانجـی (جوقد)، بڕوانـە: الجبهة الوطنیـة القومیة الدیمقراطیـة في العراق، میثـاق الجبهـة الوطنیـة القومیـة الدیمقراطیـة في العـراق، ١٩٨٠، جریـدة الهـدف، ع(٤١٤)، ٢٢ تشریـن الثـانی ١٩٨٠، ص ص٢٠-٢٦.

(٣) سروە قـادر سمایـل، ئەزمـوونی کاری بەرەیـی لـە کوردسـتانی عێـراق ١٩٨٠-١٩٩٠، نامـەی ماسـتەری بڵاونەکـراوە، کۆلێـژی زانسـتە مرۆڤایەتییـەکان، زانکـۆی کۆیـە، ٢٠١٠، ل١٩.

(٤) دیدار لەگەڵ مەحموود عوسمان، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/١٩.

(٥) نەوشیران مستەفا ئەمین، پەنجەکان...، ل١٧٧.

ئاگایی خۆیان لەو هەنگاوە نیشاندا[١]. محەمەدی حاجی مەحموود لە بیرەوەرییەکانیدا نووسیویەتی: «لە بەرەی (جوقد) ڕێگە بە حسیک نەدەدرا، بەشداری بڕیارەکان بن، هەرچەندە هێزەکانی سۆسیالیست لە زۆربەی ناوچەکان باڵادەست بوو»[٢].

دوای سەرکردنی ئەندامێتی هەریەک لە (حشع و حسیک)، (جوقد) هیچ ڕۆڵ و قورسایی لە کوردستاندا نەما[٣]. دوای ئەوەی ئێران لە ساڵی (١٩٨٦) فاوی داگیر کرد، بەرەی (جوقد) بەیانێکی دەرکرد دژی داگیرکردنی فاو لە لایەن هێزەکانی ئێرانەوە، هەربۆیە لەسەر داوای ئێران نووسینگەی بەرەی (جوقد) لە سووریا لە (شوباتی ١٩٨٦) داخرا و چالاکییەکانی وەستێنرا[٤].

دووەم - بەرەی جود

دوای ڕازی نەبوونی (ی.ن.ك) لە هاتنی (پ.د.ک) بۆ ناو بەرەی (جوقد)، (پ.د.ک) بۆ ڕاگرتنی پارسەنگی هێز، لەگەڵ (حسیک و حشع)، لە (٢٨ی تشرینی دووەمی ١٩٨٠)، پەیمانی هاوکاریيان بەناوی بەرەی نیشتمانیی دیموکراتی (الجبهة الوطنية الديمقراطية) (جود) واژۆکرد[٥]. ئامانجی بەرەکە بریتی بوو لە ڕووخاندنی حکومەتی عێراق و دامەزراندنی حکومەتێکی هاوپەیمانی دیموکراتی، کە گەلی کورد لە سایەی ئەو حکومەتەدا بگاتە ئامانج و مافەکانی، هەروەها دانان بە مافەکانی کورد و کەمایەتییە نەتەوایەتییەکانی دیکە و ئازادکردنی گیراوە سیاسییەکان ئامانجی دیکەی بەرەکە بوو[٦]. جەنگی عێراق و ئێران دەرفەتێکی باشی بۆ هێزە بەرهەڵستکارەکانی

(١) بەهرۆز گەلاڵی، س.پ، ل١١٣.

(٢) محمد حاجی محمود، ڕۆژ ژمێری...، ب٢، ل١٩.

(٣) ژیلوان عبدالله ئەحمەد، س.پ، ل٦٨.

(٤) بۆ زانیاری زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ١٧).

(٥) ئێستگەی دەنگی کوردستانی- عێراق، مژدەی خۆشی خەبات و سەرکەوتنی ئیرادەی گەل، ١٩٨٠/١١/٢٩؛ صابر علي احمد، مسيرة العمل الجبهوي للحزب الديمقراطي الكردستاني- العراق ١٩٧٥-١٩٨٨، مطبعة خبات، ب.م، حزيران ١٩٨٨، ص٣٠؛ بەیان احمد حسین، شۆڕشا گولانێ دڤەرا بەهدینان ١٩٧٥-١٩٩١، چاپخانەی خانێ، دهۆک، ٢٠٠٧، ل٦٠.

(٦) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ١٨).

عێـراق ڕەخسـاندبوو، بـۆ یەکگرتنـی هێـزە چەکـدارەکان و خەباتـی هاوبـەش[١]، بـەڵام بوونـی ململانێـی بەرەیـی و بەشـداریی کردنـی (حسـیک و حشـع) لـە بـەرەی (جـود) ناکۆکییەکانـی زیاتـر کـرد، لـە کاتێکـدا هـەر دوو حـزب لـە بـەرەی (جوقـد) بەشـداربوون، هەرچەنـدە لـە بەیاننامـەی یەکەمـی (جـود) جەختیـان لەسـەر ئـەوە دەکـردەوە، کـە جێگـرەوەی (جوقـد) نییـە، ئامادەیـی خۆیـان نیشـاندا بـەرەی (جـود) هەڵبوەشـێننەوە، بـە مەرجـی وەرگرتنـی (پ.د.ک) لـە (جوقـد) و (بـەڵام (ی.ن.ک) و سـەرکردایەتی هەرێمیـی عێـراق (بەعـس) ڕازی نەبـوون. بۆیـە کەوتنـە دژایەتیکردنـی بـەرەی (جـود)[٢]، لـەو سـۆنگەیەوە جـەلال تاڵەبانـی دامەزراندنـی بـەرەی (جـود)ی بـە تەقینـەوەی بۆمبێـک چووانـد، هەروەهـا سـەرکۆنەی (حسـیک و حشـع) کـرد، چونکـە پێـی وابـوو ئـەم بەرەیـە دژی (ی.ن.ک) هاتووەتـە ئـاراوە[٣].

یەکەمیـن کۆبوونـەوەی لێژنـەی هاوبەشـی بـەرەی (جـود) لـە (٢٨ی کانوونـی دووەمـی ١٩٨١) ئەنجـام درا، لـە بەیانێکـدا چەنـد بڕیارێکـی دەرکـرد لەوانـە: پێکهێنانـی لێژنـەی بـاڵا و دانانـی دەسـتوور و چۆنیەتـی کارکـردن لەگـەڵ جەمـاوەر و ڕێکخسـتنەکان، پەیوەنـدی نێـوان پێشـمەرگەی حزبـەکان. لەسـەر بڕیـاری لێژنـەی بـاڵا سـکرتارییەتی بـەرە پێکهـات، لـە (٢٥-٢٦ ی ئـاداری ١٩٨١)، سـکرتارییەتی بـەرە یەکەمیـن کۆبوونـەوەی ئەنجـام دا و چەنـد بڕیارێکـی دەرکـرد، کـە گرنگترینیـان دەستنیشـان کردنـی نوێنـەری لایەنەکانـی بـەرە و دیاریکردنـی لێژنەکانـی پارێـزگای سـلێمانی، کەرکـووک، هەولێـر، دهـۆک و مووسـڵ[٤]. لـە (٨ی تەمـووزی ١٩٨١)یـش کۆبوونـەوەی لێژنـەی بـاڵای بـەرەی (جـود) بەڕێوەچـووە، چەنـد بڕیـار و ڕێنماییـەک سـەبارەت بـە پەیوەندییەکانـی جەمـاوەر و پێشـمەرگە، لـەو

(١) الجبهة الوطنية الديمقراطية في العراق، رسالة الى رؤساء الجبهة القومية للصمود والتصدي، ١٩٨١/٩/١٦.

(٢) پ.دک، بڵاوکراوەی ناوخۆ بۆ ئەندامان، ١٩٨٥/١/١؛ فاتح رسول، صفحات من تاريخ...، ج٢، ص٢٥٦؛ یوسف محمد بەرزنجی، یەکێتی نیشتیمانی...، ل٢٩٥.

(٣) محمد خدر، ڕۆژانی پێشمەرگایەتی، چاپخانەی ماردین، ب.ش، ١٩٩٩، ل٢٤؛ دەیڤد ماکداوڵ، س.پ، ل٥٤١.

(٤) ئێستگەی دەنگی کوردستان، لە پێناو پتەوکردنی بەرەی نیشتیمانی دیموکراتی لە عێراقدا، ١٩٨١/٦/٢٦؛ اللجنة العليا للجبهة الوطنية الديمقراطية العراقية، النظام الداخلي جود، جريدة كفاح الجبهة، ع(٩)، تشرين الاول ١٩٨٦، ص٥؛ کۆبوونەوەی لێژنەی بەرەی نیشتیمانی دیموکراتی عێراق، ڕۆژنامەی دەنگوباسی کوردستان، ژ(١٨)، ٢٨ ئایاری ١٩٨١، ل٣.

کۆبوونەوەیـەدا دەرکـراوە[١]. بـە تێپەڕینـی ماوەیەکـی کـەم بـەرەی (جـود) فـراوان بـوو، هەریـەک لـە پارتـی گـەل، پاسـۆک، حزبـی تەجەموعـی عێراقـی و حزبـی سۆسیالیسـتی عێراقـی، هاتنـە نـاو بەرەکـە. (جـود) خـاوەن ڕێکخسـتنی سـەربازیی بـوو، کـە بـە بەشـداریی سـەرجەم لایەنـەکان پێکهـێنرا بـوو، بۆیـە چالاکـی و کاری هاوبـەش لـە بەرەکـە ئەنجـام دراوە[٢].

سێیەم - بـەرەی هێـزە شۆڕشـگێرە ئیسلامـی و نیشـتیمانیەکان لـە عێـراق (الجبهـة القـوى الثوريـة الأسلاميـة والوطنيـة في العـراق)

لـە (بەهـاری ١٩٨١)، دامـەزرا ئەندامەکانـی بریتـی بـوون لـە: پارتـی دیموکراتـی کوردسـتان، حزبـی دەعـوە (حـزب الدعـوة)، بزووتنـەوەی سۆسیالیسـتی عـەرەب (الحركـة الاشتراكيـة العربيـة) و بەشـێک لـە لایەنگرانـی حزبـی بەعسـی سـوریا[٣]. لیـوا ڕوکـن حەسـەن ئەلنەقیـب، بـە سـەرۆکی بەرەکـە هەڵبژێـردراوە، ڕۆژنامەیەکیـان دەرکـردووە بـە نـاوی دەنگـی شۆڕشـی عێراقـی (صـوت الثـورة العراقيـة)، بـەڵام ئـەم بەرەیـە لـە سـاڵی (١٩٨٤) کاریگـەری نەمـاوە و هەڵوەشـاوەتەوە[٤]

دەتوانیـن بڵێیـن سـاڵانی جەنگـی عێـراق- ئێـران و سـەرەتای خەباتـی بەرەیـی و دامەزراندنـی (جـود) و (جوقـد)، وا چـاوەڕوان دەکـرا خەباتـی هێـزە سیاسـی و بەرهەڵسـتکارەکانی عێـراق یـەک بخـات، بـەڵام دۆخەکـە پێچەوانـە بـووەوە، هـەر حزبێـک دەیویسـت چەنـد هێـز و گروپێـک بـۆ لای بەرەکـەی خـۆی ڕابکێشـێت[٥]، سـەرەڕای

(١) بـۆ زانیاریـی زیاتـر دەربـاری بڕیـارەکان، بڕوانـە: بـەرەی نیشـتیمانی دیموکراتی عێـراق، ئامۆژگارییـەکانی لێژنـەی بـەرزی بـەرەی نیشـتیمانی دیموکراتی عێـراق دەربـارەی پەیوەنـدی لەگـەڵ جەمـاوەر، ١٩٨١/٧/٨.

(٢) محەمەد مەلا قادر، سەربردە، دەزگای چاپ و بڵاوکراوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٩، ل١٥٥.

(٣) بـۆ زانیاریـی زیاتـر، بڕوانـە: م.س/ پ.د.ک، بەیاننێکـی گرینـگ، ١٩٨٠/٧/١٧؛ بەیـانی ڕزگاری نیشـتیمانی ئیسلامـی لەعێراقـدا، ڕۆژنامـەی خەبـات، ژ(٥٤٠)، گـوڵان و حوزەیـرانی ١٩٨٠، ل٤-٥؛ پ.د.ک، بەلاغـی کۆتایـی، ڕاپـۆرتی سیاسـی و پرسـیار و ڕاسـپاردەکانی کۆنگـرەی ١١، س.پ؛ کریـس کۆچێـرا، بزوتنـەوەی نەتەوەیـی...، ل٦٠.

(٤) بـۆ زانیـاری زیاتـر، بڕوانـە: علي سـنجاري، القضيـة الكرديـة وحـزب البعـث الاشتراكي في العـراق، ج٢، مطبعـة خـاني، دهـوك، ٢٠٠٩، ص ص٢٤٨-٢٥٧؛ حبيـب محمـد كريـم، م.س، ص١٦٩.

(٥) جەمال نەبەز، ئێستا و پاشەڕۆژی کورد...، ل٢٢٦.

دروستبوونی كاری بەرەیی نەتوانرا ناكۆكییەكان چارەسەر بكرێن، ململانێكان بە جۆرێكی تر سەریان هەڵدایەوە، ئەم جارەیان ململانێی بەرەیی جێگای ململانێی حزبی گرتەوە[١]

چوارەم - بەرەی كوردستانی

بە مەبەستی ئاشتبوونەوەی گشتی حزبە كوردی و كوردستانییەكان جەلال تاڵەبانی سكرتێری گشتی (ی.ن.ك)، لە (٢١ی ئاداری ١٩٨٤) لە میانەی كۆبوونەوەی جەماوەری فراواندا بانگەوازێكی ئاراستەی لایەنەكانی بەرەی جود كرد[٢]، شكستهێنانی دانوستانەكانی (ی.ن.ك) و حكومەتی عێراق لەساڵی (١٩٨٤) بۆیە (ی.ن.ك) بە تەنها مایەوە و ئەو هیوایەشی كە هەیبوو یەكلایەنە لە رێی دانوستان لەگەڵ عێراق مافێك بۆ كورد دەستەبەربكات لە دەستیدا، بۆیە پێویستی بە ئاشتبوونەوە هەبوو[٣]، پرۆسەی ئاشتبوونەوەی گشتی لە شاخ هۆكار و ڕووداوێكی گرنگ بوو كە پاش شەڕی براكوژی هێزە سیاسییەكان ئاشتبوونەوە، دواجار لایەنەكانی بەرەی جود بە دەم بانگەوازەكەی (ی.ن.ك) بۆ ئاشتبوونەوە چوون، سەرەتای ئاشتبوونەوەی (ی.ن.ك و حسك) لە گوندی ناوگردان لە شارەزوور، دواتر لەسەر ئاستی كوردستان ئاشتبوونەوەی (ی.ن.ك) و (پ.د.ك) لە ساڵی (١٩٨٦) زەمینە سازی بوو بۆ دامەزراندنی بەرەی كوردستانی[٤]، بەوەی سەرجەم حزبە كوردستانی و عێراقییەكان كۆ بكاتەوە. لە (نیسانی ١٩٨٧) جەلال تاڵەبانی لە بروسكەیەكدا، كە ئاراستەی سەرجەم حزبە سیاسییەكانی كردبوو، پێشنیازی دامەزراندنی بەرەی كوردستانی كردبوو[٥]، **هەربۆیە** هێزە سیاسییەكان بەدەم پێشنیاز و بانگەوازەكەی تاڵەبانییەوە چوون، بە مەبەستی پێكهێنانی بەرەی كوردستانی. نوێنەری هەر یەك لە حزبە كوردییەكانی: (ی.ن.ك، پ.د.ك، پاسۆك، حسك و پ.د.گ.ك)، لە (١٨ی

(١) الجبهة الوطنية الديمقراطية العراقية، بيان الي الشعب العراقي، ١٩٨١/١/٢٨؛ عەلی تەتەر نێروەیی، براقی...، ل١٩٤.

(٢) سەلام عەبدولكەریم، س.پ، ل١٦٨.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: ی.ن.ك، گفتوگۆی شۆڕش لەگەڵ میری، كانوونی دووەمی ١٩٨٥.

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: سەلام عەبدولكەریم، س.پ، ل١٦٨بەدواوە.

(٥) پێشنیاری دامەزراندنی بەرەی كوردستانی، ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، ژ(٤)، نیسانی ١٩٨٧، ل١.

تەمـووزی ١٩٨٧) کۆبوونـەوە و لەسـەر دامەزراندنـی بـەرەی کوردسـتانی کـۆك بـوون[١]. لـە (٣٠ی تەمـووزی ١٩٨٧)دا، ئامانجـی بـەرەی کوردسـتانی دەسـت نیشـان کـرا، هەنـگاوی دووەمـی کۆبوونـەوەکان لــە (ئەیلوولــی ١٩٨٧)، بریتــی بــوو لــە داڕشــتنی بەرنامــەی بـەرە، بـۆ ئـەم مەبەسـتە (ی.ن.ک) پرۆژەیەکـی بـە نـاوی پـرۆژەی گەڵاڵەنامـەی بـەرەی کوردســتانی (مشروع میثــاق الجبهــة الکردســتانیة) ئامــادە کردبــوو[٢]. لــە چوارچێــوەی دامەزراندنـی بـەرە، (پ.د.ک) لـە (سـەرەتای ١٩٨٨) لـە بەیانێکـدا ڕایگەیانـد: ئامادەیـە بـۆ پێکهێنانــی بەرەیەکــی کوردســتانی لەســەر هــەر ئاســتێک ڕێکبکەوێــت و ببێتــە مایــەی هەماهەنگـی و یەکخسـتنی هێـزەکان[٣]. لـە یەکەمیـن کۆبوونـەوەی بـەرەی کوردسـتانیدا، کــە بــە بەشــداریی (٦) حزبەکــەی ناوبــەرە لــە (٧-٩ی حوزەیرانــی ١٩٨٨) لــە خواکــوڕک بەڕێوەچــوو، واژۆیــان لەســەر پێکهێنانــی بــەرەی کوردســتانی کــرد[٤]. لــە (ئابــی ١٩٨٨) یــش نوێنەرانــی حــزب و لایەنــە سیاســییەکان بــۆ بڕیــاردان لەســەر پەیــڕەو و پرۆگرامــی بـەرەی کوردسـتانی کۆبوونـەوە[٥]، لـە کۆبوونەوەکـە پەیـڕەوی ناوخـۆی بـەرە پەسـەند کـرا، هەروەهــا بڕیــار لەســەر دامەزراندنــی چەنــد دامودەزگایەکــی بــەرە درا لەوانــە: دەزگای پەیوەنــدی گشــتی، دەزگاکانــی لەشــکری، ڕاگەیانــدن، دارایــی و مەکتەبــی تەنفیــزی[٦]. نووسـینگەی سـەربازیی پێکهـات لـە: ئەبـو تـارا (حشـع)، مـولازم بابەکـر (پ.د.ک)، مـولازم عومـەر (ی.ن.ک)، شـێروان شـێرەوەندی (حسـک) و مـولازم شـوان (پاسـۆک)[٧]. هەرچەنـدە دامەزراندنـی بـەرەی کوردسـتانی دواکـەوت، بـەڵام کاریگـەری هەبـوو لەسـەر یەکخسـتنی

---

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر، بڕوانـە: بیـان عـن اجـتماع الاحـزاب الوطنیـة الکردیـة حـول اقامـة جبهـة في کردسـتان العـراق، جریـدة خبـات، ع(٥٧١)، تمـوز ١٩٨٧، ص ص١-٦.

(٢) بـۆ زانیاریـی زیاتـر، بڕوانـە: ئازاد مستەفا، کورتە باسێکی بـەرەی کوردسـتانی، دەزگای چاپەمەنی شـەهید فەرهـاد، سـوید، ١٩٨٨، ل٣٣؛ ڕۆژنامـەی ڕێبازی نـوێ، ژ(٨)، ئـابی ١٩٨٧، ل١.

(٣) بەرەی کوردستانی دامەزرێ، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٥)، کانونی دووەم ١٩٨٨، ل٥.

(٤) ڕاگەیاندنێـک لـە کۆبوونـەوەی سـەرکردایەتی سیاسـی بـەرەی کوردسـتانی عێراقـەوە، سـەرەتای حوزەیرانی ١٩٨٨، ڕۆژنامـەی ڕێبـازی نـوێ، ژ(٦)، حوزەیـرانی ١٩٨٨، ل١و٤؛ فاتـح ڕەسـول، بنچینـە و مێـژووی بیرۆکـەی چـەپ لـە کوردسـتاندا، سـتۆکهۆڵم، ٢٠٠١، ل٣٦٦.

(٥) سەلام عەبدولکەریم، س.پ، ل١٨٧.

(٦) بـۆ زانیاریـی زیاتـر، بڕوانـە: ح.د.ک، فـرع اوروبـا، وثائـق الجبهـة الکردسـتانیة العـراق، ایـار ١٩٨٨، ص ص٣٠-٣٣.

(٧) پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٣/١٦.

خەباتــی چەکداریــی کــورد و دامەزراندنــی کۆمیتــەی ســەربازیی و چالاکیــی هاوبــەش، هەرچەنــدە بــەرە کەموکــوڕی تێــدا هەبــوو، وەک سســتی لــە هێــزە چەکــدارەکان و کــەمتر تێکــەڵاوی هێــزەکان، هەروەهــا زیاتــر فەرمانــی حزبەکانیــان جێبەجــێ دەکــرد، ئەمــەش کاریگــەر و دەرهاوێشــتەی شــەڕ و ململانێــی ناوخۆیــی پێــشتر بــوو، بــەڵام ســەرەتایەکی بــاش بــوو، بــۆ یەکخســتنی هێــزە چەکــدارەکان و بەدەســتهێنانی دەرەنجامــی بــاشتر

باسی دووەم

کاریگەری تێکۆشانی بەرەیی لەسەر خەباتی چەکداریی کورد

قۆناغی تێکۆشانی بەرەیی، کاریگەری ئەرێنی لەسەر خەباتی چەکداریی کورد هەبوو. هەربۆیە کاتێک گۆڤاری (Sunday Times)ی لەندەنی، لە ڕۆژی (١٥ی ئایاری ١٩٨١) نووسیویەتی: «لە مانگەکانی دواییدا چالاکیی شۆڕشگێڕانە لەپێناو ئۆتۆنۆمی لە عێراقدا، لە ناوچە کوردییەکان پەرەی سەندووە»[١]. بەپێی چەندان ئاماژە و بەڵگەی مێژوویی، چالاکیی هاوبەشی بەرەیی لەو ماوەیەدا دژی حکومەتی عێراق لە زیادبووندا بووە، هەر بۆ نموونە لە (٩ی شوباتی ١٩٨١) لە چالاکییەکی هاوبەشی (پ.د.ک) و (حسیک)، لە گوندی ڕێشین لە سەید سادق، پێشمەرگە ڕووبەڕووی هێزێکی زۆری سوپا و مەفرەزە تایبەتەکان بوونەتەوە، لە ئاکامدا بووەتە هۆی کوژرانی (٢٠) سەرباز و برینداربوونی (٣٠)ی دیکە[٢]. لە چوارچێوەی چالاکیی هاوبەش لە (١٧ی نیسانی ١٩٨١) دەستەیەک پێشمەرگەی (حشع) لەلایەن سوپای عێراق لە ناوچەی ئالان حاسڵ لە ناوچەی شارەزوور گەمارۆ درابوون، هەربۆیە پێشمەرگەکانی هەرێمی یەکی (حسیک) لەگەڵ پێشمەرگەکانی پاسۆک، وەک هێزی پاڵپشتی بە هانای هێزە گەمارۆدراوەکە چوونە[٣]، دوای ڕووبەڕووبوونەوەیەکی سەخت توانییان هێزەکەی حکومەت تێکبشکێنن و زیانێکی زۆری مرۆیی و ماددی لە سوپای عێراق

---

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: بزوتنەوەی کوردایەتی لە ڕۆژنامەکانی جیهانی و ناوچەیی، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٤٧)، ئەیلولی ١٩٨١، ل٩.

(٢) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: العمليات لشهري كانون الثاني وشباط عام ١٩٨١، جريدة اخبار كردستان، ع(١٢)، ١٩٨١/٢/٢، ص٣.

(٣) پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٣/١٦.

بـدەن[١]، لـە ئاکامـی ئـەو چالاکییـەدا (٦٤) سـەرباز و ئەفسـەر کـوژراون، لەگـەڵ دەسـت گرتـن بەسـەر ژمارەیـەک لـە کەلوپـەلی سـەربازی. زیانـەکانی پێشـمەرگە لـەو شـەڕەدا شـەهیدبوونی (٩) پێشـمەرگە و برینداربـوونی (١٢)ی دیکـە بـووە، هەروەهـا بـە هـۆی بۆردومـانی هێـزەکانی حکومـەت (٢) هـاووڵاتی مـەدەنی کـوژران و (٦) هـاووڵاتی دیکـەش برینـدار بوونـە، لەگـەڵ زیـان لـێ کەوتنێکـی زۆری مـاددی لـە ناوچەکـە[٢]

جێـگای ئاماژەیـە پێشـمەرگەکانی (پ.د.ک) و (حشـع)، لـە (١٩-٢٠ نیسـانی ١٩٨١)، پێکـەوە هێرشـیان کـردە سـەر بنکەیەکـی سـەربازیی سـوپای عێـراق لـە ناوچـەی (دەرکار) ی قـەزای زاخـۆ، شـەڕەکە زیاتـر لـە کاتژمێرێکـی خایانـد، هێزەکانـی پێشـمەرگە دەسـتیان بەسـەر بنکـە و بارەگاکانـی سـوپادا گـرت و زیانێکـی زۆری مرۆیـی و ماددییـان لـە سـوپا دا[٣]. لـە چالاکییەکـی دیکـەی پێشـمەرگەکانی (پ.د.ک) و (حشـع) لـە (١٩٨١)، بـۆ سـەر بنکـەو بـارەگاکانی سـوپای عێـراق لـە ئامێـدی، بـووە هـۆی کـوژرانی (٤) سـەرباز و برینـدار بـوونی (٣)ی دیکـە[٤]. بەپێـی ئامارێـک لـە (١ی ئـاداری١٩٨١ تـا ١ی ئەیلوولـی ١٩٨١)، بـەرەی (جـود) (١٨) چالاکیـی هاوبەشـی ئەنجـام داوە، زیانەکانـی سـوپای عێـراق لـەو ماوەیـەدا بریتـی بـووە لـە کوژرانـی (٣٨٩) سـەرباز و برینداربوونـی (٢١٧)ی دیکـە[٥].

لـە لایەکـی دیکـەوە هەرچەندە بە هـۆی ململانێی ناوخۆیـی و دەرکردنی پێشـمەرگەکانی پاسـۆک لـە ناوچـەی شـارەزوور، چالاکیـی بەرەیـی بـەرەو کـزی هەنـگاوی هەڵنـا و کاری کردە سـەر کەمبوونـەوەی چالاکییـە هاوبەشـەکان لـە ناوچەکانـی سـلێمانی و دەوروبـەری، بـەڵام هەرێمـی (١)ی حسـک بـە فەرماندەیـی محەمـەدی حاجـی مەحمـوود لـە شـاخی سـورێن و دەوروبـەری هـەر چـالاک بـوون[٦]، هـەروەک لە نووسراوێکی هاوبەشـی (حشـع) و (حسـک)

(١) تیشـکێک لـە خـۆری کوردایـەتی دێرێـک لە داسـتانی بەچکەشـێرانی نەتەوەیی، گۆڤـاری ئاڵای سـور، ژ(٤)، مایسی ١٩٨١، ل٣٨-٣٩.

(٢) حیـزبی سۆسیالیسـتی یەکگرتـووی کوردسـتان، مەکتـەبی ڕاگەیانـدن، داسـتانێکی قارەمانێتـی حزبمـان و هێـزە نیشـتیمانییەکانی شـۆڕش لـە ناوچـەی شـارەزوردا، ١٩٨١/٤/٢٧

(٣) احتلال ربیة دەرکار زاخو، جریدة اخبار کردستان، ع(١٥)، ٢٣ نیسان ١٩٨١، ص٢.

(٤) جزئیات حملات جدید پیشمرگان کرد عراقی به ارتش صدام، اطلاعات، شماره (١٦٣٦١)، ١٣٥٩، ص١٢.

(٥) احصائیـة للعملیـات العسـکریة للجیش الثوري الکردسـتاني، جریدة اخبـار کردسـتان، ع(٣٠)، ١٩٨١/٩/٢١، ص٢-٣؛ چالاکی لەشـکری شۆڕشـگێڕانی کوردسـتان، ڕۆژنامەی خەبـات، ژ(٥٤٧)، ئەیلـولی ١٩٨١، ل١٠.

(٦) پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٣/١٦.

ئاراستەی (پ.د.ک) و (پاسۆک) کراوە، داوا دەکەن هێزێکی (١٠٠-١٥٠) کەسی ئامادە بکەن بۆ ناوچەکانی شارەزوور بە مەبەستی لێدانی بنکە و بارەگاکانی سوپای عێراق لە ناوچەکە[١]

دەتوانین بڵێین ڕاستە ململانێی ناوخۆیی کاری کردووەتە سەر کاری بەرەیی، لەم چوارچێوەیەشدا پەیوەندییەکانی (پ.د.ک و ی.ن.ک) ئەندامانی بەرەی (جود) بەرەو ئاڵۆزی ڕۆیشت، چەندین پێکدادانی چەکداری لە نێوانیان ڕوویدا[٢]. شەڕی ناوخۆیی کاریگەری خراپی هەبوو لەسەر خەباتی چەکداری، هەڵبەتە دوای هەڵگیرسانی جەنگی عێراق- ئێران دەرفەتێکی لەبار ڕەخسا بۆ حزبە کوردییەکان، کە لە بەرەیەکی یەکگرتوو درێژە بە خەباتی چەکداری بدەن، بەڵام بە هۆی ململانێی ناوخۆیی لەسەر هەژموون و گومرگ، بووە هۆی بەفیڕۆدانی وزە و توانایەکی زۆری مرۆیی لە شەڕی ناوخۆییدا. لە لایەکی دیکە سەرقاڵبوونی حزبە کوردییەکان بە شەڕی ناوخۆیی، کاری حکومەتی عێراقی ئاسان کرد بوو، چونکە لە بری بەکارهێنانی هێز بۆ لاوازکردنی حزبە کوردییەکان، شەڕ و ململانێی ناوخۆیی حزبەکان باشتر خزمەتی ئامانجەکانی حکومەت دەکرد[٣]

لە ئامارێکدا چالاکی هێزەکانی (جود) لە (٢٢ی حوزەیرانی ١٩٨٢ تا ٢٣ حوزەیرانی ١٩٨٣)، بڵاوکراوەتەوە، (٢٤) چالاکییان ئەنجامداوە، توانیویانە زیانێکی زۆری ماددی و مرۆیی لە سوپای عێراق بدەن[٤]. هەروەها لە (٢٣ی حوزەیرانی ١٩٨٣ تا ٢٩ی شوباتی ١٩٨٤)، هێزەکانی بەرەی (جود) (١٨) چالاکیی هاوبەشیان ئەنجام داوە[٥]. بە هۆی زیادبوونی چالاکییە هاوبەشەکان سوپای عێراق لە (شوباتی ١٩٨٤) بە پاڵپشتی فەوجی جاش، بۆردومانی گوندەکانی (ماوان، سرێشمە و دۆڵی ڕۆست)یان لە ناوچەکانی باڵەک کرد، لە ئەنجامدا زیانێکی زۆر لە خەڵکی مەدەنی کەوت، هەربۆیە هێزەکانی (پ.د.ک)

(١) بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی دەقی نامەکە، بڕوانە: محمد حاجی محمود، ڕۆژ ژمێری...، ب٢، ل٥١٢.

(٢) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی شەڕی ناوخۆ، بڕوانە: شیلان حاجی شەریف، ناکۆکی و شەڕی ناوخۆیی پارتە سیاسیەکانی باشووری کوردستان لە ساڵانی ١٩٧٥-١٩٩٢، چ٢، ب.ش، ٢٠٢١؛ سەلاح ڕەشید، شەڕی ناوخۆ بۆچی سەری هەڵدا چۆن گەشەی کرد سەرەنجام، ناوەندی ڕۆشەنبیری ئەدیبان، ب.ش، ٢٠٢٠، ل١٩٤ بەدواوە

(٣) دیدار لەگەڵ مەحموود عوسمان، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/١٩.

(٤) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٤٨)، ئاب ١٩٨٣، ل٣.

(٥) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٤٩)، کانوونی دووەمی ١٩٨٤، ل٣؛ فعليات الجيش الثوري الكردستاني، جريدة خبات النضال، ع(٥٥٠)، شباط ١٩٨٤، ص٣.

و (حسک) و (حشع)، لە دژە هێرشێکدا ڕووبەڕوویان بوونەوە و پاشەکشەیان بە سوپا کرد[١]. لە (١٩-٢٠ ئابی ١٩٨٤) هێزێکی هاوبەشی (حسک) و (پ.د.ک) و (حشع) هێرشیان کردە سەر بارەگای فەوجی سەربازیی لە بامەڕنێ و ڕێکخراوی حزبی بەعس و بارەگاکانی دەوروبەری، لە ئاکامدا زیانێکی زۆریان لە بارەگای فەوج و بنکەکانی دەوروبەری دا، هەروەها بووە هۆی کوژرانی (٨) سەرباز و بریندابوونی (٧)ی دیکە[٢]. لە بەرانبەردا (لە ٢٨ی ئابی ١٩٨٤)، سوپای عێراق بە پاڵپشتیی فڕۆکەی جەنگی و هێزێکی زرێپۆش و جاش هێرشیان کردووەتە سەر گوندەکانی ناحیەی مانگیش و هەڵمەتیان بۆ پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) و (حشع) و (حسک) بردووە. لە ئاکامی ئەو هێرشە دا سوپا زیانێکی زۆری بەرکەوتووە و بووەتە هۆی کوژرانی (٤٥) سەرباز. هەرچی هێزەکانی پێشمەرگەیە ئەوا (٤) شەهید و (٥) بریندااریان هەبووە[٣]. لە درێژەی خەباتی چەکداریی بەرەیی لە ماوەی ساڵی (١٩٨٤)، پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) و (حشع) و (حسک)، (٤٦) چالاکییان لە ناوچە جیاجیاکانی باشووری کوردستان ئەنجام داوە[٤].

لە ساڵی (١٩٨٥) هێزەکانی (جود) بەردەوام بوون لە چالاکی چەکداریی بەرەیی دژی حکومەتی عێراق، هەروەک لە کۆبوونەوەیەکی ئاسایی لێژنەی باڵای بەرەی جود (کۆتایی کانوونی دووەمی ١٩٨٥) ئەنجام دراوە، لە بەرنامە و چالاکی چەکداری بەرەیی کۆڵیوەتەوە، کەوا هێزەکانی پێشمەرگە توانیویانە چەندین چالاکی بەرەیی دژی حکومەتی عێراق ئەنجام بدەن[٥]. دەتوانین بڵێین ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی بەرەی (جود) لە سنووری سووریا تا سنووری ئێران لە ژێر دەسەڵاتیاندا بوو، لە هەندێک شوێن دەگەیشتە دەیان کیلۆمەتر، مەترسییەکی گەورەیان لەسەر حکومەتی عێراق دروست

(١) دوو نەبەردی لە ناوچەی باڵەک، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٢٢)، ئاداری ١٩٨٤، دوالاپەڕە.

(٢) چالاکی بەرەیی، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٢٦)، ئابی ١٩٨٤، دوالاپەڕە

(٣) جريدة كفاح الجبهة، ع(٣)، ايلول ١٩٨٤، ص١و٧.

(٤) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٥٤-٥٥٥)، کانوونی دووەم و شوبات ١٩٨٥، ل٣.

(٥) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ١٩).

کردبـوو[١]. بەپێـی ئامارێـک چالاکییەکانـی بـەرەی (جـود) لـە مـاوەی (١٩٨٥) لـە ناوچـە جیاجیاکانـی کوردسـتان گەیشـتووەتە (٣٣) چالاکـی چەکـداری[٢].

حکومەتـی عێـراق بـە بیانـووی پشـتگیریکردنی پێشـمەرگە، هێرشـەکانی بـۆ سـەر گوندەکانـی کوردسـتان چـڕ کـردەوە، بـۆ نموونـە لـە (١٢ی ئـاداری ١٩٨٦)، هێزێکـی زۆری سـوپای عێـراق بە پاڵپشـتیی فەوجەکانـی جاش، هێرشـیان کردووەتە سـەر گونـدی (ئازیکەند) ی سـەر بـە قـەزای مەخمـوور، لـە هەمـان کاتـدا دەسـتەیەک چەکـدار لـە هێزەکانـی (جـود) لـەو ناوچەیـەدا دەبـن، بـەر لەوەی سـوپا هێـرش بکاتە سـەر گوندەکـە، هێزەکانی پێشـمەرگە لـە دەشـتی قـەراج ڕووبەڕوویـان بوونەتـەوە و پاشەکشـەیان بـە سـوپا و جاشـەکان کـردووە، زیانیـان لێـداون و بووەتـە هـۆی کوژرانـی (٧) سـەرباز و جـاش لەگـەڵ بریندارێکـی زۆر[١]. چالاکییـە هاوبەشـەکانی هێـزی پێشـمەرگە، دوای ئاشـتبوونەوەی گشـتی زیاتر کاریگـەر بوون. لە (٢٦-٢٧ی ئەیلوولی ١٩٨٦) هێزێکی هاوبەشـی (حسـک) و (پاسـۆک) و (ی.ن.ک)، هێرشـیان کـردە سـەر بەرزاییەکانـی قەیـوان، لـە مـاوەی (٥) کاتژمێـردا دەسـتیان بەسـەر ڕەبییەکانـی سـوپای عێراقـدا گـرت[٤]، لـە (٢٧ی تشرینـی یەکەمـی١٩٨٦) هێزێکـی زۆری حکومـەت بـە پاڵپشـتی زیـاد لـە (١٠٠) ئۆتۆمبێلـی سـەربازی و (١٠) تانـك و (٥٠) زرێپـۆش بـە مەبەسـتی گـەڕان و پشـکنین بـەرەو گوندەکانـی دەشـتی هەولێـر لـە پـێشڕەوی دابـوون، دوای گـەڕان و پشـکنین لـە گونـدی ترپەسـپیان لـە لایـەن هێزێکـی هاوبەشـی (پ.د.ك) و(حزبـی سۆسیالیسـتی کوردسـتا- عێـراق/ ئیتیجاهـی دیموکراتـی شۆڕشـگێڕ)[٥]، ڕووبەڕووبوونـەوە، هێزەکانـی پێشـمەرگە توانییـان سـوپای عێـراق تێـك بشـکێنن و زیانێکـی زۆری مرۆیـی

(١) عـەلی تەتـەر نێروەیـی، بزاڤـی...، ل٣٧٣؛ نیروهـای مبـارز عراقـی دەهـزار کیلـومتر مربـع از اراضی شمال عـراق را ازاد وهشـتصد نفـراز مـزدوران بعثـی رابـە اسـارت گرفتنـد، رسـالت، شماره (١٠٢)، ٢٨ اردیهشـت ١٣٦٥، ص١٢.

(٢) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٥٨-٥٥٩)، کانوونی دووەمی ١٩٨٦، ل٣.

(١) پێشـمەرگە هێزێکـی گـەورەی دوژمـن تێـک دەشـکێنن، ڕۆژنامـەی ڕێـگای ئـازادی، ژ(٢)، سـاڵی یەکـەم، ئایـاری ١٩٨٦، ل١-٥.

(٤) بۆ زانیاری زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٢٠).

(٥) ئیتیجاهـی دیموکراتـی شۆڕشـگێر: بەهـۆی جیابوونـەوەی باڵـی قـادر عەزیـز لـە (حسـك) لـە (١٢ی کانـوونی یەکەمـی ١٩٨٥)، لـە ژێـر نـاوی حیـزبی سۆسیالیسـتی کوردسـتان-عێراق/ ئیتجاهـی دیموکـراتی شۆڕشـگێر، درێژەیـان بـە خەبـاتی سـیاسی و چەکـداری خۆیانـدا. کاوە تەیـب جـەلال، س.پ، ل٣٣٨.

مادییان لێ بدەن، بریتی بوو لە : كوژرانی (١٧٠) سەرباز و جاش لەگەڵ بریندار بوونی (١١٠)ی دیكە، خستنە خوارەوە (٢) كۆپتەری جەنگی، لە هێزەكانی پێشمەرگەش (٢) شەهید و (٤) بریندار هەبوو[١]، لە سۆنگەی پەرەسەندنی چالاكییەكاندا چاودێریی حكومەت و زانیاریی هەواڵگریی لەسەر هێزەكانی پێشمەرگە چڕتر بووەوە، حكومەت زانیاری لەسەر جۆری چەكەكانی پێشمەرگە و ژمارەیان كۆدەكردەوە، دواتر هێزەكانی سوپا و فەوجەكانی جاش ئاگادار دەكرانەوە بۆ ڕێگری لە چالاكیی پێشمەرگە. بۆ نموونە لە دوای ئەوەی هێزێكی هاوبەشی (پ.د.ك) و (ی.ن.ك) و (حشع) ئامادەكاری تەواویان كردبوو بۆ هێرشكردنە سەر فەوجەكانی پاسەوانی نەوت لە دیبەگە و دووبز. لەم سۆنگەیەوە دەزگا ئەمنییەكان ئاگادار كراونەتەوە، ڕێوشوێنی توندی ئەمنی بگرنەبەر[٢]، هەروەك لە بروسكەیەكی نهێنیی دەزگا ئەمنییەكانی حكومەتی عێراق، لە (تشرینی دووەمی ١٩٨٦)دا هاتووە: «دەستەیەك چەكداری (حسك) و (ی.ن.ك) هاتوونەتە گوندی كەردز سەر بەناحیەی قوشتەپە، دەیانەوێت شەو هێرش بكە نە سەر قوشتەپە»[٣]، بەڵام لە لایەن مەفرەزەیەكی جاش لە گوندی (كەردز) ڕووبەڕوویان بوونەتەوە و ڕێگرییان لێ كراوە بۆ ئەنجامدانی چالاكییەكە[٤]. لە (زستانی ١٩٨٦)، حكومەتی عێراق لە سێ قۆڵەوە هێرشی بردووەتە سەر دۆڵی سماقولی، پێشمەرگەكانی (حسك) و (ی.ن.ك) و (پ.د.ك) و

---

(١) حیزبی سۆسیالیستی كوردستان/ ئیتیجاهی دیموكراتی شۆڕشگێڕ، بەلاغی عەسكەری تایبەت، ١/ ١١/ ١٩٨٦؛ داستانێكی قارەمانانە، گۆڤاری سەفین، ژ (٤١-٤٢)، تشرینی یەكەم و دووەمی ١٩٨٦، ل١٣؛ جەمال مورتكە، چیا خۆی دەنوسێتەوە نوسینەوەی ڕۆژە سەختەكانی خەبات ١٩٨٦، بەرگی پێنجەم، چاپی یەكەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، ٢٠١٢، ل٩٩-١١٠

(٢)بۆ زانیاری زیاتر، بڕوانە: (پاشكۆی ژمارە ٢١).

(٣) بۆ زانیاری زیاتر، بڕوانە: (پاشكۆی ژمارە ٢٢).

(٤)نامەی ئەلیكترۆنی مام غەفوور، سلێمانی،٢٠٢٢/٩/٢٠. ناسراو بە مامە غەفە لە ساڵی (١٩٤٠) لە دایكبووە، لە ساڵی (١٩٦٣) پەیوەندی بە ڕیزەكانی (پ.د.ك) كردووە، لەو ساڵەدا بووەتە پێشمەرگە، لە (١٩٧٩) پەیوەندی كردووە بە (حسیك)، بووەتە فەرماندەی هەرێمی حەوتی قەرەچووغ، لە ساڵی (١٩٨٤) پەیوەندی بە (ی.ن.ك) كردووە ئێستا لە سلێمانی نیشتەجێیە

(حشع) بە فەرماندەیی کۆسرەت ڕەسووڵ، ڕووبەڕوویان بوونەتەوە[١]، شەڕەکە سەرەتا لە بەرژەوەندیی سوپای عێراق بووە، چونکە بەردەوام بە پاڵپشتیی هەلیکۆپتەر بۆردومانی پێشمەرگەی کردووە، بەڵام دواتر هێزەکانی سوپای عێراق پاشەکشەیان کرد، بە هۆی ئەوەی هێزەکانی (پ.د.ک) لە بادینان هێرشیان کردبووە سەر فەوجێکی سوپای عێراق، حکومەت بۆ نەهێشتنی مەترسییەکانی سەر سوپاکەی لە بادینان، ئەو هێزەی سماقولی، وەک هێزێکی پاڵپشتی، گواستووەتەوە بۆ بادینان. هەربۆیە شەڕەکەی دۆڵی سماقولی لە بەرژەوەندیی هێزەکانی پێشمەرگە کۆتایی هاتووە[٢].

لە (سەرەتای ١٩٨٧)، سوپای عێراق، بە مەبەستی گرتنی بارەگاکانی هێزە کوردستانییەکان، هێرشێکی فراوانی کردە سەر ناوچە ئازادکراوەکان لە بناری قەندیل، بەڵام هێزەکانی پێشمەرگەی (پ.د.ک) و (حسک) و (حشع) و (ی.ن.ک) ڕووبەڕوویان بوونەوە و زیانێکی زۆریان بە سوپای عێراق گەیاندووە[٣]، ئەمەش پێشمەرگەی ڕژدتر کرد لەسەر باوەڕەکانیان بە خەباتی هاوبەشی بەرەیی، بۆیە لە چالاکییەکی هاوبەشدا لە (١٩-٢٠ی نیسان ١٩٨٧) هێزەکانی (پ.د.ک)، (ی.ن.ک)، (حشع) و (حسک)، لە دوو تەوەرەوە هێرشیان کردە سەر ناحیەی قەرەداخ و لە ماوەیەکی کەمدا دەستیان بەسەر

(١)دیدار لەگەڵ سەید کاکە، هەولێر، ٢٠٢٢/٦/٢١. سەید ئیسماعیل سەید عومەر ناسراو بە سەید کاکە لە (١٩٣٢) لە گوندی مورتکەی گەورە لە ناحیەی قوشتەپە لە دایکبووە، لە ساڵی (١٩٥٣) بەشداریی بزووتنەوەی جووتیارانی دەشتی هەولێری کردووە، لەگەڵ دەستپێکی شۆڕشی ئەیلول لە ساڵی (١٩٦١) بووەتە پێشمەرگە و بەشداریی شەڕەکانی کردووە، لە شۆڕش پلەی ئامر بەتالیۆن بووە، دوای نسکۆی شۆڕش لە (١٩٧٥) چووەتە ئێران، دواتر لە (٨ی ئابی ١٩٧٦) لە قەندیل یەکەمین دەستەی چەکداریی بزووتنەوەی سۆسیالیست پێکهێناوە، دوای ڕاپەڕین پەیوەندی بە ڕیزەکانی (پ.د.ک)ەوە کردووە، چەندین پۆستی حیزبی و حکومی وەرگرتووە، ئێستا خانەنشینە و لە هەولێر نیشتەجێیە

(٢)دیدار لەگەڵ بەکرحەمە، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٣.

(٣)عمليات جبهوية، جريدة اخبار كردستان، ع(١٥٣)، شباط١٩٨٧، ص٥؛ سەرکەوتوو بێت هێزی هاوبەشی پێشمەرگە، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٤٥)، شوبات و ئاداری ١٩٨٧، ل٦.

شارۆچکەکەدا گرت[١]. زیانەکانی سوپای عێراق لەم شەڕەدا بریتی بووە لە کوژرانی (١٠٠) سەرباز و ئەفسەر و بە دیل گیرانی (١١٠)ی دیکە[٢]. حکومەتی عێراق بۆ گرتنەوەی قەرەداخ لە (٢٠ی تشرینی یەکەمی ١٩٨٧) هێرشی کردەوە سەر قەرەداخ، بەڵام لەلایەن پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) و (ی.ن.ک) و (حسک) بەرپەرچی هێرشەکە درایەوە[١]. لە لایەکی دیکەوە لە (٢٩ی تەمووزی ١٩٨٧)، دەستەیەک پێشمەرگەی (حسک) و (ی.ن.ک) لەسەر ڕێگای (دوز- نەوجول)، بۆسەیەکیان بۆ سوپا و جاش نایەوە، دوای پەلاماردان و ڕووبەڕووبوونەوە، کوژرانی (١٠) سەرباز و جاشی لێکەوتەوە[٤]

حکومەتی عێراق لە پەرەسەندنی چالاکیی هاوبەشی پێشمەرگە هەراسان بووبوو، لە (٢٠ی تشرینی یەکەمی ١٩٨٧)، سوپای عێراق لە سێ قۆڵەوە هێرشی فراوانی کردە سەر دەڤەری قەرەداغ، لە لایەن پێشمەرگانی (پ.د.ک، حسک و ی.ن.ک)، هێرشەکە تێک شکێنرا و زیانی مرۆیی و ماددییان لە سوپای عێراق دا، پێشمەرگە لەو ڕووبەڕووبوونەوەیەدا (٣) شەهیدی هەبووە[٥]. چالاکییەکانی پێشمەرگە لە ساڵی (١٩٨٧)دا لە زیادبووندا بووە، ئەمەش بەهۆی ئاشتبوونەوەی گشتی حزبە کوردییەکان و ڕێگەدان بە هێزی پێشمەرگەی یەکتری، لە ناوچەکانی ژێردەسەڵاتیان چالاکی چەکداری ئەنجام بدەن[٦]، هێزەکانی پێشمەرگە لەو ماوەیەدا (١١٠) چالاکیی هاوبەشیان ئەنجام داوە، زیانێکی

---

(١) دیدار لەگەڵ تاهیر عەلی مەحموود، پیرمام، ٢٠٢٢/٢/١٣. ناسراو بە تاهیر ڕەباتی، لە (١٩٥١) لەدایکبووە، لە (١٩٦٧) بووەتە پێشمەرگە، دوای نسکۆی (١٩٧٥) لە شاری سلێمانی لە ڕێکخستنەکانی (س.ک/ پ.د.ک) کاری کردووە، جێگری ڕێکخراوی خەبات بووە لە شارباژێڕ، دواتر لە (١٩٨٠) پەیوەندی بە هێزەکانی پێشمەرگە کردووە، پلەکانی پێشمەرگایەتی بڕیوە، چەندین جار برینداربووە، ئێستا جێگری فەرماندەی هێزەکانی خەباتە

(٢) ڕزگارکردنی قەرەداغ، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٠)، حوزەیرانی ١٩٨٧، ل٣و١٦؛ جريدة اخبار كردستان، ع(١٥٤)، آذار ١٩٨٧، ص١.

(١) تێکشکانێکی دیکەی ڕژێم بەرامبەر هێزی پێشمەرگە، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٥٠)، تشرینی یەکەمی ١٩٨٧، ل١و٨.

(٤) چالاکی پێشمەرگە، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٤٨)، ساڵی حەوتەم، ئابی ١٩٨٧، ل٧.

(٥) تێکشکانی دیکەی هێرشی ڕژێم لە بەرامبەر هێزی هاوبەشی پێشمەرگە، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٥٠)، تشرینی یەکەم ١٩٨٧، ل١و٨.

(٦) دیدار لەگەڵ محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٤.

زۆریـان بـە سـوپای عێـراق گەیانـدووە[1].

حکومەتـی عێـراق لە سـاڵی (١٩٨٨) لـە ژێر دروشـمی ڕاماڵینی بزووتنـەوەی ڕزگاریخوازیی کـورد، هێرشـی بـۆ ناوچـە جیاجیاکانی کوردسـتان دەسـت پێکـرد . حزب و لایەنە سیاسـییەکان کەوتنەخـۆ بـۆ دامەزراندنـی بـەرەی کوردسـتانی لـە (٢ی ئایـاری ١٩٨٨)، وەک ئامرازێکـی کاریگـەر بـۆ یەکخسـتنی سـەرجەم هێزەکانـی کـورد لەپێنـاو بەرپەرچدانـەوەی حکومەتـی عێـراق[2]. نزیکبوونـەوەی حزبـە کوردسـتانییەکان حکومەتـی عێراقـی نیگـەران کردبـوو، هەربۆیـە لـە بروسـکەیەکی نهێنیـی دەزگا ئەمنییەکانـی شـەقڵاوە، ئامـاژە بـە نزیکبوونـەوەی (پ.د.ک و ی.ن.ک)، لـە بەرەیەکـی یەکگرتـوودا کـراوە، ئەمـەش مەترسـییە بۆ سـەر هێزەکانی حکومـەت[3]. هەربۆیـە هێرشـەکانی بـۆ سـەر بنکـە و بارەگاکانـی هێـزە کوردسـتانییەکان چـڕ کـردەوە، بـە چەکـی کیمیایـی هێرشـی بـۆ سـەر ناوچەکانی چۆخماخ، یاخسـەمەر، هەڵـەدان، چاڵاوە، سـەرگەڵوو و بەرگەڵوو دەسـت پێکرد، هێزەکانی (ی.ن.ک، پ.د.ک، حسـک و حشـع)، بـۆ مـاوەی سـێ هەفتـە بەرانبـەر ئـەو هێرشـە گەورەیـەی سـوپای عێـراق بەرگرییـان کـرد، بـەڵام بـە هـۆی ناهاوسـەنگیی هێز، لـە هەمـوو ڕوویەکـەوە، هێزەکانی پێشـمەرگە نەیانتوانی بەرگـری لـەو ناوچانـە بکـەن، بۆیـە بەشـێکی زۆر لـە دانیشـتووانی ناوچەکـە بـۆ سـنووری ئێـران و ناوچـە ئازادکـراوەکان گوازرانـەوە[4]. لەگـەڵ زۆربوونـی گوشـارەکانی حکومـەت بـۆ سـەر ناوچەکانـی ژێـر دەسـەڵاتی پێشـمەرگە و گیرانـی بارەگاکانـی (ی.ن.ک)، لەناوچەکانـی قـەرەداغ مەترسـی لای هێـزە چەکـدارەکان دروسـتبوو، کـە حکومـەت ناوچـەی زیاتـر داگیربـکات و دواجاریـش ببێتـە هـۆی لاوازکردنـی خەباتـی چەکداریی کـورد. هەربۆیـە (١٥ی ئـاداری ١٩٨٨) هێزێکـی هاوبەشـی (حسـک، ی.ن.ک و بزووتنـەوەی ئیسلامـی)، بـە هاوکاریی کۆمـاری ئیسلامـی ئێـران، توانیـان سـوپای حکومەتـی عێـراق لـە هەڵەبجـە دەربکـەن، ڕۆژی دواتـر حکومەتـی عێـراق بـە کیمیایـی هێرشـی کـردە سـەر هەڵەبجـە و بـووە هـۆی کوژرانـی

(١) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٥)، کانوونی دووەم ١٩٨٨، ل٣.

(٢) ح.د.ک، بيان حول انبثاق الجبهة الكردستانية العراقية، ٢/ ايار/ ١٩٨٨.

(٣) مدير امن شقلاوة، برقية سرية، ع(ش٣/١١٢٥٥)، ١٩٨٧/١٢/٢٨.

(٤) عـەلی تەتـەر، سیاسـەتی حکومـەت...، ب٢، ل١١٤؛ داسـتانێکی نوێـی بەرەیـی، ڕۆژنامەی خەبـات، ژ(٥٧٩-٥٨٠)، ئایـار و حوزەیـرانی ١٩٨٨، ل٣و١٤.

نزیکەی (٥) هەزار هاووڵاتیی مەدەنی[١].

هەر لە درێژەی هێرشەکانی سوپای عێراق بۆ سەر ناوچە کوردییەکان، (٧ی نیسانی١٩٨٨) هێرشێکی فراوانی کردە سەر گوندەکانی قەرەوەیس، کوڵەبان لە ناوچەی جەباری، بەڵام لە لایەن پێشمەرگەکانی (حسک، پ.د.ک و حشع)، توانراوە هێرشەکە تێک بشکێندرێت. بۆ ڕۆژی دواتر سوپای عێراق بە مەبەستی گرتنەوەی ناوچەکە هێرشی کردەوە سەر هەمان ناوچە، هێزەکانی پێشمەرگە توانیویەتی هەموو هێرشەکان تێک بشکێنێت[٢]. بە مەبەستی کۆنترۆڵکردنی ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە، سوپای عێراق بە چەکی کیمیایی لە (٢٤ی ئایاری ١٩٨٨) هێرشێکی فراوانی کردووەتە سەر ناوچەکانی باڵەکایەتی، خۆشناوەتی، وەرتێ و ڕەواندز، پێشمەرگەکانی (حسک، پ.د.ک و ی.ن.ک)، ڕووبەڕووی سوپای عێراق بوونەتەوە، بەڵام بە هۆی هێرشی کیمیایی نەتوانراوە شەڕی جێگیر بکەن، هێزەکانی پێشمەرگە توانیویانە زیانێکی زۆر لە سوپای عێراق و فەوجی جاشەکان بدەن، لەو ئاکامەشدا (١٢) پێشمەرگە شەهید بوو[٣]

لە ژێر کاریگەری ئەو دۆخە ناهەموارەی باشووری کوردستانی گرتبووەوە، بەرەی کوردستانی هاتە کایەوە، دروستبوونی بەرەی کوردستانی لە کاتێکی درەنگ وەختدا بوو، کە لەو کاتەدا حکومەتی عێراقی بە چەکی کیمیایی هێرشی کردبووە سەر ناوچە جیاجیاکان و ورەی پێشمەرگە دابەزیبوو[٤]. وێڕای ئەوەی هێزی پێشمەرگە لە (٢٦ی تەمووز ١٩٨٨) بڕیاری بەرگرییان دابوو، هەروەها بڕیار درابوو ئەوانەی ناتوانن بەرگری بکەن لەگەڵ خێزان و منداڵەکانیان بەرەو سنوورەکانی ئێران و ناوچە پارێزراوەکان بچن[٥]، بەڵام حکومەت بەو پلانەی زانیبوو، بۆیە ناوچەکانی (بالیسان، مەلەکان، هیران، سماقولی، خەتێ و دەراس)ی بە چەکی کیمیایی بۆردومان کرد، لە ئەنجامدا کوژراو و

---

(١) نەوشیروان مستەفا ئەمین، خولانەوە لە ناو بازنەدا دیوی ناوەوەی ڕووداوەکانی کوردستانی عێراق ١٩٨٤-١٩٨٨، چ٣، بەرلین، ١٩٩٩، ل١٤٤-١٤٦؛ پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ محەمەد شاکەلی، کفری ٢٠٢٢/٤/٢

(٢) چالاکییەکانی پێشمەرگە، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٥٣)، حوزەیرانی ١٩٨٨، ل٤.

(٣) هێرشی دڕندانەی ڕژێم، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٥٣)، حوزەیرانی ١٩٨٨، ل٥و٧.

(٤) دیدار لەگەڵ مەحموود عوسمان، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/١٩.

(٥) زۆزان ناسر، س.پ، ل١٣٤.

برینـداری زۆری لـێ کەوتـەوە[١].

دەتوانیــن بڵێیــن دوای دامەزراندنــی بــەرەی جوقــد و جــود، هێــزە کوردســتانییەکانی زیاتـر لـە یەکـدی دابـڕی، بـە تایبـەت (ی.ن.ك) ڕێگـر بـوو لـە ئەنـدام بوونـی (پ.د.ك) لـە بـەرەی جوقـد، ئەمـەش وایکـرد (پ.د.ك) بـۆ هاوسـەنگی هێـز لەگـەڵ چەنـد حزبێکـی دیکـە بـەرەی جـود دابمەزرێنـن، ئەمـەش ململانـێ و شـەڕی ناوخۆیـی بـە دوای خۆیـدا هێنـا، کەبـووە هـۆی بـە فیرۆدانـی توانایەکـی زۆری مرۆیـی لـە شـەڕی ناوخۆیـی و شـەکەت بوونـی هێزەکانـی پێشـمەرگە، بـەڵام دوای ئاشـتبوونەوەی گشـتی لـە سـاڵی (١٩٨٦)، دواجـار دامەزراندنـی بـەرەی کوردسـتانی لـە سـاڵی (١٩٨٨) بـووە هـۆی هەماهەنگـی و یەکخسـتنی خەباتـی چەکـداری، تـا ڕادەیـەک توانیویانـە بەرامبـەر سـوپای عێـراق بەرگـری بکـەن، بـەڵام بـە هـۆی چڕبوونـەوەی هێرشـەکانی حکومـەت و بەکارهێنانـی چەکـی کیمیایـی، بڕیـاری کشـانەوەی هێـزەکان بـۆ ئـەو دیـو سـنوورەکان دراوە

(١) بـۆ زانیاریـی زیاتـر، بڕوانە: استشـهاد العشرات بالقنابل الكيمياوية والفسـفورية، جريدة اخبار كردسـتان، ع(١٨٢)، ١١-١٢ تموز ١٩٨٨، ص٢و١٤

تەوەری سێیەم
دیارترین شەڕەکان لە ساڵانی (١٩٨٠-١٩٨٨)

باسی یەکەم

شەڕەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان

دوای هەڵگیرسانی شۆڕشی ئیسلامیی ئێران و گۆڕانی سیستەمی سیاسیی لەو وڵاتەدا، بارودۆخی هێزی پێشمەرگەی بەرەو باشتر برد. هەروەها دوای کۆنگرەی (٩)ی ساڵی (١٩٧٩) (پ.د.ک) لەڕووی سیاسی و سەربازییەوە بە ڕێکخستنەکانی داچووەوە[١]. چالاکییەکانی پێشمەرگەی (پ.د.ک) لە سنووری زاخۆ تا خانەقین بەردەوامی هەبوو، لە کاتێکدا حکومەتی عێراق بەو پەڕی توند و تیژییەوە هەوڵی وەستاندنی چالاکییەکانی هێزەکانی پێشمەرگەی دەدا[٢]. بەپێی ئامارێکی لەشکری (پ.د.ک) لە (تشرینی دووەمی ١٩٧٩ تا تەمووزی ١٩٨٠)، لە ناوچە جیاجیاکانی باشووری کوردستان چەندین چالاکی ئەنجام دراوە، سەبارەت بە ژمارەی چالاکی و کوژرا و بریندار بەم شێوەیەی خوارەوە بووە:

---

(١) دیدار لەگەڵ شێخەڵڵا ئیبراهیم، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/٦. ناوبراو لە ساڵی (١٩٤٧) لە گوندی جاستان لە ناحیەی دیبەگە لە دایکبووە، لە ساڵی (١٩٦٣) بووەتە پێشمەرگە، لە (١٩٧٥) دوورخراوەتەوە بۆ باشووری عێراق، لە ڕێکخستنەکانی پارتی دانەبڕاوە و بە نهێنی سەرپەرشتی ڕێکخستنەکانی پارتی لە شاری هەولێر و دەوروبەری کردووە، لە ساڵی (١٩٨٠) ئاشکرا بووە و چووەتە شاخ، چەندین پۆستی حیزبی و حکومی وەرگرتووە، ئێستا پەرلەمانتاری خانەنشینە

(٢) من بطولات البيشمركة، جريدة اخبار كردستان، ع(١)، ١٩٨٠/٣/٨، ص١؛ من بطولات البيشمركة، جريدة اخبار كردستان، ع(٢)، ١٩٨٠/٣/١٥، ص١.

خشتەی ژمارە ١ چالاکییە چەکدارییەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان دژی هێزەکانی عێراق [1]

بەرواری چالاکی	چالاکی	کوژراو		بریندار		دیل	
		سوپا	پێشمەرگە	سوپا	پێشمەرگە	سوپا	پێشمەرگە
تشرینی دووەمی ١٩٧٩ تا تەمووزی ١٩٨٠	١٠٨	٨٥١	٣٨	٢٠٦٥	٢٨	---	---

سەرەڕای بوونی زیانی ماددی و لەناوچوونی ژمارەیەک ئۆتۆمبێل و ئامێری سەربازیی سوپای عێراق، هێزەکانی پێشمەرگە توانیان دەست بگرن، بەسەر چەندان چەک و کەلوپەلی سەربازیی. هەڵبەتە شۆڕشی ئیسلامی لە ئێران لە ساڵی (١٩٧٩) گۆڕینی سیستەمی سیاسی ئەو وڵاتە، دەروازەیەکی باش بوو بۆ هێزەکانی پێشمەرگە، چونکە ئێران دەرگای بەڕووی حزبە کوردستانییەکانی باشووری کوردستان کردەوە. لەڕووی چەک و پێداویستی پزیشکی هاوکاری حزبە کوردستانییەکانی کردووە. ئەمەش پاڵنەرێکی باش بوو بۆ هێزی پێشمەرگە لە دوای نسکۆ بێ پشتیوانی مابوونەوە تا لەو ڕێگەیەوە پەرە بە چالاکییەکانیان بدەن. ئەگەر سەرنج بدەین سوپای عێراق زیانەکانی لە هێزەکانی پێشمەرگە زۆر زیاتر بوو، چونکە لە سەرەتای هەڵگیرسانەوەی خەباتی چەکداریی، هێزەکانی پێشمەرگە چالاکییەکانیان پارتیزانی دەست وەشاندن بوو، لە هێزی بەرانبەر، دەربازبوون بە کەمترین زیان بوو، بەڵام بە هەڵگیرسانی جەنگی عێراق - ئێران ئەو دەرفەتەی بە هێزی پێشمەرگەدا کە چالاکی گەورە ئەنجام بدەن لەوانە: شەڕی حاجی ئۆمەران، لە درێژەی چالاکیی هێزەکانی (پ.د.ک)، لە (١٦ی تشرینی دووەمی ١٩٨٠) لە حاجی ئۆمەران هێرشی بردە سەر سوپای عێراق[2]، هەرچەندە تۆپخانەکانی ئێران تۆپبارانی سوپای عێراقیان کرد، بەڵام تۆپەکان ئامانجەکانیان نەدەپێکا[3]، سەرەتا شەڕەکە لە بەرژەوەندیی پێشمەرگەدا بوو، چەندین شوێنی ستراتیژی کەوتە دەست هێزەکانی پێشمەرگە، سوپای عێراق دووچاری زیانێکی

(١) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی ژمارەی چالاکی لقەکانی (١-٢-٣-٤) پ.د.ک، بڕوانە: مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی دووەم، ل٩٠-٩٢؛ أحصائية نهاية للنشاطات العسكرية للفصائل الانصار التابعة لحزبنا الديمقراطي الكردستاني، جريدة اخبار كردستان، ع(٦)، اب١٩٨٠، ص ص٣٧، ٤٠.

(٢) سالار شەهید کاکۆ، سی بەهاری ژیان و پێشمەرگایەتیم، چاپخانەی دانیشفەڕ، هەولێر، ٢٠٢٢، ل٣٦٨.

(٣) دیدار لەگەڵ عومەر عوسمان، پیرمام، ٢٠٢٢/٩/٢٦. لە دایکبووی (١٩٤٨)، لە (١٩٦٤) بووەتە پێشمەرگە، لە نسکۆی (١٩٧٥) چووەتە ئێران، لە (١٩٧٩) گەڕاوەتەوە باشووری کوردستان، جێگری فەرماندەی بارزان بووە، بەرپرسی ناوچەی مێرگەسۆر بووە. ئێستا فەرماندەی هێزەکانی خەباتە

زۆری ماددی و مرۆیی بووەوە. زیانەکانی سوپا لە کوژراو و بریندار نزیکەی (٥٠٠) سەرباز و ئەفسەر بوو. هەرچی زیانەکانی پێشمەرگە بوو ئەوا (١٤) کوژراو و (٣٦) بریندار بوو، شەڕەکە نزیکەی (٤٨) کاتژمێری خایاند، لە کۆتاییدا بە هۆی سەختی کەش و هەوای ناوچەکە و بارینی بەفرێکی زۆر، هێزەکانی پێشمەرگە کشانەوە، چونکە سوپای عێراق بە مەبەستی هێرشکردن لە دیانا ئامادەکاری کردبوو[١].

لە مانگەکانی (ئابی ١٩٨٠ تا ٢٣ی حوزەیرانی ١٩٨٣)، پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) لە ناوچە جیاجیاکانی کوردستان، چەندین چالاکی جۆراو جۆریان دژی حکومەتی عێراق ئەنجام داوە، بەم شێوەیە بووە

خشتەی ژمارە ٢ چالاکییە چەکدارییەکانی (پ.د.ک) دژی هێزەکانی عێراق (١٩٨٠-١٩٨٣)

بەرواری چالاکی	چالاکی	کوژراو		بریندار		دیل	
		سوپا	پێشمەرگە	سوپا	پێشمەرگە	سوپا	پێشمەرگە
ئاب و ئەیلوولی ١٩٨٠[٢]	٦٥	٣٥٨	١٠	١٠١	٦		---
تشرینی یەکەمی ١٩٨٠ تا کانوونی یەکەمی ١٩٨٠[٣]	٧٧	١٢١٠	٢٧	---	٣٥	١٠	---
کانوونی دووەم و شوباتی ١٩٨١[٤]	٤٩	٢٨٠	٦		٥	---	٢

(١) معركة حاجي عمران البطولية، جريدة اخبار كردستان، ع(٩)، كانون الاول ١٩٨٠، ص ص١٢-١٤؛ ئێستگەی دەنگی کوردستان، بەراتی نەجات بە خوێن سورە، ١٩٨٠/١١/٢٣؛ مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی دووەم، ل٥٤-٥٧.

(٢) العمليات التي نفذتها فصائل بيشمركة حزبنا الديمقراطي الكردستاني خلال شهر اب، جريدة اخبار كردستان، ع(٧)، ايلول ١٩٨٠، ص٧و١٧؛ عمليات الفدائية التى نفذت خلال شهر ايلول _ احصائية عامة، جريده اخبار كردستان، ع(٨)، تشرين الاول ١٩٨٠، ص ص١٥،٤.

(٣) ئێستگەی دەنگی کوردستان ڕاپۆرت، خولاسەی چالاکی یەکانی لەشکری شۆڕش گێڕی کوردستان لە چوار مانگی دوایی ساڵی ١٩٨٠، ١٩٨٠/١٢/٢٨.

(٤) احصائية بعمليات البيشمركة خلال شهر كانون الثاني و شباط، جريدة اخبار كردستان، ع(١٣)، ١٨ آذار ١٩٨١، ص١-٢؛ بڕی لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٤٦)، شوباتی ١٩٨١، ل١و٤.

ئاداری ١٩٨١ تا ئەیلوولی ١٩٨١[1]	٢٣٨	١,٢٥١	٤٨	---	---	---	---
تەمووزی ١٩٨١ تا تشرینی یەکەمی ١٩٨١[2]	١٩٢	٧٣٧	٤٨	---	٤١	--	---
٢٢ی حوزەیرانی ١٩٨٢ تا ٢٣ی حوزەیرانی ١٩٨٣[3]	٦٠٨	٢,١٢٢	١٠٧	٩٩٢	٨٨	١١٤	---
کۆی گشتی	١٢٢٩	٥٩٥٨	٢٣٦	١٠٩٣	١٧٥	١٢٤	٢

سەرەڕای بوونی زیانی ماددیی لە سوپای عێراق و لەناوچوونی چەندین زرێپۆش و دەست بەسەرداگرتنی چەندین چەک و کەلوپەلی سەربازیی، لەم قۆناغەشدا ئەوەی جێی سەرنجە، زیانەکانی پێشمەرگە بەراورد بە زیانەکانی سوپای عێراق زۆر کەمترن، ئەوەش لەبەر ئەوە بوو کە چالاکییەکان زیاتر پارتیزانی بووە، هەروەها بەشێکی زۆری سوپای عێراق تەرخان کرابوو بۆ جەنگی عێراق- ئێران، ئەوەی هەبوو سوپای میللی و مەفرەزە تایبەتەکان بوون، ئەوانیش نەیاندەتوانی بەرانبەر پێشمەرگە خۆیان ڕابگرن، ئەمەش دەرفەتێکی باش بووە بۆ هێزەکانی پێشمەرگە، کە چالاکییەکانیان زیاد بکەن و بە کەمترین زیان لە شەڕەکان دەرباز بن[٤].

لە درێژەی چالاکییە لەشکرییەکانی (پ.د.ک) زۆرجار ژمارەیەک ئەندازیار و پسپۆڕی بیانی کەوتوونەتە دەست هێزەکانی پێشمەرگە، ئەمەش سوودی لێ بینراوە لەپێناو ناساندنی دۆزی کورد بە دەرەوە، هاوکات هەوڵدانێک بوو بۆ دروست کردنی جۆرە پەیوەندییەک لەگەڵ وڵاتانی ڕۆژئاوا، لە لایەکی دیکەوە وەکو گوشارێک لەسەر حکومەتی عێراق بۆ بەردانی گیراوە سیاسییەکان[٥]. لە لایەکی دیکەوە بەشێک لەو پسپۆڕە بیانییانە خزمەتی دامودەزگاکانی حکومەتی

(١) جریدة اخبار كردستان، ع(١٤)، ١٢ نيسان ١٩٨١، ص ص٢-٨؛ احصائية للفعليات العسكرية للجيش للثوري الكردستاني، جريدة اخبار كردستان، ع(٣٠)، ١٩٨١/٩/٢١، ص٢-٣؛ چالاكی لەشكری شۆڕشگێڕان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٤٧)، ئەیلولی ١٩٨١، ل٣.

(٢) ئێستگەی دەنگی كوردستان، سەرژمێرێك دەربارەی چالاكی پێشمەرگەكانمان لە كۆتایی گەلاوێژەوە تا كۆتایی تشرینی یەكەمی ١٩٨١، ١٩٨١/١١/١٩.

(٣) چالاكی لەشكری شۆڕشگێڕانی كوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٤٨)، ٢ اب١٩٨٣، ل٣؛ جريدة اخبار كردستان، ع(٥٠)، ١٩٨٢/١/٢٤، ص٣-٤؛ جريدة اخبار كردستان، ع(٧٩)، ٥ ايار ١٩٨٢، ص٢.

(٤) دیدار لەگەڵ تاهیر عەلی مەحموود، پیرمام، ٢٠٢٢/٢/١٣.

(٥) كاروان جەوهەر محمد و بارزان محمد علی، دیاردەی بارمتە گرتن لە لایەن پارتە سیاسییەكانی باشووری كوردستان ١٩٨٠-١٩٨٨ (پ.د.ك) (ی.ن.ك) (پاسۆك) بە نموونە، گۆڤاری زانكۆ بۆ زانستە مرۆڤایەتییەكان، ژ(٣)، هەولێر، ٢٠٢١، ل٤٤

عێراقیان کردووە، بۆ نموونە لە (ئایاری ١٩٨١) چەند ئەندازیارێکی میسری لە لایەن پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) بە بارمتە گیراون، بەڵام دواتر بێ هیچ مەرجێک ئازاد کراون[١].

حکومەتی عێراق لە هەوڵی بەردەوامدا بوو بۆ ئەوەی سنوورێک بۆ چالاکییەکانی پێشمەرگە دابنێت و لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی خۆی دووربخاتەوە و گەمارۆیان بدات[٢]، بۆ ئەم مەبەستە حکومەتی عێراق لەگەڵ تورکیا لەسەر هەماهەنگی و ڕووبەڕوو بوونەوەی پێشمەرگە ڕێککەوتن[٣]، هەربۆیە لە (٢٦ی ئایاری ١٩٨٣)، هێزێکی تورکیا هێرشی بۆ سەر ناوچەکانی باشووری کوردستان و سنووری لقی یەکی (پ.د.ک) ئەنجام دا[٤]، هێزەکانی (پ.د.ک) ڕووبەڕووی هێزە تورکییەکە بوونەوە[٥]، سوپای عێراق پاڵپشتی تورکیای کرد و بە هەلیکۆپتەر بۆردومانی هێزەکانی پێشمەرگەی کردووە[٦]، لەم هێرشەدا زیانی مرۆیی و ماددی بە ناوچەکە گەیشت، تورکیا ڕایگەیاندبوو لەم هێرشەدا ژمارەیەکی زۆر لە هێزەکانی پێشمەرگەی بەدیلگرتووە[٧]، بەڵام مەسعود بارزانی بۆ ڕۆژنامەی (سەفیر) قسەی کردووە گوتوویەتی: «ئامانجی هێرشی تورکیا لێدانی بنکە و بارەگای پارتییە لە ناوچەکانی بادینان، کە ڕزگارمان کردووە، کەس لە ئێمە نەگیراوە»[٨]. هەڵکشانی چالاکییەکان وایکرد حکومەتی عێراق بۆ کردنەوەی بەرەیەکی شەڕ بەرانبەر پێشمەرگە لەگەڵ حکومەتی تورکیا لە (٦ی تشرینی یەکەمی ١٩٨٤) ڕێکبکەوێت[٩]، هەربۆیە (پ.د.ک) لە بانگەوازێکی بۆ ڕای گشتیی جیهانی ڕایگەیاندبوو: حکومەتی عێراق و تورکیا ڕێککەوتوون بۆ هەماهەنگی و لێدانی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردی، پەرلەمانی تورکیا لە (١٧ی تشرینی

(١) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی ناوی ئەندازیارەکان، بڕوانە: حزبنا يطلق سراح ٣ مهندسين مصريين بدون قيد او شرط، جريدة اخبار كردستان، ع(١٦)، ٢ آيار ١٩٨١، ص٢-٣.

(٢) شورش بزرگ در کردستان عراق، اطلاعات، شماره (١٦٣١٥)، ٢٩ اذر ١٣٥٩، ص١٢.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٢٣).

(٤) حزب العمل الاشتراكي العربي – العراق، حول الغزو التركي للاراضي العراقية، اوائل حزيران ١٩٨٣؛ ئێستگەی دەنگی کوردستان، هێرشی تورکیا بۆ سەر خاکمان بەشێکە لە نەخشەیەکی بەربڵاوی ئیمپریالیزم، حوزیرانی ١٩٨٣.

(٥) پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ تاهیر ئەحمەد محەمەد ئیبراهیم، دهۆک ٢٠٢٢/٦/١٣.

(٦) ترکیة بر علیه کردها عملیات نظامی انجام میدهد، اطلاعات، شماره (١٧٦٥٥)، ١٣٦٤، ص٢٠.

(٧) دەیڤد ماکداوڵ، س.پ، ل٥٤٣.

(٨) ڕۆژنامەگەری جیهانی هێرشی تورکیا بۆ سەر خاکی کوردستانی عێراق، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٤٨)، ئابی ١٩٨٣، ل٧و٩.

(٩) حامد محمود عيسى، القضية الكردية في تركيا، ط١، مكتبة مدبولي، قاهيرة، ٢٠٠٢، ص٣٨٦.

یەکەمی ١٩٨٤) پلانی دەستتێوەردانی سوپای تورکیا لە کاروباری ناوخۆی عێراق و هێرشکردنە سەر پێشمەرگەی پەسەند کرد[١]، لە (١٩-٢٠ تشرینی یەکەمی ١٩٨٤) فڕۆکە جەنگییەکانی تورکیا سنووری باشووری کوردستانیان بەزاند و ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگەیان بۆردومان کرد، هەروەها سوپای عێراق بەردەوام بوون لە بۆردومان کردنی هێزی پێشمەرگە[٢]. بەڵام هێزەکانی تورکیا نەیانتوانی ئامانجەکانیان بپێکن لە دەست بەسەرداگرتنی ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە بۆیە پاشەکشەیان کرد[٣]. هەرچەندە ئەو هێرشانەی تورکیا بە پشتیوانی حکومەتی عێراق بۆ سنووردارکردنی چالاکییەکانی پێشمەرگە بوو[٤]، بەڵام هێزەکانی پێشمەرگە بەردەوام بوون لە چالاکییەکانیان، بەپێی ئامارێک چالاکیی لەشکری (پ.د.ک) لە (٢٣ی حوزەیرانی ١٩٨٣ تا ١ی کانوونی یەکەمی ١٩٨٥)، بەم شێوەیەی خوارەوە بووە:

خشتەی ژمارە ٣ چالاکییە چەکدارییەکانی (پ.د.ک) دژی هێزەکانی عێراق (١٩٨٣-١٩٨٥)

بەرواری چالاکی	چالاکی	کوژراو		بریندار		دیل	
		سوپا	پێشمەرگە	سوپا	پێشمەرگە	سوپا	پێشمەرگە
٢٣ی حوزەیرانی ١٩٨٣ تا ١ی کانوونی دووەمی ١٩٨٤[٥]	٢٣٣	٦٨٣	١١٩	٤٤٥	٥٣	٦٥	---
١ی کانوونی دووەمی ١٩٨٤ تا ٢٩ شوباتی ١٩٨٤[٦]	٧٨	٢٤٤	١٢	١٢٢	١٣	---	---
١ی ئاداری ١٩٨٤ تا ١ی ئایاری ١٩٨٤[٧]	١٣٠	٢٨١	٧	١١٤	٢٢	---	---

(١) م.س، ح.د.ك، نداء الى الرأي العام العالمي، ١٩٨٤/١٠/١٧.
(٢) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٢٤).
(٣) پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ تاهیر ئەحمەد محەمەد ئیبراهیم، دهۆک، ٢٠٢٢/٦/١٣.
(٤) نیروهای ترکیە و عراق برای حملە مشترک بە چریکهای کرد رمرز متمرکز شدند، ازادگان، شمارە (١٥٣٩)، ٦ خرداد ١٣٦٤، ص١٦.
(٥) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٤٩)، کانوونی دووەمی ١٩٨٤، ل٣.
(٦) فعليات الجيش الثوري الكردستاني، جريدة خەبات النضال، ع(٥٥٠)، شباط ١٩٨٤، ص٤.
(٧) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٥١) کۆتایی نیسان ١٩٨٤ ل٣.

١ی ئایاری ١٩٨٤ تا تشرینی یەکەمی ١٩٨٤[١]	٢٨١	٦٧٣	٣٥	٦٤٩	٣١	---	---
تشرینی یەکەی ١٩٨٤ تا کانوونی یەکەمی ١٩٨٤[٢]	١٤٠	٢٩٤	٦	١٩٨	١٦	٢١	
کانوونی دووەم و تا شوباتی ١٩٨٥[٣]	٥٦	١١٢	٤	٨٩	---	٣	
ئادار و نیسانی ١٩٨٥[٤]	١٠٤	١٥٧	٦	١٧٤	---	٢٦	
تەواوای ساڵی ١٩٨٥[٥]	٤١٣	٧٦٠	٦٥	٦٤٥	٧٩	٩٨	---
کۆی گشتی	١٤٣٥	٣,٢٠٤	٢٥٤	٢,٤٣٦	٢١٤	٢١٣	

پاڵپشت بەو خشتەیە چالاکییەکانی پێشمەرگە لە هەڵکشاندا بووە، ئەمەش بە هۆی توندبوونی جەنگی عێراق-ئێران، هەروەها سەرکەوتنەکانی ئێران لە بەرەکانی جەنگ، وایکرد هێزەکانی پێشمەرگە ئەو دۆخە بقۆزنەوە بۆ زیادکردنی چالاکییەکان، جۆری چالاکییەکانیش بریتی بووە لە: بۆسە دانان بۆ کاروانی ئۆتۆمبێلەکانی سوپای عێراق، هەروەها لێدانی بنکە و بارەگاکانی سوپای عێراق، لە ئەنجامی ئەو چالاکییانە سوپای عێراق زیانێکی گیانی و ماددی زۆری بەرکەوتووە، ژمارەیەکی زۆر ئۆتۆمبێل و کەرەستەی سەربازیی لەدەست داوە.

لە ساڵی (١٩٨٦) ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە فراوان بوو، کە بەناوچەی (ئازادکراو) ناسراوە، بەتایبەت ناوچەکانی دەرەوەی شارەکان لە ژێر دەسەڵاتی هێزی پێشمەرگەدا بوو[٦]، بەتایبەت ناوچەکانی سنووری تورکیا و عێراق کە بۆڕی نەوتی عێراقی پێدا تێدەپەڕی، ئەمەش مەترسی بوو بۆ سەر بەرژەوەندییە ئابورییەکانی عێراق و تورکیا[٧]، هەربۆیە حکومەتی عێراق لە

(١) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٥٢)، ١٩٨٤/١١/٢١، ل٣.

(٢) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٥٣)، ١٩٨٤/١١/٢١، ل٣.

(٣) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٥٤-٥٥٥)، کانوونی دووەم وشوباتی ١٩٨٥، ل٣.

(٤) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات ژ(٥٥٦-٥٥٧) مارت و نیسانی ١٩٨٥، ل٣.

(٥) ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٥٨-٥٥٩)، کانوونی دووەمی ١٩٨٦، ل٣.

(٦) اطلاعات، شماره (١٧٨٩٤)، ٨ خرداد ١٣٦٥، ص٢٠.

(٧) پیشمرگان کرد عراق در مناسبترین شرایط برای قطع جاده نفتی عراق به ترکیه هستند، رسالت، شماره (١٠٩)، ٥ خرداد ١٣٦٥، ص٨؛ رزمندگان کرد عراقی جاده ارتباطی عراق- ترکیه را قطع کردند، اطلاعات، شماره (١٧٧٨٥)، دی ماه ١٣٦٤، ص٢٠.

(٢٧ی نیسانی ١٩٨٦) هێزێکی نزیکەی (١٠) هەزار سەربازیی بە پشتیوانی فڕۆکەی جەنگی و مووشەکی قورس و تۆپخانە هێرشی کردە سەر ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی (پ.د.ک)[١]، بەتایبەت لە ناوچە سنوورییەکانی نێوان تورکیا و عێراق، مەبەستی حکومەت لەو هێرشە بریتی بوو لە گرتنی ناوچە ستراتیژییەکان و دابڕینی هێزی پێشمەرگە لەو ناوچانە، بەڵام لەلایەن هێزەکانی (پ.د.ک) بەرپەرچی هێرشەکە درایەوە، بووە هۆی کوژران و بریندار بوونی نزیکەی (١٢٠) سەرباز، بە دیل گیرانی (٢٠) ی دیکە، هەروەها زیانی هێزەکانی پێشمەرگە (١٠) شەهید بوو[٢]. لە (سەرەتای ئایاری ١٩٨٦) حکومەتی عێراق ئۆپراسیۆنێکی سەربازیی بۆ ناوچەکانی بادینان ئەنجام دا، بۆ ئەوەی ناوچەکان لە ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) دابڕێت[٣]. حکومەتی عێراق نەیتوانی سنوورێک بۆ فراوانبوونی چالاکیی پێشمەرگە دابنێت، تەنانەت ستراتیژییەتی شەڕی پێشمەرگە لە (١٩٨٦) گۆڕانی بەسەردا هات، لە شەڕی پارتیزانی و نانەوەی بۆسە گۆڕا بۆ شەڕی دەست بە سەرداگرتنی شارۆچکە و گوندەکان[٤]. بۆ نموونە لە (١٤ی ئایاری ١٩٨٦) پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) هێرشیان کردە سەر ناحیەی مانگیش، توانیان بۆ ماوەیەک دەست بەسەر ناحیەکەدا بگرن، سوپا زیانێکی زۆری بەرکەوت، کە بە کوژرانی (١٠٠) سەرباز و ئەفسەری پلەدار و بەدیلگیرانی (٤٠)ی دیکەیان کۆتایی هاتووە. ئەم کردەیە لە ڕاگەیاندنە جیهانییەکاندا دەنگدانەوەیەکی زۆری بەدوای خۆیدا هێناوە. سوپای عێراق دوای شکستەکەی هەوڵی بۆردومان کردنی ناوچەکەی داوە، بۆیە هێزەکانی پێشمەرگە بۆ ڕاگرتنی بۆردومان ناوچەکەیان چۆڵ کردووە[٥]. حکومەتی عێراق دوای ئەوەی بێ ئومێد بوو لە گەڕانەوەی دەسەڵاتی بۆ ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە، جارێکی دیکە بە ڕێککەوتن لەگەڵ تورکیا لە (١٥-١٦ی ئابی ١٩٨٦) فڕۆکەکانی تورکیا بۆردومانی باشووری کوردستانیان کردەوە و زیانی ماددی بە ناوچەکە گەیاند[٦]، بەڵام ئەمە نەبووە ڕێگر لە بەردەم کەمبوونەوەی چالاکییەکان.

---

(١) حملە مجد دارتش ترکیە بە مواضع اکراد در شمال عراق، اطلاعات، شماره (١٧٩٦٣)، شنبە اول شهر بورماه ١٣٦٥، ص١٦.

(٢) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٢٥).

(٣) ئێدگار ئۆ باڵانس، س.پ، ل٣٢٠.

(٤) دیدار لەگەڵ حەمید ئەفەندی، هەولێر، ٢٠٢٢/٥/١١.

(٥) بۆچی مانگیش مان چۆڵکرد، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٦٢-٥٦٣)، نیسان و ئایاری ١٩٨٦، ل٨؛ مانگیش في قبضة الثوار، جريدة اخبار كردستان، ع(١٤٥)، حزيران ١٩٨٦، ص١و ٥.

(٦) مسعود البارزاني، تصريح صحفي، ١٩٨٦/٨/١٦.

دوای ئاشتبوونەوەی گشتی (پ.دک) و (ی.ن.ك) لە ساڵی (١٩٨٦) بەپێی ڕێککەوتنی نێوانیان ڕێگایان بە هێزەکانی یەکتری دەدا لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی یەکتری چالاکی دژی حکومەتی عێراق ئەنجام بدەن[١]. بە تایبەتی لە (١٩٨٧) بە ساڵێکی پڕ لە جموجوڵی چەکداریی دادەنرێت، دوای ئەوەی عەلی حەسەن مەجید (١٩٤١-٢٠١٠)، لە (٢٩ی ئاداری ١٩٨٧) بوو بە بەرپرسی نووسینگەی ڕێکخستنی باکوور. ناوبراو هەوڵەکانی چڕ کردەوە بۆ لەناوبردنی بزاڤی چەکداری کورد[٢]. هەرچەندە ڕێکارەکانی عەلی حەسەن مەجید بەرانبەر پێشمەرگە توند بوو، بەڵام نەبووە هۆی وەستاندنی چالاکییەکانی پێشمەرگە، بۆ نموونە لە (٢٧-٢٨ی تەمووزی ١٩٨٧) پێشمەرگەکانی لقی (٣، ٤)ی (پ.د.ک) توانیان دەست بەسەر فەوجی (باسەڕە) لە ڕێگای چەمچەماڵ- سەنگاو و (٩) ڕەبیەی دەوروبەریدا بگرن، ئەو چالاکییەدا بووە هۆی کوژرانی (١٥٠) سەرباز و ئەفسەری عێراقی، بەدیل گیرانی (٧٠) سەرباز، زیانەکانی پێشمەرگە (٤) شەهید و (٧) بریندار بووە[٣]. لە درێژەی چالاکییەکانی لەشکری (پ.د.ک) لە (١٣-١٤ی ئەیلوولی ١٩٨٧) پێشمەرگەکانی لقی یەکی (پ.د.ک) لە سێ قۆڵەوە هێرشیان کردە سەر فەوجەکانی سوپای عێراق و ڕەبییەکانی دەوروبەری لە کانی ماسی، کە بووە هۆی گیرانی (٥) فەوجی سوپا و (٧٠) ڕەبییەی دەوروبەری بە درێژایی (٣٠)کم، هەروەها کانی ماسی و بیگۆڤیا گیران[٤]، ئەمە وێڕای هەبوونی زیانێکی زۆر لە هێزەکانی سوپای عێراق کە کوژرانی (٥٠٠) سەرباز و بەدیل گیرانی (٦٠٠) سەرباز و جاش بووە[٥]، لە هێزەکانی پێشمەرگەش (٧) شەهید و (٢) بەرگری میللی هەبوون، دوابەدوای سەرکەوتنی پێشمەرگە لە شەڕی کانی ماسی مەسعودبارزانی بروسکەیەکی پیرۆزبایی ئاراستەی گشت پێشمەرگەکان کردووە[٦]. گرتنی کانی ماسی لەلایەن هێزەکانی پێشمەرگەوە گرنگ بوو، چونکە بۆڕی نەوتی هەناردەکردن بۆ تورکیا بە ناوچەکەدا تێپەڕ دەبوو، مەترسی دروست کردبوو لەسەر

---

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە :نەوشیروان مستەفا، خولانەوە...، ل١١٥-١١٨؛ جريدة اخبار كردستان، ع(١٥١)، كانون الاول ١٩٨٦، ص٤؛ جريدة اخبار كردستان، ع(١٥٢)، كانون الثاني ١٩٨٧، ص١و١٠.

(٢) عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی...، ل٤٢٧.

(٣) دیدار لەگەڵ تاهیر عەلی مەحموود، پیرمام، ٢٠٢٢/٢/١٣؛ جريدة اخبار كردستان، ع(١٥٩)، تموز ١٩٨٧، ص١.

(٤) پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ تاهیر ئەحمەد محەمەد ئیبراهیم، دهۆک، ٢٠٢٢/٦/١٣.

(٥) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: كاني ماسي في قبضة الثورة طوال اسبوع، جريدة اخبار كردستان، ع(١٦٣)، ايلول ١٩٨٧، ص١و١١.

(٦) مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی دووەم، ل٧١-٧٣.

هەناردەکردنی نەوت، بۆیە حکومەت هێرشی پێچەوانەی دەست پێکرد، دواتر هێزەکانی (پ.د.ک) لە ناوچەکە کشانەوە[١]. بەم جۆرە چالاکییەکان (١٩٨٧) لە هەڵکشاندا بووە، هەربۆیە حکومەتی عێراق ستراتیژیەتی شەڕی بەرانبەر پێشمەرگە گۆڕی، تەنانەت چەکی قەدەغەکراوی بەکارهێنا[٢]، بەڵام پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) لە چالاکییەکانیان نەوەستان، بۆ نموونە: لە (١٠-١٥ی کانوونی دووەمی ١٩٨٨)، پێشمەرگەکانی لقی سێی (پ.د.ک)، لە ماوەیەکی کەمدا توانیان دەست بەسەر بارەگای فەوجی (مەندیلە)ی نزیک چەمچەماڵ و (٧) ڕەبیەی دەوروبەریدا بگرن[٣]، لەم شەڕەدا نزیکەی (١٤٠)، سەرباز و جاش کوژران، (٥٢) کەس بە دیل گیران، هەروەها هێزەکانی پێشمەرگە (٥) شەهیدیان هەبوو[٤].

زیادبوونی چالاکییەکانی پێشمەرگە و کۆنترۆڵکردنی چەندین شارۆچکە و گوند، تەنانەت پێشمەرگە پلانی کۆنترۆڵکردنی شارە گەورەکانیشی هەبوو، بۆیە حکومەت پلانی کۆتایی هێنان دوورخستنەوەی هێزی پێشمەرگەی دانابوو، بۆ ئەم مەبەستە لە (١٩ تەمووز تا ٥ی ئەیلوولی ١٩٨٨) هێرشێکی فراوانی کردە سەر باشووری کوردستان و بەتایبەتی ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی (پ.د.ک)، لە ناوچەکانی سیدەکان، مێرگەسۆر و خواکوڕک[٥]. هێزەکانی بارەگای سەرکردایەتیی شۆڕش و لقەکانی (١، ٢، ٣، ٤) دەستەیەک لە پێشمەرگەکانی (حشع) لەو شەڕەدا بەشداربوون. هەروەها لە سوپای عێراق فەیلەقی (١)، فەیلەقی (٥) و زیاتر لە (٣٠) فەوجی جاش، کەتیبەی تۆپخانە، کەتیبەی تانک، چەند سریەیەکی هەلیکۆپتەر و فڕۆکەی جەنگی بەشداربوون[٦]، ئەو شەڕە نزیکەی دوو مانگی خایاند، لەو ماوەیەدا سوپای عێراق چەندین هێرشی کردووەتە سەر پێگەکانی پێشمەرگە، بەڵام هێزەکانی پێشمەرگە توانیویانە خۆڕاگربن لەبەردەم هێرشەکانی

(١) ئێدگار ئۆ باڵانس، س.پ، ل٣٢٥.

(٢) دیدار لەگەڵ عومەر عوسمان، پیرمام، ٢٠٢٢/٩/٢٦.

(٣) دیدار لەگەڵ سەعدوڵلا حەبیب مەحموود، هەولێر، ٢٠٢٢/٦/٢٣. ناسراو بە بێکەس لە (١٩٦٨) لە دایکبووە، لە (١٩٨٤) بووەتە پێشمەرگە لە لێژنەی ناوچەی کەرکووک، ناوبراو بەشداربووە لە شەڕی مەندیلە، ئێستا کارگێڕی لێژنەی ناوچەی کەرکوکە

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: چالاکی مەندیلە، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٥)، کانوونی دووەمی ١٩٨٨، ل١٧.

(٥) دیدار لەگەڵ عومەر عوسمان، پیرمام، ٢٠٢٢/٩/٢٦.

(٦) خواکوڕک داستانی قارەمانان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٨٣)، سەرەتای ئەیلولی ١٩٨٨، ل٥ و١٣.

سوپای عێراق[١] و هەموو هێرشەکان تێکبشکێنن، عەلی عوسمان بەشداربوویەکی شەڕەکە دەڵێت: «داستانی خواکوڕک بە چەند قۆناغێک دەستی پێکرد...، شەڕێکی قورس و نابەرامبەر بوو، ئێمە بە هاوەن لە سوپای عێراقمان دەدا، هەندێک جاریش پیادە بووین و لە نزیکەوە لەگەڵ سوپای عێراق دەجەنگاین»[٢]. بە هۆی سەرمایەکی زۆر و نەبوونی پێداویستی خواردن و نا بەرانبەری هێزەکان، لە (٥ی ئەیلوولی ١٩٨٨)دا، بە فەرمانی مەسعودبارزانی هێزەکانی پێشمەرگە بڕیاری کشانەوەیان دا[٣]. لە ئەنجامی ئەم شەڕەدا، سوپا لە ڕووی ماددی و مرۆییەوە زیانێکی زۆری بەرکەوت، کە ژمارەی کوژراو و بریندارەکانی سوپای عێراق گەیشتە نزیکەی هەزار سەرباز، لەناو کوژراوەکانیشدا چەندین ئەفسەر و پلەدار هەبوون، وێڕای بە دیل گیرانی ژمارەیەکی زۆری دیکەیان[٤]. لە بەرانبەردا، (٢٨) شەهید (١٠٤) بریندار لەنێو هێزەکانی پێشمەرگەدا هەبوو[٥]. سەبارەت بە شەڕی خواکوڕک مەسعود بارزانی دەڵێت: «لە خواکوڕک پێشمەرگە ئەرکی پیرۆزی خۆی بەجێگەیاند ئەفسانەی هێزی ڕژێمی تێکشاند، ڕێی نەدا هێزەکانی ڕژێم بگەنە سێکوچکەی سنوور و ڕێی خەڵکەکە بگرن، ئەو خەڵکەی بە نیاز بوون بگەنە ئێران، هەموویان دەربازبوون و گورزێکی گەورە لە هێزەکانی ڕژێم درا. دوای هاتنی وەرزی زستانیش مانەوە لەو بەرزییانە ئەستەم بوو، بۆیە بڕیارماندا کۆتایی بە شەڕ بهێنین»[٦].

سەبارەت بە ئاماری شەڕو پێکدادانەکانی پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) و سوپای عێراق لەخشتەی ژمارە (٤) خوارەوە دەخەینە ڕوو:

(١) بۆ زانیاری زیاتر، بڕوانە: سەفەر کەریم هاواری، خواکورک سیمبولی داستانەکانی پێشمەرگە، هەولێر، ٢٠٢١، ل١٧ بەدواوە؛ خواكورك ملحمة في التاريخ الكردي، جريدة اخبار كردستان، ع(١٨٣)، ١٩٨٨/٨/١٥، ص١.

(٢) دیدار لەگەڵ عەلی عوسمان عومەر، پیرمام، ٢٠٢٢/٢/١٣. ناوبراو بە عەلی عوسمان مێرگەسۆری ناسراوە، لە (١٩٥٠) لە دایکبووە، لە (١٩٦٨) بووەتە پێشمەرگە، لە بارەگای بارزانی بەرپرسی تۆپخانە بووە، لە دوای نسکۆی (١٩٧٥) ئاوارەی ئێران بووە، لە (١٩٧٩) گەڕاوەتەوە باشووری کوردستان، لە شەڕی خواکوڕک بەشدار بووە و بەرپرسی ڕێکخراوی برووسکی سەر بەهێزی بارزان بووە، ئێستا ئەندامی فەرماندەیی هێزەکانی خەباتە.

(٣) دیدار لەگەڵ مولازم یوونس ڕۆژبەیانی، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٢.

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی دووەم، ل٢٤٣-٢٤٤.

(٥) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٣٦).

(٦) مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەر گی چوارەم، بەشی دووەم، ل٢٢٩.

خشتەی ژمارە ٤ چالاكییە چەكدارییەكانی (پ.د.ك) دژی هێزەكانی عێراق (١٩٨٦-١٩٨٨)

بەرواری چالاكی	چالاكی	كوژراو		بریندار		دیل	
		سوپا	پێشمەرگە	سوپا	پێشمەرگە	سوپا	پێشمەرگە
تەواوی ساڵی ١٩٨٦[١]	٢٣٤	٧٦٦	٣٢	٥٨٥	٥	١٠٢	---
تەواوی ساڵی ١٩٨٧[٢]	٦٦٥	٢٤٧٥	١٢٠	٣٢٨١	٢٨٦	١٥٦٠	---
شوبات تاكو نیسانی ١٩٨٨[٣]	٨٦	٣٠٥	٣١	٢١٥	---	٣٤٩	---
كۆی گشتی	٩٨٥	٣٥٤٦	١٨٣	٤٠٨١	٢٩١	٢٠١١	---

شیاوی باسە دوای ئاشتبوونەوەی گشتی، چالاكی پێشمەرگە لە ڕووی چەندیەتی و چۆنیەتییەوە گۆڕانێكی گەورەی بەسەردا هاتبوو، بووە هۆی زیادبوونی چالاكییە بەرەییەكان، بۆ نموونە: لە نێوان ساڵانی (١٩٨٦-١٩٨٧) بە ڕێژەیەكی بەرچاو زیادی كرد. ستراتیژییەتی شەڕی پێشمەرگە لە شەڕی پارتیزانی بچووك بۆ شەڕی بەرەیی گەورە گۆڕا، دەست بە سەر داگرتنی چەندین شار و ناحیە ڕاستی ئەم بۆ چوونە پشت ڕاست دەكاتەوە، ئەمەش گۆڕانێكی گەورە بوو لە ڕووی جۆری چالاكییەكان و دستكەوت و زیانەكان.

(١) عملیات الجیش الثوري الكردستاني، جریدة خەبات النضال، ع(٥٦٠-٥٦١)، لشهر شباط و اذار١٩٨٦، ص٣؛ چالاكی لەشكری شۆڕش گێڕان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٦٢-٥٦٣)، نیسان و ئایاری ١٩٨٦، ل٣؛ عملیات الجیش الثوري الكردستاني، جریدة خەبات النضال ع(٥٦٤-٥٦٥)، حزیران و تموز١٩٨٦، ص٣؛ چالاكی لەشكری شۆڕشگێڕانی كوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٦٩)، كانوونی یەكەم ١٩٨٦، ل٣و١١.

(٢) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: ئاماری چالاكی لەشكری شۆڕشگێڕان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٠)، حوزەیرانی ١٩٨٧، ل٣؛ ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٢-٥٧٣)، تشرینی دووەمی ١٩٨٧، ل٣؛ ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٤) كانوونی یەكەمی ١٩٨٧، ل٣؛ ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٥)، كانوونی دووەم، ١٩٨٨، ل٣.

(٣) چالاكییەكانی لەشكری شۆڕشگێڕی كوردستان، ژ(٥٧٦)، شوباتی ١٩٨٨، ل٣؛جریدة اخبار كردستان، ع(١٧٢) شباط ١٩٨٨، ص٤؛ ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٧-٥٧٨)، ئادار و نیسانی ١٩٨٨، ل٣.

باسی دووەم

شەڕەکانی حزبی سۆسیالیستی کوردستان (حسک):

دوای دەست پێکردنی گفتوگۆی (حسیك) و حکومەتی عێراق لە (٣٠ی ئەیلوولی ١٩٧٩)، دوای ماوەیەك لە دانیشتن و وتوویژ هەردوولا بەهیچ ئەنجامێك نەگەیشتن، چونکە حکومەت داوای لێکردبوون واز لە خەباتی چەکداری بهێنن، خۆیان بە دەستەوە بدەن و بگەڕێنەوە ژێر گرووپی حکومەت، بەڵێنی هیچ دەستکەوتێکی سیاسی پێنەدابوون[١]، دواجار (حسیك) لە بەیاننامەیەکدا لە (١٥ی کانوونی دووەمی ١٩٨٠)، شەڕی چەکداریی دژی حکومەتی عێراق ڕاگەیاند[٢]. لەو چوارچێوەیەدا پێشمەرگەکانی حسیک لە ناوچە جیاجیاکانی باشووری کوردستان، کەوتنە چالاکیی چەکداری دژی سوپای عێراق، لە ساڵی (١٩٨٠) چەندین چالاکیی پارتیزانیان ئەنجام داوە و بۆسەیان لە ناوچەکانی هەولێر، سیدەکان، ڕانیە، قەڵادزێ، هیران و سەنگەسەر ناوەتەوە و زیانێکی زۆری مرۆیی و ماددییان بە سوپای عێراق گەیاندووە[٣]

شیاوی باسە پێشمەرگەکانی (حسیک) لە (١ی کانوونی دووەمی ١٩٨١)، لە ڕێگای نێوان سلێمانی و سەیدسادق، بۆسەیەکیان نایەوە کە بووە هۆی کوژرانی (٨) سەرباز و ئەفسەرێک[٤]. هەروەها لە (١٢ی کانوونی دووەمی ١٩٨١)، دەستەیەک پێشمەرگەی (حسیک) بە فەرماندەیی سەلیم کێشەکەیی(١٩٤٠-١٩٨١) لە گوندی گۆمەشین ڕووبەڕووی

(١) سەلام عەبدولکەریم، س.پ، ل٨٩.

(٢) فاتح رسول، صفحات...، ج٢، ص٣٠.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە (پاشکۆی ژمارە٢٧)؛ پێشمەرگە قارەمانەکانمان ئاگری نەورۆز لەسەر سەنگەسەر و موڵگەکانی دوژمنی ڕەگەز پەرستدا دەکەنەوە، گۆڤاری دەنگی پێشمەرگە، ژ(٥)، ئاداری ١٩٨٠، ل١٨-١٩و٢٣.

(٤) محمد حاجی محمود، ڕۆژ ژمێری...، ب١، ل٣٩٠.

فەوجێکـی جـاش بوونـەوە، دواتـر پێشـمەرگە لـە گوندەکـە کشـانەوە[١]. بـۆ ڕۆژی دواتـر، پێشـمەرگەکان گەڕانـەوە بـۆ هەمان گوند و پێکـدادان لەگەڵ مەفـرەزە تایبەتییەکانی حکومەت ڕوویـدا، لـە ئاکامـدا سـەلیم کێشـکەیی شـەهید دەبێـت و (٥) پێشـمەرگەش برینـدار دەبـن، لـە کاتێکـدا مەفـرەزە تایبەتییەکـە هیـچ زیانێکـی بـەر نەکـەوت[٢]. لـە بروسـکەیەکی نهێنیـی دەزگا ئەمنییەکانیشـدا هاتـووە لـە (٢٤ی کانوونـی دووەمـی ١٩٨١) دەسـتەیەک پێشـمەرگەی (حسـیک) لەسـەر ڕێـگای کۆیـە و ناحیـەی شـۆڕش بازگەیـان دانـاوە، بـۆ پشـکنینی ئۆتۆمبێـل، هەروەهـا کەسـێکیان دەسـتگیر کـردووە. لـە بروسـکەکەدا ئامادەباشـی پۆلیـس و زانینـی ناسـنامەی ڕفێنراوەکـە و دەسـت نیشـانکردنی شـوێنی پێشـمەرگەکان و ڕووبەڕووبوونەوەیـان دووپـات کراوەتـەوە[٣].

لە کۆنگرەی یەکەمی (حسک)، لە (١٢-١٥ی ئایاری ١٩٨١) دەستی پێکردووە، جەخت لەسەر خەباتـی چەکداریـی و ڕووخاندنـی حکومەتـی عێـراق و دامەزراندنـی حکومەتێکـی نیشـتمانی کراوەتـەوە[٤]. لـەم چوارچێوەیەشـدا پێشـمەرگەکانی (حسـک) لە ناوچە جیاجیاکانی کوردسـتان چالاکییـان دژی حکومەتـی عێـراق ئەنجـام داوە، بـۆ نموونـە: لـە (١١ی کانوونی دووەمـی ١٩٨٢) دا، دەسـتەیەک پێشـمەرگەی (حسـک)، کـە ژمارەیـان (١٨) کـەس بوونـە، بـە فەرماندەیـی (بەکـر حەمـە) لـە بنـاری چیـای قەرەچـووغ، دوو شـارەزای فەرەنسـی و سـێ سـەرباز بـە بارمتـە دەگـرن[٥]، ئـەو چالاکییـە دەنگدانـەوەی زۆری بـە دوای خۆیـدا هێنـا، سـوپای عێـراق وەک پەرچـە کردارێـک بـۆ بەردانـی شـارەزاکان لـە (٢٧ی کانوونـی دووەمـی ١٩٨٢) هێرشـێکی فراوانـی کـردە سـەر بەسـتی شـەرغە و گوندەکانـی دەوروبـەری، سـەرەتای شـەڕەکە لـە گوندی سـێکانییان بـووە، کـە لـەو کاتـەدا (حشـع) ڕووبـەڕووی هێزەکانـی حکومـەت بوونـەوە و ئـەو شـەڕە بـە شـەڕی (شـارەزاکان-خەبیرەکان) نـاسراوە[٦]. سـوپای عێراق بە مەبەسـتی گەمارۆدانی

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٢٨).

(٢) شرطة اربيل، برقية سرية وفورية، رقم (أ/ ش.ش/ ٦٤٧)، ١٩٨١/١/١٥.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٢٩).

(٤) حیـزبی سۆسیالیسـتی کوردسـتان، ڕاپـۆرتی سیاسی، کۆنگـرەی یەکەمـی حـزبی سۆسیالیسـتی کوردسـتان، ١٥/ ٥/ ١٩٨١.

(٥) دیـدار لەگـەڵ بەکـر حەمـە، هەولێـر، ٢٠٢٢/٤/٣؛ ماکـۆك غەفـور دەروێـش، س.پ، ل١٩٤؛ ئـازاد کاکل، بیـرەوەری ڕۆژە سـەختەکانی پێشـمەرگەیەک، ب١، هەولێـر، ٢٠١٥، ل٤٣.

(٦) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٣٠).

پێشمەرگە، بە هەلیکۆپتەر هێزێکی زۆری لە ناوچەکە دابەزاند و بەرەی شەڕەکە فراوان بوو، پێشمەرگەکانی (حسک، حشع و ی.ن.ک)، ڕووبەڕوویان بوونەوە، رەفعەت عەبدوڵڵا پیرداود (ڕێباز) (١٩٥٢-١٩٩٤) فەرماندەیەکی (ی.ن.ک) بوو لە کتێبی قەندیل بەغدای هەژاند نووسیویەتی: «پێشتر تەنسیقمان نەکردبوو، هێزەکە پچڕ پچڕ بوو نەمانتوانی کۆنترۆڵی شەڕەکە بکەین»[1]. لەم شەڕەدا نزیکەی (١٣) پێشمەرگە کوژران کە زۆربەیان لە (حشع) بوون[2]. دواتر حکومەت لە ڕێگای عەبدولڕەحمان قاسملوو (١٩٣٠-١٩٨٩)، داوای بەردانی پسپۆڕە فەڕەنسییەکانی کرد، لە بەرانبەر بەردانی دیلەکان (حسک)، داوای بەردانی کەسوکاری پێشمەرگەیان کرد، دوای بەردانی دیلەکان ژمارەیەک لە کەسوکاری پێشمەرگە، بڕێک پارە و چەند پارچە چەکێکیان بە سەرکردایەتیی (حسک) دا[3]. لە ئامارێکدا سەبارەت بە چالاکیی پێشمەرگەکانی (حسک) لە ناوچە جیاجیاکانی کوردستان هاتووە کە لە (١ی تەمووزی ١٩٨٢ تا ٣٠ی ئەیلوولی ١٩٨٢)، (١٠٨) چالاکی جۆراوجۆریان ئەنجام داوە، لەو ئاکامەشدا زیانێکی زۆری مرۆیی و ماددیان لە حکومەتی عێراق داوە، کە ئەویش کوژرانی (١٥٤) سەرباز و جاش، (٧٨) بریندار، (٢٩) دیل بووە، زیانەکانی پێشمەرگە شەهیدبوونی (١٠) پێشمەرگە و برینداربوونی (١٦)ی دیکە بووە[4]. هەروەها لە (ئاداری ١٩٨٣ تا ئەیلوولی ١٩٨٣) پێشمەرگەکانی (حسک)، (٢٧) چالاکی جۆراوجۆریان ئەنجام داوە، بە تایبەت لە ناوچەکانی سەیدسادق، گردەنازێ، گۆمەلار، لامەرکەزی، سیروان، گردی چەقڵاوە و هەڵەبجە، زیانێکی زۆریان لە بنکە و بارەگاکانی سوپا و جاشەکانی سەر بە حکومەت دابوو[5].

لە ساڵی (١٩٨٣)دا، چەندین ڕووبەڕووبوونەوەی چەکداری لە نێوان (حسک) و سوپای عێراق ڕووی داوە، دیارترین چالاکییان شەڕی کانی بەردینە و قەڵبەزە لە (٢١ی نیسانی ١٩٨٣)[6]، دوای ئەوەی هەر دوو لیوای (٩٠) و (٩٩) نزیکەی پێنج هەزار جاش لە شەڕی ئێران گەڕابوونەوە، هێرشیان کردە سەر پێشمەرگەکانی (حسک)، بەڵام هێرشەکە لە لایەن

(١) ڕێباز، س.پ، ل٢١٤.

(٢) هـ.س، ل٢١٤.

(٣) نامەی ئەلیکترۆنی مام غەفوور، سلێمانی،٢٠٢٢/٩/٢٠.

(٤) ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(١٠)، ساڵی دووەم، ئەیلولی ١٩٨٢، ل٣.

(٥) نوری حەمە عەلی، مێژووی تێکۆشانی پێشمەرگەیەک، چ٢، چاپخانەی شەهاب، هەولێر، ٢٠١٦، ل٩٨.

(٦) نوری حەمە عەلی، هـ.س، ل٩٣.

پێشـمەرگەکانی (حسـک) تێکشـکێنراوە، زیانێکـی زۆریـان لـە سـوپای عێـراق دا، کـە کوژرانـی (١٣٠) سـەرباز و (٦) جـاش، هەروەهـا بـە دیـل گیرانـی (٢٢) سـەرباز و (٢) جـاش بـوو. زیانەکانـی پێشـمەرگە لـەو شـەڕەدا (٥)شـەهید و (١٦) بریـنـدار بـوو[١].

دوای شـەڕی (قرناقـە و پشـت ئاشـان)[٢]، کاریگـەری کـردە سـەر چالاکییەکانـی (حسـک) لـە ناوچـە جیـا جیاکانـی باشـووری کوردسـتان، چونکـە پێشـمەرگەکانی (حسـک) و بـەرەی جـوود بـەرەو ناوچەکانـی قەندیـل و بارزان پاشەکشـەیان کـرد[٣]، بەڵام پێشـمەرگەکانی هەرێمی یەکـی شـارەزووری (حسـک)، لـە ناوچەکـە بوونیـان هەبـووە و چەندیـن چالاکییـان ئەنجـام داوە[٤]، بـەردەوام زیانیـان لـە سـوپای عێـراق داوە، بـۆ نموونـە لـە شـەڕی گونـدی شـیرەمەڕ لـە (٧ی تشرینـی یەکەمـی ١٩٨٣)، سـوپای عێـراق بـە پشـتیوانیی هەلیکۆپتـەر و تۆپخانـە بۆردومانـی گونـدی شـیرەمەڕی کـردووە، کـە دەسـتەیەک پێشـمەرگەی (حسـک) و (پاسـۆک) لەنـاو گوندەکـە بـوون، شـەڕەکە لـە کاتژمێـر (٨)ی بەیانـی دەسـتی پێکـردووە و تـا (٦)ی ئێـوارە بـەردەوام بـووە، دوای بەرگرییەکـی زۆر لـە لایـەن پێشـمەرگەوە، هێرشـەکە تێکشـکێنراوە و سـوپا زیانێکـی زۆری بەرکەوتـووە، بۆیە کشـاوەتەوە. سـەرەڕای شـەهیدبوونی (٦) پێشـمەرگە و بەرکەوتنـی زیانێکـی زۆر بـە گوندەکە شـەڕەکە لـە بەرژەوەندیی پێشـمەرگە کۆتایی هاتـووە[٥]

حکومەتی عێراق هەوڵی داوە هێزەکانی (حسـک) لە ناوچەی شـارەزوور لاواز بکات، چونکە بوونـی هێـزی پێشـمەرگە لـەو ناوچانە مەترسـی بوو بـۆ حکومـەت، زۆرجـار کاروانی ئۆتۆمبێلی سـەربازیی لە ناوچەکە دەکەوتە بۆسـەی پێشـمەرگەکانی (حسک)[٦]. پێشـمەرگەکانی (حسک)

---

(١) محمد حاجی محمود، ڕۆژ ژمێری...، ب٢، ل١٠٣-١٠٦.

(٢) شـەڕی قرناقـە و پشـت ئاشـان: لـە (١ی ئایـاری ١٩٨٣)، هێزەکانـی (ی.ن.ك) لـە ژێـر دروشـمی (تۆڵـە بەسـەبرە بـەڵام بەزەبـرە) هێرشـی کـردە سـەر بارەگاکانـی (حشـع) و (حسـك) و (پاسـۆك) لـە قرناقـە و پشـت ئاشـان لـە نێـوان قـەڵادزێ و چیـای قەندیـل، لـە ئەنجامـدا هێزەکانـی (حشـع) و (حسـك) و (پاسـۆك) دووچـاری شکسـتێکی گـەورە بوونـەوە، (٦٤) کـەس لـە (حشـع) و (١٣) کـەس لـە (حسـك)، چەنـد کەسـێك لـە (پاسـۆك) دەیـان کەسـیش لـە (ی.ن.ك) کـوژران. دلاوەر محەمـەد سـدیق، س.پ، ل١٥٧.

(٣) حاتـەم عـوسمان گۆمەتاڵـی، بیرەوەرییـەکانی ژیـانی پێشـمەرگایەتیم، دەسـتنووس (لای دکتـۆر بورهـان حاتـەم گۆمەتاڵـی پارێـزراوە)، ل٤٣.

(٤) دیدار لەگەڵ محەمەدی حاجی مەحمود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٥) محمد حاجی محمود، ڕۆژ ژمێری...، ب٢، ل١٥٩-١٦٠.

(٦) هـ.س، ل٢٣٤.

بەردەوام گورزیان لە هێزەکانی حکومەت دەوەشاند، زۆرجار هێرشیان دەکردە سەر بنکە و بارەگاکانی سوپای عێراق. یەکێک لەو هێرشانەش لە (٥-٧ی تشرینی یەکەمی ١٩٨٤) بوو، کە دەستەیەک لە پێشمەرگەی سەر بە هەرێمی چواری (حسک)، هێرشیان کردە سەر بنکەیەکی سەربازیی لەسەر ڕێگای سورداش- دۆکان، زیانێکی گەورەی مرۆیی و ماددیان لە بنکەکە دا. هەروەها لە (١١-١٢ تشرینی یەکەمی ١٩٨٤)، پێشمەرگەکانی (حسک) هێرشیان کردە سەر بنکەی سەربازیی کانی سارد و زیانێکی زۆریان لە بنکەکە دا، لە ئەنجامدا (٢) سەرباز کوژرا و (١)ی دیکە بریندار بوو، پێشمەرگە لەم دوو چالاکییەدا بێ زیان بوون[1].

جێگای سەرنجە حکومەتی عێراق لە زۆرینەی هێرشەکانی بۆ سەر پێشمەرگە، بەچاو ساغیی جاش ئەنجام دەدرا، لەم کارەیدا زیاتر مەبەستی بوو ڕق و کینە بخاتە نێوان بنەماڵەی پێشمەرگە و جاشەکان، بەوەش کۆمەڵگای کوردی بکات بە دوو بەشەوە[2]. لەو سۆنگەیەوە لە (٨ی شوباتی ١٩٨٥) سوپای عێراق و فەوجی سووک (جاش) هێرشێکی کردە سەر گوندی ناو گردان، شەڕەکە لە کاتژمێر (٢)ی دوای نیوەڕۆ تا ئێوارە بەردەوام بوو، دوای ئەوەی سوپا نەیتوانی ئامانجەکەی بپێکێت، پاشەکشەی کرد و (١٢) جاش کوژران و (٢٥) جاشیش بریندار بوون، لە هێزەکانی پێشمەرگە (٩) بریندار هەبوو[3]. ئاشتبوونەوەی گشتی و گەڕانەوەی پێشمەرگەکانی (حسک)، بۆ ناوچەکانی سلێمانی و هەولێر، کاریگەری هەبوو لەسەر زیادبوونی چالاکییەکان لە ڕووی چۆنیەتی و چەندییەتییەوە، بۆ نموونە لە (١٩-٢٠ی ئەیلوولی ١٩٨٦) پێشمەرگەکانی لقی سلێمانی هێرشیان کردە سەر ناحیەی قادرکەرەم، لە سەرەتای هێرشەکە دەستیان بەسەر بارەگای فەوجی (٧٨٥٢)دا گرت و دواتر هەڵیان کوتایە سەر بارەگایەکی حزبی بەعس و ڕەبیەکانی دەوروبەری، لەو هێرشەدا (٢٦) سەرباز و جاش کوژران، لە هێزەکانی پێشمەرگەش (٢) شەهید هەبوو[4]. لە (٢٢ی تشرینی یەکەمی ١٩٨٦)، سوپای عێراق لە سێ قۆڵەوە هێرشێکی فراوانی کردە سەر کەندێناوە و بناری قەرەچوغ، پێشمەرگەکانی هەرێمی حەوتی قەرەچوغ و هێزی دێدەوان ڕووبەڕوویان بوونەوە و توانیان بەر بەو هێرشە بگرن، زیانێکی زۆر لە سوپا بدەن، کە بووە هۆی

(١) دوو چالاکی قارەمانانە، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٢٧)، تشرینی دووەمی ١٩٨٤، ل٥.

(٢) میدڵ ئیست ووچ، س.پ، ل٨٩.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٣١).

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٢٠).

کوژرانـی (٧٠) سـەرباز و خسـتنەخوارەوەی هەلیکۆپتەرێـک[١].

پێشـمەرگەکانی (حسـک) لـە سـاڵی (١٩٨٧)دا توانـای چەکدارییـان زیاتـر هەڵکشـابوو بـۆ لێدانـی بنکـە و بارەگاکانـی سـوپای عێـراق، هەربۆیـە لـە (١٤ی کانوونـی دووەمـی ١٩٨٧) پێشـمەرگەکانی هەرێمـی حەوتـی قـەرەداخ و هەرێمی پێنجی شـارەزوور بۆسـەیەکیان لەسـەر ڕێـگای هەڵەبجە-سـەید سـادق دانایـەوە، لـە ئاکامـدا کاروانێکـی ئۆتۆمبێلـی سـوپای عێـراق کەوتـە نـاو بۆسـەکەوە، لـە ئەنجامـدا (٣٠) سـەرباز کـوژران و (٧)ی دیکـەش بـە دیـل گیـران[٢]. لـە لایەکـی دیکـەوە، لـە (٢٠-٢١ی حوزەیرانی ١٩٨٧) هێزێکی هاوبەشـی سـەر بە هەرێمەکانی سـلێمانیی (حسـک) لـە سـێ قۆڵـەوە هێرشـیان کـردە سـەر فەوجێکـی (مغاویـر)ی سـەر بـە فیرقـەی (٢٧) لـە گونـدی بەرکـەورگان و شـقوبە لـە قـەزای پێنجوێـن، هێزەکانـی پێشـمەرگە دەسـتیان بەسـەر فەوجەکـەدا گـرت، زیانێکـی زۆریـان لـە سـوپادا، کـە بـووە هـۆی کوژرانـی (٧٠) سـەرباز و بـە دیـل گرتنـی (١٢)ی دیکـە[٣]. لـە (١٢ی تەمـووزی ١٩٨٧) دەسـتەیەک لـە پێشـمەرگەکانی هەرێمـی نـۆی (حسـک)، هێرشـێکی لەناکاویـان کردە سـەر بنکەیەکی سـوپای عێـراق لەسـەر ڕێـگای گشـتیی گومتـان حافیـز لـە قـەزای ڕەوانـدز لـەو هێرشـە لەنـاکاوەدا سـەرباز و جاشـەکان نەیانتوانـی دەسـت بکەنـەوە، هەربۆیـە زیانێکـی زۆریـان بـەر کـەوت[٤]. هەروەهـا لـە (٧ی ئابـی ١٩٨٧) پێشـمەرگەکانی هەرێمی (١،٢،٣)، هێرشـیان کردە سـەر بنکە و بارەگاکانـی سـوپای عێراق لە شـاخی سـورێن، لـە ماوەی چەنـد کاتژمێرێکدا چەندیـن ناوچەیان دەسـت بەسـەرداگرت و زیانێکـی زۆریـان لـە سـوپا دا، کـە نزیکـەی (٢٠) سـەرباز کـوژران[٥]. لـە لایەکـی دیکـەوە لـە (٢٠ی ئەیلوولـی ١٩٨٧)، پێشـمەرگەکانی هەرێمـی (١٥)ی (حسـک) بۆسـەیەکیان لەسـەر ڕێـگای تەقتـەق- کەرکـووک نایـەوە، بـووە هـۆی کوژرانـی (٤) سـەرباز[٦]. لـە (١٥ی تشرینـی دووەمـی ١٩٨٧) هێزێکـی لقـی سـلێمانیی حسـک، بـە هاوبەشـی پاسداری

(١) حسك، دەزگای ڕاگەیاندنی ناوەندی، بەلاغی عەسکەری، ژ(٨٤)، تشرینی یەکەمی ١٩٨٤.

(٢) الحزب الاشتراكي الكردستاني- العراق، الاعلام المركزي، بلاغ عسكري ع(٨٧)، شباط ١٩٨٧.

(٣) حسك، دەزگای ڕاگەیاندنی ناوەندی، بەلاغی عەسکەری ژ(٩٢)، تەمووزی ١٩٨٧.

(٤) هەرێمـی نـۆی شـەهید ئەحمـەد فەقـێ ڕەش، ڕۆژنامـەی ڕێـگای ئـازادی، ژ(٤٨)، سـاڵی حەوتـەم، ئـابی ١٩٨٧، ل٦.

(٥) پێشـمەرگەکانی لقـی سـلێمانی چەندیـن ڕەبییـەی دوژمـن دەگـرن، ڕۆژنامـەی ڕێـگای ئـازادی، ژ(٤٨)، سـاڵی حەوتـەم، ئـابی ١٩٨٧، ل١و٧.

(٦) چالاکییەکانی پێشمەرگە، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٥٠)، تشرینی یەکەم، ١٩٨٧، ل٦.

ئێرانـی، بۆردومانـی سـەربازگەی دەربەندیخانیـان کـرد، زیانێکـی زۆری مرۆیـی و ماددیـان لـە سـەربازگەکە دا[١]

لـە سـاڵی (١٩٨٨) حکومەتـی عێـراق هێرشـەکانی بـۆ سـەر پێشـمەرگە چـڕ کـردەوە، بـەڵام پێشـمەرگەکانی (حسـک) بـەردەوام بـوون لـە چالاکییـەکان، بـۆ نموونـە لـە (کانوونـی دووەم و شـوباتی ١٩٨٨) چەندیـن چالاکیـان لـە ناوچـە جیاجیاکانـی باشـووری کوردسـتان ئەنجـام داوە و زیانێکـی زۆریـان لـە هێـزە ئەمنییەکانـی حکومـەت داوە[٢]. لـە (٥ی کانوونـی دووەمـی ١٩٨٨) دەسـتەیەک پێشـمەرگەی هاوبەشـی لقـی سـلێمانی و کۆمیتـەی چەمچەمـاڵ کۆنترۆڵـی ڕێـگای چەمچەمـاڵ- قەرەهەنجیریـان کـرد، زیـاد لـە (٢٠٠) ئۆتۆمبێلیـان ڕاگرتبـوو، پشـکنینیان بـۆ دۆزینـەوەی کەسـانی سـەر بـە حکومـەت کـردووە، بـەڵام دواتـر لـە لایـەن سـوپاوە هێـرش کراوەتـە سـەریان، دوای چەنـد کاتژمێرێـک ڕووبەڕووبوونـەوە، هێرشـەکە لـە لایـەن هێزەکانـی پێشـمەرگە تێکشـکێنرا و بـووە هـۆی کوژرانـی (٤٠) ئەفسـەر و سـەرباز[٣]. لـە (٨ی ئابـی ١٩٨٨) هێزێکـی تایبـەت (قوة خاصة) هێرشـیان کردە سـەر شـاخی سورێن، پێشـمەرگەکانی (حسـک) توانیان هێرشـەکە تێک بشـکێنن و بـووە هۆی کوژرانی (٥) سـەرباز و برینداربوونـی ژمارەیەکی دیکـە[٤]

دەتوانیـن بڵێیـن شـەڕەکانی پێشـمەرگە لـە مـاوەی جەنگـی عێـراق- ئێـران گۆڕانێکـی گـەورەی بـە خۆییـەوە بینیـوە، چەندیـن شـەڕی بەرەیـی و گەورەیـان ئەنجـام داوە، دەسـتیان بەسـەر چەندیـن ناوچـەدا گرتـووە، بـە ناوچـەی (ئازادکـراو) نـاسراون، بـۆ ماوەیەکـی زۆر لـە ژێـر دەسـەڵاتی هێزەکانـی پێشـمەرگەدا بوونـە، حکومەتـی عێـراق هەمیشـە لـە هەوڵـی گرتنـەوەی ئـەو ناوچانـەدا بـووە، بـەڵام لـە زۆربـەی هێرشـەکانی شکسـتی خـواردووە، بۆیـە دوای وەسـتانی شـەڕی عێـراق- ئێـران هێزەکانـی بـۆ ڕووبەڕووبوونـەوەی پێشـمەرگە تەرخـان کـردووە، هێرشـەکان بـۆ سـەر بنکـە و بارەگاکانـی حزبـە کوردییـەکان دەسـت پێکـرد ووە. لـە

(١) محمـد حاجـی محمـود، ڕۆژ ژمێری پێشـمەرگەیەک باسی ڕووداوەکانی (٢٠) سـاڵی خەباتی شـۆڕشی نوێی گەلەکەمـان دەکات، ١٩٧٩-١٩٩٦، ب٣، چاپخانـەی تیشـک، سـلێمانی، ٢٠٠١، ل٦٧-٧٠؛ گۆڤاری سـورێن، ژ(٣١-٣٢-٣٣)، سـاڵی (٤)، ئـاب و ئەیلـول و تشرینی یەکەمـی ١٩٨٧، ل٣.

(٢) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٣٢).

(٣) چالاکییەکانی پێشمەرگە، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٥١-٥٢)، شوباتی ١٩٨٨، ل١٩.

(٤) چالاکییەکانی پێشمەرگە، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٥٥)، ساڵی هەشتەم، ئابی ١٩٨٨، ل٥.

لایەکـی دیکـەوە حکومەتـی عێـراق لە هێرشـەکانیدا چەکی کیمیایـی بەکارهێنـاوە، هەرچەندە هێزەکانـی پێشـمەرگە بـۆ ماوەیـەک توانییـان بەرگـری بکـەن و خۆیـان ڕابگـرن، بـەڵام دواتـر لە ژێـر گوشـاردا بڕیـاری کشـانەوەیان بـۆ ئـەو دیـو سـنوورەکانی ئێـران دا

بەشی سێیەم

پلان و ستراتیژی سیاسی و سەربازیی حکومەتی عێراق بەرامبەر خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان

(١٩٧٦-١٩٨٨)

تەوەری یەکەم
ڕاگواستن و تێکدانی گوندەکان و گەمارۆدانی هێزەکان

دوای نسکۆی شۆڕش لە ساڵی(١٩٧٥) دەرفەتێکی لەبار ڕەخسا بۆ حکومەتی عێراق بۆ جێبەجێکردنی پلانە ستراتیژییەکانی، بۆ ئەم مەبەستە کەوتە جێبەجێکردنی نەخشە و پلانەکانی[١]، سەددام حوسێن جێگری سەرۆک کۆماری عێراق لە ساڵی (١٩٧٥) ڕایگەیاند:«نیازی ڕاگواستنی کوردەکانی سەر سنووری ئێران و تورکیای هەیە» [٢]. سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداریی هۆکارێک بوو بۆ ئەوەی حکومەت پەلە بکات لە ڕاگواستنی ناوچە سنوورییەکان، لەبەرئەوەی ئەو ناوچانە لەبارن بۆ شەڕی پارتیزانی، هەربۆیە حکومەت ناچار دەبوو ڕێژەیەکی زۆر لە سوپاکەی تەرخان بکات بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی پێشمەرگە، بۆیە لە دوای نسکۆی شۆڕش لە ساڵی (١٩٧٥) بە قووڵایی (٣٠)کم گوندە سنوورییەکانی ئێران، تورکیا و سووریا چۆڵکردن[٣]

پاش سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداریی لە ساڵی (١٩٧٦)، حکومەتی عێراق بە بیانووی هاوکاریکردنی پێشمەرگە، لە ساڵی (١٩٧٧) گوندە سنوورییەکانی وێران کرد[٤]. ئەمەش وەک کاردانەوەیەک لە بەرانبەر زیادبوونی چالاکیی پێشمەرگە و حکومەت مەبەستی بوو دانیشتووانی ئەو گوندانە ناچار بکات دەست لە هاوکاریی پێشمەرگە هەڵگرن و

(١) چیا، ڕاگواستنی ناوچە سنوورییەکانی کوردستان، گۆڤاری سیاسەتی دەولی، ژ(٢)، ساڵی (٢)، ١٩٩٣، ل١٨.

(٢) فەرید ئەسەسەرد، کوردستان و مەسەلەی ئەمنی قەومی، بڵاوکراوەی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان، سلێمانی، ١٩٩٨، ل١١٤.

(٣) دیدار لەگەڵ محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٤) ئەمین قادر مینە، س.پ، ل١٩٣و١٩٥.

هێـزی پێشـمەرگە بـۆ پشـتیوانی بمێنێتـەوە[١]. لـە لایەکـی دیکـەوە لـە ناوبـردنی سـەرچاوەی خۆراکـی و پێداویسـتییەکانی پێشـمەرگە، بـە تایبـەت لـە ناوچـە شـاخاوییەکان باشترین شـوێنی بەگژداچوونـەوەی هێزەکانـی حکومـەت بـوو، بـە لێکدانـەوەی حکومـەت تێکدانـی گونـدەکان و ڕاگواسـتنی دانیشـتووانەکەی خەباتـی چەکداریـی کـورد لاواز دەبێـت، لـە لایەکـی دیکـەوە ڕاگواسـتنی دانیشـتووانی گونـدە سـنوورییەکان و کۆکردنەوەیـان لـە ئـۆردوگا زۆرەملێـکان[٢]، بـۆ ئـەوەی لەژێـر سـایەی پێشـمەرگە دووریـان بخاتـەوە، بـۆ ئـەم مەبەسـتە ئـۆردوگاکان لـە نزیـک شـارەکان بنیـات دەنـران، بـۆ ئـەوەی پێشـمەرگە نەتوانێـت ڕێکخسـتنیان لەنـاو دروسـت بـکات و چالاکیـی تێیانـدا ئەنجـام بـدات، هەروەهـا دەوری ئـۆردوگاکان بـە ڕەبیـە تەنرابـوو[٣]، بـۆ چاودێریکـردنی دانیشـتووانی نـاو ئـۆردوگاکان، پەروەردەکردنیـان لەسـەر ئایدیۆلۆژیـای بەعـس، هەروەهـا گۆڕینـی شـێوازی ژیانـی کۆمەڵـگای کوردی، بـۆ نموونە گواسـتنەوەی چیانیشـنەکان بۆ بیابانەکانـی عێـراق کـە ئاووهـەوا و تۆپۆگرافیـای جیـاوازە، هەروەهـا تێکدانی ژێرخانـی ئابووریی کوردسـتان[٤]، چونکـە خەڵکـی گوندەکان ئاشـنانەبوون بە کولتووری شارنشـینی، بە گواسـتنەوەی زۆرەملێی خەڵکی گوندنشـین، شـێوازێکی ژیانیان بەسـەردا دەسـەپێنرا، کە لەگەڵی ڕانەهاتبوون، بۆیـە کاریگـەری خراپـی لەسـەر دەروون و هەڵسـوکەوتیان هەبـووە[٥].

لـە سـاڵانی (١٩٧٧-١٩٧٨)دا حکومەتـی عێـراق بەپێـی خاڵەکانـی ڕێککەوتننامـەی جەزائیـر پشـتێنەی ئاسایشـی بـە درێژایـی سـنووری لەگـەڵ ئێـران، تورکیـا و سـووریا دروسـتکردووە، ئـەم پشـتێنەیە سـەرەتا (٥) کـم بـوو، دواتـر بـوو بـە (١٠) کـم، دواجـار بـووە بـە (٣٠) کـم[٦]. لـە ناحیـەی سـیروان قـەزای هەڵەبجـە درێـژ دەبێتـەوە تـا دەگاتـە زاخـۆ، ئـەو گوندانـەی کـە ڕاگـوازراون بریتـی بـوون لـە: هەڵەبجـە، پێنجوێـن، شـارباژێڕ و پشـدەر لـە پارێـزگای سـلێمانی، قەزاکانـی چۆمـان و زێبـار، لـە پارێـزگای هەولێـر، قەزاکانـی ئامێـدی و زاخـۆ لـە پارێـزگای

(١) کاولکردنی کوردستان لە ستراتیجی بەعسدا، گۆڤاری کۆمەڵە، ژ(٨)، ئەیلولی ١٩٨٥، ل٣.

(٢) ئەمین قادر مینە، س.پ، ل١٨٥

(٣) چیا، س.پ، ل١١؛ مستەفا چاوڕەش، س.پ، ل١٥٠.

(٤) مراد حەکیم محەمەد، س.پ، ل١١١-١١٢.

(٥) شری لەیزەر، س.پ، ل١٥٦-١٥٧.

(٦) میدڵ ئیست ووچ، س.پ، ل٨٢-٨٣.

دهـۆک[١]، ئـەم ناوچـە ڕاگوێزراوانـەی سـەر سـنوور بـە درێژایـی سـەدان کیلۆمەتـر بـوون بـە ناوچەیەکـی قەدەغەکـراو، هەرکـەس لـەم ناوچانـە دەسـتگیر کرابـا، ئەگـەر خوێندەواربوایـە لـە سـێدارە دەدرا، ئەگـەر نەخوێندەواربوایـە بەزیندانـی هەتـا هەتایـی سـزا دەدرا[٢]، لـە ئاکامـدا حکومەتـی عێـراق لـە سـەرەتای (ئابـی ١٩٧٨) هێرشـێکی کـردە سـەر گونـدە سـنوورییەکان، زۆرینـەی گونـدەکان سـووتێنران و تەقێندرانـەوە[٣]، هەروەهـا لـە ڕێگـەی موختارەکانـەوە دانیشـتووانی گونـدەکان ئـاگادار کرانـەوە کـە هاتووچـۆی گونـدە چۆڵکـراوەکان، بـە مەبەسـتی کشـتوکاڵ و ئاژەڵـداری، بـە هەمـوو شـێوەیەک قەدەغەیـە، گوندنشـینەکان لـە سـەرەتای سـەرهەڵدانەوەی خەباتـی چەکـداری سـەرچاوەیەکی سـەرەکی دابینکردنـی پێداویسـتییەکانی پێشـمەرگە بوون، حکومـەت ویسـتی ئـەو سـەرچاوەیە لەناوبەرێـت[٤]. بـۆ ئـەم مەبەسـتە لـە (١٢ی کانـوونی یەکەمـی ١٩٧٨) بروسـکەیەکی نهێنـی لـە لێژنـەی کاروبـاری باکـوور ئاراسـتەی وەزارەتـەکانی بەرگـری و ناوخـۆ کـراوە لـە کۆمەڵێـک ڕێنمایـی و (١٨) بڕگـە پێکهاتـووە، بـە مەبەسـتی ڕاگواسـتنی گونـدە سـنوورییەکان و دروسـت کـردنی "گونـدی هاوچـەرخ" ئـۆردوگا زۆرەملێـکان[٥]، لـەو سـۆنگەیەوە ژمـارەی ئـەو گوندانـەی بـەر قۆناغی یەکەمـی ڕاگـواستن کەوتن نزیکـەی (٥٠٠) گونـد بـوون، زۆربەیـان دەکەوتنـە پارێـزگای سـلێمانی. تەنیـا لـە دوو مانگـی هاوینـی (١٩٧٨)، (٢٨) هـەزار خێـزان، نزیکـەی (٢٠٠) هـەزار کـەس لـە ناوچـە سـنوورییەکان ڕاگـوازراون نیشـتەجێکردنیان لـە ئـۆردوگا زۆرەملێـکان[٦]. لـە مـاوەی سـاڵانی (١٩٧٦-١٩٧٩)، لـە ناوچـە جیاجیاکانـی باشـووری کوردسـتان، ئـەو کەسـانەی کـە ڕاگـوازراون نزیکـەی (٧٠٠) سـەد

(١) ئەمیـن قـادر مینـە، س.پ، ل١٨٦؛ دارا عەتـار، خەبـاتی کـورد لـە پێنـاو ناسـنامەکەیدا، چاپخانـەی هەڤاڵی هونـەری، ب.ش، ٢٠٢٠، ل٢١.

(٢) عەلی تەتەر نێرەوەیی، سیاسەتی حکومەتی...، ب١، ل٧٧.

(٣) م.س، ی.ن.ك، بەیاننامـەی یەکێتـی نیشـتیمانی کوردسـتان، ئەی جەمـاوەری گەلی کوردسـتان، ١٩٧٨/٣/١٩؛ پشـکۆ نەجمەدین، س.پ، ب١، ل٨٢.

(٤) عومـەر هەمـزە سـاڵح، س.پ، ل١٨١؛ فایـەق محەمـەد گوڵپـی، کـە لێـرەوە سـەیری ژیانـی خـۆم دەکـەم، ١٩٦١-١٩٨٩، ب١، چاپخانـەی تـاران، ب.ش، ٢٠١٨، ل١١٢.

(٥) عومەر هەمزە ساڵح، س.پ، ل١٦٦.

(٦) ئـەو ئۆردوگایانـە لـە نزیـك شـارەکان بـە نـاوی گونـدی هاوچـەرخ بنیـات دەنـران، ئـەو خەڵکانـەی کـە ڕادەگـوازران لـەم ئۆردوگایانـە نیشـتەجێ دەکـران. میـدڵ ئێسـت ووچ، س.پ، ل٨٣-٨٤.

هـەزار کـەس دەبـوون، سـەرەڕای ئـەوەی (١٢٢٢) گونـد تێکـدران[١]

پرۆسـەی تێکدانـی گونـدەکان بـە شـێوەیەکی پلان بـۆ داڕێـژراو کاری لەسـەر کـراوە، لـە (١٩٧٩) بـۆ بەڕێوەبردنـی پرۆسـەی ڕاگواسـتنی بـە کۆمـەڵ، دەزگایـەك پێکهـێنرا بـە نـاوی لێژنەی لێکۆڵینـەوەی تایبـەت (هيئـة التحقيـق الخاصـة) کە لـە چـوار ئەندام پێـک هاتبوو، بریتـی بوون لـە نوێنـەری حزبـی بەعـس و هەریـەک لـە بەڕێوەبەرایەتـی دەزگای ئاسـایش و هەواڵگریـی سـەربازیی و دەزگای هەواڵگریـی دەرەوە. ئـەو لێژنەیە بەرپرسـیار بووە لە جموجۆڵی پێشـمەرگە دەسـەڵاتێکی ڕەهـای هەبـووە بـێ گەڕانـەوە بـۆ بەغـدا[٢]. ئـەم جـۆرە ئاراسـتەیەی حکومەتـی عێـراق بـە ئاشـکرا خەسـڵەتی دژە کـوردی پێـوە دیـار بوو، لـە لایەن حزبی بەعـس شـاراوە نەبوو، بۆیـە ڕێگـر بـوون لـە هـەر چالاکیـی و جووڵانەوەیـەک، کـە لەگـەڵ ویسـت و ئارەزووەکانـی حکومـەت نەگونجایـە[٣]. دوای هاتنـە سـەر دەسـەڵاتی سـەددام حوسـێن لـە سـاڵی (١٩٧٩)، پڕۆسـەی ڕاگـواستن و تێکـدانی گونـدەکان بە شـێوەیەکی چڕتر کاری لەسـەر کراوە، هـەزاران کەس لـە کـوردە فەیلییەکانـی بـۆ ئێـران ڕاگـوازران، گەنجـە ڕاگـوازراوەکان زۆرینەیان شـوێن بزرکـران[٤]

حکومەتـی عێـراق لەسـەر سیاسـەتی ڕاگـواستن و بـە عەرەبکـردن بـەردەوام بـوو، لـە ژێـر هەلومەرجـی جەنگـی عێراق_ئێـران، دەیتوانـی بـاشتر بەردەوامـی بـەم سیاسـەتەی بـدات، لـە سـەرەتای دەسـت پێکردنـی جەنگـەوە دەسـتی کـرد بـە پـرۆژەی نیشـتەجێکردنی دانیشـتووانی عـەرەب لـە ناوچـە کوردنشـینەکان، بـە مەبەسـتی گۆڕینـی مۆرکـی ناوچـە کوردییـەکان. لـە هەوڵێکـی حکومەتـدا، (٢٠) هـەزار خێزانـی عـەرەب لـە کەرکووک نیشـتەجێ کران. لـە پارێزگای دهـۆک ناوچەکانـی باشـووری ڕۆژئـاوای پارێزگاکـە بـەر هەڵمەتـی ڕاگـواستن و بەعەرەبکـردن کـەوت، عەرەبێکـی زۆر تێیـدا نیشـتەجێکران، لـە ناحیەی قـەراج کـوردەکان بەرەو شـاری هەولێر ڕاگوێـزران، عەرەبـی تێدا نیشـتەجێ کـرا[٥]. بەپێی بڕیارێکی ئەنجوومەنی سـەرکردایەتیی شـۆڕش

(١) نجـم الديـن فقـي عبداللـه، الجريمـة المنسـية حـول الانفـال وجرائـم الابـادة الجماعيـة في كردسـتان، منشـورات اكاديميـة التوعيـة وتأهيل الكـوادر، السـليمانية، ٢٠٢١، ص٨؛ مـراد حەکیم محەمـەد، س.پ، ل١٣٣.

(٢) میدڵ ئیست ووچ، س.پ، ل٨٣.

(٣) دلێر ئەحمەد حەمەد، س.پ، ل٢٩.

(٤) الاتحـاد الوطنـي كردسـتاني، مـن اجـل ايقـاف حملـة التشريـد الجماعيـة واعـادة المشردين الى مناطقهـم، (١٩٨٠/٤/٢١)؛ خليـل اسماعيـل محمـد، مـؤشرات...، ص٢٠.

(٥) السـلطة تنفـذ عمليـات تعريـب وتبعيـث وتهجير جديـدة في كردسـتان، جريدة اخبـار كردسـتان، ع(٣٥)، ١٩٨١/١٠/٢٦، ص٤.

لە (٢ی تشرینی دووەمی ١٩٨١)، بڕیار بوو شارێکی گەورەی وەکو سلێمانی بەر شاڵاوی ڕاگواستن و بە عەرەبکردن بکەوێت و خەڵکەکەی بۆ ناوچە عەرەبنشینەکان بگوازرێنەوە، بەڵام بە هۆی ئەو پێشهاتانەی جەنگی عێراق- ئێران، کە لە (١٩٨٢) تووشی بووبوو ئەو پیلانەی دواخستبوو[١]. دەتوانین بڵێین ئەو ناوچانەی بە هۆی جەنگی عێراق- ئێران بەر ڕاگوستن کەوتن، ناوچە سنوورییەکان بوون، بۆ نموونە لە پارێزگای سلێمانی: ناوچەکانی (پێنجوێن، بیارە و سیوەیل، باسنێ، ناڵپارێز) بەر ئەو ڕاگواستنە کەوتن، کە (٦٦) گوند بوون، لە پارێزگای هەولێریش (قەزای چۆمان) بەر ڕاگواستن کەوت، کە (٣٥) گوند بوون. لە ئاکامدا ژمارەی ئەو خێزانانەی بە هۆی جەنگی عێراق- ئێران ڕاگوازراون بریتی بوون لە (١٧٩٠٤)خێزان[٢] هێزەکانی پێشمەرگە لە ساڵی (١٩٨٢) تەکتیکی شەڕیان گۆڕی بۆ شەڕی ناو گوند، هەربۆیە حکومەتی عێراق لەو ساڵە بەدواوە هەر گوندێک شەڕی تێدا کرابێت، لەگەڵ زەوی تەختی کردووە. هەروەها ئەو گوندانەی حکومەت پێی نەگەیشتووە لە لایەن هێزی ئاسمانییەوە بۆردومان کراوە[٣]، بۆ ئەمەش بیانووی هەبوو، بریتی بوو لە زیادبوونی چالاکییەکانی پێشمەرگە و هاوکاری گوندنشینەکان بۆ پێشمەرگە[٤]. **بە هۆی** گواستنەوەی جەنگی عێراق_ئێران بۆ ناوچە سنوورییەکان و تۆپباران کردنی بەردەوامی ناوچەکانی باشووری کوردستان، دۆخێکی ناهەمواری خولقاند بوو، ژمارەیەکی زۆر لە دانیشتووانی ناوچە سنوورییەکان بە بیانووی جەنگەوە ڕاگوازراون[٥]. بۆ نموونە دانیشتووانی ناوچەی هەورامان و سیوەیل و ئۆردوگای ناڵپارێز پێنجوێن، کۆی (٦٦) گوند کە ژمارەی خێزانەکانیان (١٦١٢٥) خێزان بوو، بە هۆی پەلاماری ئێرانەوە ڕاگوازراون[٦]. لە پارێزگای هەولێریش قەزای چۆمان (٣٥) گوند کە ژمارەی خێزانەکانیان (١٧٧٩) خێزان بوون ڕاگوازراون[٧]. پێشڕەوەییەکانی ئێران لە ساڵی (١٩٨٣) و گرتنی

(١) عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی...، ل١٧٦.

(٢) ئەمین قادر مینە، س.پ، ل١٩٢-١٩٣.

(٣) عادل سدیق، کۆمەڵکوژی کورد لە جەنگی ئێران عێراقدا هەڵەبجە بە نموونە، نامەی ماستەری بڵاو نەکراوە، زانکۆی سلێمانی، ٢٠١٤، ل٤١ -٤٢.

(٤) شۆڕش حاجی، س.پ، ل٦٨.

(٥) عومەر هەمزە ساڵح، س.پ، ل١٨٥.

(٦) محمد هەماوەندی، ڕاگواستنی کورد و زامدارکردنی دیموکراتیەت لە کوردستان، بڵاوکراوەی هەماوەند بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، کەرکووک، ٢٠٠٤، ل٢٣؛ ئەمین قادر مینە، س.پ، ل١٩٣.

(٧) ئەمین قادر مینە، هـ.س، ل١٩٣.

حاجـی ئۆمـەران، بیانـووی دایـە دەسـت حکومـەتی عێـراق لـە (تەمـووز و ئابـی ١٩٨٣) نزیکـەی (٨) هـەزار بارزانـی ڕابگوازێـت بـۆ خـوارووی عێـراق، چونکـە حکومـەت پێیـوا بـووە هێزەکانـی (پ.د.ک) بەشـداربوونە لـە گرتنـی حاجـی ئۆمـەران[1]. حکومەتی عێـراق لە تۆڵـەی چالاکییەکانی پێشـمەرگە، لـە (٣ی تشرینـی یەکەمـی ١٩٨٣) هێرشـە کـردە سـەر گونـدی ئەحمـەد ئـاوا، سـەر بـە ناحیـەی خورمـاڵ لـە ئەنجامـدا (٢٠٠) خێزانـی ئـەو گونـدەی ناچـار کـرد گوندەکەیـان بەجێ بهێڵـن، بیانـووی حکومـەت بـۆ ئـەو کردەیـە ئەوەبـوو ئـەو گونـدە ببـووە شـوێنی حەوانـەی هێزەکانـی پێشـمەرگە و دابیـن کردنـی پێداویسـتی و خواردەمەنـی، حکومەت مەبەسـتی بوو لە ڕێگـەی ڕاگواسـتنی ئـەو گونـدە فشـار بخاتە سـەر هێزەکانی پێشـمەرگە و لـە ناوچەکـە دووریان بخاتەوە[2].

لـە سـاڵی (١٩٨٥)، حکومـەت بـە شـێوەیەکی فـراوانتر هەڵمەتـی ڕاگـواستن و تێکدانـی گوندەکانـی دەسـت پێکـردەوە[3]. بـە تایبـەت ئـەو گوندانـەی لـە ژێـر دەسـەڵاتی پێشـمەرگەدا بـوون، هەروەهـا ئـەو گوندانـەی لەسـەر ڕێـگا سـەرەکییەکانی نێـوان شـارەکان دا بـوون و گونجاو بـوون بـۆ بۆسـە نانـەوە و شـەڕی گونـدەکان، هەربۆیـە زۆربـەی گوندەکانـی سـەر ڕێـگا سـەرەکییەکانی ڕانیـە، دۆکان، سـلێمانی، کۆیـە و هەولێـر تێکـدران[4]. لـە نووسراوێکـی لێژنـەی ئەمنیـی کۆیـە لـە (٨ی ئابـی ١٩٨٥) ئاراسـتەی پارێـزگاری هەولێر کراوە، تێیدا لیسـتی نـاوی (٨٠) گونـدی شـارۆچکەی کۆیە هاتووە کە پێشـمەرگەی تێدابـووە، خواردەمەنی و پێداویسـتییەکانیان بـۆ دابیـن کـراوە[5]، هەروەهـا لـە (تشرینـی یەکەمـی ١٩٨٥) حکومەتـی عێـراق بـە بیانـووی هەبوونـی پێشـمەرگە گوندەکانـی گۆمەشـین، گۆپتەپـە، چۆمـان، دۆڵـی بالیسـان، سرێشـمە، گرتـک و...هتـد ڕاگواسـت[6]. بـەڵام بـە گشـتی لـە (سـەرەتای سـاڵی ١٩٨٥ تـا حوزەیرانـی ١٩٨٧)

(١) اللجنـة العالميـة للتضامـن مـع الشـعب العـراق، م: ارفعـو اصـوات التضامن مع الشـعب العراقـي، تشرين الاول ١٩٨٣؛ مسـعود بـارزانی، بـارزانی و...، بەرگـی چـوارەم، بـەشی دووەم، ل٣١٥.

(٢) معاونية امن حلبجة، الموضوع معلومات، ع(١٠٣٨٠)، ١٩٨٣/١٠/٣.

(٣) پ.د.گ.ک، بەیاننامـەی کۆتایـی هێنـان بـە کۆبونـەوەی کۆمیتـەی ناوەنـدی پـارتی دیموکـراتی گـەلی کوردسـتان، ناوەڕاسـتی ئایـاری ١٩٨٦.

(٤) ئەمین قادر مینە، س.پ، ل١٩٥.

(٥) بورهـان حاتـەم عـوسمان، پرۆسـەی ڕاگـواستن و وێرانکـردنی گوندەکانی شـارۆچکەی کۆیە لە سـاڵی ١٩٨٧ دا لێکۆڵینەوەیەکی بەڵگەنامەییـە، گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی، ژ(٤٨)، هەولێـر، ٢٠٢١، ل١٦٩.

(٦) بیانووی سوتماك، ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، ژ(١٠)، تشرینی یەکەمی ١٩٨٥، ل٥.

لە سنووری پارێزگاکانی هەولێر، سلێمانی، دهۆک، کەرکووک و دیالە زیاتر لە (٩٠٠) گوند خاپوورکراون و دانیشتووانەکانی ڕاگوازراون[١].

دوای کرداری لێدانی نەوتی کەرکووک لەلایەن هێزەکانی (ی.ن.ک) و سوپای ئێران لە (١٩٨٦)، بیانووی دایە دەست حکومەتی عێراق درێژە بدات بە تێکدانی گوندەکان و گواستنەوەی دانیشتووانەکەی بۆ ئۆردوگا زۆرەملێکان[٢]، ئامانجی حکومەت لە نیشتەجێکردنی دانیشتووانی گوندەکان لە ئۆردوگا زۆرەملێکان بۆ چاودێری خەڵك بوو، هەروەها دوورخستنەوەیان لە هێزەکانی پێشمەرگە، هەروەها چەکدارکردنی بەشێك لەو خەڵکانە لە فەوجە سووکەکان (جاش) بەکارهێنانیان دژی پێشمەرگە[٣]. لە نووسراوێکی نهێنیی بارەگای فەرماندەیی هێزەکانی (٤١) لە (١١ی شوباتی ١٩٨٦) کە ئاراستە پارێزگای هەولێر کراوە، تێیدا داواکراوە ناوی ئەو گوندانە بنێرن کە لە ژێر دەسەڵاتی هێزی پێشمەرگە بوون بۆ ئەوەی پەلامار بدرێن و هێرش بکرێتە سەریان[٤]. بەم جۆرە هەر شوێنێک بۆ حکومەت جێی مەترسی بووایە لە لایەن دەزگا ئەمنییەکان تێک دەدران، هەروەک لە نووسراوێکی (ی.ن.ک) لە (ئاداری ١٩٨٦) پێشکەشی سکرتێری نەتەوە یەکگرتووەکانی کردووە هاتووە: تەنیا لە مانگەکانی (تەمووز و تشرینی دووەمی ١٩٨٦) زیاتر لە (١٩٩) گوند خاپوورکراون، دانیشتووانەکانیان بۆ ئۆردوگا زۆرەملێکان ڕاگوازراون[٥].

زیادبوونی چالاکیی پێشمەرگە و گۆڕینی ستراتیژیەتی شەڕ لە (١٩٨٧)، هەروەها گواستنەوەی

(١) عومەر هەمزە ساڵح، س.پ ل٩٠-٩١.

(٢) دیدار لەگەڵ فازڵ ڕەئووف، سلێمانی، ٢٠٢٢/٩/٢. لە ساڵی (١٩٥٤) لە گەڕەکی کانێسکان لە سلێمانی لە دایکبووە، لە (١٩٦٨) بووەتە ئەندامی یەکێتی قوتابیانی کوردستان. لە (١٩٧٣) بووەتە پێشمەرگە، دوای نسکۆی شۆڕش لە ساڵی (١٩٧٥) پەیوەندی کردووە بە ڕێکخستنەکانی (س.ک/ پ.د.ک)، لە (١٩٨١) بووەتە پێشمەرگە لە لێژنەی ناوچەی چوارتا، لە نیوەی یەکەمی هەشتاکان چەندین جار لەگەڵ مەفرەزەکانی (پ.د.ک) چووەتە نێو شاری سلێمانی بۆ ئەنجام دانی چالاکی، لە (١٩٨٢-١٩٨٨) بووەتە ئەندامی کارگێڕی لێژنەی ناوچەی پێنجوێن، دۆکان و سلێمانی، دوای ڕاپەڕین چەندین پلەی حیزبی و حکومی وەرگرتووە. ئێستا لە سلێمانی نیشتەجێیە

(٣) ئامانجەکانمان بەسەرەو ژێرکردنی سەددام و ڕژێمەکەی دێنەدی، گۆڤاری سەفین، ژ(٣٥)، نیسانی ١٩٨٦، ل١؛ مەبەستە ڕەگەز پەرستیەکانی ڕژێم لە سیاسەتی سوتماك، ڕۆژنامەی ئاڵای ئازادی، ژ(١)، ئاداری ١٩٨٦، ل٣.

(٤) بورهان حاتم عوسمان، س.پ، ل١٧٠.

(٥) مراد حەکیم محەمەد، س.پ، ل١٣٩.

شەڕ بۆ شارۆچکە و ناحیەکان حکومەتی عێراقی نیگەران کردبوو[١]. سەرۆکی عێراق بەهۆی شکستە جەنگییەکان بەرانبەر ئێران و هێزەکانی پێشمەرگە فشارێکی زۆری لەسەر بوو[٢]، مەترسی هەڵگەڕانەوە و لەدەستدانی دەسەڵاتەکەی کەوتبووە سەر، بۆیە لە پێناو پتەوکردنی دەسەڵاتی دەوڵەت بەسەر هەموو ناوچەکانی باکووری وڵات (باشووری کوردستان)، بە بڕیاری ژمارە (١٦٠) لە (٢٩ ئاداری١٩٨٧) عەلی حەسەن مەجیدی کرد بە سکرتێری مەکتەبی ڕێکخستنی باکووری حزبی بەعس، دەسەڵاتی ڕەهای پێدرا[٣]. بڕیار و ڕاسپاردەکانی ناوبراو دەبوو بە پەلە و بە وردی جێبەجێ بکرێت. دوای دەستبەکاربوونی ناوبراو تێکدانی گوندەکان و فشار خستنە سەر هێزەکانی پێشمەرگە، بە شێوەیەکی چڕ کاری لەسەر کرا، بۆ ئەو مەبەستە پرۆسەکە بە دوو قۆناغ جێ بەجێ کرا، قۆناغی یەکەم لە (١٢ی نیسان تاکو ٢١ی ئایاری ١٩٨٧) بەردەوام بوو، قۆناغی دووەم لە (٢١ی ئایار تاکو ٢٠ی حوزەیرانی ١٩٨٧) بەردەوام بوو. هەروەها کۆمیتەیەک پێکهێنرا بۆ چاودێری و جێبەجێکردنی تێکدانی گوندەکان، عەلی حەسەن مەجید کە بە وردی چاودێری ئەو پرۆسەیەی کردووە ڕایگەیاندووە: «نابێت یەک خانوو بەپێوە بمێنێت»[٤]. بە گوێرەی پلانەکە دەبوو پرۆسەی ڕاگواستن و تێکدانی گوندەکان لە یەک کاتدا بن، ڕێگا بە گوندنشینەکان بدرێت خانووەکانیان چۆڵ بکەن، بۆ ئەوەی نەبێتە پەناگەیەک بۆ هێزەکانی پێشمەرگە، بە مەبەستی جێبەجێکردنی تێکدانی گوندەکان لە قۆناغی یەکەم سەرەتا لەو گوندانەوە دەستی پێکرد[٥]، کە لە شارەکان و ڕێگا سەرەکییەکانەوە نزیکن، لەبەرئەوەی حکومەت بە مەترسی لەسەر ئاسایشی شارەکانی هەژماردەکرد. هەروەها وێرانکردنی گوندەکانی نزیک شارەکان پێویستی بە ئۆپراسیۆنی سەربازیی گەورە نەبوو، چونکە ژمارەی پێشمەرگەی تیایدا کەمە، لە قۆناغی دووەم ئەو گوندانەی لە شارەکان دوورن بوونەتە پەناگەی پێشمەرگە لە ناوچە شاخاوییەکان، لە قۆناغی سێیەم ئەو گوندانەی دەکەوتنە ناوچە شاخاوییە سەختەکان، زۆرجار بە فڕۆکە بۆردومان دەکران[٦].

---

(١) دیدار لەگەڵ محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٢) چارلز تریپ، چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی عێراق، و: محمد حوسێن ئەحمەد و عەبدولقادر کەلهور، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٠، ل٢٤٢.

(٣) شۆرش حاجی، س.پ، ل٢١٤-٢١٥؛ ملحق وثائق خاص، جريدة الشرارة، (دون الرقم)، كانون الثاني ١٩٨٨، ص٤.

(٤) میدڵ ئیست ووچ، س.پ، ل١٠٦-١٠٨.

(٥) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٣٣).

(٦) یوست هێڵتەرمان، کارێکی ژەهراوی ئەمەریکا و ئێران گازبارانی هەڵەبجە، و: محەمەد حەمە ساڵح تۆفیق، چاپخانەی سەردەم، چ٢، سلێمانی، ٢٠٢١، ل٢٨٦-٢٨٥.

لـە درێـژەی پلانـی وێرانکردنـی گونـدەکان، سـەر ژمێریی ئـەو خێزانانە دەکـرا کە ڕادەگـوازران و لەگـەڵ دیاریکردنـی ئـەو گوندانـەی کـە بـەر هەڵمەتـی تێکـدان دەکەوتـن. تەنانـەت ئـەو گوندانـەش سـەرژمێریی دەکـران کـە زۆرینـەی دانیشـتووانی جـاش بـوون و پەیوەندییـان بـە حکومەتـەوە هەبـوو، بۆیـە حکومەت جیاوازی لـە نێوان گونـدەکان نەدەکرد[١]. لە (٢٨ی نیسـانی ١٩٨٧) بـەرەی جـود نووسراوێکـی ئاراسـتەی موعەمەر قەزافـی (١٩٤٢-٢٠١١) سـەرۆکی لیبیا کرد، تێیـدا ئامـاژەی بـە سیاسـەتی وێران کردن و ڕاگواسـتنی کـورد لە پارێزگاکانی باشـووری کوردسـتان کردبـوو، لیسـتی نـاوی گونـدە وێـران کراوەکانیـش هاوپێـچ کرابـوو[٢]. بـۆ تەواوکـردنی پڕۆسـەی تێکـدانی گونـدەکان، لـە (حوزەیرانـی ١٩٨٧) حکومەتـی عێـراق دەسـتی کـرد بـە هێرشـکردن بـۆ سـەر ئـەو گوندانـەی بەر هەڵمەتی تێکـدان دەکەوتـن، هەڵمەتەکە لەلایەن هێزی پێشـمەرگەوە ڕووبـەڕووی بەرگرییەکـی سـەخت بووەوە[٣]. بەشـێک لە دانیشـتوانی ئـەو گوندانـە گوزرابوونەوە بـۆ ئـۆردووگا زۆرەملێـکان. بـۆ ئـەم مەبەسـتە عـەلی حەسـەن مەجیـد، نووسراوێکـی نهێنیـی (٣ی حوزەیرانـی ١٩٨٧) ئاراسـتەی هێـزە ئەمنییـەکان کـرد، بەڕوونـی ناوچـە قەدەغەکراوەکانـی دەسـت نیشـان کـردووە، هەروەهـا لـە بڕگـەی پێنجەمـی ئـەو فەرمانـەدا هاتـووە: «هێـزە چەکدارەکانـی عێـراق بـە تـەواوی دەسـت کـراوەن لە کوشـتنی هەر مرۆڤێـک لـەو ناوچانەی کە قەدەغەکـراون»[٤]. بـۆ ئـەم مەبەسـتە سـوپای عێـراق و فەرماندەیـی هێزەکانـی فەوجـی جـاش و مەفـرەزە تایبەتـەکان و هێـزی ئاسمانـی کەوتنـە پەلاماردانی گوندە دیاریکـراوەکان، لـە ئەنجام دا سـەدان گونـد لـە سـنووری پارێزگاکانـی هەولێـر، سـلێمانی، کەرکـووک، دهـۆک، دیالە، مووسـڵ و سـەڵاحەددین کەوتنـە بـەر شـاڵاوی ڕووخانـدن و سـووتاندن، کـە ژمارەیـان (٩٣٣) گونـد بـوو[٥]

دوای کۆتایـی هاتنـی قۆناغـی دووەمـی ڕاگـواستن، بەپێی فەرمانێکی سـەرکردایەتیی نووسینگەی ڕێکخسـتنی باکوور ژمـارە (٤٠٠٨/٢٨) لـە (٢٠ی حوزەیرانـی ١٩٨٧)، کـە ئاراسـتەی هێـزە ئەمنییـەکان کـراوە بـۆ مامەڵەکردنـی هێزە ئەمنییەکان لـە گوندە قەدەغەکـراوەکان، لـە بڕگـەی

(١) قيـادة فرقـة العماديـة، الى كافـة المنـظمات الحزبيـة، ع(٦٣١/٨)، ١٩٨٧/٤/٢٢؛ یوسـت هێڵتەرمـان، س.پ، ل٢٨٨-٢٨٩.

(٢) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٣٤).

(٣) یوست هیڵتەرمان، س.پ، ل٢٩٧.

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکری ژمارە ٣٥).

(٥) عومەر هەمزە ساڵح، س.پ، ل٩٣.

چـواری فەرمانەکـەدا هاتووە: «لێدانی تایبەت جێبەجێ بکرێت، هەلیکۆپتـەر و فڕۆکەی جەنگی لـە هەمـوو کاتێکدا بـە ڕۆژ و بـە شـەو بـەردەوام ناوچە قەدەغەکراوەکان بۆردومان بکـەن، بـۆ کوشـتنی زۆرتریـن ژمـارەی ئەو خەڵکانـە لـە ناوچە قەدەغەکراوەکاندان». لە بڕگەی پێنجەمیشـدا هاتـووە: «بەندکـردن و لەداردانـی ئـەو کەسانەی تەمەنیان لـە نێـوان (١٥ بـۆ ٧٠) سـاڵدان کـە لە ناوچـە قەدەغەکراوەکان دەسـتگیر دەکرێـن»[١].

لە (٦ی ئەیلوولی ١٩٨٧)، عەلی حەسەن مەجید بڕیاری دا لێژنە ئەمنییەکانی پارێزگاکانی باکوور سـەرژمێریی ئەو بنەماڵانە بکەن کە کەسـوکاریان پەیوەندییان بە هێزی پێشـمەرگەوە کردووە، بۆ ئـەوەی دەسـت بەسـەربکرێن و وەک بارمتە لـە ژێر چاودێری هێزە ئەمنییەکانی حکومـەت بن[٢]، لـەو چوارچێوەیەدا نووسراوێکی فیرقەی ئامێدی کە ئاراسـتەی هێزە ئەمنییەکانـی دێرەلوک کراوە، فەرمـان دراوە بـە ڕاگواسـتنی کەسـوکاری ئەوانەی پەیوەندییان بە هێزی پێشـمەرگەوە کـردووە لە ماوەیەکی دیاریکراودا[٣]. ئالن کۆیلەن پەیامنێری دەزگای ڕاگەیاندنی نیویۆرک تایمز (New York Times) لـە (٢٧ی ئەیلوولـی ١٩٨٧) لـە ڕاپۆرتێکـدا سـەبارەت بـە دۆخی کوردسـتان نووسـیبووی: «نزیکـەی نیـو ملیـۆن کورد لـە گوندەکانیان دەرکـراون، لە مـاوەی (٦) مانگـی ڕابـردوو، بە لایەنی کەمـەوە (٥٠٠) گونـد وێـران کـراون بۆ ئەوەی پێشـمەرگە نەتوانێت پەنایان بۆ ببـات»[٤]. تەنانەت سـەرچاوە سروشـتییەکان و کانیـاوەکان تێکـدران و پـڕ کرانـەوە، بۆئەوەی پێشـمەرگە سـەرچاوەی ئاوی خواردنەوەشـی نەمێنێت[٥]. بۆ ڕێگری لە جموجوڵی پێشـمەرگە چەند ڕێوشـوێنێکی ئەمنی گیراوەتـە بـەر بـە پێی بڕیارێکی ئەنجوومەنی سـەرکردایەتیی شـۆڕش لـە (١٧ی ئەیلوولـی ١٩٨٧) بـەدواوە هەرکەسـێک لـە ناوچـە قەدەغـە کراوەکان دەسـتگیر بکرێت بـە تیرۆریسـت و تێکدەر دەناسرێـت[٦]. هەروەهـا ناوچـە قەدەغەکراوەکانـی مینڕێـژ کران، بـەو هۆیەوە سـەدان هاووڵاتی مەدەنـی کـوژراون[٧]. لـە نووسراوێکـی نهێنیـی فەیلەقـی (٥) لـە (١٠ی تشرینـی یەکەمـی ١٩٨٧)

(١) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٣٦).

(٢) قيادة فرقة العمادية، برقية سرية وفورية، ع(١٦٩٢/٤)، ١٩٨٧/٩/٩.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٣٧).

(٤) جريدة اخبار كردستان، ع(١٦٦)، ١٥ كانون الاول١٩٨٧، ص٦.

(٥) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە٣٨).

(٦) كريس كوتشيرا، الكتاب الأسود لصدام حسين، ترجمة من الفرنسية: خسرو بوتاني، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، اربيل، ٢٠٠٧، ص١٨٠.

(٧) عومەر هەمزە ساڵح، س.پ، ل٨٥.

دەربارەی تێکدانی شارۆچکەی دێگەڵە ئاماژە بەوە کراوە، لەبەرئەوەی شارۆچکەکە کەوتووەتە ناوچەیەکەوە بووەتە مایەی مەترسی و هەڕەشە بۆ سەر سوپا لە لایەن پێشمەرگەوە، بۆیە پێشنیازی ڕووخاندنی شارۆچکەکە کراوە[١]. هەروەها لە نووسراوێکی دیکەی بەڕێوەبەرایەتی ڕێکخستنی هەواڵگریی ناوچەی باکوور لە (١٦ی تشرینی دووەمی ١٩٨٧) ئاراستەی پارێزگای هەولێر کراوە، سەبارەت بە تێکدانی شارۆچکەی شۆڕش هاتووە: «پشتگیری لە وێرانکردنی شارۆچکەی شۆڕش دەکەین، لەبەرئەوەی تێکدەرەکان بە بەردەوامی هاتووچۆی شارەکە دەکەن و بارەگا دادەنێن، ئەمەش دەبێتە هۆی لاوازبوونی دەسەڵاتی سەربازییمان، شارۆچکەکە بووەتە سەرچاوەی بەدەستهێنانی خواردەمەنی و پێداویستی بۆ تێکدەران»[٢]

لە چوارچێوەی پرۆسەی تێکدانی گوندەکان حکومەتی عێراق لە (١١ی تشرینی دووەمی ١٩٨٧)، هێرشی کردە سەر گوندی چیمەن بۆ سێیەم جار گوندەکە وێران کرا، هەروەها (١٣) هاووڵاتی کوژران و (١٠٧) هاووڵاتی بێ سەر و شوێن کران[٣]، بە مەبەستی ڕێگری لە پرۆسەی تێکدانی گوندەکان لە (٢٥ی کانوونی یەکەمی ١٩٨٨)، (حسک) نامەیەکی ئاراستەی نەتەوە یەکگرتووەکان و ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤ و ئەنجوومەنی ئاسایشی جیهانی بکات، تێیدا ئاماژە بە سیاسەتی حکومەتی عێراق کراوە، لە تێکدانی گوندەکان و سێدارەدانی هاووڵاتیانی کورد، هەروەها داوە لە ڕێکخراوە جیهانییەکان و ئەنجوومەنی ئاسایش دەکات گوشار بکەنە سەر عێراق، بۆ ئەوەی واز لە سیاسەتی کوشتن و گرتنی و چەوساندنەوەی نەتەوەی کورد بهێنێت[٤]

لە ساڵی (١٩٨٨) حکومەتی عێراق بڕیاری تێکدانی هەموو گوندە کوردییەکان دەرکرد، بەپێی نوسراوێك ئاراستەی جێگری فەرماندەی گشتی هێزە چەکدارەکان و وەزیری بەرگری کراوە، باس لە چۆنیەتی لێکۆڵینەوە و نەخشەکانی سوپا و چاکسازی ناوچەکان دەکات، هەروەها جەخت لە تێکدانی هەموو گوندەکان و نەهێشتنی هیچ خانوویەک دەکاتەوە، تەنانەت بۆ گەڕان بە

(١) الفيلق الخامس، سرية و فورية، رقم المنشئ (٢/ح/١٢)، ١٩٨٧/١٠/١٠. وەرگیراوە لە بورهان حاتم، س.پ، ل١٩٨.

(٢) مديرية منظومة استخبارات المنطقة الشمالية، م: بيان راعي، الرقم (ش٣/ق٢٠٠٨/٣)، ١٦ تشرين الثاني ١٩٨٧. وەرگیراوە لە بورهان حاتم، هـ س، ل١٩٩.

(٣) یاداشتنامەیەکی گرنگ، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٥١-٥٢)، ساڵی هەشتەم، شوباتی ١٩٨٨، ل١.

(٤) مەکتەبی سیاسی حزبی سۆسیالیستی کوردستان/ عێراق، (١٩٨٨/١/٢٥). وەرگیراوە: لە محەمەد حاجی مەحموود، ڕۆژ ژمێری پێشمەرگەیەک، باس لە ڕووداوەکانی خەبات و شۆڕشی میللەتەکەمان دەکات، ١٩٧٦-٢٠٠٤، ب٥، چاپخانەی هەژاری موکریانی، ب.ش، ٢٠٢١، ل٧٢٢.

سـەر گونـدە ڕووخـاوەکان سـوود لـە فڕۆکـە وەرگیـراوە بـۆ ئـەوەی دڵنیـا ببنـەوە کە پرۆسـەکە بە تەواوی جێبەجێکراوە[1]. بە پێی بروسـکەیەکی نهێنیی لێژنەی ئەمنیی شـەقڵاوە لە (١٧ی کانوونی دووەمی ١٩٨٨)، کە ئاراسـتەی قایمقامی قەزای شـەقڵاوە و دەزگا ئەمنییەکان کراوە، تێیدا هاتووە: «ئاگادار کردنەوەی دانیشـتووانی گوندی سیسـاوە بۆ چۆڵکردنی گوندەکەیان لە ماوەی سـێ ڕۆژدا و گواسـتنەوەی دانیشـتووانی بۆ ئۆردوگا زۆرەملێکان»[2]

سـەرباری ئـەوەی تێکدانی گوندەکان و پرۆسـەی ڕاگـواستن بەردەوامی هەبوو، بۆ کۆتاییهێنان بـە بزاڤـی چەکداریـی و سیاسـیی کورد حکومەتی عێراق دەسـتی بە شـاڵاوەکانی ئەنفـال کرد، کە پێـشتر ئامـادەکاری بـۆ کرابـوو شـاڵاوی ئەنفـال لە ژێـر سـەرکردایەتیی عەلی حەسـەن مەجید، بە بەشـداری فەیلەقـی یـەک و پێنجیی بەڕێوەبەرایەتی گشـتی ئەمـن و هەواڵگریی سـوپا و فەوجە جاشـەکان بـە (٨) قۆناغ دەسـتی پێکـرد[3]. لە مـاوەی نێوان (٢٣ی شـوبات تا ٦ی ئەیلوولـی ١٩٨٨) و بە هەشـت قۆناغی جیا، دانیشـتووانی ناوچە جیاجیاکانی باشـووری کوردسـتانی بۆ ناوەڕاسـت و خـوارووی عێـراق گواسـتەوە و زۆربەیانـی زیندەبەچاڵکـرد[4]. ئەنفالـی یـەک: ناوچەکانـی دۆڵی جافایەتـی گرتووەتـەوە، لـە (٢٣ی شـوباتی١٩٨٨ تـا ١٩ی ئـاداری ١٩٨٨)ی خایانـد[5]. ئەنفالـی دوو: لـە ناوچەکانـی قـەرەداغ و بازیـان دەسـتی پێکـرد، لـە (٢٢ی ئـاداری ١٩٨٨ تـا ١ی نیسـانی ١٩٨٨) خایاند[6]، ئەنفالی سـێ: ناوچەکانی گەرمیان لە (٧ی نیسـانی ١٩٨٨ تا ٢٠ی نیسـانی ١٩٨٨) خایاند[7]، ئەنفالـی چـوار: کورتترین شـاڵاوی ئەنفال بوو کە دۆڵەکانی زێی بچووکی گرتەوە لـە (٣-٨ی ئایاری

(١) نەخشـەی قەڵاچۆکـردنی کـورد درێـژەی هەیـە، ڕۆژنامـەی ڕێبـازی نـوێ، ژ(١٠)، (تشرینـی یەکەمـی ١٩٨٨)، ل٢.

(٢) لجنة شقلاوة الأمنية، برقية سرية وفورية، رقم المنشئ (ل.م)، ١٩٨٨/١/١٧.

(٣) فاتـح محمـد سـليمان، عمليـات الأنفـال في ضـوء مقاصـد الشريعـة والاتفاقيـات والمواثيـق الدوليـة، جمجمال، ٢٠١٠، ص٢١؛ یوسـت هێڵتەرمـان، س.پ، ل٣٦٧؛ یوسـف دزەیـی، ئەنفـال کارەسـات ئەنجـام و ڕەهەنـدەکانی، لێکۆڵینەوەیەکـی لـە پارێـزگای هەولێـردا، هەولێـر، ٢٠٠١، ل٢٥.

(٤) بـۆ زانیاریـی زیاتـر دەربـارەی ئۆپراسـیۆنەکانی ئەنفـال، بڕوانـە: زوزان نـاسر مسـتەفا، ئۆپەراسـیۆنێن ئەنفالـێ لکوردسـتانی دەرئەنجـام کاردانەڤـە ٢٣ی شـوبات ١٩٨٨ تـا ٦ی ئەیلـولی ١٩٨٨، چاپخانـەی حاجـی هاشـم، هەولێـر، ٢٠١٣.

(5) Micheal J. Kelly: Ghosts of Halabja (Saddam Hussein and The Kudish Genocide) PSl publishers, London, 2008, p24.

(٦) ئەبوبەکر محمد حاجی شاخی، ئەنفالی خاڵخاڵان ئەنفالی چوار، چاپخانەی کارۆخ، سلێمانی ٢٠٠٧، ل٢٠.

(٧) شۆڕش حاجی، س.پ، ل٩٨-١٠١

١٩٨٨) خایاند[١]، ئەنفالی پێنج و شەش و حەوت:ئەم سێ قۆناغە پێکەوە دەستی پێکرد، مەبەست لـە پەلامـارەکان تێکشـکاندنی ورەی هێـزی پێشـمەرگە بـوو، ناوچەکانی سـەفین و خۆشـناوەتی، هەندرێـن و قەڵاتـۆکان، دۆڵ و چیاکانـی شـەقڵاوە و ڕەوانـدزی گرتـەوە مـاوەی (١٥-٢٦ی ئایـاری ١٩٨٨) خایانـد[٢]، لـە (٧ی ئابـی ١٩٨٨) عەلی حەسـەن مەجید لە کۆبونەوەیەکدا لەگەڵ دەسـتەی ئەرکان و بەڕێوەبەرایەتی جموجۆڵی سەربازیی و هێزی ئاسمانی بڕیاریان دا کۆتایی بە هێزەکانی پێشـمەرگە بهێنـن[٣]. دوای ئـەوەی کۆمـاری ئیسلامی ئێران بڕیاری ڕاگرتنی شـەڕی دا لـە (٨ی ئابی ١٩٨٨)، ئـەو بڕیـارە بـۆ هێزەکانـی عێراق سـەرکەوتنێکی گـەورە بوو، بـووە هۆی دابەزینـی ورەی هێزەکانی پێشـمەرگە، سـوپای عێـراق لـە (٢٥ی ئابی ١٩٨٨) دوا سـەنگەری بەرگری پێشـمەرگەی لە خۆشـناوەتی و باڵەکایەتی گرت، ڕۆژی دواتر سـەرکردایەتیی گشـتی هێزە چەکدارەکانی عێراق کۆتایی کـردەکانی ئەنفالی حەوتـی ڕاگەیاند[٤]

ئەنفالـی هەشـت: لە ناوچەکانی بادینـان بەڕێوەچوو مـاوەی (٢٥ی ئاب-٦ی ئەیلـوولی ١٩٨٨) خایانـد[٥]. حکومەتـی عێـراق لـە لـە (٢٥ی ئابـی ١٩٨٨)، بـە چەکـی کیمیایـی هێرشـی بـۆ سـەر ناوچەکانـی بادینـان و سـنووری ژێـر دەسـەڵاتی (پ.د.ک) دەسـت پێکـردووە، لەو ئۆپەراسـیۆنەدا هـەزاران سـەرباز لـە هێزەکانـی سـوپا و جـاش بەشـدار بـوون، هەرچی گونـد و ئاوەدانـی هەبوو لەگەڵ خاک یەکسان کرا. لەم ئۆپراسیۆنەدا هێزەکانی پێشمەرگە لە هەوڵی ڕزگارکردنی جەماوەری ناوچـە ئازادکراوەکانـدا بـوون، بۆ ناوچە سـنوورییەکانی تورکیا و ئێران، بەڵام کارێکی ئاسـان نەبوو، چونکە ڕێگا سەرەکییەکان گیرابوون[٦]. ئەگەرچی لە ئۆپراسیۆنەکانی ئەنفالدا، هێزەکانی پێشمەرگە ڕووبـەڕووی سـوپای عێراق بۆونەوە، بەڵام سـەرەنجام سـوپای عێـراق توانی دوا گوندی کوردسـتان خاپوور بکات و دانیشـتووانی ڕابگوازێت بۆ خوارووی عێراق و نزیکەی (١٨٠) هەزار کەس ئەنفال

(١) بـۆ زانیاریـی زیاتـر، بڕوانـە: (پاشـکۆی ژمـارە ٣٩)؛ ئیدریـس ئۆمـەر گۆمبـەتی، ئەنفـالی زێـی بچـوک، چاپخانـەی کەمـال، سـلێمانی، ٢٠١٢،ل١٧-١٨.

(٢) ئەسـعەد جەبـاری، ئەنفـال لە میدیـاکانی بەعسـدا (١٩٨٨/٣/٢- ١٩٨٨/٤/٧) مانشـێتەکانی ڕۆژنامەی الثورة وەک نموونـە، ب.ش، ٢٠١٥، ل٥٤.

(٣) یوسف دزەیی، س.پ، ل١٣٧.

(٤) شۆڕش حاجی، س.پ، ل١١٤.

(٥) عومەر محەمەد، پەلامارە سەربازییەکانی ئەنفال، چاپخانەی کەمال، سلێمانی، ٢٠١٣، ل١٨١-١٨٥.

(٦) جرائم مروعة في محافظات دهوك نینوی واربیل، جریدة اخبار کردستان، ع(١٨٥)، (١-١٩٨٨/٩/١٥)، ص٦.

کران[١]. لە هەموو قۆناغەکاندا بەکارهێنانی تەکتیکی گازی کیمیایی بە زۆری پێشمەرگەی دەکردە ئامانج، بەڵام بە شـێوەیەکی سـەرەکی خەڵکی مەدەنـی دەکوژران، بووە هـۆی بڵاوبوونەوەی ترس و دڵەڕاوکێ؛ لە ماوەیەکی کەمدا خەڵکی گوندەکان ناچار دەکران لە زێدی خۆیان هەڵبکەنرێن[٢]. دەتوانیـن بڵێین ئۆپراسیۆنی ئەنفال زیانێکـی زۆری مرۆیی و ماددی بە کوردسـتان گەیاند، لەوانە

١- کوشتنی بە کۆمەڵ و بێ سەروشوێن کردنی دەیان هەزار هاووڵاتی.

٢- بەکارهێنانـی چەکـی کیمیایـی بـە شـێوەیەکی بەرفـراوان لـە ناویانـدا گازی سـوتێنەر و خنکێنـەری خـەردەل و سـیانید.

٣- وێرانکردن و سووتاندنی زیاتر لە (٢٠٠٠) گوند و دەیان شارۆچکە و یەکەی ئیداری[٣].

٤- کـوشتن و بەتـاڵان بردنـی هەمـوو سـەروەت و سـامانی ئەنفـال کـراوان لـە لایـەن جاشـەکان و سـوپای عێـراق.

٥- دەستگیرکردنی دەیان هەزار ژن و منداڵ و پیر و ڕاپێچ کردنیان بۆ خوارووی عێراق.

٦- لەناوبردنـی ژێرخانـی ئابووریـی کوردسـتان و تێکدانـی زەوی کشـتوکاڵی و بەتـاڵان بردنی مـاڵ و سـامانی خەڵکـی[٤]

شـاڵاوەکانی ئەنفـال زیاتـر لـە (٦) مانگـی خایانـد، ڕاگـواستن و ئـاوارە بوونـی زیاتـر لـە (١,٥٠٠,٠٠٠) خەڵـک کاولبوونـی (١١) شـار و شـارۆچکە و قـەزا خاپوورکردنـی زیاتـر لـە (٣٠٠٠) گونـدی لێکەوتـەوە، ژمـارەی ئـەو کەسـانەی کـە بەتـەواوی لـەو شـاڵاوانە لـە ناوبـران لـە نێـوان (١٨٠- ١٨٢) هەزارکـەس دەبـوون[٥]. حکومەتـی عێـراق لـە ڕێـگای شـاڵاوەکانی ئەنفالـەوە هەڵمەتـی کۆکـوژی و قەڵاچۆکردنـی گوندەکانـی کوردسـتانی دەسـت پێکـرد، زۆربـەی گونـد و ناحیـە و قەزاکانـی پارێزگاکانـی کەرکـووك، هەولێـر، دهـۆک و سـلێمانی وێـران کـران.

---

(١) عومەر محەمەد، س.پ، ل٢٠-٢١.

(٢) یوست هێڵتەرمان، س.پ، ل٣٦٨.

(٣) دلێر ئەحمەد حەمەد، س.پ، ل٢٥٦.

(٤) مەحمود سەنگاوی، بیرەوەرییەکانی سەنگاوی، چ٢، دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی، ٢٠٠٤، ل٢٥٩.

(٥) گۆران ئیبراهیم، س.پ، ل٢٨١.

تەوەری دووەم

چالاکیی پێشمەرگە لەنێو شارەکان و پلانی حکومەت

باسی یەکەم

چالاکیی پێشمەرگە لەنێو شارەکان

یەکەم: پارتی دیموکراتی کوردستان:

لە سەرەتای دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکداریی، هێزەکانی پێشمەرگە دەستیان بە شەڕی پارتیزانی کرد، چونکە هەلومەرجی دەست پێکردنەوەی خەبات پێویستی بە خۆڕێکخستنەوەی هێزەکان هەبوو، سەرەتا بنەمای شەڕی پارتیزانی بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی سوپای عێراق دانرا، هەربۆیە ناوچەکانی باشووری کوردستان بۆ شەڕی پارتیزانی لەبار بوو، بە تێپەڕبوونی ماوە و زیادبوونی هێزی پێشمەرگە و ڕۆڵی ڕێکخستنە نهێنییەکان لە شارەکان، هێزی پێشمەرگە توانیان دزە بکەنە نێو شارەکان و چەندین چالاکیی ئەنجام بدەن[١]. سەبارەت بە ڕێکخستنە نهێنییەکانی (پ.د.ک) لە شارەکان، بە پێی پەیڕەوی ناوخۆی (پ.د.ک)، لە سەر بناغەی شانەیی و هێڵ و خەت دامەزراوە. هەروەها ڕێکخستنی شانەیی زیاتر لەسەر بنەمای پیشەیی، واتە چین و توێژەکانی کۆمەڵ ڕێکخراوە[٢]، بەڵام شێوەی خەت زنجیرەیی زیاتر نهێنیی بوو (٣) کەس زیاتر یەکتریان نەدەناسی، لە پێناو پاراستن و ئاشکرا نەبوونیان، ئەمەش زیاتر بۆ پاراستنی خەباتی نهێنیی نێو شارەکان

(١) ماهی، دەربارەی جەنگی پارتیزانی لە نێو شارەکان، گۆڤاری کۆمەڵە، ژ(٢)، خولی سێیەم، شوباتی ١٩٨٥، ل٢٠-٣٩.

(٢) ڕێکخستنی نهێنی لە شارەکان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٦٧-٥٦٨)، تشرینی یەکەم و تشرینی دووەمی ١٩٨٦، دوالاپەڕە

بوو، دوای زیادبوونی جەماوەر و پەیوەندی خەڵکی بە ڕیزەکانی (پ.د.ک) ڕێکخستنەکان فراوان بوون[١]، بەلەبەرچاوگرتنی بارودۆخی ناوچەکە پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) لە چوارچێوەی ڕێکخراوی هاوبەش ڕێکخران لە (٤) لق و (٢٨) لێژنەی ناوچە (١٣٩) ڕێکخراو (٣) هێز و (٥) پێنج ڕێکخراوی سەر بە سەرکردایەتیی ڕێکخران[٢]. ڕێکخراوەکان لێژنەی ناوچەکان ڕاستەوخۆ سەر بە لق و مەکتەبی سیاسی بوون، سنووری چالاکییان هەولێر، دهۆک، سلێمانی و کەرکووک بوو[٣]، ئەرکی ڕێکخستنەکان لەنێو شارەکان بریتی بوو لە بڵاوکردنەوە بڵاوکراوەکانی ڕێکخستنەکانی حزب، هێنانی دەستەی چەکداری پێشمەرگە بۆ نێو شارەکان، هەروەها ناردنی پێشمەرگە بۆ شاخ کە لەلایەن ڕێکخستنەکانی نێو شار پشتگیری دەکران[٤]، ئەرکی پێشمەرگەی ناوشارەکان بریتی بوو لە تۆڵەسەندنەوە لەو بەرپرسانەی حکومەت، کە دژی پێشمەرگەن و ئازاری خەڵکیان داوە[٥]، زۆربەی چالاکییەکانی ناوشار لە شەواندا ئەنجام دەدران و دوای ئەنجامدانی چالاکی لە شەودا پێشمەرگەکان شاریان جێ دەهێشت دەگەڕانەوە ناوچە ئازادکراوەکان[٦].

جەنگی عێراق و ئێران دەرفەتی زیاتری بە هێزی پێشمەرگە دا، دزە بکەنە نێو شارەکان و چالاکی ئەنجام بدەن، بۆیە لە (١٤ی تشرینی یەکەمی١٩٨٠) دەستەیەک پێشمەرگەی سورێن (پ.د.ک) بە نارنجۆک هێرشیان کردە سەر بارەگایەکی حزبی بەعس لە سەید سادق زیانێکی زۆریان لێ دا، بۆ ماوەی چەند کاتژمێرێک مانەوە، هەروەها

(١) دیدار لەگەڵ شێخەڵڵا برایم، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/٦.

(٢) مسعود بارزرانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی یەکەم، ل١٢٢.

(٣) بە هۆی بوونی ململانێی ناوخۆیی لە سنووری پارێزگای سلێمانی و کەرکووک لقی (٣-٤) تێکەڵ کرابوون، بارەگای سەرەکییان لە هەورامان و مەریوان و سنوورەکانی شاخی مامەندە بوو، لە هەمان کاتدا چەندین خەتی نهێنی لە نێو شارەکان پەیوەندییان بە بارەگای لق هەبووە، لە (کۆتایی ١٩٨٦) هەر دوو لق جیاکرانەوە، حەمید ئەفەندی بوو بە بەرپرسی لقی (٤)، ئازاد قەرەداخی بوو بە بەرپرسی لقی (٣). جەمال مورتکە، چیا خۆی دەنوسێتەوە نوسینەوەی ڕۆژەسەختەکانی خەبات ١٩٨٦، ب٥، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، ٢٠١٢، ل، ل١٩-٢٥.

(٤) دیدار لەگەڵ تاهیر عەلی محمود، پیرمام، ٢٠٢٢/٢/١٣.

(٥) ماهی، س.پ، ل٣٧.

(٦) سوارە محمد ئەمین ئاغا، داستانی تۆڵە، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠٢٠، ل٣١.

بڵاوکراوەکانـی پارتییـان لـە شـەقامەکان هەڵواسـی[١].

لـە (٣ی کانوونـی یەکەمی ١٩٨٠) پێشـمەرگەکانی سـەر بە ڕێکخسـتنیی ناوخـۆی لقی (١) بـە نارنجـۆک هێرشـیان کـردە سـەر بنکەی پۆلیسـی سـمێڵ لە پارێـزگای دهـۆک و توانیـان (٣) پۆلیـس بکـوژن و (٥)ی دیکـەش برینـدار بکـەن[٢]. لـە (١٤-١٥ی شـوباتی ١٩٨١) دەسـتەیەک لـە پێشـمەرگەکانی سـورێنی لقـی (٤) چوونـە نـاو خورمـاڵ لـە قـەزای هەڵەبجـە، لـە ڕەبییەیەکـی سـوپای عێراقییـان دا، بـووە هـۆی کوژرانـی (٣) سـەرباز، هەروەهـا برینداربوونی (٢)ی دیکـە، پێشـمەرگەکان بـێ زیـان گەڕانـەوە. هەروەهـا لـە (١٥-١٦ی شـوباتی ١٩٨١) هێزێکـی هاوبەشـی پارتـی و حسـیک توانیـان بچنـە نـاو ناحیـەی سـیروان زیانێکـی زۆریـان لـە بنکـە و بارەگاکانـی بەعـس دا[٣]. لـە زنجیـرەی چالاکییەکانـی سـنووری لقەکانـی (١، ٢، ٣، ٤) لـە (کانوونـی دووەم و شـوباتی ١٩٨١)، (١٤) چالاکییـان لـە شـارەکانی، هەولێـر، سـلێمانی، مووسـڵ، دهـۆک، مێرگەسـۆر، خورمـاڵ، سـیروان، چەنـد شـوێنی دیکـە هێرشـیان کردووەتـە سـەر دامودەزگاکانـی حکومـەت و ڕێکخـراوەکانی حزبـی بەعـس، هەروەهـا بەیاننامەیـان لـە شـەقامە گشـتییەکان بڵاو کردووەتـەوە[٤]، لـە (١٧ی ئابـی١٩٨١) دەسـتەیەک پێشـمەرگەی (پ.د.ک) چوونـە نێـو شـاری هەولێـر، لـەو کاتـەدا بەڕێوەبـەری پۆلیسـی گشـتی لـە هەولێـر بـوو، بۆمبێکیـان خسـتە نـاو ئۆتۆمبێلێک، بـووە هـۆی کوژرانـی (٢) کـەس و برینداربوونی (٥) ی دیکـە، هەروەهـا (٥) ئۆتۆمبێلـی لـە جۆری مارسـیدس سـووتا، ئـەم چالاکییـە دەنگدانەوەی زۆری هەبـوو، ترسـێکی زۆری خسـتە نـاو بەرپرسـانی حکومـەت[٥]. لە زنجیـرەی چالاکییەکانی پێشـمەرگەدا لـە (کۆتایـی مانگـی تەمـوز تـا کۆتایـی تشرینـی یەکەمـی ١٩٨١) لـە شـارەکانی هەولێـر، مووسـڵ، دهـۆک، چۆمـان، هەڵەبجـە و سـەید سـادق، (٢٥) چالاکـی ئەنجـام داوە[٦]

(١) العمليـات التـى نفذتهـا فصائـل الانصـار الوطنيـة البشـمركة خلال تشريـن الاول، جريـدة اخباركردسـتان، ع(٩)، كانـون الاول ١٩٨٠، ص٥.

(٢) اهم فعليات الجيش الثوري الكوردستاني، جريدة اخبار كردستان، ع(١١)، ١٩٨١/٢/٦، ص٤-٥.

(٣) جريدة اخبار كردستان، ع(١٣)، ١٩٨١/٣/٢، ص ص٤-٧.

(٤) احصائيـة بعمليـات الجيـش الثـوري الكردسـتاني (البيشـمركه) خلال الشـهر كانون الثاني و شـباط، جريدة اخبـار كردسـتان، ع(١٣)، ١٨/ أذار/ ١٩٨١ .ص١.

(٥) حرق (٥) سيارات مارسيدس للشرطة في اربيل، جريدة اخبار كردستان، ع(٢٤)، ١٩٨١/٨/٢٧، ص٢.

(٦) سـەرژمێرییەک دەربـارەی چالاکـی پێشـمەرگەکانمان لـە کۆتایـی گەلاوێـژ تـا کۆتایـی تشرینـی یەکەمـی ١٩٨١، ئێسـتگەی دەنگـی کوردسـتان، ١٩٨١/١١/١٩.

دوابەدوای ئەنجامدانی چەندین چالاکی لە ناوشارەکاندا لە (١٠ی شوباتی ١٩٨٢) دەستەیەک پێشمەرگەی لقی (١)ی پارتی چوونە نێو شاری دهۆک، بڵاوکراوەکانی پارتییان لە شوێنە گشتییەکانی دهۆک بڵاو کردەوە، دواتر هێرشیان کردە سەر ڕەبییەکی جەیشی شەعبی، لە نزیک گۆڕستانی مەسیحییەکان، لە ئەنجامدا (٤) سەربازیی (الجیش الشعبي) کوژران و (٢) ی دیکەش برینداربوون[١]. لە (٤-٥ی ئاداری ١٩٨٢) پێشمەرگەکانی لقی (٤) ی پارتی، هەڵیان کوتایە سەر سەربازگەی سەیدسادق، زیانێکی زۆریان بەر سەربازگەکە گەیاند، بووە هۆی کوژرانی (٦) سەرباز و (٥)ی دیکە برینداربوون[٢]. لە ئامارێکدا سەبارەت بە چالاکی چەکداریی پێشمەرگەکانی پارتی لە سەرجەم شار و شارۆچکەکانی باشووری کوردستان، کە لە ڕۆژنامەی خەبات بڵاو کراوەتەوە لە (٢٢حوزەیرانی ١٩٨٢ تا ١ی کانوونی دووەمی ١٩٨٤)، (١٧٢)چالاکییان ئەنجام داوە[٣]، لە لایەکی دیکەوە پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) لە (١ی کانوونی دووەمی ١٩٨٤ تا ٢٩ی شوباتی ١٩٨٤) لە شارەکانی سلێمانی، مووسڵ، دهۆک و ناوچەکانی قەسرێ، دیانە و شێخان، (٢٥) چالاکییان ئەنجام داوە[٤]، پێشمەرگەکان هەموو دەرفەتێکیان بۆ ئەنجام دانی چالاکی قۆستووەتەوە، بەتایبەت لە بۆنەی نەورۆزدا زۆرترین چالاکی لە شارەکان ئەنجام دەدران، بۆ نموونە لە شەوی (١٨-١٩ی ئاداری ١٩٨٤) پێشمەرگەکانی هێزی شنروێ و ڕێکخستنی عەبابەیلێ و ڕێکخراوی تەوێڵە، چوونە نێو شاری هەڵەبجە، بۆ ماوەی یەک کاتژمێر بە چەکی هاوەن بۆردومانی ڕەبیە و بنکەکانی بەعسیان کرد، دواتر چاپەمەنییەکانیان بڵاوکردەوە و دروشمی نەورۆزیان لە شوێنە گشتییەکان نووسی. هاوکات لە (٢٠ی ئاداری ١٩٨٤) دەستەیەک پێشمەرگەی (پ.د.ک)، چوونەتە نێو شاری سلێمانی لەسەر ڕێگای ئۆرزدی نارنجۆکێکی دەستیان فڕی دایە ناو ئۆتۆمبێلێکی سەربازیی، بووە هۆی برینداربوونی چەند سەربازێک[٥]. بە هۆی سیاسەتی توندی حکومەت بەردەوامی خۆپیشاندانەکان دەرفەتی بە هێزەکانی پێشمەرگەدا دزەبکەنە ناوشارەکان زۆرجار تێکەڵی خۆپیشاندانەکان

(١) ثوارنا الابطال يقتلون معاون مدير امن دهوك، جريدة اخبار كردستان، ع(٥٧)، ١٩٨٢/٢/٢٨، ص٣.

(٢) جريدة اخبار كردستان، ع(٦٢)، ١٩٨٢/٣/١٤، ص٣.

(٣) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٤٨)، ئاب ١٩٨٣، ل٣؛ ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٤٩)، کانوونی دووەمی ١٩٨٤، ل٣.

(٤) فعليات الجيش الثوري الكردستاني، جريدة خبات، ع(٥٥٠)، شباط ١٩٨٤، ص٣.

(٥) نوروز والانتفاضات الجماهيرية، جريدة اخبار كردستان، ع(١١٣)، اذار ١٩٨٤، ص٥.

دەبوون[١]. هەربۆیە لە ساڵی (١٩٨٤) چالاکی پێشمەرگە لە شار و شارۆچکەکان و ئۆردوگا زۆرەملێیەکان پەرەی سەند، لەو ماوەیەدا ڕێکخستنەکان و پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) (١٩٤) چالاکییان ئەنجام داوە[٢]. هەروەها لە ساڵی (١٩٨٥)، پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) لە سەرجەم شار و شارۆچکەکان (٩٤) چالاکییان ئەنجام داوە[٣].

لە ساڵی (١٩٨٦) پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) چالاکییەکانی لە شار و شارۆچکەکانی کوردستان پەرەی سەند بە هۆی ئاشتبوونەوەی گشتی ڕێککەوتننامەی (پ.د.ک) و (ی.ن.ک) ڕێگەدان بە ئازادی سیاسی و سەربازیی پێشمەرگەکان لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی یەکتری[٤]، لە (٢٢-٢٣ی ئاداری ١٩٨٦) دەستەیەک پێشمەرگەی سەر بە لێژنەی ناوچەی هەڵەبجە، هێرشیان کردە سەر ڕەبییەکانی سەید سادق. بۆ ماوەی یەک کاتژمێر ڕووبەڕووی جەیشی شەعبی بوونەوە و زیانێکی زۆریان پێگەیاندن، پێشمەرگەکان بەبێ زیان گەڕانەوە[٥]. لە لایەکی دیکەوە لە (تەمووز و ئابی ١٩٨٦) پێشمەرگەکانی لێژنەی ناوچەی شەقڵاوە چەندین چالاکییان لە شەقڵاوە، دیانا، هیران و ڕەواندز ئەنجام داوە بڵاو کراوەکانی (پ.د.ک) بڵاو کردووەتەوە[٦]. بە هۆی فراوانبوونی چالاکییەکانی پێشمەرگە لەنێو شاری دهۆک و زاخۆ ناوچەکانی دیکەی بادینان، حکومەت هێرشەکانی بۆ سەر بارەگای هەر دوو ناوچەی زاخۆ و دهۆک چڕ کردبووەوە[٧]. هەرچەندە حکومەت هەوڵی دا سنوورێک بۆ جموجۆڵی پێشمەرگە لەنێو شارەکان دابنێت، لەڕێگەی بەکارهێنانی هێز بۆ ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە، بەڵام ئەو هەوڵەی حکومەت نەبووە ڕێگر لە بەردەم ئەنجام دانی چالاکییەکانی پێشمەرگە هەر وەک لە ئامارێکدا هاتووە لە ساڵی

(١) دیدار لەگەڵ فازڵ ڕەئووف، سلێمانی، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٢) چالاکی لەشکری شۆڕشگێڕانی کوردستان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٥٤-٥٥٥)، ساڵی (٢٦)، کانوونی دووەم و شوباتی ١٩٨٥، ل٣.

(٣) چالاکی لەشکری شۆڕشگێری کوردستان، خەبات، ژ(٥٥٨-٥٥٩)، کانوونی دوورمی ١٩٨٦، ل٣.

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: پڕۆژەی هاوکاری نێوان (ی.ن.ک) و (پ.د.ک)، ڕۆژنامەی خەبات، ژمارە (٥٦٧-٥٦٨)، تشرینی یەکەم و تشرینی دووەمی ١٩٨٦ ل١-١٥.

(٥) چالاکییەکانی پێشمەرگە، گۆڤاری ئەزمەڕ، ژ(٥)، نیسانی ١٩٨٦، ل١٨.

(٦) چەند چالاکییەکی جەماوەری، گۆڤاری سەفین، ژ(٣٩)ئابی ١٩٨٦، ل٨؛ جەمال مورتکە، س.پ، ب٥، ل٥٩-٦٠-٦١.

(٧) مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی دووەم، ل٣٩.

(١٩٨٦) پێشـــمەرگەکانی (پ.د.ک) لــە شــار و شــارۆچکەکانی کوردســـتان (٥٠) چالاکییـــان ئەنجـام داوە[١].

بـە بۆچوونـی مەسـعود بارزانـی سـاڵی (١٩٨٧) چالاکـی پێشـمەرگە پـەرەی سـەندبوو، جگـە لـەو هێرشـانەی دەکرانـە سـەر فـەوج و خاڵـە بەهێزەکانـی حکومـەت، هێزەکانـی پێشـمەرگە دزەیـان کردبـووە نـاو زۆرێـک لـە شـار و شـارۆچکەکانی کوردسـتان[٢]، ئەمـەش زیاتـر بووبـووە هـۆی بەرزکردنـەوەی ورەی پێشـمەرگە و جەمـاوەر هـەر وەک لـە (٢٣ی ئایـاری ١٩٨٧)، لـە چالاکییەکـدا هێـزی پێشـمەرگەی (پ.د.ک) بـۆ هاوکاریـی جەمـاوەری ڕاپـەری و چوونـە نێـو شـاری شـەقڵاوەوە[٣]. لـەم ڕاپەڕینـەدا ژمارەیەکـی زۆر لـە جاشـەکان و جەمـاوەر هێرشـیان کـردە سـەر دامودەزگاکانـی حکومـەت، لەگـەڵ دەزگا ئەمنییەکانـی حکومـەت ڕووبـەڕوو بوونـەوە. لـە ئەنجامـدا بـووە هـۆی کـوژران و بریندداربوونـی ژمارەیـەک هاووڵاتـی[٤]. هەروەهـا لـە (١٦-١٧ حوزەیرانـی ١٩٨٧) پێشـمەرگەکانی ڕێکخـراوی بروسـکی (پ.د.ک) توانیـان بچنـە نـاو مێرگەسـۆر زیانێکـی زۆر لـە دەزگا ئەمنییەکانی حکومـەت بدەن، دوای مانەوەیـان بـۆ مـاوەی چەنـد کاتژمێرێـک هێـزەکانی پێشـمەرگە پاشەکشـەیان کـرد[٥]، حکومـەت لـە تۆڵـەی ئـەو هێرشـەدا بۆردومانـی گونـدی (ئاوبرانـی) کـرد، بـارەگای هێـزی بـارزان لـەو گونـدە بـوو، بووە هـۆی شـەهیدبوون و برینـدار بوونی چەنـد پێشـمەرگەیەک[٦]. لـە شـەوی (١٢-١٣ کانوونـی دووەمـی ١٩٨٨) هێزێکـی پێشـمەرگەی لقـی یـەک هێرشـیان کردووەتـە سـەر دامودەزگاکانـی حکومـەت لـە ناحیـەی دێرەلـوک، توانیویانـە دەسـت بگـرن بەسـەر ناوەنـدی ناحیەکـە و دەسـتیان بەسـەر (١٢٠) ڕەبییـەی سـەربازییدا گـرت، هەروەهـا کوژرانـی نزیکـەی (٥٠٠) سـەرباز و جـاش (٥٧٧)ی دیکـە بەدیـل گیـران، لەم چالاکییـەدا (١١) پێشـمەرگەش کـوژران[٧]

(١) ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٦٩)، کانوونی یەکەم ١٩٨٦، ل٣.

(٢) عەلی تەتەر، بزاڤی...، ل٤٥٠.

(٣) مسعود بارزانی، بارزانی و...، بەرگی چوارەم، بەشی یەکەم، ل١٩٦.

(٤) جريدة اخبار كردستان، ع(١٥٨)، حزيران ١٩٨٧، ص١٧

(٥) عومەر عوسمان، ژیانی کوردێک، بەرگی یەکەم و دووەم، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠١٣، ل١٣٠.

(٦) دیدار لەگەڵ عومەر عوسمان، پیرمام، ٢٠٢٢/٩/٢٦.

(٧) نامەی ئەلیکترۆنی شوکری ساڵح نێروەیی، دهۆک، ٢٠٢٢/٩/٩.

دووەم: حزبی سۆسیالیستی کوردستان:

سەبارەت بە پەیکەری ڕێکخستنەکانی حسک، بریتی بوو لە شانەی ڕێکخراو، لێژنەی ناوچە و لق. مەکتەبی نهێنی لەنێو شارەکان ڕێنیشاندەری هێزی پێشمەرگە بوون بۆ ئەنجام دانی چالاکی، ڕێکخستنەکانی هەولێر لەلایەن عەلی هەژار (١٩٤٣-١٩٨٣) سەرپەرشتی دەکرا، بەڵام دوای گیرانی عەلی هەژار و کاردۆ گەڵاڵی (١٩٥١- ١٩٨٣)، لە (٩ی نیسانی ١٩٧٩)، ڕێکخستنەکانی نێو شار بەرەو لاوازی چوون، بۆ ماوەی چەند مانگێک چالاکییەکانی نێو شار ڕاگیران[١]، ئەمەش بۆ پاراستنی ئەندامانی ڕێکخستنە نهێنییەکانی (حسك) بوو، لە دەزگا ئەمنییەکان[٢]، بەڵام ڕێکخستنەکانی ناوخۆی (حسک) جگە لە لقی هەولێر لەلایەن محەمەد شاکەلی سەرپەرشتی دەکرا، تاوەکو (ئابی ١٩٨٢). ئەرکی گەیاندنی هەواڵی نێو شار بە پێشمەرگە خرایە ئەستۆی مەحموودی حاجی حەمەڕەش لقەکانیش لەگەڵ خوارووی خۆیان بە شێوەی هێڵ و زنجیرەیی کاری خۆیان ڕێک خستبوو[٣]. ئەرکی گەیاندنی زانیاریی دەربارەی دام و دەزگاکانی حکومەت بۆ هێزەکانی پێشمەرگە لە ئەستۆی ڕێکخستنەکانی ناو شار بوو[٤]، لەو سۆنگەیەوە دەستەیەک پێشمەرگەی سەر بە کەرتی شەهیدانی قەڵادزێ، لە (١-٢ی شوباتی ١٩٨٠) چوونە نێو شارۆچکەی قەڵادزێ، لە ڕێکخراوی حزبی بەعسیان دا، زیانێکی زۆریان پێگەیاندن[٥]. لە چوارچێوەی چالاکییەکانی نێو شار لە (٢٣-٢٤ی حوزەیرانی ١٩٨١) دەستەیەک پێشمەرگەی (حسک) چوونە نێو شارۆچکەی سەیدسادق، دوای شەڕێکی دوو کاتژمێری لەگەڵ هێزەکانی حکومەت، پێشمەرگەکان بەبێ زیان گەڕانەوە. هەروەها لە (٣-٤ی تەمووزی ١٩٨١) دەستەیەک پێشمەرگەی هەرێمی یەک چوونە ناو ناحیەی سیروان، بە چەکی سووک و ئاڕبیجی لە بارەگای ڕێکخراوی جەیشی شەعبیان دا. بووە هۆی کوژرانی سەربازێک و بریندابوونی (٤)ی دیکە[٦]

(١) دیدار لەگەڵ موحسین عوسمان، هەولێر، ٢٠٢٢/٤/٢٤؛ ئیسماعیل تەنیا، کاردۆ گەڵاڵی نووسەر و پارێزەر و سیاسەتمەدار، هەولێر، ١٩٩٧، ل١٠.

(٢) دیدار لەگەڵ محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٣) محمد شاکەلی، لە بزوتنەوەی...، ل١٥-١٦.

(٤) دیدار لەگەڵ محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٥) گۆڤاری دەنگی پێشمەرگە، ژ (٥)، ئاداری ١٩٨٠، ل١٨.

(٦) محمد حاجی محموود، ڕۆژ ژمێری...، ب١، ل٤٥٣و٤٥٧.

جێـی ئاماژەیـە لـە ئەنجامـی دروسـتبوونی بـەرەی جـود و جوقـد، بەشـداریکردنی (حسـیک) لـە بـەرەی جـود شـەڕ و ململانێـی ناوخۆیـی بـە دوای خۆیـدا هێنـا، کاریگـەری هەبـوو لەسـەر کەمبوونـەوەی چالاکییەکانـی (حسـیک) بەرانبـەر حکومـەت، لـە لایەکـی دیکـەوە پێشـمەرگەکانی (حسـک) بـە هاوبەشـی لەگـەڵ هێزەکانـی بـەرەی جـود لەنێـو شـارەکان چەندیـن چالاکییـان ئەنجـام داوە، بـۆ نموونـە لـە (ئابـی ١٩٨١) پێشـمەرگەکانی (حسـک) و (پ.د.ک) چوونـە نێـو شـارۆچکەی سـەید سـادق، دوای شـەڕێکی دوو کاتژمێـری لەگـەڵ مەفرەزەیەکـی جـاش، بـووە هـۆی کوژرانـی جاشـێک، پێشـمەرگەکانی (پ.د.ک) و (حسـک) بەبـێ زیـان گەڕانـەوە شـوێنی خۆیـان[1]. هـەر لـە درێـژەی چالاکییەکانـی نێـو شـار لـە (٤-٥ی ئابـی ١٩٨٢) پێشـمەرگەکانی هەرێمـی (١٢)ی هەندرێـن کۆمیتـەی ناوچـەی ڕەوانـدز لـە بنکـە و بارەگاکانـی حکومەتیـان دا کاتژمێـر (٨)ی ئێـوارە تـا کاتژمێـر (٣)ی شـەو دەسـتیان بەسـەر تـەواوی شـاری ڕەوانـدزدا گـرت. لـە کاتـی گەڕانەوەیـان تووشـی بۆسـەیەکی سـەربازیی بـوون، بـەڵام پێشـمەرگەکان توانیـان لـە بۆسـەکە دەربازبـن[2]. لـە (١٣-١٤ی تشرینـی دووەمـی ١٩٨٢) دەسـتەیەک پێشـمەرگەی لقـی هەولێـر و هەرێمـی (١١) باواجـی، چوونـە نێـو شـارەدێی دێگەڵـە، دەسـتیان بەسـەر تـەواوی دەرمانخانەکانـی نەخۆشـخانەی دێگەڵـەدا گـرت و گواسـتیانەوە بـۆ ناوچـەکانی ژێـر دەسـەڵاتی پێشـمەرگە[3]، هاوهەنـگاو لـە (١٥ی کانوونـی یەکەمـی ١٩٨٢) هێزێکـی هاوبەشـی کۆمیتـەی ناوچـەی گەرمیـان و کۆمیتەی ناوچـەی هەڵەبجـە و بـارەگای لقـی سـلێمانی، هێرشـیان کـردە سـەر بنکـە و بارەگاکانی سـوپا و جـاش لەنـاو سەیدسـادق[4]، لەئەنجامـدا بـووە هـۆی کوژرانـی (٣٥) سـەرباز و جـاش. بـەڵام بـە هـۆی بۆردومانەکانـی سـوپا زیانێکـی زۆر بـەر ناوچەکـە کـەوت بـووە هـۆی کوژرانـی ئافرەتێـک و برینداربوونـی (٢) منـداڵ[5].

لـە زنجیرەی چالاکییەکانـی پێشـمەرگەکانی (حسـک) لەنێو شـار، لـە (٢١ی ئـاداری ١٩٨٣) هێزێکـی هاوبەشـی زورگـەزراو هەرێمـی (٨) ی دەشـتی هەولێـر و دەسـتەیەک پێشـمەرگەی

---

(١) عملية مشتركة لبيشمركة، جريدة اخبار كردستان، ع (٢٢)، ١٩٨١/٨/٨،ص٦.

(٢) ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٩)، ساڵی دووەم، ئابی ١٩٨٢، دوا لاپەڕە.

(٣) ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(١١)، ساڵی دووەم، تشرینی یەکەم و دووەمی ١٩٨٢، ل٥.

(٤) ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(١)، ساڵی سێیەم، کانوونی دووەمی ١٩٨٣، ل١-٢.

(٥) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٤٠).

(پ.د.ک) چوونە ناو ناحیەی گوێڕ، لە بارەگاکانی ئەمن و جەیشی شەعبییان دا. بووە هۆی کوژرانی (٧) ئەمن و (٢) سەرباز و برینداربوونی (٥) ئەمن[١]. شەڕی قرناقە و پشت ئاشان کاریگەری هەبوو لەسەر کەمبوونەوەی چالاکی پێشمەرگەی (حسک) لەنێو شاری سلێمانی، چونکە هێزەکانی بەرەی جود بەرەو ناوچە سنوورییەکانی ئێران کشانەوە[٢]. بەڵام لە هەولێر پێشمەرگەکانی حسک بەردەوام بوون لە چالاکی، یەکێک لەو چالاکییانەی لەنێو شارەکان ئەنجام دراوە، هێنانی ئۆتۆمبێلی حکومی بوو لەنێو شارەکان دواتر گەیاندنی بۆ ناوچەکانی ژێردەسەڵاتی پێشمەرگە[٣]، بۆ نموونەلە (٢٢ی کانوونی یەکەمی ١٩٨٣) دەستەیەک پێشمەرگەی سەر بە کۆمیتەی سەرکردایەتیی هەولێر و هەرێمی (١١)ی باواجی لەنێو شاری هەولێر دەستیان بەسەر ئۆتۆمبێلێکی لاندکرۆز دا گرت و گەیاندیانە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە[٤]. لە (١٩-٢٠ ی حوزەیرانی ١٩٨٤) دەستەیەک پێشمەرگەی هەرێمی (١٧)ی کۆمیتەی ناوچەی ڕەواندز چوونە نێو شاری خەلیفان؛ دەستیان بەسەر بەدالەی عەسکەری و مەدەنی ناحیەکەدا گرت و دواتر بارەگای حزبی بەعسیان بۆردومان کرد، لە ئاکامدا بووە هۆی کوژرانی (٦) سەرباز و بە دیل گیرانی (٣)ی دیکە[٥].

شیاوی گوتنە بە هۆی خەریک بوونی (حسک) بە کێشەی ناوخۆیی و دوو لەتبوونی لە ساڵی (١٩٨٥) چالاکی چەکداریی (حسک) لەنێو شارەکان کەمی کرد[٦]، بەڵام سلێمانی و کەرکووک دۆخێکی تایبەت بوو، کەمتر لە کێشە ناوخۆیەکانیی حسک تێوەگلاون[٧]. لە (٣ی ئاداری ١٩٨٦) پێشمەرگەکانی (حسک)، چوونە نێو شاری هەولێر لە گەڕەکی لەتیفاوە، بە مەبەستی گەڕان بە دوای جاش و کەسانی سەر بە حکومەت، بۆ ماوەی (٥) کاتژمێر دەستیان بەسەر گەڕەکەکەدا گرت[٨]. هەروەها لە (٢٦ی حوزەیرانی ١٩٨٦)

(١) ڕێگای ئازادی، ژ(٣)، ساڵی سێیەم، ئازاری ١٩٨٣، ل١.

(٢) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ محەمەد شاکەلی، کەلار، ٢٠٢٢/٢/٤.

(٣) ئازاد کاکل، بیرەوەری ڕۆژە سەختەکانی پێشمەرگەیەک، ب١، هەولێر، ٢٠١٥، ل٢٤.

(٤) هەولێر، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی ژ(٢١) شوباتی ١٩٨٤، دوالاپەرە.

(٥) دوو نەبەردی، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٢٥)، ساڵی چوارەم، تەمووزی ١٩٨٤، ل١-٥.

(٦) دیدار لەگەڵ موحسین عوسمان، هەولێر،٢٠٢٢/٤/٢٤.

(٧) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ محەمەد شاکەلی، کەلار،٢٠٢٢/٢/٤.

(٨) پێشمەرگە دەچێتە نێو شاری هەولێر، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٢)، ساڵی یەکەم، ئایاری ١٩٨٤، ل٤.

پێشـمەرگەکانی هەرێمـی (٧) ی قەرەچـوغ (٨)ی دەشـتی هەولێـر (١٠)ی سـەفین لەنێـو شـاری هەولێـر لـە ئۆتۆمبێلێکـی سـەربازییاندا بـووە هـۆی کوژرانـی (٤) سـەرباز[١]

بـە هـۆی سیاسـەتی ڕاگـواستن و تێکدانـی گونـدەکان، لـە (١٢-١٣ی ئایـاری١٩٨٧) دانیشـتووانی سەیدسـادق، خورمـاڵ هەڵەبجـە و سـیروان دژی دامودەزگاکانـی حکومـەت ڕاپەڕیـن، هەڵگەڕانەوەیەکـی گـەورەش لەنـاو ڕیزەکانـی جـاش پەیـدا بـوو، دەسـەڵات لەدەسـت کاربەدەسـتانی بەعـس دەرچووبـوو[٢]، جەمـاوەر بـە هـاوکاری پێشـمەرگەکانی (حسـک) و (ی.ن.ک) توانیـان دەسـت بەسـەر ناحیەی خورماڵ و سـیروان دا بگـرن، حکومەتی عێـراق هێزێکـی زۆری بـۆ گرتنـەوەی ئـەو شـارانە ناردبـوو، بۆیـە ڕووبەڕووبوونەوەیەکی توند لـە نێـوان پێشـمەرگە و هێزەکانـی حکومـەت ڕوویـدا[٣]. لـە میانـەی هەوڵـەکانی پێشـمەرگە بـۆ گرتنـی ئۆتۆمبێـل و کەلوپـەلی سـەربازیی حکومـەت، لـە (١ی ئابـی ١٩٨٧) دەسـتەیەک پێشـمەرگەی هەرێمـی (٧) چوونـە نێو شـاری هەولێـر، ئۆتۆمبێلێکـی لاندڕۆڤەری سـەربازی و چـوار کلاشـینکۆفیان گرت[٤]. لە سـاڵی (١٩٨٨) چالاکییەکانی پێشـمەرگەی (حسـک) بـەردەوام بـوو، هەرچەنـدە حکومـەت پلان و ستراتیـژی خـۆی بـۆ ڕووبەڕووبوونـەوەی پێشـمەرگە گۆڕی بـوو، بـەڵام پێشـمەرگەکانی (حسـک) لـە ڕێگـەی ڕێکخسـتنەکانەوە دەهاتنـە ناوشـارەکان چالاکییـان ئەنجـام داوە[٥].

(١) گۆڤاری دەنگی پێشمەرگە، ژ(٢٠)، ساڵی (٨) ئابی ١٩٨٦، ل١٥-١٦.

(٢) نەوشیروان مستەفا ئەمین، خولانەوە...، ل١٢٩.

(٣) ڕاپۆرتێک دەربارەی ڕاپەڕینی دەشتی شارەزوور، ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، ژ(٥)، مایسی ١٩٨٧، ل٣-٨.

(٤) چالاکییەکانی پێشمەرگە، ڕۆژنامەی ڕێگای ئازادی، ژ(٤٨)، ئابی ١٩٨٧، ل٧.

(٥) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٣٢).

سێیەم: پاسۆک:

پاسۆک لە سەرەتای دامەزراندنییەوە بڕیاری دابوو قورسایی چالاکی خۆی بە شێوەیەکی نهێنیی بخاتە نێو شارەکان، بەمەبەستی هۆشیارکردنەی جەماوەر و بەرزکردنەوەی ئاستی سیاسی و کاری ڕێکخستن[١]. لەبەرئەوەی بڕیاری دابوو بۆ ماوەی (١٠) ساڵ کادیر و ئەندامانی لەسەر خەباتی سیاسی و نهێنیی پەروەردە بکات[٢]. بەڵام دوای گیرانی بەشێک لە ئەندامانی سەرکردایەتیی پاسۆک ناچار بوو، بە ڕاگەیاندنی خەباتی چەکداریی و ناردنی دەستەی چەکداریی بۆ شاخ. پاسۆک چالاک بوو لە ناردنی پێشمەرگە بۆ نێو شار[٣]. بۆیە پاسۆک زیاتر گرنگی بە ڕێکخستنەکان و چالاکی ناوشارەکان داوە. سەبارەت بە پێکهاتەی ڕێکخراوەیی پاسۆک لە شانە و شانەی سەرەکی، ڕێکخراو، لێژنەی ناوچە و لق پێکهاتبوو[٤]، شێوازی ڕێکخستنەکانی پاسۆک زنجیرەیی بوو دوو تا سێ کەس یەکتریان دەناسی، لە شانەیەکی بچووک ڕێک دەخران. قورسایی ڕێکخستنەکانی پاسۆک لە سلێمانی بوو، سێ لێژنەی ناوچە لە سلێمانی هەبوو لەلایەن مەلا شوان سەرپەرشتی دەکران لە ساڵانی (١٩٧٨ تا١٩٨١) لە بریتی بوو لە: لێژنەی ناوچەی شەهید کانی شەفیق، لێژنەی لێژنەی ناوچەی سلێمانی، لێژنەی ناوچەی زانکۆ، سەر بە لقی (٢)ی سلێمانی بوون، سەرەتا لەلایەن شێخ حوسێنی کاژیک سەرپەرشتی دەکرا، دواتر مژدە تاهیر بووە بەرپرسی ڕێکخستنەکانی نێو شاری سلێمانی[٥]. هەروەها لە ناوچەکانی دەوروبەری هەڵەبجە،

---

(١) زانا فەقێ، س.پ، ل١٢٧.

(٢) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ شێرزاد فاتیح محەمەد، کەرکوک، ٢٠٢٢/٨/٢٢.

(٣) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ هەڵۆ عەلی محەمەد، ئەڵمانیا،٢٠٢٢/٨/٢٠. ناسراو بە هەڵۆ بەرزنجەیی، لە ساڵی (١٩٦١) لە سلێمانی لە دایکبووە، خوێندنی ئامادەیی و پیشەسازی لە سلێمانی تەواو کردووە، لە (١٩٧٨) پەیوەندی بە ڕێکخستنەکانی پاسۆک کردووە، لە لێژنەی ئاوباریک سلێمانی کاری ڕێکخستنی کردووە، لە (١٩٨٤) چووەتە دەرەوەی وڵات، ئێستا لە ئەڵمانیا نیشتەجێیە

(٤) دیدار لەگەڵ فوئاد ڕەوەند، هەولێر، ٢٠٢٢/٨/٢١.

(٥) دیدار لەگەڵ کەمال مەحموود محەمەد، هەولێر، ٢٠٢٢/٨/٢٣. لە دایکبووی (١٩٦١) شاری پێنجوێنە، ناسراو بە مەلا شوان، لە (١٩٧٨) پەیوەندی بە ڕێکخستنەکانی پاسۆک کردووە لە شاری سلێمانی، لە (١٩٨١) چووەتە شاخ و بووەتە پێشمەرگە، ناوبراو ئێستا لە هەولێر نیشتەجێیە

سلێمانی، چەمچەماڵ، ڕانیە و باڵەکایەتی پاسۆک ڕێکخستنی هەبووە[١]. لە کەرکووک دوو خەتی ڕێکخراوەیی پاسۆک هەبوو، لەلایەن شێرزاد فاتیح محەمەد سەرپەرشتی دەکرا، بەڵام لە کەرکووک چالاکی چەکداریی نەبوو، چونکە دۆخی کەرکووک جیاواز بوو، چالاکییەکان زیاتر بڵاوکردنەوەی دروشم و بڵاوکراوەکانی حزب بوو[٢]، لە هەولێر و دهۆک پاسۆک ڕێکخستنی نەبووە، زیاتر پەیوەندی کەسی بووە[٣]، پاسۆک لەنێو شار دوو شێوە خەتی ڕێکخراوەیی هەبووە، خەتی سیاسی بۆ هۆشیارکردنەوەی جەماوەر بە تایبەت لەناو گەنجان و ڕۆشنبیران و قوتابیان، خەتی سەربازیی بۆ ئەنجام دانی چالاکی پێشمەرگە لەنێو شار، هێرشکردنە سەر بنکە و بارەگاکانی حزبی بەعس[٤]. خەتی ڕێکخستنی پاسۆک، جگە لەکاری سیاسی و بڵاوکردنەوەی بەیاننامە چالاکی چەکداریشی ئەنجام داوە، پێشمەرگەی ناوشار هەبووە تایبەت بووە بە ڕێکخستنەکانی نێو شار[٥]، چالاکی ڕێکخستنەکانی پاسۆک لەنێو شار بریتی بوو لە بڵاوکردنەوەی بەیاننامەی حزبی و هۆشیارکردنەوەی جەماوەر، هەروەها دابین کردنی چەک و تەقەمەنی و پێداویستی پزیشکی بۆ پێشمەرگە[٦]. چالاکییەکانی پێشمەرگە لە لایەن چەند لێژنەیەک ئەنجام دەدرا، کە بریتی بوو لە دەستەی شەهید فەرهاد خەفاف، دەستەی شەهید مولازم محەمەد شەوقی، دەستەی شەهید کامیل شەفیق، شەهید عومەر ساڵح مەنسوور و دەستەی شەهید دلێر[٧]، ئەو لێژنانە ڕاستەوخۆ پەیوەندییان بە سەرکردایەتیی پاسۆک هەبووە و لەلایەن سەرکردایەتیی ئاراستە کراون، پەیوەندییان بە ڕێکخستنەکانی ناوخۆ نەبوو[٨]، ئەمەش زیاتر بۆ پارستنی ئەمنییەتی

(١) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ هەڵۆ عەلی محەمەد، ئەڵمانیا، ٢٠٢٢/٨/٢٠.

(٢) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ شێزاد محەمەد فاتیح، کەرکوک، ٢٠٢٢/٨/٢٢.

(٣) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ هەڵۆ عەلی محەمەد، ئەڵمانیا، ٢٠٢٢/٨/٢٠.

(٤) کاوە ئەمین، لە کاژیکەوە بۆ پاسۆک، چاپخانەی تاران، ب.ش، ٢٠١٧، ل١٩١.

(٥) دیدار لەگەڵ فوئاد ڕەوەند، هەولێر، ٢٠٢٢/٨/٢١.

(٦) نامەی ئەلیکترۆنی ئاری هەرسین، سلێمانی، ٢٠٢٢/٩/٢٠. لە دایکبووی (١٩٦٤) لە گەڕەکی مەڵکەندی لە سلێمانی لە (١٩٨٠) پەیوەندی بە پاسۆك کردووە و بووەتە پێشمەرگە، ئەندامی ڕێکخراوی خوێندکارانی سۆسیالیستی کورد بووە لە ئەورووپا، دوای یەکگرتنی پاسۆک و پارتی، چەندین پۆستی حیزبی و حکومی وەرگرتووە، لە ئێستادا لە سلێمانی نیشتەجێیە.

(٧) زانا فەقێ، س.پ ل١٢٧.

(٨) کاوە ئەمین، س.پ، ل ٢٩٦.

ڕێکخستنەکانی نێو شار بووە، مولازم شوان دەڵێت: «لە ناوشاری سلێمانی هێڵێکی زۆری ڕێکخستنم دروست کردبوو، جگە لە من کەسی دیکەیان نەدەناسیی بۆ ئەوەی ئاشکرا نەبن»[١]

شیاوی باسە پێشمەرگەکانی پاسۆک لەنێو شاری سلێمانی چەندین چالاکییان ئەنجام داوە، بۆ نموونە لە (٨ی کانوونی یەکەمی ١٩٨٠) دەستەیەک پێشمەرگەی پاسۆک چوونەتە ناوشاری سلێمانی، لەگەڵ هێزە ئەمنییەکانی حکومەت دەکەونە شەڕکردن، لە ئەنجامدا بووە هۆی کوژرانی (٣) سەرباز و بریندار بوونی (١)ی دیکە. هەروەها لە (٢٢ی کانوونی یەکەمی ١٩٨٠) دەستەیەک پێشمەرگەی شەهید عومەر ساڵح مەنسوور، لە شەقامی زانکۆی سلێمانی نارنجۆکێکیان هەڵدایە ناو ئۆتۆمبێلێکی سەربازییەوە و بووە هۆی کوژرانی (٢) سەرباز و برینداربوونی (٣)ی دیکە[٢]. سەرەڕای زیان گەیاندن بە هێزە ئەمنییەکان و ڕووبەڕووبوونەوەیان لە ناوشارەکان، پێشمەرگەکانی پاسۆک لە شەقامە گشتییەکان و ڕێگە سەرەکییەکانی سلێمانی بازگەیان داناوە، بۆ نموونە لە (١ی شوباتی ١٩٨١) دەستەیەک پێشمەرگەی شەهید کاکە فەتاح، خاڵێکی پشکنینیان لەسەر ڕێگای سلێمانی و چوارتا دانا، کۆمەڵێک هاووڵاتییان ڕاگرت، مەبەستیان گرتنی کەسانی گومانلێکراو بووە. دوای لێکۆڵینەوە ئەوانەی کە هیچیان لەسەر ئاشکرا نەبووە ئازاد کراون[٣]

یەکێک لەو چالاکییە دیارانەی پێشمەرگەکانی پاسۆک لە ناوشاری سلێمانی لە (١٦-١٧ی شوباتی ١٩٨١) بریتیبوو لەوەی کە دەستەیەک پێشمەرگە بە سەرپەرشتی مولازم شوان، چوونە ناو بەشە ناوخۆیی زانکۆی سلێمانی[٤]، مولازم شوان کە سەرپەرشتی ئەم چالاکییەی کردووە دەڵێت: «دوای ئەوەی خوێندکارەکانمان کۆکردنەوە، بە عەرەبییەکی ڕەوان قسەم بۆ کردن، بۆ ئەوەی هەست نەکەن کە پێشمەرگەین سەرەتا نا بە دڵانە؛ بە درۆ بە شان و گرووپی بەعس و سەددام حوسێنم هەڵدا، دوای کاتژمێرێک قسەکردن پێم گوتن کارێکی تایبەتمان هەیە کێ ئامادەیە هاوکاریمان

(١) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٣/١٦..
(٢) دێرێک لە داستانی بەچکە شێرانی نەتەوەیی، گۆڤاری ئاڵای سووری کوردایەتی، ژ(١)، شوباتی ١٩٨١، ل١٩.
(٣) دێرێک لە داستانی بەچکە شێرانی نەتەوەیی، گۆڤاری ئاڵای سووری کوردایەتی، ژ(٣)، نیسانی ١٩٨١، ل٣٩.
(٤) گۆڤاری ئاڵای سووری کوردایەتی، ژ(٣)، نیسانی ١٩٨١، ل٤١.

بـکات نزیکـەی (٢٠٠) قوتـابی دەسـتیان بەرزکـردەوە و ئامادەیـی خۆیـان دەربـڕی»[١]، بـەڵام بەهـۆی ئـەوەی ژمـارەی قوتابییـەکان زۆربـووە نزیکـەی (٤٥٠) قوتابـی بـوون، بۆیـە تەنیـا (٣٠) قوتابیـان لـێ هەڵبـژرادوون، کـە (٨) یـان بەڕەگـەز ئـوردنی بـوون. دواتـر لەبـەر پاڕانـەوەی زۆر و گریـانی قوتابییـەکان (٣) یانیـان بـەرداوە[٢]. ئـەم چالاکییـە دەنگدانـەوەی خێـرای بـە دوای خۆیـدا هێنـا، بۆیـە بەرپرسـانی حکومـی داوایـان لـە سـەرکردایەتیی پاسـۆک کـرد بـۆ بەردانـی گیـراوەکان و ئاشـکراکردنی چارەنووسـیان[٣]. ئـەم چالاکییـە لـە ڕووی چەندییەتـی و چۆنیەتییـەوە گـەورە بـووە. بـە هـۆی بوونـی چەنـد قوتابییەکـی ئوردنـی گوشـاری بەردەوامـی ئـوردن لەسـەر حکومەتـی عێـراق، بـووە هـۆی ئـەوەی حکومـەت دووچـاری شـڵەژانێکی زۆر بێـت و داوای دانوسـتان و گفتوگـۆ لـە سـەرکردایەتی پاسـۆک بـکات[٤]. بۆیـە سـەرکردایەتی پاسـۆک لـە بەرانبـەر بـەردانی گیـراوەکان، چەنـد مەرجێکـی دانـاوە، لەوانـە:

١-ئازادکردنی (١٠٠) خێزانی گیراوی پێشمەرگەی سەرجەم حزبەکانی باشووری کوردستان.

٢-کشانەوەی سوپای ئوردن لە کوردستان[٥].

دوای ئـەم چالاکییـە بەشـێک لـە کەسـوکاری پێشـمەرگەکان ئـازاد کـران، لەگـەڵ کشـانەوەی سـوپای ئـوردن لـە کوردسـتان[٦]. لـە لایەکـی دیکـەوە کاریگـەرە نەرێنییەکانـی ئـەم چالاکییـە بریتـی بـوو لـەوەی حکومەتـی عێـراق بـە بیانـووی نائارامـی لـە شـاری سـلێمانی و پاراسـتنی ئەمنییەتـی شـارەکە، زانکـۆی سـلێمانی لـە (١٠ی ئەیلوولـی ١٩٨١)

(١) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٣/١٦.

(٢) تیشـکی خـۆری کوردایەتـی دێرێـك لـە داسـتانی بەچکـە شـێرانی نەتەوەیـی، گۆڤـاری ئـاڵای سـووری کوردایـەتی، ژ(٣)، نیسـانی ١٩٨١، ل٤١.

(٣) دیدار لەگەڵ فوئاد ڕەوەند، هەولێر، ٢٠٢٢/٨/٢١.

(٤) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٣/١٦.

(٥) دیـدار لەگـەڵ فوئـاد ڕەوەنـد، هەولێـر، ٢٠٢٢/٨/٢١؛ گۆڤـاری ئـاڵای سـووری کوردایـەتی، ژ(٣)، نیسـانی ١٩٨١، ل٤١.

(٦) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٣/١٦.

بــۆ شــاری هەولێــر بگوازێتــەوە[١]، هەروەهــا گوشــاری (ی.ن.ک) لــە ســەر پاســۆک، بــۆ ئازادکــردنی گیــراوەکان و ئامــادە نەبــوونی ســەرکردایەتی پاســۆک، بــۆ ڕادەســتکردنەوەی قوتابییــە گیــراوەکان، شــەڕ و ململانێــی چەکداریــی لــە نێــوان (ی.ن.ک) و پاسۆک بــە دوای خۆیــدا هێنــا[٢]. ئــەم بارودۆخــە کاریگــەری هەبــوو لەســەر کەمبوونــەوەی چالاکییــەکانی پاســۆک لــە شــاری ســلێمانی[٣].

شــیاوی باســە پێشــمەرگەکانی پاسۆک، جــاش و بــە کــرێ گیــراوانی حکومەتیــان ئــاگادار دەکــردەوە بــۆ دوورکەوتنەوەیــان لــە حکومــەت. چونکــە ببوونــە مایــەی مەترســی بــۆ هێزەکانــی پێشــمەرگە، کاری ســیخوڕیان بــۆ دەزگا هەواڵگرییەکانــی حکومــەت دەکــرد[٤]، بــۆ نموونــە لــە شــەوی (٧ی نیســانی ١٩٨١) دەســتەیەک پێشــمەرگەی شــەهید مــولازم محەمــەد شــەوقی، لــە شــاری ســلێمانی دوای ئــەوەی چەنــد جەیــش شــەعبییەک دەگــرن، بەڵێنــی ئەوەیــان لــێ وەردەگــرن خراپــە کاری نەکــەن. لــە (١٢ی نیســانی ١٩٨١) دەســتەی شــەهید کامیــل شــەفیق، هەڵیــان کوتایــە ســەر ماڵــی هەندێــک جــاش ئاگاداریــان کردنــەوە، دەســت لــە خراپــە کاری هەڵبگــرن، لــە گەڕانەوەیانــدا لەگــەڵ هێــزی (قــوات خاصــة) ڕووبەڕووبوونــەوە، لــە ئاکامــدا بــووە هــۆی کوژرانــی (٣) ســەرباز و برینداربوونــی (٣)ی دیکــە[٥]

لــە چالاکییەکــی دیکــەدا، دەســتەیەک پێشــمەرگەی شــەهید کاکــە فەتــاح، لــە (٢٠/١٩ نیســانی ١٩٨١) لــە کاتــی ســەردانی بــەرزان تکریتــی (١٩٥١-٢٠٠٦) و چەنــد وەزیرێــک بــۆ شــاری ســلێمانی، وەک کاردانەوەیــەک چوونــە ســەر بۆســەیەکی (قــواة خاصــة) دوای شــەڕێکی دوو کاتژمێــری (٤) ســەرباز کــوژران و (٢)ی دیکــەی برینــدار بــوون[٦]، زۆربــەی چالاکییــە چەکدارییــەکانی پاســۆک لــە ســنووری ســلێمانی تێنەپەڕیــوە، پاســۆک کــەمتر

---

(١) قرار مجلس قيادة الثورة، استحداث جامعة صلاح الدين بدلا من جامعة سليمانية، الوقائع العراقية، رقم (١٢٢٧)، ع(٢٨٥١)، ٢٨/ ايلول/١٩٨١.

(٢) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ مولازم شوان، سلێمانی، ٢٠٢٢/٣/١٦.

(٣) نەوشیروان مستەفا، پەنجەکان...، ل٢٠٨-٢٠٩.

(٤) نامەی ئەلیکترۆنی ئاری هەرسین، سلێمانی،٢٠٢٢/٩/٢٠.

(٥) دێرێک لە داستانی بەچکە شێرانی نەتەوەیی، گۆڤاری ئاڵای سووری کوردایەتی، ژ(٤)، مایسی ١٩٨١، ل٣٧و٣٩.

(٦) گۆڤاری ئاڵای سووری کوردایەتی، ژ(٤)، مایسی ١٩٨١، ل٣٧و٣٩.

توانیویەتـی پـەل بهاوێژێـت بـۆ ناوچەکانـی دیکـەی باشـووری کوردسـتان[١]، ئەمـەش دەگەڕێتـەوە بـۆ چەنـد هۆکارێـک، پاسـۆک لـە ڕووی ژمـارەی پێشـمەرگە بـەراورد بـە لایەنەکانـی دیکـە ژمارەیـان کـەمتر بـووە، هەروەهـا لـەڕووی مادییـەوە توانـای سـنووردار بـووە[٢]. لـەم بارەیـەوە ئـاری هەرسـین دەڵێـت: « کـە ئێمـە بـە شـێوەیەکی ڕۆمانسـی سیاسـەتمان دەکـرد و ئامـادە نەبوویـن دەسـتی هـاوکاری بـۆ ئێـران و سـووریا و لیبیـا درێـژ بکەیـن، چونکـە پـێمان وابـوو ئـەو هاوکاریانـە بـە سیاسـەت و بەرژەوەنـدی ئـەو وڵاتانـەوە پابەندمـان دەکات»[٣]. بۆیـە پاسـۆک نەیتوانـی کەناڵێکـی پەیوەنـدی لەگـەڵ وڵاتـانی هەرێمـی و دەوروبـەر دروسـت بـکات[٤]. لـە لایەکـی دیکـەوە ناکۆکـی و ململانێـی ناوخۆیـی پاسـۆک سـاڵانی (١٩٨٣ - ١٩٨٦) پاسـۆکی لـە ناوچـەکانی سـلێمانی و دەوروبـەری دابـڕی[٥]

---

(١) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ شێرزاد فاتیح محەمەد، کەرکوک، ٢٠٢٢/٨/٢٣.

(٢) پەیوەندی تەلە فونی لەگەڵ هەڵۆ بەرزنجی، ئەڵمانیا، ٢٠٢٢/٨/٢٠.

(٣) نامەی ئەلیکترۆنی ئاری هەرسین، سلێمانی،٢٠٢٢/٩/٢٠.

(٤) دیدار لەگەڵ مەلا شوان، هەولێر، ٢٠٢٢/٨/٢٣.

(٥) بێسـتون ئـازاد مسـتەفا، شـەهیدی سـەرکردە ئـازاد مسـتەفا لـە دووتوێـی نووسـینەکانیدا، چاپخانـەی ڕوون، سـلێمانی، ٢٠١٣، ل١٣٢.

باسی دووەم

پلانی حکومەت بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی پێشمەرگە لە شارەکان

حکومەتـی عێـراق بـۆ ڕێگـری لـە چالاکـی پێشـمەرگە لەنێـو شـارەکان، چەنـد ڕێوشـوێنی ئەمنیـی گرتبـووە بـەر، چەندیـن جـۆری هێـزی ئەمنیی لـە شـارەکان بڵاوە پێکـرد بـوو، لەوانە: (ئەمـن)، هەواڵگریـی (اسـتخبارات)، پۆلیسـی نهێنیـی، جـەیشی شـعبی، جاش[١]، بە مەبەسـتی کۆکردنـەوەی زانیاریـی و ڕێگـری لـە چالاکـی پێشـمەرگە لەنێـو شـارەکان، هەروەهـا لێژنـەی لـە ناوبردنـی چالاکییـە دوژمنکارییـەکان (لجنـة مكافحـة نشـاط المعـادي) دروسـت کـرد[٢]. بـۆ کۆنترۆڵکردنــی پارێزگاکانــی باشــووری کوردســتان، هەروەهــا دەســەڵاتێکی زۆری بــە بەڕێوەبەرایەتـی ئەمنیـی پارێـزگاکان دابـوو، پارێـزگار هیچ دەسـەڵاتێکی نەبووە بە سـەریاندا، بەڵکـو ڕاسـتەوخۆ سـەر بـە بەڕێوەبەرایەتـی (ئەمنـی عامـة) بـوون، بەڕێوەبەرایەتـی ئەمنیـی پارێـزگاکان زۆر بـە تونـدی هـەر بەرهەڵسـتکارێکیان سـەرکوت دەکـرد، بـێ ئـەوەی کـەس دەسـەڵاتی لێپێچینـەوەی هەبێـت[٣]. هەربۆیـە بە بیانووی جیاجیـا دەزگا ئەمنییـەکان هەڵیان دەکوتایـە سـەر ماڵـی هاوڵاتییـان و دەیـان پشـکنی، هەرکەسـێک گومانـی لـێ بکرایـە کـە پاڵپشـتی پێشـمەرگە یـان کەسـێکی نزیکـی لەنـاو شـۆڕش دایـە، لەلایـەن هێـزە ئەمنییـەکان دەسـتگیر دەکـرا[٤]. حکومەتـی عێـراق (٢١) بەندیخانەی بۆ گیراوە سیاسـییەکان و کەسـوکاری پێشـمەرگە لـە شـارەکانی هەولێر، سـلێمانی، دهۆک، کەرکووک و مووسـڵ دروسـت کردبـوو[٥]، زیندانـەکان پـڕ کـرا بـوون لـە کەسـوکاری پێشـمەرگە بۆنموونـە لـە سـاڵی (١٩٨١)، کەسـوکاری پێشـمەرگە لـە شـارەکانی هەولێـر، زاخـۆ، دهـۆک، سـلێمانی و هەڵەبجـە، دەسـتگیرکراون و بۆ

(١) دیدار لەگەڵ فوئاد ڕەوەند، هەولێر، ٢٠٢٢/٨/٢١.

(٢) دیدار لەگەڵ شێخەڵلا برایم، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/٦.

(٣) عەلی تەتەر، سیاسەتی...، ب١، ل١٣٢

(٤) شارەکانی کوردستان، ڕۆژنامەی سەربەخۆیی، ژ(١٩)، کانوونی یەکەمی ١٩٨٩، ل١٠.

(٥) بیست و یەک زیندانی لە کوردستان هەیە، ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، ژ(١٢)، کانونی یەکەمی ١٩٨٧، ل٤.

گرتووخانەکانـی باشـوور گواستراونەتـەوە[١]. بـە هـۆی زیادبوونـی چالاکـی پێشـمەرگە لەنێـو شـارەکان وەک پێـشتر ئاماژەمـان بۆکـرد لـە (ئەیلوولـی ١٩٨١) حکومەتـی عێـراق زانکـۆی سـلێمانی گواسـتەوە بـۆ هەولێـر و نـاوی گـۆڕی بـۆ زانکـۆی سـەلاحەددین[٢]. حکومەتـی عێـراق نەیتوانیبـوو ڕێگـر بێـت لەبـەردەم چالاکییەکانـی پێشـمەرگە لەنێـو شـارەکان، بۆیـە ڕق و قینـەی خـۆی بـە خەڵکـی مەدەنـی دەڕشـت، بـە بیانـووی جیـا جیـا بەبـێ دادگایـی خەڵکێکـی زۆری لـە سـێدارە داوە بـۆ نموونـە لـە شـاری دهـۆک لـە (٢٨ی کانوونـی یەکەمـی ١٩٨٣) لـە یاریـگای دهـۆک (٦) گەنجـی کـوردی لـە سـێدارەدا[٣].

بەهـۆی سیاسـەتی تونـدی حکومـەتی بەعـس بەرانبـەر خەڵکـی کوردسـتان، کاردانـەوەی خەڵکـی بـەدوای خۆیـدا هێنا، چەندیـن ڕاپەڕین و خۆپیشـاندان دژی دامـودەزگاکانی حکومەتی عێـراق لـە (١٩٨٣ تـا ١٩٨٨) ڕوویـدا[٤]، ئەمـەش دۆخێکـی لەبـاری بـۆ هێـزی پێشـمەرگە ڕەخسـاند، بـە خۆخزاندنـە نێـو شـارەکان و تێکەڵبوونیـان لەگـەڵ خۆپیشـاندەران و ئەنجـام دانـی چالاکـی. بۆیـە حکومەتـی عێـراق بەوپـەڕی تونـد و تیژییـەوە هەوڵـی دامرکانـەوەی خۆپیشـاندانەکانی داوە[٥]. بـۆ ڕێگـری لـە هاتنـی پێشـمەرگە بـۆ نێـو شـارەکان، حکومـەت لـە دەوروبـەری شـارەکان هێزێکـی زۆری ئەمنییـان بڵاوە پـێ کردبـوو. زۆربەی شـەو بۆسـەیان بۆ پێشـمەرگە دانـاوە[٦]. بـۆ نموونـە لـە شـاری هەولێـر زۆربـەی شـەوان لـە کاتژمێـر (٧) ئێـوارە تا بەرەبەیـان قەدەغـەی هاتووچـۆ بـوو، بـە تایبـەت لـەو شـوێنانەی دامـودەزگای بەعسـی لـێ بـوو[٧]، بـەڵام نەتوانـراوە ڕێگـە لـە هاتنـە نـاوەوەی پێشـمەرگە بگیرێـت، بۆیـە حکومـەت بـۆ ڕێگـری لـە هاتنـە نـاوەوەی پێشـمەرگە بۆ نێـو شـارەکان چەند ڕێکارێکـی ئەمنیی و سـەربازی گرتبووەبـەر، بـۆ نموونـە لـە دەوروبـەری هەولێـر خەندەقێکـی دروسـت کردبـوو، بـە درێژایـی

(١) ئێسـتگەی دەنگـی کوردسـتان، وتـار: ڕژێمـی تاوانبـاری صـەدام ڕۆژ لـە دوا ڕۆژ تـاوانی گەورەتـر و زیاتـر دەکا، ١٩٨١/٧/١٥.

(٢) السـلطة تنفـذ عمليـات تعريـب وتبعيـث وتهجير جديـدة في كردسـتان، جريـدة اخبـار كرسـتان، ع(٣٥)، ١٩٨١/١٠/٢٦، ص٤.

(٣) اعدامات جماعية واطلاق نار في دهوك والموصل، جريدة اخباركردستان، ع(١١١)، كانون الثاني، ١٩٨٤، ص٥.

(٤) بۆ زانیاریی زیاتر، لەسەر خۆپیشاندان و ڕاپەڕینەکان، بڕوانە: ئاراس عەبدولڕەحمان، س.پ.

(٥) دیدار لەگەڵ فازڵ ڕەئووف، سلێمانی، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٦) دیدار لەگەڵ محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٧) جريدة اخباركردستان، ع(٥٦)، ١٩٨٢/٢/٢٢، ص٣

(١٠) کـم و پانـی (٤) مەتـر و بـە قووڵایـی (٣) مەتـر خاڵـی پشـکنینی لەسـەر خەندەقەکـە دانابـوو[1]. هەروەهـا لـە دەوروبـەری شـاری سـلێمانی شـەقامی (٦٠)مەتـری چەندیـن بازگەی سـەربازیی دانرابـوو، وەک پشـتێنەی ئەمنیـی شـار بـوو[2] تەنانـەت شـاخی ئەزمەڕیـش مینڕێـژ کرابـوو[3]. لـە لایەکـی دیکـە بـە هـۆی زیادبوونـی ڕفاندنـی ئۆتۆمبێـل لەلایـەن هێزی پێشـمەرگە و بردنیـان بـۆ ناوچـە ئازادکـراوەکان، حکومەتـی عێراق سـەقفی هەمـوو ئۆتۆمبێلە حکومییەکانـی سـوور کردبـوو، هـەر ئۆتۆمبێلێـک لـەو پشـتێنە ئەمنییـەی کـە لـە دەوروبەری شـارەکان تێپـەڕ ببووایـە، لەلایـەن فڕۆکـەکان بۆردومـان دەکـرا[4]. حکومـەت هەوڵـی دەدا لـە ڕێگـەی تـرس و تۆقانـدن و گرتنـی هاووڵاتییانـی مەدەنـی، شـوێن و پێگـەی ڕێکخسـتنە حزبییـەکان ئاشـکرا بـکات[5]. چونکـە حکومـەت لای ئاشـکرا بوو، ڕێکخسـتنەکان سـەرچاوەی کۆکردنـەوەی زانیاریـن بـۆ پێشـمەرگە، لـەو ڕێگەیـەوە پێشـمەرگە دێنـە نێـو شـارەکان، بۆیـە هەوڵـی داوە ڕێکخسـتنەکان لەنێـو شـارەکان لاواز بـکات و پـردی پەیوەندییـان لەگـەڵ پێشـمەرگە بپچڕێنێـت[6]، بۆیـە بەڵێنـی دابـوو هەرکەسـێک ڕێکخسـتنی حزبـی ئاشـکرا بکات بـە پلـە و پـارە خـەڵات دەکرێـت[7]، حکومەتـی عێـراق لـە ڕێگـەی کۆکردنـەوەی زانیاریـی هەواڵگریی و کەسـانی سـیخوڕ هەوڵی دۆزینەوە و ئاشـکراکردنی ڕێکخسـتنەکانی نێو شـاری داوە، تـا ڕادەیـەک توانیبـووی زەفـەر بـە ڕێکخسـتنەکان بەرێـت و زیانیـان لـێ بـدات، لـە (٢٨ی تەمـووزی ١٩٨٢) بـۆ دروسـت کردنـی تـرس و کەمکردنـەوەی چالاکـی پێشـمەرگە، لەنێـو شـارەکان (٨) ئەندامـی (پ.د.ک) لـە زیندانـی ئەبـو غرێـب لـە بەغـدا لـە سـێدارە داوە[8]. هەروەهـا لـە (تشرینـی یەکەمـی ١٩٨٥) دوو ئەفسـەری هێـزی ئاسمانـی عێـراق لـە

(١) دیدار لەگەڵ ئازاد کاکل، هەولێر، ٢٠٢١/١١/٢٢.

(٢) دیدار لەگەڵ فازڵ ڕەئووف، سلێمانی، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٣) دیـدار لەگـەڵ ڕەفیـق ڕەحیـم، گوڵەخانـە، ٢٠٢٢/٩/٢. نـاسراو بـە ڕەفیـق پارەزانی لـە دایکبـووی (١٩٥٤)، لـە (١٩٧٧) بووەتـە پێشـمەرگە، پلەکانـی پێشـمەرگایەتی بڕیـوە تـا بـووە بـە ئامـر مەفـرەزە و ئامر کـەرت، بەرپرسـی جموجۆڵـی هێزەکانـی حسـک بـووە، دوای ڕاپەڕیـن خانەنشـین بووە

(٤) دیدار لەگەڵ، ئازاد کاکل، هەولێر، ٢٠٢١/١١/٢٢.

(٥) دیدار لەگەڵ فازڵ ڕەئووف، سلێمانی، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٦) دیدار لەگەڵ فوئاد ڕەوەند، هەولێر، ٢٠٢٢/٨/٢١.

(٧) عەلی تەتەر نێروەیی، سیاسەتی...، ب١، ل٢٤٠.

(٨) جريدة اخبار كردستان، ع(٧٢)، ٦ نيسان ١٩٨٢، ص٨.

چالاکییەک لەلایەن هێزی پێشمەرگەوە لە سلێمانی کوژرابوو، حکومەت لە تۆڵەی ئەم چالاکییەدا لە هەمان شوێن و هەمان ڕۆژدا (١٠) هاووڵاتی مەدەنی گوللەباران کرد[١].

ئەو ڕێوشوێنە ئەمنییەی حکومەت گرتبوویە بەر نەبووە هۆی کەمکردنەوەی چالاکی پێشمەرگە لەنێو شارەکان. لە ڕاپۆرتێکدا لە ڕۆژنامەی فەیناشاڵ تایمز (Finacial Times) لە (٨ی کانوونی دووەمی ١٩٨٦) بڵاوکراوەتەوە هاتووە: لە ناوشارەکان ڕێکخستنەکانی سیاسی کورد گەشەیان کردووە و فراوان بووە، ئەوانە هاوکاری هێزی چەکداریی کوردیان بە دابین کردنی ئازووقە دەکرد، هەروەها وەکو سەرچاوەی زانیاری گرنگ بۆ پێشمەرگە دەژمێردران و بەشدارییان هەبووە لەو چالاکییانەی پێشمەرگە کە لەنێو شارەکان ئەنجامیان داوە[٢]. بە هۆی زیادبوونی چالاکی پێشمەرگە لەنێو شارەکان، حکومەت هەڵمەتێکی گرتن و کوشتنی لەنێو شارەکان دەست پێکرد، تەنانەت منداڵانیش لەو هەڵمەتە بەدەرنەبوون، هەروەک لە ڕاپۆرتێکی ڕێکخراوی ئەمنستی جیهانی هاتووە: حکومەتی عێراق لە (کۆتایی مانگی تەمووز تاوەکو کۆتایی مانگی ئەیلوولی ١٩٨٥)، نزیکەی (٣٠٠)منداڵی تەمەن (١٠ تاوەکو ١٤)ساڵی لە سلێمانی گرتبوو، ژمارەیەکیان ئەشکەنجەدان و دواتر کوشتیانن، حکومەتی عێراق مەبەستی بوو بە گرتن و کوشتنی ئەو منداڵانە، زانیاری لە سەر جووڵە و شوێنی کەسوکاریان لەناو هێزەکانی پێشمەرگە بزانێت[٣]. لە لایەکی دیکەوە زیاتر لە (٤٥٠) کەس لە دامودەزگا ئەمنییەکان ڕەوانەی شاری هەولێر کران، بە شێوازێکی توندو تیژ ڕووبەڕووی خەڵکی بوونەوە[٤]. لە ئەنجامی گەشەسەندنی چالاکییەکانی پێشمەرگە لە شاخ و شارەکان، حکومەتی عێراق وەک کاردانەوەیەک لە (١٦ی تشرینی یەکەمی ١٩٨٥) دەیان هەزار چەکداریی لە شارەکانی ناوەڕاست و باشووری عێراق و لە شارەکانی هەولێر، دهۆک، سلێمانی، کەرکووک مۆڵ دابوو، لە بڵندگۆی مزگەوتەکانەوە داوایان لە خەڵکی ئەو شارانە دەکرد لە ماڵەکانیان نەیەنە دەرەوە، هەزاران سەرباز لە شارەکان بڵاوەیان پێکرابوو، هەموو دەوروبەری شار

(١) عەلی تەتەر نێروەیی، سیاسەتی...، ب١، ل٢٣٩.

(٢) الاكراد يوسعون رقعة عملياتهم البارتيزانية، جريدة اخبار كردستان، ع(١٣٩)، كانون الثاني ١٩٨٦، ص١١-١٢.

(٣) ڕاپۆرتی ئەمنستی جیهان، دەربارەی گرتنی (٣٠٠) منداڵ لە شاری سلێمانی، ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، ژ(٤)، نیسانی ١٩٨٦، ل٤.

(٤) هەواڵێک لە نێو شاری هەولێرەوە، ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، ژ(٤)، نیسانی ١٩٨٦، دوالاپەڕە.

لەلایەن هێزە ئەمنییەکانەوە گیرابوو، گەڕان و هاتووچۆ و دەرچوون لە شار قەدەغە بوو، هەرچی فێرگە و فەرمانگە هەبوو کرابووە بنکەی سەربازیی ماڵ بە ماڵیان دەپشکنی[١]. لە ئەگەری ئاشکرابوونی هەر ماڵێک بە گومانی هاوکاری پێشمەرگە و دۆزینەوەی چەکی بێ مۆڵەت و بەیاننامە و بڵاوکراوەی حزبەکان، خاوەن ماڵەکە لە سێدارە دەدرا. هێزە ئەمنییەکان بۆ چاوترسانی خەڵکی، خانووی بەشێک لە هاووڵاتییانی بە بلدۆزەر ڕووخاند، خەڵکێکی زۆر بە گوللەی هێزە ئەمنییەکان کوژران[٢].

سیاسەتی حکومەتی عێراق لە هەمبەر کەسوکاری پێشمەرگە لە شارەکان توند بوو، مەبەستی حکومەت لە گرتنی کەسوکاری پێشمەرگە شەڕێکی دەروونی بوو بەرانبەر هێزەکانی پێشمەرگە بۆ ئەوەی فشار بکاتە سەر پێشمەرگە واز لە خەباتی چەکداریی بهێنن و بگەڕێنەوە ناو خانەوادەکانیان[٣]. هەر وەک لە بروسکەیەکی نهێنیی دەزگا ئەمنییەکانی ناحیەی نێروە و ڕێکان هاتووە کە کەوتووەتە دەست هێزەکانی پێشمەرگە لە سنووری لقی یەکی (پ.د.ک):«هیچ دەستگیرکراوێک ئازاد نەکرێت لە ئەگەری نەگەڕانەوەی تێکدەران» (مەبەستی پێشمەرگەکانە- توێژەر) بۆ ناو کەسوکاریان، لە حاڵەتی گەڕانەوەی تێکدەران بۆ ناو کەسوکاریان دەبێت کەفالەت بکرێن بە بڕی (٥) هەزار دینار بۆ ئەوەی دڵنیا ببنەوە ناگەڕێنەوە ناو تێکدەرەکان»[٤]. لە لایەکی دیکەوە حکومەتی عێراق ئەو پێشمەرگانەی چالاک بوون لە شاخ، بڕیاری دابوو کەسوکاریان کە لە شار بوون ڕابگوازێت و سامانی گوازراو و نە گوازراویان دەست بەسەردا بگرێت[٥]، هەروەها هەرکەسێکی خانەنشین ئەگەر کەسوکاری لەناو شۆڕش بووایە، دوای تەمەنێک لە خزمەتکردن حکومەت مووچەکەی دەبڕی[٦]. ئەو پێشمەرگانەی کە هاوسەرگیرییان نەکردووە، دایک یان باوکی وەک بارمتە دەگرت[٧]. حکومەتی عێراق لە (تەمووزی ١٩٨٦) لە شاری کەرکووک (٢٦٠) خێزانی کوردی دەرکرد، بە بیانووی ئەوەی کەسوکاریان

(١) فاشیستەکان گۆڕ بۆ خۆیان هەڵدەکەنن، ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، ژ(١٠)، تشرینی یەکەمی ١٩٨٥، ل١-٧.

(٢) فەرمانی پشکنینی شارەکان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٥٨-٥٥٩)، کانوونی دووەمی ١٩٨٧، ل١٣.

(٣) دیدار لەگەڵ محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٤) پ.د.ک، لجنة الأمنية في ناحية نيروة ريكان، م: المحجوزين، ع(٨٥)، ايلول ١٩٨٥.

(٥) قيادة فرقة عمادية، م: اموال المخربين، ع(١٣٣٥)، ١٩٨٦/٦/٦.

(٦) عەلی تەتەر نێرەیی، سیاسەتی...، ب٢، ل٣٥.

(٧) مديرية امن سليمانية، م: حصول موافقة ديوان وزارة الدفاع من العمل، ع(٥٤٨١٩)، ١٩٨٢/١٠/١٢.

پێشمەرگەن[١]، لەلایەکی دیکەوە حکومەت بە بیانووی تەقەکردن لە پاریزگای هەولێر لە (٢٨ی ئاداری ١٩٨٦)، لە یاریگای هەولێر، (٤) گەنجی کورد گوللە باران کرد[٢].

هێزەکانی پێشمەرگە لە ساڵی (١٩٨٧) توانییان چەندین شارۆچکە و گوند کۆنترۆڵ بکەن، بەڕۆژ حکومەت تا کاتژمێر(٤)ی دوای نیوەڕۆ ڕێگا سەرەکییەکانی لەدەستدا بوو، بەڵام شەوان بەشێک لە شارۆچکەکان لە بەرزەختی حکومەت دەردەچوون و لەژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە دەبوون[٣]. ئەمەش مایەی نیگەرانی حکومەت بوو، هەروەک لە ڕاپۆرتێکی لێژنەی ئەمنیی پارێزگای سلێمانی لە (نیسانی١٩٨٧) هاتووە: هۆی سەرەکی لاوازبوونی باری ئەمنیی ناوچەکە، هاوکاری نەکردنی هاووڵاتییانی کوردە لەگەڵ دەزگا ئەمنییەکان، هەربۆیە بەڕێوەبەرایەتی دەزگای ئەمنیی سلێمانی بڕیاری دابوو، هەرکەسێک مامەڵەیەکی لە دامودەزگا حکومییەکان هەبووایە، پێویست بوو ڕازی بێت هاوکاری دەزگا ئەمنییەکان بکات لە سەر دۆزینەوەی شوێن و پێگەی پێشمەرگە و ڕێکخستنەکان[٤]. بۆ فشارکردنە سەر کەسوکاری پێشمەرگە و ڕێگری کردن لەوانەی بە نیازن بچنە شاخ، لەلایەن حکومەتەوە دەستگیر دەکران[٥] بۆ نموونە لە شاری پێنجوێن بەشێکی زۆر لە کەسوکاری پێشمەرگە ڕاپێچی زیندانەکان کراون و بەشێکیان لە سێدارە دراون، لە نووسراوێکی نهێنیی بەڕێوەبەرایەتی ئەمنیی سلێمانی بە ژمارەی (١٧٩٨٠) لە (١٩٨٧/٥/٢٥) کە بۆ ئەمنیی ناوچەی ئۆتۆنۆمی نێردراوە، تیایدا هاتووە: نەک هەر ئەوانەی لە چالاکی دژی حکومەت بەشداربوون، بەڵکو دایک و باوکیشیان لە سێدارە دەدرێن[٦]، لە ڕاپۆرتێکی ڕێکخراوی لێبوردنی نێودەوڵەتی لە (سەرەتای ١٩٨٨) هاتووە: سەدان زیندانی کورد لە سێدارە دراون، بێ ئەوەی هیچ تۆمەتێکیان لەسەر بێت، وێڕای ئەوەی سزای لە سێدارەدان، حکومەتی عێراق لەبەرانبەر وەرگرتنەوەی تەرمەکان، بڕی (٣٠٠) دیناری لە کەسوکاری وەرگرتووە[٧].

---

(١) جريدة اخبار كردستان، ع(١٤٦)، تموز ١٩٨٦، ص٢.

(٢) ڕاپۆرتێک لە هەولێرەوە، ڕۆژنامەی ئاڵای ئازادی، ژ(٢)، ساڵی (١) ئایاری ١٩٨٦، ل٣.

(٣) دیدار لەگەڵ محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٤) عەلی تەتەر نێروەیی، سیاسەتی...، ب٢، ل٢١-٢٢.

(٥) دیدار لەگەڵ مەلا شوان، هەولێر، ٢٠٢٢/٨/٢٣.

(٦) بەشدار عەبدولمەجید فەتاح، پارێزگای سلێمانی ١٩٧٩-١٩٨٨، نامەی ماستەری بڵاونەکراوە، زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ٢٠٠٦، ل١٢٧

(٧) مايكل ام غينتر، كورد العراق، ت: عبدالسلام النقشبندي، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، اربيل، ٢٠١٢، ص٧٥.

تەنانـەت حکومـەت بـە تۆمەتـی بوونـی چەندیـن هاووڵاتـی لـە ناوچـە قەدەغەکـراوەکان، لە (١٩٨٨/٥/٢٦) سـزای لـە سـێدارەدانیان بەسـەردا سـەپێنراوە[١]. لـە لایەکـی دیکـەوە حکومـەت هەمـوو خزمەتگوزارییـە گشـتییەکانی لـە خەڵکـی گرتبـۆوەوە[٢]، سـەرباری هەمـوو ئەمانـە حکومـەت بڕیـاری هەڵوەشـاندنەوەی هەمـوو پرۆژەیەکـی خزمەتگـوزاری و بەرهەمهێنـان، لە ناوچـە جیاجیاکانـی باشـووری کوردسـتان، تەنانـەت ئـەو پرۆژانـەی کـە زیانیان پێ گەیشـتبوو داوە[٣]. دەتوانیـن بڵێیـن حکومـەت هەمـوو شـێوازێکی تونـدی گرتبووەبـەر، بـۆ ئـەوەی ڕێگر بێـت لـە چالاکـی و جموجۆڵـی پێشـمەرگە و ڕێکخسـتنە نهێنییـەکان، بـەڵام لەگەڵ ئەوەشـدا، ئـەم سیاسـەتە تونـدەی حکومـەت نەبـووە ڕێگـر لەبـەردەم پێشـمەرگە و ئەنجامـدانی چالاکی خۆخزاندنـە نێو شـارەکان

(١) مديرية امن محافظة سليمانية، م: تنفيذ حكم اعدام، (دون الرقم)، ١٩٨٨/٥/٢٦.

(٢) بارودۆخی نێو شارەکان، ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٢-٥٧٣)، تشرینی دووەمی ١٩٨٧، ل٤-١٢.

(٣) لجنة تنظيم أفواج دفاع الوطني، المشاريع في المنطقة الشمالية، ع(٧٥٩/١)، ١٩٨٧/٧/٤.

تەوەری سێیەم
هۆکارەکانی پاشەکشە و لاوازبوونی خەباتی چەکداری

باسی یەکەم

هۆکارەناوخۆییەکان:

یەکەم: گەمارۆی ئابووریی:

حکومەتی عێراق ئابڵوقەی ئابووریی توندی لە سەر ناوچەکانی دەرەوەی دەسەڵاتی دانابوو، ڕێی نەدەدا کەرەستەی خۆراک و سووتەمەنی و پێداویستی ڕۆژانەی خەڵکی، بگاتە ناوچەکانی ژێردەسەڵاتی پێشمەرگە [١]، هەروەها سزای توندی ئەو کەسانەی دەدا، کەلوپەل و خواردەمەنییان دەگەیاندە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە، هەموو بازگەکانی حکومەت ئاگادار کرابوونەوە، ڕێگە بە دەرچوونی کەلوپەل و پێداویستی و خۆراک نەدرێت بۆ دەرەوەی دەسەڵاتی حکومەت[٢]. هەر وەک لە نووسراوێکی بەڕێوەبەرایەتی هەواڵگریی ژمارە (١٥٠٧٦) لە (١٩٨٦/٨/٢) ئاراستەی لێژنەی ئەمنیی پارێزگاکان کراوە، سەرجەم دەزگائەمنییەکان ئاگادارکراونەتەوە، بۆ قەدەغەکردن و ناردنی کەلوپەل و خواردەمەنی بۆ ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە[٣]. حکومەتی عێراق کەسوکاری پێشمەرگەی بە زۆرەملێ دەنارده ناوچە ئازادکراوەکان، گەمارۆی ئابووریی لەسەر ئەو ناوچانە دانا بوو، بۆیە کەسوکاری پێشمەرگە لە دۆخێکی ناهەمواردا دەژیان، بەڵام ئازووقە و دەرمان بەشێوەی قاچاخ دەگەیشتنە ناوچە

(١) قيادة فرقة يرموك، م: الحصار الأقتصادي، ع(٣٠٢٦)، ١٠/٢٨، ١٩٨٥؛ م.س/ ح.د.ك، بيان: عاشت الذكرى المجيدة العاشرة لثورة ٢٦ ايار الوطنية التقدمية، ٢٦ ايار ١٩٨٦.

(٢) قيادة فرقة يرموك، م: اجرائات، ع(٢٤٤٢/٤)، ١٩٨٥/٨/٢٤.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٤١).

ئازادکراوەکان، بەروبوومی گوندەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە لە شارەکان دەفرۆشرایەوە، لەم بارەیـەوە کادیرێکـی پارتی دەڵێت: «ئێمە وەک ڕێکخسـتنی ناوخۆ لە ڕێگەی قاچاخچییەکانەوە کەلوپـەل و پێداویسـتیمان دەنـارد بـۆ هێزەکانـی پێشـمەرگە»[١]. دوای ئـەوەی عەلی حەسـەن مەجید لە (٢٩ی ئاداری ١٩٨٧) دەسـەڵاتی گرتە دەسـت، دۆخی ئابووریی باشـووری کوردسـتان بـەرەو خراپـی چـوو[٢]. لـە کۆبوونەوەیەکـی ناوبـراو لـە (٦ی ئەیلـوولی ١٩٨٧)، بـۆ ڕێگـری لـە چوونـە دەرەوەی پێداویسـتی و دەرمـان بۆ هێزەکانی پێشـمەرگە، لێژنەیەکـی ئەمنی پێکهێنرا، بـۆ ئـەم مەبەسـتە لـە زۆر ناحیـە و گەڕەکـەکان بازگـەی ئەمنیـی دانرابـوو، هەروەهـا ئازووقـە و خـۆراک کەمکرایـەوە، بـە مەبەسـتی توندکردنـەوەی گەمـارۆی ئابووریـی، بەشـێکی زۆر لـە خێـزانی پێشـمەرگەی بـۆ ناوچـەکانی ژێر دەسـەڵاتی پێشـمەرگە ڕاگـوازران[٣]. حکومەتـی عێراق ڕێگـەی نـەدەدا دوای چۆڵکردنی گوندەکان خەڵکی کشـتوکاڵ بکات، چونکە حکومەت فەرمانی کردبـوو هـەر ئۆتۆمبێلێک یان تراکتۆرێک لە ڕێگا سـەرەکییەکان لایدابوایە بـە فڕۆکە بۆردومان دەکـرا[٤]، هەروەها بەڕێوەبەری ئەمنیی هەولێر بڕیـاری دابوو عەرەبانەی هەموو تراکتۆرەکانی گوندەکانـی هەولێر دەسـتی بە سـەردا بگیرێت، تاکـوو ئازووقە بۆ پێشـمەرگە نەگوازرێتەوە[٥]

دووەم: ناهاوسەنگی سوپای عێراق و پێشمەرگە:

حکومەتی عێراق دوای نسـکۆی شـۆڕش لە سـاڵی (١٩٧٥) سـوپاکەی بە ناوچە جیاجیاکانی باشـووری کوردسـتان بڵاوە پێ کرد بوو، هەموو شـار و شارۆچکە و گرد و شاخەکانی کوردستانی خسـتبووە ژێـر دەسـەڵاتی خـۆی، سـەربازگە و ڕەبیەی تێـدا دامەزراندبوو. سـوپاکەی لـە ڕووی

---

(١) دیـدار لەگـەڵ ئـازاد بابـان حەمەسـوور، هەولێـر، ٢٠٢٢/٨/٢١. لـە دایکبـووی (١٩٤٩)، لـە سـاڵی (١٩٦٦) پەیوەنـدی بـە شۆڕشـی ئەیلـوول کردووە، دوای نسـکۆ لە ڕێکخسـتنە ناوخۆییەکانـی (پ.د.ک) لـە قەڵادزێ کاری کـردووە، دواتـر لەگـەڵ هێـزی حەسـۆ میرخـان ژاژۆکی بـووە، دوای ڕاپەڕین بەرپرسـی لێژنـەی ناوچەی قـەڵادزێ بـووە، ئێسـتا لـە سـەنتەری دیراسـات و توێژینـەوەی (پ.د.ک) ئەندامـی لێژنـەی کتێبە

(٢) ئەحمەد مەحموود عەلی، مێژووی کورد لە سەد و دوازدە ساڵدا، چاپخانەی لەریا، سلێمانی، ٢٠١٣، ل١٠١٥.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشکۆی ژمارە ٤٢)

(٤) سياسة الأرض المحروقة، جريدة اخباركردستان، ع(١٣٩)، كانون الثاني ١٩٨٦، ص٢.

(٥) عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی...، ل٤٤١.

چۆنیەتـی و چەندییەتیـەوە پـەرە پێدابـوو[١]. ژمارەی سـوپای عێراق بەر لە دەسـتپێکی جەنگی عێـراق - ئێـران لـە (٦) فیرقـەی سـەربازیی پێکهاتبـوو[٢]، دوای هەڵگیرسـانی جەنگـی عێـراق - ئێـران ژمـارەی فیرقەکانـی زیـادی کـرد بـۆ (٧) فیرقـەی پیـادە و کەرسـتە و زرێپـۆش هەروەهـا دوو لیـوای سـەر بـە پاسـەوانی کۆمـاری فیرقـەی یـەک و پێنج لە باشـووری کوردسـتان بـوو، بۆ ڕووبەڕووبوونـەوەی پێشـمەرگە تەرخـان کـرا بـوون، زۆرینەی ئەفسـەر و سـەربازانی ئـەو دوو فیرقەیـە عەرەبـی شـیعە بوون. لەگەڵ دەسـتپێکی جەنگی عێـراق - ئێران ژمارەی سـەربازەکانی (٤٣٠) هـەزار سـەرباز بـوو، لـە (١٩٨٤) زیـادی کرد بۆ (٧٧٨) هەزار، سـەرباز لـە (١٩٨٧-١٩٨٨) گەیشـتە نزیکـەی یـەک ملیـۆن سـەرباز[٣]، هەروەهـا بـێ هەژمارکردنـی ژمـارەی سـەربازانی یەدەگ و پۆلیس و میلیشـیای بەعسـی، خزمەتی ناچاری سـەربازیی زۆرەملێ هەبوو بۆ نموونە لـە (١٩٧٨) نزیکـەی یـەک ملیـۆن و نیوکـەس لە عێـراق تەمەنیان لە نێـوان (١٥-٤٩) سـاڵ بوو، ئامـادە بـوون بۆ خزمەتی سـەربازیی، هەموو سـاڵێک نزیکەی (١٢٠) هەزار کەس دەگەیشـتنە تەمەنی خزمەتی سـەربازی[٤]

حکومـەت لـە پـاڵ سـوپای ڕێکخـراو چەند هێزێکی تـری هەبـوو وەک (الجیش الشـعبي)، ئەرکـی ئـەو هێـزە پارێـزگاری لـە ئاسـایشی نێـو شـارەکان بـوو. فەوجـە سـووکەکان (جـاش) بۆ مەبەسـتی ڕووبەڕووبوونـەوەی پێشـمەرگە دامـەزران[٥]، پۆلیسـی سـنوور و هێـزی جووڵانـەوە بریتیبـوون لـە هێـزی دیکـەی زیـادەی عێـراق لەنـاو دەزگای ئاسـایش، ژمارەیان نزیکـەی (٥٠) هـەزار دەبـوون، لەسـەر سـنووری تورکیـا، ئێـران و سـووریا جێگیر کرابـوون. هێـزی جووڵانەوە پاڵپشـتی پۆلیسـی ئاسـایی دەکـرد لـە کاتـی پێویسـت دا بـە تایبـەت دژی پێشـمەرگە بـەکار

---

(١) برایم جەلال، چەپکێک...، ل١٩١.

(٢) دەرسـیم پێشـەوا، ئینسـکلۆپیدیای تۆمەتبـارانی شـاڵاوی ئەنفـال لـە باشـووری کوردسـتان، چ٢، باشـووری کوردسـتان، ٢٠١٤، ل٢١٩و٢٢١.

(٣) دەرسـیم پێشـەوا، هــ.س، ل٢١٩و٢٢١؛ سـۆفیا ئیزابـێلا وانـج، پەرەسـەندنی شـوناسی نەتەوایـەتی کـورد و ئەگـەرەکانی دامەزرانـدنی دەوڵـەتی سـەربەخۆی کوردسـتان، و: یاسـین سەردەشـتی، دەزگای ڕۆشـەنبیری جەمـال عیرفـان، سـلێمانی، ٢٠١٤، ل٦٣.

(٤) ئەلبێرت عیسا، س.پ، ل١٠٨.

(٥) شۆڕش حاجی، س.پ، ل١٣٧.

دەهـێنران[1]. هەروەهـا ڕۆڵـی هەواڵگریـی (اسـتخبارات) چەنـد ڕێکخسـتنێکی (المنظومـة) هەواڵگریـی لـە عێراق هەبوو باکوور، باشـوور و ڕۆژئاوا، بەگشـتی ڕێکخسـتنە هەواڵگرییەکانی بریتـی بـوون لـە دوو هۆبـە (الشـعبة) بـەڵام ئـەوەی باکـوور دەسـەڵات و بودجـەی زۆرتر بوو و لـە هەموویـان فـراوانتر بـوو لـە چـوار هۆبـە پێکدەهـات، دوو هۆبـەی تایبـەت کرابـوو بـە کـورد، بـۆ سـیخوڕیکردن و زانیـاری لەسـەر حـزب و ڕێکخراوەکانـی کوردسـتان و پێشـمەرگە، دووانەکـەی دیکـەش تایبـەت کرابـوون بـۆ سەرپەرشـتی کاروبـاری جـاش[2]. لـە ڕووی چـەک و جبەخانـەوە عێـراق خاوەنـی چەکـی قـورس و مـام ناوەنـد بـوو[3]

لـە بەرانبـەردا هێزەکانـی پێشـمەرگە دوای نسـکۆی شـۆڕش لـە سـاڵی (١٩٧٥) پـەرش و بڵاوبوونـەوە، زۆربـەی چەکـەکان لەلایـەن حکومەتـی عێـراق دەسـتیان بەسـەردا گیرابـوو. چەکـی پێشـمەرگە بریتیبـوو لـە کلاشـینکۆف و بڕنـەو و پـاشماوەی چەکـی شۆڕشـی ئەیلـوول کـە بەشـێک لـەو چەکانـە شـاردرابوونەوە، ڕادەسـتی حکومەتـی عێـراق نەکرابوونـەوە، بەشـێکی دیکـەش لـە وڵاتی سـووریاوە نێردرابـوون[4]. لـە ڕووی لۆجیسـتی و مەشـقەوە هێزەکانـی پێشـمەرگە ڕاهێنرابـوون لەسـەر شـەڕی پارتیزانـی نـەک شـەڕی ڕووبـەڕوو، چونکـە لـە ڕووی چەکـەوە هێزەکانـی پێشـمەرگە بـەراورد بـە سـوپای عێـراق نابەرانبـەر بـوو، نەبوونـی چەکـی قـورس بـۆ درێـژەدان بـە جەنگـی ڕووبـەڕوو هێزەکانـی عێراقـی دەسـت کـراوە کردبـوو، کـە لـە بۆردومانـی پێشـمەرگە سـڵ نەکەنـەوە، چەکـی پێشـمەرگە بریتیبـوو لـە چەنـد مەخـزەن فیشـەک و یـەک دوو نارنجـۆک و مەتارەیەک ئـاو[5]، لـە بەرانبـەردا کۆپتـەر وەك کەرەسـتەیەکی پێشـکەوتووی جەنگـی حکومەتـی عێـراق لـە دوای نسـکۆی شۆڕشـی سـاڵی (١٩٧٥) بەرامبـەر هێزەکانـی پێشـمەرگە بەکاردەهـێنرا، ئەمـەش بـۆ هێـزی پێشـمەرگە ئەسـتەم بـوو بەرگـری بـکات بـۆ ماوەیەکـی درێـژ، لـە کاتێکدا

(١) بـۆ زانیاریـی زیاتـر لەسـەر دەزگا ئەمنییـەکانی حکومەتی بەعـس، بڕوانە: دونالد أوتشـل، اجهـزه الأمنية في عهـدي البكـر وصـدام، ت: مصطفـى نعمان احمـد، مكتبة مجلة، بغـداد، ٢٠٢٢؛ ئەلبێرت عیسـا، س.پ، ل١١٠.

(٢) ماهی، س.پ، ل٣١.

(٣) عێراق لە ساڵانی (١٩٧٢ -١٩٧٣) ژمارەی تانکەکانی بریتیبوو لە (٩٢٥) تانک ئەم ژمارەیە لە ساڵانی (١٩٧٩-١٩٨٠) زیادی کرد بووە دووهێندە و گەیشتە (١٩٠٠) تانک، فڕۆکەی شەڕکەر لە (١٨٩) زیادی کرد بۆ (٣٣٩)، هەلیکۆپتەر لە (٤٦) بووە (٢٣١)، زرێپۆشی شەڕکەر لە (٣٦٠) بووە (١٥٠٠). هیوا تاڵەبانی، س.پ، ل٨.

(٤) دیدار لەگەڵ دەروێش ئاغا، هەولێر، ٢٠٢٢/٢/١١.

(٥) عەلی بچکۆل، س.پ، ل٣٤٢.

هێزەکانی پێشمەرگە تەنیا چەکی سووکیان پێبوو[١]. سەرباری ئەوەش شەڕی بەرەیی بۆ پێشمەرگە ئەستەم بوو، چونکە بارەگاو شوێنی مانەوە و هێزی پشتیوانی نەبوو، سوپای عێراقیش ڕێکخراو و پڕچەککرابوو بە چەکی قورسی ئەو سەردەم[٢]، ئابوورییەکەی بۆ خزمەتی سوپاکەی تەرخان کردبوو، هەر وەک سەددام حوسێن ڕایگەیاندبوو: چەک و تەقەمەنی بە هەموو جۆرەکانییەوە گەورەتر و باشتر بووە، لە ڕووی چۆنیەتی و قەبارەوە. گاردی کۆماری زیاد بووە و ئاستی مەشق پێکردنی گاردی کۆماری و سوپا بەرزتربووە[٣]

جەلال تاڵەبانی دەربارەی بەراوردکردنی هێزی پێشمەرگە و سوپای عێراق دەڵێت:»لە دوا بەراوردکردنی هێز و توانا و جۆری چەک ژمارەی هێزی چەکداریی ئێمە و دوژمن، دەگەینە هەندێک ئەنجام، دوژمن لە ئێمە زۆر بەهێزترە، لەڕووی چەک و تفاق و هێزی چەکدار و توانای مالی و عەسکەری، ئێمە لەڕووی هێزی چەکدارەوە لە چاو دوژمن هێزێکی بچکۆلانەین، هەربۆیە دەبێت شێوە و جۆری شەڕەکان، شەڕی پێشمەرگانە بێت، دەبێت ئەو تەکتیک و نەخشە و پیلانانە بەکار بهێنین، دوورمان دەخەنەوە لە کۆکردنەوەی هێزەکانی خۆمان، لە بەرانبەر هێزەکانی دوژمن»[٤]

سێیەم: ململانێی ناوخۆیی:

دوای دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکداریی و دامەزراندنی چەند حزبێکی نوێ، هێزە چەکدارەکانی کورد پێچەوانەی سەردەمی شۆڕشی ئەیلوول پارچە پارچە و خاوەن ئاراستە و کاری جیا جیا بوون، بوونی ئەم فرە هێز و لەشکرییە و دەستێوەردانی عێراق و وڵاتانی هەرێمی، ڕێگەی بۆ سەرهەڵدانی شەڕی ناوخۆیی خۆش کردبوو، کە لە کۆتاییدا بە زیانی کورد و خەباتە چەکدارییەکەی تەواو بوو[٥]، چونکە شەڕی ناوخۆ دەبووە لاوازبوونی هێزی پێشمەرگە و

(١) مامۆستا جەعفەر، س.پ، ب١، ل١٣٨.

(٢) فائق قادر حمە ساڵح، کوانووی خەبات (خەباتی بنەماڵەیەکی شۆڕشگێر لە بزووتنەوەی ڕزگاری خوازری گەلی کورد ١٩٦١-١٩٩١)، چاپخانەی تاران، ب.س، ل٢٠٨.

(٣) وەرگیراوە لە: عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی...، ل٤٨١.

(٤) جەلال تاڵەبانی، جۆشدانی خەبات دژی ئیمپریالیزم و فاشیزم و نۆکەرانیان بۆ سەربەخۆیی و دیموکراسی و ئۆتۆنۆمی، بڵاو کراوەی (ی.ن.ک)، نەورۆزی ١٩٨٠، ل٥٠.

(٥) دیدار لەگەڵ مەحموود عوسمان، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/١٧.

بەفیڕۆدانی توانایەكی زۆری مرۆیی لە دژی یەكتر، هەروەها كوژرانی ژمارەیەكی زۆر لە فەرماندەی سەربازیی، لە شەڕی ناوخۆ زیانێكی زۆری لە هێزی پێشمەرگە دا، ئەمەش ئاسانكاری بوو بۆ حكومەتی عێراق، لە جیاتی بەكارهێنانی هێزی سەربازیی لە ڕێگەی خۆشكردنی شەڕی ناوخۆیی هێزە چەكدارەكانی كورد لاواز دەبوو، بەمەش ئەركی سەربازیی حكومەتی عێراق ئاسان دەبوو لە پێناو ڕووبەڕووبوونەوەی هێزەكانی پێشمەرگە[1]. بەگشتی بە هۆی نەبوونی بەرەیەكی یەكگرتوو لە سەرەتای دەست پێكردنەوەی خەباتی چەكداریی، هەروا بوونی فرە لەشكری و فرە حزبی، ناكۆكییەكانی زیاتر كرد، ئەو ناكۆكییانەش كاریگەری خراپیان لەسەر ورەی خەڵك و ئاستی پشتیوانیان لەسەر هێزی پێشمەرگە دانابوو[2]، ئەمەش وای كردبوو ژمارەیەكی زۆر لە خەڵكی كوردستان پەنا بۆ حكومەتی بەعس ببەن و پەیوەندی بە فەوجە سووكەكانەوە بكەن[3]. بەمەبەستی بڵاوكردنەوەی پڕوپاگەندە و تێكدانی پەیوەندی نێوان حزبەكان، بە تایبەت (ی.ن.ك) و (حسک) و (حشع) لە نووسراوی بەڕێوەبەرایەتی ئەمنیی هەولێر ژمارە (٢٧٢٨) لە (١ی شوباتی ١٩٨٣)، حكومەتی عێراق هەوڵی داوە هێزە كوردییەكان بەگژ یەكدا بكات و دووریان بخاتەوە لە بەرەیەكی یەكگرتوو، بۆ ئەوەی هێزە كوردییەكان سەرقاڵی شەڕی ناوخۆیی بن و ئەمەش ئەركی حكومەتی عێراق ئاسان كردبوو، چونكە شەڕی ناوخۆ هێزەكانی پێشمەرگەی شەكەت و ماندوو كردبوو[4]. لە لایەكی دیكەوە حكومەتی عێراق بە مەبەستی كۆكردنەوەی زانیاری و زیان گەیاندن بە پێشمەرگە، هەوڵی ناردنی سیخوڕ و بە كرێ گیراوانی داوە بۆ ناو هێزەكانی پێشمەرگە تاوەكو لەو ڕێگەیەوە زانیاری لەسەر جۆری چەك و ژمارەی هێزەكان و شوێنی مانەوەیان بزانێت، بۆیە زۆرجار لە هێرشەكانی بۆ سەر هێزەكانی پێشمەرگە لە ڕێگەی سیخوڕ و بە كرێگیراوان شوێنیان ئاشكرا كراوە[5]. بەپێی نوسراوێكی نهێنیی بەڕێوەبەرایەتی گشتیی هەواڵگریی سەربازیی ژمارە (١٢٤٩) لە (٣٠ تەمموزی ١٩٨٨)، ڕێنمایی دراوە بۆ زیان گەیاندن بە هێزەكانی پێشمەرگە و كوشتنی فەرماندەكانیان لە ڕێگەی ژەهر خواركردنیان[6].

(١) دیدار لەگەڵ ڕەفیق ڕەحیم، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٢) دیدار لەگەڵ مەحموود عوسمان، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/١٩.

(٣) شۆڕش حاجی، س.پ، ل٤٤.

(٤) مديرية استخبارات عامة، م: بث دعاية وتحريك، رقم(٢٧٢٨)، ١٩٨٣/٢/١. وەرگیراوە لە فاتح رسول، صفحات...، ج٣، ص١٥٥.

(٥) ئێستگەی دەنگی كوردستان، لێكۆڵینەوە: پیلانەكانی ڕژێمی دیكتاتۆری ڕیسوا بكەین، ١٩٨٠/٦/١٦.

(٦) رئاسة الجمهورية العراقية، مديرية استخبارات عامة، سري للغاية، الرقم (ق٤/ ١٢٤٩)، ٣٠ تموز ١٩٨٨.

چوارەم: بەكارهێنانی چەكی كیمیایی:

حكومەتی عێراق بە بیانووی ڕێگە گرتن لە هێرشەكانی ئێران، چەكی كیمیایی[١] بەكارهێنا، كاتێك كاردانەوەی جیهانی بەرانبەر بە بەكارهێنانی چەكی كیمیایی لاوازبوو، ئەمەش دەستی حكومەتی واڵا كرد لە بەكارهێنانی چەكی كیمیایی[٢]. بۆ یەكەم جار حكومەتی عێراق لە (تەمووز و ئابی ١٩٨٣) چەكی كیمیایی بەكار هێنا، وەك كاردانەوەیەك بۆ ڕێگری هێرشی ئێران بۆ سەر حاجی ئۆمەران[٣]. هەر وەك لە فەرمانێكی نهێنیی سەددام حوسێن بە ژمارە (٢٧٠٤) لە (١ی كانوونی یەكەمی ١٩٨٣) فەرمانیداوە بە بەڕێوەبەرایەتی بەشی جیاكردنەوەی چەكی كیمیایی بۆ دروست كردنی چەكی كیمیایی و بەكارهێنانی دژی هێزە ڕكابەرەكانیان[٤]. عێراق توخمی كاریگەری لەو چەكە بەرهەمهێنابوو كە بریتبوو لە گازی خەردەل، تابوون و سارین، كە لە (شوباتی ١٩٨٤) دژی هێزەكانی ئێران بەكارهاتووە[٥]. بەپێی نووسراوێكی نهێنیی دەزگا ئەمنییەكانی حكومەتی عێراق، باس لە بەكارهێنانی چەكی كیمیایی دەكات لە پرۆسە سەربازییەكانی بۆ سەر هێزەكانی پێشمەرگە[٦]، بەپێی نووسراوێكی نهێنیی دیكە لە كەرتی زاخۆ (قاطع زاخو) داوای (٤٠٠٠) دەمامكی دژە گاز كراوە، بە مە

(١) سەرەڕای ئیمزاكردنی پرۆتۆكۆلی جنێف بۆ بەكارنەهێنان و قەدەغەكردنی چەكی كیمیایی، عێراق لە هەوڵی بەردەوامدا بوو بۆ بەدەستهێنانی چەكی كیمیایی و بەكارهێنانی دژی بزاڤی چەكداریی كوردی، لە (١٩٨١) عێراق بە هاوكاری كۆمپانیایەكی ئیتاڵی (مونتدیسن) لە نزیك (الرطبة) دەكەوێتە نزیك سنووری ئوردن، كارگەیەكی بەرهەمهێنانی چەكی كیمیایی دروست كرد، دواتریش بە هاوكاری ئەڵمانیا، لە یەرموك، بەدر و ئەلسەعد لە بەغدا و هەندێك شوێنی دیكە پەناگەی بۆ دروست كرد، كارگەكان گازی خەردەل، ئەسید پرۆسیك، گازی دەماری سارین و تابوونی بەرهەم دەهێنا، لە نێو گوللە تۆپ و موشەك و گوللە هاوەن دادەنران. جگە لە ئیتاڵیا و ئەڵمانیا هەریەك لە فەڕەنسا، ئیسپانیا، چین، هیندستان، بەلجیكا، بەریتانیا و ئەمەریكا ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ، هاوكاریی عێراقیان كردووە بۆ دامەزراندنی كارگەی بەرهەمهێنانی چەكی كیمیایی. عادل سدیق عەلی، س.پ، ل٤٤.

(٢) عەلی تەتەر نێروەیی، سیاسەتی...، ب٢، ل٥٨.

(٣) یوست هێڵتەرمان، س.پ، ل٥٣.

(٤) نەجم سەنگاوی، س.پ، ل٤٤٥-٤٤٦.

(٥) یوست هێڵتەرمان، س.پ، ل١٠٥.

(٦) امریة قاطع اربیل، سري للغایة، ع(ح١، ٢٧٧)، ١٩٨٦/٨/٣. وەرگیراوە لە ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٥) كانوونی دووەم ١٩٨٨، ل ١٩.

بەستی پاراستنی هێزەكانی سوپای عێراق لە بەرپەرچدانەوەی هێزەكانی پێشمەرگە[١]، لە كۆبوونەوەیەكدا محەمەد حەمزە زوبەیدی بەرپرسی نووسینگەی ڕێكخستنی باكوور، لە (١٩٨٥) وتبووی: «لەمەودوا بە چەكی ڕەها لێیان دەدەین كە لەناو پەناگەكانیش دا بیانكوژێت»[٢]. ئەمە هەڕەشەی بەكارهێنانی چەكی كیمیایی بوو.

هەروەك لە نووسراوێكی نهێنیی سەددام حوسێن كە ئاراستەی سەرۆكایەتی دەستەی ئەركانی سوپای كردووە، بە مەبەستی بەكارهێنانی چەكی كیمیایی لە سێوسینان ناوچەكانی قەرەداغ و بالیسان[٣]. بۆ ئەم مەبەستە لە (١٥ی نیسانی ١٩٨٧) فڕۆكە جەنگییەكانی عێراق بە چەكی كیمیایی بۆردومانی بارەگاكانی (ی.ن.ك)ی لە سەرگەڵو و بەرگەڵو، بارەگاكانی (پ.د.ك) لە بادینان كرد[٤]. دواتر لە (١٦ی نیسانی ١٩٨٧) گوندەكانی یاخسەمەر، هەڵەدن، بەرگەڵو، سەرگەڵو و شێخ وەسان و بالیسان بە بۆمبی كیمیایی بۆردومان كران، بووە هۆی كوژرانی زیاتر لە (١٣٠) هاووڵاتیی مەدەنی و برینداربوونی (٢٨١) كەس[٥].

تەكتیكی حكومەت لە بەكارهێنانی چەكی كیمیایی دژی هێزەكانی پێشمەرگە، ئەوەبوو كە سەرەتا بە بۆردومانكردنی پێشمەرگە دەستی بەهێرش دەكرد، تاوەكو پەنا ببنە بەر حەشارگەكانیان، دواتر بە كیمیایی لە پێشمەرگە بدەن بۆئەوەی زۆرترین زیانیان پێ بگەیەنن، بەڵام هێزەكانی پێشمەرگە لە كاتی بۆردومان بە چەكی كیمیایی بە قەد پاڵی شاخەكان دەمانەوە[٦]. حكومەتی عێراق بۆ دوو مەبەست چەكی كیمیایی بەكار هێنا، یەكەمیان بۆ تێكشكاندنی ورەی خەڵك و پێشمەرگە. دووەمیان بۆ ئەوەی زۆر بە خێرایی بە سەر هێزەكانی پێشمەرگە زاڵ بێت و سەركەوتن مسۆگەر بكات. بەكارهێنانی چەكی كیمیایی كاریگەری لە هێرشەكان دەركەوت و

(١) امر قاطع زاخو، سري وفوري، رقم المنشئ (٤١٨١)، ١٩٨٧/٦/٢٨. وەرگیراوە لە ڕۆژنامەی خەبات، ژ(٥٧٥)، كانوونی دووەم ١٩٨٨، ل١٩.

(٢) نەوشیروان مستەفا ئەمین، خولانەوە...، ل٨٩.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: (پاشكۆی ژمارە ٤٣).

(٤) كريس كوتشيرا، الكتاب الأسود...، ص١٧٩.

(٥) بيان الاحزاب الكردية، حول قصف كردستان بالأساحلة الكيمياوية، ١٩٨٧/٤/١٨.

(٦) یوست هێڵتەرمان، س.پ، ل٢٩٣.

سـەنگەری بـە پێشـمەرگە چـۆڵ کـرد[١]، چونکـە هێـزەکانی پێشـمەرگە هیـچ ئامرازێکـی خۆپاراسـتنیان لـە چەکـی کیمیایـان نەبـوو. حکومـەتی عێـراق خاڵـی لاوازی پێشـمەرگەی دەزانی، کـە ناتوانـن بەرانبـەر چەکـی کیمیایـی خۆیـان بپارێـزن[٢].

پێنجەم: دامەزراندنی فەوجی جاش:

لـە سـەرەتای سـەرهەڵدانی خەباتـی چەکداریـی و دروسـتبوونی مەفرەزە سـەرەتاییەکانی پێشـمەرگە، لـە سـاڵی (١٩٧٧) مەفـرەزەی جـاش دامـەزران، سـەر بـە هەواڵگریـی گشـتیی سـەربازیی هەولێـر و کەرکـووک بـوون، پـڕ چـەک کرابـوون و مووچەیەکـی باشـیان پـێ دەدرا. سـەرچاوەیەکی سـەرەکی زانیاریـی هەواڵگریـی بـوون بـۆ حکومەتـی عێـراق لـە مـەڕ جووڵـە و شـوێنی پێشـمەرگە[٣]، حکومەتـی عێـراق بـۆ ڕووبەڕووبوونـەوەی پێشـمەرگە و ئازاردانـی خەڵکـی کوردسـتان سـێ هێـزی لـە شـوێن کەوتـوان و دڵسـۆزانی خـۆی دروسـت کردبـوو، جاشـی ئاسـایی: لـە ژێـر فەرمانـدەی هێزەکانـی فریاکەوتـن (قـوات الطـواري) بـوو. هێـزی لەنـاکاو: چالاکـی کاروبـاری هەواڵگریـی دژە تیرۆریـان لـە شـارەکان ڕادەپەڕانـد. مەفـرەزە خاصـە: هێـزی تایبـەت لـە هـەر ناوچەیـەک چەنـد مەفرەزەیـەک لـەو هێزانـە دروسـت کرابـوو، بـۆ گـەڕان بـە دوای پێشـمەرگە و شـەڕی ناوخـۆ بـەکار دەهـێنران[٤]

لـە جەنگـی عێـراق - ئێـران دوای لاوازبوونـی عێـراق لـە بەرەکانـی جەنـگ و ڕاکردنـی سـەربازانی کـورد بـە کۆمـەڵ پەیوەندییـان بۆنـاو ڕیزەکانـی شـۆڕش، بـۆ ڕێگـری لـە پەیوەندی خەڵکـی بـە خەباتـی چەکداریـی کـورد، حکومـەت فەوجـی سـووک جـاش (افـواج خفیفـة) بـۆ بەشـێك لـە سـەرۆك هـۆزەکان دامەزرانـد، مەبەسـتی حکومـەت لـە دامەزراندنـی ئـەم فەوجانـە زیندووکردنـەوەی پەیوەنـدی خێڵەکـی بـوو، حکومـەت ویسـتی لـەو ڕێگەیـەوە هەندێـک هـۆزی کـورد بکاتـە دوژمنـی شـۆڕشـی کـورد، هەروەهـا نانـەوەی دووبەرەکـی

---

(١) عادل سدیق، س.پ، ل٥٦-٥٧.

(٢) عومەر محەمەد، س.پ، ل٩١-٩٢.

(٣) نەنجم سەنگاوی، س.پ، ٢٠١٦، ل٤٤٧.

(٤) شەوکەت حاجی مشیر، کارەسات و کیمیا بارانی هەڵەبجە بەهاری ١٩٨٨، سلێمانی، ١٩٩٨، ل٢٧.

لەناو ڕیزەکانی کورد و لاوازکردنیان[١]، ئەویش لە ڕێگەی گرنگیدان بەوانەی لە دەرەوەی دەسەڵاتی هۆزەکانن بۆ ئەوەی ببنە ڕکابەری سەرۆك خێڵ و سیستەمی خێڵایەتی، دەتوانین بڵێین حکومەتی عێراق بە هەردوو شێوازەکەی هەوڵی داوە کۆمەڵگای کوردی لێك هەڵوەشێنێ و بیانکات بەگژ یەکدا

ئەم فەوجانە بۆ ناشیرن کردنی پێشمەرگە لە پێش چاوی خەڵک بوو کە بەناوی پێشمەرگە کاری نا مرۆڤانەیان ئەنجام داوە[٢]، بە جلوبەرگی کوردییەوە لە گوندەکان جەولەیان دەکرد، زۆرجار بۆکاری جاسوسی و ئاشکراکردنی شوێنی پێشمەرگە خۆیان بە پێشمەرگە دەناساند؛ تا بیروڕای خەڵکی گوندەکە تاقی بکەنەوە، هەوڵیان داوە لەناو ڕیزی پێشمەرگە، لە خزم و کەسوکاریان تۆڕی جاسووسی دروست بکەن و لەو ڕێگەیەوە زانیاری ورد و پێویست لە سەر پێشمەرگە و ژمارە و جۆری چەکەکانیان و بەدەستت بهێنن[٣]. ئەمەش کارئاسانی بوو بۆ سوپای عێراق، لەبەر ئەوەی فەوجە سووکەکان لە زۆرینەی شەڕەکان بەشداربوون لە هەڵکوتانە سەر پێشمەرگە و بۆسە دانان لەسەر ڕێگای پێشمەرگە و پەلاماری لەناکاوی هێزی بچووکی پێشمەرگە، هەروەها کۆکردنەوەی زانیاری لەسەر پێشمەرگە و جۆری چەک و ژمارەیان و شوێنی مانەوەیان[٤].

(١) عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی....ل٣٥٩-٣٦١.

(٢) ئێستگەی دەنگی کوردستان، لێکۆڵینەوە: پیلانەکانی ڕژێمی دیکتاتۆری ڕیسوا بکەین، ١٩٨٠/٦/١٦.

(٣) ماهی، س.پ، ل٣٣.

(٤) هـ.س، ل٣٥.

باسی دووەم

هۆکارە دەرەکییەکان

یەکەم: هۆکارە هەرێمییەکان

زۆربەی هێزە هەرێمییەکان دوای سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداریی، بەردەوام بوون لە دژایەتی کورد و پشتیوانییان بۆ حکومەتی عێراق کە لەم ڕووەوە چەندین ڕێککەوتننامەیان واژۆ کردووە[١]، بۆیە تورکیا لەم ڕووەوە کەمتەرخەم نەبووە و بەردەوام بووە لە دژایەتی کردنی کورد، چونکە تورکیا مەترسی هەبوو لەسەرکەوتنی جووڵانەوەی کورد لە باشووری کوردستان و پەلهاویشتنی بۆ تورکیا[٢]، لەلایەکی دیکەوە بۆڕی نەوتی عێراق بە خاکی تورکیادا هەنارده دەکرا، بۆ پاراستن و چاودێری بۆڕییە نەوتییەکان حکومەتی عێراق ڕەبییەی سەربازی لە دەروروبەی بۆڕییەکان بە دووری چەند سەد مەترێک دانابوو، لە لایەکی دیکەوە تورکیاش مەبەستی بوو ئەم هەناردەکردنە بەردەوام بێت[٣]، هەربۆیە تەها یاسین ڕەمەزان لە (١٩٨٢) سەردانی ئەنقەرەی کردووە، ڕێککەوتنی نهێنیی لەگەڵ تورکیا واژۆکرد، کە گرنگترین خاڵەکانی ڕێککەوتنەکە بریتیبوو لە: ئاڵوگۆڕکردنی زانیاری هەواڵگریی و ڕادەست کردنەوەی گیراوەکان، هێزی هەر دوولا بۆیان هەیە بچنە ناو خاکی یەکتر بە مەبەستی شەڕی پێشمەرگە[٤]. تورکیا بە هەماهەنگیی عێراق لە ساڵانی (١٩٨٣، ١٩٨٤و١٩٨٧)، ئۆپراسیۆنی سەربازیی دژی هێزەکانی پێشمەرگە

---

(١) گۆران ئیبراهیم ساڵح، س.پ، ل٢٢٣؛ ئێستگەی دەنگی کوردستان، هاوکاری ڕژێمی تورکیا دژی گەلی کورد بە ئاستێکی تازە پێگەیشتووە، ١٩٨١/٨/١٢.

(٢) روبرات اولسن، المسألة كردية فى العلاقات تركية الايرانية، ت: محمد احسان رمضان، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، اربيل، ٢٠٠١، ص٤٨.

(٣) ئێدگار ئۆ. باڵانس، س.پ، ل٣٠٦.

(٤) جرجيس حسن، تركيا في الاستراتيجية الأمريكية بعد سقوط شا، ب.م، ١٩٩٠، ص٦٦.

لە باشووری کوردستان ئەنجام داوە[١]، دەستێوەردانی تورکیا لە کاروباری ناوخۆی عێراق و بێ دەنگ بوونی کۆمەڵگای نێودەوڵەتی؛ وای کرد تورکیا دەست کراوە بێت لە بۆردومانکردنی ڕەبیەکانی پێشمەرگە و لاوازکردنیان، ئەمەش کاریگەری هەبوو لەسەر هێزەکانی پێشمەرگە و خەریکبوونیان بە شەڕی تورکیا، ئابڵوقەدان پێشمەرگە لە نێوان دوو هێزی عێراق و تورکیا[٢]

دەتوانین بڵێین ئەم شاڵاوانەی تورکیا بۆ سەر باشووری کوردستان بە پشتیوانی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بووە، ئەمەش لە پێناو پاراستنی بەرژەوەندییەکانی خۆی لە ناوچەکەدا، دژی هەژموونی سۆڤییەت. هەربۆیە تورکیا ئەو مافەی پێدرا سنووری عێراق ببەزێنێت، ئۆپراسیۆنی سەربازیی دژی هێزەکانی پێشمەرگە ئەنجام بدات[٣]، لە لایەکی دیکەوە حکومەتی عێراق بە هۆی شەکەت بوونی سوپاکەی و لاوازبوونی بەرانبەر ئێران لە جەنگ، هەروەها هێزەکانی پێشمەرگە لە سنوورەکانی تورکیا و عێراق چالاک بوون، بۆ گەمارۆدانی پێشمەرگە و کردنەوەی بەرەیەکی شەڕ بەرانبەر پێشمەرگە لەگەڵ تورکیا ڕێککەوتن، لە سەر سنوورەکانی نێوانیان هەماهەنگ بن و ئۆپراسیۆنی سەربازیی ئەنجام بدەن، ئەمەش بووە هۆی ئەوەی پێشمەرگە شەڕی تورکیا و عێراق بکات[٤].

شیاوی گوتنە دوای سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامی لە ئێران، پەیوەندییەکانی ئێران بەرانبەر باشووری کوردستانی گۆڕانی بەسەرداهات، بووە هۆی کردنەوەی سنوورەکان

---

(١) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ تاهیر ئەحمەد محەمەد، دهۆک، ٢٠٢٢/٦/١٣.

(٢) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ عومەر شێخموس، سوید، ٢٠٢٢/٨/١. ناوبراو لە (١٩٥٨) پەیوەندی بە ڕیزەکانی (پ.د.ک) کردووە، لە (١٩٧٥) یەکێک بووە لە دەستەی دامەزرێنەرانی (ی.ن.ک)، لە (١٩٧٨) هاتووەتەوە باشووری کوردستان، نوێنەری (ی.ن.ک) بووە لە ئەمریکا و وڵاتانی ئەوروپا، لە (١٩٨٦) وازی لە (ی.ن.ک) هێناوە، ئێستا لە سوێد دەژی

(٣) هەستیار کەمال کوردی، پەیوەندییەکانی یەکێتی سۆڤییەت- عێراق و کاریگەری لەسەر باشووری کوردستان، ١٩٧٢-١٩٩١، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی، ٢٠٢١، ل٣٤٠.

(٤) نامەی ئەلیکترۆنی شوکری ساڵح نێروەیی، دهۆک ٢٠٢٢/٩/٩.

بەرانبەر حزبەکانی باشووری کوردستان و پێدانی چەک و تەقەمەنی بە هێزی پێشمەرگە[١]، مەبەستی ئێران لە هاوکاریکردنی پێشمەرگەکانی (پ.د.ک)، (حسک) بەکارهێنانی پێشمەرگە بوو وەک کارتێکی فشار بەرانبەر عێراق، لە لایەکی دیکەوە مەبەستی تێکدانی پەیوەندی نێوان هێزەکانی باشووری کوردستان و ڕۆژهەڵاتی کوردستان بوو[٢]، هەردوو دەوڵەت لە ماوەی جەنگی عێراق - ئێران هەوڵیان دا سوود لە حزبە کوردییەکان وەربگرن، لە ڕووی سەربازییەوە وەک کارتێکی فشار دژی یەکتر بەکاریان بهێنن، ئەمەش بیانووی دایە دەست هەر دوو دەوڵەت دەست لە کاروباری ناوخۆی حزبە کوردییەکان وەربدەن[٣]. لە لایەکی دیکەوە ئۆپراسیۆنی هاوبەشی ئێران و هێزەکانی پێشمەرگە، بیانووی دایە دەست عێراق بۆ هێرشکردنە سەر کورد و ناوچەکانی باشووری کوردستان بۆ نموونە گرتنی حاجی ئۆمەران لەلایەن ئێران لە ساڵی (١٩٨٣)، بیانووی دایە دەست حکومەتی عێراق بۆ ڕاگواستن و ئەنفالکردنی (٨) هەزار بارزانی[٤]

وێڕای هاوکارییەکانی ئێران بۆ پێشمەرگە و ئەنجامدانی ئۆپەراسیۆنی هاوبەش، بەڵام ڕێگر بوو لەوەی هێزی پێشمەرگە ببێتە خاوەنی چەکی قورس[٥]. ئامانجی ئێران لە ئۆپراسیۆنە هاوبەشەکانی لەگەڵ پێشمەرگە لە باشووری کوردستان، کردنەوەی بەرەیەکی شەڕ بوو لە باکوور، بۆ ئەوەی توانای سەربازیی عێراق لە باشوور کەم بکاتەوە، ئەمەش بەغدای ناچار کرد هێز بنێرێتە کوردستان[٦]، بە بیانووی بوونی هێزەکانی ئێران لە کوردستان، حکومەتی عێراق دەستی کرد بە تێکدانی گوندەکان و ئەنفالکردنی

(١) دیدار لەگەڵ شەوکەت سەعید محەمەد ئەمین، هەولێر، ٢٠٢٢/٨/٢١. لە ساڵی (١٩٥٤) لە گوندی ئەرگوش لە دایکبووە، لە (١٩٦٩) پەیوەندی کردووە بە (پ.د.ک)، لە ناو یەکێتی قوتابیان کاری کردووە، لە ساڵی (١٩٧١) بووەتە پێشمەرگە، دوای نسکۆی (١٩٧٥) ئاوارەی ئێران بووە، لە (١٩٧٩) بەرپرسی ڕێکخراوی تارانی (پ.د.ک) بووە، دواتر بەرپرسی لێژنەی ناوچەی تاران و ئەندامی لقی (٨)ی (پ.د.ك) و بەرپرسی پەیوەندییەکان بووە. ئێستا ئەندامی مەکتەبی دیراسات و توێژینەوەی (پ.د.ک)

(٢) فاروق محەمەد محەمەدئەمین، سیاسەتی...، ل٢٠٠-٢٠١.

(٣) نەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەکان...، ل٢٤٩.

(٤) الاتحاد الوطني الكردستاني، حول مخاطر الحرب الدائرة في كردستان، ١٩٨٣/٨/٧؛ فاروق محەمەد محەمەدئەمین، سیاسەتی...، ل٢٣٤-٢٣٥.

(٥) سابیر کۆکۆیی، ناڵەی پێشمەرگەیەک بۆ مێژوو، ب١، ب.ش، ٢٠٠١، ل٢٢٢.

(٦) ویست هێڵتەرمان، س.پ، ل٣١٨.

کـورد. هەرچەنـدە حکومەتـی عێـراق پێـشتر پلانـی ئەنفـال و وێرانکردنـی گوندەکانـی دانابـوو[١]. بەتایبـەت دوای وەسـتانی شـەڕی عێراق-ئێـران، سـوپای عێـراق بـە تـەواوی بـۆ ڕووبەڕووبوونـەوەی هێزەکانـی پێشـمەرگە تەرخـان کـران[٢]، کشـانەوەی هێزەکانـی ئێـران لەسـەر سـنوور بـە شـێوەیەکی کتوپـڕ، بەبێ ئـەوەی هێزی پێشـمەرگەی لێ ئـاگادار بکرێتەوە، یاخـود ئـەو ناوچانـە ڕادەسـتی هێزەکانـی پێشـمەرگە بکرێـت. ئەمـەش کاریگـەری هەبـوو لەسـەر دابەزینـی ورەی پێشـمەرگە و جەمـاوەر[٣]

دەتوانیـن بڵێیـن هاوکارییـەکانی ئێـران بـۆ حزبـە کوردییـەکان گرنـگ بـوو، چونکـە لـەو سـەردەمەدا هەمـوو دەرگاکانی پەیوەنـدی بـە ڕووی کـورددا داخرابـوو، بـۆ بـەردەوام بـوونی خەبـاتی چەکداریـی، حزبـە کوردییـەکان بـە دوای دەرچەیەکـی پەیوەنـدی دەگـەڕان، چونکـە هیـچ شۆڕشـێک بەبـێ پشـتیوانی دەرەکـی سـەرکەوتوو نابێـت، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا نزیکبوونـەوەی ئێـران لـە حزبـە کوردییـەکان و بەکارهێنانیـان بـۆ مەبەسـت و ویسـتەکانی، زیـانی زۆری لـەو ئامانجـە نەتەوەییـەدا کـە حزبـە کوردییـەکان خەباتیـان بـۆ دەکـرد

سـووریا لـە سـەرەتای سـەرهەڵدانەوەی خەباتـی چەکداریـی، لـە ڕووی چـەک و دارایـی یارمەتـی حزبـە کوردییەکانـی داوە، ئەویـش لەبەرئـەوەی کێشـەی لەگـەڵ حزبـی بەعسـی عێراقـی هەبـووە. دەتوانیـن بڵێیـن وڵاتانـی هەرێمـی هیـچ کات لەگـەڵ ئـەوە نەبـوون کـە کـورد بەهێـز بێـت. تەنانـەت ئەگـەر یارمەتییـەک درابێـت، چەکـی سـووک بووە نـەک چەکی قـورس و پێشـکەوتوو، چونکـە مەبەسـتیان نەبـووە ئـەو خەباتـە چەکدارییـە لـە باشـووری کوردسـتان سـەربکەوێت[٤]

(١) نەوشیروان مستەفا، خولانەوە...، ل١٤١.

(٢) جیـراد جالدیـار، م.س، ص١٨٣؛ حـول ایقـاف الحـرب العراقیة-الایرانیـة حـرب الابـادة في کردسـتان العراق، جریـدة خبـات النضـال، ع(٥٨٢)، اواسـط اب ١٩٨٨، ص١.

(٣) کریس کۆچێرا، بزوتنەوەی...، ل٨٩.

(٤) پەیوەندی تەلەفونی لەگەڵ عومەر شێخموس، سوێد، ٢٠٢٢/٨/١.

دووەم: هۆکارە نێودەوڵەتییەکان:

دوای نسکۆی شۆڕش لە ساڵی (١٩٧٥)، کورد لە ئەمریکا بێ هیوا بوو، چونکە لەبەرانبەر ڕێککەوتننامەی جەزائیر هیچ هەڵوێستێکی ئەرێنی بەرانبەر کورد نەبوو، ئەمەش وای کرد کورد زیاتر ئاراستەی نەیاری ئەمریکا بگرنەبەر، بە تایبەت دوای دروستبوونی چەندین حزب و بەهێزبوونی ئاراستەی چەپگەرایی[١]. یەکێتیی سۆڤییەت ڕۆڵی زۆری هەبوو لە بەهێزکردنی عێراق و پڕچەککردنی، چونکە لە (١٩٧٢) پەیمانی دۆستایەتی و هاوکاری لەگەڵ عێراق هەبوو، بەردەوام ئەو پەیمانەیان نوێ دەکردەوە، لە بواری سەربازیی و بەکارهێنانی هێزی زرێپۆشی، عێراق بەردەوام لە ژێر چاودێری کادیرە سۆڤییەتیەکان دابوو، لە ڕووی تەکنیک و ڕاهێنان، یەکێتیی سۆڤییەت مەشقی بۆ هێزی وشکانی و ئاسمانی عێراق فەراهەم کردبوو. لەبەرئەوەی عێراق لە ڕووی تانک و زرێپۆشەوە، یەکێک بوو لە وڵاتە بەهێزەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست. بە جۆرێک عێراق خاوەنی (٢٠٠٠) تانکی زۆریانی لەجۆری (T٧٢)ی سۆڤییەتی بوو، بۆیە بەشێکی زۆری پێداویستی سەربازیی عێراقی پڕ کردبۆوە[٢]

نەوشیروان مستەفا لە یادداشتێکی بۆ ڕۆناڵد ڕێگەن سەرۆکی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا (١٩١٨-٢٠٠٣)، میخائیل گۆرباچۆڤ سەرۆکی یەکێتیی سۆڤییەت (١٩٣١-٢٠٢٢) داوای وەستاندنی چەکی سۆڤییەتی کردبوو بۆ عێراق، چونکە عێراق ئەو چەکانەی کە لە سۆڤیەت و وڵاتانی ڕۆژئاوا وەری گرتبوو دژی کورد بەکاری دەهێنا، تەنانەت چەکە قەدەغەکراوەکان، وەک چەکی کیمیایی، بەکارهێناوە[٣]. لە لایەکی دیکەوە ئەمریکا لە جەنگی عێراق - ئێران پشتگیری عێراق بوو، چونکە ترسی هەبوو کوردەکان و لایەنە بەرهەڵستکارەکانی عێراق ئەو دۆخە بقۆزنەوە و بەعسییەکان لە دەسەڵات لاببەن، ئەمریکا بە جۆرێک سەیری کێشەی کوردی دەکرد، کە هاوسەنگی هێزە هەرێمەکان بپارێزێت، بەلای ئەمریکا هەر جۆرە پشتگیرییەکی بۆ کورد و پێدانی ئۆتۆنۆمی دەبێتە هۆی پشێوی لە ناوچەکەدا[٤]. بە تایبەت دوای ئەوەی ئێران لە ساڵی (١٩٨٣) بووە هەڕەشەیەکی

(١) دیدار لەگەڵ مەحموود عوسمان، هەولێر، ٢٠٢٢/٧/١٩.

(٢) هەستیار کەمال کوردی، س.پ، ل٢٧٩-٢٨٠.

(٣) هـ.س، ل٣٧٨.

(٤) نەهرۆ محەمەد عەبدولقادر، س.پ، ل١٤٠-١٤٢.

مەترسیدار بۆ عێراق لە ئەنجامی سەرکەوتنەکانی لە بەرەی باکوور، هەروەها هێزەکانی پێشمەرگەش دەستیان بەسەر چەندین ناوچەدا گرتبوو، هەربۆیە ئەمریکا ئەو دۆخەی بە مەترسی لەسەر بەرژەوەندییەکانی دادەنا، لە (١٩٨٤) ئەمریکا دەستی کرد بە بەهێزکردنی عێراق لە ڕێگەی پێدانی زانیاری لە مانگە دەستکردەکان و پڕچەککردنی عێراق بە چەک و تفاقی جەنگی[١]. سەددام حوسێن لە وتەیەکدا بە شێوەیەکی ناڕاستەخۆ ئەمە پشت ڕاست دەکاتەوە دەڵێت: «تەنیا لە ئیسرائیل نەبێت لە هەموو لایەک چەک وەردەگرین»[٢]. ئەمریکا ڕۆڵی سەرەکی هەبوو لە پڕچەککردن و بەهێزبوونی سوپای عێراق، هەلیکۆپتەر و چەندین کەلوپەلی سەربازیی وەک ئۆتۆمبێلی سەربازیی بە عێراق فرۆشتووە[٣]. وێڕای هەبوونی پشتگیری نێودەوڵەتی بۆ عێراق لە (٥ی نیسانی ١٩٨٤) ئەنجوومەنی ئاسایش بڕیاری (١٣٩)ی دەرکرد، کە تایبەت بوو بە ڕێگەگرتنی هەر جۆرە شکانێکی عێراق لە جەنگدا، بۆ ئەم مەبەستە دەستی کرد بە پڕچەککردنی عێراق[٤]. لە (شوباتی ١٩٨٥)، (٤٥) هەلیکۆپتەری سەربازیی بە عێراق فرۆشت، ئەمەش ئەمریکای یەکلاکردەوە لە پشتیوانی جەنگی بۆ عێراق[٥]

عێراق لە ساڵانی (١٩٨٣-١٩٨٤) بە بەهای (٨٤) ملیار دۆلار چەک و کەلوپەلی جەنگی لە وڵاتانی سۆڤییەت و فەڕەنسا کڕیوە. یەکێتیی سۆڤییەت و وڵاتانی ڕۆژئاوا ڕۆڵێکی بەرچاویان هەبووە، لە پڕچەککردنی عێراق و ساغکردنەوەی چەک و کەلوپەلی جەنگی بە جۆرێک عێراق ئەو چەکانەی دژی بزاڤی چەکداریی کورد بەکارهێناوە[٦]. ئەمریکا پەیوەندی خۆی لاگرنگتر بوو لە پشتیوانی لە کورد، تەنانەت ئامادەش نەبوو گوشار بخاتە سەر حکومەتی عێراق بۆ وەستاندنی وێرانکاری گوندەکان و شاڵاوی کوشتاری

(١) وفيق السامرائي، حطام البوابة الشرقية وحقائق عن الزمن السيئ في العراق، دار القبس، كويت، ١٩٩٧، ص ص١١٣و١٢٧-١٢٨.

(٢) ئێستگەی دەنگی کوردستان، دوێنێ و ئەمڕۆ، ١٩٨١/٦/٢.

(٣) جيف سيمونز، عراق مستقبل السياسة الأمريكية في اعادة تشكيل الشرق الأوسط، ت: سعيد العظم، دار الساقي، بيروت، ٢٠٠٤، ص٢١٢-٢١٣؛ یوست هیڵتەرمان، س.پ، ل١٩٥.

(٤) یوست هیڵتەرمان، هـ س، ل١٩٥.

(٥) فرانسيس بويل، تدمير النظام العالمي الامبريالية الامريكية في الشرق الأوسط قبل وبعد ١١ سبتمبر، ت: سمير كريم، المجلس الاعلى للثقافة، القاهرة، ٢٠٠٤، ص٧٩.

(٦) هەستیار کەمال کوردی، س.پ، ل٢٨٢و٣٦٠؛ یوست هیڵتەرمان، س.پ، ل١٣٠.

خەڵکی مەدەنی، ئەمریکا ئەو هێرشانەی عێراقی وەک سەرکەوتن بە سەر (یاخیبوانی کورد) وێنا دەکرد(١). بێ دەنگبوونی کۆمەڵگای نێودەوڵەتی لەو تاوانانەی عێراق بەرانبەر کورد پیادەی دەکرد، بە تایبەتی بەکارهێنانی کیمیایی و تێکدانی گوندەکان، عێراقی دەست کراوەتر کرد لە بەکارهێنانی چەکە کۆکوژییەکان دژی هێزەکانی پێشمەرگە، تەنانەت خەڵکی مەدەنیش لە هێرشە چەکە قەدەغەکراوەکان بێ بەش نەبوون(٢). کاتێک عێراق لە (١٩٨٧) دەستی کرد بە کیمیابارانکردنی کورد، دوو ڕۆژنامە سەرەکییەکەی ئەمریکا نووسینی پچڕ پچڕیان بڵاو کردووەتەوە، وەک دژە هێرش و تۆڵە بەرانبەر پێشمەرگە بڵاو دەکرایەوە(٣).

لەگەڵ ئەوەی ڕاپۆرتەکان بەڕوونی بەکارهێنانی چەکی کیمیایی و خاپوورکردنی گوندە کوردییەکان یەکلایی کردبۆوەوە، هەرچەندە ئەنجوومەنی پیرانی ئەمریکا بڕیاری سزادانی عێراقی دەرکرد، بەڵام سەرۆکی ئەمریکا هیچ هەنگاوێکی کرداری نەنا بۆ وەستاندنی عێراق، چونکە کۆمپانیاکانی ئەمریکا لۆبی فرۆشتنی چەکیان بۆ عێراق هەبوو(٤). نەوشیروان مستەفا لەم بارەیەوە نووسیویەتی:«ئەمریکا، یەکیتی سۆڤیەت، بەریتانیا، فەڕەنسا، وڵاتانی دیکەی عەرەبی و ناعەرەبی ئاگاداری تاوانەکانی بەعس بوون، بەڵام بۆ شکاندنی ئێران و بازرگانی جەنگی لەگەڵ عێراق چاوپۆشییان لێ دەکرد»(٥)، چونکە وڵاتانی نێودەوڵەتی بەرژوەندی ئابوورییان لا گرنگتر بوو، بۆیە بەردەوام بوون لە فرۆشتنی چەک بە عێراق و ئێران، تەنانەت چەکە کۆکوژییەکان وەک گازی کیمیایی، دواجار ئەم چەکانە دژی کورد بەکار هاتن، بووە هۆی لاوازبوون و وەستانی خەباتی چەکدارییی(٦).

---

(١) سەمەنسا پاوەر، ئەمەریکا و ئەنفال، و: بەختیار کەریم، ب.ش، ٢٠٠٦، ل٢٤.

(٢) ح.د.ك، نداء حول قصف كردستان بالأسلحة الكمياوية، ١٩٨٧/٤/١٨.

(٣) سەمەنسا پاوەر، س.پ، ل٢٨.

(٤) نادر ئینتیسار، ئیتنۆنەتەوایەتی کوردی، و: عەتا قەرەداغی، چاپخانەی تیشک، سلێمانی، ب.س، ل٣٠٣-٣٠٤؛ شیرین فوئاد مەعسوم، کورد و ئەمەریکا، پەرەسەندنی سیاسەتی دەرەوەی ئەمەریکا بەرامبەر بە کوردی عێراق ١٩١٨-٢٠٠٦، و: ڕزگاری عومەر عەلی، چاپخانەی کارۆ، چ٢، سلێمانی، ٢٠٢٠، ل٢٦٣.

(٥) نەوشیروان مستەفا ئەمین، خولانەوە...، ل١٢٨.

(٦) ح.د.ك، البلاغ الختامي للجنة المركزية، ١٩٨٤/٧/١١.

سێیەم: وەستانی جەنگی عێراق ئێران:

ئەنجوومەنی ئاسایش بڕیاری (٥٩٨) لە (٢٠ی تەمووزی ١٩٨٧) ڕاگرتنی شەڕ دەرکرد، هێزەکانی عێراق و ئێران بۆ سنووره نێودەوڵەتییەکان کشانەوەی، عێراق پێشوازی لە بڕیارەکە کرد، بەڵام ئێران ڕەتی کردبۆوەوە[١]. لە قۆناغەکانی دواتر کۆماری ئیسلامی ئێران هێزە شەڕکەرەکانی زۆر لاوازبوون، وێڕای پشتیوانی ئەمریکا بۆ عێراق، ئابلۆقەی ئابووریی ئێرانی توندتر کردبوو، حکومەتی ئێران بۆی دەرکەوت ناتوانێت درێژە بە شەڕ بدات، ناچار بوو بە بڕیاری (٥٩٨) ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتووەکان ڕازی بێت، لە (١٨ی تەمووزی ١٩٨٨) حکومەتی ئێران ڕایگەیاند ئامادەیە شەڕ لەگەڵ عێراق ڕابگرێت[٢]. ئەوەش بووە هۆی ڕاگەیاندنی ئاگربەست لە (٨ی ئابی ١٩٨٨)[٣]. بەپێی ئاگربەستەکە دەبوو عێراق و ئێران هێزەکانی خۆیان بۆ سنووره نێودەوڵەتییەکان بکشێننەوە، هەربۆیە ئێران هێزەکانی خۆی لە ناوچەکانی هەڵەبجە، شارباژێڕ، شلێر و لە هەموو ناوچەکانی عێراق کشاندەوە[٤]. دوای ڕاگەیاندنی ئاگربەست حکومەتی عێراق قورسایی هێزەکانی بۆ کوردستان گواستەوە و هێرشێکی فراوانی کردە سەر ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە، بە بەکارهێنانی چەکی کۆکوژی و وێرانکردنی گوندەکان، لەو ئاکامەدا سەدان هەزار کەس بەرەو ئێران و تورکیا ئاوارە بوون[٥]. پێویستە بگوترێت وەستانی جەنگی عێراق- ئێران کاریگەری گەورەی هەبوو لەسەر خەباتی چەکداریی کورد، چونکە حکومەتی عێراق بەوپەڕی توند و تیژییەوە بەرەنگاری پێشمەرگە بۆوەوە، هەرچەندە هێزەکانی پێشمەرگە بۆ ماوەیەک بەرگرییان کرد، بەڵام نەتوانرا بەردەوامی پێ بدرێت، بۆیە هێزەکانی پێشمەرگە و سەدان هەزار خەڵکی باشووری کوردستان ئاوارەی ئێران و تورکیا بوون، خەباتی چەکداری وەستا، بەشێک لە هێزەکانی پێشمەرگە

---

(١) یوس هێڵتەرمان، س.پ، ل٢٥١؛ فاروق محەمەد محەمەدئەمین، س.پ، ل٣١٠.

(٢) م س/ ح.د.ک، بیان للجبهة الکردستانیة العراقیة، حول ایقاق الحرب العراقیة- الایرانیة وحرب الابادة في کردستان العراق، اوائل أب ١٩٨٨؛ عەلی تەتەر نێروەیی، سیاسەتی...، ب٢، ل١٦٨-١٦٩.

(٣) کریس کۆچێرا، بزوتنەوەی...، ل٨٥.

(٤) محمد حاجی محموود، ڕۆژ ژمێری...، ب٣، ل١٣٧

(٥) م.س/ پ.د.ک، بەیاننامە، ٢٥ی ئابی خوێناوی، ٢٢/ئابی/ ١٩٨٩.

خۆیـان ڕادەسـتی حکومەتـی عێـراق کـردەوە[1].

دەتوانیـن بڵێیـن نسـکۆی شـۆڕش لـە سـاڵی (١٩٨٨) جیـاواز بـوو لـە نسـکۆی شـۆڕش لـە سـاڵی (١٩٧٥)، چونکە لە سـاڵی (١٩٨٨) هێزە کوردسـتانییەکان لە ڕووی سـەربازییەوە شـکان، هەمـوو ئـەو ناوچانـەی لەژێر دەسـەڵاتی پێشـمەرگە بـوو لە لایـەن حکومەتی عێراق دەسـتی بەسـەردا گیـرا، بـەڵام لـە (١٩٧٥) خەباتـی چەکـداری لـە ڕووی سیاسـییەوە لاواز بـوو، کاتێـک حکومـەت توانـای ڕووبەڕووبوونـەوەی پێشـمەرگەی نەبـوو، پەنـای بـۆ ڕێککەوتن بـرد لەگەڵ ئێـران، بـەڵام لـە (١٩٨٨) حکومەتـی عێـراق لـە ڕووی سـەربازییەوە بەهێـز بـوو، چەکێکـی زۆری لـە وڵاتانـی ڕۆژئـاوا دەسـت کەوتبـوو، جەنگـی عێـراق - ئێـران بـە کۆتـا هاتبـوو، ئـەو سـوپایەی بـۆ مـاوەی (٨) سـاڵ شـەڕی ئێـرانی کردبـوو، بۆ شـەڕی پێشـمەرگە یـەکلا کرانـەوە[2]، بۆیـە لـە دوایـن قۆناغـی ئەنفال لـە دەڤـەری بادینـان ڕووبـەڕووی پێشـمەرگەکانی (پ.د.ک) بـۆوە، شـەڕی خواکـوڕک لـە (١٩ی تەمـووزی ١٩٨٨)دوایین بـەرەی بەرگـری پێشـمەرگە بوو کە بـۆ مـاوەی (٤٠) ڕۆژ بـەردەوام بـوو، بـە هـۆی ناهاوسـەنگی هێـز و ساردی کـەش و هـەوا، هێزەکانـی پێشـمەرگە لـە (٥ی ئەیلوولـی ١٩٨٨)، پاشەکشـەیان کـرد، (پ.د.ک) دوایـن هێـز بـوو، دەربـازی سـنوورەکانی ئێـران بـوو، حکومـەت توانی دەسـت بەسـەر هەمـوو ناوچەکانی ژێر دەسـەڵاتی پێشـمەرگەدا بگرێـت[3].

(١) ئاوات قارەمانی، ڕێگا باریکەکان، کۆشکی بەردەرکی سەرا، چ٣، سلێمانی، ٢٠٢٠، ل٥٠٥-٥٠٦.

(٢) دیدار لەگەڵ محەمەد حاجی مەحموود، گوڵەخانە، ٢٠٢٢/٩/٢.

(٣) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: سەفەر کەریم هاواری، س.پ، ل١٧ بەدواوە.

ئەنجام

ئەنجام:

دوای بەدواداچوون بۆ زانیارییە مێژووییە جیاوازەکان و شرۆڤەکردنیان، توێژینەوەکە گەیشتە چەند ئەنجامگیرییەک، کە دەکرێت لە خوارەوە پوختەیان بخەینەڕوو

- سیاسەتی توندی حکومەتی عێراق دوای نسکۆی شۆڕش لە ساڵی (١٩٧٥) لە باشووری کوردستان گرتبوویە بەر، ببووە هۆی بێزاری خەڵکی لەدەسەڵاتی حکومەت، هەروەها بڕوابوون بە کێشەی نەتەوەیی و شکاندنی ئەو ڕێککەوتنامەیەی دوای نسکۆی شۆڕش بەدوای خۆیدا هێنا پاڵنەرێکی سەرەکی بووە بۆ دەست پێکردنەوەی خەباتی چەکداری دژی حکومەتی عێراق لە (٢٦ی ئایاری ١٩٧٦) لە لایەن مەفرەزەیەکی چەکدارەوە، ئەو مەفرەزەیە پەیوەندییان بە هیچ حزبێکی سیاسییەوە نەبووە، کاتێك چوونەتە شاخ تووشی بۆسەی سەربازانی سوپای عێراق بوونەتەوە، ئەگەر دەست پێشخەری سوپای عێراق نەبوایە لەوانە بوو دەستپێکی خەباتی چەکداری بۆ کاتێکی دیکە دوا بکەوتایە.
- سەردەمی شۆڕشی ئەیلوول لەسەر ئاستی خەباتی چەکداری ناوخۆی کورد باشتربووە، لە قۆناغەکانی (١٩٧٦-١٩٨٨) لەبەرئەوەی شۆڕش یەك سەرکردایەتی و یەك بڕیاری سیاسی هەبووە، جگە لە ناکۆکییە ناوخۆییەکانی (١٩٦٤-١٩٦٦) یەك هێزی پێشمەرگە بوونی هەبووە. بەڵام قۆناغەکانی (١٩٧٦-١٩٨٨) ئەو فرەحزبی و فرە هێزی چەکدارییەی دوای نسکۆی شۆڕش دروست بوو، دەبێتە هۆی شەڕی ناوخۆیی و تاوەکو کۆتایی ساڵی (١٩٨٥). ئەمەش کاریگەری هەبووە لەسەر پاشەکشە و لاوازبوونی خەباتی چەکداری.
- دوای نسکۆی شۆڕش لە ساڵی (١٩٧٥) چەند حزبێکی سیاسی دامەزران، لە

پەیرەوپرۆگرامیـــان جەختیـــان لەســـەر خەباتـــی چەكـــداری كردووەتـــەوە، (پ.د.ك) لەژێـر نـاوی سـەركردایەتی كاتـی درێـژەی بـە خەباتـی چەكـداری خـۆی داوە، تاوەكـو سـاڵی (١٩٧٩) مەفـرەزەی چەكـداری ناردووەتـە شـاخ، بزووتنـەوەی سۆسیالیسـتی دیموكراتـی كوردسـتان لـە نـاو نیمچەبـەرەی (ی.ن.ك) دا بـووە، مەفـرەزەی چەكـداری ناردووەتـە شـاخ، چالاكـی چەكـداری لـە چوارچێـوەی نیمچـە بـەرەی (ی.ن.ك) ئەنجـام داوە تـا سـاڵی (١٩٧٩)، دوای جیابوونـەوەی لـە (ی.ن.ك) وەك حزبێكـی سـەربەخۆ چالاكـی سیاسـی و چەكـداری ئەنجـام داوە، پارتـی سۆسیالیسـتی نەتـەوەی كوردسـتان (پاسـۆك)، بەهـۆی كەمـی ژمـارەی پێشـمەرگەكانی پاسـۆك، چالاكییـە چەكدارییەكانـی پاسـۆك بـەراورد بـە حزبـە سیاسـییەكانی دیكـە كەمبـووە، بەشـێك لـەو چالاكییانـەی كـە ئەنجامـی داوە، بـە هاوبەشـی لەگـەڵ هێـزی چەكداریـی حزبـە سیاسـییەكانی تـردا بـووە.

- چالاكیـی هێزەكانـی پێشـمەرگە لـە سـاڵانی (١٩٧٦-١٩٧٩) بـە شـێوەی پارتیزانـی بـووە، ئـەوەش بەهـۆی كەمـی ژمـارەی پێشـمەرگە و چـەك و تەقەمەنـی بـووە، هەروەهـا لـە ڕووی تۆپۆگرافییـەوە ناوچەكانـی باشـووری كوردسـتان بـۆ شـەڕی پارتیزانـی لەبـار بـووە، هەربۆیـە درێژەیـان بـە خەباتـی پارتیزانـی داوە. دوای هەڵگیرسـانی جەنگـی عێـراق_ ئێـران چالاكییەكانـی پێشـمەرگە پـەرەی سـەند و دەسـتیان بەسـەر چەندیـن شـارۆچكە و گونـدا گرتبـوو، ئەمـەش بەهـۆی خەریـك بوونـی سـوپای عێـراق بـە جەنگـی ئێرانـەوە، لـە لایەكـی دیكـەوە ڕێژەیەكـی زۆر لـە خەڵكـی پەیوەندییـان بـە هێزەكانـی پێشـمەرگەوە كـردووە، ئەمـەش كاریگـەری هەبـووە لەسـەر هەڵكشـانی چالاكـی پێشـمەرگە و گۆڕانـی شـێوازی شـەڕكردن لـە شـەڕی پارتیزانـی بـۆ شـەڕی جێگیـر و دەسـت گرتـن بـە سـەر شـارۆچكە و گونـد.
- وڵاتانـی هەرێمـی كـۆك بـوون لەسـەر ڕێگـری لـە سـەرهەڵدانەوەی خەباتـی چەكداریـی كـورد، بۆیـە چەندیـن ڕێككەوتننامەیـان لـە نێـوان خۆیـان واژوو كـردووە بـۆ پاراسـتنی سـنوورەكانیان و ئاڵوگۆڕكردنـی زانیاریـی هەواڵگـری، تەنانـەت ئۆپراسـیۆنی هاوبەشـیان دژی پێشـمەرگە ئەنجـام داوە. هەرچەنـدە سـووریا لـە سـەرەتادا هاوكاریـی بـۆ (پ.د.ك و حسـك) كـردووە، بـەڵام وەكـو پێویسـت نەبـووە، لـەو ئاسـتەدا نەبـووە كـە بتواندرێـت

ببێتـە سـەرچاوەیەکی بەهێـزی پاڵپشـتی بـۆ هێزەکانـی پێشـمەرگە.

- جەنگـی عێـراق- ئێـران بـە ڕادەیەکـی بەرچـاو کاریگـەری هەبـووە لەسـەر هەڵکشـانی خەباتـی چەکداریـی کـورد، بـە هـۆی سـەرقاڵبوونی سـوپای عێـراق بـە جەنگـی ئێرانـەوە، ئەمـەش بۆشـاییەکی ئەمنـی دروسـت کردبـوو، هەڵگیرسـاندنی جەنگـی عێـراق- ئێـران، دۆخێکـی ناهەمـواری بـۆ هاووڵاتییانـی کـورد ڕەخسـاندبوو، حکومـەت لـە سـەرەتای جەنـگ داوای کردبـوو هاووڵاتییانـی مەدەنـی بـە شـێوازی جیـا جیـا بەشـداریی ئـەم جەنگـە بکـەن بـە بەخشـینی سـامان و داراییـان، ئەمـەش بارێکـی گرانـی خسـتبووە سـەر شـانی خەڵکـی. سـەرباری ئـەوەش بۆردومـان کردنـی شـارەکان و شـوێنە مەدەنییـەکان لـە لایـەن ئێـران تـرس و دڵەڕاوکێـی بـۆ خەڵکـی دروسـت کردبـوو. هەروەهـا دوای وەسـتانی جەنگیـش سـوپای عێراقـی بـە تـەواوی خـۆی بـۆ هێزەکانـی پێشـمەرگە یـەکلا کـردەوە، هێرشـی کـردە سـەر ناوچەکانـی ژێـر دەسـەڵاتی (پ.د.ک) لـە شـەڕی خواکـوڕک، کـە دوایـن بـەرەی بەرگـری هێزەکانـی پێشـمەرگە بـووە، بـۆ مـاوەی (٤٠) ڕۆژ، هێزەکانـی پێشـمەرگە بەرگرییـان کـردووە. بـەڵام بـە هـۆی سـەرما و سـۆڵە و نەبوونـی چـەک و تەقەمەنـی، هێزەکانـی پێشـمەرگە پاشەکشـەیان کـردووە.

- دروسـت بوونـی بـەرەی جـود و جوقـد دابەشـبوونی هێـزە چەکـدارەکان بەسـەر ئـەم دوو بەرەیـە، (پ.د.ك) و (حسـك) و (پاسـۆك) لـە چوارچێـوەی بـەرەی جـود دا چالاکـی هاوبەشـی چەکدارییـان دژی حکومەتـی عێـراق ئەنجـام داوە، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا کاری بەرەیـی ڕێـگای بـەرەو شـەڕی ناوخۆیـی خۆشـکرد، دابڕینـی هێـزە چەکـدارەکان لـە چوارچێـوەی بەرەیەکـی یەکگرتـوو، بـووە هـۆی پاشەکشـە و لاوازبوونـی خەباتـی چەکـداری، دوای ئاشـتبوونەوەی گشـتی حزبـە سیاسـییەکان لـە سـاڵی (١٩٨٦) کـە زەمینەسـازی بـوو بـۆ دامەزراندنـی بـەرەی کوردسـتانی لـە سـاڵی (١٩٨٨) ئـەوەش لەکاتێکـدا بـوو، حکومەتـی عێـراق لـە ڕووی سیاسـی و هێـزی سـەربازییەوە بەهێزبـوو، ئۆپراسـیۆنی ئەنفالـی لـە ناوچەکانـی باشـووری کوردسـتان دەسـت پێکردبـوو، بۆیـە زیاتـر کاریگەرییەکانـی بـەرەی کوردسـتانی لـە سـاڵانی دواتـر دەرکەوتـووە.

- ڕێکخسـتنەکانی ناوخـۆ لـە سـەرەتای سـەرهەڵدانەوەی خەباتـی چەکـداری لـەو ئاسـتەدا نەبوونـە بتوانـن زەمینـە بڕەخسـێنن بـۆ هاتنـی پێشـمەرگە بـۆ نێـو شـارەکان، تاوەکـو

سـاڵانی هەشـتاکان، بـە هـۆی هەلومەرجـی خۆپیشـاندانەکان دەرفەتێکـی لەباریـان بـۆ هێزەکانـی پێشـمەرگە ڕەخسـاند، کـە بچنـە نێـو شـارەکان و چالاکـی ئەنجـام بـدەن. هەروەهـا ڕێکخسـتنی نهێنـی لەنێو شـارەکان ڕۆڵێکـی دیاریان هەبـووە لـە هاوکاریکردنی پێشـمەرگە، کـە ڕێنیشـاندەری پێشـمەرگەبوون لەنێـو شـارەکان، وەک بـە ئامانـج گرتنـی دەزگا ئەمنییەکانـی حکومـەت و پێدانـی زانیـاری و ڕاپـۆرت لەسـەر دۆخـی نێـو شـارەکان، جگـە لـەوەش ڕێکخسـتنەکان لـە ڕووی لۆجیسـتی، بـە ناردنی دەرمـان و خـۆراک و چەک، هاوکاریـی پێشـمەرگەیان کـردووە، کـە توانـای هێـزی پێشـمەرگەی بەرەوپێـش بـردووە.

- پاڵپشـتییەکانی وڵاتانـی عەرەبـی و نێودەوڵەتـی بـۆ عێـراق لـە شـەڕی دژی ئێـران، بووەتـە هـۆی زۆربوونـی توانـا سـەربازییەکانی عێـراق و چاوپۆشـین لـە داپڵۆسـینی بزاڤـی ڕزگاریخـوازای کـورد، لـەو ئاکامەشـدا حکومەتـی عێراق بـە هەمـوو تواناکانییـەوە ڕووبـەڕووی خەباتـی چەکـداری بووەتـەوە، تەنانـەت چەکـی کۆکوژیشـی دژی پێشـمەرگە و هاووڵاتییانـی کـورد بەکارهێنـاوە، بۆیـە خەباتـی چەکـداری لـە کۆتاییـدا پاشەکشـەی کـردووە.

لیستی سەرچاوەکان

یەکەم: بەڵگەنامەکان

بەڵگەنامە بڵاونەکراوەکان:

- **بە زمانی کوردی:**

- حیزبی سۆسیالیستی کوردستان، بەلاغی عەسکەری ژ (٨٣)، تشرینی یەکەمی (١٩٨٦).
- دەزگای ڕاگەیاندنی ناوەندی، بەلاغی عەسکەری ژ (٨٤)، کۆتایی تشرینی یەکەمی (١٩٨٤).
- دەزگای ڕاگەیاندنی ناوەندی، بەلاغی عەسکەری ژ (٩٢)، تەموزی (١٩٨٧).
- حیزبی سۆسیالیستی یەکگرتووی کوردستان، مەکتەبی ڕاگەیاندن، داستانێکی قارەمانێتی حزبمان و هێزە نیشتیمانییەکانی شۆڕش لە ناوچەی شارەزوردا، ٤/٢٧/ (١٩٨١).
- پارتی سۆسیالیستی کوردستان (پاسۆک)، ئاگاداری دوا پلان بن، سەرەتای ساڵی (١٩٨٤).
- مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان، ڕاپۆرتی گشتی ٧/٢٢/ (١٩٨١).

- **بە زمانی عەرەبی:**

- اعلان مشترك بين السيد طارق عزيز عضو مجلس قيادة الثورة ونائب رئيس مجلس الوزراء العراقي، والسيد مسعود رجوي رئيس مجلس الوطني للمقاومة في ايران ومسؤول منظمة مجاهدي خلق، ٩كانون الثاني (١٩٨٣).
- أمر قاطع اربيل، سري و فوري، رقم المنشئ، (ا.س١٠٩٨٦/٣)، (د.ت)
- أمر قاطع اربيل، معلومات، ع (أ/١١٣٦/٣)، ١١/١٠/ (١٩٨٦).

- **الاتحاد الوطني كردستاني:**

- من اجل ايقاف حمله التشريد الجماعية واعادة المشردين الى مناطقهم، ٤/٢١/ (١٩٨٠).
- لجنة الاعلام، تقرير عسكري رقم (٤)، نيسان (١٩٧٨).
- النصر للثورة العراقية الديمقراطية المندلعة في جبال الكردستان، اواسط أيلول (١٩٧٦).

- لتوحيـد جهـود جميـع القـوى الثوريـة العراقيـة المناهضـة للفاشـية مـن اجل دحـر الهجوم العسـكري العراقـي- الايـراني المشـترك عـلي قـوات حـرب الأنصـار الوطنيـة فى كردسـتان، ٥/١٦/ (١٩٧٨).
- الجبهـة الوطنيـة الديمقراطـي الكردسـتاني، رسـالة الى رؤسـاء الجبهـة القوميـة للصمـود والتصـدي، ٩/١٦/ (١٩٨١).
- الجبهـة الوطنيـة القوميـة الديمقراطيـة في العـراق جوقـد، بيـان ادانـة الغـزو الايـراني عـلى العـراق، القيـادة السياسـية، ٢/١٨/ (١٩٨٦).
- الجبهـة الوطنيـة القوميـة الديمقراطيـة في العـراق، تصريـح حـول تطـورات الحـرب العراقية الايرانيـة، ٧/٣١/ (١٩٨٢).
- الحزب الديمقراطي الكردستاني_قيادة المؤقتة، استسلام البيشمركة الى ايران، ٩/٥/ (١٩٧٨).
- بيان صحفي، ١٠/حزيران/ (١٩٧٨).
- تحية الى ثورة ايار الوطنية التقدمة في ذكراها الاولي، ٢٦ ايار (١٩٧٧).
- حملة التهجير جديدة خطيرة من الخطة العنصرية الشاملة، ١٢تموز (١٩٧٨).
- حـول الاعتـداء الاخيـر مـن قبـل جحـوش٧٧ عـلى فصائـل الانصـار الوطنيـة في كردسـتان، اوسـط حزيـران (١٩٧٨).
- فرع اوروبا، بلاغ عسكري رقم (١)، اواسط تموز (١٩٧٦).
- بلاغ غسكري رقم (٣)، ٦أب، (١٩٧٦).
- بلاغ عسكري رقم (٥)، ١٨تشرين الاول (١٩٧٦).
- بلاغ عسكري رقم (٦)،٣٠ تشرين الثانى (١٩٧٦).
- لجنة العلاقات الخارجية، بلاغ عسكري رقم (٧)، ١٢/٢٣/ (١٩٧٦).
- لجنة علاقات الخارجية، بلاغ عسكري رقم (٨)، ١/٢٤/ (١٩٧٦).
- لجنة علاقات الخارجية، بلاغ عسكري رقم (٩)، ٢/٢٨/ (١٩٧٧).
- لجنة العلاقات الخارجية، بلاغ عسكري رقم (١٠)، ٤/٢٥/ (١٩٧٧).
- لجنة اعلام، بلاغ عسكري رقم (١٥)، كردستان٢/٨/ (١٩٧٨).

- بلاغ عسكري رقم (٢٠)، ٣٠/ايار (١٩٧٩).
- الحزب الديمقراطي الكردستاني، نداء الى الرأي العام العالمي، ١٠/١٧/ (١٩٨٤).
- نداء الى منتسبي الجيش الشعبي والفرسان والحزب الحاكم، ٥/٢٥/ (١٩٨٢).
- البلاغ الختامي للجنة المركزية، ٧/١١/ (١٩٨٤).
- حول تصريح ناطق العسكري في وزارة الدفاع العراقيه، ٤/٢٣ (١٩٦٨).
- حزب العمل الاشتراكي العربي -العراق، حول الغزو التركي الاراضي العراقي، اوائل حزيران (١٩٨٣).
- رئاسة الجمهورية العراقية، مديرية استخبارات، سري للغاية، الرقم (ق١٢٤٩/٤)، ٣٠ تموز (١٩٨٨).
- قيادة فرقة العمادية، الى كافة المنظمات الحزبية، ع (٦٣١/٨)، ٤/٢٢/(١٩٨٧).
- قيادة فرقة العمادية، برقية سرية وفورية، ع (١٦٩٢/٤)، ٩/٩/ (١٩٨٧).
- قيادة فرقة العمادية، الى منظمة ديرلوك، م: ترحيل، ع (١٨٢٠/٨)، ٩/٢٩/ (١٩٨٧).
- قيادة فرقة يرموك، م: اجرائات، ع (٢٤٤٢/٤)، ٨/٢٤/ (١٩٨٥).
- قيادة فرقة يرموك، الموضوع: الحصار الاقتصادي، ع (٣٠٢٦)، ١٠/٢٨، (١٩٨٥).
- للجبهة الكردستانيه العراقية، حول ايقاف الحرب العراقية- الايرانية وحول حرب الابادة في كردستان العراق، اوائل أب (١٩٨٨).
- لجنة شقلاوة الأمنية، برقية سرية وفورية، رقم المنشئ (ل.م)، ١/١٧/ (١٩٨٨).
- لجنة العالمية للتضامن مع الشعب العراق، ارفعو اصوات التضامن مع الشعب العراقي، تشرين الاول (١٩٨٣).
- لجنة تنسيق الأمنية المركزية، صادرية الي روؤسا للجان الأمنية في المحافظات، برقية سرية وفورية، ع (١٥٠٦٧)، ٨/٢/(١٩٨٦).
- لجنة تنظيم افواج دفاع الوطني، المشاريع في المنطقة الشمالية، ع (٧٥٩/١)، ٧/٤/ (١٩٨٧).
- مديرية امن السليمانية، الى فرقة٧، برقية سرية وفورية، رقم (٤٠٤٨)،١٠/٣٠/ (١٩٧٦).

- مدرية امن محافظة السليمانية، معلومات، (دون الرقم) ٩/٨/ (١٩٧٦).
- مديرية امن سليمانية، برقية سرية وفورية، ع (٣٥٧٤)، ٩/٨/ (١٩٧٦).
- مديرية امن شقلاوة، برقية سرية وفورية، ع (ش٣/١٢٥٥)، ١٢/٢٨/ (١٩٨٧).
- مديرية امن محافظة اربيل، برقية سرية وفورية، رقم المنشئ (٣١٣٠)، ٢/٢٥/(١٩٨٨).
- مديرية امن محافظة اربيل، برقية سرية وفورية، م: معلومات، رقم المنشئ ش/٦٤/٧٤٦٦، ١١/٢٧/ (١٩٨٦).
- مدير امن محافظة سليمانية، م: تنفيذ حكم اعدام، (دون الرقم) ٥/٢٦/ (١٩٨٨).
- مدير منظومة استخبارات المنطقة الشمالية، م: بيان رائى، ع (ش٣/مق٣/٢٠٠٨)، ١١/١٦/ (١٩٨٧).
- مديرية استخبارات العسكرية العامة، م: استخدام العتاد الخاص، ٦نيسان (١٩٨٧).
- مديرية امن سليمانية، م: حصول موافقة ديوان وزارة الدفاع من العمل، ع (٥٤٨١٩)، ١٠/١٢/ (١٩٨٢).
- مديرية امن محافظ اربيل، برقية سرية وفورية، رقم المنشئ (٢٢٨٣)، ١١/٢/ (١٩٨٨).
- مركز استخبارات الموصل، م: معلومات، ع(١س/١٩٢/٩)، ٢ نيسان (١٩٧٥).
- معاونية امن حلبجة، م: معلومات، ع (١٠٣٨٠)، ١٠/٣/ (١٩٨٣).

بەڵگەنامە بڵاوکراوەکان:

- **بەزمانی کودی:**

- بەرەی نیشتیمانی دیموکراتی عێراق، بەیاننامەی هاوکاری بەرەی نیشتیمانی دیموکراتی عێراق، ١١/٢٨/ (١٩٨٠).
- بەرەی نیشتیمانی دیموکراتی عێراق، ئامۆژگارییەکانی لیژنەی بەرزی بەرەی نیشتیمانی دیموکراتی عێراق دەربارەی پەیوەندی لەگەڵ جەماوەر، ٧/٨/ (١٩٨١).
- بەیاننامەی کۆبونەوەی حزبە نیشتیمانییەکان دەربارەی دامەزراندنی جەبهە لە

کوردستانی عێراقدا، ٣٠ تەموزی (١٩٨٧).

- بەیاننامەی کۆبونەوەی حزبە نیشتیمانییەکان دەربارەی دامەزراندنی جەبهە لە کوردستانی عێراقدا، ٣٠ تەموزی (١٩٨٧).
- پارتی دیموکراتی کوردستان، بڵاوکراوەی ناوخۆ بۆ ئەندامان، ١/١/ (١٩٨٥).
- پارتی گەلی دیموکراتی کوردستان، بەیاننامەی کۆتایی هێنان بەکۆبونەوەی کۆمیتەی ناوەندی پارتمان پارتی گەلی دیموکراتی کوردستان، ناوەڕاستی ئایاری (١٩٨٦).
- ڕاپۆرتی سیاسی و عەسکەری تەنزیمی سەرۆکی پارتی هەڤاڵ مسعود بارزانی بۆکۆنگرەی پارتیمان، لەماوەی ٤-١١/ تشرینی دووەمی (١٩٧٩).
- حزبی سۆسیالیستی کوردستان/ ئیتیجاهی دیموکراتی شۆڕشگێڕ، بەلاغی عەسکەری تایبەت، ١/ ١١/ (١٩٨٦).
- ڕاگەیاندنێک لە کۆبونەوەی سەرکردایەتی سیاسی بەرەی کوردستانی عێراقەوە، سەرەتای حوزەیرانی (١٩٨٨).
- شازین هێرش محمد، شۆڕشی ئەیلوول لەچەند بەڵگەنامەیەکی مێژوویيدا(١٩٦١-١٩٦٣)، بەرگی یەکەم، چاپخانەی ڕەنج، سلێمانی، (٢٠٠١).
- پارتی دیموکراتی کوردستان باڵی مەکتەبی سیاسی وباڵی بارزانی لەچەندین بەڵگەنامەی مێژوویيدا١٩٦٤-١٩٧٠، بەرگی دووەم، ئۆفیستی شڤان، سلێمانی، (٢٠٠٣).
- عەلی تەتەر نێروەیی، سیاسەتی حکومەتی عێراق لەکوردستان لەسایەی بەڵگەنامە فەرمییەکاندا١٩٧٥-١٩٩١،بەرگی یەکەم،چاپی دووەم،چاپخانەی ئێران،دهۆک،(٢٠٢٢).
- سیاسەتی حکومەتی عێراق لەکوردستان لەسایەی بەڵگەنامە فەرمییەکاندا١٩٧٥-١٩٩١،بەرگی دووەم، چاپی دووەم، چاپخانەی ئێران، دهۆک، (٢٠٢٢).
- کۆمیتەی ناوەندی پارتی دیموکراتی گەلی کوردستان، بەیاننامەی کۆتایی هێنان بە کۆبونەوەی کۆمیتەی ناوەندی پارتی دیموکراتی گەلی کوردستان، ناوەڕاستی ئایاری (١٩٨٦).
- مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان، بەیاننامە ٢٥ی ئابی خوێناوی، ٢٢/ئابی (١٩٨٩).

- بەیاننامـەی لێژنـەی بـەرزی بـەرەی نیشـتیمانی دیموکـراتی عێـراق، جود، تشرینـی یەکەمی ١٩٨٤.
- بەیانێکی گرینگ، ١٧/٧/ (١٩٨٠).
- مەکتـەبی سـیاسی حزبـی سۆسیالیسـتی یەکگرتـووی کوردسـتان، مەکتـەبی سـیاسی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان، بانگەوازێکـی مێژوویـی لـە پێنـاو بـەدی هێنـانی بەرەیەکـی ئـازادی لـە کوردسـتان بەرەیەکـی نیشـتیمانی دیموکـراتی لەعێراقـدا، ١٥/٨/ (١٩٨٠).
- مەکتـەبی سـیاسی یەکێتـی نیشـتیمانی کوردسـتان، بەیاننامـە، ئـەی جەمـاوەری گـەلی کوردسـتان، بنکـەی ژیـن، ١٩/٣/ (١٩٧٨).
- یەکێتـی نیشـتیمانی کوردسـتان لقـی ئەوروپـا، جارێکـی ترصـەدام حسـێن ئیهانـەی گەلەکەمـان دەکات، ب.ش، (ب.س).
- یەکێتی نیشتیمانی کوردستان، پەیڕەوی ناوخۆی دەستە چەکدارەکان، حوزەیرانی (١٩٧٦).
- یەکێتی نیشتیمانی کوردستان، جەماهیری زۆر لێکراوی کوردستان یەکگرن، ١/٩/ (١٩٧٥).

- **بە زمانی عەرەبی:**

- الاتحـاد الوطنـي الكردسـتاني، النصرللثـورة العراقيـة الديمقراطيـة المندلعـة في جبـال الكردسـتان، اوسـط ايلـول ١٩٧٦.
- بمناسبة الذكري الرابعة عشر الثورة ايلول، ١١/أيلول/ (١٩٧٥).
- فلنحبط حملات التشريد والتهجير والقمع الوحشية، ٩/٦/ (١٩٧٦).
- الجبهـة الكردسـتانية العراقيـة، بيـان حـول ايقاف الحـرب العراقيـة- الايرانية و حـول الحرب الابادة في كردستان العـراق،(د.ت).
- الجبهـة الوطنيـة الديمقراطيـة العراقيـة، الأخ الثائـر معمـر القـذافي قائـد الثـورة الفاتـح العظيمـة، لجنـة الخارجيـة، ٢٨/٤/ (١٩٨٧).
- الجبهـة الوطنيـة القوميـة الديمقراطيـة في العـراق، نـداء يا جماهير شـعبنا العراقـي العظيم، ١٢/١١/ (١٩٨٠).
- بيان الاحزاب الكردية، حول قصف كردستان بالأساحلة الكيمياوية. ١٨/٤/ (١٩٨٧).

- جمعية طلبة الاكراد، فرع م.م، المشكلة الكردية في العراق وهل استطاع النظام الحالي ان يحلها، ١١ أذار (١٩٧٨).
- طارق جامباز، قرارات ومراسيم مجلس قيادة الثورة المتعلقة بكوردستان (١٩٦٨-٢٠٠٣)، ط٢، مركز شهاب للكومبيتور ولطباعة، اربيل، (٢٠٠٤).
- جوقد، بيان حول انبثاق، (١٩٨٠).
- الحزب الاشتراكي الكردستاني -العراق. الحزب الشعب الديمقراطي الكردستاني، التجمع الديمقراطي العراقي، بعد التطورات الخطيرة في الحرب بين العراق وايران، ٢١ اذار (١٩٨٤).
- الحزب الديمقراطي الكردستاني _قيادة المؤقتة، بمانسبة الذكري الثلاثون لميلاد الحزب، ١٦ اب (١٩٧٦).
- الحزب الديمقراطي الكردستاني_فرع اوروبا، الجبهة الكردستانية العراق، ايار (١٩٨٨).
- الفيلق الخامس، سري وفورية، رقم المنشئ (٢/ح/١٢)، ١٠/١٠/ (١٩٨٧).
- الفيلق الخامس، العفو العام عن الأكراد العسكرين والمدنين، رقم (٢٨٨)، ١٣/٣/(١٩٧٥).
- الفيلق الخامس، رقم (٧٩٥)، ٢٧/٧/ (١٩٧٥).
- القيادة الفيلق الاول، الي رئيس اركان الجيش، رقم المنشئ (١٨٠٧)، ٧/٥/ (١٩٨٨).
- قياده فرع الحزب الديمقراطي الكردستاني في الخارج، بيان تقيم الوضع الحركة تحررية للشعب الكردي فى العراق، ١٦/تموز/ (١٩٧٥).
- لجنة القيادية للاتحاد الوطني الكردستاني، حول مخاطر الحرب الدائرة في كردستان، ٧/٨/ (١٩٨٣).
- مديرية استخبارات عامة، م: بث دعاية وتحريك، رقم(٢٧٢٨)، ١/٢/ (١٩٨٣).
- مديرية منظومة استخبارات المنظمة الشمالية، م: بيان راعي، الرقم (ش٣/ق٣/٢٠٠٨)، ١٦ تشرين الثاني (١٩٨٧).
- المكتب السياسي للحزب الاشتراكي الكردستاني الموحد، للحزب الديمقراطي الكردستاني-العراق، نداء وطني من اجل جبهة تحررية الكردستانية وجبهة وطنية الديمقراطية في العراق، ١٨/٨/ (١٩٨٠).

- مكتـب تنظيـم الشـمال، الموضـوع: قـرار، سري للغايـة وشـخصي، ع (٢٨/ ٣٦٥٠)، ٦/٣/ (١٩٨٧).
- مكتب تنظيم الشمال، تعامل مع القري المحذورة، ع (٤٠٠٨/٢٨)، ٦/٢٠/ (١٩٨٧).
- المكتـب السـياسي للحـزب الديمقراطـي الكردسـتاني، بيـان عاشـت الذكـرى المجيـدة العاشرة لثـورة ٢٦ ايـار الوطنيـة التقدميـة، ٢٦ ايـار (١٩٨٦).
- المركـز التوثيـق والمعلومـات، ملـف الحـرب العراقيـة الايرانيـة، الجـزء الاول، ٢٢/٩-٢٢/١٠/ (١٩٨٠).

****

دووەم: چاپکراوە حکومی و حزبییەکان

- **بەزمانی کوردی:**

- بڵاوکـراوەی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان بـۆ ئەندامـان و لایەنگـران و جەمـاوەر کۆمیتـەی ئامادەکـردن، ١١/ئـادار/ (١٩٧٧).
- بەلاغـی کۆتایـی و ڕاپـۆرتی سـیاسی یازدەمیـن کۆنگـرەی (پ.د.ک) کۆنگـرەی یەکگرتـن، بڕیـارو راسـپاردەکانی کۆنگـرەی (١١)ی پـارتی دیموکراتی کوردسـتان- یەکگرتـوو. ٦-٢٦ی ئابی (١٩٩٣).
- پـارتی دیموکـراتی گـەلی کوردسـتان، ڕاپـۆرتی سـیاسی لەکۆنگـرەی یەکەمـی حـزب، لـە نێـوان ١٢-١٥ی ئایـاری (١٩٨١).
- جــەلال تاڵەبــانی، جۆشــدانی خەبــات، دژی ئیمپریالیــزم و فاشــیزم و نۆکەرانیــان بــۆ ســەربەخۆیی و دیموکــراسی و ئۆتۆنۆمــی، بــڵاو کــراوەی (ی.ن.ک)، نــەورۆزی (١٩٨٠).
- حزبـی سۆسیالیسـتی کوردسـتان- عێـراق، ڕاپۆرتی سـیاسی کۆنگـرەی یەکەمی حـزب بڕیاری لـە سـەر درا لە نێـوان ١٢-١٥ی ئایـاری (١٩٨١).
- کۆمیتــەی ناوەنــدی پــارتی دیموکــراتی کوردســتان، بەلاغــی کۆتایــی کۆنگــرەی ٩ پــارتی دیموکــراتی کوردســتان- عێــراق.، ١١/١١/ (١٩٧٩).
- مەکتـەبی سـیاسی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان، یاسـای لەشـکری شۆڕشـگێڕی کوردسـتان،

(١٩٨٠).
- یەکێتی نیشتمانی کوردستان، پەیڕەوی ناوخۆی دەستە چەکدارەکان، حوزەیرانی (١٩٧٦).
- چەند تێبینیەک لەسەرچۆنییەتی بەکارهێنانی هێزەکانمان. ب.ش، (ب.س).
- عەلی عەسکەری و بزووتنەوەی سۆسیالیست، مەکتەبی سیاسی ناوەندی مێژوویی ی.ن.ك، سلێمانی، (٢٠١٣).
- گفتوگۆی شۆڕش لەگەڵ میری، کانوونی دووەمی (١٩٨٥).

- **بە زمانی عەرەبی:**

- الاتحاد الوطني الكردستاني لماذا؟ تشرين الثاني (١٩٧٥).
- بيان حول انبثاق الجبهة الكردستانية العراقية، مطبعة خبات، ٢/ ايار (١٩٨٨).
- الحزب البعث العربي الاشتركي، التقرير المركزي للمؤتمر القطر التاسع، حزيران (١٩٨٢).
- صابر علي احمد، مسيرة العمل الجبهوري للحزب الديمقراطي الكردستاني- العراق ١٩٧٥-١٩٨٨، مطبعةخبات، حزيران (١٩٨٨).
- محمد عبدلباقى للعانى، ماذا يعني بيان السلام التأريخي ١١ اذار، وزارة الاعلام هيئة الرقابة، ١٦/٧/ (١٩٧٠).

****

سێیەم: نامە و تێزە زانکۆییەکان:

دکتۆرا:

- **بەزمانی کوردی:**

- نەهرۆ عەبدولقادر محەمەد، ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا و عێراق (١٩٧٩-١٩٩١)، تێزی بڵاونەکراوە، کۆلیژی ئاداب، زانکۆی سەلاحەددین/ هەولێر، (٢٠٢٠).

- **بە زمانی عەرەبی:**

- عبدالسميع خلف عبد حبيب الجنابي، تطور المشكلة الكردية في العراق ١٩٥٨٨-١٩٦٨، اطروحة غير منشورة، كلية الآداب، جامعة الأنبار، (٢٠١٧).

- **ماستەر:**

- ئارام ئەبوبەکر حەمەدئەمین، بارودۆخی سیاسی پارێزگای هەولێر ١٩٧٩-١٩٩١، نامەی بڵاونەکراوە، کۆلیژی ئەدەبیات، زانکۆی سەلاحەددین/ هەولێر، (٢٠١٦).
- اسماعیل محمد خضر شکاک، گرفته کۆمەڵایەتییەکانی پێشمەرگە دێرینەکان لە هەرێمی کوردستان لەماوەی ١٩٦١-١٩٧٥، نامەی بڵاونەکراوە، کۆلیژی ئەدەبیات، زانکۆی سەلاحەددین/ هەولێر،(٢٠٠٦).
- بەشدار عەبدولمەجید فەتاح، پارێزگای سلێمانی ١٩٧٩-١٩٨٨، نامەی بڵاونەکراوە، کۆلیژی ئەدەبیات، زانکۆی سەلاحەددین/ هەولێر، (٢٠٠٦).
- دلاوەر محمد صدیق، ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان- عێراق لە بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کورد لە باشوری کوردستان ١٩٧٦-١٩٩١، نامەی بڵاونەکراوە، کۆلیژی ئەدەبیات، زانکۆی سەلاحەددین/ هەولێر، (٢٠١٧).
- ڕۆژ عەبدوڵڵا ئەرگوشی، ناوچەی بارزان لە نێوان ساڵانی ١٩٣١-١٩٤٦، نامەی بڵاونەکراوە، کۆلیژی ئەدەبیات، زانکۆی سەلاحەددین/ هەولێر، (٢٠١٠).
- ساکار رەجەب محەمەد، کاریگەری جەنگی سارد لەسەرشۆڕشی ئەیلوول لەماوەی ساڵانی(١٩٦١-١٩٧٥)، نامەی بڵاونەکراوە، کۆلیژی ئەدەبیات، زانکۆی سەلاحەددین/ هەولێر،(٢٠١٥).
- سروە قادر سمایل، ئەزموونی کاری بەرەیی لە کوردستانی عێراق ١٩٨٠-١٩٩٠، نامەی بڵاونەکراوە، کۆلیژی زانستە مرۆڤایەتییەکانی زانکۆی کۆیە، (٢٠١٠).
- شوان حسێن شینک باڵەکی، جەوهەر نامق سالم ژیان و بەرهەم ڕۆڵی سیاسی ١٩٤٦-٢٠١١، نامەی بڵاونەکراوە، کۆلیژی ئەدەبیاتی زانکۆی سۆران،(٢٠١٦).
- عادل سدیق، کۆمەڵکوژی کورد لە جەنگی ئێران عێراقدا هەڵەبجە بە نموونە، نامەی

بڵاونەکراوە، کۆلیژی زانستە مرۆڤایەتییەکانی زانکۆی سلێمانی، (٢٠١٤).

- نەوشیروان شریف سەعید، ئەزموونی ئۆتۆنۆمی لە باشوری کوردستان ١١ ئاداری ١٩٧٤-١١ ئاداری ١٩٩١، نامەی ماستەری بڵاونەکراوە، کۆلیژی ئەدەبیات، زانکۆی سەلاحەددین- هەولێر، (٢٠١٧).

****

چوارەم: یاداشت و بیرەوەری:

- **بەزمانی کوردی:**

- ئازاد کاکل، بیرەوەری ڕۆژە سەختەکانی پێشمەرگەیەک، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، هەولێر، (٢٠١٥).
- ئاوات قارەمانی، ڕێگا باریکەکان، چاپی سێیەم، کۆشکی بەردەرکی سەرا، سلێمانی، (٢٠٢٠).
- ئەحمەد بانیخێڵانی، یادەوەرییەکانم، چاپی یەکەم، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی، (٢٠١٤).
- ئەرسەلان بایز ئیسماعیل، ڕۆژانی سەخت، بەرگی دووەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕوون، سلێمانی، (٢٠٠٥).
- بەهادین نووری، بیرەوەرییەکانی بەهادین نووری، چاپخانەی تاران، ب٢. چ٢، چاپخانەی تاران، هەڵەبجە، (٢٠١٩).
- پشکۆ نەجمەدین، ئەزموون و یاد(١٩٧٨-١٩٨٣)، بەرگی یەکەم، چاپی شەشەم، چاپخانەی هەژار موکریانی، ب.ش،(٢٠٢٠).
- تۆفیق نوری بەگ، بیرەورەی مێژوویی لە تێڕوانینی کوردێکی نەتەوەیی بەرامبەر شۆڕشی ئەیلوول١٩٦١، چاپخانەی تاران، چاپی یەکەم، ب.ش،(٢٠٢٠).
- جەعفەر مستەفا مەعروف، گوڵبژێرێک لەیاداشتەکانم، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، (١٩٩٩).
- جەلال ئیلنجاغی، لە شارەوە بۆ شاخ، بەرگی یەکەم، ب.ش، (٢٠٠٦).

- جەمال مورتکە، چیا خۆی دەنوسێتەوە نوسینەوەی ڕۆژە سەختەکانی خەبات ١٩٨٦، بەرگی پێنجەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، (٢٠١٢).
- حاتم عوسمان گۆمەتاڵی، بیرەوەرییەکانی ژیانی پێشمەرگایەتییم، دەستنووس. بڵاو نەکراوە.
- حەمەی حەمەسەعید، دەنگی خاک، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی، (٢٠١٦).
- خورشید شێرە، خەبات و خوێن، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، چاپی یەکەم، هەولێر، (٢٠٠٦).
- ڕێباز، قەندیل بەغدای هەژاند، چاپی سێیەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر،(٢٠١٧).
- ڕەئوف شێخ جەمیل، مەفرەزەی تۆڵە (بیرەوەرییەکانم لە ڕێکخراوی سلێمانی- کارکردنم لە مەفرەزەی تۆڵە)، چاپی سێیەم، ب.ش، (٢٠١٩).
- زرار سلێمان بەگ دەرگەڵەیی، بیرەوەرییەکانم لە ساڵانی ١٩٤٣-١٩٧٧، چاپخانەی ڕەهەند، سلێمانی، (ب.س)
- سابیر کۆکۆیی، ناڵەی پێشمەرگەیەک بۆ مێژوو، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، ب.ش، (٢٠٠١).
- سالار شەهید کاکۆ، سی بەهاری ژیان و پێشمەرگایەتیم، چاپخانەی دانیشفەڕ، هەولێر، چاپی یەکەم، (٢٠٢٢).
- سەید کاکە، بیرەوەری پێشمەرگەیەک، چاپی چوارەم، ب.ش، (٢٠٢٠).
- شاخەوان شۆڕش، قادر شۆڕش چڵ ساڵ خەبات و تێکۆشان، چاپی دووەم، کوردستان، (٢٠٠٢).
- شاخەوان عباس، سەفەری کوردایەتی بیرەوەرییەکانی شار و شاخ ١٩٧٤-١٩٨٠، ئەکادیمیای هۆشیاری و پێگەیاندنی کادیران، چاپی دووەم، سلێمانی، (٢٠١٢).
- شەوکەت مەلائیسماعیل حەسەن، ڕۆژانی لە مێژووی شۆڕشی ئەیلوول، چاپی دووەم، نوسینگەی تەفسیر بۆبڵاوکردنەوە ڕاگەیاندن، هەولێر، (٢٠١٦).
- عومەر عوسمان، ژیانی کوردێک، بەرگی یەکەم و دووەم، چاپخانەی حاجی هاشم،

چاپی یەکەم، هەولێر، (٢٠١٣).

- عەبدولڕەحمان گۆمەشینی، پوختەیەک لەبیرەوەرییەکانم، چاپی یەکەم، چاپخانی ئۆفیستی قانیع، سلێمانی، (٢٠٠٣).
- عەبدوڵلا ئەحمەد ڕەسول پشدەری، یاداشتەکانم شۆڕشی ئەیلوول ساڵی ١٩٦١ دژی ڕژێمی قاسم، بەشی دووەم، هەولێر، (١٩٩٧).
- عەریف سلێمان، لەدەنکەوە بۆگوڵەگەنمەکان، بەرگی دووەم، چاپی دووەم، چاپخانەی هاوسەر، سلێمانی، (٢٠٠٧).
- فاتیح رسول، لە کاروانێکی دوور و درێژ، ستۆکهۆڵم، (١٩٩٧).
- فازیل رؤوف، بەرەوخۆر، چاپخانەی ڕۆکسانە، چاپی دووەم، هەولێر، (٢٠٢١).
- فایەق محەمەد گوڵپی، کە لێرەوە سەیری ژیانی خۆم ئەکەم، ١٩٦١-١٩٨٩، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی تاران، ب.ش، (٢٠١٨).
- فائق قادر حمە ساڵح، کوانووی خەبات خەباتی بنەماڵەیەکی شۆڕشگێر لە بزووتنەوەی ڕزگاری خوازری گەلی کورد، ١٩٦١-١٩٩١، چاپخانەی تاران، (ب.س).
- کامیل ژیر، یادەکانم، چاپی یەکەم، چاپخانەی تاران، سلێمانی، (٢٠١٢).
- ماکۆک غەفور دەورێش، لە وەتەی هەم پێشمەرگەم، چاپی دووەم، ناوەندی ئاوێر، هەولێر، (٢٠٢١).
- مامۆستا جەعفەر، بە خەونی گەورەوە کەوتینەڕێ، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی تاران، (٢٠١٩).
- محمد حاجی محمود، ڕۆژ ژمێری پێشمەرگەیەک (باس لە ڕووداوەکانی ٢٠ ساڵی خەباتی شۆڕشی گەلەکەمان دەکات)، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی ئۆفیستی بێسارانی، سلێمانی، (١٩٩٩).
- ڕۆژ ژمێری پێشمەرگەیەک، باسی ڕووداوەکانی ٢٠ساڵی خەباتی شۆڕشی نوێی گەلەکەمان دەکات، بەرگی دووەم، چاپی یەکەم، ب.ش، (١٩٩٩).
- ڕۆژ ژمێری پێشمەرگەیەک (باس لە ڕووداوەکانی ٢٠ ساڵی خەباتی شۆڕشی نوێی گەلەکەمان دەکات)، ١٩٧٩-١٩٩٦، بەرگی سێیەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی تیشک،

سـلێمانی، (٢٠٠١).

- محەمـەد حاجـی محمـود، ڕۆژ ژمێـری پێشـمەرگەیەک، (بـاس لـە ڕووداوەکانی خەبـات و شـۆڕشی نوێـی گەلەکەمـان دەکات)، ١٩٧٦-٢٠٠٤، بەرگـی پێنجـەم، چاپخانـەی هـەژری موکریـانی، (٢٠٢١).
- محەمـەد شـاکەلی، لـە بزوتنـەوە بـۆ حـزبی سۆسیالیسـتی کوردسـتان، ١٩٧٦-١٩٩٣، چاپـی یەکەم، چاپخانـەی کارۆ، کەرکـوک، (٢٠١١).
- مسـعود بـارزانی، بـارزانی وبزووتنـەوەی ڕزگاری خـوازی کـورد ١٩٥٨-١٩٦١، بەرگـی دووەم، ب.ش، (٢٠٢٠).
- بـارزانی و بزووتنـەوەی ڕزگاری خـوازی کـورد ١٩٦١-١٩٧٥، بەرگـی سـێیەم بەشـی یەکـەم، ب.ش (٢٠٢٠).
- بـارزانی و بزووتنـەوەی ڕزگاری خـوازی کـورد ١٩٧٥-١٩٩٠ شـۆڕشی گـوڵان، بەرگـی چـوارەم، بـەشی یەکەم، چاپخانـەی رۆکسـانا، ب.ش، (٢٠٢١).
- بـارزانی و بزووتنـەوەی ڕزگاری خـوازی کـورد ١٩٧٥-١٩٩٠ شـۆڕشی گـوڵان، بەرگـی چـوارەم، بـەشی دووەم، چاپخانەی رۆکسـانا، ب.ش، (٢٠٢١).
- محمد خدر، ڕۆژانی پێشمەرگایەتی، چاپی یەکەم، چاپخانەی ماردین، ب.ش، (١٩٩٩).
- محەمـەد عـەلی ئیسـماعیل، بیرەوەرییەکانـم حەفتـا سـاڵ تەمـەن زیاتـر لـە نیوسـەدە خەبـات، چاپـی یەکـەم، ب.ش، (٢٠١٩).
- محەمـەد مەلاقـادر، سـاڵێک لـە شـخ وەسـانان، چاپخانـەی حاجـی هاشـم، چاپـی یەکـەم، هەولێـر، (٢٠١٦).
- سەربوردە، چاپی یەکەم، دەزگای چاپ و بڵاوکراوەی ئاراس، هەولێر، (٢٠٠٩).
- سەربوردەی نەمران، چاپخانەی حاجی هاشم، چاپی یەکەم، هەولێر، (٢٠١٤).
- مسـتەفا چـاوڕەش، یادەوەرییـەکان، چاپـی چـوارەم، چاپخانـەی سـەردەم، سـلێمانی، سـلێمانی، (٢٠١٨).
- موحسـین دزەیـی، وێسـتگەکانی ژیانـم، دەزگای ئـاراس بـۆ چـاپ و بـڵاو کردنـەوە، چاپـی یەکـەم، هەولێـر، (٢٠٠٩).

- مەحموود سەنگاوی، بیرەوەرییەکانی سەنگاوی، چاپی دووەم، دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی، (٢٠٠٤).
- مەلا شێم حەمەدی حاجی ئۆمەرانی، سەرەتای شۆڕشی نوێی ساڵی ١٩٧٦چۆن دەستی پێکردووە، پێدچونەوە: مومتاز حەیدەری، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، (٢٠١٣).
- مەغدید فەیاز، بەشێک لەبیرەوەرییەکانی مام جەلال، و: سۆران عەلی و عەبدولکەریم شێخانی، کۆمەڵەی ڕوناکبیری کۆمەڵایەتی کەرکوک، چاپی یەکەم، کەرکوک، (٢٠٠٩).
- نوری حەمە عەلی، مێژووی تێکۆشانی پێشمەرگەیەک، چاپی دووەم، چاپخانەی شەهاب، هەولێر، (٢٠١٦).
- نەوشیروان مستەفا ئەمین، لەکەناری دانوبەوە بۆخڕی ناوزەنگ دیوی ناوەوەی ڕوداوەکانی کوردستان ١٩٧٥-١٩٧٨، لەندەن،(١٩٩٧).
- پەنجەکان یەکتری دەشکێنن، دیوی ناوەوەی ڕووداوەکانی کوردستانی عێراق، ١٩٧٩-١٩٨٣، چاپی یەکەم، بەرلین، (١٩٩٧).
- خولانەوە لەناو بازنەدا دیوی ناوەوەی ڕووداوەکانی کوردستانی عێراق ١٩٨٤-١٩٨٨، چاپی سێیەم، بەرلین، (١٩٩٩).
- یۆنان هورمز، بیرەوەرییەکانم لەشۆڕشی کوردستان دا، و: ئەبوبەکر ساڵح خۆشناو، چاپخانەی خانێ، چاپی یەکەم، دهۆک، (٢٠٠٨).

- **بەزمانی عەرەبی:**

- جواد هاشم، مذكرات وزير عراقي مع البكر وصدام (ذكريات في السياسة العربية ١٩٦٧-٢٠٠٠)، طبعة الاولى، مطبعة دار الساقي: بيروت، (٢٠٠٣).
- حزب الشعب، من مذكراتي المناضل نوري شاويس، من منشورات حزب الشعب الديمقراطي الكردستاني،(١٩٨٥).
- روبرات اولسن، المسألة كردية في العلاقات التركية الايرانية، ترجمة: محمد احسان رمضان، طبعة الاولى، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، اربيل، (٢٠٠١).

- سامي عبدالرحمن، من اوراقى، طبعة الاولى، مطبعة گەل، كوردستان، كانون الثاني (١٩٩١).
- كافي محمد نبوي، سيرة ودور، طبعة الاولى، مطبعة وزارة الثقافة الكردستان العراق، اربيل، (٢٠٠١).
- محسن دزەيي، احداث عاصرتها، الجزء الثالث، مطبعة حاجى هاشم، أربيل، (٢٠١٣).
- نزار عبدالكريم فيصل الخزرجي، الحرب العراقية الايرانية ١٩٨٠-١٩٨٨ مذكرات مقاتل، طبعة الاولى، المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات، قطر، (٢٠١٤).

****

پێنجەم: دیدارەکان و پەیوەندی تەلەفونی و نامەی ئەلیکترۆنی

١-دیدارەکان:

- ئازاد بابان حەمە سوور، هەولێر، ٨/٢١/ (٢٠٢٢).
- ئازاد کاکل، هەولێر، ١١/٢٢/ (٢٠٢١).
- ئەبووبەکر محەمەد، هەولێر ٤/٣/ (٢٠٢٢).
- تاهیر عەلی مەحموود، پیرمام، ٢/١٣/ (٢٠٢٢).
- جەوهەر کەریم مەحموود بیرێژی، هەولێر، ٢/٥/ (٢٠٢٢).
- حەمید ئەفەندی، هەولێر، ٥/١١/ (٢٠٢٢).
- دەروێش ئاغا، هەولێر، ٢/١١/ (٢٠٢٢).
- ڕەفیق ڕەحیم پاڕەزانی، گوڵە خانە، ٩/٢/ (٢٠٢٢).
- سەعدوڵڵا حەبیب مەحموود، هەولێر، ٦/٢٣/ (٢٠٢٢).
- سەید کاکە، هەولێر، ٦/٢١/ (٢٠٢٢).
- شێخە لّلا ئیبرایم، هەولێر، ٧/٦/ (٢٠٢٢).
- شەوکەت سەعید محەمەد ئەمین، هەولێر، ٨/٢١/ (٢٠٢٢).
- شەوکەت مەلا ئیسماعیل حەسەن، هەولێر، ٥/٢٣/ (٢٠٢٢).

- عومەر عوسمان، پیرمام، ٩/٢٦/ (٢٠٢٢).
- عەلی عوسمان عومەر، پیرمام، ٢/١٣/ (٢٠٢٢).
- عەبدولڕەحمان پێداوی، هەولێر ٤/٢/ (٢٠٢٢).
- عەبدوڵڵا ئاگرین، هەولێر، ٢٣ /٢/ (٢٠٢٢).
- فاتیح محەمەد ئەمین عەبدوڵڵا، هەولێر، ٤/١٨/ (٢٠٢٢).
- فازیڵ ڕەئووف، سلێمانی، ٩/٢/ (٢٠٢٢).
- فوئاد ڕەوەند، هەولێر، ٨/٢١/ (٢٠٢٢).
- فەرهاد عەبدوڵڵا، هەولێر، ٩/٥/ (٢٠٢٢).
- کەمال مەحموود محەمەد، هەولێر، ٨/٢٣/ (٢٠٢٢).
- محەمەدی حاجی مەحموود، گوڵە خانە، ٩/٢/ (٢٠٢٢).
- موحسین عوسمان هەولێر، ٤/٢٤/ (٢٠٢٢).
- مولازم یوونس ڕۆژ بەیانی، هەولێر، ٤/٢/ (٢٠٢٢).
- مەحموود عوسمان، هەولێر، ٧/١٧/ (٢٠٢٢).

٢-پەیوەندی تەلەفۆنی:

- تاهیر ئەحمەد محەمەد ئیبراهیم، دهۆک، ٦/١٣/ (٢٠٢٢).
- سەلام عەبدوڵڵا، هەولێر، ٢/١١/ (٢٠٢٢).
- شێرزاد فاتیح محەمەد، کەرکووک، ٨/٢٢/ (٢٠٢٢).
- عومەر شێخ مووس، سوێد، ٨/١/ (٢٠٢٢).
- محەمەد شاکەلی، کەلار، ٢/٤/(٢٠٢٢).
- مولازم شوان، سلێمانی، ٣/١٦/ (٢٠٢٢).
- هەڵۆ عەلی محەمەد، ئەڵمانیا، ٨/٢٠/ (٢٠٢٢).

نامەی ئەلیكترۆنی

- نامەی شوكری ساڵح نێروەیی، دهۆك، ٩/٩/ (٢٠٢٢).
- نامەی مام غەفوور، سلێمانی، ٩/٢٠/ (٢٠٢٢).
- نامەی ئاری هەرسین، سلێمانی، ٩/٢٠/ (٢٠٢٢).
- نامەی نووری حەمە عەلی، پردێ، ١٠/٢٣/ (٢٠٢٢).

****

شەشەم: كتێبەكان

- **بە زمانی كوردی:**

- ئاراس عەبدولڕەحمان مستەفا، خۆپیشاندان و ڕاپەڕینەكانی باشوری كوردستان دژی حكومەتی عێراق، ١٩٧٥-١٩٨٨، چاپی دووەم، چاپخانەی كارۆ، سلێمانی،(٢٠١٨).
- ئازاد عوبێد ساڵح، كاریگەری شۆڕشی ئەیلوول لەسەر ڕۆژنامەوانی كوردی١٩٦١-١٩٧٥، چاپی یەكەم، چاپخانەی ڕۆشەنبیری، هەولێر،(٢٠٠٧).
- ئازاد مستەفا، پاسۆک لە كلاوڕۆژنەی دروشمەكانییەوە، چاپخانەی شەهید ئازاد، سلێمانی،(١٩٩٢).
- كورتە باسێكی بەرەی كوردستانی، چاپی یەكەم، دەزگای چاپی شەهید فەرهاد، سوید،(١٩٩٨).
- ئازاد عەلی عەبدوڵڵا، شۆڕشی مەشخەڵانی نوێی كوردستان١٩٨١-١٩٨٨ لێكۆڵینەوەیەكی سیاسی و ڕێكخراوەیی كۆمەڵایەتیە، پێداچوونەوە: ئەرسەلان بایز، سلێمانی، (٢٠٠٣).
- ئامانج حەسەن ئەحمەد، برایم ئەحمەد ڕۆڵی لەبزاڤی سیاسی و ڕزگاریخواز و ڕوناكبیری گەلی، كورددا (١٩١٤-٢٠٠٠)، چاپی یەكەم، چاپخانەی ڕەنج، سلێمانی،(٢٠٠٩).
- ئاكۆعبدالكریم شوانی،شاری سلێمانی ١٩١٨-١٩٣٢، چاپخانەی زانست، سلێمانی،(٢٠٠٢).
- ئۆرخانی غالب، شۆڕشی ئەیلوول و ڕۆژگاری دوای هەرەس (چەند سەرنجێكی سەرەتایی، چاپی دووەم، چاپخانەی چیا، لەندەن،(٢٠٠٣).

- ئەبوبەکر محمد حاجی شاخی، ئەنفالی خاڵخالان ئەنفالی چوار، چاپی یەکەم، چاپخانەی کارۆخ، سلێمانی (٢٠٠٧).
- ئەحمەد حەمەدئەمین، بارودۆخی سیاسی باشوری کوردستان لەماوەی دانوستانەکانی نێوان یەکێتی نیشتیمانی کوردستا و ڕژێمی بەعسدا(١٩٨٣-١٩٨٥)، چاپی یەکەم، چاپخانەی تاران، هەولێر، (٢٠٢١).
- ئەحمەد مەحموود عەلی، مێژووی کورد لە سەد و دوازدە ساڵدا، چاپی یەکەم، چاپخانەی لەریا، سلێمانی، (٢٠١٣).
- ئەرسەلان بایز ئیسماعیل، ڕاگەیاندنی شۆڕش و بزوتنەوەی شیعری کوردی، چاپی یەکەم، چاپخانەو ئۆفیستی ڕوون، سلێمانی، (٢٠٠١).
- ئەسعەد جەباری، ئەنفال لە میدیاکانی بەعسدا (١٩٨٨/٣/٢- ١٩٨٨/٤/٧) مانشێتەکانی ڕۆژنامەی الثورە وەک نموونە، ب.ش (٢٠١٥).
- ئەلبێرت عیسا، خوێندنەوەی بەعس بۆ فاشیزمی مێژوویی، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕوون، سلێمانی، (٢٠٠٤).
- ئەمین قادر مینە، ئەمنی ستراتیژی عێراق و سێکوچکەی بەعسیان، ئەکادیمیای هۆشیاری و پێگەیاندنی کادیران، سلێمانی، (٢٠١٢).
- ئیدریس ئۆمەر گۆمبەتی، ئەنفالی زێی بچوک، چاپی یەکەم، چاپخانەی کەمال، سلێمانی، (٢٠١٢).
- ئیدگار ئۆ باڵانس، کرۆنۆلۆگیای شۆڕش و خەباتی کورد لە سەدەی نۆزدەوە تا ساڵی ١٩٩٤، و: دڵشاد میران، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، (٢٠٢٢).
- ئیسماعیل تەنیا، حزبی سۆسیالیستی کوردستان کانونی دووەمی ١٩٧٦-شوباتی ١٩٩٣، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەلات، هەولێر، (٢٠١٩).
- _ کاردۆ گەلاڵی نووسەر و پارێزەر و سیاسەتمەدار، چاپی یەکەم، هەولێر، (١٩٩٧).
- برایم جەلال، باشوری کوردستان و شۆڕشی ئەیلوول بینادنان و هەڵتەکاندن ١٩٦١-١٩٧٥، چاپی چوارەم، ب.ش، (٢٠٢١).
- چەپکێک لەمێژووی کۆمەڵە، چاپی چوارەم، چاپخانەی چوارچرا، ب.ش، (٢٠١١).

- بێستون ئازاد مستەفا، شەهیدی سەرکردە ئازاد مستەفا لە دووتوێی نووسینەکانیدا، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕوون، سلێمانی، (٢٠١٣).
- بورهان حاتەم گۆمەتاڵی، مستەفا بارزانی لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حکومەتی عێراقدا ١٩٤٧-١٩٧٠، چاپخانەی دانیشفەڕ، چاپی یەکەم، هەولێر، (٢٠٢٢).
- بەهرۆز گەلاڵی، ڕەسول مامەند ٥٠ساڵ تەمەن ٣٣ ساڵ خەبات، ب.ش، (١٩٩٨).
- بەیان احمد حسین، شۆڕشا گولانێ دڤەرا بەهدینان ١٩٧٥-١٩٩١، چاپی یەکەم، چاپخانەی خانێ، دهۆک، (٢٠٠٧).
- جەمال فەتحوڵڵا تەیب، بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە باشووری کوردستان١٩٧٥-١٩٨٠، چاپی یەکەم، چاپخانەی شەهاب، هەولێر، (٢٠١٢).
- جەمال نەبەز، ئێستا و پاشەڕۆژی کورد لەبەر گڕی ئاگری جەنگی عێراق و ئێران دا، ئەکادیمیای کوردی بۆ زانست و هونەر، چاپی دووەم، هەولێر، (٢٠٠٨).
- چارلز تریپ، چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی عێراق، و: محمد حوسێن ئەحمەد و عەبدولقادر کەلهور، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەلات، هەولێر، (٢٠١٠).
- حامید گەوهەری، قیادە موەقەت، چاپی یەکەم، ستۆکهۆڵم، (٢٠٢٠).
- دلێر ئەحمەد حەمەد، مێژووی جولانەوەی ڕزگاریخوازی کورد لەباشوری کوردستان(١٩٧٥-١٩٩١)، چاپی یەکەم، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی،(٢٠١٩).
- دەرسیم پێشەوا، ئینسکلۆپیدیای تۆمەتبارانی شالاوی ئەنفال لە باشووری کوردستان، چاپی دووەم، باشووری کوردستان،(٢٠١٤).
- دانا ئادەم شمیدت، سەفەرێک بۆ ناو پیاوە ئازاکان لە کوردستان، و: ئەبوبەکر ساڵح ئیسماعیل، چاپی سێیەم، چاپخانەی ڕۆکسانە، هەولێر، (٢٠١٨).
- دەیڤد ماکداوڵ، مێژووی هاوچەرخی کورد، وەرگێڕان: ئەبوبەکر خۆشناو، چاپی سێیەم، ناوەندی ئاوێر، هەولێر،(٢٠١٩).
- رجائی فاید، کوردەکانی عێراق، وەرگێڕ: عەلی میرزا عارف، چاپی یەکەم، چاپخانەی گەنج، ب.ش، (٢٠١٠).
- رینیة موریس، کوردستان یان نەمان، وەرگێڕان: ئەبوبەکر ساڵح ئیسماعیل، چاپی

سێیەم، چاپخانەی ڕۆکسانە، هەولێر، (٢٠١٨).

- ڕێکخراوی (Visdp) ئەڵمانی، کوردستان گەورەترین هێرش بە چەکی کوشندەی کیمیایی، و: ناسیح ئیبراهیم دزەیی، چاپی یەکەم، چاپخانەی خانێ، دهۆک، (٢٠٠٨).
- زانا فەقێ، پارتی سۆسیالیستی کورد- پاسۆک (١٩٧٥-١٩٩١) چاپی یەکەم، ب.ش، (٢٠١٨).
- زوزان ناسر مستەفا، ئۆپەراسیۆنێن ئەنفالێ ل کوردستانی دەرئەنجام کاردانەڤە ٢٣ی شوبات ١٩٨٨ تا ٦ی ئەیلوولی ١٩٨٨، چاپی یەکەم، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، (٢٠١٣).
- سدیق سالح و رەفیق سالح، لە بەڵگەنامەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان ١٩٤٦-١٩٦٣، چاپی یەکەم، زانکۆی دهۆک بنکەی بەڵگاندن و لێکۆڵینەوە، دهۆک، (٢٠٢١).
- سنوور سەباح سدیق، مێژووی سیاسەتی بەعەرەبکردن لە پارێزگای کەرکوک١٩٦٣-١٩٩١، چاپی یەکەم، چاپخانەی ئاراس، هەولێر، (٢٠٠٩).
- سۆفیا ئیزابێلا وانج، پەرەسەندنی شوناسی نەتەوایەتی کورد و ئەگەرەکانی دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان، و: یاسین سەردەشتی، چاپی یەکەم، دەزگای ڕۆشەنبیری جەمال عیرفان، سلێمانی، (٢٠١٤).
- سیرجی. ج. ئیدمونز، کێشەی کورد، و: ئەبوبەکر سالح ئیسماعیل، چاپی سێیەم، چاپخانەی ڕۆکسانە، هەولێر، (٢٠١٨).
- سەروەر عەبدولرەحمان عومەر، مێژووی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان ١٩٧٥-١٩٧٦ دامەزراندن و دەست پێکردنەوەی شۆڕش، بەرگی یەکەم، چاپی دووەم، چاپخانەی هێڤی، هەولێر، (٢٠١١).
- بۆ ئەوەی مێژوو دووبارە نەبێتەوە لە ژێر ڕۆشنایی هۆکارەکانی هەرەسی شۆڕشی ئەیلوول، سلێمانی، (٢٠٠٨).
- سەعدی عوسمان هەروتی، بزاڤی ڕزگاری خوازی کوردو سەرهەڵدان و قۆناغەکان و نمونەیەک، چاپی پەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، (٢٠٠٦).
- سەفەر کەریم هاواری، خواکورک سیمبولی داستانەکانی پێشمەرگە، چاپی یەکەم،

هەولێـر، (٢٠٢١).

- سـەڵاح ڕەشـید، شـەڕی ناوخـۆ بۆچـی سـەری هەڵـدا چـۆن گەشـەی کـرد سـەرەنجام، چاپـی یەکـەم، ناوەنـدی ڕۆشـەنبیری ئەدیبـان،(٢٠٢٠).
- سەڵاح ڕەشـید، مـام جـەلال دیـداری تەمـەن لـە لاوێتییـەوە بـۆ کۆشـکی کۆمـاری، بەرگـی دووەم، چاپـی چـوارەم، ناوەنـدی ڕۆشـەنبیری ئەدیبان، سـلێمانی، (٢٠١٩).
- سـەلام عەبدولکەریم، ژیانی سیاسـی لەباشـوری کوردسـتان ١٩٧٥-١٩٩١ سـەرهەڵدانی ڕەوتی سۆسیالیسـتی و دروسـتبونی حـزبی سۆسیالیسـتی کوردسـتان، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی چوارچـرا، سـلێمانی، (٢٠١١).
- سـەنگەر ئیبراهیـم خۆشـناو، ڕووداوە سـەربازییەکانی شۆڕشـی ئەیلـوول، چاپـی یەکـەم، چاپخانــەی دانیشــفەڕ، هەولێــر،(٢٠٢٢).
- سەمەنسا پـاوەر، ئەمەریـکاو ئەنفـال، وەرگێـڕان: بەختیـار کەریـم، چاپـی یەکـەم، ب.ش، (٢٠٠٦).
- شری لەیـزەر، کوردسـتانی بەرئاگربـاران، و: ئەبوبەکـر خۆشـناو، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی ڕوون، سـلێمانی، (٢٠٠٤).
- شـڤان ئەحمـەد عەبدولقـادر، پێگـەی یاسـای جەنـگاوەران لەیاسـای مرۆیـی نێودەوڵەتی دا پێشـمەرگە وەک نمونـە، چاپـی یەکەم، چاپخانـەی زانکـۆی سـەڵاحەددین-هەولێر، (٢٠٠٩).
- شـلۆمۆ نەکدیمـۆن، مۆسـاد لەعێـراق ولاتـانی دراوسـێ، وەرگێـڕان: ڕەهەنـد عەبدولغەفـور، چاپـی یەکـەم، ب.ش، (٢٠١١).
- شـۆڕش حاجـی ڕەسـول، ئەنفـالی کـورد و دەوڵەتی عێـراق، چاپـی دووەم، چاپخانەی شـڤان، سلێمانی، (٢٠٠٣).
- شـوان محەمەدئەمیـن خۆشـناو، هەولێـر لـە نێـوان سـاڵانی (١٩٥٨-١٩٦٣)، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر،(٢٠١٢).
- هەولێـر لـە نێـوان سـاڵانی ١٩٦٣-١٩٧٠، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی زانکـۆی سـەڵاحەددین، هەولێـر، (٢٠١٦)،
- شـێرکۆ فەتحـوڵا عومـەر، پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان و بزوتنـەوەی ڕزگاری خـوازی

نەتـەوەی کـورد لەعێراقـدا ١٩٤٦-١٩٧٥، و: سـوارە قەڵادزەیـی، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی شـەهید ئـازاد هەورامـی، ب.ش،(٢٠١٣).

- شێرزاد فاتیح محەمەد، کاژێک لە دامەزراندنییەوە هەتا کۆتایی ١٩٥٩-١٩٧٥، چاپی یەکەم، چاپخانەی ئاڤێستا، ب.ش، (٢٠٢٢).
- شیرین فوئاد مەعسوم، کورد و ئەمەریکا، پەرەسەندنی سیاسەتی دەرەوەی ئەمەریکا بەرامبەر بە کوردی عێراق ١٩١٨-٢٠٠٦، و: ڕزگاری عومەر عەلی، چاپی یەکەم، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی، (٢٠٢٠).
- شیلان حاجی شەریف، ناکۆکی و شەڕی ناوخۆیی پارتە سیاسیەکانی باشووری کوردستان، لە ساڵانی ١٩٧٥-١٩٩٢، چاپی دووەم، ب.ش، (٢٠٢١).
- شەریف هەژاری، جولانەوەی نەتەوەیی باشوری کوردستان (١٩٦١-١٩٨٢) لەبەڵگەنامەی وەزارەتی دەرەوە بەریتانیا، و: پاسار شێرکۆ، چاپی دووەم، زانکۆی دهۆک ئینسکلۆپیدیای پارتی دیموکراتی کوردستان، (٢٠٢١)
- شەوکەت حاجی مشیر، کارەسات و کیمیا بارانی هەڵەبجە بەهاری ١٩٨٨، چاپی یەکەم، سلێمانی، (١٩٩٨).
- عبدالله مەلازادە، شۆڕشی ئەیلوولی مەزن باسێک لەسەر پێکهاتەی عەسکەری لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستان (١٩٦٥-١٩٧٥)، چاپی یەکەم، چاپخانەی منارە، هەولێر، (٢٠٢٠).
- عومەر محەمەد، پەلامارە سەربازییەکانی ئەنفال، چاپی یەکەم، چاپخانەی کەمال، سلێمانی، (٢٠١٣).
- عومەر هەمزە سالح، ڕاگواستن لێکۆڵینەوەیەکی جوگرافی مێژوویی ڕاگواستنی زۆرملێی گوندنشینەکانی کوردستانە پشدەر وەک نموونە، چاپی یەکەم، چاپخانەی خانی، دهۆک، (٢٠٠٩).
- عەبدوڵڵا دەروێش ئیبراهیم، چەند زانیاریەک لەسەر بێ تەل چۆنیەتی ئیشپێکردنی، ب.ش، (ب.س).
- عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی ڕزگاری خوازی نەتەوەیی کورد لە کوردستانی عێراق لە ساڵەکانی جەنگی عێراق و ئێراندا (١٩٨٠-١٩٨٨)، چاپی دووەم، چاپخانەی ڕامی، ئێران، (٢٠١٩).

- عوسمان عەلی، چەند لێکۆڵینەوەیەک دەربارەی بزاڤی هاوچەرخی کورد، و: کامەران جەمال بابان زادە، بەرگی یەکەم، چاپخانەی ڕێی نوێ، ب.ش، (٢٠١٠).
- عوسمان عەلی، چەند لێکۆڵینەوەیەک دەربارەی بزاڤی هاوچەرخی کورد، و: کامەران جەمال بابان زادە، بەرگی دووەم، چاپخانەی ڕێی نوێ، ب.ش، (٢٠١٠).
- فاتیح ڕەسول، بنچینەو مێژووی بیرۆکەی چەپ لەکوردستاندا، چاپی یەکەم، ستۆکهۆڵم، (٢٠٠١).
- فاروق محەمەد محەمەدئەمین، سیاسەتی ئێران بەرامبەرجولانەوەی ڕزگاریخوازی کورد لەباشوری کوردستان (١٩٧٥-١٩٨٩)، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕێی نوێ، سلێمانی، (٢٠١٤).
- فوئاد صدیق، گەردەلولی سیاسەت، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆشەنبیری، هەولێر، (٢٠٠٦).
- فەرید ئەسەسەرد، کوردستان مەسەلەی ئەمنی قەومی، چاپی یەکەم، سەنتەری لێکۆلینەوەی ستراتیجی کوردستان، سلێمانی، (١٩٩٨).
- فەرەیدوون عەبدولڕەحیم عەبدوڵڵا، بارودۆخی سیاسی کوردستان- عێراق ١١مارتی ١٩٧٠- ١١مارتی ١٩٧٤، چاپی یەکەم، چاپخانەی منارە، هەولێر، (٢٠٠٨).
- فەلەکەدین کاکەیی، کۆبەرهەم، بەرگی هەشتەم، چاپخانەی ڕۆژهەلات، هەولێر، (٢٠١٥).
- کاوە تەیب جەلال، کەرتبوون لە نێوان پارتە سیاسیەکانی باشوری کوردستان ١٩٧٦-١٩٨٨، چاپی یەکەم، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی، (٢٠١٧).
- کاوە ئەمین، لە کاژیکەوە بۆ پاسۆک، چاپخانەی تاران، ب.ش،(٢٠١٧).
- کریس کۆچێرا، بزوتنەوەی نەتەوەی کوردو هێوای سەربەخۆیی، چاپخانەی تەما، ب.ش، (ب.س).
- کاروان جوهر محمد، ئیدریس بارزانی ١٩٤٤-١٩٨٧، چاپی یەکەم، چاپخانەی هێڤی، هەولێر، (٢٠١٩).
- کامەران بابان زادە، ڕێککەوتننامەی جەزائیرو ڕەهەندەکانی لەسەر کێشەی کورد،

چاپی یەکەم، چاپخانەی کەمال، سلێمانی،(٢٠١٣).

- کۆن کۆگلن، سەدام و ژیانی نهێنی، و: لوقمان باپیر، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، (٢٠٠٩).
- گوینتەر دێشنەر، کورد گەلی لەخشتەبراوی غەدر لێکراو، و: حەمە کەریم عارف، چاپی سێیەم، چاپخانەی کەمال، هەولێر، (٢٠٠٤).
- گۆران ئیبراهیم ساڵح، دۆزی کورد لەپەیوەندییەکانی ئەمەریکاو عێراقدا ٦ی ئازاری ١٩٧٥- ٢ئابی ١٩٩٠، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، (٢٠١٣).
- محمد حاجی محمود، شۆڕش و پێشمەرگایەتی ١٩٧٦-١٩٨٣، چاپی دووەم، ڕاگەیاندنی حزبی سسیالیستی کوردستان، سلێمانی، (١٩٩١).
- محمد هەماوەندی، ڕاگواستنی کورد و زامدارکردنی دیموکراتیەت لە کوردستان، چاپی یەکەم، بڵاوکراوەی هەماوەند بۆ چاپ و بڵاو کردنەوە، کەرکوک، (٢٠٠٤).
- محەمەد شێخ عەبدولکەریم سۆڵەیی، ئارام و بزووتنەوەی شۆڕشگێڕی کورد، بەرگی یەکەم، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی، (٢٠٠٧).
- محەمەد شێخ عەبدولکەریم سۆڵەیی، ئارام و بزووتنەوەی شۆڕشگێڕی کورد، بەرگی دووەم، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی، (٢٠٠٧).
- محەمەد فاتیح، حزب و ڕێکخراوە سیاسییەکانی عێراق١٩١٠-٢٠١٠، چاپی یەکەم، ئەکادیمیای هۆشیاری پێگەیاندنی کادیران، سلێمانی، (٢٠١٢).
- مراد حەکیم محەمەد، ئاکامە کۆمەڵایەتییەکانی سیاسەتی ڕاگواستنی کورد لە عێراق لە سەردەمی بەعس دا، چاپی یەکەم، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان، سلێمانی، (٢٠٠٤).
- میدڵ ئیست ووچ، جینۆساید لەعێراق دا (پەلاماری ئەنفال بۆ سەر گەلی کورد)، و: محەمەد حەمە ساڵح تۆفیق، چاپی یەکەم، چاپخانەی تیشک، سلێمانی،(٢٠٠٤).
- مەغدید حاجی ئەمین، چەند بابەتێکی مێژوویی، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، (٢٠١٤).
- مەلا بەختیار، شۆڕشی کوردستان و گۆڕانکاری سەردەم، چاپی چوارەم، چاپخانەی

دلێـر، سـلێمانی، (٢٠١٥).

- مەهـدی محەمـەد قـادر، پێشـهاتە سیاسـییەکانی کوردسـتانی عێـراق ١٩٤٥-١٩٨٥، سـەنتەری لێکۆڵینـەوەی سـتراتیجیی کوردسـتان، سـلێمانی، (٢٠٠٥).
- مسـتەفا محەمـەد کەریـم، شۆڕشـی دووەمـی بـارزان هـۆکار و دەرەنجامـەکان ١٩٤٣-١٩٤٥، چاپخانـەی دانیشـفەڕ، هەولێـر، (٢٠٢٢).
- نـادر ئینتیسـار، ئیتنۆنەتەوایـەتی کـوردی، و: عەتـا قەرەداغـی، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی تیشـک، بـێ سـلێمانی، (ب.س)
- نـووری حەیـدەر هوشـیار، بـێ تـەل وەچەرخانێکـی نوێبـوو لەشـۆڕی ئەیلوولـدا، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی بزاڤـی ڕۆشـەنبیری، سـلێمانی، (٢٠٠٧).
- نەجـم سـەنگاوی، باشـوری کوردسـتان ڕووداو دەسـتکەوتەکان لـە١٩٠٠ ز تـا٢٠١٦، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی چوارچـرا، سـلێمانی، (٢٠١٧).
- نەجمەدیـن عەبدوڵـڵا ئیسـماعیل، هەولێـر لـە نێـوان سـاڵانی ١٩٧٠-١٩٧٩، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر، (٢٠١٦).
- نـەژاد عزیـز سـورمێ (درەختـی بنکـۆڵ، پەنجـە نمایێکـی ڕۆژنامـە نووسـیيانە بۆبـاری ڕووناکبیـری کولتـووری کـوردی)، چاپـی یەکـەم، کوردسـتان، نیسـانی (١٩٩٥).
- نـەوزاد عـەلی ئەحمـەد، پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان لـە نێـوان کوتـەک و تەسـلیم بوونـدا ١٩٦١-١٩٦٢، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر، (٢٠٠٩).
- پشـکۆیەک لەخۆڵەمێشـدا بەشـێکی گرینـگ لەژیاننامـەی هۆمـەر شـێخمووس، چاپـی دووەم، سـلێمانی، (٢٠١٨).
- نەوشێروان مستەفا، کارەساتی هەکاری، چاپی چوارەم، سلێمانی، (٢٠١١).
- هـاوڕێ باخـەوان، هاوڕێنامـە بـۆ مێـژوو کوردسـتان و کـورد، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی ڕوون، ب.ش، (١٩٩٩).
- ئـاڵای کـورد کورتـە لێکۆڵینەوەیەکـی مێژوویـی، کۆمەڵایـەتی ڕامیـاری، چاپـی یەکـەم، دەزگای چـاپ و پەخـشی سـەردەم، سـلێمانی، (٢٠٠١).
- هـاوکار کەریـم حەمەشـەریف، شۆڕشـی ئەیلـوول لێکۆڵینەوەیەکـی مێژوویـی لـە

ڕێکخستن و چالاکییە سەربازییەکان ١٩٦١-١٩٧٠،چاپی یەکەم، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، (٢٠١٢).

- هۆشمەند عەلی مەحمود، ڕۆژهەڵاتی کوردستان (١٩٧٩-١٩٨٩)، چاپی یەکەم، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، (٢٠١٢).
- هەستیار کەمال کوردی، پەیوەندییەکانی یەکێتی سۆڤییەت- عێراق و کاریگەری لەسەر باشووری کوردستان، ١٩٧٢-١٩٩١، چاپی یەکەم، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی، (٢٠٢١).
- هەوراز جەوهەر مەجید، شاری سلێمانی ١٤ تەمموز١٩٥٨- ١٧تەمموزی ١٩٦٨، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر،(٢٠١٢).
- هیوا عەزیز سەعید، مێژووی بە عسیزم لە عێراق ١٩٦٣-١٩٨٠، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی، (٢٠٢٢).
- واحید عومەر محێدین، دانوستانەکانی بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی کوردو حکومەتی عێراق ١٩٢١-١٩٦٨، چاپی یەکەم، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیژی کوردستان، سلێمانی، (٢٠٠٦).
- وەصفی حسێن، داستانا لێدانا گازخانە کەرکوک١٩٦٩، چاپی یەکەم، چاپخانەی خانێ، دهۆک،(٢٠١٠).
- یوست هێڵتەرمان، کارێکی ژەهراوی ئەمەریکا و ئێران گازبارانی هەڵەبجە، و: محەمەد حەمە ساڵح تۆفیق، چاپخانەی سەردەم، چاپی دووەم، سلێمانی، (٢٠٢١).
- یوسف دزەیی، ئەنفال کارەسات ئەنجام و ڕەهەندەکانی لێکۆڵینەوەیەکە لە پارێزگای هەولێردا، چاپی یەکەم، هەولێر،(٢٠٠١).
- یوونس ڕۆژبەیانی، سەرەتاکانی شەڕی پارتیزانی لە کوردستان، چاپی دووەم، چاپخانەی ڕۆشەنبیری، هەولێر، (٢٠٠٠).
- یەکێتی نیشتیمانی کوردستان، چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان کۆمەڵێک گوتارو چاوپێکەوتن، چاپی دووەم، مەکتەبی ڕێکخستن، سلێمانی، (٢٠٠٥).

- **بە زمانی عەرەبی:**

- افرا بنغيو، كرد العراق بناء دولة داخل دولة، طبعة الاولى، مؤسسة اراس، أربيل، (٢٠١٤).
- جرجيس حسن، تركيا في الاستراتيجية الأمريكية بعد سقوط شا، ب.م، (١٩٩٠).
- جليلى جليل أخرون، الحركة الكردية فى العصر الحديث، مترجم: عبدى حاجى، طبعة الثانية، مطبعة خانى، دهوك،(٢٠١٢).
- جمال الغيطاني، الجيش العراقي حراس البوابة الشرقية من حرب تشرين الاول (اكتوبەر) الي حرب الشمال، طبعة الاولى، بيروت، (د.ت).
- جيرارد جالديار، المأساة الكوردية، ترجمة: عبدالسلام النقشبندي، طبعة الاولى، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، اربيل،(٢٠٠٧).
- جيف سيمونز، عراق- مستقبل السياسة الأمريكية في اعادة تشكيل الشرق الأوسط، ترجمة: سعيد العظم، طبعة الاولى، دار الساقي، بيروت، (٢٠٠٤).
- حامد محمود عيسى، القضية الكردية في تركيا، طبعة الاولى، مكتبة مدبولي، قاهيرة، (٢٠٠٢).
- المشكلة الكردية في الشرق الاوسط منذ بدايتها حتي سنة١٩٩١، طبعة الاولى، مكتبه مدبولي، القاهرة، ١٩٩٩.
- حازم صاغية، بعث العراق سلطة صدام قياما وحطاما، دار الساقي، بيروت، (٢٠٠٣).
- حبيب محمد كريم، تاريخ الحزب الديمقراطي الكردستاني- العراق في محطات ١٩٤٦-١٩٩٣، طبعة الاولى، مطبعه خبات،(١٩٩٨).
- خليل اسماعيل محمد، القضية الكوردية بين مطرقة دول الجوار وسندان الحكومات العراقية، طبعة الاولى، مؤسسة موكرياني، اربيل، (٢٠١٢).
- مؤشرات التعريب والتهجير في اقليم كردستان العراق، طبعة الاولى، مطبعة جامعة صلاح الدين، اربيل، (٢٠٠١).
- دونالد أوتشل، اجهزه الأمنية في عهدى البكر وصدام، ترجمة: مصطفى نعمان احمد، طبعة الاولى، مكتبة مجلة، بغداد،(٢٠٢٢).

- زينب عبدالحسن الزهيري، عبدالرحمن عارف ودوره السياسي في العراق (١٩٦٦-١٩٦٨)، دار أسامة للنشر والتوزيع، الأردن- عمان، (٢٠١٢).
- سامي شورش، كردستان والأكراد_ الحركة القومية والزعامة السياسية ادريس بارزاني نموذجا، طبعة الاولى، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، أربيل، (٢٠٠١).
- شكيب عقراوي، سنوات المحنة في الكردستان اهم الحوادث السياسية والعسكرية في كردستان العراق من ١٩٥٨- ١٩٨٠، طبعة الاولى، مطبعة منارة، اربيل، (٢٠٠٧).
- شيرزاد زكريا محمد، الحركة القومية الكردية في كردستان العراق١٩٦١-١٩٦٨، طبعة الاولى، دار السپيرز للطباعة والنشر، دهوك، (٢٠٠٦).
- صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق١٩٤٦-٢٠٠١، طبعة الاولى، مؤسسة البلاغ، بيروت، (٢٠٠١).
- ظاهر علي احمد كۆيي، مسيرة الجيش العراقي منذ تأسيس و دور الضباط الكردية، طبعة الاولى، أربيل، (٢٠١٨).
- طارق عزيز، الصراع العراقي الايراني اسئلة ومناقشات، طبعة الاولى، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت، (١٩٨١).
- ليث عبدالحسن الزبيدي، ثورة ١٤ تموز ١٩٥٨ في العراق، ط٢، من منشورات مكتبة اليقظة العربية، بغداد، (١٩٨١).
- عبدالفتاح البوتاني، الحركة عن التحررية القومية الكوردية، طبعة الاولى، مطبعة وزارة تربية، أربيل، (٢٠٠١).
- العراق دراسة في التطورات السياسيه الداخلية ١٤ تموز١٩٥٨-٨شباط١٩٦٣، طبعة الاولى، دار الزمان، دمشق،(٢٠٠٨).
- عزيز حسن البارزاني، الحركة القومية الكوردية التحررية، طبعة الاولى، مطبعة وزارة التربية، اربيل، (٢٠٠٢).
- علوان حسون العبوسي، القدرات والادارات الاستراتيجية لسلاح الجو العراقي في الفتره١٩٣١-٢٠٠٣، طبعة الاولى، الاكاديميون للنشر والتوزيع، المملكة الاردنيه عمان،(٢٠١٤).

- علي خيون، ثورة ٨ شباط ١٩٦٣ في العراق (الصراعات والتحولات)، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، (١٩٨٩).
- علي سنجاري، الحركة التحرريه الكردية (مواقف وأراء)، طبعة الاولى، مطبعة خبات، دهوک، (١٩٩٧).
- القضية الكردية وحزب البعث الاشتراكي في العراق، طبعة الاولى، جلد الثاني، مطبعة خاني، دهوك، (٢٠٠٩).
- من ارشيف كوردستان، طبعة الاولى، مطبعة خاني، دهۆک، (٢٠١٣).
- حقيقة مسيرة ثورة ايلول١٩٦١، طبعة الاولى، مطبعة خاني، دهۆک، (٢٠١٣).
- عماد يوسف قدورة، التأثيرات الأقليمي والدولي في القضية الكردية في العراق(دراسة١٩٧٢-١٩٧٥)، طبعة الاولى، المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات، الدوحة، (٢٠١٦).
- فاتح رسول، صفحات من تاريخ كفاح الشعب الكوردي، ترجمة: كمال غمبار، جلد الاول، مطبعة كارو، السليمانية، (٢٠٠٥).
- صفحات من تاريخ كفاح الشعب الكوردي، ترجمة: كمال غمبار، جلد الثاني، مطبعة تيشك، السليمانية،(٢٠٠٦).
- فاضل رسول، العراق ايران اسباب وابعاد النزاع، د.م، (١٩٩٢).
- فرانسيس بويل، تدمير النظام العالمي، الامبريالية الامريكية في الشرق الأوسط قبل وبعد ١١ سبتمبر، ترجمة: سمير كريم، طبعة الاولى، المجلس الاعلى للثقافة، القاهرة، (٢٠٠٤).
- فلك الدين كاكەيى، القذافي القضية الكردية، طبعة الثالثة، مؤسسة اراس للطباعة ولنشر، اربيل، (٢٠٠٨).
- فيصل شرهان العرس، الحرب العراقية الايرانية يوميات ووقائع واحداث، طبعة الاولى، مطبعة الدار الجاحظ، بغداد،(١٩٨٠).
- كريس كوتشيرا، الكتاب الأسود لصدام حسين، ترجمة من الفرنسية: خسرو بوتاني، مؤسسة اراس، اربيل، (٢٠٠٧).

- كمال مجيد، النفط والاكراد ديراسة العلاقات العراقية- الايرانية- الكويتيه، دار الحكمة، بدون مكان،(١٩٩٧).
- مايكل ام غينتر، كورد العراق، ترجمة: عبد السلام النقشبندي، طبعة الاولى، مؤسسة اراس للطباعة ولنشر، اربيل،(٢٠١٢).
- فاتح محمد سليمان، عمليات الأنفال في ضوء مقاصد الشريعة والاتفاقيات والمواثيق الدولية، جمجمال، (٢٠١٠).
- مێڤان عارف عبدالرحمن، الحركة القومية الكردية التحررية في كردستان العراق(١٩٥٨-١٩٦٣)، طبعة الثالثة، دارسپيرز للطباعة للنشر، دهوك، (٢٠٠٥).
- ميهڤان محمد حسين، موقف بريطانيا من القضية الكردية في العراق ١٩٧٥- ١٩٨٠ دراسة تاريخية وثائقية، طبعة الاولى، مركز دراسات الكردية، زاخو،(٢٠١٨).
- نجم الدين فقي عبدالله، الجريمة المنسية حول الانفال وجرائم الابادة الجماعية في كردستان، طبعة الاولى، منشورات اكاديمية التوعية وتأهيل الكوادر، السليمانية، (٢٠٢١).
- نوزاد علي احمد، صحافة الحزب الديمقراطي الكردستاني، طبعة الاولى، مطبعة شڤان، السليمانية، (٢٠١٠).
- هاشم رمضان (ابوعنتر)، المحترقون الكورد، طبعة الاولى، مطبعة الحاج هاشم، اربيل، (٢٠٠٥).
- وفيق السامرائي، حطام البوابة الشرقية وحقائق عن الزمن السيئ في العراق قراءة جديدة في حرب الخليج الاولي و الثانية، طبعة الاولى، دار القبس، الكويت، (١٩٩٧).

- **بەزمانی ئینگلیزی**

- Micheal J. Kelly: Ghosts of Halabja (Saddam Hussein and The Kudish Genocide) PSl publishers, London, (2008).

حەوتەم: وتار و لێکۆڵینەوەکان

أ-لێکۆڵینەوەکان:

- **-بە زمانی کوردی**

- ئاراس حەسۆ میرخان، مەسەلەی سەربازی و ستراتیژی شەڕ، گۆڤاری دەنگی پێشمەرگە، ژ (٢)، تشرینی دووەم (١٩٩٧).
- ئەحمەد حەمەدئەمین، بزوتنەوەی سۆسیالیستی کوردستان ١٩٧٦-١٩٨٢، گۆڤاری کەلتور، ژ (٩)، (٢٠١٣).
- _ سیاسەتی سووریا بەرامبەر بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە باشووری کوردستاندا ١٩٧٦-١٩٨٨، گۆڤاری دیوان، ژ (١٧)، تشرینی یەکەمی (٢٠٢٢).
- بورهان حاتەم عوسمان، پرۆسەی ڕاگواستن و وێرانکردنی گوندەکانی شارۆچکەی کۆیە لە ساڵی ١٩٨٧ دا لێکۆڵینەوەیکی بەڵگەنامەییە، گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی، ژ (٤٨)، (٢٠٢١).
- چیا، ڕاگواستنی ناوچە سنوورییەکانی کوردستان، گۆڤاری سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیژی، ژ (٢)، ساڵی (٢)،(١٩٩٣).
- شێرزاد فاتیح محەمەد، چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی پاسۆک، گۆڤاری قەقنەس، ژ(١)، (٢٠١٤).
- عەدنان، باری پەروەردە و فێرکردن لە پەراوێزی شەڕی نێوان عێراق و ئێران، گۆڤاری خەباتی مامۆستا شاخ، ژ (٢) خولی یەکەم، (١٩٨٢).
- عومەری سەیدعەلی، هەندێ لایەن و ڕەوتی مێژوویی و سەرەتای دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان، گۆڤاری ڕێبازی نوێ، ژ (١٩)، (٢٠٠٠).
- فاروق محەمەد محەمەدئەمین، پەیوەندییەکانی جولانەوەی ڕزگاریخوازی باشوری کوردستان و جیهانی عەرەبی سوریاو لیبیا جولانەوەی ڕزگاریخوازی فەڵەستین بەنمونە، گۆڤاری زانکۆی گەرمیان، ژ(١-٦)، (٢٠١٩).
- فەرەیدون عەبدولقادر، کوردو سیاسەتی ئەمەریکا لەکەنداودا، گۆڤاری ڕێبازی نوێ،

ژ(٦)، (١٩٩٥).

- کاروان جەوهەر محمد و بارزان محمد علی، دیاردەی بارمتە گرتن لە لایەن پارتە سیاسییەکانی باشووری کوردستان ١٩٨٠-١٩٨٨، (پ.د.ک) (ی.ن.ک) (پاسۆک) بە نموونە، گۆڤاری زانکۆ بۆزانستە مرۆڤایەتییەکان، بەرگی دووەم، ژ (٣)، هەولێر،(٢٠٢١).
- ماهی، لە تاکتیکەکانی بەعس بۆبە گژداچونەوەی شۆڕشی کوردستان، گۆڤاری کۆمەڵە، خولی سێیەم بەشی یەکەم، ژ(٤) نیسانی (١٩٨٥).
- دەربارەی جەنگی پارتیزانی لەنێو شارەکان، گۆڤاری کۆمەڵە، ژ (٢) خولی سێیەم، شوباتی (١٩٨٥).
- مولازمی یەکەم، دارەوان حەسەن، سروشتی ناوچە شاخاوییەکان کاریگەرییان لەسەر بزاوتی سەربازی، گۆڤاری دەنگی پێشمەرگە، ژ(٨) ٣٠ ئابی (١٩٩٨).
- نەجمەدین عەبدولا فەقێ، چەند سەرنجێک دەربارەی یاسای ژمارە ٩٠ کشتوکاڵ، گۆڤاری کۆمەڵە، ژ (٤)، نیسانی (١٩٨٢).
- هیوا تاڵەبانی، بەعس و میلیتا ڕێزەکانی عێراق، گۆڤاری سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیژی، ژ (٢) ساڵی چوارەم، تەمووزی (١٩٩٥).

- **-بە زمانی عەرەبی:**

- دلير اسماعيل حقي، العامل الكردي فى الحرب العراقية الايرانية، مجلة جامعة صلاح الدين، ع(٢)، (١٩٩٨).

- **وتاری ڕادیۆیی:**

- ئێستگەی دەنگی کوردستان -عێراق، سەرژمێرێک دەربارەی چالاکی پێشمەرگەکانمان لە کۆتایی گەلاوێژەوە تا کۆتایی تشرینی یەکەم، ١٩٨١، ١١/١٩/ (١٩٨١).
- _ لەپێناوی هاوکاری لەگەڵ گیراوە سیاسیەکانی کورد، لەبەندیخانەکانی تورکیا، ٦/١/ (١٩٨١).
- _ لێکۆڵینەوە، ڕژێمی بەعس دوژمنێکی سەر سەختی نەتەوەی کوردە، ١٠/٢/ (١٩٨٠).

- _ لێکۆڵینەوەی سیاسی: دیسان مەسەلەی کورد، دوابەهانەی سەدام، ١٢/٢٦/ (١٩٨٠).
- _ لێکۆڵینەوە، سەدام تکریتی عێراقی کاول کرد، ٩/٢٨/ (١٩٨٠).
- _ ڕژێمی بەعس دوژمنێکی سەرسەختی نەتەوەی کوردە، ١٠/٢/ (١٩٨٠).
- _ لێکۆڵینەوە، سەدام تکریتی عێراقی کاول کرد، ٩/٢٨/ (١٩٨٠).
- _ مژدەی خۆشی خەبات و سەرکەوتنی ئیرادەی گەل، ١١/٢٩/(١٩٨٠).
- _ وتار: لەپێناو پتەوکردنی بەرەی نیشتیمانی دیموکراتی لەعێراقدا، ٦/٢٦/ (١٩٨١).
- _ بەرانەتی نەجات بەخوێن سورە، ١١/٢٣/(١٩٨٠).
- _ ڕاپۆرت، خولاسەی چالاکی یەکانی لەشکری شۆڕش گێڕی کوردستان لەچوار مانگی دوایی ساڵی ١٩٨٠، ١٢/٢٨/(١٩٨٠).
- _ هێرشی تورکیا بۆ سەر خاکمان بەشێکە نەخشەیەکی بەربڵاوی ئیمپریالیزم ژ (٢)، حوزیران (١٩٨٣).
- _ ڕژێمی تاوانباری صەدام ڕۆژ لە دوا ڕۆژ تاوانی گەورەتر و زیاتر دەکا، ٧/١٥/ (١٩٨١).
- _ لێکۆڵینەوە: پیلانەکانی ڕژێمی دیکتاتۆری ڕیسوا بکەین، ٦/١٦/ (١٩٨٠).
- _ هاوکاری ڕژێمی تورکیا دژی گەلی کورد بە ئاستێکی تازە پێشگەیشتووە، ٨/١٢/ (١٩٨١).

****

هەشتەم: ڕۆژنامە و گۆڤارەکان

یەکەم: ڕۆژنامەکان

- **بەزمانی کوردی**

- ئاڵای ئازادی، ئۆرگانی ناوەندی حزبی سۆسیالیستی کوردستان- عێراق/ ئیتیجاهی دیموکراتی شۆڕشگێڕ، ژ (٢) ساڵی (١) ئایاری (١٩٨٦).
- برایەتی، ئۆرگانی پارتی دیموکراتی کوردستان – عێراق. ژ (١٦٥١)، ٥/٢٦/ (١٩٩٣)؛ ژ (١٦٥٢)، ٥/٢٣/ (١٩٩٣) ؛ ژ (١٦٥٣)، ٥/٢٤/ (١٩٩٣)؛ ژ (١٦٥٥)، ٥/٢٧/ (١٩٩٣) ؛ ژ(١٦٥٨)، ٥/٣٠/

(١٩٩٣) ؛ ژ(٢١٧٠)، ٣١/١/ (١٩٩٦) ؛ ژ (٢٣٣٧)، ٥/٢٦/(١٩٩٧)؛ ژ (٣٦٩٥)، ٢٦ی ئایاری (٢٠٠٢).

- خەبات ئۆرگانی ناوەندی پارتی دیموکراتی کوردستان- عێراق. ژ (٥٣٩)، ئاداری (١٩٨٠) ؛ ژ (٥٤٠)، گوڵان و حوزەیرانی (١٩٨٠)؛ ژ (٥٤٦)، شوباتی (١٩٨١) ؛ ژ (٥٤٧) ئەیلوولی (١٩٨١) ؛ ژ (٥٤٨)، ئاب (١٩٨٣)؛ ژ (٥٤٩)، کانوونی دووەمی (١٩٨٤) ؛ ژ (٥٥١) کۆتایی نیسانی (١٩٨٤) ؛ ژ(٥٥٢)، ١١/٢١/(١٩٨٤)؛ ژ (٥٥٣)، ١١/٢١/(١٩٨٤)؛ ژ (٥٥٤-٥٥٥)، کانوونی دووەم و شوباتی (١٩٨٥)؛ ژ (٥٥٦-٥٥٧) مارت و نیسانی (١٩٨٥)؛ ژ (٥٥٨-٥٥٩)، کانوونی دووەمی (١٩٨٦)؛ ژ(٥٦٢-٥٦٣)، نیسان و ئایاری (١٩٨٦)؛ ژ (٥٦٧-٥٦٨)، تشرینی دووەمی (١٩٨٦) ؛ ژ (٥٦٩)، کانوونی یەکەم (١٩٨٦) ؛ ژ (٥٧٠)، حوزەیرانی (١٩٨٧) ؛ ژ (٥٧٢-٥٧٣)، تشرینی دووەمی (١٩٨٧) ؛ ژ (٥٧٤) کانوونی یەکەمی (١٩٨٧)؛ ژ (٥٧٥)، کانونی دووەمی (١٩٨٨) ؛ ژ (٥٧٦)، شوبات (١٩٨٨)؛ ژ (٥٧٧-٥٧٨) ئادار و نیسانی (١٩٨٨) ؛ ژ (٥٧٩-٥٨٠)، ئایار و حوزەیرانی (١٩٨٨)؛ ژ (٥٨٣)، سەرەتای ئەیلوولی (١٩٨٨).
- ڕزگاری دەنگی یەکێتی شۆڕشگێڕانی کوردستان، ژ (٨) ئازاری (١٩٨٦).
- ڕێبازی نوێ ئۆرگانی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان، ژ (١)، کانونی دووەمی١٩٨٥ ؛ ژ (١٠) تشرینی یەکەمی (١٩٨٥)؛ ژ (٤)، نیسانی (١٩٨٦)؛ ژ (٤) نیسانی (١٩٨٧)؛ ژ (٥)، مایسی (١٩٨٧) ؛ ژ (٧)، تەمووز (١٩٨٥)؛ ژ (٨)، ئابی (١٩٨٧) ؛ ژ (١٢) کانونی یەکەمی (١٩٨٧) ؛ ژ (٢)، شوبات (١٩٨٨)؛ ژ (٦)، حوزەیرانی (١٩٨٨) ؛ ژ (١٠)، تشرینی یەکەمی (١٩٨٨) ؛ ژ (٦)، (١٩٩٥) ؛ ژ (١٩)، حوزەیرانی (٢٠٠٠).
- ڕێگای ئازادی: ئۆرگانی ناوەندی حزبی سۆسیالیستی کوردستان/ عێراق، ژ (٩) ساڵی دووەم، ئابی(١٩٨٢)؛ ژ (١٠) ساڵی دووەم، ئەیلوولی (١٩٨٢)؛ ژ (١١) ساڵی دووەم، تشرینی یەکەم و دووەمی (١٩٨٢) ؛ ژ (١) ساڵی سێیەم، کانوونی دووەمی (١٩٨٣)؛ ژ (٣)، ساڵی سێیەم، ئازاری (١٩٨٣)؛ ژ (٢)، ساڵی یەکەم، ئایاری (١٩٨٤)؛ ژ(٢١) شوباتی (١٩٨٤) ؛ ژ (٢٥)، ساڵی چوارەم، تەمووزی (١٩٨٤)؛ ژ(٢٦)، ئابی (١٩٨٤) ؛ ژ (٢٢)، ئاداری (١٩٨٤) ؛ ژ (٢٦)، ئابی (١٩٨٤)؛ ژ (٢٧)، تشرینی دووەمی (١٩٨٤) ؛ ژ (٢) ساڵی یەکەم، ئایاری (١٩٨٦)؛ ژ (٤٥)، شوبات و ئاداری (١٩٨٧)؛ ژ (٤٨)، ساڵی حەوتەم، ئابی (١٩٨٧) ؛ ژ (٥٠) تشرینی یەکەم، (١٩٨٧)؛ ژ (٥١-٥٢) شوباتی (١٩٨٨) ؛ ژ ((٤١-٥٢)، ساڵی هەشتەم،

شــوباتی (١٩٨٨) ؛ ژ (٥٥)، ســاڵی هەشــتەم ئــابی (١٩٨٨).

- کوردستان، ڕۆژنامەیەکی سیاسی ڕۆژانەیە لە (١٩٦١) دەرچووە، ژ (٥)، ١/٤/ (١٩٦١).
- ڕێــگای کوردســتان: ئــۆرگانی لیژنــەی هەرێمــی کوردســتان- حــزبی شــیوعی عێــراق، ژ(١٨)، ســاڵی (٣٨)، ناوەڕاســتی ئــابی(١٩٨٢).
- ســەربەخۆیی ئــۆرگانی ناوەنــدی پــارتی سۆسیالیســتی کــورد (پاســۆک)، ژ (١٩) کانــوونی یەکەمــی (١٩٨٩).
- هــاوکاری، بەغــدا، ژ (٥)، ٦ی شــوباتی (١٩٧٠)؛ ژ (٩)، ١٣ی مــارتی (١٩٧٠)؛ ژ (٥٦)، ٦ی شــوباتی (١٩٧١)؛ ژ (٢٠٩)، (١٥ی ئــاداری (١٩٧٤) ؛ (٢٧٩)، ٨/١٥/ (١٩٧٥) ؛ ژ (٢٨٣)، ٩/١٢/ (١٩٧٥) ؛ (٢٩٩)، ١/٩/(١٩٧٦)؛ ژ (٥٤٤)، ٢٩ی ئەیلــوول (١٩٨٠)؛ ژ (٥٤٦)، ٦ی تشرینــی یەکەمــی (١٩٨٠)؛ ژ (٥٤٨)، ١٣ی تشرینــی یەکــەم (١٩٨٠)؛ ژ (٦٧٢)، ١/٢٧/ (١٩٨٢) ؛ ژ (٨٧٤)، ١/١٥/ (١٩٨٧).

- **بە زمانی عەرەبی:**

- الشرارة الجريدة المركزية للاتحاد الوطني الكردستاني، ع (٣)، السنة ١٢ مايس (١٩٨٨).
- العـراق، بغـداد، ع(٣٣٣٩)، كانـون الثـاني، (١٩٨٧) ؛ ع (٣٣٥٤)، ١شـباط (١٩٨٧) ؛ ع (٣٣٥٧)، ٤ شــباط (١٩٨٧)؛ ع (٣٣٥٩)، شــباط (١٩٨٧)؛ ع (٣٤٣٤) ٦ ايــار (١٩٨٧)؛ ع (٣٥١١)، اب (١٩٨٧)؛ ع (٣٥١٨)، اب (١٩٨٧).
- الوقائـع العراقيـة، ع (٢٤٥٧)، ٤/١٢/ (١٩٧٥)؛ ع (٢٨٥١)، في ٢٨ ايلـول/،(١٩٨١) ؛ ع(٢٥٠٣)، ١/١٢/(١٩٧٥)؛ ع (٢٤٧٥)، ٦/٩/ (١٩٧٥).
- خبـات النضـال، الجريـدة المركزيـة الحـزب الديمقراطـي الكردسـتاني، ع (٥٢٨)، ٢٠ ايلـول (١٩٧٦) ؛ ع (٥٣١)، ١٢/٢٠/(١٩٧٦) ؛ ع (٥٣٥) اواسـط ايـار (١٩٧٧)، (٥٤٣)، تشريـن االثـاني (١٩٨٠) ؛ ع (٥٥٠) شباط (١٩٨٤) ؛ ع (٥٦٠-٥٦١)، شباط اذار (١٩٨٦)؛ ع (٥٦٤-٥٦٥) لشهرة حزيـران و تمـوز (١٩٨٦) ؛ ع (٥٧١) تمـوز (١٩٨٧) ؛ ع (٥٨٢)، اواسـط اب (١٩٨٨).
- كفاح الجبهة جريدة الجبهة الوطنية الديمقراطية العراقية، ع (٩)، تشرين الاول (١٩٨٦).
- الهدف ع (٥١٤)، ٢٢ تشرين الثاني (١٩٨٠).

- **بە زمانی فارسی**

- ازادگان، شماره (١٥٣٩)، ٦ خرداد (١٣٦٤).
- ایندگان، شماره (٣٣١١)، ١/١٧/ (١٣٥٧).
- اطلاعات، شماره (١٦٣١٥)، ٢٩ اذر (١٣٥٩)؛ شماره (١٧٨٩٤)، ٨خرداد (١٣٦٥)؛ شماره (١٧٧٨٥)، دی ماه (١٣٦٤)؛ شماره (١٧٩٦٣)، شنبه اول شهر بورماه (١٣٦٥)؛ شماره (١٦٣٩٧)، (١٣٦٠)؛ شماره (١٦٣٦١)، (١٣٥٩)؛ شماره (١٦٣٩١)، ١٩ فروردین ماه (١٣٦٠)؛ شماره (١٧٦٥٥)، (١٣٦٤).
- رسالت، شماره (١٠٢)، ٢٨ اردیهشت (١٣٦٥)؛ شماره (١٠٩)، ٥ خرداد (١٣٦٥).

دووەم: گۆڤارەکان

- ئاڵای سوری کوردایەتی، ئۆرگانی ناوەندی هێزی پێشمەرگەی پاسۆک، ژ (١)، شوباتی ١٩٨١ ؛ ژ (٣)، نیسانی (١٩٨١) ؛ ژ (٤) مایسی (١٩٨١).
- ئەزمەڕ، ئۆرگانی لقی چواری پارتی دیموکراتی کورستان، ژ (٥)، نیسانی (١٩٨٦).
- بزووتنەوە، ئۆرگانی حزبی سۆسیالیست کوردستان، ژ (٣)، (١٩٨١).
- دەنگی پێشمەرگە، ئۆرگانی هێزی پێشمەرگەی حزبی سۆسیالیستی کوردستان- عێراق، ژ (٥)، ئاداری ١٩٨٠ ؛ ژ (٢٠)، ساڵی (٨) ئابی (١٩٨٦).
- دەنگی پێشمەرگە، گۆڤارێکی مانگانەی ڕۆشەنبیریی گشتییە فەرمانەدەی لەشکری کوردستان مەکتەبی ڕێکخستنی پێشمەرگە دەری دەکات، ژ (١) ئەیلوولی (١٩٩٧) ؛ ژ (٢)، تشرینی دووەم (١٩٩٧)؛ ژ (٤)، (١٩٩٨)؛ ژ (٨) ٣٠ ئابی (١٩٩٨).
- خەباتی مامۆستا، گۆڤاری یەکێتی مامۆستایانی کوردستان، ژ(٢) خولی یەکەم، (١٩٨٢)؛ ژ (٧)، کانوونی یەکەمی (١٩٨٦).
- سەفین، ئۆرگانی لقی دووی پارتی دیموکراتی کوردستان، ژ (٣٣)، شوباتی (١٩٨٦)؛ ژ (٣٥)، نیسانی (١٩٨٦) ؛ ژ (٤٠)، ئەیلوولی (١٩٨٦)؛ ژ (٤١-٤٢)، تشرینی یەکەم و دووەم (١٩٨٦).
- کۆمەڵە، گۆڤاری کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان، ژ (١)، خولی سێیەم، کانوونی دووەمی

(١٩٨٥)؛ ژ (٨)، ئەیلوولی(١٩٨٥).

- گوڵان، هەفتە نامەیەکی سیاسی گشتییە، دەزگای ڕۆشەنبیری و ڕاگەیاندنی گوڵان دەری دەکات، ژ (٧٥)، ٦/١/ (١٩٩٦)؛ ژ (٢٢٧)، ٥/٢٩/ (١٩٩٩) ؛ ژ (٥٣٨)، (٢٠٠٥).

****

نۆیەم: بڵاوکراوەکان:

- **بە زمانی کوردی:**

- دەنگوباسی کوردستان، بەشی ڕاگەیاندنی مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان-عێراق دەری دەکات، ژ (١٨)، ٢٨ ئایاری (١٩٨١)؛ ژ (٦٨)،٣/٢٨/ (١٩٨٢) ؛ ژ(٧١) ٢ نیسان (١٩٨٢) ؛ ژ (٨٨)، ٧/٥/ (١٩٨٢) ؛ ژ (٩٥)،تشرینی یەکەمی(١٩٨٢) ؛ ژ(٩٩)، ٥ کانوونی دووەمی (١٩٨٣)؛ ژ(١١٢)، کۆتایی شوباتی (١٩٨٤)؛ ژ (١٠٦)، ٣١ی تەمووزی (١٩٨٣).

- **بە زمانی عەرەبی:**

- اخبار كردستان، ع (١)، ٣/٨/ (١٩٨٠)؛ ع (٢)، ٣/١٥/ (١٩٨٠)؛ ع (٦)، اب (١٩٨٠)؛ ع (٧)، ايلولی (١٩٨٠)؛ ع (٨)، تشرين الاول (١٩٨٠)؛ ع (٩)، كانون الاول(١٩٨٠)؛ ع (١١)، ٢/٦/ (١٩٨١)؛ ع (١٢)، ٢/٢/(١٩٨١)؛ ع (١٣)، ١٨/ ئادار/ (١٩٨١)؛ ع (١٤)، ١٢ نيسان (١٩٨١)؛ ع (١٣)، ١٨ ئادار (١٩٨١)؛ ع (١٥)، ٢٣ نيسانی (١٩٨١) ؛ ع (١٦)، ٢ ايار (١٩٨١) ؛ ع(٢٢)، ٨/٨/ (١٩٨١) ؛ ع (٢٤) ٨/٢٧/ (١٩٨١) ؛ ع (٣٠)، ٩/٢١/ (١٩٨١) ؛ ع (٣٥)، ١٠/٢٦/ (١٩٨١) ؛ ع (٤٥)، ١٢/٢٨/ (١٩٨١) ؛ ع (٥٠)، ١/٢٤/ (١٩٨٢) ؛ ع (٥٧)، ٢/٢٨/ (١٩٨٢) ؛ ع (٦٢)، ٣/١٤/ (١٩٨٢) ؛ ع (٧٢)، ٦ نيسان (١٩٨٢)؛ ع (٧٩)، ٥/ ايار(١٩٨٢)؛ ع (١١١)، كانون الثاني، (١٩٨٤)؛ ع (١١٣)، اذار (١٩٨٤)؛ ع (١٣٩)، كانون الثاني (١٩٨٦) ؛ ع (١٤٥)، حزيران (١٩٨٦) ؛ ع (١٤٦)، تموز (١٩٨٦)؛ ع (١٥١)، كانون الاول (١٩٨٦) ؛ ع (١٥٢) كانون الثاني (١٩٨٧) ؛ ع (١٥٣)، شباط (١٩٨٧) ؛ ع (١٥٤) اذار (١٩٨٧) ؛ ع (١٥٨)، حزيران (١٩٨٧) ؛ ع (١٥٩)، تموز(١٩٨٧)؛ ع ١٦٣) ايلول (١٩٨٧) ؛ ع (١٦٦) ١٥ كانوون الاول(١٩٨٧)؛ ع (١٧٢) شباط (١٩٨٨)؛ ع (١٨٢)، ١١-١٢ تموز (١٩٨٨)؛ ع (١٨٣)، ٨/١٥/ (١٩٨٨) ؛ ع (١٨٥)، ١٥ ايلول (١٩٨٨).

- صدى خبات، نشرة دورية تصدرها الحزب الديمقراطي الكردستاني – لجنة العلاقات الخارجي فرع السادس أوروبا، ع (٣)، أيلول (١٩٧٧).

****

دەیەم:ئینسکلۆپیدیا

- ئینسکلۆپیدیای (ی.ن.ک)، بەرگی دووەم، چاپی چوارەم،(٢٠٢١).
- حەسەن بارام، مەوسوعەی پارتی سیاسییەکانی کوردستان و عێراق ١٩٠٨-٢٠٠٥، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕەهەند، سلێمانی، (٢٠١٢).
- دەرسیم پێشەوا دیبەگەیی، ئینسکلۆپیدیای تۆمەتبارانی شاڵاوی ئەنفال لەباشووری کوردستان ١٩٨٧-١٩٨٨، چاپی دووەم، هەولێر، (٢٠١٣).

پاشکۆکان

پاشکۆی ژمارە ١.

بلاغ العسكري الرقم (١)، اواسط تموز ١٩٧٦

(أ)

بلاغ رقم (١)

اولا – في منطقتي العمادية وزاخو جرت عدة مصادمات بين الجيش العراقي وفصائل البيشمركة قتل على اثرها ثلاثون من القوات الحكومية وقد استعملت الحكومة قوتها الجوية بعد هذه المصادمات في قصف منطقة (نيروه ريكان) المتاخمة للحدود التركية وكان ذلك في اوائل شهر ايار المنصرم.

ثانيا– في ٢٦ ايار جرت مصادمة بين فصيل من البيشمركة والقوات الحكومية في زينو قرب حاجي عمران قتل فيها (٨) من قوات العدو وجرح اثنا عشر اخرين منهم. وقد استشهد في هذا المعركة امر البتاليون السابق البطل (سيد عبدالله نبي).

ثالثا– في منطقة سيدكان شمالي رواندوز جرت مصادمة بين مفرزة من البيشمركة وقوات الحكومة قتل فيها اثنان من القوات الحكومية. جرت المصادمة هذه اثر محاولة السلطات الفاشية نقل الاهالي الى الجنوب.

رابعا– في منطقة چومان جرت معركة بين فصيل من البيشمركة والقوات الحكومية قتل فيها شرطي وأحد الجواسيس. وجرت هذه المعركة ايضا اثر محاولة تهجير اخرى.

خامسا– في منطقة رانية حدثت اربعة مصادمات بين فصائل بيشمركتنا البطلة وقوات الحكومة الفاشية قتل خلالها حوالي خمسون من جنودها.

سادسا– استخدمت الطائرات في قصف منطقة سورداش شمال غرب

(ب)

خامسا- في منطقة رانية حدثت اربعة مصادمات بين فصائل بيشمركتنا البطلة وقوات الحكومة الفاشية قتل خلالها حوالي خمسون من جنودها.

سادسا- استخدمت الطائرات في قصف منطقة سورداش شمال غرب السليمانية ومنطقة بمو شمال خانقين وقرية (ورته) في رواندوز.

بلاغ رقم (٢)

اولا- في يوم ٢٦-٦-١٩٧٦ جرت مصادمة بين فصائل البيشمركة وقوات النظام الفاشي الحاكم في العراق، في منطقة زاخو، قتل على اثرها (٩) وجرح (١١) من افراد قوات العدو. وقد تم اسر جميع الجرحى وكان سبعة منهم في حالة خطرة. وبعد تداويهم واجراء التحقيق الاصولي معهم تم اطلاق سراحهم، وقد تعهدوا بأن لا يشتركوا في اعمال معادية للثورة الكردية. وقد غنمت قوات البيشمركة (١٩) بندقية ومدفعين هاون عقدة (٢). كما وقعت بأيدي البيشمركة عدد من الهويات والوثائق.

ثانيا- وفي ٢٩-٦ قامت بعض فصائل البيشمركة بنصب كمين لقوات العدو في منطقة العمادية، تكبد العدو فيه (١٤) قتيلا وعددا اكبر من الجرحى. وقد تركت جثث القتلى في ساحة المعركة..

والجدير بالذكر ان احدى عشر مصادمة قد جرت مع القوات الحكومية في محافظة دهوك خلال شهري مارس وحزيران كانت مجموع خسائر العدو فيها اكثر من خمسين قتيلا وعددا اكبر من الجرحى.

(ت)

ثالثـــا- في اوائل شهر تموز قامت فصائل البيشمركة في منطقة خانقين بهجوم مباغت على دور التعريب في ضواحي خانقين، تكبد العدو خلالها عددا من القتلى والجرحى. وكان الغرض من هذه الغارة هو افهام الذين خدعوا بأكاذيب السلطة البعثية، بأن هذه السلطة لاتستطيع حمايتهم بعد ان استخدمتهم.

رابعـــا- في منتصف شهر حزيران جرى انفجار كبير في مخازن الاسلحة والتعاد بكركوك، تسبب في مقتل (٩٠) شخصاً وخسائر مادية باهظة. تتهم السلطات البعثية الاكراد بالقيام بهذا التفجير.

والجدير بالذكر انه خلال الفترة نفسها حدث انفجار آخر في معامل الفولفو ببغداد وتعتقد المصادر المطلعة في العاصمة العراقية ان عناصر بعثية معادية لحكم الزمرة التكريتية هي المسؤولة عن انفجار معامل الفولفو.

هذا والنصر لثورة شعبنا الظافرة والموت للزمرة التكريتية الفاشية وسياستها العنصرية.

الحزب الديمقراطي الكردستاني

-فرع اوروبا-

أواسط تموز ١٩٧٦

سەرچاوە: ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسی پ.د.ک

پاشکۆی ژمارە ٢.

الاتحاد الوطني الكردستاني المكتب السياسي، بيان لتتوحيد جهود جميع القوي الثورية العراقية المناهضة للفاشية من اجل دحر الهجوم العسكري العراقي- الايراني المشترك على قوات حرب النصار الوطنية فى كردستان، ١٩٧٨/٥/١٦. (أ)

بيــان

لتتوحد جهود جميع القوى الثورية العراقية المناهضة للفاشية من اجل دحر الهجوم العسكري العراقي ــ الايراني المشترك على قوات حرب الانصار الوطنية في كردستان ، والعمل في سبيل توسيع اطار الثورة الديمقراطية وتجذير التحالف الوطني من اجل اسقاط النظام الفاشي في العراق .

مرة اخرى اثبت النظام الفاشي العراقي علنا ارتباطه المصيري بالامبريالية الامريكية ورجعية المنطقة وجر العراق من جديد الى « السنتو » بصورة عملية واتخاذ الخطوات السريعة لاقامة حلف رجعي آخر خططت له الامبريالية الامريكية .. في الخليج العربي ، وارتمائه المخزي في احضان النظام الشاهنشاي البالي للحفاظ على كرسي حكمه المتزعزع المهزوز الساقط حتما من ضربات شعبنا الجبارة .

ففي يوم ٥ ايار الجاري كانت مجموعة من قوات الانصار الوطنية التابعة للاتحاد الوطني الكردستاني تقطع جبال حاجي عمران وكيله سبى الواقعة على الحدود الايرانية من داخل كردستان العراق .. اصطدمت بكمائن قوات الفاشية العراقية الممتدة على طول عشرات الكيلو مترات تساندها الطائرات العامودية والهليوكوبترات وعندما توزعت المجموعة البطلة واتخذت مواقعها فاذا بالطائرات العامودية والهليوكوبترات والمدفعية الايرانية تقصف المجموعة ضمن مخطط عسكري عراقي ايراني مشترك لمحاصرة القوة وتطويقها بهدف ابادتها .

لقد استمرت المعارك سبعة ايام وكان اليوم الحاسم في منطقة وادي « سه رانيه » حيث عشر هو اليوم الحادي سجلت المجموعة البطلة اروع انتصار تفتخر به الشعوب المناضلة من اجل الحرية واسترجاع الحقوق المغتصبة .

فرغم تفوق قوات الفاشية العراقية عددا والاسلحة الثقيلة الفتاكة التي استخدمتها وسلاحها الجوي ومساندة قوات الرجعية الايرانية لها وقلة عدد المجموعة وسلاحها المتواضع وقلة العتاد وتساقط الثلوج والجوع .. الا انها لقنت الفاشية درسا لاتنساه ، واثبتت ان الروح النضالية والارادة الحديدية لقوات الانصار فوق حسابات صدام ــ الشاه ، فقد وقع من القوات المعتدية اكثر من مئة وثلاثين قتيلا وعددا اكبر بكثير من الجرحى ، وحصلت الانصار على ١١٣ قطعة كلاشنكوف وكانت خسائرنا استشهاد ٦ مناضلين وجرح عشرين من بينهم احد الرفاق من اعضاء المكتب السياسي للاتحاد الوطني الكردستاني ومقاتل من جيش التحرير الشعبي العراقي ونصير من الحزب الديمقراطي الكردستاني « اللجنة التحضيرية » .

ياجماهير الشعب الكردي في العراق :

ان الامبريالية العالمية التي ضربت مصالها في منطقة الشرق الاوسط لفترة وخاصة في العراق بعد نجاح ثورة ١٤ تموز وخروجه من حلف بغداد .. بدات تعمل لاعادة نفوذها على المنطقة وفرض هيمنتها عليها ، وكان من ضمن خططها انقلاب ١٧ تموز ثم اتفاقية الجزائر التي فتحت للنظام الايراني صنيعة الامبريالية الامريكية المجال لتحقيق اطماعه وفرض سيطرته على المنطقة ليقوم مع النظام العنصري الصهيوني الاسرائيلي بحماية مصالح الامبريالية الامريكية في منطقة الخليج العربي والشرق الاوسط . ان النظام العراقي الفاشي قد تنازل للنظام الايراني عن نصف حقوقه في شط العرب ومئات الكيلو مترات من الاراضي العراقية ، واعترف له بشرعية احتلاله سنة ١٩٧١ للجزر العربية الثلاثة في الخليج العربي طنب الكبرى وطنب الصغرى، وأم موسى كما اقر له باحتلاله جزرا اخرى على مدخل الخليج مثلما ايده في مؤامراته وتدخلاته العسكرية لانهاء ثورة ظفار ونضال الشعب العربي في عربستان .

واما طرح فكرة ميثاق أمن الخليج من صدام التكريتي وتأييد الشاه لها وبمباركة الامبريالية الامريكية فهي في حقيقتها اتفاق بين الاطراف الثلاثة للوقوف بوجه الحركات الثورية والسياسية التقدمية في المنطقة تحت اسم : « منع تسلل العناصر المخربة » وخاصة على الحدود المشتركة بين العراق وايران وهذا يعني التنسيق بين اجهزة مخابرات النظامين الدمويين والتعاون فيما بينهما لمراقبة الحدود وضرب الثوريين العراقيين والايرانيين عند الاقتراب منها .

ولما اندلعت الثورة الديمقراطية في جبال كردستان العراق بقيادة الاتحاد الوطني الكردستاني بدأ النظامان في تطبيق اتفاقياتهما الملحقة باتفاقية الجزائر ونسقا العمل لتخريب الثورة من الداخل بشتى الوسائل كما تبادلا في الوقت نفسه التمثيل العسكري في الخطوط الامامية لحدودهما .

واحيا النظام الايراني جماعة البارزاني باسم جديد وتحت ستار من شعارات تقدمية في محاولة يائسة لتضليل الجماهير وبدأ « السافاك » الايراني بادخال زمر المؤقتة الى داخل الحدود العراقية في محاولة لعرقلة الثورة وابعاد الجماهير عنها بشعارات كاذبة خداعة ، وارسل بعض هذه الزمر لتسلم نفسها للسلطة العراقية لتتحول الى ادلاء لقوات الفاشية المهاجمة على جبال كردستان العراق كما ارتكبت زمر البارزاني أخس الجرائم بحق مناضلي الاتحاد الوطني الكردستاني اثناء قيامهم بمهامهم الثورية على الحدود العراقية التركية .

(ب)

وحققت الثورة ـ رغم كل هذه المؤامرات ـ نجاحها وواصلت مسيرتها ونظفت معظم اجزاء كردستان العراق من زمر الخيانة والعمالة . وعندما فشل النظام العراقي ـ بكل اساليبه اللا انسانية من اعدام المواطنين الاكراد بالمئات وتهجير مئات الالاف من ابناء الشعب الكردي الى جنوب العراق وزج الالاف منهم في السجون والمعتقلات وحرق القرى ـ في حمل الجماهير على التخلي عن الثورة وتأييدها ، وفشل النظام الايراني البالي بكل مؤامراته في احتواء الثورة او عرقلة مسيرتها ، وحققت الثورة بملاحمها البطولية اروع الانتصارات .. عند ذلك خرج تعاونهما المشترك الى الدور العلني لضرب حركة الشعب الكردي التحررية في العراق التي تتحول حتما الى حركة عموم الشعب العراقي لاسقاط الفاشية واقامة حكم الائتلاف الوطني التقدمي الذي يوفر للعراق الديمقراطية ولكردستان الحكم الذاتي .

ياجماهير شعبنا العراقي المناضل ، ايتها القوى والاحزاب التقدمية العراقية :

ان فاشية بغداد قد جعلت وطننا العراق ساحة لضرب مناضلي شعبنا العراقي وحركته الوطنية عن طريق اجهزتها القمعية وقواتها الخاصة ، لا يمر يوم دون ان يصعد المناضلون المشانق ويزج بالعشرات من المواطنين في غياهب السجون ، واعلنت على الشعب الكردي حرب الابادة الوحشية ، وبدات تتجه بخطى عملية لربط العراق بالاحلاف العسكرية الامبريالية مثلما فرض على شعبنا العراقي في العهد المباد ميثاق سعد اباد وحلف بغداد .

اليوم تريد الامبريالية الامريكية فرض حلف عسكري آخر عن طريق نظام صدام ـ بكر الخائن باسم « ميثاق امن الخليج » .

والواجب الوطني يحتم علينا جميعا أن نرسخ وحدتنا الوطنية ونوحد صفوفنا ونصعد نضالنا لاسقاط السلطة الخائنة واخراج العراق من مناطق النفوذ التابعة للقوى الامبريالية الامريكية والرجعية الايرانية .

وان الثورة المندلعة الآن في كردستان العراق بقيادة الاتحاد الوطني الكردستاني في الوقت الذي حددت جذريا خطها السياسي الصائب باتجاه تأكيد عراقية الثورة والالتزام بقضية التحالف الوطني بين جميع القوى الوطنية التقدمية العربية والكردية بهدف اسقاط النظام القائم ، واقامة حكم الائتلاف الوطني الديمقراطي في البلاد .. فانها تتوجه بالنداء لجميع الوطنيين العراقيين في سبيل الاسهام والمساندة للكفاح الشعبي المسلح القائم الان على جزء غال من الوطن والعمل من اجل تأكيد الوحدة الوطنية لشعبنا العراقي عربا واكرادا وبغية كشف طبيعة النظام الفاشي المعادية وشد اواصر العلاقات التضامنية بين القوى التقدمية العراقية والعربية والعالمية في سبيل دحر القوى الامبريالية والصهيونية والرجعية والفاشية .

ايتها القوى التقدمية العربية الشقيقة :

ان الاتحاد الوطني الكردستاني انطلاقا من عدائه المطلق للامبريالية العالمية والرجعيات المحلية عدوة الشعوب والتي ما انفكت تدبر المؤامرات ضد حركة التحرر الوطني العربية والثورة الفلسطينية بوجه خاص بهدف تصفيتها واخضاع المنطقة العربية لمناطق النفوذ الامبريالي الامريكي ، وايمانا بوحدة النضال الكفاحي المشترك بين العرب والاكراد .. يتوجه بالمناشدة لجميع القوى العربية التقدمية نظما واحزابا في سبيل دعم نضالنا العادل والهادف للاطاحة بالفاشية الحاكمة في بغداد التي كرست امكانيات العراق الاقتصادية والعسكرية باتجاه لايخدم قضية المواجهة العربية التحررية ضد المؤامرات الامبريالية الجارية في المنطقة العربية .

ياجماهير كردستان المناضلة ايتها الاحزاب والقوى التقدمية الكردية :

ان اعداء الشعب الكردي التاريخيين : الامبريالية والرجعية قد تكالبت اليوم مع الفاشية لاخماد لهيب الثورة المندلعة في كردستان العراق . والاتحاد الوطني الكردستاني يناشدكم انطلاقا من مبادىء التساند المتبادل بين جميع التقدميين الاكراد المناهضين للامبريالية والرجعية والفاشية .. اسناد حرب الانصار الوطنية واحباط محاولات السلطة العراقية والرجعية الايرانية الرامية الى ابادة الشعب الكردي في العراق .

ـ النصر للثورة الديمقراطية المندلعة في كردستان العراق .

ـ المجد والخلود لشهداء الثورة .

ـ الخزي والعار والسقوط للفاشية العراقية والرجعية الايرانية .

١٦ / ٥ / ١٩٧٨

الاتحاد الوطني الكردستاني

« المكتب السياسي »

سەرچاوە: بنکەی ژین

پاشكۆی ژمارە ٣.

ح.د.ك، ق.م، كردستان الساحة الحقيقة للضال، ياجماهيرنا ناضلي واقع النكسة، ١٩٧٥/١٢/١٠.

(أ)

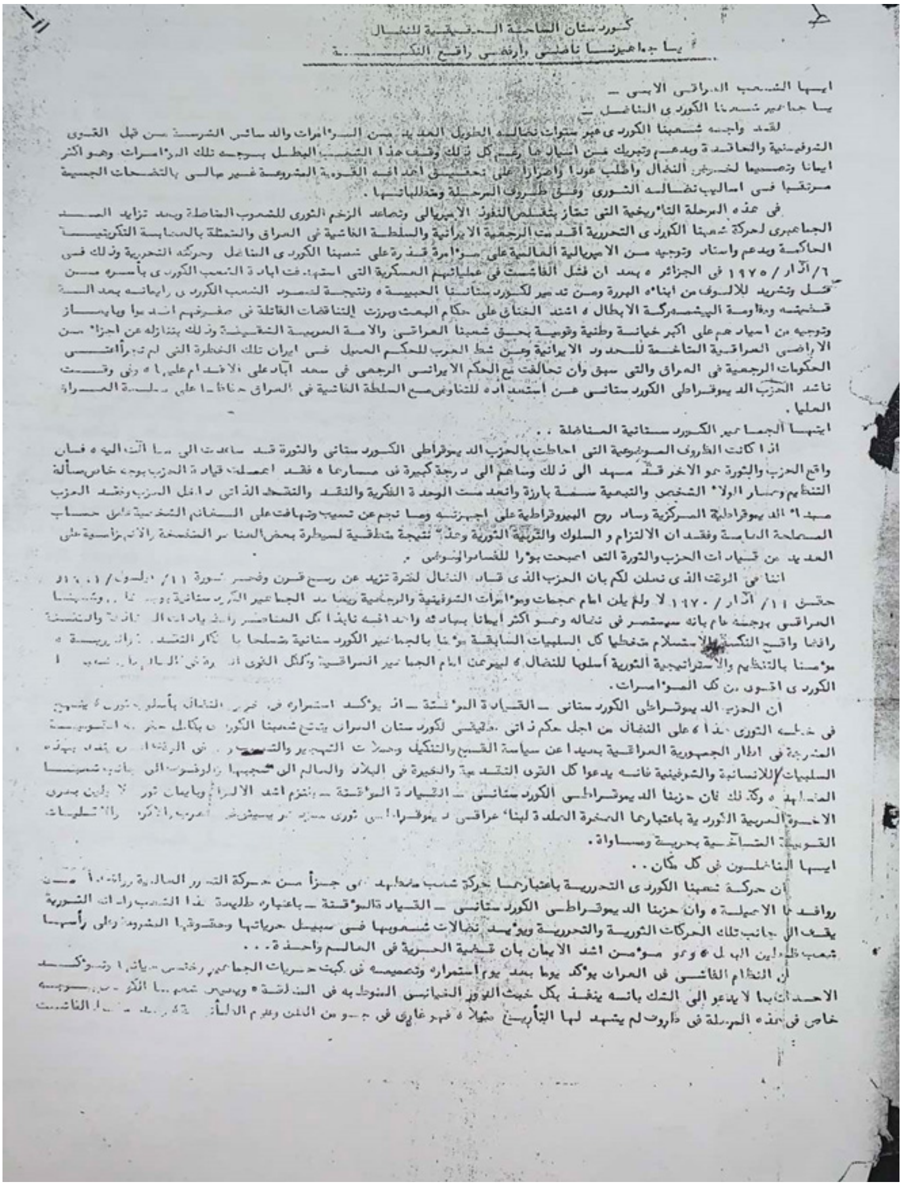

كوردستان الساحة الحقيقية للنضال
يا جماهيرنا ناضلي وارفضي واقع النكسة

ايها الشعب العراقي الابي —
يا جماهير شعبنا الكوردي المناضل —

لقد واجه شعبنا الكوردي عبر سنوات نضاله الطويل العديد من المؤامرات والدسائس الشرسة من قبل القوى الشوفينية والحاقدة وبدعم وتبريك من اسيادها رغم كل ذلك وقف هذا الشعب البطل بوجه تلك المؤامرات وهو اكثر ايمانا وتصميما لخوض النضال واصلب عودا واصرارا على تحقيق اهدافه القومية المشروعة غير مبالي بالتضحيات الجسيمة مرتقيا في اساليب نضاله الثوري وفق ظروف المرحلة ومتطلباتها .

في هذه المرحلة التاريخية التي تمتاز بتقلص النفوذ الامبريالي وتصاعد الزخم الثوري للشعوب المناضلة وبعد تزايد المد الجماهيري لحركة شعبنا الكوردي التحررية أقدمت الرجعية الايرانية والسلطة الفاشية في العراق والمتمثلة بالعصابة التكريتية الحاكمة وبدعم واسناد وتوجيه من الامبريالية العالمية على مؤامرة قذرة على شعبنا الكوردي المناضل وحركته التحررية وذلك في ٦/آذار/١٩٧٥ في الجزائر ، بعد ان فشل الفاشست في عملياتهم العسكرية التي استهدفت ابادة الشعب الكوردي بأسره من قتل وتشريد للالوف من ابناءه البررة ومن تدمير لكوردستاننا الحبيبة ، ونتيجة لصمود الشعب الكوردي وايمانه بعدالة قضيته ومقاومة البيشمەرگة الابطال ، اشتد الخناق على حكام البعث وبرزت التناقضات القاتلة في صفوفهم اشد ما [illegible] وتوجيه من اسيادهم على اكبر خيانة وطنية وقومية بحق شعبنا العراقي والامة العربية الشقيقة وذلك بتنازله عن اجزاء من الاراضي العراقية المتاخمة للحدود الايرانية ومن شط العرب للحكم العميل في ايران تلك الخطوة التي لم تجرأ على الحكومات الرجعية في العراق والتي سبق وان تحالفت مع الحكم الايراني الرجعي في سعد اباد على الاقدام عليها ، وفي وقت ناشد الحزب الديموقراطي الكوردستاني عن استعداده للتفاوض مع السلطة الفاشية في العراق حفاظا على مصلحة العراق العليا .

ايتها الجماهير الكوردستانية المناضلة . .

اذا كانت الظروف الموضوعية التي احاطت بالحزب الديموقراطي الكوردستاني والثورة قد ساعدت الى ما آلت اليه ، فان واقع الحزب والثورة هو الاخر قد مهد الى ذلك وساهم الى درجة كبيرة في مسارها ، فقد اهملت قيادة الحزب بوجه خاص مسألة التنظيم وصار الولاء الشخصي والتبعية سمة بارزة وانعدمت الوحدة الفكرية والنقد والنقد الذاتي داخل الحزب وفقد الحزب مبدأ الديموقراطية المركزية وساد روح البيروقراطية على اجهزته وما نجم عن تسيب وتهافت على المغانم الشخصية على حساب المصلحة العامة وفقدان الالتزام والسلوك والتربية الثورية وهذا نتيجة منطقية لسيطرة بعض العناصر المتفسخة والانتهازية على العديد من قيادات الحزب والثورة التي اصبحت بؤرا للفساد [illegible] .

اننا في الوقت الذي نعلن لكم بان الحزب الذي قاد النضال لفترة تزيد عن ربع قرن وفجر ثورة ١١/ايلول/١٩٦١ [illegible] حقق ١١/آذار/١٩٧٠ لا ولم يلن امام هجمات ومؤامرات الشوفينية والرجعية ويعاهد الجماهير الكوردستانية [illegible] العراقي بوجه عام بانه سيستمر في نضاله وهو اكثر ايمانا بمبادئه واهدافه نابذا كل العناصر [illegible] رافضا واقع النكسة والاستسلام متخطيا كل السلبيات السابقة مؤمنا بالجماهير الكوردستانية متسلحا [illegible] مؤمنا بالتنظيم والاستراتيجية الثورية اسلوبا للنضال ، ليبرهن امام الجماهير العراقية وكل القوى [illegible] الكوردي اقوى من كل المؤامرات .

ان الحزب الديموقراطي الكوردستاني — القيادة المؤقتة — اذ يؤكد استمراره في خوض النضال بأسلوب ثوري [illegible] في خطه الثوري مبدأ ، على النضال من اجل حكم ذاتي حقيقي لكوردستان العراق يتمتع شعبنا الكوردي بكامل [illegible] المندرجة في اطار الجمهورية العراقية بعيدا عن سياسة القمع والتنكيل وحملات التهجير والتبعير [illegible] السلبيات اللاانسانية والشوفينية فانه يدعوا كل القوى التقدمية والخيرة في البلاد والعالم الى شجبها [illegible] المناضل ، وكذلك فان حزبنا الديموقراطي الكوردستاني — القيادة المؤقتة — يلتزم اشد الالتزام [illegible] الاخوة العربية الكوردية باعتبارها الصخرة الصلدة لبناء عراقي ديموقراطي ثوري [illegible] القومية المتآخية بحرية ومساواة .

ايها المناضلون في كل مكان . .

ان حركة شعبنا الكوردي التحررية باعتبارها حركة شعب مضطهد هي جزءا من حركة التحرر العالمية [illegible] روافد ها الاصيلة ، وان حزبنا الديموقراطي الكوردستاني — القيادة المؤقتة — باعتباره طليعة هذا الشعب [illegible] الثورية يقف الى جانب تلك الحركات الثورية والتحررية ويؤيد نضالات شعوبها في سبيل حرياتها وحقوقها المشروعة وعلى رأسها شعب فلسطين البطل ، وهو مؤمن اشد الايمان بان قضية الحرية في العالم واحدة . . .

ان النظام الفاشي في العراق يؤكد يوما بعد يوم استمراره وتصميمه في كبت حريات الجماهير [illegible] الاحداث بما لا يدعو الى الشك بانه ينفذ بكل خبث الدور الخياني المنوط به في المنطقة ، [illegible] خاص في هذه المرحلة في ظروف لم يشهد لها التأريخ مثيلا ، فهو غارق في جو من [illegible]

(ب)

ارهابه ليشمل جميع النواحي السياسية والاقتصادية والاجتماعية ، ويحاول جاهداً رغم كل ادعاءاته [illegible] الكوردية في العراق . اننا نناشد كافة القوى الوطنية والتقدمية في البلاد الى توحيد جهود ها لفضح [illegible] الطغمة الدكتاتورية الحاكمة وكشف حقيقة النظام الفاشي وادعاءاته التضليلية ولتحمل مسؤولياتها التأريخية للوقوف بحزم امام الارهاب البعثي ومساوماته الخيانية على الصعيد الوطني والقومي وان ترفع صوتها وتتضامن معنا من اجل اعادة [illegible] واننا اللاجئين المشردين في ايران الى ارض الوطن الحبيب .

يا اعضاء ومرشحي حزبنا الابطال ..

لقد ركز اعداؤكم في كل الظروف وبكل قوة الى ضربنا من الصميم ، ولهذا فقد حشد كل امكانياته على الحزب باعتباره الاداة الثورية الوحيدة التي تستطيع ان تقود نضالات شعبنا الكوردي في كوردستان العراق وتصد امام [illegible] ومؤامراته ، وكان حزبكم ينهض من كل الازمات كما تنهض من هذه الازمة اكثر ارادة وتصميما وصحة ومن هذه المرحلة التأريخية [illegible] وفي ظل ظروف النكسة يدعوكم ويدعو ضمائره المناضلة الى تصعيد النضال والارتقاء الى مستوى الاحداث [illegible] ان المؤامرة التي خطط لها بكل دقة اكبر من النكسة ذاتها ... انها تهدف وجودنا القومي وشخصيتنا الكوردية ، لهذا فاننا ندعوكم باسم النضال وباسم الالوف من شهدائنا الابرار الذين ضحوا بدمائهم الزكية في سبيل حرية كوردستان وحقوق شعبنا الى الاستمرار في النضال والالتفاف حول القيادة المؤقتة وعلى تخطي كل السلبيات السابقة لاننا صممنا على تحدي هذا الواقع [illegible] النضال مستندين على قدرات وطاقات شعبنا الكوردي الباسل وعلى ارادتكم وروحكم الثورية التي لا تلين .

ان المسؤولية التأريخية تقع على عاتق الجميع ، ونحن مؤمنون بالنصر لاننا نؤمن بوعي وببسالة شعبنا الكوردي المناضل ، ولنؤكد للبعث الفاشست وللحكم الشاهنشاهي الخياني الرجعي في ايران ولاسيادهم ، باننا اقوى من مؤامراتهم ودسائسهم وحقدهم ، وسوف نصعد نضالنا على الصعيد القومي ونقف صفا واحدا مع الاحزاب والقوى التقدمية الكوردية التي تناضل من اجل الحقوق القومية للشعب الكوردي في اجزاء كوردستان الكبرى ، مهما كانت [illegible] ومهما [illegible] التضحيات ، سائرين على درب شهدائنا الابرار الذين عاهدونا بان نكمل المسيرة حتى النصر .

النصر لكوردستان الجريحة

المجد والخلود لشهدائنا الابرار

١٠ / ١٢ / ١١٧٥

الحزب الديمقراطي الكردستاني

القيادة المؤقتة

سەرچاوە: ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک).

پاشکۆی ژمارە ٤.

ح.د.ك، ق.م، ايها الشعب العراقي يا جماهير امتنا الكردية المناضلة، كردستان، ١٩٧٦/٦/٢٥.

(أ)

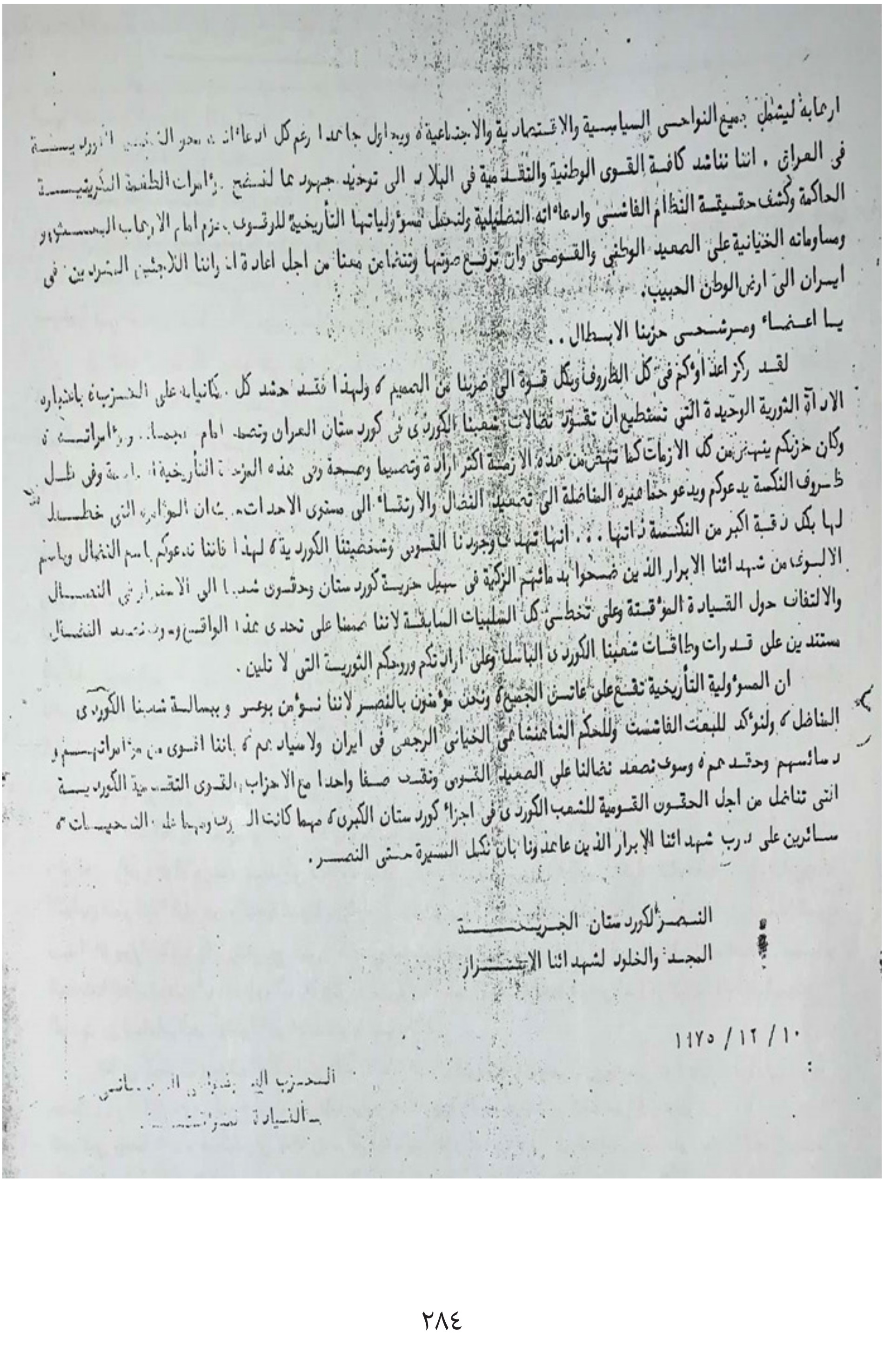

ارهابه ليشمل جميع النواحي السياسية والاقتصادية والاجتماعية ، ويحاول جاهدا رغم كل ادعاءاته ... في العراق . اننا نناشد كافة القوى الوطنية والتقدمية في البلاد الى توحيد جهودها لفضح ... الحاكمة وكشف حقيقة النظام الفاشي وادعاءاته التضليلية ولتحمل مسؤولياتها التاريخية للوقوف بحزم امام الارهاب ... ومساوماته الخيانية على الصعيد الوطني والقومي وان ترفع صوتها وتتضامن معنا من اجل اعادة ... اللاجئين المشردين في ايران الى ارض الوطن الحبيب.

يا اعضاء ومرشحي حزبنا الابطال ..

لقد ركز اعداؤكم في كل الظروف وبكل قوة الى ضربنا من الصميم ، ولهذا فقد حشد كل امكانياته على الحزب باعتباره الاداة الثورية الوحيدة التي تستطيع ان تقود نضالات شعبنا الكوردي في كوردستان العراق وتصمد امام ... وكان حزبكم ينهض من كل الازمات كما تنهض من هذه الازمة اكثر ارادة وتصميما وصحة وفي هذه المرحلة التاريخية ... وفي ظل ظروف النكسة يدعوكم ويدعو جماهيره المناضلة الى تصعيد النضال والارتقاء الى مستوى الاحداث ... ان المؤامرة التي خطط لها بكل دقة اكبر من النكسة ذاتها ... انها تهدد وجودنا القومي وشخصيتنا الكوردية ، لهذا فاننا ندعوكم باسم النضال وباسم الالوف من شهدائنا الابرار الذين ضحوا بدمائهم الزكية في سبيل حرية كوردستان وحقوق شعبنا الى الالتفاف حول القيادة المؤقتة وعلى تخطي كل السلبيات السابقة لاننا مصممنا على تحدي هذا الواقع ... النضال مستندين على قدرات وطاقات شعبنا الكوردي الباسل وعلى ارادتكم وروحكم الثورية التي لا تلين .

ان المسؤولية التاريخية تقع على عاتق الجميع ، ونحن مؤمنون بالنصر لاننا نؤمن بوعي وبعدالة قضية شعبنا الكوردي المناضل ، ولنؤكد للبعث الفاشي وللحكم الشاهنشاهي الخياني الرجعي في ايران ولاسيادهم ، باننا اقوى من مؤامراتهم و دسائسهم وحقدهم ، وسوف نصعد نضالنا على الصعيد القومي ونقف صفا واحدا مع الاحزاب والقوى التقدمية الكوردية التي تناضل من اجل الحقوق القومية للشعب الكوردي في اجزاء كوردستان الكبرى ، مهما كانت ... ومهما ... التضحيات ، سائرين على درب شهدائنا الابرار الذين عاهدونا بان نكمل المسيرة حتى النصر .

النصر لكوردستان الجريحة

المجد والخلود لشهدائنا الابرار

١٠ / ١٢ / ١٩٧٥

الحزب الديمقراطي الكردستاني

القيادة المؤقتة

(ب)

- ٢ -

المؤلفة [illegible] اللحظة الأولى للنكسة الى اطار [illegible] مستفيدا من تجارب الحزب والثورة لاستقبال وضع جديد وقد عبر الحزبيون استراتيجيته للمرحلة ما بعد النكسة في العديد من المناسبات وعندما لا تكافية الجزائر الغادرة وكل المساومات الرامية الى تدمير حركة شعبنا الكردي التحررية وامانينا بجماهير امتنا الكردية الابية وقواها المناضلة منطلقا بين جماهير كردستان لطرد يقضا لانها [illegible] طاقاتها و امكاناتها • وتزايد الارهاب الفاشي وتعاظم [illegible] الجماهيري الملتف حول الحزب حيث الفصائل المسلحة لحزبنا بالشروع بثورتها استمرارا لثورة ايلول المجيدة دفاعا عن كرامة وحق شعبنا الكردي والامل في الحرية والحياة ومن وطننا العراقي العزيز من الذل والهوان •

ايها المناضلون في كل مكان •• يا احرار العالم ••

اليوم اذ تخف الفصائل الثورية من قواتنا البيشمركة الابطال بوجه العدو [illegible] وهو في بقواته المسلحة في كردستان العراق دون ان يعلن امام الشعب العراقي والرأي العام العالمي عن حقيقة ما يجري في كردستان العراق فان حزبنا يهيب بالرأي العام العراقي وقواه الوطنية والتقدمية الوقوف على العمل الجدي والحازم لمناصرة ثورتنا العادلة والوقوف الى جانب شعبنا الكردي [illegible] اساليب وتظليلات النظام الفاشي [illegible] بهذه المناسبة التاريخية بكل فخر واعتزاز وثقة بالنفس [illegible] بان مسيرة ثورة ايلول لا يمكن ان تحد من انتصاراتها ماضية الى الامام [illegible] في هذه اللحظات التاريخية كل جماهير امتنا الكردية الى المزيد من النضال والتلاحم والوحدة وندعو جماهير كردستان العراق الى الصمود والبذل والمزيد من اليقظة والحذر ونناشد كل القوى الخيرة في العالم وكل المنظمات الدولية والانسانية الى رفع صوتها لادانة النظام الفاشي [illegible] والوقوف الى جانب شعبنا الكردي [illegible] ودعم ثورته العادلة •

ان حزبنا الديمقراطي الكردستاني – القيادة المؤقتة – في الوقت الذي يرفع لواء الثورة في كردستان العراق وفي هذه اللحظات التاريخية من نضال شعبنا الكردي يدعو كل القوى والفصائل الوطنية والتقدمية المخلصة الى التعاون والتنسيق في جبهة وطنية تقدمية [illegible] للوقوف بوجه النظام [illegible] الاستعمالي الرجعي العنصري الهادف الى ابادة شعبنا الكردي وثورته العادلة وتضليل شعبنا العراقي وخنق تطلعاته الوطنية والتقدمية •• في سبيل [illegible] الناجية [illegible] ديمقراطي [illegible] في ظله شعبنا الكردي بحكم ذاتي حقيقي •

اننا ندعو جميع المخلصين من ابناء شعبنا العراقي وقواه المخلصة [illegible] مسؤولياتهم التاريخية تجاه شعبنا الكردي للوقوف بجانب الثورة ودعم مهامهم [illegible] وكل اشكال [illegible] الطغمة التكريتية الفاشية • وسيكون رد حزبنا حازما وشديدا لكل من يحاول تحقيق [illegible] شعبنا الوطنية ويسعى الى وضع العراقيل امام مسيرة الحزب والثورة ••• ان كردستان هي الساحة الحقيقية للنضال و المطلوب من كل المخلصين لقضية الكرد وكردستان ان يدركوا جيدا ظروف المرحلة وحساسية الاخطار المحدقة بحركة شعبنا وان التاريخ لا يرحم [illegible] ارادة الجماهير والامة ••

يا اعضاء وجماهير حزبنا المناضل ••

ان الفصائل المسلحة لحزبكم المناضل [illegible] اليوم في [illegible] كردستان دفاعا عن [illegible] شعبنا وحقه في الحرية والحياة والمطلوب منكم المزيد من النضال والوحدة [illegible] الجديد • فلقد اعاد الحزب لثورة ايلول اشراقتها [illegible] الثوري الدائم كل تحليلات و محاولات الفاشية والقوى الرجعية الحاقدة [illegible] جماهير امتنا •• المزيد من الحذر واليقظة وان النصر [illegible] لثورتنا الابية ولحزبنا المناضل البطل •

النصر لثورتنا الظافرة
ولتتلاحم الارادة الخيرة في البلاد من أجل دحر الفاشية
المجد والخلود لشهدائنا الأبرار

الحزب الديمقراطي الكردستاني
– القيادة المؤقتة –

كردستان ١٥/ ٥/ ١٩٧٦

سەرچاوە: على سنجارى، القظية الكردية...، ج٢، ص١١٩-١٢٠.

پاشکۆی ژمارە ٥.

مديرية امن محافظة اربيل، م: معلومات، سري و لغاية، ع (١٢٣٨٦)، في ١٩٨١/١١/٢.

(٨١)

بسم الله الرحمن الرحيم

وزارة الداخلية
مديرية الامن العامة
مديرية أمن محافظة اربيل
العدد: ش س/ ١٢٣٨٦
التاريخ ٢/ ١١/ ١٩٨١

يرجى الاشارة الى الرقم كاملا

الشهداء اكرم منا جميعا

سري للغاية //

الى/ كافة المعاونيات// السيدة //

م/ معلومات

علمنا بما يلي :-

بانه وردت معلومات تشير الى قيام كل من المجرمين جوهر نامق الملقب (سليم) وهاشم رمضان الملقب (ابو عنتر) عضوا القيادة الموقته لزمرة المجرم مسعود البارزاني سابقاً بفتح مقرين لهما الاول في سوريا والثاني في تركيا وفي نيتهم فتح مقر ثالث لهما داخل الاراضي العراقية وقد بدأ المذكوران بالتحرك في صفوف الوسط الكردي ويتهمون المجرم مسعود البارزاني بانه عمل فرض قوته على الاكرام بقوة عشيرته - لتدقيق صحة المعلومات واعلامنا.

مقدم الامن
مدير أمن محافظة اربيل

٢٨٠
١١/٤

سەرچاوە: ئەکادیمیای کوردی

پاشکۆی ژمارە ٦.

بەیاننامەی دامەزراندنی بزوتنەوەی سۆشیالیستی دیموکراتی کوردستان، لێژنەی ئامادەیی بزوتنەوەی سۆشیالیستی دیموکراتی کوردستان، ئابی ١٩٧٦.

(أ)

بەیاننامەی دامەزراندنی
بزوتنەوەی سۆشیالیستی دیموکراتی کوردستان

ئەی گەلی عێراقی تێکۆشەر

ئەی گەلی کوردستانی ئەبەز

گەلی کورد ئەمڕۆ بەناسکترین و پڕمەترسی‌ترین قۆناغی خەباتیا تێدەپەڕێ و ڕووبەڕووی گەورەترین مەسەلەیەکی مێژوویی بۆتەوە، کەپێویستە زۆر زیرانەو ئەبەزانە خۆی ڕزگار بکات لەم ڕۆژە ڕەش و کارەساتە گەورەیەی دووچاری هاتووە. بەهۆی سیاسەتە شۆڤێنیەکەی سولتەی دیکتاتۆری بەعسەوە کەبەخراپترین شێوەی ڕەگەز پەرستانەو فاشستیانە ئەیانەوێ نەتەوەو نیشتمانەکەمان لەناو بەرن.

ئەی جەماوەری عێراقی خۆشەویست.

ئەی گەلی کوردی قارەمان.

سەرکردایەتی بەعس هەر لەسەرەتای هاتنە سەر حوکمیەوە هەتاوەکو ئێستاش وای پیشان ئەدات کەگوایە پێشکەوتنخوازەو بڕوای تەواوی بەمافی گەلی کورد هەیەو ئەیەوێ بەشێوەیەکی بنەڕەتی چارەسەری مەسەلەی کورد بکات. کەچی هەمیشە سیاسەتی پیلانگێڕی و دوژمنایەتی گرتۆتە بەر بۆ لەناو بردنی کوردو وێران کردنی کوردستان. وەهەرگیز هەل لەدەست خۆی نەداوە بۆ هێرش هێنان و پەلاماردانی نەتەوەکەمان کەدڕندانەترینیان پەلاماردانەکەی ١٩٧٤ بوو. بەلام هەرکە بۆی دەرکەوت لەمەشدا زێڕ کەوتووەو زاڵ نابێت بەسەر بزوتنەوەی گەلەکەمان کەوتە سەوداو سەوداکارییەوە لەگەڵ کۆنەپەرستی ئێرانی بەستراو بەئیمپریالیزمی ئەمریکاوە لەسەر حسابی تێکشکاندنی بزوتنەوەی ئازادیخوازانەی گەلی کورد. لەدەست دانی بەشێکی زۆر لەئەرزی عێراقی شەتولعەرەب و پشتکردنە بزوتنەوەی ئازادیخوازانەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و بەرەی گەلانی دونیا بەوەی چۆکی تەسلیم بوونی بۆ ئێران داداو ڕێکەوتننامەکەی جەزائیری مۆر کرد، کەئەبوایە لەجیاتی ئەو چۆکدادانە ڕاستەوخۆ بکەوتایە گفتوگۆ لەگەڵ کورداو دانی پێنایە بەهەموو مافە نەتەوایەتیەکانیاو بەشێوەیەکی مەبدەئیانە بیسەلمێنێ و چارەسەرێکی عیلمیانەی بنەڕەتی بکردایە، کەهەر هیچ نەبووایە لەبەیاننامەکەی یازدەی ئازاری حەفتاو چوار کەمتر نەبووایە. بەلام لەجیاتی ئەو چارەسەرە عیلمیانە تەنها یاسایێکی لێبوردنی درۆفێلاویانەی بلاوکردەوە کەگوایە گەلی کوردی عەفو کردووەو داوای گەڕانەوەی ئەکات وەپەیمان ئەدات کەهەرکەسە بەتەواوی بخاتەوە جێگای خۆی بۆیە بەشی زۆری بەشدارانی شۆڕش بەناچاری دوای هەرەس هێنانەکە، پێشوازیەکی گەرمیان لەم یاسا ساختەیە کردو بەدڵێکی پاکەوەو بەهیوایێکی زۆرەوە گەڕانەوە بۆ خاکی نیشتمان. بەلام سولتەی بەعس هەر دەست بەجێ بەپێچەوانەی یاساو بەڵێنەکانی خۆی جولایەوەو بەگیانێکی لەخۆبایی، شۆڤێنی و سەرکەوتوانەوە کەوتە گیانی گەلەکەمان بەئیعدام کردنی کۆمەڵێک لەو گیراوانەی کەلەکاتی خۆیا لەسەر پشتیوانی شۆڕشەکەمان حوکم درابوون، وەناردنی بەشی هەرەزۆری ئەو کەسانەی گەڕانەوە بۆ وڵات بۆ خوارووی عێراق و لەوێ نیشتەجێ کران. بەبێ ئەوەی زیانێکی کولەمەرگیشیان بۆ مسۆگەر بکەن. هەروەها دەستی کرد بەگواستنەوەی زۆربەی فەرمانبەرو موچەخۆرو کرێکاران بۆ خوارووی عێراق. تەنانەت هەندێکیان لەوانە بوون کەهەمیشە پشتگیری سیاسەتی مەریشیان کردبوو، وەکەوتنە چۆلکردن و گۆڕینی ناوی مێژوویی و جوغرافی هەندێ لەدێهات و شارەکانی کوردستان بەنیازی نیشتەجێ کردنی عەشائیری عەرەبی تیایا بەشێوەی (المستوطنات) کتومت وەکو ئەو سیاسەتە گلاوەی کە(صهیونیەت) زایۆنیزم بەرامبەر بەگەلی عەرەبی فەلەستینی قارەمان گرتویتیەبەر.

ئەی خەبات کارانی گەلی عێراق.

ئەی دڵسۆزانی گەلی کوردستان.

سەرکردایەتیە دیکتاتۆریەکەی ئەوسای شۆڕشی کوردیش بەرپرسیارە بەرامبەر دەستپێکردنەوەی شەڕی ١٩٧٤و خۆبەستنەوە بەتەواوەتی بەبەردی کۆنە پەرستەوە بەتایبەتی ئەم خۆبەستنەوەیە لەدوای ڕێکەوتن نامە شوومەکەی جەزائیر لەنێوان عێراق و ئێرانا دەرئەکەوێ کەئەک هەر نەیتوانی ڕابەری خەباتی چەکدارانەی گەلەکەمان بکات و بڕیار لەسەر بەرگری بدات بگرە نەشی هێشت پێشمەرگە شۆڕشگێڕەکانی کوردستان بەرهەڵستی ئەو هەرەسە بکەن و خۆیان بەخت بکەن لەپێناوی پارێزگاری کوردستان و بەدیهێنانی مافەکانی گەلی کوردا، وەبەزۆر گیانی خۆڕاگرتن و بەرگری گەلەکەمانیان لەبارچواندو چەک فرێدان و مەئیوسی و ئاشبەتاڵیان بەسەر پێشمەرگەو جەماوەری کوردا سەپاند، وەهەوڵ و تەقەلایەکی زۆریشیاندا بۆ ئەوەی زۆربەی پێشمەرگەو بەشدارانی شۆڕش لەگەڵ خۆیان پەلکێش بکەن بۆ تەهران، بەخۆیان و بەکۆنەپەرستی ئێرانەوە بیان بەستنەوە، کەمە لەلایەک لەلایەکی تریشەوە پارتی دیموکراتی کوردستان بەهۆی سەرکردایەتیە ڕاستەوە خۆ سەپێنەرەکەیەوە کەهەر تەنها ناوەکەی مابوو، بەهەرەسهێنانی شۆڕش ئەویش بەتەواوی رووخاو بەیدانی خەباتی چۆڵ کردو سەرکردەکانی هەڵاتن و میلەتیان بەو حاڵەوە بەرەڵا کرد، بەبێ ئەوەی هیچ ڕێگایەکی بۆ دیاری بکەن بەتایبەتی لەو کاتە ئاڵۆزو پڕ مەترسیەدا کەلەهەمووکات زیاتر گەلەکەمان پێویستی بەکۆکردنەوەو ئاراستەکردن و ڕابەری هەبوو!

(ب)

سەبارەت بەمە بەشی زۆری کادرو ئەندامە دڵسۆزو شۆڕشگێڕە پێشکەوتنخوازەکان و ڕۆڵەکانی گەلی کورد کەوتنە چالاکی و یەکگرتن و یەکتری بینین و ئاڵ و گۆڕکردنی ڕەئی بە مەبەستی چارەسەرکردنی وەزع و دۆزینەوەی ڕێگایەک بۆ بەرگریکردن لەو پاشاگەردانییەی کە گەلە هەژارەکەمانیان دووچار کردبوو، وەبۆ ڕابەری کردنی نەتەوەکەمان بەتایبەتی دوای ئەوا[ب]وونی دەوری مێژوویی پارتی دیموکراتی کوردستان.

لە ئەنجامی ئەو کۆبوونەوانەدا کە ژمارەیەکی زۆر لە کادرو ئەندامانی پێشکەوتوو ڕۆشنبیرە شۆڕشگێڕە بەتواناکان تیا بەشدار بوون. وەپاش لێکدانەوەو هەڵسەنگاندنێکی عیلمی و مەوزوعی باری سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی کوردستان بەتایبەتی و باری عێراق و دەرەوە بەگشتی، وەبیروڕای هەموو لایەک لەسەر ئەوە بوو کە دامەزراندنی حزبێکی پێشڕەو تەنها ئارەزوو خواستی چەند کەسان و تاقمێک نییە بەڵکو هەڵگرتنی تیئۆرێکی زانیارییانەیە کە تەعبیر لە بەرژەوەندی بەشی هەرە زۆری چینە زەحمەتکێشەکان ئەکات و لە ئەنجامی کار پێکردن و تاقیکردنەوە لەلایەن جەماوەرەوە ئاستی مێژوویی خۆی ئەگرێت و ڕۆڵی (زاتی و مەوزوعی) بۆ دروست و ئامادە ئەبێت و بەشێوەیەکی تەبیعی وەکو ڕووداوێکی مێژوویی لەدایک دەبێت. سەبارەت بەمانە هەمووی وەکو هەنگاوێکیش بۆ زەمینەخۆشکردن بۆ ئەو مەبەستە بەپێویست زانرا کە هەموو ئەو کادرو کرێکارو جوتیارو ڕۆشنبیرە پێشکەوتنخوازەکانی کوردستان لە ڕێکخستنێکدا کۆبکرێنەوە کە باوەڕی تەواویان بە ئیشتراکیەتی عیلمی و دیموکراتیەتی شەعبی هەیە لەسەر شێوەی بزووتنەوەیەک (الحرکە) خەبات بکەن بۆ دامەزراندنی پارتێکی پێشڕەو لەگەڵ ئەو ڕێکخراوو کۆمەڵە پێشکەوتنخوازانەی تری کوردستان.

ئەی جەماوەری عێراقی بەڕێز.

ئەی شۆڕشگێڕانی کوردستان.

لەبەر ڕۆشنایی ئەو لێکدانەوەیەی سەرەوە بەم بەیانە مێژووییە مژدەی دامەزراندنی "بزووتنەوەی سۆشیالیستی دیموکراتی کوردستان الحرکة الاشتراکیة الدیمقراطیة الکردستانیة" تان پێ ڕائەگەیەنین بۆ ئەوەی بەئەرکی مێژوویی خۆی هەڵسێت لە ڕابەری کردنی خەباتی سەختی ئەم سەردەمە نالەبارەی کوردستان لە مەیدانی بەرگری کردن و پارێزگاری کردنی کوردو کوردستان، وەبۆ هێنانەدی حوکمێکی زاتی ڕاستەقینە بۆ کوردستان لە عێراقێکی سۆشیالیستی دیموکراتیدا، وەبزووتنەوەکەمان بزووتنەوەی کرێکارو جوتیارو ڕۆشنبیرە شۆڕشگێڕەکانی کوردستانە، لەسەر ڕێبازێکی پێشکەوتوانەو بیرکردنەوەیەکی عیلمیانە خەبات ئەکات، بۆ گەیاندنی گەلەکەمان بەمافی چارەنووسی خۆی. بزووتنەوەکەمان جوڵانەوەی ئازادیخوازانەی گەلی کورد بەبەشێک لە جوڵانەوەی ئازادیخوازانەی گەلانی دونیا ئەزانێ کە نوبرۆزو چارەنووسیان پێکەوە بەستراوە. وە ئەمەمان کاتا بزووتنەوەکەمان تێئەکۆشێ لە پێناوی:-

- یەکگرتنی هەموو ڕێکخراوو هێزە نیشتمانییە پێشکەوتنخوازەکانی کوردستانی عێراق لە بەرەیەکی کوردستانیدا.
- پتەوکردن و بەهێزکردنی برایەتی عەرەب و کوردو تورکمان و کەمە نەتەوایەتیەکان.
- بەهێزکردنی پەیوەندی دۆستانە لەگەڵ هێزە نیشتمانیە پێشکەوتنخوازەکانی عێراق بۆ پێکهێنانی بەرەیەکی نیشتمانی ڕاستەقینە بۆ دەستەبەرکردنی مافەکانی گەلی عێراق.
- بەستنی پەیوەندی و هاوکاری لەگەڵ حزب و هێزە نیشتمانیە پێشکەوتنخوازەکانی عەرەب لەسەر بناغەی سەلماندنی مافی چارەنووسی گەلانی ژێردەستە.
- بەهێزکردنی پەیوەندی و هاوکاری لەگەڵ بەرەی سۆشیالیست، بۆ پشتگیری خەباتی گەلانی ژێردەستەی دونیاو لەناوبردنی ئیمپریالیزم و ڕژێمی سەرمایەداری.
- بەهێزکردنی پەیوەندی یەکیەتی لەگەڵ هەموو حیزب و ڕێکخراوە دیموکراتیە پێشکەوتنخوازەکانی پارچەکانی تری کوردستان.
- پشتگیری تەواوی خەباتی گەلی عەرەبی فەلەستینی قارەمان بۆ بەدەستهێنانی مافی چارەنووسی خۆی.

بزووتنەوەکەمان لە کاتێکدا کەشانازی ئەکات بەگیانی لەخۆبووردن و کۆڵ نەدان و خۆڕاگرتنی نەتەوەکەمان، لە هەمان کاتیشدا داوا لە هەموو ڕۆڵەکانی گەلی کورد ئەکات کە چالاکانەتر خەبات بکەن بۆ خۆشکردنی گڕی تێکۆشان دژی سیاسەتی ڕەگەزپەرستی سولتەی بەعس و پووچ کردنی پیلانە گڵاوەکانی.

ئەمری و سەربەرزی بۆ شەهیدانی ڕێگای ڕزگاری کوردستان.

ئەمان و سەرشۆڕی بۆ دوژمنانی گەلان و داگیرکەران.

لیژنەی ئامادەیی

بزووتنەوەی سۆشیالیستی دیموکراتی کوردستان

ئابی ١٩٧٦

سەرچاوە: محمد حاجی محمود، ڕۆژ ژمێری پێشمەرگەیەک باسی ڕووداوەکانی (٢) ساڵی خەباتی شۆڕشی نوێی گەلەکەمان دەکات، ب٥، چاپخانەی هەژاری موکریانی، ٢٠٢١ ل٧٧٠-٧٧١.

پاشکۆی ژمارە ٧.

ح.د.ك. ق.م، فرع اوروبا، بلاغ عسكري رقم (٣)، ٦ آب، ١٩٧٦
(أ)

بلاغ رقم (٣)

١- في ليلة الاول من تموز باغتت فصائل الانصار ثلال ربايا على طريق دهوك- مصيف سرسنك بهجوم مما أدى الى مقتل (٢٥) من قوات العدو فيها وجرح حوالي (٤٠) اخرين. وقد استولت فصائل البيشمركة مؤقتا على الربايا وغنمت كمية من الاسلحة والعتاد والمهمات.

وفي اليوم التالي منعت السلطات السفر بين دهوك والمصيف ونقلت عوائل بعض الوزراء التي كانت في المصيف بالهيليكوبتر وبعد هذه المصادمة اجتمع مجلس قيادة الثورة لتدارس الوضع وعلى اثره صدر بيان نائب رئيس مجلس قيادة الثورة الذي يعد فيه بايقاف التعريب والتهجير وقام بزيارة المحافظات الكردية واستمرت زيارات المسؤولين الحكوميين ومرتزقتهم من الاكراد للمناطق الكردية حتى نهاية شهر تموز.

٢- في ليلة ٨تموز هاجمت فصائل البيشمركة على وحدات عسكرية قرب جبل بمو شمال خانقين تكبد العدو على اثر حوالي (١٥) قتيلا وجريحا. وفي نفس هذه الليلة جرى صِدام بين البيشمركة والقوات الحكومية في منطقة جبل سفين استخدمت فيه الاخيرة المدفعية وكان هذا اول صِدام في هذا الجبل الذي يبعد حوالي (٤٠) كيلومترا من اربيل.

٣- في يوم ١٩ تموز قتل ثلاثة جنود قرب قرية بلنكان الواقعة شمال غربي رانية، وعلى اثر ذلك تحشدت وحدات عسكرية في المنطقة واستخدمت ست طائرات هيليكوبتر في نقلها كما حضر قائد الفرقة الى محل الحادث. ولكن لم يعثروا حتى على الاتجاه الذي جاء منه البيشمركة.

٤- قتل خنقاً في بينجوين المسؤول البعثي لاحد افواج الجيش وهو برتبة نائب ضابط.

ان الحوادث (٣) و (٤) تبين الطابع الشعبي بالاضافة الى الطابع «البارتيزاني» للحركة المسلحة الجديدة في كردستان.

(ب)

السورچي وكوردو ونوري باويل آغا. كما باشروكلاء الحكومة بالدعوة علناً الى تسجيل الجحوش ايام الجمعة في المساجد في الاقضية والقصبات الكردية.

الحزب الديمقراطي الكردستاني

-فرع اوروبا-

٦ آب ١٩٧٦

ملاحضة:

وردنا والنشرة ماثلة للطبع مايلي:

أ- في الاصطدام الذي جرى في ليلة ٨ تموز قتل احد رؤساء العاشر العربية التي خدعتها السطات العنصرية وجلبتها لغرض اسكانها في القرى الكائنة بين خانقين ودربندبخان وعلى اثر الحادث تركت العشائر العربية هذه القرى وأصبحت الآن خالية من السكان.

ب- جوالي منتصف شهر تموز قام فصيل من البيشمركة بالهجوم على ربايا الجيش الكائنة بالقرب من جسر گلالة وقد قتل اثر الحادث (٤) جنود كما استشهد اثنين من البيشمركة الابطال.

سەرچاوە: ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک).

پاشکۆی ژمارە ٨.

ح.د.ك، ق.م، لجنة العلاقات الخاريجية، رسالة حزبنا الي السيد كورت فالدهايم حول مذبحة شارستين، ٩ /شباط/١٩٧٧.

(أ)

رسالة حزبنا الى السيد كورت فالدهايم حول مذبحة شارستين

صاحب السعادة كورت فالدهايم ٩/شباط/١٩٧٧

السكرتير العام للامم المتحدة

إننا مضطرون مرة أخرى أن نضع أمام أنظاركم أعمال حرب الابادة التي تقترفها الحكومة العراقية بحق شعبنا في كوردستان .

ان القتل العام كما هو مبين في الملحق (أ) يظهر النوايا الحقيقية للسلطات العراقية الحاكمة حيث انها أقدمت على تدمير السكان الآمنين العزل لقرية كاملة لأنهم ينتسبون الى قومية متميزة .

صاحب السعادة

ان كون هذه المذبحة البشرية قد اقترفت بعد يوم واحد من معركة لقوات الحكومة مع البيشمركة لايغير من طبيعة الجريمة المقترفة قطعا ، لأن المادة (١) من ميثاق (١٩٤٨) حول منع جرائم القتل العام و معاقبة مقترفيها و الذى وقع عليه العراق عام ١٩٥٩ يقول :

" ان القتل العام جريمة بموجب القانون الدولي ، سواء اقترف في زمن الحرب أو وقت السلام " . واضح إذن فان التدمير الوحشي لسكان قرية (شارستين) هو عمل من اعمال الابادة الجماعية اقترفته دولة عضوة في الأمم المتحدة الامر الذى يستوجب المعاقبة بموجب ميثاق ١٩٤٨ و القانون الدولي .

يا صاحب السعادة

اننا نعتقد انكم و الامم المتحدة تمثلون الملجأ الأخير لحماية المضطهدين و السكان العزل في العالم أجمع ، ولهذا فاننا نجلب الى انتباهكم أحداث (شارستين) المأساوية ، يحدونا الأمل ان خطوات سريعة ستتخذ لاجراء التحقيق في جرائم حرب الابادة هذه . وان بنود ميثاق الابادة الجماعية ستثار ضد الحكومة العراقية . ان اجراءات من هذا القبيل لا تعوض ضحايا شارستين ، ولكنها ستكون عاملا دائما لعدم تكرار مثل هذه الجرائم من قبل الحكومة العراقية .

يرجى قبول فائق احترامنا و خالص تقديرنا .

عن / لجنة العلاقات الخارجية

- القيادة المؤقتة -

الحزب الديمقراطي الكوردستاني

الملحق (أ)

(ب)

في السابع و العشرين من شهر كانون الاول المنصرم ، قامت قوات النظام البعثي اليميني الفاشي بجمع سكان قرية بارستين الآمنة و اطلقت النار عليهم جميعا مما ادى الى مقتل تسعة منهم و اصابة (٣٢) آخرين بجراح . لقد اقترفوا هذه الجريمة عن قصد و بصورة متعمدة و انتقاما لتدمير السكان العزل لقرية بارستين في كوردستان . فيما يلي قائمة بأسماء الشهداء و الضحايا :

الشهداء :

١ــ حاجي ملا رسول . ملا جامع بارستين العمر ٥٠
٢ــ مليحة مصطفى فتاة العمر ٧
٣ــ بيروز مصطفى = = ٥
٤ــ خديجة محمود = = ٤
٥ــ حميد امين عبد الله = ٦٥
٦ــ رسول حميد امين صبي = ٥
٧ــ قادر احمد = ٦٧
٨ــ امينة صالح ربة بيت = ٢٨
٩ــ زرين محمد = = ٣٧

الجرحى :

١ــ احمد عبد الله العمر ٧٠
٢ــ خديجة ابراهيم ربة بيت = ٣٥
٣ــ كولة ابراهيم فتاة = ٩
٤ــ محمد ملا صبي = ٥
٥ــ عطية مصطفى فتاة = ١٠
٦ــ نضيرة محمد = = ٧
٧ــ حميد محمد امين صبي = ٨
٨ــ حميد امين عبد الله = = ١٣
٩ــ امينه حميد امين امرأة = ٤٠
١٠ــ فاطمة حميد امين فتاة = ٨
١١ــ احمد علي صبي = ٧
١٢ــ نازدار علي ربة بيت = ٢٤
١٣ــ آلتون حمه عزيز صبي = ١٨
١٤ــ سعيد قادر = ٨٠
١٥ــ حسين سعيد فلاح = ٢٥
١٦ــ عزيز قادر = ٧٨
١٧ــ شجوبه اسماعيل ربة بيت = ٣٦
١٨ــ عبد الله حسين = ٦٤
١٩ــ بيروز قادر = ٦٧
٢٠ــ شواره مصطفى = ٢٨
٢١ــ قادر اسماعيل = ٣
٢٢ــ خسنه حسن صبي = ١٤
٢٣ــ كولى حمزة فتاة = ١٨
٢٤ــ عائشة عبد الله = = ٣٧
٢٥ــ حيدر رسول ربة بيت = ٦
٢٦ــ رسول عبد القادر صبي = ١٢
٢٧ــ قادر حسن = = ٦٤
٢٨ــ حيدر ماجد = ٨
٢٩ــ سعيد حسن = = ٧٥
٣٠ــ عبد الله احمد = ٣٠
٣١ــ حاجي محمود = ٥٧
٣٢ــ رؤوف عبد القادر = = ٥

سەرچاوە:ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک)

پاشکۆی ژمارە ٩.

ح.د.ك، ق.م، بيان صحفي، ١٠/حزيران/١٩٧٨

"بيان صحفي"

ـ معركه مع قوات العدو في ٢٣ / نيسان ١٩٧٨

نصبت مفرزه من مفارز الحزب الديمقراطي الكردستاني في ٢٣ نيسان كمينا في (داري نيرگز) الواقعه بين بله و ريزان في ناحيه بارزان . وفي الساعه ٨/٤٥ صباحا وقع في الكمين ثلاث سيارات جيب تياديه تحمل عددا من ضباط الجيش . يرمي مركز من مسافه ٢٠ مترا قضى افراد البيشمركه البواسل على كافه ركاب سيارات الجيب عدا اثنان حاولا الفرار من السيارات الا انه تم القضاء عليهما حالا .

وبعد مرور عشر دقائق وصلت قوات امداد عسكريه في سيارتي جيب تياديه وسيارتي أيفا حيث هبط الجنود ولوحظ ان سيارتي ايفا واحدى سيارات الجيب غادرت المكان بينما لم تتحرك سياره الجيب الثانيه حيث يبدي انها او ان سائقها كان قد اصيب . واثناء تبادل النار بين قوات البيشمركه قوات النجده عادت سيارتي ايفا من بله محملتين بالجنود وبعد تعيين و بوشر باطلاق النار على مفرزتنا التي كانت تتمركز في مواقع حصينه . استمر القتال حتى الساعه العاشره اذ تيسر لمفرزتنا ترك موقع المعركه . باشرت مدفعيه قوات الجيش في ريزان بالرمي اثناء انسحاب مفرزتنا الا ان قذائف مدفعيه العدو اصابت قوات الجيش وادت الى اصابات اضافيه بينهم .

وارسلت في نفس الوقت امدادات اخرى في ١٣ هيليكوبتر تحرسها ١٤ هيليكوبترات اخرى مصفحه ومسلحه . هبطت هذه القوات في منطقه واسعه وتبعتها امدادات اخرى ارسلت من ميركه سور واحتلت في طريقها عده قرى منها (دوري ومداروك وليرابي) استمر العدو في اطلاق النار جوا وبرا حتى المساء .. الا ان قوات البيشمركه المتطلعه على جغرافيه المنطقه جيدا عادت الى قواعدها سالمه عدى احدهم الذي أصاب اصابه خفيفه . وقدرت خساره العدو بما لا يقل من ٨٢ من القتلى وعدد من الجرحى ...

وكان من بين القتلى :ـ

١ـ آمر موقع بارزان

٢ـ امر فوج

٣ـ عقيد ركن

٤ـ ثلاث ضباط بدرجه نقيب

٥ـ ست ضباط بدرجه ملازم

٦ـ ثمانيه ضباط هندسه

وكان هؤلاء الضباط قد اتوا لمسح المنطقه بغيه اختيار موقع لانشاء معسكر جديد فيه ..

الحزب الديمقراطي الكردستاني
القياده المؤقته
لجنه العلاقات الخارجيه

١٠/حزيران/ ١٩٧٨

سەرچاوە: ئەرشیفی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ك)

پاشکۆی ژمارە ١٠.

پ.د.ک، سەرکردایەتی کاتی هەرێمی (٣) ڕاگەیاندنی سوپایی ژمارە (٣)، ١/ ١٢/ ١٩٧٨.
(أ)

پارتی دیموکراتی کوردستان
سەرکردایەتی کاتی
هەرێمی سێ

راگەیاندنی سوپایی ژمارە (٣)

• هێرشی لوایەکی عسکری وە چەند کۆمەڵیک جاش بۆ سەر بنکەکانی پێشمەرگە قارەمانەکانمان لە هەورامان وە سەرنەکەوتنیان بەهۆی بەرگری شێرانەی پێشمەرگەکانمان .....
[illegible] دانی فرۆکەیەکی سەربازی هلکوپتر بەدەستی پێشمەرگەکانمان وە کەوتنی لە چیای سیداران ..
[illegible] دانی مرکزی پولیسی تەوێلە وە داگیر کردنی شاری تەوێلە بۆ ماوەی سێ سەعات ....

....

(١) لە رۆژی ١٧/١٠/١٩٧٨ مفرەزەیەکمان بۆسەیەکی نایەوە لەسەر ریگای تەوێلە لە نێوان مخفری سوسەکان و شاری تەوێلە سەعات ٧ی بەیانی ئوتومبیلێکی جیب قیادەی سەربازی کە بەرەو شاری هەڵەبجە [illegible] کەوت بۆیەکەوە پێشمەرگەکانمان بەتوندی لە ئوتومبیلەکەیان دا وە لە ئەنجامدا سێ ئەفسەر کوژرا گەرتبەکانیان ١/عقید رکن ٢/مقدم رکن ٣/رائد رکن ٥ وە برینداری ئەفسەرێکو سەربازێک کە سائقی ئوتومبیلەکە بو. ئەم ئەفسەرانە ئەندامی لیژنەی هاوبەشی سنوور بون کە بریتیە لە ئەفسەری ئیرانیو عیراقی لە کاتی شەرەکەدا ئوتومبیلێکی لوری پڕ لە سەرباز هاتن بو یارمەتی ئەم ئەفسەرانە پێشمەرگەکانمان بەتوندی تەقەیان لێ کرد وە لە ئەنجامدا یەک سەرباز کوژرا وە (١١) سەرباز بریندار بون. کوژراو بریندارەکانیان بەرەو تەوێلە بردەوە وە مفرەزەکەمان بە سەلامەتی گەرانەوە ...

(٢) لە ١/١١/١٩٧٨ پێشمەرگە قارەمانەکانمان جوڵەیان ئەکرد لە ناوچەی شارەزور توانیان سێ جاش لە [illegible] کانی ٧٧/ بە دیل بگرن لە دێی چەوتانە کە ناویان ١/جمال ملا علی ـ آمر گەرت ٢/صدیق حمە امین ٣/نوری حمە کوێ. بە دوای ئەوەی ئەم جاشانە پەشیمانی خۆیان پیشان دا [illegible] خیانەتیان کرد بو بەرامبەر میللەتی کورد وە شۆرشەکەی نوری وە صدیق بەرەڵا کران [illegible] بەدەست بەسەری ماینەوە لامان ...

(٣) لە ٤/١١/١٩٧٨ دوو مفرەزەمان هێرشیان بردە سەر دوو مولگای جێشو جاش مفرەزەیەکیان هێرشی [illegible] سەر مولگای جاشی ٧٧/ لە ناوچەی پەرۆنی پێشمەرگەکانمان توانیان [illegible] بگرن [illegible] دەمن وە لە ئەنجامدا دوو لەو جاشو تاوانبارانە کوژران ١/أحمد گریانەیی ـ آمر گەرتی [illegible] ٢/صدیق گریانەیی وە سێ جاش بریندار کران وە یەکێک بەدیل گیرا بە ناوی سلیمان محی الدین خەلکی تەوێلەیە.
وە مفرەزەی [illegible] هێرشی بردە سەر ربیەکانی شاری تەوێلە توانیان یەک سەرباز بکوژن وە یەکێ بریندار بکەن. دەستکەوتمان لەم شەرانەدا ئەم [illegible] مفرەزە قارەمانە بە سەلامەتی گەرانەوە بۆ بنکەکانیان.
یەک [illegible] ار بی جی وە یەک تفەنگی کلاشنکوف وە یەک تفەنگی برنو و یەک دەمانچە لە گەڵ [illegible] ژمارەیەکی زۆر فیشەکو تەقەمەنی ....

(ب)

-٢-

(٤) لە ١٩٧٨/١١/٢٧ دوژمن هێرشی هێنایە سەر بنکەکانمان لە ناوچەی هەورامان نزیک ناحیەی بیارە بە لیوائێک سەرباز و چەند کۆمەڵێک جاش وە لە سەعات ٦ی سەرلەبەیانی پێشمەرگەکانمان بەر هێرشی هێزی عەسکەری و جاش شکا و نزیکەی ٢٠ سەرباز و جاشیان لێ کوژرا وە بریندار کرا ئەم هێزە عەسکەرییە سنگ دکرا بوو بە تۆپی قورس و فڕۆکەی هلکوپتەر ... پێشمەرگەی پاڵەوانمان هەر لەسەر شکستی هێزی عەسکەری بەردەوام بوو وە لە سەعات ١٢ نیوەڕۆ قوەتێکی کەمی پێشمەرگەمان گەیشتە جێگەی شەڕ بۆ هاوکاری پێشمەرگەی بنکەی هەورامان وە شەڕ بەردەوام بوو تا سەعات ٢٢٠٠ شەو .

لەبەیانی ڕۆژی ١١/٢٨ دوژمن هێرشەکەی دووبارە کردەوە بە جاش و جێش وە ئیسنادی تۆپی قورس و هلکوپتەر .. شەڕ بەردەوام بوو تا شەو وە دوژمن نەی توانی دەست بگرێت بەسەر بنکەکاندا بۆ شەو پێشمەرگەکانمان انسحابیان کرد لە بنکەکان دوای چۆڵ کردنی وەسوتاندنی بۆ ئەوەی دوژمن سودی لێ وەرنەگرێت . دوژمن لەبەر ئەوەی نەی توانی دەست بگرێت بەسەر بنکەکاندا و سەرکەوتنی نەبوو دەستی کرد بە هاوێشتنی تۆپ بۆ سەر ئەو بنکانە تا ڕۆژی دوایی کە ئەکاتە ڕۆژی سێهەمی شەڕ وە لەو ڕۆژەدا دوژمن بە سەرشۆڕی گەڕایەوە بۆ سەربازگاکانی ...

لە شەڕانەدا تەنها یەک پێشمەرگەی قارەمان بریندار بوو وە زیانی دوژمن بەم شێوەیە بوو .

- یەک هلکوپتەری حربی (ئەلوێت دروست کردی فەرەنسە) بە دەستی پێشمەرگە قارەمانەکان لێ درا وە لە چیای سەیداران نزیک دێی احمد اوا کەوتە خوارێ .

- کوشتنی ٣٩ سەرباز و جاش یەکێک لەمانە ئەفسەر بوو .

- بریندار بوونی ٨٠ سەرباز و جاش . ئەم کوژراو و بریندارانە بینران بردیان بەرە ناحیەی خورمال تەماشای ئەم کاروانە سەرشۆڕیان ئەکرد کە بە شکاوی ئەگەڕایەوە .....

- تا ئێستا ناوی کوژراو و بریندارەکانی سەربازەکانمان بۆ نەهاتوە .. لە ڕاگەیاندنی سوپاسی ئایندەمان ئاگادارتان ئەکەین .

- دەسکەوتمان لەم شەڕەدا / دوو تفەنگی کلاشنکوف / یەک دەمانچەی ڕوسی / یەک دووربین / ژمارەیەک مخزن و فیشەکی کلاشنکوف / ژمارەیەک کەرەستەی سەربازی وەکو پاڵتاو و پێڵاو و دەستکێش و زۆربەی ئەم شتانە خویناوی بوون / چوار قنبلەی هاون ٦٠ ملم ...

(٥) لەشەوی ١١/٣٠ مفرەزەیەکمان چوە ناو شاری تەوێڵە وە بەچەکی ئاربی جی دای لە مرکزی پولیس بەهۆی ئەم لێدانە ٨ پولیس کوژران وە ژمارەیەکیان بریندار بوون وە لایەکی مرکزەکە هاتە خوارێ . ئەم مفرەزەیە بۆ ماوەی سێ سەعات دەستی گرت بەسەر شاری تەوێڵەدا وە پێشمەرگەکان بە ناو کۆڵانەکان ئەگەڕان بە هتاف دان بۆ شۆڕش و پارتی و بارزانی . مفرەزەکە بەسلامەتی گەڕایەوە ..

- سڵاو بۆ گیانی پاکی شەهیدانی کوردستان .....

سەربەرزی بۆ پێشمەرگە قارەمانەکانی کوردستان ......

سەرکەوتن بۆ شۆڕشی ئایاری پیرۆز بە سەرکردایەتی پارتی دیموکراتی کوردستان.

پارتی دیموکراتی کورد.

١٩٧٨/١٢/١

سەرچاوە: ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک).

پاشکۆی ژمارە ١١.

پ.د.ک سەرکردایەتی کاتی ڕاگەیاندنی سوپایی ژمارە (٥)، ١٩٧٩/٥/١٠.

(أ)

پارتی دیموکراتی کوردستان
سەرکردایەتی کاتی
هەریمی (٣)

راگەیاندنی سوپایی ژمارە (٥)

١) دەفرەزەیەت دان لە رۆژی ٣/٤/١٩٧٩ هیرشیان بردە سەر رەبیەی داری دیوانە ـ ناوچەی گەورەکوریان . بە شاربی جی ٧ وەرەشاشەو چەند سوکی هەمەجورە . پاترەیکی گەرم دوژمن زەرەرو زیانێکی زۆری سەروماڵی لی کەوت . پالەوانەکانمان بە سەلامەتی گەرانەوە بارەگاکانی خۆیان

٢) لە رۆژی ٧/٤/١٩٧٩ هەفرەزەیەک لە پیشمەرگە قارەمانەکانمان هیرشیان بردە سەر رەبیەیەک لە نیوان قزلی و چوارکلاو لە ناوچەی خانەقین بە قازفە و سلاحی هەمەجورە . و لە هەمان کاتدا هەفرەزەیەکی ترمان هیرشیان بردە سەر ئەو ماڵە عەرەبانەی کە حکومەتی بەعسی فاشی نیشتەجی کردوون لە شوینی ئەو کوردانەی کە ئاوارە کراون . شەر دو سەعاتی خایاند لە ئەنجامدا پاشەعەرەبەکان گوندەکەیان بە جی هیشت رایان کرد .
پیشمەرگە پالەوانەکانمان بەڵێن تازە ئەکەنەوە کە کوردستانی داگیر کراوان بکەن بە گۆڕستانی دوژمنان .

٣) رۆژی ١٤/٤/١٩٧٩ لە کات ژمیری ٥ سەر لە ئیوارە بە توپە قورسەکانمان توپ بارانی معسکەری بەینی بیارە ـ زەردەهال کرا بو ماوەی یەک سەعات لە ئەنجامی ئەو توپ بارانەدا چەند سەنگەریکی دوژمن تیکدرا بە سەر سەربازەکاندا . دوژمن زەرەرو زیانیکی زۆر گەورەی لی کەوت . پیشمەرگەکانمان بە سەلامەتی گەرانەوە بو بارەگاکانی خویان .

٤) لە رۆژی ١٧/٤/١٩٧٩ توپ بارانی معەسکەر و سەرییەی گوندی بەلخە کرا و لە هەمان کاتدا بە شاربی جی ٧ و چەکی هەمەجورە لی درا بو ماوەی یەک سەعات . لایەک لە قەرەسەرییەی ناوبراو روخا دوژمن زەرەرو زیانیکی زۆری سەروماڵی لی کەوت . جاریکی تر ئاگادارتان ئەکەینەوە لە زیانی دوژمن .

٥) شەوی ١٧ لە سەر ١٨/٤/١٩٧٩ هەفرەزەیەک لە پیشمەرگە پالەوانەکانمان چونە ناوشاری (تەویلە) و هیرشیان بردە سەر مەخفەری شارەکە بە قاذفە و شارنجوکو چەکی هەمەجوری تر . لە ئەنجامدا چەند پولیسیان لی کوژرا و بریندار بو . پیشمەرگە پالەوانەکانمان بە سەلامەتی گەرانەوە شوینەکانی خویان کە بویان دیاری کرا بو .

٦) لە رۆژی ٢١/٤/١٩٧٩ پیشمەرگە پالەوانەکانمان هیرشیان بردە سەر مەخفەری شارەزور (محمود قەرەجەر) لە ناوچەی خانەقین بە شاربی جی ٧ و رەشاشو چەکی سوکی هەمەجورە . شەر نیو سەعاتی خایاند لە ئەنجامدا (٥) پولیس کوژرا و (٣) پولیس بریندار بوون .
پیشمەرگە قارەمانەکانمان بە سالامەتی هاتنەوە بارەگاکانی خۆیان .

(ب)

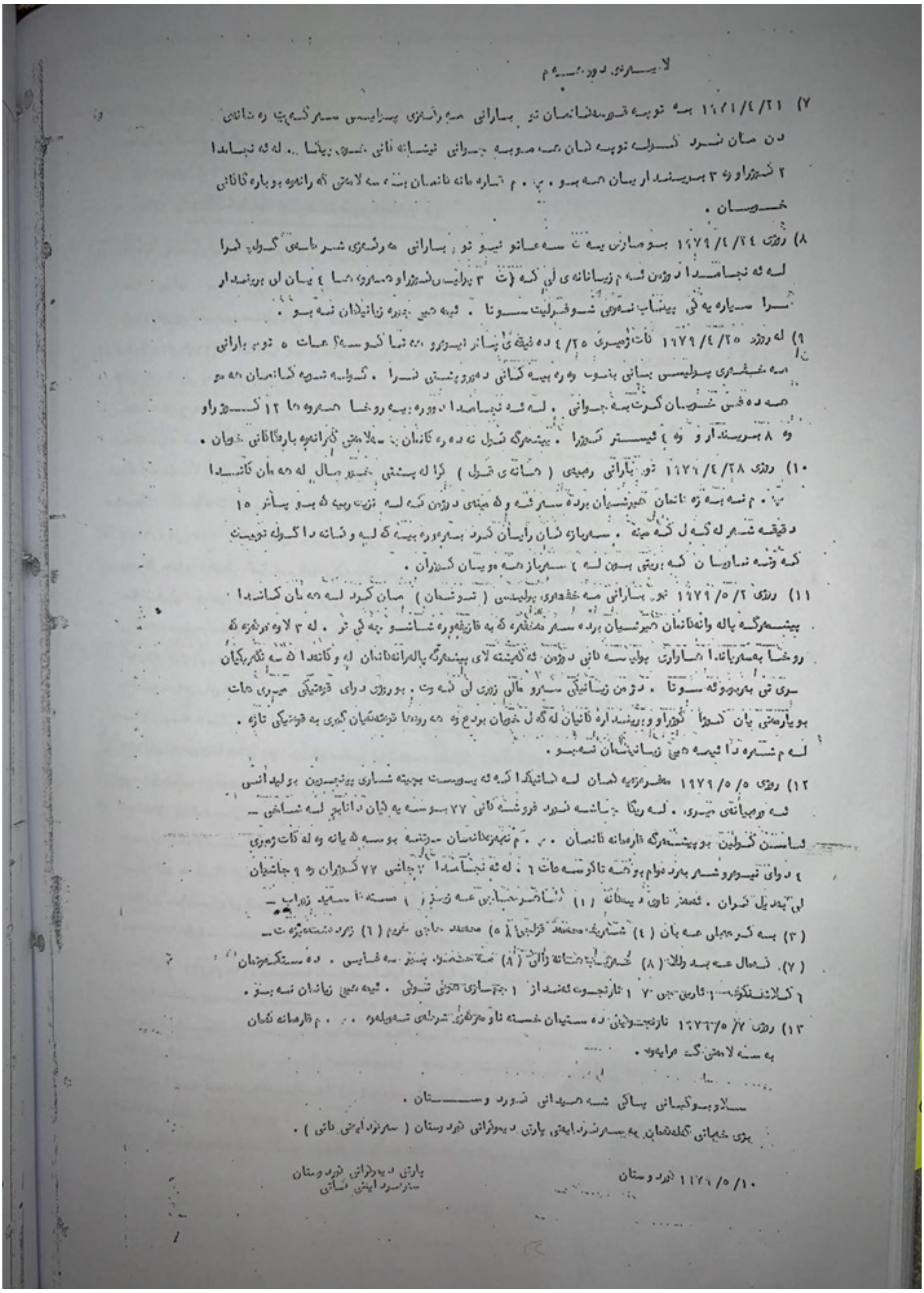

لاپەرەی دووەم

٧) ٢١/٤/١٩٧٩ بە تۆپ و قومبەلەکانمان تۆپبارانی بەڕێوەبەرایەتی پۆلیسی [illegible] یاندا
دوژمنمان [illegible] گوللە تۆپەکانمان بە تەواوی بەر نیشانەکانی [illegible] کەوت. لە ئەنجامدا
٢ کوژراو و ٣ بریندار یان هەبوو. پ.م قارەمانەکانمان بە سەلامەتی گەڕانەوە بۆ بارەگاکانی
خۆیان.

٨) ڕۆژی ٢٤/٤/١٩٧٩ بۆ ماوەی سەعاتێک و نیو تۆپبارانی مەرکەزی شرطەی [illegible] کرا
لە ئەنجامدا دوژمن ئەم زیانانەی لێ کەوت ٣ پۆلیس کوژراو و هەروەها ٤ یان لێ بریندار
کرا سەیارەیەکی پیکاپ نەوعی شۆفرلێت سووتا. ئێمە هیچ جۆرە زیانێکمان نەبوو.

٩) لە ڕۆژی ٢٥/٤/١٩٧٩ کاتژمێر ٤/٢٥ دەقیقەی پاش نیوەڕۆ بە تەنیا کورسەیەک [illegible] ساعات ٥ تۆپبارانی
مەخفەری پۆلیسی بانی بنوو و دوورەبینەکانی دەوروپشتی کرا. گوللە تۆپەکانمان هەموو
هەدەفی خۆیان گرت بە جوانی. لە ئەنجامدا دوورەبینە ڕووخا هەروەها ١٢ کوژراو
و ٨ بریندار و [illegible] زیاتر کوژرا. پێشمەرگە ئازاکانمان بە سەلامەتی گەڕانەوە بارەگاکانی خۆیان.

١٠) ڕۆژی ٢٨/٤/١٩٧٩ تۆپبارانی ڕەبیەی (قەڵاتی [illegible]) کرا لە پشتی [illegible] لە هەمان کاتدا
پ.م ئەبەزەکانمان هێرشیان بردە سەر ئەو مەنای دوژمن کە لە نزیک ڕەبیەکە بوو پاش ١٥
دەقیقە شەڕ لەگەڵ [illegible]. سەربازەکان ڕایان کرد [illegible] لە بەر [illegible] داگیر [illegible]
کە [illegible] نەیانتوانی [illegible] سەربازەکەیان [illegible] کوژران.

١١) ڕۆژی ٢/٥/١٩٧٩ تۆپبارانی مەخفەری پۆلیسی (تووشمان) مان کرد لە هەمان کاتدا
پێشمەرگە پاڵەوانەکانمان هێرشیان بردە سەر مەخفەرەکە بە [illegible] لە ٣ لاوە [illegible]
ڕووخا بە سەریاندا [illegible] پۆلیسەکانی دوژمن ئەگەیشتە لای پێشمەرگە پاڵەوانەکانمان لە و کاتەدا [illegible]
[illegible] سووتا. دوژمن زیانێکی سەر و ماڵی زۆری لێ کەوت. بۆ ڕۆژی دوای [illegible]
بۆ یارمەتی یان [illegible] کوژراو و بریندارەکانیان لەگەڵ خۆیان برد [illegible] بە [illegible] تازە.
لەم شەڕەدا ئێمە هیچ زیانێکمان نەبوو.

١٢) ڕۆژی ٥/٥/١٩٧٩ [illegible] لە کاتێکدا کە ئەیویست بچێتە شاری [illegible] بۆ لیدانی
[illegible] . لە ڕێگا [illegible] فرۆشتە کانی ٧٧ بۆ [illegible] لە [illegible]
[illegible] بۆ پێشمەرگە قارەمانەکانمان. پ.م [illegible] بۆ [illegible]
٤ دوای [illegible] بەردەوام بوو تاکو سەعات ٦. لە ئەنجامدا [illegible] جاشی ٧٧ کوژران و ٩ جاشیان
لێ بە دیل گیران. ئەمەش ناوی دیلەکانە (١) [illegible] (٢) [illegible]
(٣) [illegible] (٤) [illegible] (٥) [illegible] (٦) [illegible]
(٧) [illegible] (٨) [illegible] (٩) [illegible]. دەستکەوتمان
٦ [illegible] ٧ [illegible] ١ [illegible]. ئێمە هیچ زیانمان نەبوو.

١٣) ڕۆژی ٧/٥/١٩٧٩ [illegible] دەستیان [illegible] ... پ.م قارەمانەکان
بە سەلامەتی گەڕانەوە.

سڵاو بۆ گیانی پاکی شەهیدانی کوردستان.
بژی خەباتی گەلەکەمان بە سەرکردایەتی پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی).

١٠/٥/١٩٧٩ کوردستان

پارتی دیموکراتی کوردستان
سەرکردایەتی کاتی

سەرچاوە: ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسی(پ.د.ک)

پاشکۆی ژمارە ١٢.

ح.د.ک، ق.م، لجنة علاقات الخارجية تنسيق عسكري عراقي تركي ضد الأكراد، ٢٩ ايار ١٩٧٩.

الحزب الديمقراطي الكردستاني
- القيادة المؤقتة -
لجنة العلاقات الخارجية

تنسيق عسكري عراقي ـ تركي ضد الاكراد
==========================

تقدمت بتاريخ ١٨/ ٥/ ١٩٧٩ قوة عسكرية كبيرة تابعة للحكومة العراقية وهاجمت فصائل الانصار الكردية في منطقة قرية (دەری) في ناحية شيروان ، قضاء ميرگه سور، محافظة اربيل . وكانت القوة المهاجمة مساندة من قبل طائرات الهليكوبتر المدرعة والدفعية .

وبعد معركة محتدمة انسحبت القوة المهاجمة تاركة ورائها (٢٠) جثة قتيل في ارض المعركة. كما ان طائرة هليكوبتر واحدة قد اصيبت.

وفي هذه الاثناء قامت طائرات تابعة للقوة الجوية التركية باستطلاع جوى على المنطقة . كما ان القوات التركية في منطقة الحدود العراقية ـ التركية القريبة من مكان المعركة قد تم تقويتها بقوات اضافية وبعناصر من المخابرات و الامن .

وهذه هي اولى بوادر تطبيق التنسيق المشترك بين النظامين العراقي و التركي ضد الشعب الكردى وقواه الوطنية والتقدمية ، هذا التنسيق الذى اتفق عليه الجانبان بعد الزيارتين الرسميتين اللتين قام بهما كل من رئيس تنظيمات الامن القومي (ميت) ورئيس الاركان العامة التركيين الى بغداد خلال شهر نيسان من هذا العام.
وهناك شائعات بان القوات المسلحة للبلدين تخططان لشن هجوم مسلح مشترك على قوات الانصار الكردية ،الپيشمه رگه .

لجنة العلاقات الخارجية
الحزب الديمقراطي الكردستاني
ـ القيادة المؤقتة ـ

٢٩ أيار ١٩٧٩

سەرچاوە: ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک).

پاشکۆی ژمارە ١٣.

نوسراوی حزبی سۆسیالیستی کوردستان مەکتەبی عەسکەری، ژ(٢١٢)، ١٩٨١/٨/٧.

حزبی سوسیالیستی کوردستان ـ عیراق
"مەکتەبی عەسکەری"

ژمارە/ ٢١٢
رۆژی/ ١٩٨١/٨/٧

بۆ/ هەموو هەریمە تیکۆشەرەکان

سلاویکی شورشگیرانە ..

هیوادارین سەرکەوتووبن لەتیکوشانتان بو هینانەدی مافی بی شیل کراوی گەلەکەمان، بی گومان هەموو ئەزانین کەرژیم لەو شەرانەیدا کە سەپاندوویەتی بەسەر گەلەکەمان و شەری دژی جمهوری ئیسلامی ئیران.

رۆژانە پاشەکشە ئەکات زەبری گەورەی لی ئەدری لە هەموو بەرەکان. هەروەها بە هوی بەرزبونەوەی خەباتی جەماوەری لە ناوخودا، خەلکیکی زور دینە ناوشورش بی گومان ئەمە جیی دلخوشیە، بەلام وەکو بە نوسراویکی تایبەتی ئاگادارمان کردن. وریابن لە وەرگرتنی خەلك بو ریزی پیشمەرگە، پیویستە وریاش بن لەو تجربەیەی سالی ١٩٧٤ دووبارە نەبیتەوە، بەنیسبەت هاتنی خاوخیزانی زور بو ناو شورش، بەخیوکردنیان ببیتە ئەرکیکی قورس بو حزب و شورش، لەوانەیە دوژمن تەشجیعی ئەوە بکات کە خەلك مالی بیتە ناوشورش بو ئەوەی لە لایەکەوە پاراستن و بەخیوکردنیان زەحمەت بی، وە لەلایەکی ترەوە، پیشمەرگە مەشغول بکرین بە خاوخیزانەوە لە دەوری شورشگیریان کەم بکاتەوە، بویە هەول بدەن پیشمەرگەکە وەرگیرا باشتر وایە خاوەن خیزان نەبن. شەرت نی یە ئەوانەی دینە دەرەوە لەشارەکانەوە هەموویان ببن بە پیشمەرگە هانییان بدەن با دیهاتو گیلگەکان کە دوژمنی فاشست راپیچی کردن چولکراوە ئاوەدانی بکەنەوە، باخچەکان ببوژینەوە خو ئەگەر چەکداریش بن باشترە ئەتوانین لە ئایندەدا هیزی بەرگری نیشتمانی لی پیك بهینین وە هەول بدری ئیستاش ریك بخرین لەریزی حزب.

ئیتر بو پیشـــــەوە....

مەکتەبی عەسکەری
"حزبی سوسیالیستی کوردستان ـ عیراق"

وینەیەکی بو/
مەکتەبی سیاسی بەریز   بو ئاگاداریتان تکایە.
مەکتەبی ریکخستنی ناوەندی بەریز
مەکتەبی بەریوەبردن و دارایی گشتی بەریز
مەکتەبی روشنبیری و راگەیاندنی ناوەندی بەریز
لقی بادینانی تیکوشەر

سەرچاوە: محمد حاجی محمود، ڕۆژژمێری پێشمەرگەیەک، بەرگی سێیەم.

پاشکۆی ژمارە ١٤.

ح.د.ك، الى منتسبي الجيش الشعبي والفرسان والحزب الحاكم، م.س، ١٩٨٢/٥/٢٥

نــداء

الحزب الديمقراطي الكردستانـــــي

ايها العسكريون جنودا و مراتب وضباطا في كردستان العراق
يا منتسبي (الجيش الشعبي) و (الفرسان) والحزب الحاكم !
تواصل السلطه الارهابيه لصدام التكريتي اغراق البلاد في الدماء والدموع ، والكوارث التي تتفطر لهـا القلـــوب .

نظام البعث العفلقي استخدمكم سنوات طويله لاضطهاد ابناء كردستان وتشريدهم من قراهم ومدنهم وتدميرها ، وقمع نضالاتهم ، ومحاربه فصائل البيشمەرگە التي تناضل كتفا الى كتف فصائل انصار سائر القوى الوطنيه ، والاسلاميه ، من اجل انقاذ شعبنا العراقي عربا واكرادا واقليات ، ويواصل هذا النظام اليوم ايضا سياسته القمعيه وبزجكم في حرب مدمره ضد ايران ، ويسبب في اباده الالاف من اخوتكم و زملائكم .

ايها العسكريون والمسلحون من مختلف القوات المسلحه في كردستان !
حزبنا الديمقراطي الكردستاني يدعوكم الى ترك صفوف السلطه الفاشيه ، والالتحاق بصفوف البيشمەرگە ، صفوف الشعب ، وتحويل بنادقكم الى صدور حكام بغداد السفاكين . حزبنا المناضل يدعوكم الى اللجوء الى احضان اخوتكم البيشمەرگە الذين سيستقبلونكم بحراره واخوه ، كي تناضلوا معا صفا واحدا ضد حكم صدام الدموي ، من اجل وضع حد للمجازر التي اقامها لشعبنا من جراء سياساته الهوجاء .
قواعد ومقرات حزبنا و پیشمەرگتنا مفتوحه امامكم فهلموا الى الكفاح ، وعاشت الاخوه العربيه الكرديه .
والـى امـام ...

المكتب السياســـي
للحزب الديمقراطي الكردستاني ـ العراق
٢٥/ ٥/ ١٩٨٢

سەرچاوە: ئەرشیفی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک).

پاشکۆی ژمارە ١٥.

م.س-حسیک، م.س-پدک، بانگەوازێکی مێژوویی لە پێناو بەدی هێنانی بەرەیەکی ئازادی لە کوردستان و بەرەیەکی نیشتیمانی دیموکراتی لە عێراقدا، ١٩٨٠/٨/١٥.

بانگەوازێکی مێژووی

لە پێناو پێکهێنانی - بەرەی ئازادی کوردستان
وە بەرەیەکی نیشتمانی دیموکراتی لە عیراقدا

لەسەر داوای مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستانی عیراق بە سەرۆکایەتی سەرۆکی پارتی لەگەڵ مەکتەبی سیاسی حزبی سوشیالیستی یەکگرتووی کوردستان بەوپەڕی هەست بە مەسوولیەتەوە کۆبونەوە • تقد برا" بۆ ئەو رۆڵەی حزبی سوشیالیست نواندوویەتی دژی شەڕی براکوژی وە لە پێناو یەکگرتنی ریزەکانی نیشتمانی لە کوردستاندا ، پاش ئەوەی چەند کۆبونەوەو دانیشتن لە نێوان نوێنەرانی هەردوو لا کرابوون بە نیازێکی پاک و باوەڕێکی نەگۆڕەوە کە گەلی عیراقی بە گشتی و میللەتی کورد بە تایبەتی لە هەموو کاتێکی تری رابردوو پێویستی بە یەکگرتنی هێزە نیشتمانی و دیموکراتی و ئیسلامیەکانی هەیە بە هیوای پێکهێنانی بەرەی ئازادی کوردستان و بەرەیەکی نیشتمانی دیموکراتی لە عیراقدا کە هەموو هێزەکانی نیشتمانی و دیموکراتی و ئیسلامی تیایدا یەک بگرن لە سەر پەیمانێکی نیشتمانی هاوبەشی بۆ لە ناوبردنی رژێمی فاشستی عیراقی خوێن رێژ و دەست تێکەڵ کەر لەگەڵ ئیمپریالیزمی عالەمی بە سەرکردەیی ئیمپریالیزمی ئەمریکی کە ئێستە لە درندانەترین هێرشە دژی شۆڕشی پیرۆزی میللەتانی ایران بە رابەری امام خمینی وە شۆڕشی فەلەستینی نەبەزدا بە سەرکردایەتی منظمەی تحریری فەلەستین و لە سەر بزوتنەوەی ئازادیخوازی کوردو جولانەوەی رزگاری نیشتمانی عیراقی • باوەڕی بە هێزی هەردولامان بە میللەتەکەمان و بە خەباتی بێ ووچانی گەلی عیراقی هەردەم هانی داوین و هانمان ئەدات کە نەسرەوین تا دروشمی دیموکراتیەت بۆ عیراق و حوکمی زاتی راستەقینە بۆ کوردستان کە دروشمی هەموو کوردێکی دلسۆزو عیراقیێکی نیشتمانپەروەرە نەینەدی ، دەیان ساڵە بە تایبەتی لە دوای سەرکەوتنی شۆڕشی ١٤ ی گەلاوێژی پیرۆزی ١٩٥٨ نەتەوەی کوردو عەرەب لە عیراقدا بە پێشڕەوی هێزە پێشکەوتنخوازەکانیەوە شان بە شانی یەکەوە بۆ جێ بە جێ کردن و گەیشتن بەم دروشمانە تێ کۆشاوون و تێ ئەکۆشن ، بەڵام پیلانەکانی ئیمپریالیزم و نۆکەرانی بە تایبەتی رژێمی فاشستی یەکەی عیراق رێگر بوون لە گەیشتن بەم دوو ئامانجە پیرۆزە ، میللەتی کورد لە ١٩٦١ ەوە تا ئێستە واتە لە شۆڕشی پیرۆزی ئەیلولەوە بە رابەری پارتی و سەرۆکایەتی بارزانی نەمر وە شۆڕشی نیشتمانی و پێشکەوتنخوازی ئێستەمان • خوێنی گەشی پێشمەرگە نەبەزەکانی و میللەتە بەشخوراوەکەی رێشتوە تا وەکو لەو زولمو زۆرداریەی تێکەوتوە لێ رزگار بێت بەڵام بە داخەوە لەبەر ئەوەی ریزەکانی هێزە نیشتمانیەکان لە کوردستان و عیراقدا یەکگرتوو نەبوە بۆیە گەیشتن بە ئامانجەکانیان دوا کەوتوە کە مەسوولیەتی مێژووی دەکەویتە ئەستوی سەرکردایەتیە سیاسیەکانی • ئێستە بە هەستێکی بەرزی پڕ لە مەسوولیەوە

(ب)

أنطلاقا "لە خواست و ئارەزو هیوای میللەتەکەمان هەردوو لامان کەیشتوینەتە ئاستی هەست بەو فرمانە مێژوویە و بریارماندا کە ئەو بکەینە روژ بو ئەوەی روژێك زووتر لولەی تفەنگی هەموو هیزە نیشتمانی و دیموکراتی و ئیسلامیەکانی کوردستانی و عیراقی لە بەرەی ئازادی کوردستان و بەرەیکی نیشتمانی عیراقی کوبکرینەوە بو ئەوەی بەتەواوی بە مسوولیەتی مێژووی خویان هەلسن و حدیکی نهائی بو خلافاتی ئسانوی نیوانیان دابنین و هەموو لە هەموو بەرامبەر بە دوژمنی خوین ریژیان و لە ناوبردنی بوەستن کە فرمانیکی مێژووی زور پیروزە •

داوالە هەموو هیزەکانی برامان ئەکەین کە لە ئاستی مسوولیاتی خویان بن و بەو پەرری دلسوزی و هەست بە مسولیەتەوە بەرەو پیری ئەم بانگەوازە مێژوویەمان بین لە پیناو لە ناو بردنی رژیمی فاشستی عیراقی و دامەزراندنی کابینەیکی نیشتمانی ئیئتلافی کە لە ژیر سیبەریا دروشمی دیموکراتیەت بو عیراق و حوکمی زاتی راستەقینە بیتە دی •

ئیتر

بژی هەولو تەقەلای هەموو هیزە نیشتمانی و دیموکراتی و ئیسلامیەکان لە پیناو پیك هینانی بەرەی ئازادی کوردستان و بەرەیکی نیشتمانی دیموکراتی لە عیراقدا •

بژی برایەتی کوردو عەرەب و کەمە نەتەوەیەکان •

بژی خەباتی سەختی بی وچانی پیشمەرگە نەبەزەکانی هەموو هیزە نیشتمانی و دیموکراتیەکانی کوردستان و عیراق لە پیناو لە ناو بردنی رژیمی فاشستی عیراقی خوین ریژ •

بژی گیانی پاکی شەهیدانی کوردستان و شەهیدانی بزوتنەوەی نیشتمانی و دیموکراتی و ئیسلامی عیراقی •

سەر شوری و ریسوایی بو ئیمپریالیزمی جهانی بە سەرکردایەتی ئیمپریالیزمی ئەمریکی و زایونیزم و کونەپەرستی لە جهان و مناقەدا •

مردن و سەر شوری بو فاشستی بە خوین ریژەکانی رژیمی عیراقی •

مەکتەبی سیاسی	مەکتەبی سیاسی
حزبی سوشیالیستی یەکگرتووی کوردستان	پارتی دیموکراتی کوردستانی عیراق

١٩٨٠/٨/١٥

سەرچاوە: بنکەی ژین.

پاشکۆی ژمارە ١٦.

الجبهة الوطنية القومية الديمقراطية في العراق، نداء يا جماهير شعبنا العراقي العظي، ١٩٨٠/١١/١٢.

(أ)

ملف

الطبقي صاحب المصلحة الحقيقية في الثورة الاجتماعية المقبلة، باعتبارها الأداة التنظيمية الكبرى للإطاحة بالسلطة الحاكمة، أما الأحزاب والتنظيمات السياسية باعتبارها أقصى تبلور لوعي الطبقات بمصالحها وأهدافها الخاصة، هي العمود الفقري لأي تحالف طبقي جدي يستحق كلمة «جبهة». فالجبهة هي في التحليل الأخير كالتحالف الطبقي الواعي والمنظم والمتجسد في الأحزاب المعبرة عن مصالح الطبقات الشعبية الكادحة، ولأن هذه «الجبهة» أداة تحقيق الثورة المقبلة، فإن صنعها يتطلب نضالا سياسيا واعيا طويل المدى من قبل الطلائع الوطنية والديمقراطية، ودرجة أعلى من ناحية تبلور الصراعات الطبقية، حيث تتعلم الطبقات الشعبية الكادحة من خبرة نضالاتها وتجاربها الخاصة، وتكتشف مصالحها الطبقية الخاصة في خضم صراعاتها الحادة مع الطبقة الحاكمة.

ثانيا - إذا كان من الصعب في ظل الأوضاع الفعلية القائمة في العراق، قيام جبهة وطنية حقيقية بدون رؤية استراتيجية علمية، أي قيام خط ثوري يتبناه ويعمل على أساسه حزب شيوعي ثوري، فإن الجبهة نفسها لا يمكن أن تنشأ إلا في ظروف تاكتيكية محددة، على أساس المواقف السياسية للأطراف المتحالفة، وهذا لا يعني بأي حال أن الجبهة عبارة عن سلاح تكتيكي، بل إنها تعبير منسجم ومتماسك عن اتحاد وتحالف طبيعي لتحقيق الأهداف المباشرة والبعيدة، فالطبقة العاملة في العراق لا تستطيع وحدها القيام بالثورة، بل عليها أن تقودها بالتحالف مع الطبقات الشعبية الأخرى، التي تمتلك طاقات ثورية ونضالية.

ومهما كان الأمر، فإن الجبهة تقوم على أساس وجود تصور استراتيجي، لكنها تبنى على أساس المواقف السياسية في ظروف تاكتيكية محددة، وهذا ما أكده «ميثاق» الجبهة الأخير، فكل طرف من اطراف الجبهة استقلاله الايديولوجي والسياسي والتنظيمي ونشاطه المستقل، وحقه في الدعوة إلى مبادئه وأهدافه المستقلة القريبة والبعيدة، والعمل من أجل تحقيقها بالمحافظة على الانسجام مع عمل الجبهة.

وفيما يلي النص الكامل للميثاق والبيان السياسي الختامي.

ميثاق الجبهة الوطنية
القومية الديمقراطية في العراق

مقدمة:

احتلت قضية التحالفات والجبهة الوطنية مكانا هاما في تاريخ حركتنا الوطنية في العراق، وما زالت تستأثر باهتمام وتطلعات كل القوى والاحزاب الوطنية والقومية التقدمية، بالنظر لطبيعة المهمات الوطنية والقومية والاجتماعية التي يتطلب انجازها لتعبئة جهود كل الطبقات والفئات الاجتماعية الوطنية المعادية للامبريالية، وطلائعها السياسية المنظمة في احزاب ومنظمات. وقد اكدت التجارب النضالية لشعبنا وحركته الوطنية ان ما احرزه شعبنا من انتصارات ومكاسب ارتبط دوما بما حققته هذه القوى والاحزاب من تنسيق وتعاون وتحالف فيما بينها، وان ما اصاب الحركة الوطنية من انتكاسات وهزائم وتراجعات كان يقترن دوما بغياب التحالف، او الاحتراب فيما بين الاحزاب والقوى الوطنية المعادية للامبريالية، او انشغالها بالتناقضات الثانوية والخلافات فيما بينها بشكل اثر سلبيا على نضالها ضد الامبريالية والاستعمار الجديد والصهيونية والرجعية.

كما استغلت الحكومات الرجعية والدكتاتورية التي تعاقبت على الحكم وخاصة الحكومة الفاشية القائمة خلافات الحركة الوطنية العراقية لتكيل لها الضربات والنفاذ من خلالها لاضعاف وحدة القوى الوطنية وتخريبها وتشديد القمع والارهاب ضد الاحزاب والقوى الديمقراطية والقومية التقدمية عربية وكردية.

□ تحقيق التحالف والجبهة مهمة ملحة:

ظلت قضية التحالفات والجبهة واجبا وطنيا ملحا بسبب المهمات الداخلية التي تواجه حركتنا الوطنية واستمرار وتفاقم التآمر الامبريالي الصهيوني الرجعي ضد حركة التحرر الوطني العربية، وضد حقوق الشعب العربي الفلسطيني خاصة، حيث كان هذا الواقع يفرض دوما ضرورة توحيد كل الطاقات المعادية للامبريالية والصهيونية والرجعية في كل قطر عربي، وعلى نطاق الوطن العربي كله.

لقد حققت حركتنا الوطنية في العراق - كجزء من حركة التحرر الوطني العربية والحركة الثورية العالمية - انجازات ومكاسب هامة منذ ثورة الرابع عشر من تموز ١٩٥٨ بفضل النضال الدؤوب والتفاني الذي خاضته جماهير شعبنا عربا واكرادا واقليات قومية، بقيادة منظماتها الوطنية والقومية التي اسهمت كلها في تحقيق هذه الانجازات والمكاسب، ولا تزال امام الحركة الوطنية في قطرنا مهمات كبيرة، وطنية وقومية واجتماعية، يتطلب تحقيقها اقامة تحالف يضم الطبقة العاملة والفلاحين والبرجوازية الصغيرة في المدن والفئات الوطنية التقدمية من البرجوازية الوسطى، يعبىء طاقات وجهود كل قوى الشعب واحزابه ومنظماته الوطنية والقومية التقدمية دون استثناء، وعدم التفريط بأي منها، اذ ليس بمقدور اي حزب بمفرده، في ظل الظروف التي تعيشها بلادنا، التصدي بنجاح لانجاز مهمات الثورة الوطنية الديمقراطية وتحقيق مطامح الشعب العراقي باسقاط النظام الدكتاتوري المعادي لمصالح الشعب، واقامة النظام الديمقراطي للعراق والحكم الذاتي الحقيقي لكردستان، وتحقيق التحولات الاجتماعية العميقة، والاسهام في المعركة القومية ضد الامبريالية والصهيونية، وتحرير جميع الاراضي العربية والفلسطينية

نـــداء
يا جماهير شعبنا العراقي العظيم:
أيتها الأحزاب والقوى العربية التقدمية المناضلة، يا أحرار العالم:

لقد اكدت التجربة النضالية التاريخية الغزيرة لشعبنا العراقي في كفاحه المتواصل ، والدؤوب ضد الاستعمار والامبريالية وجميع الانظمة الرجعية والدكتاتورية والفاشية في العراق ، بان احراز النصر على القوى المعادية للشعب يستدعي حشد وتعبئة طاقات الجماهير الشعبية وتوحيدها في النضال المشترك في اطار اقامة التحالف الوطني الذي يضم جميع القوى والاحزاب الوطنية والديمقراطية والقومية التقدمية لاستكمال وانجاز مهمات الثورة الوطنية الديمقراطية كاملة واسهام عراقنا الحبيب بفعالية وجدارة في معارك الامة العربية المجيدة ضد الامبريالية والصهيونية والرجعية ، وفي سبيل تحقيق اهدافها في التحرر والديمقراطية والوحدة العربية وتحرير فلسطين والتقدم الاجتماعي والتضامن مع الشعوب المناضلة من أجل الاستقلال والديمقراطية وحق تقرير المصير وبناء الاشتراكية باعتبار ان الحركة الوطنية العراقية جزء لا يتجزأ من حركة التحرر الوطني العربية والحركة الثورية العالمية .

واحتلت قضية التحالفات الوطنية ، والعمل لقيام الجبهة الوطنية التقدمية من قبل الاحزاب والقوى والحركات الوطنية والثورية اهمية كبيرة . وبات انجازها مهمة مركزية ملحة خاصة في ظل النظام الدكتاتوري الحالي المعادي لمصالح الشعب .

ان سياسات النظام الدكتاتوري المعادية لمصالح الجماهير ومصادرته لحقوق الشعب وحرياته الديمقراطية بما فيها الحقوق القومية للشعب الكردي وممارساته الارهابية في المجالات المختلفة الداخلية والعربية والدولية وتعاونه مع الرجعية العربية ، وممالأته للامبريالية ، التي توجها باعلان الحرب المدمرة ضد الجمهورية الاسلامية الايرانية اوقعت عراقنا الحبيب في ازمة سياسية عامة مستعصية لا يمكن تجاوزها اطلاقا الا باسقاطه واقامة حكم الائتلاف الوطني الذي يحقق الديمقراطية للعراق والحكم الذاتي الحقيقي لكردستان العراق .

(ب)

المحتلة والمغتصبة، واسناد الشعب العربي الفلسطيني المناضل، وتمكينه من العودة الى وطنه وتقرير مصيره بنفسه، وبناء دولته الوطنية المستقلة، والسير بخطى ثابتة نحو الوحدة العربية على اساس الديمقراطية، والنضال الحازم ضد الامبريالية والصهيونية والرجعية.

الازمة السياسية والاجتماعية نتيجة حتمية لطبيعة النظام القائم

ان طبيعة النظام الدكتاتوري المعادي لمصالح الشعب الذي يمثل اساسا، البرجوازية البيروقراطية والطفيلية، والذي يرتبط بالاستعمار الجديد وسياسته الخيانية (وطنيا وقوميا) التي عطلت دور العراق في الاسهام بمعارك الامة العربية ضد اعدائها من الامبرياليين والصهاينة والرجعيين اوقعت بلادنا في ازمة سياسية واجتماعية من مظاهرها اغتصاب حق الشعب في حكم نفسه عن طريق ممثليه واحتكار السلطة السياسية واجهزة الدولة من قبل زمرة معزولة عن جماهير الشعب، والارهاب الفاشي المسلط على الجماهير الشعبية وكل القوى والاحزاب الوطنية والديمقراطية والاشتراكية والحركات التقدمية الثورية، وانتهاك الحقوق والحريات الديمقراطية، ومن اقسى القوانين التي تكرس هذا الاحتكار والارهاب، وايكال تنفيذها لمحاكم وهيئات تحقيقية استثنائية لا تراعي فيها ابسط مستلزمات العدالة والقانون، والاستمرار في شن حرب الابادة وسياسة الاضطهاد القومي والصهر والتهجير ضد الشعب الكردي وطمس حقه الطبيعي في الحكم الذاتي، وانتهاج سياسة تمييز ديني وطائفي ضد الغالبية الساحقة من ابناء الشعب، والتفريط بحقوق الشعب العراقي في اراضيه ومياهه وسيادته الوطنية بابرامه معاهدة ٦ آذار عام ١٩٧٥ الخيانية، وتبذير ثرواته النفطية خدمة للاحتكارات البترولية للامبريالية الامريكية ومصالح الفئة الطفيلية الحاكمة.

وكان من العواقب المباشرة لهذه الازمة ما تعانيه اكثرية ابناء الشعب من ضيق جراء استفحال أزمة المعيشة والسكن والنقل والخدمات رغم الموارد الهائلة للبلاد التي تصرف دون رقابة الشعب.

وقد انعكست سياسة النظام في الداخل على مواقفه في الصعيدين العربي والدولي وتجسد ذلك في تحالفه وتعاونه مع الانظمة الرجعية عميلة الامبريالية، ومقاطعة جبهة الصمود والتصدي والتآمر المكشوف ضد اطرافها، وخاصة تجاه سورية العربية وجمهورية اليمن الديمقراطية الشعبية، ومعاداة الجبهة الوطنية الديمقراطية في اليمن الشمالي، والسعي لتأجيج الخلافات بين فصائل حركة التحرر الوطني العربية، ولاضعاف منظمة التحرير الفلسطينية ومقاطعة مؤتمر الشعب العربي والسعي الى شقه وتشكيل منظمة انشقاقية تخريبية بموازاته تأتمر بأوامر حكام بغداد ومناهضة الحركات الثورية في عدد من البلدان العربية في المنطقة، وقد تجلى ذلك في

دعم نظام الشاه حتى آخر ايامه، ومناهضة الثورة الايرانية والعداء لها، والسعي
المصاعب في وجهها وتشريد عشرات الألوف من المواطنين العراقيين عن البلاد بـ
التعاطف معها، وموقفه المعادي للثورة في افغانستان، والعمل على تخريب عـ
الصداقة والتعاون مع البلدان الاشتراكية وممالاة الامبريالية العالمية وخدمة مخط
عمليا وموضوعيا.

ان حل هذه الازمة لصالح الشعب، ولصالح التطور التقدمي للبلاد، يتطلب
اقامة جبهة وطنية ديمقراطية واسعة، تضم كل الاحزاب والمنظمات المعادية للامبر
والمؤمنة بالديمقراطية، للنضال بكل الاساليب بما فيها الكفاح المسلح من أجل أسـ
النظام الدكتاتوري الخائن واقامة حكم ائتلاف وطني ديمقراطي يؤمن حقوق الـ
وحرياته الديمقراطية والحكم الذاتي الحقيقي لكردستان العراق، ويعمل لا
مهمات الثورة الوطنية الديمقراطية، وتوفير المستلزمات المادية والاجتماعية للتـ
الاشتراكي اللاحق.

الجبهة قيادة مشتركة لنضال الشعب

ان الجبهة الوطنية تشكل القيادة المشتركة لنضال الشعب في سبيل تحقيق ا
هذا الميثاق، ويتحدد دور كل حزب في قيادتها ليس بشرط مسبق، بل بصواب الـ
التي يمارسها، وروح المسؤولية التي يبديها، والتضحيات التي يقدمها، وقدرته
تعبئة الجماهير وزجها في النضال، والثقة التي يمنحها الشعب اياه.

ومن الطبيعي ان تقر الجبهة لكل طرف من اطرافها استقلاله الايديولـ
والسياسي والتنظيمي ونشاطه المستقل، وحقه في الدعوة الى مبادئه واهدافه المـ
القريبة والبعيدة، والعمل من اجل تحقيقها بالمحافظة على الانسجام مع عمل الجـ
ان النقد الايجابي المتبادل بروح المسؤولية ازاء الشعب والمصالح الجذرية للشـ
وهو عنصر هام في توطيد التحالف وتعزيزه، وان النشاط المستقل، والنقد البناء في
التحالف من شأنهما ان يخدما بشكل افضل تحقيق الاهداف المشتركة للأطراف المتحـ
ان الجبهة الوطنية الديمقراطية تؤكد استقلاليتها وتمسكها بمبادىء الاسـ
والسيادة الوطنية وعدم التدخل في الشؤون الداخلية وتعمل على توثيق التـ
المشترك والتساند المتبادل بينها وبين القوى التقدمية العربية والعالمية.

ـ الفصل الاول ـ الديمقراطية والحكومة الائتلافية

ناضل شعبنا نضالا دؤوبا ومريرا، طيلة العقود الستة الماضية، من اجل الـ
بحرياته وحقوقه الديمقراطية، وامتلاك ارادته في تقرير شؤونه، وقدم على طريق

لقد تميزت سياسة النظام الدكتاتوري الخائن بمصادرة الحريات الديمقراطية وتوسيع نطاق القمع والاضطهاد والتصفيات الجسدية التي ذهب ضحيتها الآلاف من خيرة مناضلي شعبنا العراقي المكافح ومن جميع أطراف الحركة الوطنية ومن العرب والكرد والتركمان وسائر المواطنين ، وعمل على تفتيت الوحدة الوطنية عبر انتهاج سياسة التمييز القومي والديني والطائفي ، وشن حرب الابادة ضد الشعب الكردي ، وهدر طاقات العراق الاقتصادية الهائلة على توسيع الاجهزة القمعية ، وتضخيم الامتيازات لجلاوزته ، وانفاق المبالغ الطائلة لتنفيذ المؤامرات والدسائس والتخريب ضد حركة التحرر الوطني العربية والجبهة القومية للصمود والتصدي وخاصة ضد سوريا العربية المناضلة والثورة الفلسطينية الباسلة خدمة للامبريالية الامريكية والصهيونية العالمية وبالتحالف مع القوى الرجعية العربية العميلة بهدف اضعاف مواجهة الامة العربية المكافحة من أجل دحر اتفاقيات كامب ديفد الخيانية وتصفية نتائجها على الساحة العربية .

وواصل سياسته المناهضة للاحزاب الوطنية للحركات الثورية في عدد من البلدان العربية والمجاورة وعمد الى تسعير العداء ضد البلدان الاشتراكية خدمة للامبريالية العالمية وتنفيذ مخططاتها عمليا ، وفتح ابواب العراق أمام النفوذ الامبريالي ، وجعل اقتصاد البلاد تابعا للسوق الرأسمالية العالمية والاستعمار الجديد .

ولم يكتف الجلاد صدام حسين الذي فرط بمبادىء السيادة الوطنية على اراضيه ومياهه الاقليمية لصالح شاه ايران العميل بتوقيعه اتفاقية ٦ آذار ١٩٧٥ لم يكتف بمناوئته للثورة الايرانية ومحاولاته المتكررة لاحباطها ونسف مكتسباتها بهدف اعادة الهيمنة الاستعمارية على ايران بل تجاوز ذلك الى شن الحرب ضد ايران لصالح الامبريالية الامريكية وتنفيذا لمخططاتها الخبيثة ، ودفع بجيش العراق قسرا في القتال ضد الجمهورية الاسلامية في ايران ، بتشجيع سافر من النظم الرجعية العربية العميلة تحت غطاء الدفاع الزائف عن « السيادة الوطنية والحقوق العربية » .

ان الامبريالية والرجعية العميلة التي دفعت الدكتاتور صدام لاشعال هذه الحرب المدمرة تسعى لتحقيق أهداف عدوانية من بينها تحطيم قدرات الشعبين العراقي والايراني وابعاد عراقنا المناضل وجيشه الباسل عن المواجهة الحقيقية والحاسمة ضد الامبريالية والصهيونية العالمية والعدو القومي « اسرائيل » .

لقد أكدت الحركة الوطنية العراقية موقفها الواضح والثابت بادانة معاهدة آذار الاستعمارية الجائرة ، وفي ذات الوقت أعلنت حركتنا الوطنية تضامنها مع الثورة الايرانية في عدائها للامبريالية الامريكية والصهيونية العالمية وأداتهما العنصرية المعادية « اسرائيل » على اسس نضالية واضحة ترتكز على احترام مبادىء الاستقلال والسيادة الوطنية والقومية لكلا الشعبين الصديقين العراقي والايراني ، كما دعت القوى الوطنية العراقية الثورة الايرانية للتضامن والتساند مع نضال شعبنا العراقي المكافح بقيادة أحزابه وقواه الوطنية والقومية والديمقراطية المستقلة ، التي تواصل نضالها بمختلف الوسائل بما فيها الكفاح الشعبي المسلح لاسقاط النظام الارهابي واقامة حكم الائتلاف الديمقراطي .

وأقرت جبهتنا الوطنية القومية الديمقراطية « توطيد علاقات التضامن النضالي مع الثورة الايرانية ودعمها في النضال ضد الاستعمار الامريكي والصهيونية وبقايا النظام الشاهنشاهي البائد ومن أجل تحقيقها لجميع أهدافها

(ت)

ملف

النضال تضحيات جسيمة. غير ان الانظمة الرجعية والدكتاتورية واليمينية قد تابرت على قمع حريات الشعب وامتهان حقوقه، وازدراء ارادته، واتخذت من الارهاب والعنف الدموي والاستبداد السياسي وسيلة لاخضاع الشعب والتحكم بمصيره، ولقد ظل «مطلب الديمقراطية السياسية وحق الشعب في اقامة حكم يجسد ارادته ومطامحه» مطلبا اساسيا وملحا لجماهير الشعب كله، وسائر الاحزاب والقوى الوطنية في البلاد.

ان نضالات الشعب قد اكرهت الحكام الرجعيين والدكتاتوريين على التسليم للشعب ببعض حقوقه وحرياته، في بعض فترات نضاله، الا ان الشعب ظل محروما من حق التمتع بحرياته وحقوقه الديمقراطية، وتابع النضال من اجل الديمقراطية السياسية - كحقوق وحريات اساسية، واساليب ومناهج في الحكم - ووسيلة لاعلاء ارادته في امتلاك حقه في ادارة شؤونه.

ورغم الالتزام الدولي الذي ترتب على ابرام العراق لميثاق الامم المتحدة والاعلان العالمي لحقوق الانسان، الا ان الحكومات المتعاقبة واصلت نهجها المناقض لمضامين هذه الشرائع الدولية وخرقها.

وقد شدد الحكم الدكتاتوري القائم سياساته القمعية الارهابية واساليبه الفاشية الى حدود لا سابق لها، وحرم شعبنا من جميع حقوقه الديمقراطية وحرياته الدستورية واغتصب حقه في حكم نفسه وزيف ارادته.

ان تعطش شعبنا للديمقراطية السياسية، واصراره على تحقيقها في حياة المجتمع وادارة الدولة قد وضع هذه المهمة في مقدمة المهمات التي يناضل من اجلها.

ولذا تناضل الجبهة الوطنية الديمقراطية من أجل:

أولا - اسقاط النظام الدكتاتوري واقامة حكم ائتلاف وطني ديمقراطي يؤمن حقوق الشعب وحرياته الديمقراطية ويستند في سياسته وبرنامجه على معالم الميثاق واهدافه عراقيا وعربيا ودوليا.

ثانيا - تصفية جميع مظاهر وأثار الحكم الدكتاتوري وسياساته المعادية لحريات الشعب وحقوقه الوطنية والديمقراطية وذلك بـ:

١ - انهاء مظاهر الدكتاتورية في اجهزة الدولة والمنظمات النقابية وتصفية سياسة الاضطهاد القومي ضد الشعب الكردي والاقليات القومية، وتشريع قانون للحكم الذاتي في كردستان مستوحى من هذا الميثاق والغاء التميز القومي والديني والطائفي.
٢ - انهاء الاوضاع الاستثنائية والغاء كل القوانين والتشريعات والمؤسسات المكرسة لها.
٣ - تحرير جميع السجناء والمعتقلين السياسيين عن طريق عفو عام فوري وشامل.
٤ - اعادة جميع المفصولين والملاحقين السياسيين الوطنيين، مدنيين وعسكريين الى وظائفهم واعمالهم ومدارسهم ومعاهدهم. ٥ - الغاء المحاكم والهيئات الاستثنائية والقوانين والمؤسسات المقيدة للحريات. ٦ - تطهير اجهزة الدولة من العناصر الرجعية والفاسدة ومرتكبي الجرائم بحق الشعب واحالتهم الى القضاء. ٧ - سن قانون يضمن حقوق شهداء الحركة الوطنية ويؤمن اعالة ذويهم وضمان العيش الكريم لهم. ٨ - اعادة جميع المهجرين والمشردين والمبعدين داخل القطر وخارجه الى اماكن سكناهم واعادة حقوقهم وممتلكاتهم لهم.

ثالثا - المباشرة باشاعة الديمقراطية في حياة المجتمع والدولة بـ:

١ - اطلاق حرية التنظيم والنشاط السياسي للاحزاب والجماعات الوطنية ٢ - اطلاق الحرية لجماهير العمال والفلاحين والطلبة والشبيبة والمعلمين والنساء وسائر فئات الشعب في اجراء انتخابات حرة وديمقراطية لتأسيس نقاباتهم واتحاداتهم وجمعياتهم المهنية والاجتماعية. ٣ - اطلاق حرية الصحافة والنشر والتجمع والتظاهر والاضراب. ٤ - ضمان حرية اقامة الشعائر والطقوس الدينية والمذهبية لكل المواطنين. ٥ - الانتقال بالبلاد الى الاوضاع الدستورية الديمقراطية عن طريق وضع قانون ديمقراطي لانتخاب مجلس وطني تأسيسي يشرع الدستور الدائم على اساس حق الانتخاب العام والمباشر والمتساوي وبالاقتراع السري، مع ضمان كافة الحريات الانتخابية للأحزاب الوطنية والناخبين والمرشحين واقامة المجلس التشريعي في اقليم كردستان على نفس الاسس وضمان الحقوق الادارية والثقافية للأقليات القومية.

رابعا - تخليص القوات المسلحة من المهمات القمعية والبوليسية وتعبئتها لاداء دورها الوطني في صيانة الاستقلال والسيادة الوطنية ودوره القومي في معارك الامة العربية ضد العدوان الصهيوني الامبريالي ومخططاته التوسعية وللاسهام مع جبهة الصمود والتصدي في احباط المؤامرات الاستعمارية والرجعية ضد حركة التحرر الوطني العربية.

- الفصل الثاني -
حل المسألة الكردية

كانت المسألة الكردية وما تزال احدى القضايا التي تواجه البلاد، وتتطلب حلا ديمقراطيا ينسجم مع مصالح جماهير الشعب العراقي مع العرب والكرد والأقليات القومية. وقد دل تاريخ العراق الحديث على ان اضطهاد الشعب الكردي وشن الحروب العدوانية ضده سواء كان ذلك على ايدي الحكومات الرجعية العميلة او الدكتاتورية المعادية لمصالح الشعب، ترافقه مصادرة الحقوق والحريات الديمقراطية لكل الشعب واضطهاد جميع قواه الوطنية والقومية التقدمية وتعطيل مسيرة البلاد نحو مستقبل افضل، لذلك كانت حركتنا الوطنية تتصدى للسياسات الرجعية والحروب العدوانية ضد الشعب الكردي بشعار:

«الديمقراطية للعراق والحكم الذاتي لكردستان» مؤكدة ان القضية الكردية في العراق هي جزء من قضية الشعب العراقي الوطنية الديمقراطية، وان ضمان الحقوق القومية الكردية مرتبط بتحقيق الديمقراطية في العراق.

في التقدم الاجتماعي والديمقراطية وضمان الحقوق القومية والديمقراطية لجميع الشعوب المتعايشة ضمن الجمهورية الاسلامية الايرانية » .

ايتها الاحزاب والقوى التقدمية العراقية والعربية والعالمية :

انطلاقا من المسؤولية التاريخية ازاء الشعب العراقي وبهدف توحيد نضاله وتعبئة طاقاته الوطنية ، ونقل الكفاح الشعبي المسلح والسياسي الى مرحلة نوعية جديدة تؤمن له مقومات الانتصار على النظام الارهابي وفي سبيل اسقاطه وحل جميع مؤسساته القمعية ، فقد تنادت الاحزاب والقوى الوطنية والقومية والديمقراطية والشخصيات التقدمية المستقلة من العرب والكرد والتركمان لتدارس التطورات الخطيرة التي تعيشها البلاد من اجل اقامة تحالف وطني يضم جميع الاحزاب والقوى الوطنية ، يتولى قيادة نضال الشعب ، وتحديد المهمات الوطنية والقومية والاجتماعية بعد اسقاط النظام الدكتاتوري الحالي . وتوصلت بعد مباحثات شاملة الى اقرار الميثاق وتاسيس واعلان الجبهة الوطنية القومية الديمقراطية في العراق بين اطرافها كخطوة أولى واساسية كي تشمل الجبهة جميع الاحزاب والجماعات الوطنية التقدمية الاخرى ومن ابرز المهمات المركزية التي حددها الميثاق ، وتناضل الجبهة في سبيل تحقيقها في المجال الوطني العراقي هي :

١ — اسقاط النظام الدكتاتوري ، واقامة حكم ائتلاف وطني ديمقراطي يؤمن حقوق الشعب وحرياته الديمقراطية .

٢ — تصفية مظاهر الدكتاتورية ومؤسساتها القمعية ، والغاء سياسة الاضطهاد القومي والديني والطائفي ، واطلاق سراح السجناء والمعتقلين السياسيين ، واعادة جميع المفصولين والملاحقين (مدنيين وعسكريين) الى وظائفهم وأعمالهم ، واعادة المهجرين الى ديارهم .

٣ — اطلاق حرية التنظيم والنشاط السياسي للاحزاب والجماعات الوطنية وضمان حرية التنظيم النقابي والمهني لسائر فئات الشعب.

٤ — الانتقال بالبلاد الى الاوضاع الدستورية الديمقراطية عن طريق وضع قانون ديمقراطي لانتخاب مجلس وطني تاسيسي يشرع الدستور الدائم على اساس حق الانتخاب العام والمباشر والمتساوي وبالاقتراع السري ، مع ضمان كافة الحريات الانتخابية للاحزاب الوطنية والناخبين والمرشحين واقامة المجلس التشريعي في اقليم كردستان على نفس الاسس وضمان الحقوق الادارية والثقافية للاقليات القومية .

٥ — تخليص القوات المسلحة من المهمات القمعية والبوليسية وتعبئتها لاداء دورها الوطني في صيانة الاستقلال والسيادة الوطنية ، وتعزيز دورها القومي في معارك الامة العربية ضد العدوان الصهيوني الامبريالي .

٦ — تحرير الاقتصاد الوطني من التبعية للسوق الراسمالية العالمية والاستعمار الجديد ، وحل مشاكل الجماهير المعاشية والاهتمام برفع المستوى المعاشي والثقافي والصحي للعمال والفلاحين وسائر الكادحين .

وفي المجال العربي تناضل الجبهة في سبيل :

١ انضمام

(ث)

ان طريقة تحقيق الحقوق القومية للشعب الكردي هو طريق الكفاح المشترك من قبل العرب والكرد في سبيل اقامة نظام ديمقراطي للشعب العراقي كله يتمتع فيه الشعب الكردي بحقوقه القومية على اساس الحكم الذاتي.

ان النظام الدكتاتوري الحالي اثبت في الواقع انه اشد عداء للشعب الكردي وحقوقه القومية العادلة من كل الحكومات الرجعية والدكتاتورية التي سبقته. فهذا الحكم لا يكتفي بمصادرة الحقوق القومية للشعب الكردي بل يسعى الى صهر الشعب الكردي والقضاء على شخصيته القومية المستقلة، وان النظام الخائن لم يكتف بتسخير طاقات الدولة العراقية ضد الشعب الكردي بل سعى لاحياء النهج الاستعماري القديم في التحالف مع الرجعيتين في تركيا وايران وعقد اتفاقات خيانية معهما وتقديم تنازلات ارضية واقتصادية لهما بهدف محاصرة ومحاربة الحركة القومية التحررية للشعب الكردي، ابرزها معاهدة ٦ آذار عام ١٩٧٥ الخيانية، وفي النضال ضد هذا النظام تتحد عمليا كل قوى شعبنا الديمقراطية العربية والكردية وتترسخ يوما بعد يوم قناعة جماهير الشعب بأن طريق تحقيق الحقوق القومية للشعب الكردي هو طريق التحالف الوثيق بين الحركة القومية التقدمية الكردية مع مجموع قوى الشعب الوطنية والديمقراطية والقومية التقدمية ضمن اطار الجبهة الوطنية الديمقراطية التي تناضل من اجل اسقاط النظام الدكتاتوري واقامة حكم الائتلاف الوطني وحل المسألة الكردية حلا سلميا وديمقراطيا. وذلك بالاقدام على:

١ ـ سن تشريع جديد ديمقراطي للحكم الذاتي يعتمد اساسا على ضمان ادارة الشعب الكردي لشؤونه بنفسه وانتخاب ممثليه بحرية تامة. ٢ ـ اقامة مجلس تنفيذي ينبثق من مجلس تشريعي منتخب تكون له ميزانيته الخاصة التي تستمد ايراداتها من الضرائب المفروضة محليا وتخصيص حصة من ميزانية الدولة العامة لكردستان بنسبة عدد نفوسها الى مجموع سكان الجمهورية العراقية وضمن اطار خطة التنمية العامة للبلاد. ٣ ـ اعتماد خطة تنمية سريعة لاقليم كردستان، وذلك لتدارك مظاهر التخلف ونتائج الحروب العدوانية وسياسة التمييز ضد الشعب الكردي، وتعويض المتضررين جراء العدوان الذي وقع عليهم في كردستان. ٤ ـ تحديد منطقة الحكم الذاتي على اساس الواقع الجغرافي والتاريخي للشعب الكردي بعد اعادة اوضاع المنطقة الى طبيعتها وذلك باعادة المهجرين الى مناطقهم والغاء سياسة التهجير والتشريد والصهر والحزام الامني المزعوم التي مارستها السلطات الدكتاتورية ومعالجة آثارها مسترشدين بروح الاخوة التاريخية بين العرب والاكراد والاستناد الى مبدأ الاستفتاء الحر في اجواء ديمقراطية حول المناطق المختلف عليها. ٥ ـ اناطة اختصاصات السلطة المركزية الى المجلس التنفيذي عدا شؤون العدل والدفاع والسياسة والتمثيل الخارجي، والتخطيط الاقتصادي العام، والعملة والسياسة المالية المركزية. ٦ ـ تمثيل الشعب الكردي في السلطة العليا التشريعية والتنفيذية المركزية بما يتناسب وعدد نفوسه الى مجموع السكان، ومنع اي تمييز بين مواطني الجمهورية العراقية على اساس الانتماء القومي او الديني او الطائفي. ٧ ـ اعتبار اللغة الكردية لغة رسمية وضمان حق الشعب الكردي في استعمال لغته القومية في الدوائر وفي مجالات التعليم في اقليم كردستان. ٨ ـ العناية باللغة الكردية وبالتراث القومي الكردي والاهتمام بنشر الثقافة التقدمية في كردستان وتأسيس مجمع علمي كردي وتطوير جامعة السليمانية بحيث تتماشى مع حاجة المنطقة الى الكوادر العلمية والفنية وربطها بالمجلس التنفيذي للحكم الذاتي. ٩ ـ ضمان حرية تشكيل المنظمات النقابية والمهنية والشعبية على نطاق كردستان على ان يتم تمثيلها في المنظمات المركزية على نطاق القطر وتقديم العون اللازم لها. ١٠ ـ العمل على تعزيز الاخوة العربية الكردية بمكافحة المفاهيم والنعرات الشوفينية وكذلك المفاهيم القومية الضيقة والتعصب القومي، وتشديد الكفاح الفكري لتوطيد روح الاخاء والوحدة الوطنية بين العرب والاكراد والاقليات القومية لتقوية روح الكفاح المشترك ضد الامبريالية والصهيونية والرجعية. ١١ ـ العمل على توفير المستلزمات الضرورية لتعزيز قوات الانصار وتمكينها من اداء دورها النضالي باعتبارها جزءا من قوات الثورة العراقية وتقديرا لبطولات قوات الانصار الكردستانية (البيش مركه) الثائرة على النظام الدكتاتوري، تضمن الجبهة الوطنية حقوق مقاتليها البواسل وشهدائها الاماجد وتقر تشكيل وحدات مسلحة فيها تكون جزءا من القوات الشعبية العراقية المسلحة التي تدربها وتمونها وتسلحها وتقودها الجبهة الوطنية الديمقراطية لحماية المكتسبات الثورية والتقدمية والسيادة الوطنية للشعب العراقي. ١٢ ـ ضمان حقوق الاقليات القومية والطوائف الدينية في كردستان العراق. ١٣ ـ اسناد نضال الامة الكردية في سائر اجزاء كردستان من اجل تحقيق حقوقه القومية والديمقراطية.

ـ الفصل الثالث ـ

«في سبيل اقتصاد وطني مستقل، متوازن، مزدهر»

تمتلك بلادنا كل المقومات الضرورية لبناء اقتصاد وطني مستقل، متوازن، ومزدهر. غير ان السيطرة الاستعمارية طويلة الامد، والسياسات التي اتبعتها الحكومات البرجوازية والدكتاتورية حالت دون تحقيق هذا الطمح الذي يناضل شعبنا من اجله. فبالرغم من التحرر من السيطرة الاستعمارية بالقضاء على النظام الملكي العميل والخروج من حلف بغداد، وبرغم محاولات تحرير الثورة النفطية من هيمنة الاحتكارات البترولية المباشرة، الذي تم عبر سلسلة من المعارك الوطنية ابتداء من القانون رقم ٨٠ لسنة ١٩٦٠ حتى آخر القوانين التي صدرت بتأميم آخر ما بقي في ايدي الشركات الاجنبية من مرافق نفطية في بلادنا، برغم هذا كله فما زالت السياسة النفطية تخدم مصالح الشركات الاحتكارية وظل اقتصادنا الوطني يعاني من كونه اقتصاد مشوه التركيب وتابعا للسوق الرأسمالية العالمية، ويعتمد بشكل رئيسي على موارد استخراج

والاسهام الجاد في تعزيز قدراتها العسكرية والاقتصادية والسياسية وتطويرها كي تتمكن من انجاز مهامها القومية كاملة .

٢ ــ العمل من اجل وحدة عربية معادية للامبريالية والصهيونية والرجعية تقوم على أسس من الديمقراطية ، وحرية الجماهير والسعي جديا في سبيل توفير المستلزمات الضرورية لانضمام العراق الى دولة الوحدة بين سوريا وليبيا لتعبئة طاقاتها وزجها في النضال ضد الحلف الامبريالي الصهيوني الساداتي الرجعي وصولا الى الوحدة العربية الديمقراطية المستند الى ارادة الجماهير .

٣ ــ الاسهام الفعال من جانب العراق في معركة الامة العربية ضد العدوان الصهيوني الامبريالي ، ودعم الشعب العربي الفلسطيني في نضاله من اجل دحر الاستعمار الاستيطاني الصهيوني واستعادة حقوقه الوطنية الاساسية والثابتة وغير القابلة للتصرف في وطنه فلسطين بما فيها حقه في تقرير المصير والعودة الى دياره واقامة دولته الوطنية المستقلة .

٤ ــ دعم نضال الجماهير العربية وقواها التقدمية ضد الاستعمار والانظمة العربية الرجعية ، وتوطيد علاقات التحالف معها والانضمام الى مؤتمر الشعب العربي ومساندته في تعزيز وحدته ، والاسهام الجدي في تطوير عمله .

وفي المجال الدولي تناضل الجبهة في سبيل :

انتهاج سياسة خارجية تقدمية معادية للامبريالية والصهيونية تعزز الاستقلال والسيادة الوطنية على اساس المصالح المتبادلة والتكافؤ في العلاقات الدولية .

وتوجيه السياسة الخارجية للعراق بما يخدم القضايا الوطنية والقومية والتضامن مع جميع الحركات التحررية والثورية في العالم المناضلة من اجل الحرية وحق تقرير المصير ، والديمقراطية والاشتراكية ، وتصفية الانظمة العنصرية والفاشية والاستعمارية ، وتوطيد اواصر الصداقة والتعاون مع الاتحاد السوفيتي والبلدان الاشتراكية ، والاسهام في تعزيز السلم والانفراج الدولي .

ان الجبهة الوطنية القومية الديمقراطية في العراق اذ تعاهد جماهير شعبنا وقواه الوطنية على مواصلة النضال من اجل الاطاحة بالطغمة الارهابية المعادية للشعب ، تتطلع لان تأخذ سائر القوى الوطنية والتقدمية العراقية مكانها المناسب في الجبهة وتناشد جميع القوى التقدمية العربية والعالمية لمساندة نضال شعبنا العراقي المكافح في سبيل اسقاط النظام الدكتاتوري واقامة حكم الائتلاف الوطني الذي يحقق الديمقراطية للعراق والحكم الذاتي لكردستان .

المجد والخلود لشهداء الحركة الوطنية العراقية
والخزي والعار لحكم الجلادين الخونة في بغداد .

الجبهة الوطنية القومية الديمقراطية
في العراق

١٢ / ١١ / ١٩٨٠

٢٣

سەرچاوە: بنکەی ژین

پاشکۆی ژمارە ١٧.

بيان الجبهة الوطنية الديمقراطية فى العراق (جوقد)، تدين بشدة الغزوة الايرانى التوسعي العدواني علي العراق وتدعوا الجماهير الشعبية للاستبسال في المعارك البطولية لدحر الغزاة المحتلين. ١٩٨٦/٢/١٨.

بيـــــــان

الجبهة الوطنية القومية الديمقراطية في العراق ((جوقد)) تدين بشدة الغزو الايراني التوسعي العدواني على العراق وتدعو الجماهير الشعبية للاستبسال في المعارك البطولية لدحر الغزاة المحتلين.

ياجماهير شعبنا العراقي العظيم:

لقد أدانت جبهتنا المكافحة الحرب العدوانية المدمرة منذ اندلاعها وطالبت بوقفها واحترام مبادىء السيادة الوطنية والقومية لكلا الشعبين العراقي والايراني. وحذرت مراراً من النزعة العدوانية التوسعية للنظام الايراني وكشفت أطماعه في احتلال أرض العراق والسيطر على ثرواته الطبيعية ومياهه الاقليمية ويأتي الغزو الايراني الأخير واحتلال ميناء الفاو والحشود العسكرية الايرانية الضخمة والتهديدات المتلاحقة بشن هجوم جديد يستهدف احتلال جنوب العراق ليؤكد صحة مواقفنا المبدئية وتحذيراتنا السابقة من أطماع ايران التوسعي ونزعتها الجامحة عبر الاصرار على مواصلة الحرب العدوانية لضم أراضي بلادنا وتصدير بديلها الرجعي الجاهز والعدوان الصارخ على مبادى السيادة الوطنية لشعبنا العراقي المكافح. إن مواصلة العدوان الايراني على جيشنا الباسل وشعبنا الأبي يعرض بلادنا الحبيبة إلى أفدح أخطار الاحتلال والتقسيم وإراقة الدماء في أبشع مجزرة بشرية عرفها التاريخ تنفيذاً وانسجاماً مع المخطط الصهيوني ـــ الامبريالي الهادف إلى تجزئ البلاد العربية، وخلق دويلات هزيلة طائفية واشغال شعوب المنطقة في حروب محلية. وتحاول ايران تغطية أطماعها التوسعية العدوانية ضد عراقنا الحبيب باطلاق ذريعة كاذبة تتمثل ((باسقاط النظام الفاشي)) وجبهتنا المكافحة ((جوقد)) تؤكد بطلان هذا الادعاء لأ إسقاط النظام الفاشي هي مهمة نضالية عراقية محضة يتولاها شعبنا وحركته الوطنية فقط المتمسكة بمبادىء الاستقلال والسيادة الوطني والرافضة للبدائل الطائفية والرجعية المصدرة من الخارج.

إن جبهتنا المناضلة ((جوقد)) بجميع احزابها وقواها الوطنية والقومية والديمقراطية من العرب والكرد والتركمان تؤكد إدانته واستنكارها الشديدين للغزو الايراني ضد العراق أرضاً وشعباً وجيشاً. وتعرب عن اعتزازها وفخرها بدور جيشنا البطولي وجماهير شعبن في معارك التصدي للعدوان الايراني الغاشم، وتهيب بأنصارها ومؤيديها وجماهير الشعب في الاستبسال بالدفاع عن الوطن واعتبار ذلك مهمة مقدسة وملحة في سبيل دحر القوات الغازية وتحرير أراضينا ومياهنا من المحتلين الطامعين وإلحاق الهزيمة الكاملة بخططهم العدواني التوسعية.

وتندد جبهتنا ((جوقد)) بالزمر الانتهازية والرجعية والعميلة المرتبطة بايران التي تقاتل الى جانب المحتلين وتدعي زيفاً بأنها من ((المعارضة العراقية)) وحقيقتها مفضوحة لجماهير شعبنا بصفتها زمر عميلة وتجمعات خائنة للشعب ومصالح الوطن وهي تسعى لتنفيذ أوامر المحتلين ولغرض تغطية الأطماع الايرانية التوسعية تتجة لاقامة حكومة عميلة مؤقتة في الأراضي المحتلة من بلادنا إننا نحذر هؤلاء الخونة من الاستمرار في هذه التحركات المشبوهة وسيكونوا تحت طائلة العقاب.

وإنطلاقاً من المسؤولية الوطنية في الظروف العصيبة التي تمر بها بلادنا الحبيبة جراء إصرار ايران على مواصلة المجزرة الوحشية لتحقيق الأطماع التوسعية العدوانية ضد العراق أرضاً وشعباً وجيشاً ندعو كافة القوى والتجمعات والمنظمات التقدمية العراقية لاعلان موقفها الواضح والجريء في إدانة العدوان الايراني على بلادنا والاسهام في التعبئة الشاملة للتصدي للمحتلين الطامعين وتحرير أراضينا والدعوة الى وقف الحرب واحترام الحدود الدولية للبلدين على قاعدة التمسك بمبادىء السيادة الوطنية والقومية لكلا الشعبين الجارين الصديقين العراقي والايراني. ولن يغفر شعبنا للمترددين والمتخاذلين الذين يغلبون مصالحهم الأنانية على حساب مصالح الوطن العل

(ب)

وشعبنا العراقي وحركته الوطنية التقدمية تجسيداً لمبادىء التساند القومي يناشد الأمة العربية بجميع أقطارها والجماهير الشعبية وكافة حركات التحرر الوطني لمواصلة إعلان إدانتها وشجبها للغزو الايراني على الأراضي العراقية ومطالبة المحتلين بالانسحاب الفوري الى الحدود الدولية ووقف الحرب العدوانية واحترام مبادىء السيادة لكلا البلدين الجارين. مع فخرنا واعتزازنا بالمنظمات والهيئات والاتحادات العربية وجماهير الأمة العربية وقوى التقدم والسلم في العالم التي بادرت في اعلان إدانتها للعدوان الايراني وتقف إلى جانب شعب العراق وجيشه الباسل في معركته العادلة من أجل دحر القوات المعتدية.

النصر أبداً حليف المدافعين عن كرامة أوطانهم.
والهزيمة والعار للغزاة الطامعين.

القيادة السياسية
للجبهة الوطنية القومية الديمقراطية
في العراق ((جوقد))

١٨ / ٢ / ١٩٨٦

سەرچاوە: بنکەی ژین

پاشكۆی ژمارە ١٨.

الجبهة الوطنية الديمقراطية، ميثاق التعاون، ١٩٨٠/١١/٢٨.

(أ)

نص ميثاق التعاون بين أحزاب الجبهة الوطنية الديمقراطية العراقية - جود - التي تشكلت في البداية من الأحزاب التالية: الحزب الديمقراطي الكوردستاني - الحزب الشيوعي العراقي - الحزب الاشتراكي الكوردستاني.

الجبهه الوطنيه الديمقراطيه العراقيه

ميثاق التعاون

تمر بلادنا بازمه عنيفه وشامله، ناجمه عن سياسه الحكم البعثي الدكتاتوري. ولم تفلح محاولات السلطه للتستر عليها، لا بالدعايه التضليليه ولا بانفاق الاموال الطائله من عوائد النفط الهائله على شكل رشاوى في الداخل والخارج.

ومن مظاهر هذه الازمه اشتداد عزله الطغمه الحاكمه على الصعيدين المحلي والعربي وتنامي سخط الشعب واتساع صفوف المعارضه ضدها، بل واحتدام التناقضات والصراعات الدمويه بين الحاكمين انفسهم.

ان ما ساق العراق الى هذه الازمه المستفحله هو نهج احتكار السلطه وحكم البلاد باساليب بوليسيه دون احترام للقوانين والقيم الخلقيه، او وضع تشريعات استبداديه لا مثيل لها، وتضخم اجهزه القمع واللجوء الى الملاحقات والقتل تحت التعذيب والتسميم ضد الوطنيين، اما كانت معتقداتهم السياسيه والتمادي في التمييز القومي - الطائفي، وفي النهج الشوفيني - العنصري، خاصه ضد الشعب الكوردي والاقليات... يضاف الى ذلك التخبط والتبذير والفوضى في السياسه الاقتصاديه بشتى مجالاتها الصناعيه - التجاريه والزراعيه - الحيوانيه، واحكام ربط اقتصادنا الوطني بالسوق الرأسمالي - الامبريالي العالمي، مما ترتب على ذلك من اثراء فئه طفيليه مستغله على حساب اوسع الجماهير... هذا فضلا عن النهج المعادي لحركه التحرر العربي وللثورات والحركات التقدميه، واتجاهها المكشوف في التنسيق والتحالف مع الاوساط الرجعيه.

ان انقاذ البلاد من هذه الازمه رهن باسقاط الحكم الدكتاتوري واقامه نظام جديد يبادر الى اشاعه الديمقراطيه في العراق وتأمين الحكم الذاتي الحقيقي في كردستان والاسهام الفعال في معركه الامه العربيه ضد الامبرياليه والصهيونيه والرجعيه. ولا يمكن لاي حزب بمفرده ان يحقق هذه المهمه العظيمه. فالسبيل الى تحقيقها انما يمر عبر تحالف الاحزاب والفئات الوطنيه المعاديه للامبرياليه والصهيونيه والرجعيه. الامر الذي يضمن تجنيد وتعبئه طاقات الشعب وفئاته الوطنيه والحصول على دعم الاصدقاء من قوى التحرر والاشتراكيه في المنطقه وفي العالم كله.

لقد اكدت تجارب حركتنا الوطنيه ان انتصارات شعبنا كانت مرتبطه دوما بقيام التحالفات بين احزابه وقواه الوطنيه، في حين ان الهزائم والاخفاقات كانت مرتبطه بالفرقه والتشتت بين تلك الاحزاب.

ان العمل من اجل اقامه تحالف وطني ديمقراطي شامل هو واجب مشرف يحاسب كل حزب وطني وكل عراقي مخلص. ولهذا نجد في التقائنا هذا ليس بديلا عن التحالف الشامل المنشود بل جزءا من مساعي الاحزاب والقوى الوطنيه والتقدميه العراقيه الراميه الى اقامه الجبهه وتنشيط النضال لتحقيق تطلعات شعبنا في الحريه والديمقراطيه والتقدم الاجتماعي.

ان الاهداف التي نناضل من اجلها هي:

اولا: - اسقاط الحكم الدكتاتوري واقامه حكومه ائتلافيه وطنيه تمثل جميع الاحزاب والقوى المناضله ضد الامبرياليه والرجعيه والدكتاتوريه، وتضطلع بانهاء الاوضاع الاستثنائيه - الاستبداديه وتصفيه مخلفات النظام الدكتاتوري واشاعه الديمقراطيه في حياه المجتمع والدوله ...

- تحرير جميع السجناء والمعتقلين السياسيين عن طريق عفو عام فوري شامل، وتحريم الاعتقال التعسفي والتعذيب الجسدي والنفسي وتحريم انتزاع البراءات عنوه.

- اعاده جميع المفصولين والملاحقين السياسيين والوطنيين، المدنيين والعسكريين، الى اعمالهم ومواقعهم واعاده الجنسيه الى المواطنين الذين اسقطت عنهم وابعدوا عنوه.

- الغاء جهاز الامن العام وسائر الاجهزه القمعيه والغاء المحاكم والهيئات الاستثنائيه والقوانين والمؤسسات المقيده للحريات، وتطهير جهاز الدوله من العناصر الرجعيه والفاسده.

- اطلاق حريه التنظيم والنشاط السياسي للاحزاب والجماعات الوطنيه، وحريه التنظيم النقابي والاجتماعي للعمال والفلاحين والشباب والطلاب والنساء وغيرهم، وحريه الصحافه والنشر والتعبير عن الرأي، وحريه التظاهر والاضراب والاجتماعات الشعبيه.

- اجراء تحقيق نزيه وشامل في الجرائم التي ارتكبت بحق ابناء الشعب من اغتيالات واعدامات وتعذيب تحت التعذيب ومن استغلال السلطه للنهب والسرقه والاختلاس والرشوى، واحاله المجرمين الى القضاء.

- الغاء نهج احتكار السلطه السياسيه والدوائر السلطه والمنظمات العامه - الاجتماعيه، والانهاء سياسه

(ب)

- نقل البلاد الى اوضاع دستوريه ديمقراطيه طبيعيه عن طريق وضع قانون ديمقراطي لانتخاب مجلس وطني تأسيسي يشرع الدستور الدائم على اساس حق الانتخاب العام المباشر والمتساوي بالاقتراع السري وفي جو ديمقراطي تضمن فيه الحريات الانتخابيه للاحزاب الوطنيه وللناخبين والمرشحين .

ثانيا :- حل المسأله الكرديه حلا ديمقراطيا سلميا يقوم على اساس من الاعتراف بالحقوق القوميه المشروعه للشعب الكردي والاقليات ، ومن السهر على تعزيز التآخي والتعاون الكفاحي بينهم وبين العرب ، والتصدي للمفاهيم والنعرات الشوفينيه – العنصريه وكذلك المفاهيم القوميه الضيقه والتعصب القومي . يتطلب ذلك :

- تصفيه آثار سياسه الاضطهاد القومي والتعريب والتهجير وضمان ممارسه الشعب الكردي الكامل حقه في الحكم الذاتي ضمن جميع الوحدات الاداريه ذات الاكثريه الكرديه آخذين الواقع الجغرافي والتاريخي لكردستان بنظر الاعتبار .
- تشريع جديد ديمقراطي للحكم الذاتي في اقليم كردستان يعتمد اساسا على ضمان اداره الشعب الكردي لشؤونه بنفسه وانتخاب ممثليه بحريه تامه .
- اقامه مجلس تنفيذي ينبثق من مجلس تشريعي منتخب ويمارس اختصاصات السلطه المركزيه عدا شؤون الدفاع والسياسه الخارجيه والتخطيط الاقتصادي العام والعمله والسياسه الماليه المركزيه .
- ضمان تمثيل عادل للشعب الكردي في هيئات السلطه المركزيه يتناسب ونسبته الى مجموع سكان البلاد .
- اعتبار اللغه الكرديه لغه رسميه في اقليم كردستان وضمان حريه التعلم باللغه القوميه ، والعنايه باحياء وتطوير التراث القومي التقدمي والثقافه التقدميه عن طريق رعايه الصحافه الكرديه واعاده تأسيس المجمع العلمي الكردي وتطوير جامعه السليمانيه وانشاء ما هو ضروري من المعاهد والمؤسسات الدراسيه الاخرى .
- اعاده المهجرين الى اماكنهم واعاده بناء قراهم وبيوتهم الخربه ومنح الجنسيه للمواطنين الفيليين والاويين والكويين ، ودفع تعويضات عادله الى المواطنين المتضررين جراء العدوان الذي وقع عليهم .
- اعتماد خطه تنميه سريعه لكردستان تخصص لها المبالغ اللازمه وتستهدف ازاله التخلف الناتج عن سياسه التمييز القومي والحروب العدوانيه . واستثمار امكانات السياحه والاصطياف وسائر الموارد في الاقليم .
- التضامن مع الجماهير الشعبيه وقواها التقدميه في جميع انحاء كردستان في النضال الذي تخوضه ، جنبا الى جنب مع سائر القوى التقدميه في بلدان المنطقه ، ضد الامبرياليه والرجعيه .
- ضمان الحقوق الثقافيه المشروعه للاقليات (حق الدراسه بلغتهم واحياء التراث وامتلاك الصحافه والمؤسسات الثقافيه – الاجتماعيه الخاصه) وكذلك الحقوق الاداريه (الاداره الذاتيه حيثما يشكل هؤلاء اغلبيه السكان وتمثيلهم في اجهزه الحكم الذاتي وفق نسبتهم الى سكان الاقليم) .

ثالثا :- اعاده بناء القوات المسلحه (الجيش والشرطه) لكي تصبح ، من حيث تركيبها وسماتها مؤسسه ديمقراطيه تدين بالولاء للشعب والوطن وتكرس قدراتها للدفاع عن استقلالنا الوطني وعن المصالح القوميه العليا . وهذا يتطلب :-

- اجراء تطهير واسع يشمل العناصر الرجعيه والشوفينيه والفاسده ، التي اعتمد عليها الحكم الدكتاتوري واعتماد معايير الوطنيه والكفاءه والاخلاص في اشغال المناصب وفي قبول الطلاب في المعاهد العسكريه .
- اعاده جميع العسكريين المفصولين بسبب نشاطهم السياسي الوطني الى الجيش .
- استئصال نزعات الاحتكار والنعرات الطائفيه والعنصريه ونبذ اسلوب التمييز القومي والديني والطائفي ، واستبدال علاقات التحكم الاستبدادي بعلاقات عسكريه ديمقراطيه بين الضباط والجنود ونبذ اساليب ابعاد واضطهاد العسكريين بسبب ميولهم السياسيه وانتماءاتهم الحزبيه ، واعاده تربيه القوات المسلحه بروح الاخلاص للشعب والعداء للامبرياليه والصهيونيه والرجعيه .
- تطوير القوات المسلحه برفع قدراتها الدفاعيه ، من جهه وتسليح الجماهير وتنويه دورها في الدفاع عن الاستقلال الوطني ، من جهه اخرى .

رابعا :- انتهاج سياسه اقتصاديه تقدميه تستند الى :

- تخطيط علمي يعبر ويحمي مكتسبات العمال والفلاحين وسائر ابناء الشعب ، ويضمن استثمار الموارد النفطيه لبناء اقتصاد وطني مستقل متوازن ينهي حاله اعتماد البلاد الكلي على الموارد النفطيه وينهي تبعيه العراق للسوق الرأسمالي العالمي وما يحمله من آثار ضاره لاقتصادنا الوطني .
- التطوير السريع للقطاعات الاقتصاديه من صناعيه وزراعيه وتجاريه وخدميه بما يستجيب لمصلحه الشعب والوطن مع مراعاه مخلفات الحرب والدمار في كردستان ، وتنشيط مساهمه الدوله في بناء قاعده اقتصاديه متينه وتطوير الاساس المادي لمواصله التقدم الاجتماعي ، وتوجيه نشاط القطاعين الخاص والمختلط بما يخدم تطوير اقتصاد البلاد ورفاه الشعب .

(ت)

- انتهاج سياسه ماليه صحيحه تضمن تجنب الاهدار والتبذير وتوجيه الموارد نحو المرافق الانتاجيه بشكل رئيسي، واعاده توزيع الدخل القومي بصوره تحد من التفاوت الفاحش في المداخيل ومن العواقب المرهقه لزياده تكاليف المعيشه والغلاء والتضخم .

- معالجه المشاكل المعاشيه المستفحله للعمال والفلاحين وسائر الكادحين ، بتوفير الخدمات الضروريه وزياده الاجور والرواتب وحل ازمه السكن والنقل وتوفير المواد الضروريه باسعار تتناسب ومداخيلهم ... الخ .

- استكمال الاصلاح الزراعي بما يستجيب لمصالح الجماهير الفلاحيه ، وضمان حقوق الفلاحين في انشاء جمعياتهم ومؤسساتهم التعاونيه ، وتوفير المقومات لتحديث وتطوير الانتاج الزراعي ولرفع المستوى المعاشي - الثقافي - الصحي للريف العراقي .

خامسا :- الاسهام الفعال في معركه الامه العربيه ضد الامبرياليه والصهيونيه والرجعيه ومن اجل :

- احباط مخطط كمب ديفيد وتحطيم الحلف الامريكي - الصهيوني - الساداتي ، وتأييد نضال الشعب المصري ضد حكامه الخونه .

- تقديم الدعم المادي والمعنوي الفعال ، لنضال الشعب العربي الفلسطيني ومنظمه التحرير الفلسطينيه ، من اجل استعاده حقوقه والعوده الى ارضه وتقرير مصيره عليها واقامه دولته الوطنيه المستقله .

- دعم جبهه الصمود والتصدي وتعزيز صمود سوريا وكذلك دعم نضال الشعب اللبناني ضد ضغوط واعتداءات القوى الامبرياليه - الصهيونيه - الرجعيه .

- العمل على تنشيط نضال الجماهير العربيه وتوحيد فصائل حركه التحرر الوطني العربيه في جبهه شامله مكافحه ضد الانظمه والقوى الرجعيه العربيه ومن يقف وراءها من الاوساط الاجنبيه .

- تحقيق افضل اشكال التنسيق والتعاون السياسي - الاقتصادي - الثقافي - العسكري بين العراق وبين الانظمه العربيه الوطنيه واتباعها مختلف اساليب النضال المناسبه ، بما فيه استخدام سلاح النفط ، بهدف تحرير الاراضي العربيه المحتله وتصفيه السيطره الامبرياليه في الوطن العربي ، وللسير نحو اقامه الوحده العربيه على اسس ديمقراطيه سليمه ، مع مراعاه تطور الحقوق القوميه للشعب الكردي في حاله انضمام العراق الى الوحده العربيه .

- التضامن مع الثوره الايرانيه ضد الامبرياليه الامريكيه والصهيونيه وبقايا النظام الشاهنشاهي ، من اجل تعزيز استقلال ايران وتقدمها الاجتماعي وتحقيق المطامح المشروعه لكافه الشعوب والقوميات المتعايشه ضمن الجمهوريه الايرانيه .

سادسا :- انتهاج سياسه خارجيه مستقله تخدم قضايانا الوطنيه والقوميه وتسهم في تحقيق الانفراج الدولي وصيانه السلم العالمي وتطوير حركه عدم الانحياز على اساس العداء للامبرياليه باشكالها القديمه والجديده ، ولمخططاتها وتكتلاتها العسكريه العدوانيه والتعاون مع انظمه الحكم الوطنيه والتقدميه وحركات التحرر الوطني والشعبي في كل مكان ، وتوطيد اواصر الصداقه والتعاون مع البلدان الاشتراكيه ولا سيما الاتحاد السوفيتي ، باعتبار ذلك احدى الضمانات الاساسيه لنجاح نضالنا العادل ضد الامبرياليه والصهيونيه والرجعيه ، في سبيل تطوير بلادنا على طريق التقدم الاجتماعي .

الحزب الشيوعي العراقي   الحزب الديمقراطي الكردستاني - العراق   الحزب الاشتراكي الكردستاني - الموحد

سەرچاوە: على سنجارى، القضية الكردية...، ج٢، ص٢٤٣-٢٤٥

پاشکۆی ژمارە ١٩.

بەرەی نیشتیمانی دیموکراتی عێراق جود، کۆبوونەوەی سکرتارییەتی لێژنەی باڵا، کۆتایی کانوونی دووەمی ١٩٨٥.

کوبونەوەی سکرتاریەتی لیژنەی بالا

لەکوتایی کانونی دووەمی ١٩٨٥ دا سکرتاریەتی لیژنەی بالای بەرەی نیشتمانی دیموکراتی عیراقی (جود) کوبونەوەی ئاوبەناوی ئاسایی خوی پیکهینا و لەم کوبونەوەیەدا لە بەرنامەی کاری خوی کولیەوە ، باسی ئەو پەرەسەندنە سیاسی یانەی کرد کە لەوولاتەکەمان و ناوچەی عەرەب و ناوچەی روژهەلاتی ناوەراستدا روویان داوە . لەسەر روشنایی بەیاننامەکەی کوتایی کانونی دووەمی (جود) لەهەنگاوەکەی یەکیتی نیشتمانی کوردستان کولیەوە کە وتوویژی لەگەل حکومەتی عیراق راگرتوە . هەروا هەنگاوی بەکردەوەی بو پەیرەوکردنی بەیاننامەکە دیاری کرد .

هەروا سکرتاریەت لەباری عەسکەری وچالاکی و هەلسورانی پیشمەرگەکانی (جود) کولیەوە و بەچەشنیکی باش وئیجابی ئەو چالاکیانەی هەلسەنگاند کەلەماوەی کوبونەوەی پیشوی سکرتاریەتەوە ئائیستا کراون و هیزەکانی پیشمەرگە و مەفرەزەئازاکان گەلیک سەرکەوتنیان دەست خستووە و کاروباری پیویستیش بو پەرەپیدانیان جی بەجی کرا .

هەروا ئەو بەرەوپیش چوونە بەردەوامە دەست نیشان کرا کە لەچالاکی لیژنەکانی بەرەدا ، لە بوارەکانی جەماوەریدا دەبینرین و چەندان لیژنەی لق دامەزریندراون و کاروباریان ریکخراوە .

سیاسەتی ئەم دوایەی رژیمی دکتاتور ، لە ناوخوو ناو عەرەب و جیهاندا باس کراو ، توندو تیژ بوونی داپلوسینی خویناوی لەدژی گەلەکەمان دەست نیشانکرا ، سەرەرای چالاکی عەسکەری لە کوردستاندا و هەلویستی دوژمنانەی بەرانبەر بزوتنەوەی رزگاریخوازی نیشتمانی عەرەب و پەلەکانی و ، پەرەپیدانی پەیوەندیەکانی لەگەل وولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا .

سکرتاریەت لەکوبونەوەکەیدا چەند کاروبارو هەنگاویکی بو چالاکیەکانی سیاسی و ئیعلامی لەناو عیراق و دەرەوەیدا بریار داوە ئەو کوشش و سەرکەوتنانەی بەرز هەلسەنگاند کە لە هەلمەتی هاوکاری لەگەل خەباتی گەلەکەماندا لەدەرەوەی نیشتمان هینراونە دی .

کوتایی کانونی دووەمی

١٩٨٥

سەرچاوە: بنکەی ژین.

پاشکۆی ژمارە ٢٠.

حسك، بەلاغی عەسکەری ژ(٨٣)، سەرەتای تشرینی یەکەمی ١٩٨٦.

(أ)

دەزگای ڕاگەیاندن

بەلاغی عەسکەری ژمارە - ٨٣-

× گرتنی بارەگای فەوجێکی هێزەکانی ڕژێم لە ناحیەی قادر کەرەم .

× ئازاد کردنی بەرزاییەکی گرنگ لە شاخی (قەیوان) ی ناحیەی ماوەت .

× پێشمەرگە سۆسیالیستەکان لە ناو شاری تکریت چالاکی دەکەن .

× هێزێکی هاوبەشی سۆسیالیست جولەیەکی سیاسی فراوان لە دەشتی هەولێر دەکەن .

× دەستگیر کردنی چەندین جاش و خۆفرۆش .

ناحیەی قادر کەرەم

لە کاتێکدا پێشمەرگە گیانبازەکانی کوردستان شاخەکانی قەیوان و گۆڵە و ماوەت یان لە دوژمن کردوەتە گۆڕستان و ماوەی مانگێکە لە شەڕی بەرەیی سنگ بە سنگدا هێزەکانی فاشی و شوکەراسی دەهکێشن و ڕاویان دەنێن و تۆڵەی سەدان شارانیان لێ دەکەنەوە ، لە پاڵ ئەو شەڕە حەماسییە جوامێرانەیەدا پێشمەرگە جەربەزەو دلێرەکانی حزبی سۆسیالیستی کوردستان بە تەنیاو بە هاوبەشی لەگەڵ پێشمەرگە گیانبازەکانی یەکێتی نیشتمانیی کوردستان زەبری قورس و کاریگەر دەوەشێننە جەستەی داڕزاوی دوژمن و لە هیچ بەرەیەکدا نایەڵن پشووی حەسانەوە لێبدەن .

هێزێکی هاوبەش لە پێشمەرگە دوژمن بەزێنەکانی لقی سلێمانی حزبی سۆسیالیستی کوردستان و یەکێتی نیشتمانی کوردستان لە سەعات ٢٠ / ٩ دەقیقەی شەوی ١٩/٢٠ / ٩ / ١٩٨٦ بەپێی نەخشەیەکی ورد هێرشێکی فراوانیان کردە سەر ناحیەی قادر کەرەم کە تەنها ٢٠ کم لە شاری کەرکوکەوە دوورە .

لە سەرەتادا پەلاماری ڕۆڵە پێشمەرگەکانی کوردستان بۆ سەر بارەگای فەوجی ٧٨٥٢ بوو . لە سەعاتی یەکەمی هێرشە قارەمانانەکەدا پێشمەرگەی سۆسیالیست و یەکێتی هەڵیان کوتایە ناو بارەگای فەوجەکەو دەستیان بەسەر داگرت . پاش ئەوەی دەیان کەسیان لە دوژمنی ترسنۆک کوشت و بریندار کرد .

پاش ئەم هێرشە سەرکەوتووانەیە هێزی هاوبەشی پێشمەرگە هێرشێکی دیکەی کردە سەر ڕەبیەکانی سەر موسەڕەفەی بەدسی مەقلەقی و داشبیرەی غورنەو ڕەبیەی کارەباو لەوێش

(ب)

دەستکەوت :

١- (٩) کلاشینکوف

٢- دوو تفەنگی برنەو

٣- یەک رەشاشی R.B.K

٤- (٢٠) مەخزەنی کلاشینکوف و چەندین کەل و پەلی بارەگای لەوچەکە .

قوربانی پێشمەرگە لەو هێرشە سەرکەوتوانەدا شەهید بوونی دوو قارەمانی ڕێگای ئـــازادی کوردستان بەناوی (١) جمال صالح چراغ پێشمەرگەی تیپی ٥٥ ی قەرەداغ ، (٢) محمد توفیق عزیز لە تیپی ١٥ ی گەرمیانی ی . ن . ک .

پاش ئەو چالاکیە دەست و بردانەیە ، هێزی پێشمەرگە شاری قادر کەرەمی بە جێ هێشـــت و گەڕایەوە بنکەکانی .

بۆ ڕۆژی دوایی ٢٠ / ٩ کوپتەرەکانی ڕژێم گوندی (لەیتول) ی ناوچەی زەنگەنـــەی بۆردومان کرد کە لەگەڵ ئاگری بەرهەڵستی توندی هێزی پێشمەرگەی سۆسیالیست و یەکێتـــی نیشتمانی ڕوو بە ڕوو بوون و لەبەرزایی ئاسمانا گیربوون و ڕایان کرد . جێگای داخـــە هاوڵاتیەک بە گوللەی کوپتەرەکان شەهید بوو .

بەرەکانی شەڕی ماوەت ـ قەیوان

لە شەوی ٢٦/٢٧ / ٩ لە سەعات ١٢/٥ ی ئەو هێزێکی هاوبەش لە پێشمەرگە دلێرەکانی حزبی سۆسیالیستی کوردستان و ی . ن . ک و پارتی سۆسیالیستی کورد "پاسۆک" هێرشێکی کت و پڕیان کردە سەر ئەو بەرزاییەی کە بەدەست دوژمنی ڕەگەز پەرستی بەغداوە بوو لە قەیوان .
هێرشەکە ئەوەندە خێرا و بەهێز بوو کە پێشمەرگە چەربەزەکان تەنیا لە ماوەی پێـــنج دەقیقەدا توانیان بەرزاییەکە لە ژێر چەپۆکی دوژمنی فاشی ڕزگار بکەن و جاشەکان بەرە و دولە ڕوت و ڕەبەنەو مۆلگاکانیان ڕاو بنێن و زیانی زۆریان لێ بدەن .
دەستکەوتی پێشمەرگە قارەمانەکان بریتی بوو لە یەک کلاشنکوف و هەندێ تەقەمەنی و چەنـــد کەلوپەلێکی ناو ڕەبیەکە .
قوربانی هێزی پێشمەرگەی کوردستانیش شەهید بوونی پێشمەرگەیەکی پاڵەوانی ی . ن . ک بە ناوی کاکە لەتیف .
نەمری بۆ گیانی شەهید لەتیف و هەموو شەهیدانی ڕێگای ئازادی .

بالەک

لە ئێوارەی ڕۆژی ١٨/٩ دەستەیەک لە پێشمەرگە قارەمانەکانی هەرێمی ٩/ی بالەکـــی حزبی سۆسیالیستی کوردستان و کەرتێکی تیپی ٧٨ ی کاروخی ی . ن . ک چوونە سەر جـــادەی گشتی نێوان ڕیزان ـ بەردەبوک لە ناوچەی گەلالە و بۆسەیەکیان بۆ دوژمن دانایەوە ، لـــە سەعات ٦ ی ئێوارە جیپێکی لیوایەی (مهمات خاصە) کەوتە ناو بۆسەکەوە ، لەگەڵ یەکەم دەستڕێژی پێشمەرگە ئازاکانی بالەک جیپەکە ئاگری تێ بەر بوو و ئەوەی تیای بوو کوژران و بەرەو هەڵدێرێکی هەزار بە هەزاری ئەو کوردوستانە خوێنڕژاوەو هەژاروهەتیوە بوو .
زیانی دوژمن کوژرانی ٤ کەس بوو کە یەکیان ناسراوە بەناوی (اياد مطلك محمد) . لـــە بەر گڕی ئاگرەکە ، کە ئەوەندە بەتین بوو پێشمەرگەکان نەیان توانی دەستکەوت کۆبکەنەوە.
هەمان دەستە لە پێشمەرگە چاپوک و چەلەنگەکانی هەرێمی ٩/ ی بالەک و تیپی ٧٨ ی کاروخ لە شەوی ٢٠/٢١ / ٩ / ١٩٨٦ چوونە ناو گوندی کێنیرە و میراجیان بۆ گەڕان بە دوای دوو خۆفرۆشیان کە دەکەوێتە بناری چیای هەندرین لە بەرامبەر قەوچەکەی بەرزیوە ،
لە دوای پشکنین و گەڕانی پێشمەرگەکان ، ئەم دوو خۆفرۆشە دەستگیر کران :

١- محمد وەستا مصطفى حسن

٢- مصطفى محمد وەسمان

(پ)

ی هەردووکیان سوو بە فەوجی ٣٣ خەفیفە بوون لە پێشمەرگە کانیش لە بن زیان کار لە شکانەوە هیویش دیاری کراویان بەسەروە رووتکرا دەسکەوت دوو کلاشینکۆف و هەندێ تەقەمەنی و دوو گیان بوو.

هەولێر

مەفرەزەیەکی هاوبەش لە پێشمەرگە دلێرەکانی هەرێمی ٢/ ی قەرەچوغ و قوەی شەهید فرمانی شیکۆیی .. لە رۆژی ١٩٨٦/٩/٢ بۆسەیەکیان لە نێوان جادەی هەولێر – کەرکوک دانا کە لە ئەنجامدا جاشێک بەوشاوە دەستگیر کرا لەگەڵ ئەم پارە بەرانبەرانەی :
– کمال جلال کریم – رلم کلاشینکۆف ١٨٠٥٩ ژمارەی رەمەدە (٨٣٦٥) سەر بە فەوجی ٥٤ .

هەولێر

لە رۆژی ٨٦/٩/٤ لە گوندی شیوەپیران دوو پێشمەرگەی قوەی دیدەوانی گوڵ ئەدەر لە رووداوێکی بلەحەیەندا شەهید دەبن و شەرکی بەجێ گەیاندنی کاروانی خەبات بە هاوسەنگەرە ئەبەزەکانیان دەسپێرن . شەهیدەکان ئەمانەن :
١– ئازاد محمد ناسراو بە ئازاد منحلە – فەرماندەی گەریلە .
٢– هاشم کاکل ناسراو بە کارزان .
سڵاو لە گیانی پاکی شەهید ئازاد و شەهید کارزان و هەموو شەهیدانی کوردستان .

کۆیە

پێشمەرگەیەکی قارەمانی قوەی هەیبەت سلطانی شیکۆفەر لە رۆژی ٥ / ٩ / ١٩٨٦ چووە ناو شاری هەولێر ، لە نزیک فوینی غرای سەیارات جاشێک بەناوی (عبدالخالق) دەستگیر دەکات و بەدیلی لەگەڵ خۆی بۆ ناوچە رزگار کراوەکان دەهێنێ ، بەڵام لە نزیک گوندی (گومەتال) جاشەکە هەوڵ ئەدات دەمانچەی پێشمەرگەکە بڕفێنی بۆیە دەستبەجێ دەکەوێتە بەر گوللەی رقی پێشمەرگەو شەیدانی شۆرشگێرانە دەکرێ .

هەولێر

لە شەوی $\frac{6}{7}$ / ٩ مەفرەزەیەکی هەرێمی (٨) لەناوچەی کەندیناوە شوێنی کەمینێکی جاشەکان دەبن لەئەنجامدا ٣ جاش دەکوژرێن و کەمینەکەش دەشکێنن ..
قوربانی ئەمەش شەهید بوونی پێشمەرگەیەکی ئەبەزی هەرێمی ٨ بوو بەناوی لوقمان مصطفی
سڵاو لەگیانی پاکی شەهید لقمان و هەموو شەهیدانی رێگای ئازادی .

کەرکوک

رۆژی ١٩٨٦/٩/١٤ پێشمەرگەیەکی چاونەترسی مەفرەزەی سالەیی شیکۆفەر توانی خۆی بگەیێنێتە ناو شاری تکریت و جەیشێکی ناشەعبی بە ناوی (بشیر [illegible] تکریتی) بە دیل بگرێ و دەست بەسەر ئوتومبیلەکەی دابگرێ کە لەجۆری تویوتا ژمارە ٧٢٤٥ ، وە بەسەلامەتی بە سەیارەو دیلەوە گەیشتە ناوچە رزگار کراوەکان .

دەشتی هەولێر

لە کۆتایی مانگی ئەیلولدا ، بۆماوەی دە رۆژ هێزێکی هاوبەشی گەورە بەبەشداری کادیرانی لقی هەولێری حزبی سۆسیالیستی کوردستان جەولەیەکی فراوانیان لە دەیان گوندی ناوچەکانی (ئەمامەک ، مرکیە ، دەشتی هەولێر) کرد . لەو جەولە بەرینەدا پێشمەرگە دلێرەکانی هەرێمی ١٥ و هەرێمی ٧ و هەرێمی ٨ و قوەی دیدەوان و قوەی هەیبەت سلطان و مەفرەزەی سالەیی بەشداریان کرد . لەوگەشتەدا سیاسەتی حزب بۆ جەماوەری بەشەرەف و نیکۆشەری ئەوناوچانە روون کرایەوەو بابەخ و گرنگی ئاشتبوونەوەی گشتی و یەکخستنی

(ت)

توانای هێزەکانی پێشمەرگەی کوردستان دووپات کرایەوە . جەماوەر پێشوازیەکی گەرمـــی لە ڕۆڵە سۆسیالیستەکانیان لەسەر دەستەکان کرد و دەیان لاوی خۆبەخش ئامادەیی خۆیـــان دەربڕی بۆ هاتنە ڕیزی پێشمەرگایەتی و هەڵگرتنی تفەنگی ئەرمەن و پیاوەتی .

قەزای مەخموور

مەفرەزەیەک لە پێشمەرگە دلێرەکانی هەرێمی ٧ ی قەرەچوغ ڕۆژی ١٩٨٦/٩/٢٥ لەســـەر جادەی گوێر - مەخموور بۆسەیەکیان دانابوو جاشێکی ئاگاداری بە ناوی محمود سلێمـــان عبداللە کە کلاشینکۆفێکی مەلی ژمارە (٢٦٨٢) پێبوو کە بە خۆی و بەو ژمارە داشۆرینەکەی کەوتنە بۆسەی کوڕە ئازاکانی قەرەچوغ و دەستگیر کرا و گەیاندرایە شوێنە ڕزگارکراوەکان.

دەشتی هەولێر

مەفرەزەیەکی هاوبەش لە هەرێمی ٧ ی قەرەچوغ و هەرێمی ١٥ و لقەی دیـــدەوان ڕۆژی ١٩٨٦/٩/٢٤ جاشێکیان بەچەکەوە دەستگیر کرد بە ناوی (مظفر رمضان رمضان) سەر بە وەحدەی خەفیفەی ٦٢٣٠ ، ژمارەی چەک (٦٥٢٧) .

دیبان دەشتی هەولێر

هێزێکی هاوبەش لە هەرێمی ٧ ی قەرەچوغ و هەرێمی ٨ و مەفرەزەی ساڵەیی لـــە ڕۆژی ١٩٨٦/٩/١٩ توانیان لە گوندی شەهراوەی دەشتی هەولێر سەربازێک دەستگیر بکەن لەگـــەڵ (٢) تفەنگی کلاشینکۆف .

دەستخۆش ڕۆڵە ئازاکانی گەلی کورد ، هەڵبژێن و سەرکەوتوو بن پێشمەرگە دلێرەکانی سۆسیالیست و گشت پێشمەرگە قارەمانەکانی کوردستان . زەبری کوشندەتر چالاکـــی قارەمانانە و سەرکەوتنی مەزنتر ، شکۆی گەلی کورد چارەیان لە دەستی ئێوەیە .

حزبی سۆسیالیستی کوردستان - عێراق
سەرەتای تشرینی یەکەم
١٩٨٦

سەرچاوە: ئەرشیفی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ك)

پاشکۆی ژمارە ٢١.

آمر قاطع اربيل، سرية فورية، رقم المنشئ (ا.س٣/١٠٩٨٦).

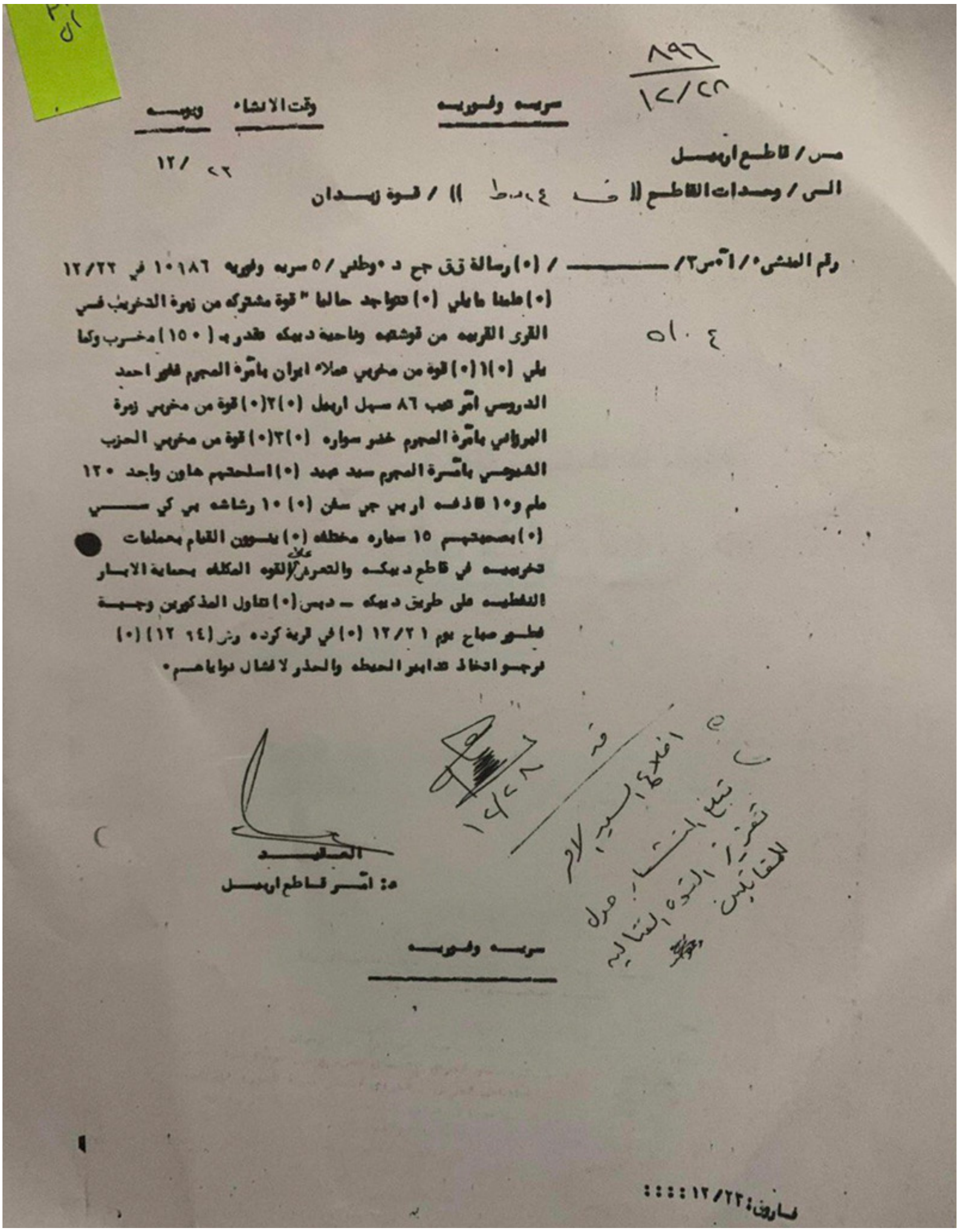

سريه وفوريه — وقت الانشاء — ونوبيه

٢٢/ ١٢

من / قاطع اربيل

الى / وحدات القاطع ((ف ٤٤ ط)) / قوة زيدان

رقم المنشئ ا/ س٣/ ———— / (٠) رسالة ق ج د ٠ وطني / ٥ سريه وفوريه ١٠١٨٦ في ١٢/٢٢ (٠) علمنا ما يلي (٠) تتواجد حاليا " قوة مشتركه من زمرة التخريب في القرى القريبه من قوشتبه وناحية ديبكه تقدر بـ (١٥٠) مخرب وكما يلي (٠) ١ (٠) قوة من مخربي عملاء ايران بامرة المجرم فاخر احمد الدروسي آمر تيب ٨٦ سهل اربيل (٠) ٢ (٠) قوة من مخربي زمرة البرزاني بامرة المجرم خضر سواره (٠) ٣ (٠) قوة من مخربي الحزب الشيوعي بامرة المجرم سعيد عبيد (٠) اسلحتهم هاون واحد ١٢٠ ملم و١٠ قاذفه اربي جي سفن (٠) ١٠ رشاشه بي كي سي (٠) بصحبتهم ١٥ سياره مختلفه (٠) ينوون القيام بعمليات تخريبيه في قاطع ديبكه والتعرض على القوه المكلفه بحماية الابار النفطيه على طريق ديبكه — دبس (٠) تناول المذكورين وجبة فطور صباح يوم ١٢/٢١ (٠) في قرية كرده رش (٦٤ ١٢) (٠) نرجو اتخاذ تدابير الحيطه والحذر لافشال نواياهم.

المقدم
م: آمر قاطع اربيل

سريه وفوريه

قارون: ١٢/٢٢

سەرچاوە: ئەرشیڤی دکتور بورهان حاتەم

پاشکۆی ژمارە ٢٢.

مديرية امن محافظ اربيل، برقية سرية فورية، الي الدفاع الوطني (٥)، اربيل منظومة استخبارات المنطقة الشمالية، معلومات، رقم المنشي (ش/٦٤/٧٤٦٦)، ١٩٨٦/١١/٢٧.

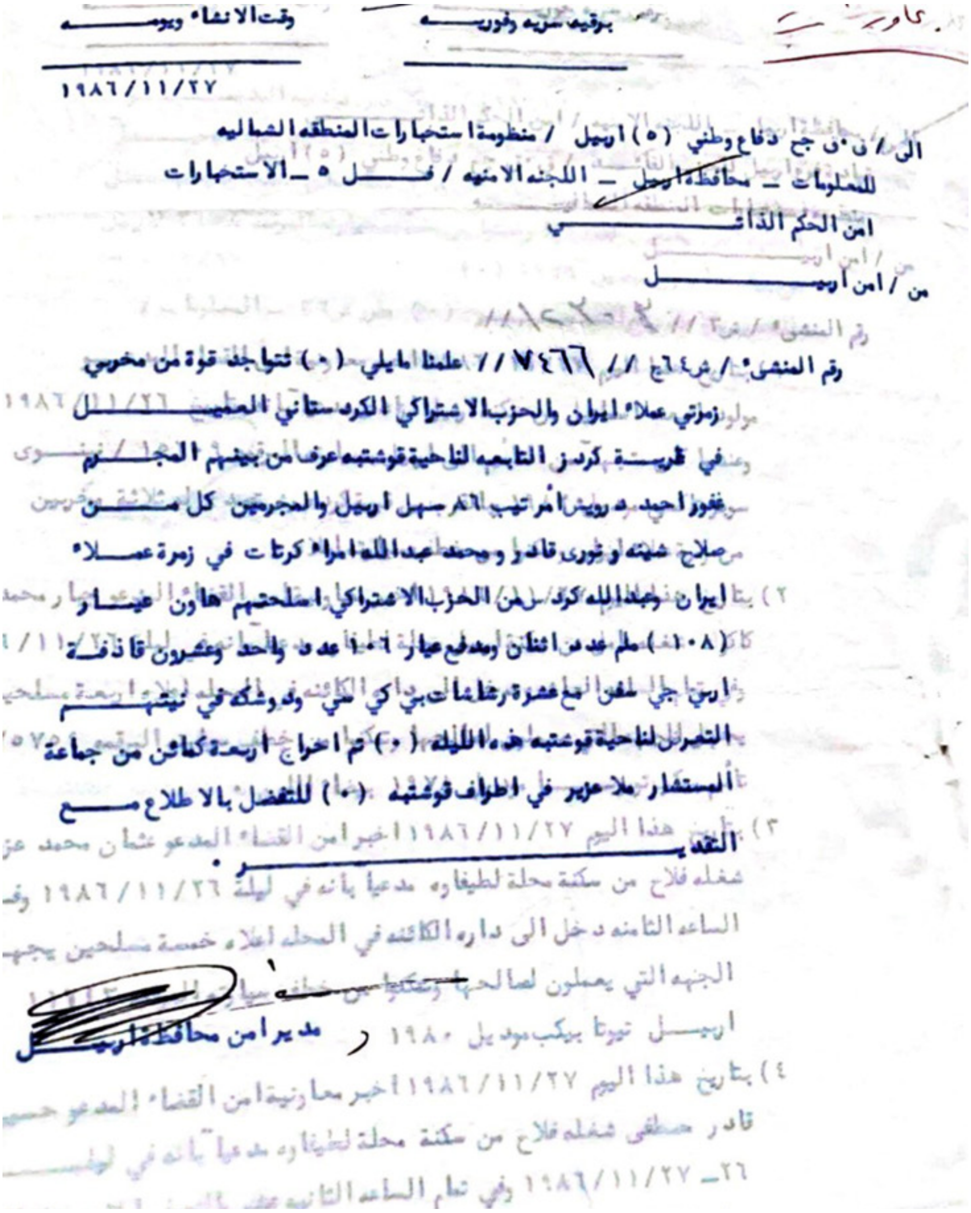
برقيه سريه وفوريه

وقت الانشاء ويومه

١٩٨٦/١١/٢٧

الى / ق٠ن جح دفاع وطني (٥) اربيل / منظومة استخبارات المنطقه الشماليه

للمعلومات — محافظة اربيل — اللجنه الامنيه / فـ ٥ — الاستخبارات

امن الحكم الذاتي

من / امن اربيل

رقم المنشئ / ش٦٤ج / ٧٤٦٦ / / علمنا مايلي (٠) تتواجد قوة من مخربي زمرتي عملاء ايران والحزب الاشتراكي الكردستاني العميل في قرية كردز التابعه لناحية قوشتبه عرف من بينهم المجرم غفور احمد درويش آمر تيب ٨٦ سهل اربيل والمجرمين كل من صلاح شيته ونوري قادر ومحمد عبدالله امراء كرتات في زمرة عملاء ايران وعبدالله كرد من الحزب الاشتراكي اسلحتهم هاون عيار (١٠٨) ملم عدد اثنان ومدفع عيار ١٠٦ عدد واحد وعشرون قاذفة ار بي جي سفن مع عشرة رشاشات بي كي سي وهدفهم في نيتهم التعرض لناحية قوشتبه هذه الليلة (٠) تم اخراج اربعة كمائن من جماعة المستشار ملا عزيز في اطراف قوشتبه (٠) للتفضل بالاطلاع مع التقدير.

مدير امن محافظة اربيل

سەرچاوە: ئەرشیڤی دکتۆر بورهان حاتەم

پاشکۆی ژمارە ٢٣.

لجنة العمل المشتركة للقوي للمعارضة العراقية، حول عمليات القوات العسكرية التركية داخل الاراضي العراق، ٩/٨/ ١٩٩١.

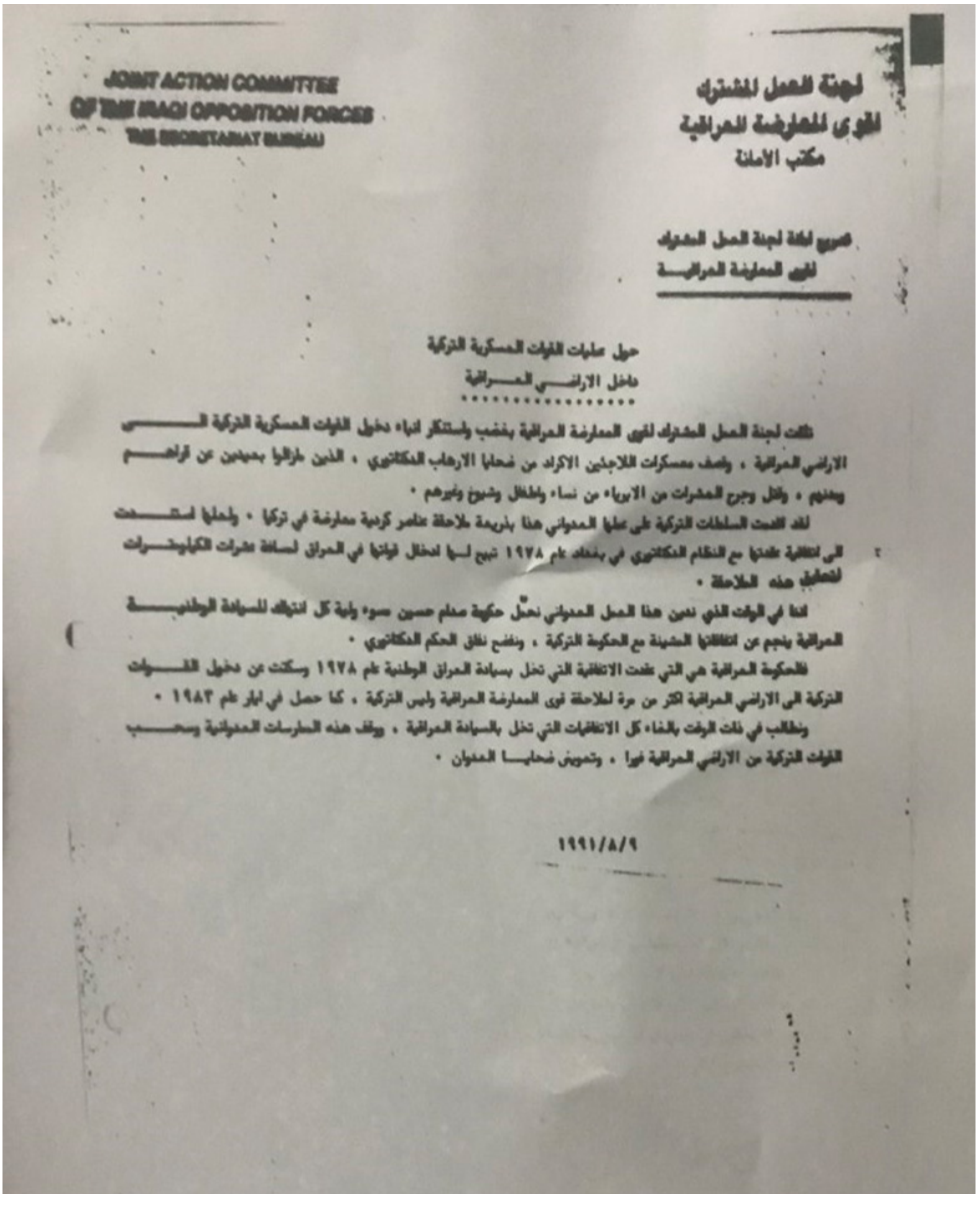

JOINT ACTION COMMITTEE
OF THE IRAQI OPPOSITION FORCES
THE SECRETARIAT BUREAU

لجنة العمل المشترك
لقوى المعارضة العراقية
مكتب الامانة

تصريح لناطق لجنة العمل المشترك
لقوى المعارضة العراقية

حول عمليات القوات العسكرية التركية
داخل الاراضي العراقية

دانت لجنة العمل المشترك لقوى المعارضة العراقية بغضب واستنكار انباء دخول القوات العسكرية التركية الى الاراضي العراقية ، وقصف معسكرات اللاجئين الاكراد من ضحايا الارهاب الدكتاتوري ، الذين مازالوا بعيدين عن قراهم ومدنهم ، وقتل وجرح العشرات من الابرياء من نساء واطفال وشيوخ وغيرهم .

لقد القت السلطات التركية على عملها العدواني هذا بذريعة ملاحقة عناصر كردية معارضة في تركيا . ولعلها استندت الى اتفاقية عقدتها مع النظام الدكتاتوري في بغداد عام ١٩٧٨ تبيح لها ادخال قواتها في العراق لمسافة عشرات الكيلومترات لتحقيق هذه الملاحقة .

اننا في الوقت الذي ندين هذا العمل العدواني نحمّل حكومة صدام حسين مسؤولية كل انتهاك للسيادة الوطنية العراقية ينجم عن اتفاقاتها المشينة مع الحكومة التركية ، ونفضح نفاق الحكم الدكتاتوري .

فالحكومة العراقية هي التي عقدت الاتفاقية التي تخل بسيادة العراق الوطنية عام ١٩٧٨ وسكتت عن دخول القوات التركية الى الاراضي العراقية اكثر من مرة لملاحقة قوى المعارضة العراقية وليس التركية ، كما حصل في ايار عام ١٩٨٣ .

ونطالب في ذات الوقت بالغاء كل الاتفاقيات التي تخل بالسيادة العراقية ، ووقف هذه الممارسات العدوانية وسحب القوات التركية من الاراضي العراقية فورا ، وتعويض ضحايا العدوان .

١٩٩١/٨/٩

سەرچاوە: ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک).

پاشكۆی ژمارە ٢٤.

ح.د.ك/ م.س، تصريح، تشرين الثاني ١٩٨٤.

الحزب الديمقراطي الكردستاني ـ العراق
المكتب السياسي

تصريح

من ناطق باسم المكتب السياسى للحزب الديمقراطى الكردستانى ـ العراق بما يلى :

اثر اعلان الاتفاقيه العدوانيه بين النظامين الفاشيين التركى والعراقى بصدد ملاحقه ومحاربه الثوره الكرديه وفصائل القوى الوطنيه العراقيه المسلحه فى كردستان العراق ، وبعد تصاعد موجه الاستنكار والشجب الشعبيه والدوليه وتراجع تركيا عن تهديداتها .

فقد أدلى ناطق بأسم المكتب السياسى للاتحاد الوطنى الكردستانى (أوك) بتأريخ ٤/ ١١/ ١٩٨٤ بتصريح جاء فيه : استعداد (أوك) بأرسال قوه كبيره الى بهدينان للتصدى لهجوم قوات تركيا الفاشيه ، اضافه الى الدعوه الى وفاق عام بين كافه أجزاء كردستان .

فى الوقت الذى نقيم فيه التصريح بشكل ايجابى على الرغم من كافه الاسباب المعلنه منها وغير المعلنه التى دفعت بقياده (أوك) الى صياغتها والغرض منها ، وحرصا على مصالح الشعب العراقى عربا وكردا واقليات ، وانطلاقا من وحده قضيه التحرر والديمقراطيه نود ان نؤكد على ثلاث نقاط أساسيه :

١) ان الموقف من الاتفاقيه التركيه العراقيه ينبغى ان يكون متكاملا ومبنيا على أساس جوهر الاتفاقيه وطبيعه الطرفين المتفقين ، حيث انها قد عقدت بين النظامين معادين للديمقراطيه ـ شوفينيين ـ من ألد أعداء الحقوق القوميه لشعوب بلديهما ومن ضمنها الشعب الكردى ومعاديين لتطلعات شعوبهما . أحدهما عضو علنى فى حلف الناتو العسكرى الامبريالى وركيزه أساسيه للامبرياليه فى المنطقه . والثانى سائر فى ركاب الافلاك الرجعيه ومنفذ شبه علنى لمخططات الامبرياليه فى المنطقه . والاتفاقيه موجهه بالاضافه الى الحركه التحرريه الكرديه فى كردستان العراق وتركيا الى ضرب الحركه الوطنيه التقدميه العراقيه والحركه التقدميه لشعوب المنطقه ضمن مخطط امبريالى رجعى وشوفينى واسع . لذا فأن مسؤوليه النظامين هى واحده وعلى نفس المستوى وهى تنبع من ذات المصالح والمبررات المشتركه فيما بينهما من جهه وبين المعسكر الامبريالى وأفلاكها الرجعيه فى المنطقه بشكل عام ، كما وان مجابهه المخطط يعنى النضال ضد الاتفاقيه بكاملها وضد كافه الاطراف المشاركه فيها ، ولايعنى اهمال الطرف الاساسى فيها والمساومه معه .

٢) ان الوقوف بوجه مخطط امبريالى رجعى معاد لتطلعات الشعوب لايبرر الخوف بين مواقف كافه البلدان التى يعيش فيها الشعب الكردى ، بل يستوجب التقييم العلمى والمنصف لها حسب موقعها من المخطط ذاته من جهه وحسب موقعها النضالى واسهامها فى الحركه الثوريه والتحرريه لشعوب المنطقه بالضد من الامبرياليه والرجعيه من جهه اخرى .

٣) اهميه تحديد الحلقه المركزيه فى كفاح الشعب الكردى ومجمل الشعب العراقى والتى لا تنفصل احداها عن الاخرى وتشخيصها الصحيح الذى يتلخص فى اسقاط نظام صدام وانهاء الحرب العدوانيه ضد ايران بصلح ديمقراطى عادل يضمن مصالح الشعبين الجارين ويخدم كفاحهما ضد الامبرياليه والصهيونيه والرجعيه والاتيان بحكم ديمقراطى ائتلافى يحقق الديمقراطيه للعراق والحكم الذاتى الحقيقى لكردستان .

استنادا الى ما سبق وعلى ما ورد فى بيان اللجنه العليا للجبهه الوطنيه الديمقراطيه العراقيه (جـود) الصادر فى اواخر تشرين الاول الماضى من "ان الشعور بالمسؤوليه تجاه مصائر الوطن والشعب بقوميته

(ب)

الرئيسيتين العربيه والكرديه والاقليات القوميه ، ومن اجل ان تضم الجبهه العريضه كل من له مصلحه في التحلص من الدكتاتوريه ، تعلن جود عن استعدادها للتعاون والتحالف مع كل قوه سياسيه ووطنيه تلتزم بالنضال بحزم ضد السلطه الدكتاتوريه وتتخلى عن نهج المساومه مع السلطه ضد الحركه الوطنيه وتساهم في النضال من اجل انهاء الحرب المدمره وتخليص الشعب من الدكتاتوريه وتحقيق الاهداف التي اجمعت عليها نسوه شعبنا الوطنيه".

نعلـــن عــــن :

أ - ترحيبنا بقوات (أوت) وقدومها الى بهدينان بـدون شـرط .

ب - فتح مقرات فصائل حزبنا في خانقين وهورامان وشارباژير حتى ميرگەسور وبارزان وبهدينان امام قوات وانصار (أوت) لدى انسحابهم من المدن والقصبات عند حصول ونمو في موقف (أوت) من نظام صدام ، والتزامه باجماع المعارضه الوطنيه العراقيه ، والنضال الجدي من اجل تحقيق اهداف الشعب .

السادس من تشرين الثاني / ١٩٨٤

المكتب السياسي للحزب الديمقراطي الكردستاني

العـــــراق

سەرچاوە: ئەرشیفی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک)

پاشكۆی ژمارە ٢٥

ك، بلاغ عسكري، انتصار للجيش الثوري الكردستاني علي قوات النظام العراقي، ٢/ ايار/١٩٨٦.

(أ)

الحزب الديمقراطي الكردستاني - العراق

Kurdistan Democratic Party - Iraq

١١

٢/ ايار/١٩٨٦

بلاغ عسكري

انتصار باهر للجيش الثوري الكردستاني على قوات النظام العراقي

حققت فصائل البيشمەركه انتصارا هاما على قوات النظام الفاشي في منطقه شيروان في محافظه اربيل. ففي معركه جبهويه عنيفه الحق مقاتلو حزبنا ووحدات من المقاومه الشعبيه المسلحه هزيمه ماحقه بالعديد من القطعات العسكريه للفيلق الخامس المرابط في كردستان و بالالاف من مرتزقه الافواج الخفيفه.

و في هذه المواجهه الضاريه سحقت قواتنا هجوم العدو الذى بلغ حجم القوات المشاركه فيه اكثر من (١٠٫٠٠٠) و قامت فيه الطائرات المقاتله و طائرات الهيليوكوبتر الحربيه بما يزيد على (٤٠٠) غاره و باسناد صاروخي و مدفعي كثيف

و قد استهدف الهجوم استعاده المنطقه المحرره من قبضه الثوره وقطع كردستان العراق الى شطرين بعد ان يتم لها ازاله قواعد ومقرات قوه بارزان و لجنه مطيه ميركه سور المتواجده في منطقه شيروان.

و لا زالت المعارك مستمره و بضراوه منذ ٢٧/ نيسان و حتى ساعه اعداد هذا البلاغ.

و افادت اخر الانباء بان قواتنا تمكنت من صد هجوم العدو الواسع و توفقت في تطهير مناطق شاسعه من تواجد القوات العراقيه واخذت تلاحق فلولها المندحره صوب قصبه ميركه سور. كما الحقت بصفوف القوات المعتديه للدكتاتور صدام حسين خسائر بشريه وماديه فادحه.

و بدأ هجوم العدو في (٤/٢٧) عندما تقدمت قوات عسكريه كبيره وباسناد جوى و مدفعي هائل و تمكنت من احتلال بعض القمم الجبليه و وصلت الى قريه (هوبيه) الاستراتيجيه على امل الوصول الى الحدود التركيه من اجل تقسيم قوات الثوره الى قسمين و عزلهما بقطع طرق المواصلات بين قواعد الثوره في محافظه اربيل و محافظتي نينوى و دهوك.

وفي (٢٨/ ٤) تقدمت قوات اخرى من الجيش و المرتزقه وباسناد الطائرات و المدفعيه الصاروخيه نحو (دشت هيرت) و تمكنت من احتلال قمم جبال خيروزوكا و بابكى و عدد من قرى دشت هيرت.

و في ذات اليوم ايضا تحركت ارتال اخرى من القوات العراقيه باتجاه منطقه (حياه) و التي فيها تتواجد قواعد و مقرات قوه بارزان و لجنه مطيه ميركه سور و بعد معركه واسعه و عنيفه تمكنت قوات النظام في (٤/٢٩) من احتلال منطقه حياه و كافه المرتفعات المحيطه بها.

وخلال هذه الايام الثلاثه راحت اذاعتي بغداد و صوت الجماهير تهنئ "القائد المنتصر" بهذا النصر الذى يتصادف مع عيد ميلاد جلاد العراق صدام حسين. وابرق قائد الفيلق الخامس الى قائده مهنئا على " سيطره قواته ولأول مره على مناطق استراتيجيه هامه وذات طبيعه سوقيه كبيره على حدودنا الشماليه الشرقيه ".

وادعت البلاغات العسكريه العراقيه بانها " طردت قوات العدو الايراني " منها ولكنهم انما يخدعون انفسهم ....

(ب)

فهذه المنطقه هي احدى قلاع الثوره وتخضع و منذ سنين لسيطره
التامه وهي جزء من المناطق المحرره وتبعد عن الحدود الايرانيه
قواتهم بعشرات الاميال وفيها تتوا جدقوا عدنا و جماهيرنا الهاربه
بطش و ارهاب النظام الفاشي.
وحتى هذه التقدمات الاوليه التي احرزتها قوات النظام بفضل نيران
و المدافع و الصواريخ التي انصبت على رووس سكان القرى الابرياء لم
طويلا ....

فتجمعت قوات كبيره من البيشمه‌رکه من قوه بارزان ومقر قياده
و قوات المقاومه الشعبيه المسلحه ووفق خطه مدروسه هاجم
٢٨ -٤/٢٩ على القوات المتواجده في قريه (هويبه) و المرتفعات
و اشتبكت معها في قتال ضار وتوقفت بعد تحطيم مقاومه العدو واقتحام
المقامه في طرد القوات واستعاده جميع المرتفعات المشرفه. وقد
عددا من جثث افراده وبعض اسلحته في ساحه المعركه و لاذ بالفرار
قصبه شيروان.
اما في الجبهات الاخرى فبدأ هجوم البيشمه رکه المعاكس في (٣٠
استخدم فيها ثوارنا كافه الاسلحه المتوفره و دكوا مواقعه بعنف
خطوط مواصلاته و امداداته المتراميه. وفي سلسله من العمليات
و المباغته توفقت قواتنا في احتلال السلاسل الجبليه التاليه
سەری بابکي - سەری زیلکو و کوله‌کان.
و اشتبكت وحدات اخرى من البيشمه‌رکه في معارك عنيفه مع قوات
المتمركزه في اطراف منطقه (حياه) و اوقعت في صفوفها خسائر
كبيره، فاضطرت قوات السلطه الى الانسحاب و التقهقر بصوره غير منتظ
تهاجمها مفارز البيشمه‌رکه من كل صوب و حدب. فانهارت دفاعات
الواحده تلو الاخرى واندحرت ارتاله وافواج مرتزقته تاركه ورائها
كبيره من الجثث و الاسلحه و المهمات العسكريه.
و ما زالت المعركه مستمره و بضراوه حول مرتفعات شيروان. و
اخر المعلومات بان قوات الثوره تتعقب قوات المعتدين المندحره و
صوب قصبه ميرگه سور. و بهذا تكون قواتنا قد استردت جميع
حاول العدو احتلالها في هجومه اليائس. و تشير المعلومات الاوليه
سقوط حوالى (١٢٠) من افراد العدو بين قتيل و جريح و اسير
و غنمت قواتنا كميات كبيره من الاسلحه و المعدات التي تركها العدو
القتال.
اما تضحياتنا فقد سقط (١٠) عشره شهداء من البيشمه‌رکه وعدد اخر
المدنيين بين قتيل وجريح.
و في هذه الملحمه البطوليه سجل بيشمه‌رکه كردستان صفحه جديده من
الجبهويه و لعده ايام متواصله على جبهه بعرض (٣٠) كم واجهوا فيها قوات
غير متكافئه مع حجم واسلحه الثوره. ورغم زج العدو بما لديه من اسلحه
والدمار الا انه اندحر خائبا امام صمود وخبره و كفاءه مقاتلينا الذين
... لتنظيم بلادنا من

سەرچاوە: ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک)

پاشكۆی ژماره ٢٦.

م.س، ح.د.ک، بلاغ عسكرى حول ملحمة خواكورک، ايلول ١٩٨٨؛ اخبار كردستان، ع(١٨٥)، ١٥ ايلول ١٩٨٨.

(أ)

الحزب الديمقراطي الكردستاني - العراق
المكتب السياسي

بلاغ عسكري حول ملحمة خواكورك

تتواصل المعركة البطولية لبيشمەرگة حزبنا في جبهة (خواكورك) التي تحولت الى ملحمة خالدة في تاريخ شعبنا، سطرت ببطولة وتضحية مقاتلي كافة فروع حزبنا البطلة بوجه الحملة الشوفينية للنظام العراقي الذي يعمل منذ حوالي (٢٠) عاما على اخلاء كردستان من شعبها وتغيير واقعها القومي والتاريخي .

جاء التحضير للتصدي والمقاومة انطلاقا من قرار اللجنة المركزية لحزبنا في ٢٠/ تموز/ ١٩٨٨ وادراكا للطبيعة الشوفينية للنظام التي دفعت وستدفع النظام الى شن حملات عسكرية واسعة على مقرات وقواعد حزبنا وبقية القوى الوطنية الكردستانية والعراقية، خاصة بعد اعلان الموافقة على وقف اطلاق النار في الحرب العراقية - الايرانية .

شن النظام حملته العسكرية الضخمة على خواكورك في شمال محافظة اربيل، في منطقة مساحتها لاتتجاوز (١٥٠) كيلو متر مربع .

وبدأت بذلك ملحمة تاريخية للمقاومة الكردية مستمرة حتى اصدار هذا البلاغ .

منذ ٧/١٩ وحتى ١٩٨٨/٩/٥ اي اكثر من شهر ونصف، شنت قوات النظام عشرات الهجمات الواسعة، مستعملة جميع انواع الاسلحة المتوفرة لديها بدء بالقصف الجوي والمدفعي المكثف والى الاسلحة الكيمياوية المحرمة حسب المواثيق والقوانين الدولية . وكان سير العمليات ونتائج هذه المعارك كالاتي :

(ب)

اولا : قواتنا :

شاركت من طرفنا قوات مقر قيادة الثورة وقوات الفرع الرابع والثالث والثاني للحزب، ومفرزة من انصار الحزب الشيوعي العراقي الحليف .

ثانيا : قوات العدو المشتركة في قتال خواكورك كانت تتكون من :

١- الفيلق الاول للجيش العراقي .

٢- الفيلق الخامس .

٣- اكثر من ٣٠ ثلاثين فوجا للمرتزقة، (من الافواج الخفيفة) .

٤- اكثر من (٥) خمسة كتائب مدفعية ميدان، واعداد كبيرة من مدافع الهاون .

٥- ثلاثة كتائب دبابات .

٦- اسراب من الطائرات الحربية والمروحية .

٧- استعملت الاسلحة الكيمياوية في قرية (زەروە) وغيرها شمال جبهة خواكورك، وجرح (١٢) بيشمەرگة من قواتنا .

ثالثا : خسائر العدو :

١- الوحدات العسكرية العراقية، التي تكبدت خسائر فادحة، وتحملت القسط الاكبر من الخسائر هي :

أ- الفرقة ٣٣/ الفيلق الخامس

ب - الفرقة ٤٥/ الفيلق الاول .

ج - الفرقة ٣٥ .

د - الفرقة ١٨ .

هـ - اللواء ٦٨ / قوات خاصة .

و - اللواء ٦٦/ قوات خاصة .

ز - الفوج الاول مستقل مغاوير من الفرقة ٣٣ .

ح - اللواء ٧٠٢ مشاة .

ط - اللواء ٤٠٢ مشاة .

- ٢ -

(ت)

ك - اللواء ١٢٠ مغاوير .

ك - اللواء الثاني مغاوير .

ل - وحدة كاملة من قوات الامن الداخلي .

٢- خسائر العدو في الارواح ؛

أ - اصابة وجرح حوالي (٨٤٥٠) عسكريا ، ووقعت جثث اكثر من (١٠٠٠) منهم بيد قواتنا ، ومن ضمن القتلى عدد من الضباط الذين تم تشخيص هويات التالية اسماؤهم ؛

١- الرائد محمد مكر ملوم / آمر الفوج الثاني / لواء ٧٠٢ .

٢- الملازم الاول وليد اسماعيل آمر سرية في نفس الفوج .

٣- ملازم عبدالكريم جابر محمد .

٤- ملازم محمد طعمة .

٥- ملازم عزيز عطية عليوي .

٦- ملازم عبدالحليم مردان .

٧- الملازم الاول حسان عبداللطيف سلطان لواء ٦٨ قوات خاصة .

٨ - الملازم الاول محمد ياسين علي آمر سرية ٢ / ف ٢ ل ٦٨ خاصة .

٣ - اسرى العدو ؛ تم اسر اعداد من الجنود والضباط ، وفيما يلي اسماء الضباط ؛

١- الملازم الثاني حافظ جاسم حمادي آمر فصيل في السرية الاولى/ الفوج الاول ، مغاوير / فرقة ٣٣ .

٢- الملازم الثاني رمح محمد فتحي / آمر فصيل لنفس السرية .

٣- الملازم الثاني سامر عبود وحيد آمر الفصيل من نفس الوحدة .

٤- الملازم الثاني محمد شاجي آمر الفصيل في الفوج الثالث / لواء المغاوير الثاني .

٥- الملازم الثاني عبدالخالق حمود من الفوج الثالث لواء ٦٨ قوات خاصة .

٤- سقطت للعدو خلال المعركة حتى الان (٤) طائرات هليكوبتر ، واصيبت

- ٣ -

(ث)

قواته بأضرار مادية جسيمة اخرى .

٥ - الغنائم ؛ وقعت بايدي قواتنا ، الغنائم التالية من العدو ؛

- اكثر من (٦٠٠) قطعة سلاح خفيف ومتوسط .

- ٢٥ قاذفة آر بي جي .

- ١٨ جهاز لاسلكي .

- كميات كبيرة من التجهيزات العسكرية ، بما فيها عدد من اقنعة الغاز .

رابعا ؛ خسائرنا ؛

لقد كلفت المقاومة البطولية ، امام عشرات الهجمات العسكرية الواسعة ، لمدة اكثر من شهر ونصف ، كلفت قواتنا تضحيات غالية يدفعها شعبنا ثمنا ، للدفاع عن وجوده وبقائه وكرامته وشرفه ومن اجل الحرية والانعتاق .

لقد قدمت قواتنا حتى الان (٢٨) شهيدا خالدا ، و(١٠٤) جرحى (٦٣) منهم اصيبوا بجروح نتيجة الاسلحة الكيمياوية .

وفيما يلي اسماء الشهداء الخالدين وهم ؛

١- الشهيد الرفيق حامد شيخي من هيز شاوارە استشهد في ١٩٨٨/٧/٢١

٢- الشهيد الرفيق احمد طه اسماعيل ورميلي من الفرع الاول استشهد في ١٩٨٨/٧/٢٧ .

٣- الشهيد الرفيق فتاح عثمان ارگوشي من منظمة موكا استشهد في ٨٨/٧/٢٧

٤- الشهيد الرفيق ابراهيم طاهر بيندروي من منظمة موكا استشهد في ١٩٨٨/٧/٢٧ .

٥- الشهيد الرفيق مام علي من الحزب الشيوعي العراقي استشهد في ٧/٢٧

٦- الشهيد الرفيق جمال محمدامين من منظمة كاروخ استشهد في ٨/٧

٧- الشهيد الرفيق محمد چاوشين من منظمة كاروخ استشهد في ٨/١٢

- ٤ -

(ج)

٨- الشهيد الرفيق قادر سعيد مصطفى من الفرع الثالث استشهد في ٨/١٩ .

٩- الشهيد الرفيق بابه رسول شيخ صالح من الفرع الرابع استشهد في ٨/١٩ .

١٠ - الشهيد الرفيق عبدالخالق احمد سعيد من اتحاد الطلبة والشبيبة الديمقراطي الكردستاني استشهد في ٨/١٩

١١- الشهيد الرفيق حسن خضر عقراوي من هيز آوارة استشهد في٨/٢٤

١٢- الشهيد الرفيق نذير محمد طاهر من هيز آوارة استشهد في ٨/٢٧

١٣- الشهيد الرفيق ملا بحري شكري مجيد من اتحاد علماء الدين الاسلامي الكردستاني استشهد في ٨/٢٧

١٤- الشهيد الرفيق ولي حاجي عارف من الفرع الرابع استشهدفي٨/٢٨

١٥- الشهيد الرفيق رحمان مجيد من الفرع الرابع استشهد في ٨/٢٨

١٦- الشهيد الرفيق حازم محمد شلي من منظمة جارچهل استشهد في ٨/٢٨

١٧- الشهيد الرفيق جوهر علي شلي من منظمة جارچهل استشهد في٨/٢٨

١٨- الشهيد الرفيق اسماعيل ياسين حامد من منظمة جارچهل استشهد في ٨/٢٨

١٩- الشهيد الرفيق عبدالله حاجي ستوني من منظمة جارچهل استشهد في ٨/٢٨

٢٠- الشهيد الرفيق اسعد چيچو يحيى دري من منظمة جارچهل استشهد في ٨/٢٨

٢١- الشهيد الرفيق كيفي احمد برادوستي من الفرع الرابع استشهد في ٨/٣٠

٢٢- الشهيد الرفيق علي سليم باجلوري مسؤول مدفعية الثورة استشهد في ٩/٤

٢٣- الشهيد الرفيق زوراب غازي ارگوشي مسؤول منظمة موسكا استشهد في ٩/٤

٢٤- الشهيد الرفيق حمه خان امين من الفرع الرابع استشهدفي ٩/٤

- ٥ -

(ح)

٢٥- الشهيد الرفيق فريدون عبدالله من الفرع الرابع استشهد في ٩/٤

٢٦- الشهيد الرفيق احمد محمد احمد من مدفعية الثورة استشهد في ٩/٤

٢٧- الشهيد الرفيق چاوشين خانو مسؤول منظمة بهران استشهدفي٩/٥

٢٨- الشهيد الرفيق جبار عثمان مردان من الفرع الثالث استشهد في ٩/٥ .

ايها المواطنون الاعزاء ؛

اثناء استمرار هذه المعارك الكبيرة ، شن النظام حملة عسكرية واسعة جدا على مناطق محافظتي دهوك ونينوى ، بحوالي (١٠٠) الف جندي ، وبالدبابات والمدافع ، ومختلف صنوف الطائرات الحربية والمروحية ، مستعملا الاسلحة الكيمياوية على نطاق واسع،واقترفت قوات النظام الدكتاتوري خلال هذه الحملة جرائم ابادة جماعية احرقت ودمرت عشرات القرى ، وشردت حوالي (١٠٠) مئة الف كردي الى تركيا وايران. الا ان ذلك كله ، لم يقهر ارادة المقاومة في قلوب وافكار الجماهير الشعبية الكردستانية الغفيرة ، سواء داخل المدن او في مناطق العمليات العسكرية التي يحاول النظام تحويلها الى وطن بلا شعب ، فقد تحدت فصائل البيشمه ركة البطلة لكردستان هذه الحملة الهمجية التي تستهدف تصفية شعبنا وحركته التحررية تصفية دموية، فانتشرت في طول كردستان وعرضها المغاوير الباسلة التي ستحول كردستان الى جحيم للقوات الشوفينية المعتدية ، وسيواجه النظام في مستقبل ليس بعيداً مشاكل وازمات داخلية اشد حدة وستثور بوجهه الجماهير الشعبية العراقية المكتوية بنار الحروب والويلات والكوارث من جراء نهج النظام .

ايها العسكريون العراقيون !

نحن لانحاربكم الا دفاعا عن النفس وعن حق الوجود القومي على

- ٦ -

(خ)

ارضنا وحفاظا على شعبنا من الابادة الشاملة التي ترون آثارهـا وآثامها بأم اعينكم ، وان النظام بعث بكم الى كردستان لالهائكم بهذه الحرب الظالمة ، ولكي يفوّت الفرصة عليكم للتفكير في ما جرت من مآسٍ وويلات خلال ثمان سنوات، فيزج بكم في حرب قذرة ضد الشعب الكردي، لكي يتقاتل الاخوة ، فيقتل العراقي بيد العراقي ، وبدلا من ازالة الاوضاع الاستثنائية الشاذة بعوامل النظام حربه الظالمة ضدنا ، ليبرر استمرار هذه الاوضاع بل وتشديدها وتصعيد الارهاب الشامل ضد كافة جماهير الشعب العراقي عربا وكردا واقليات ومطاردة وابادة عشرات الآلاف من رافضي الحرب ومنتسبي المعارضة ، وتشديد الخناق على الشعب .

فندعوكم ايها العسكريون العراقيون جنودا وضباطا الى الانضمام الى كفاح الشعب العراقي ضد الحكم الدكتاتوري لاسقاطه ، ومن اجل الحرية والديمقراطية والسلام للعراق والحكم الذاتي الحقيقـي لكردستان العراق ، واعادة اجواء التآخي والمحبة الى ربوع بلادنا بدلا من الحروب وويلاتها وكوارثها التي ينذر استمرارها بحرب اهلية مدمرة .

يا ابناء الشعب العراقي ! ايها الاحرار والديمقراطيون فـي سائر الاقطار العربية !

ان النهج الشوفيني الدموي للنظام العراقي واصراره على ابادة شعب كردستان بممارسة جرائم بشعة ونظيعة ضده فهو نهج يضر بالغ الضرر بالاخوة التاريخية بين الشعبين العربي والكردي، اللذين لازالت مهمات تحررية ووطنية مشتركة كبيرة تواجههما في الكفاح ضـد الامبريالية والعنصرية والرجعية .

يا ابناء كردستان البواسل ! في عشية الذكرى (٢٧) لثـورة ايلول الوطنية عام ١٩٦١ بقيادة القائد التحرري الراحل البارزاني الخالد فان معارك ملحمة (خواكورك) تؤكد على عمق روح الكفـاح

- ٧ -

(د)

وارادة المقاومة في اعماق جماهير شعبنا المستعدة لتقديم المزيد من التضحيات السخية حتى تحقيق النصر .

فندعو الى الاصرار على المقاومة ومواصلة الكفاح بالاشكال الممكنة ضمن الظروف الجديدة ، فامامنا مهمات نبيلة عظيمة ينبغي تحقيقها، وكفاحنا هو كفاح عادل ومشروع ، ويتطلب المثابرة وطول النفس .

ان استمرار المقاومة يعزز ثقة الشعب الكردي بقضيته العادلـة التي اتسعت دائرة الاهتمام العالمي بها سياسيا واعلاميا ، فينبغي استثمار كل ذلك من اجل قضيتنا العادلة.وكما جاء في بيان اللجنة المركزية للحزب في ٢٠/تموز الماضي بأن العنف الاستبدادي لن يحل القضية الكردية بل يزيدها تعقيدا .

كما،وللمرة الاولى،تنضج داخل صفوف قوى المعارضة العراقية ظروف ملائمة لتوحيد جهودها في تحالف كفاحي واسع ضد الدكتاتورية وحربها الظالمة في كردستان ، فلنعزز هذا الاتجاه الوطني الصحيح بتوطيـد الجبهة الكردستانية العراقية على كافة الاصعدة .

- المجد والخلود لشهداء ملحمة خواكورك والشفاء العاجل للجرحى .
- المجد والخلود لشهداء الحملة الفاشية على منطقة بهدينان .
- تحية الى اهلنا الاعزاء ، عشرات آلاف اللاجئين الذين دخلوا تركيا وايران خلال الاسبوع الماضي .
- الفشل والخزي والعار لحملة النظام الشوفينية العنصرية .
- عاش حزبنا برئاسة المناضل مسعود البارزاني .
- تحيا الجبهة الكردستانية العراقية .
- النصر الاكيد لكفاح الشعب العراقي من اجل الديمقراطية والحرية والسلام لعراق متحرر مزدهر يتحقق فيه الحكم الذاتي الحقيقـي لكردستان والحقوق الثقافية والادارية للاقليات القومية والدينية .

٥ / ايلول / ١٩٨٨

المكتب السياسي
للحزب الديمقراطي الكردستانـي
- العراق

- ٨ -

سەرچاوە: ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک)

پاشكۆی ژمارە ٢٧.

الحزب الاشتراكي الكردستان الموحد الاعلام، بلاغ عسكري، اواسط كانون الثاني ١٩٨١.

(أ)

الحزب الاشتراكي الكردستاني الموحد

ـ الاعلام ـ

اواسط كانون الثاني ١٩٨١

ـ بلاغ عسكري ـ

- البيشمه ركه الابطال يصعدون عملياتهم البطولية ضد قوات النظام الفاشي
- اسقاط طائرة هيليوكوبتر بالقرب من مدينة رواندوز (محافظة اربيل) .
- قواتنا تأسر ثلاثة اعضاء في الحزب الحاكم في الشرطة .
- البيشمه ركه الابطال يشنون هجوما واسعا على مواقع السلطة في مدينة رانية .
- تنفيذ عمليات جرئية داخل مدن اربيل وكركوك والتون كوبرى .
- تنفيذ حكم الاعدام الصادر من قيادة الثورة بحق المجرم (زوراب) داخل مدينة قلعة دزة .

(اصدر المكتب العسكري لحزبنا الاشتراكي الكردستاني الموحد البلاغات العسكرية المرقمة ١٠، ١١، ١٢، خلال شهر كانون الاول ١٩٨٠ عن بعض العمليات البطولية التي نفذتها قوات فصائل الانصار الوطنية (البيشمه ركه " العاملة تحت راية الحزب الاشتراكي الكردستاني الموحد . وفيما يلي اهم تلك العمليات التي نفذت خلال الشهرين المنصرمين) .

١- سيده كان (رواندوز)

في ١٠ / ١٠ / ١٩٨٠ وفيما كانت احدى طائرات الهيليوكبتر المعادية تقوم بالاستطلاع والتفتيش في منطقة الهريم (٩) تصدت لها بيشمه ركه الهريم بالمدافع والدوشكه وتمكنت من اصابتها واسقاطها بالقرب من ناحية سيده كان التابعة لقضاء رواندوز ـ محافظة اربيل .

٢- اربيل ـ البيشمه ركه الابطال يأسرون مفوض شرطه ومرتزق :

في ١٣/ ١٠/ قامت قوة من الكرت الرابع والكرت الثاني (الهريم الثامن) بقطع الطريق بين (جه مركه وحاجي وسو) القهيبية من اربيل وتمكنت من القبض على مفوض شرطة ناحية (ديكه له) واسمه (مانع شجاع) مع سلاحه التوكاريوف ، كما اسرت قواتنا ايضا المرتزق الخائن (حسين حاجي احمد) وهو من مرتزقة (عيسى ده م خوار) ومعه مسدس .

(ب)

- ٢ -

٣- سرجنار : مفرزة تدخل القضاء وتهاجم قوات العدو : في ليلة ٢٧-٢٨ / ١٠/ ١٩٨٠ قامت مفرزة من بيشمه ركه الهريم الرابع بدخول قضاء سرجنار (محافظة السليمانية) وهاجمت مركز الشرطة بصواريخ (اربي جي) والبنادق الخفيفة وتمكنت من قتل اثنين من الشرطة واحد عملاء الاستخبارات وجرح عدد اخر منهم .

٤- قلعة دزه : تجريد احد المرتزقة من سلاحه : في ليلة ٣ - ٤ / ١١- ١٩٨٠ قامت مفرزة تابعة لكرت شهداء قلعة دزه بدخول المدينة وجردت المرتزق كريم عبد الله من سلاحه الكلاشينكوف ورقمه - ٦٨٥٦٠ - وهو من المنتسبين لما يسمى - (الجيش الشعبي) .

٥- مركز محافظة اربيل :

بتاريخ ٤/ ١١/ ١٩٨٠ قامت مفرزة من البيشمه ركه العاملين في تنظيم الداخل بمهاجمة نادي الضباط داخل مدينة اربيل بالقنابل اليدوية والاسلحة الخفيفة وقد دمر جانب من النادي ودب الذعر والهلع في صفوف العملاء .

٦- قواتنا تأسر ثلاثة اعضاء من الحزب الحاكم :

في ٢٠/ ١١/ ١٩٨٠ تمكنت احدى المفارز التابعة للكرت (٦) من الهريم السادس بالتنسيق مع اللجنة المحلية لحزبنا في قضاء قلعة دزه من اسر ثلاثة اعضاء في الحزب الحاكم ممن يعملون كمعلمين في مدارس قلعة دزه تطبيقا لمخططات السلطة العنصرية في تعريب المناطق الكردية والاسماء هي :

١- المعلم تامر توفيق وهيب ، ٢- المعلم حميد عبد الله احمد - ٣ - المعلم احمد عزيز احمد . ان هذه العملية تاتي ردا على اقدام السلطة على الاعتقالات الكيفية لابناء شعبنا وعمليات التعذيب الوحشية التي تتعرض لها عوائل واقارب الثوار .

٧- كمين ناجح ضد العدو الفاشي في رواندوز :

في يوم ١٤/ ١١/ ١٩٨٠ قامت قوة من الكرت الخامس التابع للهريم (١٢) بنصب كمين لقوات العدو بالقرب من مدينة رواندوز وقد وقعت فيه قوة معادية فكبدتها البيشمه ركه الابطال سبعة اصابات بين قتيل وجريح وعادت قواتنا الى قاطعها بسلام .

٨ - كمين اخر في رواندوز (جبل كورك) :

بتاريخ ١٥/ ١١/ ١٩٨٠ قامت مفرزة من بيشمه ركه الكرت الثاني التابع للهريم (١٢) بنصب كمين لقوات العدو بين الربايا الواقعة على جبل (كورك) بالقرب من رواندوز ووقعت فيه قوة معادية فضربتها واشتبكت معها لمدة ساعة كاملة ، تكبد العدو خلالها (١٥) فردا بين قتيل وجريح ، وغنمت قواتنا (٢) كلاشينكوف وبندقية واحدة .

(ت)

- ٣ -

٩- مركز مدينة كركوك :

في ليلة ٨/٩ / ١١ / ١٩٨٠ قامت مفرزة من بيشمه ركة التنظيم الداخلي لمدينة كركوك بمهاجمة مقر الحزب الحاكم قرب كازينو (احمد اغا) بالقنابل اليدوية وادى انفجارها الى اصابة عدد من المتواجدين فيه وتدمير اجزاء من المقر .
ان هذه العملية وسابقتها في مركز مدينة اربيل والعمليات الجريئة الاخرى داخل مدينة السليمانية تعتبر تطورا نوعيا في الثورة الديمقراطية المندلعة في كردستان - العراق والتي تتقدم باستمرار وتتطور لتشمل المدن الرئيسة وتلتحم بانتفاضة جماهير شعبنا في وسط العراق وجنوبه ضد النظام الفاشي من اجل تحقيق الانتصار النهائي واسقاط السلطة الدموية الارهابية واقامة نظام ديمقراطي يحقق مطامح شعبنا في الديمقراطية والتحرر .

١٠- هجوم واسع على مواقع السلطة في قضاء رانية :

في ١٧/ ١١/ ١٩٨٠ قامت قوات الهريم الرابع عشر بهجوم واسع على مواقع السلطة في رانية وضواحيها وقد تمكنت هذه القوات من تنفيذ هجومها المحدد مسبقا بنجاح تام ، ودامت المعارك من الساعة التاسعة صباحا وحتى الخامسة مساء وكمايلي :

أ- نصب كمين على طريق معسكر السلطة في منطقة (كيوه ره ش) وقصف نقطة السيطرة العسكرية على الطريق العام ، ومعسكر الجيش واصابته اصابات مباشره دمرت نقطة السيطرة وقتلت (١٢) عسكريا بقيت جثثهم على ارض المعركة لفترة طويلة وبينهم ضابط برتبة ملازم ثاني .

ب- حينما حاولت السلطة انجاد مواقعها المنهاره تصدت لها قوة الكمين على الطريق واشتبكت معها ولاربع مرات متتالية لم تستطع خلالها اجتياز الكمين ووقعت في صفوفها اكثر من (٤٠) بين قتيل وجريح بينهم امر السرية وهو برتبة ملازم اول .

جـ- وفي نفس الوقت قامت قوة اخرى من قوات الهريم الرابع عشر ايضا بقصف المواقع العسكرية المطلة على رانية بقذائف الـ (اربي جي) وتمكنت من تدمير احد الربايا العسكرية وقتل وجرح عدد كبير من افرادها وتعطيل

(ث)

- ٤ -

جهاز الاتصال اللاسلكي في الربيئة . وقد قامت طائرات الهيليوكوبتر بقصف الربيئة لاعتقادها بسقوطها بيد البيشمه ركه بعد انقطاع الاتصال اللاسلكي معها وقد ادى هذا القصف الجوي الى قتل الاحياء والجرحى الباقين في الربيئة المذكورة . وحسب المعلومات التي وردت فان خسائر السلطة خلال هذه المعارك تقدر بين (١٠٠ الى ١٣٠) عسكريا بين قتيل وجريح ، وغنمت قواتنا اربعة كلاشيكوف وكمية من الذخائر والعتاد استشهد في المعركة الرفيق البطل (محمد خدر حمول) وجرح اثنان من البيشمه ركه .

١١- التون كوبرى :

في ليلة ٢٠- ٢١ / ١١/ ١٩٨٠ قامت مفرزة من قوة (الداخل) بهجوم على مقر حزب السلطة في ناحية التون كوبرى الواقعة في منتصف طريق اربيل كركوك بالقنابل اليدوية وادى انفجارها الى تدمير المقر واصابة عدد من افراده ، وبعد ذلك تجول البيشمه ركه في شوارع الناحية موزعين بيان من اتحاد معلمي كردستان المناضل وجريدة الحزب «صوت البيشمه ركه» العدد - ١١ - ثم عادت المفرزة الى قاعدتها بسلام .

١٢- سيد صادق :

في ليلة ٢٥/ ٢٦ / ١١/ ١٩٨٠ وبينما كانت احدى مفارز الكرت العاشر من بيشمه ركه الهريم (١) تقوم ببعض المهام الحزبية في منطقة (خانه ته‌ويله) التابعة لناحية سيد صادق - محافظة السليمانية - اعترضتها قوة معادية من مرتزقة الدسائن (خالد خله سور) فاشتبكت معها في معركة دامت اكثر من ساعة استعمل فيها ثوارنا قذائف (اربي جي) واجبرتهم على الفرار والالتجاء الى معسكر سيد صادق العسكري .

١٣- قلعة دزه :

في ٢٥/ ١١/ ١٩٨٠ قامت قوة مشتركة من الهريم الخامس ومفرزة تابعة للمكتب العسكري بهجوم مباغت على ربايا العدو في منطقة (ده ركله وبيرسوار) الواقعة في ضواحي مدينة قلعة دزه - محافظة السليمانية - وضربتها بقذائف (اربي جي) والاسلحة الخفيفة وتم تدمير ربيئتين وتفجير مستودع للاسلحة وعادت القوة الى اماكنها سالمة .

(ج)

- ٥ -

١٤ـ الان وحاصل :
في ٢٥/ ١١/ ١٩٨٠ وعندما كانت احدى المفارز التابعة للهريم الاول تقوم بمهامها الحزبية في منطقة (الان وحاصل) حاولت التصدى لهم قوة من المرتزقة التابعين للخائن حمه خان حاجي دارا فاشتبكت المفرزه معهم في معركة عنيفة واجبرتهم على الفرار ، ثم لاحقتهم قوتنا من قرية " كاني كه وى كون " حتى قرية " زرايه " و " دارى قه لان " واصيب في هذه المعركة اثنان من المرتزقة فيما عادت قواتنا الى قاعدتها سالمة .

١٥ـ سيد صادق :
في ٢٨/ ١١/ ١٩٨٠ تمكنت قوة مشتركة من البيشمەركه الابطال التابعين للكرت التاسع والعاشر وكرت الهريم الاول من التوغل داخل قرية " كانى بانكه" التابعة لناحية سيد صادق حيث قام البيشمه ركه بتوزيع المنشورات والدعاية والتحريض بين اهالي القرية وصادروا جرار من نوع فيركمسون جلبوه معهم ثم عادوا الى قاطعهم بسلام .

١٦ـ سيد صادق حلبجه :
في الساعة الثامنة من يوم ١/ ١٢/ ١٩٨٠ قامت مفرزة من الهريم الاول بنصب كمين لقوات العدو على الطريق العام بين قريتي " قه ده فه رى" وكرده نازى" الموصل بين ناحية سيد صادق وحلبجة . ووقعت في الكمين قافلة عسكرية من ناقلتين واربعة سيارات ايفا عسكرية حيث هاجمتها ثوارنا بقذائف " اربي جي " والاسلحة الخفيفة وبعد معركة عنيفة تمكنت قواتنا من تحطيم سيارتين ايفا وقتل (٢٠) جنديا مع ضابط وجرح عدد كبير اخر منهم وبعد هذه العملية قامت قوات العدو بحملة اعتقالات وتعذيب للمواطنين المحليين في محاولة للعثور على مقاتلينا الابطال الذين انسحبوا الى قاطعهم بنجاح ..

١٧ ـ اربيـــل :
ليلة ٢٦ـ٢٧/ ١١/ ١٩٨٠ قامت قوة من الكرت الاول من الهريم الثامن بشن هجوم مباغت على مرتزقة ما يسمى بالجيش الشعبي في قريه " گرد عازبان" التابعة لمحافظة اربيل واشتبكوا معهم في معركة قصيرة تمكن مقاتلونا بعدها من اسر ثمانية منهم وتكبيدهم اصابات اخرى بين قتيل وجريح كما تمكنت القوة من احتلال موقعهم وغنمت قواتنا في هذه المعركة (٨) بنادق كلاشينكوف وكمية من الذخائر والتجهيزات ..

(ح)

— ٦ —

١٨ ــ قلعة دزه : ليلة ١ــ١٩٨٠/١٢/٢ قامت قوة من الكرت السادس من الهريم السادس بالتوغل داخل مدينة قلعة دزه وتمكنت من اختطاف الدكتور صبرى مصطفى سعد وهو مصري الجنسية ومتعاون مع النظام الفاشي وتأتي هذه العملية ردا على اعتقال واغتيال ٤٧ مناضلا في سجن الموصل بتاريخ ٨٠/١١/٣٠ وكذلك ردا على عمليات الاعتقال لاقارب الثوار ..

١٩ ــ هەلشو : في يوم ٨٠/١٢/١٠ قامت قوة مشتركة من بيشمه ركه المكتب العسكري والكرت السادس التابع للهريم السادس بنصب كمين للعدو بين ربايا " نورسته " الواقعة شمال هەلشو وقعت فيه قوة معادية حيث هاجمتها ثوارنا وكبدوها ثلاث قتلى وعدد من الجرحى وغنموا خلال هذه المعركة كلاشينكوف واحد . واصيب خلال المعركة احد البيشمەرگه الابطال بجروح طفيفة وتابدت القوة واجبها المرسوم حيث شنت هجوما مباغتا على ربايا العدو في " رەزی‌وە تمان" مامه كه له " قرب هەلشو حيث ضربتها بقذائف " ار بي جي " والاسلحة الخفيفة مما اسفر عن تدمير احد الربايا على من فيها ، وعادت القوة الى اماكنها بسلام .

٢٠ ــ بيرسوار : في الساعة الرابعة من مساء يوم ١٩٨٠/١٢/١١ قامت قوة مشتركة من بيشمه ركه المكتب العسكري والهريم التاسع بالهجوم على الربيئة العسكرية في بيرسوار وضربوها بقذائف (اربي جي) والاسلحة الخفيفة ولمدة عشرون دقيقة . وقد اصابتها القوة اصابات مباشرة ادت الى تدميرها وقتل (٤) من العسكريين فيها شوهدت جثثهم وهي تنقل الى قلعة دزه في اليوم التالي . كما جرح عدد اخر منهم هذا وعادت القوة الى قاطعها بسلام ..

٢١ ــ زوركان : في الساعة الحادية عشر من ليلة ٨ــ١٩٨٠/١٢/٩ قامت مفرزة من بيشمه ركه الكرت الثاني التابع للهريم الخامس بشن هجوم مباغت على احد ربايا العدو والواقعة في موسى جه بره ك" القريبة من زوركان وضربوها بقذائف (ار بي جي) والاسلحة الخفيفة واوقعوا فيها خسائر كبيرة ثم انسحبوا الى قاطعهم بسلام .

٢٢ ــ تنفيذ حكم الاعدام بالخائن المجرم " زوراب " في قلعة دزه : قامت قوة خاصة من البيشمه ركه الابطال بالتوغل داخل مدينة قلعة دزه ليلة ١٢ــ١٩٨٠/١٢/١٣ حيث تمكنت من تنفيذ حكم الشعب والثورة باعدام الخائن المجرم " زوراب " كاتب تحرير قائمقامية قلعة دزه وضابط امنها . وتلقى عقابه العادل جزاء خيانته لشعبه ووطنه لتعاونه مع النظام الفاشي العراقي .

والى الامام حتى النصر النهائي

سەرچاوە: ئەرشیڤی د.ئەحمەد حەمەدئەمین

پاشکۆی ژمارە ٢٨.

مديرية شرطة محافظة اربيل، برقية سرية فورية، رقم منشي ء/٦٤/٢٩، ١٩٨١/١/١٣.

ئەرشیڤی د. بورهان حاتەم

برقية سرية فورية . وقت الانشاء ويوم

١٩٨١/١/١٣

من/ شرطة اربيل/ ق س

الى/ محافظة اربيل/ العام بغداد/ ق م اربيل/ امن الحكم الذاتي/ امن اربيل/ مركز استخبارات اربيل

٦٤

رقم المنشي ء/ ٢٩/ / (٠) برقية شرطة كويسنجق ١٨ في ١٣/ ١/ ١٩٨١

١) في الساعة ١٥٠٠ من يوم ١٢/ ١ حدثت مصادمة بين جماعة المفارز الخاصة بامرة كل من سيد قهار سيد امين وعمر بكر بيرداود وزمرة من المخربين بامرة المجرم بسليم عبد الله محمد الملقب سليم كيشكه من جماعة المخرب مهد كاكه (٠) وذلك في قرية كوشين شيخان التابعة لناحية شورش (٠) استمرت المصادمة حتى الساعة ١٧٣٠ من نفس اليوم انسحب المخربون على اثرها الى جهة مجهولة .

٢) في الساعة ٤٠٠ صباح اليوم عاد المخربون ثانية الى نفس القرية وحدثت بينهم وبين المفارز الخاصة المذكورة مصادمة استمرت حتى الساعة ٠٦٣٠ من نفس اليوم (٠) قتل المخرب سليم كيشكة امر مفرزة المخربين وجرح خمسة من جماعته (٠) لا خسائر من جانب المفارز الخاصة (٠) للعلم رجاء (٠) شرطة كويسنجق برقيتكم اعلاه للاستمرار على رصد تحركات المخربين وضربهم بشدة (٠) انبؤونا

لواء الشرطة
جمال عبد الحميد عبد الرحمن
مدير شرطة محافظة اربيل

پاشکۆی ژمارە ٢٩.

مديرية شرطة محافظ اربيل، برقية سرية وفورية، رقم منشئ (٢٩/ ١٣٦)، ١٩٨١/١/٢٤.

برقية سرية فورية

وقت الانشاء

ويومه

٢٤/ ١/ ١٩٨١

من/ شرطة اربيل/ ق س

الى/ محافظة اربيل/ العام بغداد/ ق م اربيل/ امن الحكم الذاتي/ امن اربيل/ مركز استخبارات اربيل

١٣٦

رقم النفس/ ٢٩/ ——/ (٠) برقية شرطة كويسنجق ٤٣ في ٢٤/ ١

عصر يوم ٢٣/ ١ قام المخربون بوضع سيطرة على الشارع العام بين ناحية شورش وكويسنجق مقابل قرية بيرة لتفتيش السيارات المارة (٠) قبضوا على شخص مدني بحوزته مسدس لم تعرف هويته (٠) للعلم رجاء (٠) شرطة كويسنجق لبذل اقصى الجهود لمعرفة هوية المخطوف ورصد تحركات المخربين لضربهم بشدة وابادتهم (٠) انبؤنا

لواء الشرطة

جمال عبد الحميد عبد الرحمن

مدير شرطة محافظة اربيل

ئەرشیڤی د. بورهان حاتەم

پاشکۆی ژمارە ٣٠.

مرکز وثائق بغداد، صوت کردستان العراق، م: (٠٨٣)، ١٩٨٢/٣/١٥.

(ا)

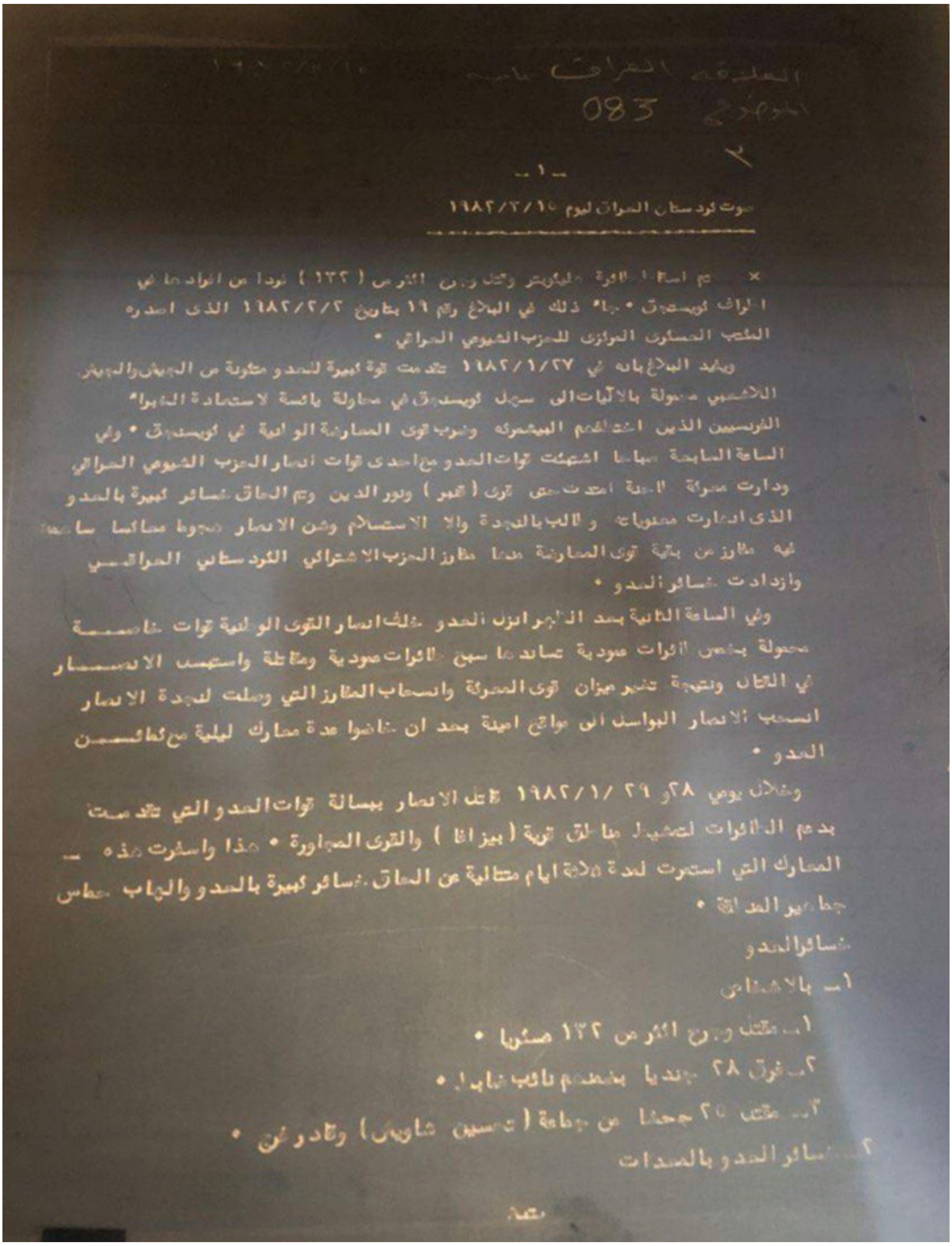

الملحقة العراق ... ١٩٨٢/٢/١٥
الموضوع 083
٢

-١-

صوت كردستان العراق ليوم ١٩٨٢/٢/١٥

× تم اسقاط طائرة هليكوبتر وقتل وجرح اكثر من (١٣٢) جنديا من افراد [illegible] في اطراف كويسنجق . جاء ذلك في البلاغ رقم ١٩ بتاريخ ١٩٨٢/٢/٢ الذي اصدره المكتب العسكري المركزي للحزب الشيوعي العراقي .

ويفيد البلاغ بانه في ١٩٨٢/١/٢٧ تقدمت قوة كبيرة للعدو مكونة من الجيش والجيش اللاشعبي محمولة بالآليات الى سهل كويسنجق في محاولة يائسة لاستعادة الخبراء الفرنسيين الذين اختطفهم البيشمركه وضرب قوى المعارضة الوطنية في كويسنجق . وفي الساعة السابعة صباحا اشتبكت قوات العدو مع احدى قوات انصار الحزب الشيوعي العراقي ودارت معركة عنيفة امتدت حتى قرى (قيمر) ونور الدين وتم الحاق خسائر كبيرة بالعدو الذي انهارت معنوياته وطالب بالنجدة والا الاستسلام وشن الانصار هجوما معاكسا ساهمت فيه مفارز من بقية قوى المعارضة منها مفارز الحزب الاشتراكي الكردستاني العراقي وازدادت خسائر العدو .

وفي الساعة الثانية بعد الظهر ارسل العدو خلف انصار القوى الوطنية قوات خاصة محمولة بخمس طائرات عمودية تساندها سبع طائرات عمودية ومقاتلة واستمر الاستمرار في القتال ونتيجة تغير ميزان قوى المعركة وانسحاب المفارز التي وصلت لنجدة الانصار انسحب الانصار البواسل الى مواقع امينة بعد ان خاضوا عدة معارك ليلية مع كمائن العدو .

وخلال يومي ٢٨ و ٢٩ /١/١٩٨٢ قاتل الانصار ببسالة قوات العدو والتي تقدمت بدعم الطائرات لتمشيط مناطق قرية (بيزاغا) والقرى المجاورة . هذا واسفرت هذه المعارك التي استمرت لمدة ثلاثة ايام متتالية عن الحاق خسائر كبيرة بالعدو والهاب حماس جماهير المنطقة .

خسائر العدو

١- بالاشخاص

١- مقتل وجرح اكثر من ١٣٢ عسكريا .

٢- فرق ٢٨ جنديا بضمنهم نائب ضابط .

٣- مقتل ٢٥ جحشا من جماعة (حسين شاويس) وقادر ...

٢- خسائر العدو بالمعدات

يتبع

(ب)

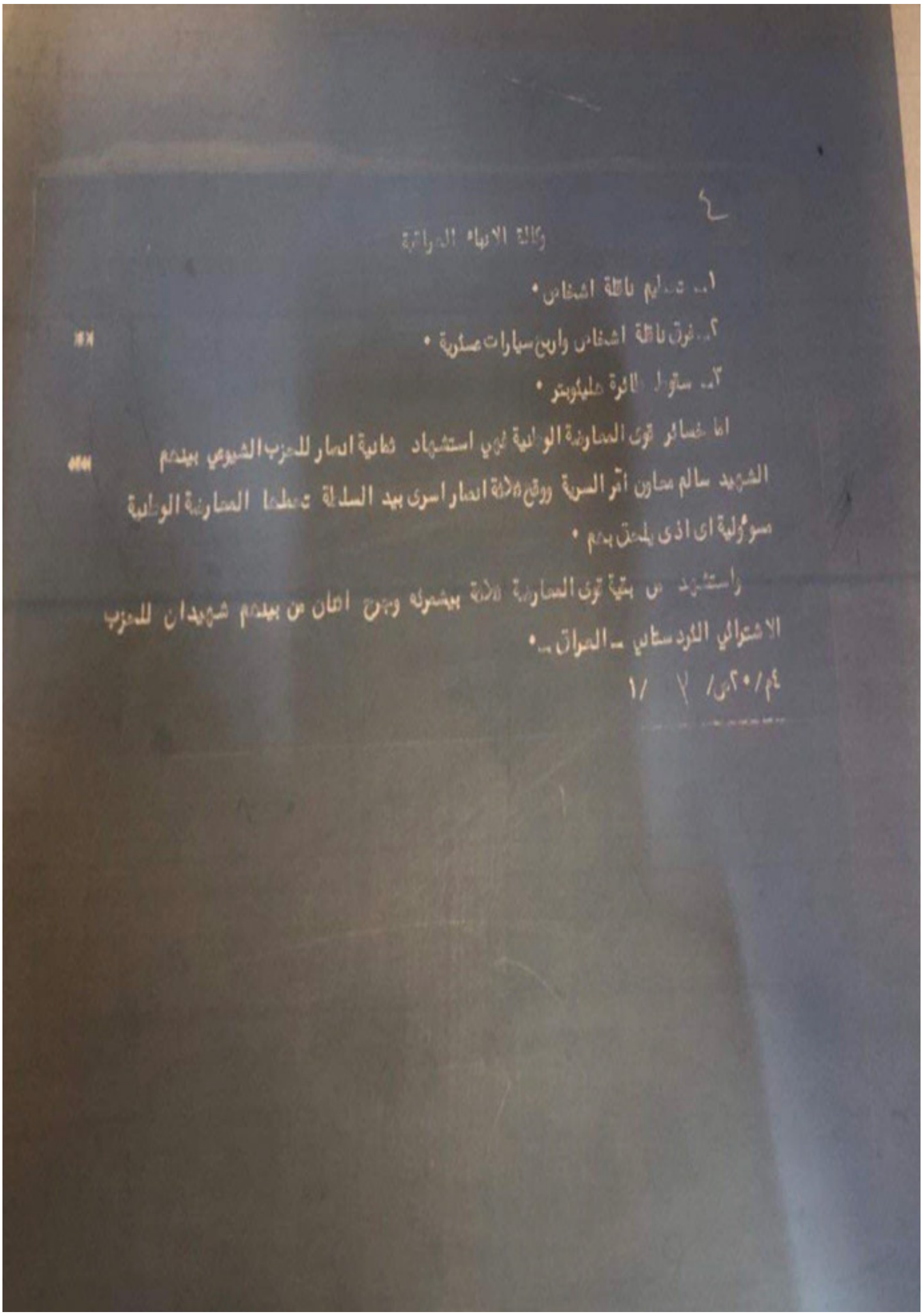

٤

وكالة الانباء الراقية

١- تدمير ناقلة اشخاص •

٢- حرق ناقلة اشخاص واربع سيارات عسكرية •

٣- سقوط طائرة هليكوبتر •

اما خسائر قوى المعارضة الوطنية فهي استشهاد ثمانية انصار للحزب الشيوعي بينهم الشهيد سالم هارون آمر السرية ووقع ثلاثة انصار اسرى بيد السلطة تحملها المعارضة الوطنية مسؤولية اي اذى يلحق بهم •

واستشهد من بقية قوى المعارضة ثلاثة بيشمركه وجرح اثنان من بينهم شهيدان للحزب الاشتراكي الكردستاني ـ العراق ـ •

٤م/٢٠/س/ ٧ /١

سەرچاوە: مركز وثائق بغداد

پاشکۆی ژمارە ٣١.

الحزب الاشتراكي الكردستاني – العراق، بلاغ عسكرى رقم (١١)، ١٩٨٥/١/١٢.

(أ)

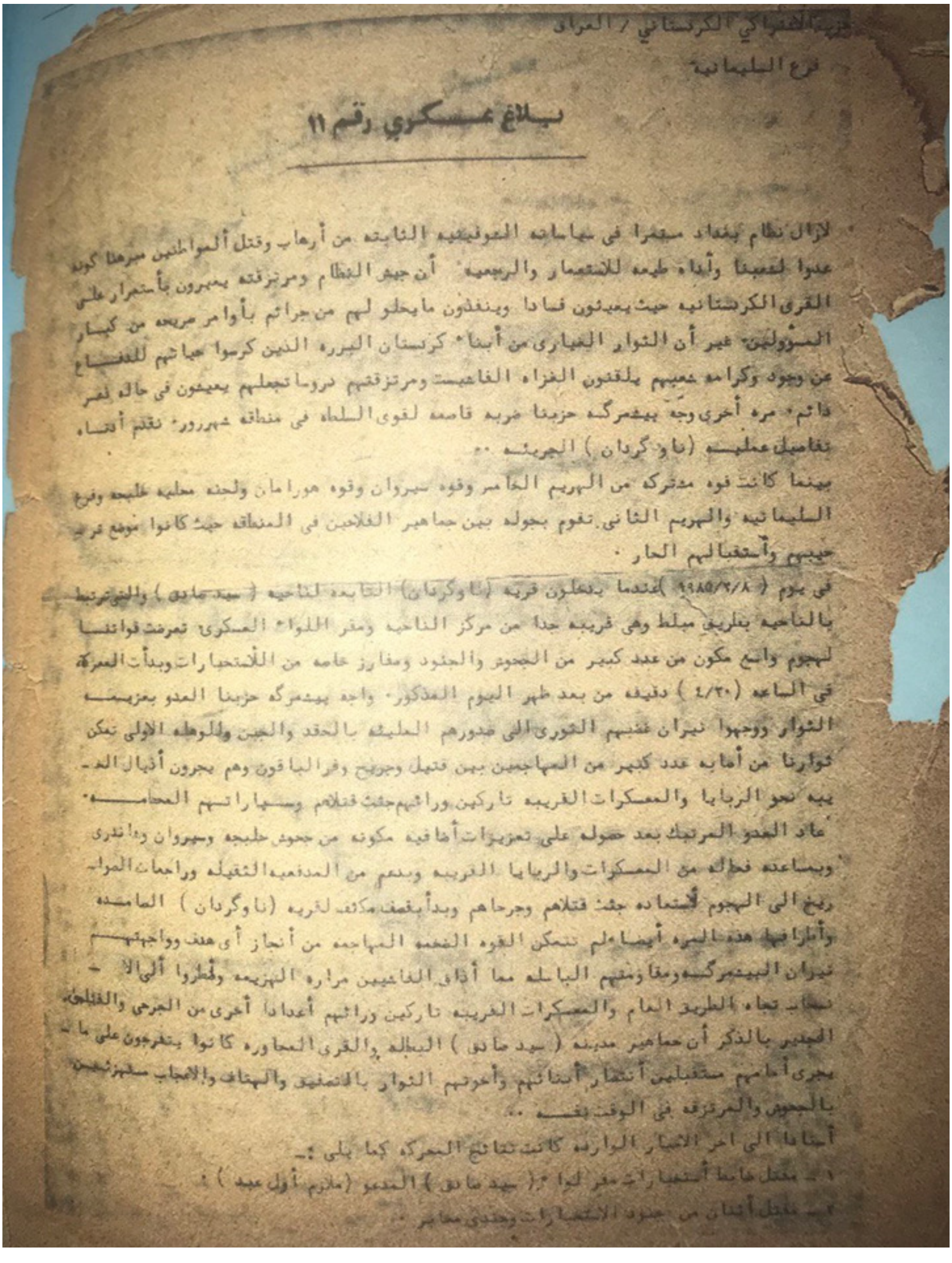

حزب الاشتراكي الكردستاني / العراق

فرع السليمانية

بلاغ عسكري رقم ١١

لازال نظام بغداد مستمرا في سياساته العوفيه الثابته من أرهاب وقتل ألمواطنين مبرهنا كونه عدوا لشعبنا وأداة طيعه للاستعمار والرجعيه. أن جيش النظام ومرتزقته يعبرون بأستمرار على القرى الكردستانيه حيث يعيثون فسادا وينفذون مايحلو لهم من جرائم بأوامر صريحه من كبار المسؤولين. غير أن الثوار الغياري من أبناء كردستان البرره الذين كرسوا حياتهم للدفاع عن وجود وكرامة شعبهم يلقنون الغزاه الفاشيست ومرتزقتهم دروسا تجعلهم يعيشون في حالة ذعر دائم. مره أخرى وجه بيشمركه حزبنا ضربه قاصمه لقوى السلطه في منطقه شهرزور. نقدم أدناه تفاصيل عمليه (ناو گردان) الجريئه ..

بينما كانت قوه مشتركه من الهريم الخامس وقوه شيروان وقوه هورامان ولجنه محليه حلبجه وفرع السليمانيه والهريم الثاني تقوم بجوله بين جماهير الفلاحين في المنطقه حيث كانوا موضع ترحيبهم وأستقبالهم الحار .

في يوم (١٩٨٥/٢/٨) عندما يدخلون قريه (ناوگردان) التابعه للناحيه (سيد صادق) والتي ترتبط بالناحيه بطريق مبلط وهي قريبه جدا من مركز الناحيه ومقر اللواء العسكري تعرضت قواتنا لهجوم واسع مكون من عدد كبير من الجحوش والجنود ومفارز خاصه من الأستخبارات وبدأت المعركه في الساعه (٤/٣٠) دقيقه من بعد ظهر اليوم المذكور. واجه بيشمركه حزبنا العدو بعزيمه الثوار ووجهوا نيران غضبهم الثوري الى صدورهم المليئه بالحقد والجبن وللوهله الاولى تمكن ثوارنا من أصابه عدد كبير من المهاجمين بين قتيل وجريح وفر الباقون وهم يجرون أذيال الهزيمه نحو الربايا والمعسكرات القريبه تاركين ورائهم جثث قتلاهم وسياراتهم المحطمه.

عاد العدو المرتبك بعد حصوله على تعزيزات أضافيه مكونه من جحوش حلبجه وشيروان وداندري وبمساعده فعاله من المعسكرات والربايا القريبه وبدعم من المدفعيه الثقيله وراجمات الصواريخ الى الهجوم لأستعاده جثث قتلاهم وجرحاهم وبدأ بقصف مكثف لقريه (ناوگردان) الصامده وأطرافها هذه المره أيضا لم تتمكن القوه الضخمه المهاجمه من أنجاز أي هدف وواجهتهم نيران البيشمركه ومقاومتهم الباسله مما أذاق الفاشيين مراره الهزيمه وأضطروا الى الانسحاب تجاه الطريق العام والمعسكرات القريبه تاركين ورائهم أعدادا أخرى من الجرحى والقتلى. الجدير بالذكر أن جماهير مدينه (سيد صادق) البطله والقرى المجاوره كانوا يتفرجون على ما يجري أمامهم مستقبلين أنتصار أبنائهم وأخوتهم الثوار بالتصفيق والهتاف والاعجاب مستهزئين بالجحوش والمرتزقه في الوقت نفسه ..

أستنادا الى اخر الاخبار الوارده كانت نتائج المعركه كما يلي :-

١- مقتل ضابط أستخبارات مقر لواء (سيد صادق) المدعو (ملازم أول عبد) .

٢- مقتل أثنان من جنود الاستخبارات وجندي مخابر .

(ب)

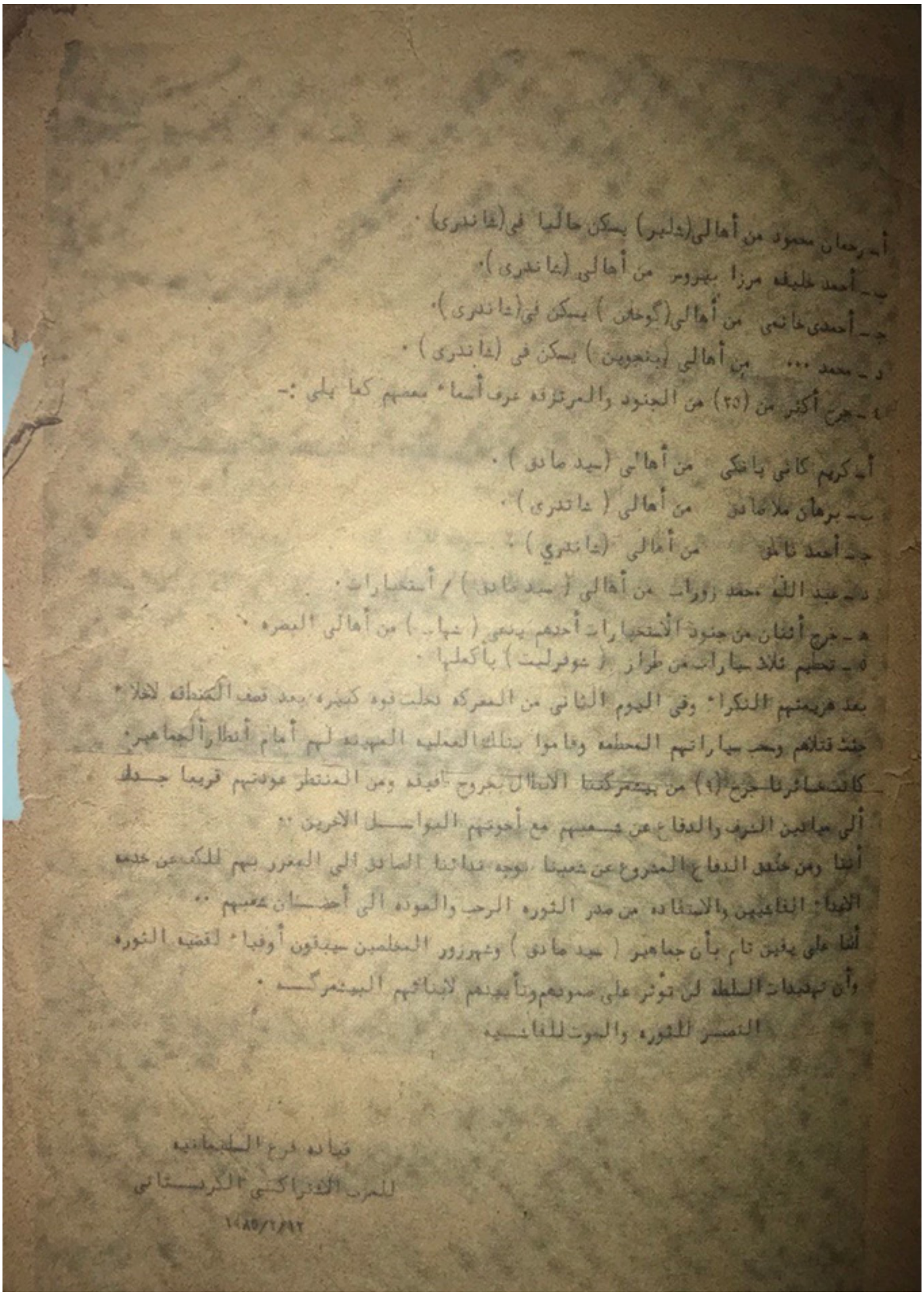
أ ـ رحمان محمود من أهالي (دلبر) يسكن حاليا في (قاندري) .
ب ـ أحمد خليفه مرزا بهروس من أهالي (قاندري) .
جـ ـ أحمدي خانمي من أهالي (گوخاس) يسكن في (قاندري) .
د ـ محمد ... من أهالي (پنجوين) يسكن في (قاندري) .
٤ ـ جرح أكثر من (٢٥) من الجنود والمرتزقه عرف أسماء بعضهم كما يلي :-

أ ـ كريم كاني پانكي من أهالي (سيد صادق) .
ب ـ برهان ملا صادق من أهالي (قاندري) .
جـ ـ أحمد نالو من أهالي (قاندري) .
د ـ عبد الله محمد زورات من أهالي (سيد صادق) / أستخبارات .
هـ ـ جرح أثنان من جنود الأستخبارات أحدهم يدعى (شهاب) من أهالي البصره .
٥ ـ تحطيم ثلاث سيارات من طراز (شوفرليت) بأكملها .
بعد هزيمتهم النكراء وفي اليوم الثاني من المعركه تحلت قوه كبيره بعد قصف المنطقه لاخلاء جثث قتلاهم وسحب سياراتهم المحطمه وقاموا بتلك العمليه المهينه لهم أمام أنظار الجماهير .
كانت خسائرنا جرح (٩) من بيشمركتنا الابطال بجروح طفيفه ومن المنتظر عودتهم قريبا جدا الى ميادين الشرف والدفاع عن شعبهم مع أخوتهم البواسل الاخرين ..
أننا ومن منطلق الدفاع المشروع عن شعبنا نوجه نداءنا الصادق الى المغرر بهم للكف عن خدمة الاعداء الفاشيين والاستفاده من صدر الثوره الرحب والعوده الى أحضان شعبهم ..
أننا على يقين تام بأن جماهير (سيد صادق) وشهرزور المخلصين سيبقون أوفياء لقضيه الثوره وأن تهديدات السلطه لن تؤثر على صمودهم وتأييدهم لابنائهم البيشمركه .
النصر للثوره والموت للفاشيه

قيادة فرع السليمانية
للحزب الاشتراكي الكردستاني
١٩٨٥/٦/٢٢

سەرچاوە: محەمەد حاجی محموود، ڕۆژ ژمێری...، ب٥، ل٨٥٤-٨٥٥.

پاشکۆی ژمارە ٣٢.

الحزب الاشتراكي الكردستاني – العراق، بلاغ عسكري رقم (١٠٠)، اواخر نيسان ١٩٨٨.

(أ)

الحزب الاشتراكي الكردستاني - العراق
الإعلام المركزي
اواخر نيسان ١٩٨٨

البلاغ العسكري رقم (١٠٠)

عملية بطولية في مركز مدينة أربيل.

دخلت مجموعة من بيشمركه القاطع الثاني لقوة سهل أربيل التابعة لفرع أربيل لحزبنا الاشتراكي الكردستاني الى مركز مدينة أربيل في ١٩٨٨/١/١٣، بحثاً من المتآمرين والمرتزقة وعملاء النظام وأداء بعض المهام الحزبية في احياء (سي شالان وشيراوا و ئيسكان وسيريزيسان وحيداوا و ٩٢) داخل مدينة اربيل وفي اليوم التالي ١٩٨٨/١/١٤ تمكنت المجموعة في السيطرة على سيارة في محلة (بادآوان) للمجرم (فارس كريم) امر مفرزة للقوات الخاصة.

وبعد انجاز العملية من قبل بيشمركتنا الابطال واثناء رجوعهم الى قواعدهم اصطدموا بكمين معاد للقوات الخاصة والمفترزة التابعين للنظام العفلقي، وبعد معركة خاطفة اثبت البيشمركة جدارتهم بطلة واختلالي حسم الموقف لصالحهم والرجوع الى قواعدهم بسلام.

ولحد الان لم تتوفر لدينا المعلومات الدقيقة حول خسائر النظام في هذه العملية.

١) بتاريخ ١٩٨٨/١/٢٠ نصبت مجموعة من بيشمركه القاطع الرابع لفرع السليمانية لحزبنا الاشتراكي الكردستاني كميناً على الشارع العام سليمانية/دوكان بالقرب من قرية (كاني ميران) المهجورة، وقد وقعت سيارة تيوتا عسكرية في كمين البيشمركه الابطال واطروها بوابل من نيران اسلحتهم. وقد اسفرت العملية في قتل عسكريين وجرح اخرين منهم.

٢) بتاريخ ١٩٨٨/١/٣١ وفي الساعة الثانية بعد الظهر سيطر بيشمركه القاطع الرابع ولجنة محلية دوكان/فرع السليمانية لحزبنا الاشتراكي الكردستاني على الشارع العام دوكان - سليمانية بالقرب من قرية (كاني ميران) المهجورة سيطرة تامة، مما اجبر النظام في الهجوم على مكان تواجد البيشمركه في المنطقة بقوة كبيرة من المرتزقة والجيش مسندة بثلاث دبابات ودارت رحى معركه استمرت حتى الساعة الرابعة والنصف عصراً، لم تتمكن قوة النظام المهاجمة من الصمود امام ضربات البيشمركه المهلكة ولاذت بالفرار تاركة ورائها خسائر جسيمة تتمثل بثلاثين عسكرياً ومرتزقاً واصابة اعداد كبيرة منهم بجروح واشعال النيران في عدد من السيارات لازال ركامها باقيا في المنطقة.

عملية بطولية مشتركة.

في ليلة ٢١/٢٢ /١٩٨٨/١ وفي الساعة الحادية عشر والربع مساءً قامت قوة مشتركة من بيشمركه القاطع التاسع (بالەكی) لحزبنا الاشتراكي الكردستاني وبيشمركه الفرقة (٧٨) الثامنة والسبعين (كاروخ) للاتحاد الوطني الكردستاني ، وفق خطة مدروسة ومحكمة بالهجوم على ربايا المرتزقة المتمركزين الواقعة في وادي (شاووری) في منطقة بحرين ومن جهة محاور. الحقوا بمرتزقة النظام الخسائر التالية/

أ- خسائر مرتزقة النظام بالارواح

قتل اربعة مرتزقة فيما يلي تدرج اسمائهم ادناه

١) سليم حاجي رسول من اهالي قرية بيروزه بي
٢) محمود حاج سليمان // // // بيار كوتعال
٣) امر سرية المرتزقة : المرتزق رسول حاج طاهر
٤) خدر ابراهيم من اهالي قرية بيروزه بي

(ب)

ب ـ خسائر المرتزقة المادية/
تدمير اربع ربايا على رؤوس من فيها وتدمير منزل المرتزق آغا حسن روك امر سرية المرتزقة واشعال النيران في سيارته . وجدير بالذكر ان المرتزق المذكور مرتبط في الارتزاق والعمالة للنظام منذ ربع قرن.

ج ـ اسر ستة من مرتزقة النظام وهم/

١) امر سرية المرتزقة قادر كويخا	مواليد ١٩٥٤	من اهالي بەروانکە.
٢) محمد امين حمه وسو	مواليد ١٩٥٦	// // // دەلاکان؟.
٣) كمال خضر محمد	// ١٩٦٦	// // // بەروانکە.
٤) فتاح حمد رسول	// //	// // //.
٥) ملاحسين مولا	// //	// // //.
٦) ابوبكر حاج مصطفى	اطلق سراحه نتيجة اصابته بجروح بليغة.	

د ـ غنم البيشمركه الابطال ما يلي/
١) عشر بنادق كلاشنكوف مع مشجب شاجوراً
٢) بندقيتين احدهما بندقية صيد والاخرى بندقية انكليزية.

تضحياتنا في هذه العملية البطولية شهيدان هما
١) الشهيد رؤوف علي حاج رسول امر مفرزة في القاطع الخامس للفرقة (٧٨) كاروخ
٢) الشهيد عبد الرحمن خضر عزيز بيشمركه القاطع الثالث لنفس الفرقة

المجد والخلود لشهدائنا الابرار

الخزي والعار لعملاء ومرتزقة ومأجوري النظام الفاشي الدموي العدائي.

٢) بتاريخ ١/٢/١٩٨٨ نصب بيشمركه القاطع الرابع /فرع السليمانية لحزبنا الاشتراكي الكردستاني كميناً على الشارع العام سليمانية ـ دوكان بالقرب من قرية (كوڤەل) وتمكن البيشمركة الابطال من السيطرة التامة على المنطقة، واوقفوا عدداً من السيارات فرحوا لراكبيها شجب الحرب والاوضاع التي تمر بها ثورة شعبنا، وقد وقع في الكمين جنديان وتم اسرهما وهما
١) الجندي المكلف جبار مجيد التابع للوحدة (٢٠٩٠) من سكنة ديالى.
٢) // // عادل ابراهيم خضر // // // من سكنة الموصل.

وفي ليلة ٨/٢/١٩٨٨ وفي تمام الساعة السابعة مساءً نسف بيشمركه لجنة محلية چمچمال ـ فرع كركوك ـ لحزبنا الاشتراكي الكردستاني الابطال ابراجاً للكهرباء على طريق ١٠كم جنوب مدينة كركوك في الطريق العام سليمانية/كركوك، مما ادت عملية نسف البرج الى انقطاع التيار الكهربائي من المنطقة بصورة تامة.

<u>خبر من السليمانية</u>

بتاريخ ١٢/٢/١٩٨٨ وقع اشتباك مسلح بين مجاميع من مرتزقة النظام العفلقي في المنطقة (الوية) بمدينة السليمانية، قرب المجزرة، وادى الاشتباك الى اصابة اعداد كبيرة من المرتزقة بجروح كما وقتل ابن مرتزق الخائن (قادر حمه ميرزا) المعروف بـ(قالە حما له) علماً بأنه معاون مستشار لاحد الافواج الخفيفة ومجرم سارق قوة الطوارئ.
وجدير ذكره ان احد المواطنين قد استشهد في الحادث وهو بائع فلافل ومكلف باعالة اسرته المتكونة من ستة افراد، كما واصيبت امرأة اخرى بجروح.
بتاريخ ١٢/٢/١٩٨٨ قام بيشمركه الفصيل الاول للقاطع الاول (قرەداغ) لفرع السليمانية التابع لحزبنا الاشتراكي الكردستاني، بالهجوم على احدى ربايا المرتزقة في المجرم (... عزيز) التابعة للوحدة ١٣٤٣٣ الواقعة بين ناحية سيروان وجبل زەلم، ونتيجة لهجوم البيشمركه على الربية لاذ المرتزقة كعادتهم بالفرار تاركين اوكارهم مما ادى الى سيطرة البيشمركة الابطال على جميع الممتلكات الموجودة داخل الربية مع كمية من المعدات والتجهيزات العسكرية.

وجدير ذكره ان امر سرية الربية المذكورة الخائن المرتزق (حمه صالح علي عبدالله)

(ت)

النصر المشترك

بحمت مجموعة بطلة من بيشمركة الباطع الخامس التابع لفرع السليمانية لحزبنا الاشتراكي الكردستاني مجمع النصر (الشورى) في شهرزور في تمام الساعة الواحدة بعد ظهر يوم ١٩٨٨/٢/١٣ ونفذت حكم الشعب العادل بالمجرم الرئيس العرفاء (كامل ابراهيم) من سكنة بغداد واربعة المتاولين بندقية (كلاشنكوف صيني رقم /٨٢٩٢٦٥ – ٨٩) ثم عادت المجموعة بسلام الى قاعدتها.

عملية بطولية في مدينة اربيل للاتحاد الوطني الكردستاني/

اختطفت مجموعة بطلة من بيشمركة الشهيد (سالار) التابعة للمركز الثالث للاتحاد الوطني الكردستاني، في الساعة الثامنة من صباح يوم ١٩٨٨/٢/١٦ في محلة شورش كلا من:

١) عبدالله خالد — معاون محافظ اربيل — من اهالي السليمانية

٢) محمد مصطفى — مدير معلمة المبيعات الحكومية في اربيل

في الساعة الثامنة من مساء ١٩٨٨/٢/١ شنت قوة مشتركة متكونة من بيشمركة لواء سهل اربيل ولواء صابا لفرع اربيل لحزبنا الاشتراكي الكردستاني ومفرزة من بيشمركة الحزب الديمقراطي الكردستاني، داخل مدينة اربيل من عدة محاور مجتازة الحزام الامني لها وتمكنت من السيطرة على محلتي (سهاباد و ٩٢) وجميع الطرق الرئيسية المؤدية اليها، حيث قام البيشمركة الابطال بتفتيش واسع للمنطقة بحثاً عن المرتزقة والخونة والمأجورين وتم القبض على (١٧) سبعة عشر مرتزقاً من بينهم شاب ضابط مفرزة خاصة وفيما يلي شرح لكم اسماؤهم ادناه

١) مجيد عمر محمد امين	مواليد ١٩٦١	من سكنة كركوك الفوج ١٠٢
٢) طاهر سعيد اسماعيل	مواليد ١٩٥٦	من سكنة اربيل (حي ٩٢) من مرتزقة المفرزة الخاصة التابعة للمجرم حاج شوكت
٣) برهان عمر رسول	مواليد ١٩٦٢	من سكنة اربيل (حي ٩٢) مرتزق.
٤) اسماعيل جوهر حمه صالح	مواليد ١٩٦٥	من // // // //
٥) عمر حامد احمد	// ١٩٦٧	// // // // // // للفوج الخفيف (٥١)
٦) طيب عبدالعزيز احمد	// ١٩٦٦	// // // // //
٧) حسن خالد حامد	// ١٩٦٥	// // // // //
٨) كامران جوهر حمه علي	// ١٩٦٩	// // // // //
٩) كاظم سعيد حمه كريم	// ١٩٧١	// // // // //
١٠) طاهر محمود اسماعيل	// ١٩٦١	// // // // // من مرتزقة المجرم (حميد شوري هركي)
١١) رشاد رستم عبدالله	// ١٩٦٢	من سكنة اربيل (حي ٩٢) مرتزق.
١٢) سامي عبدالله ياسين	// ١٩٦١	// // // //
١٣) جمال داود عبدالرحمن		نائب ضابط جواد في المعمل (١٠) حجارة.
١٤) حسن ملا عبدالرحمن	مواليد ١٩٥٥	من سكنة اربيل (حي ٩٢) مرتزق.
١٥) نجاة قادر سام شيخ	مواليد ١٩٦٧	// // // // // من مرتزقة المجرم راشد كاكل.
١٦) مصطفى حامد محمد	مواليد ١٩٦٨	من سكنة اربيل (حي ٩٢) من مرتزقة المجرم راشد كاكل.
١٧) كاكه رەش كاكل	// ١٩٦٦	// // // // // // // //

نصب سيطرة في طريق كويسنجق/اربيل/

بتاريخ ١٩٨٨/٣/١٠ وفي تمام الساعة الواحدة بعد الظهر نصبت قوة مشتركة من بيشمركة القاطع التاسع (بالك) وقوة من حماية العرع وبعض فرع اربيل لحزبنا الاشتراكي الكردستاني ، سيطرة على الطريق الرئيسي (كويسنجق/اربيل) ، وبعد البحث عدد من السيارات بحثاً عن ... [illegible]

(ث)

والمجرمين ... وراكبيها. فقد تم القاء القبض على اثنين من مرتزقة النظام وهما/
١) عارف رسول ئاغر   مرتزق في الفوج الرابع الخفيف من سكنة توكلان.
٢) حسن مولود   عرفي لحماية الحزب الشفط الاشتراكيين في ليقشابور.
وقد غنم البيشمركة الابطال اثر العملية سيارة تويوتا صالون.

الحزب الاشتراكي الكردستاني
الاعلام المركزي
اوائل نيسان ١٩٨٨

سەرچاوە: ئەرشیفی محەمەدی حاجی مەحموود

پاشکۆی ژمارە ٣٣.

منظومة استخبارت العسكرية العراقية، ع (١٥٥٧٧)، ١٩٨٧/٥/٢١.

منظومة استخبارات المنطقة الشرقية

العدد / ١٥٥٧٧

التاريخ ٢٢ / ٥ / ١٩٨٧

لللل

من / م ا س كلار   سريه فوريه   ١٩٨٧/٥/٢٢

الى / م ا س م الشرقية / ش٢

المنشىء / ق٢ / ١٠ / ١٠١ / ٢ / ق س / ٠ / الخرائط طوزخورماتو / قلعة شيروانه ١ / ٠٠٠ ١٠٠ / ٠ /
رسالتكم سريه فوريه ش٢ / ق٢ / ٩٠٦٢ فى ١٩٨٧/٥/٢١ / ٠ / عدد العوائل المرحله من
تاريخ ٥/١٢ ولحد الان / ١٥٠٠ / عائله قسم من هذه العوائل التحقت الى جانب
المخربين مخربى عملاء ايران يقدر عددها ب/ ٤٥٠ / عائله واغلبهم من قرى عمر
بل / ٦٩٤٨ / كوبان عرب / ٩٧٤٢ / قره قوجلى / ١٢٥٢ / بيابجر / ١٦٥٢ روتين / ١٢٥٤ /
ملهسور / ١٢٥٠ / والقسم الاخر والذى يقدر عددها ب/ ١٠٥٠ / عائله تم اسكانهم مع
اقربائهم فى المدن والقرى الغير محذوره امنيا / ٠ / تم تخصيص مجمع سكنى
للعوائل المرحله فى قضاء كلار بالقرب من قرية شاكل / ١٩٢٥ / واطلق عليه اسم حى
الصمود حيث تم توزيع قطع اراضى لهم فيه / ٠ / يرجى الاطلاع

المرسل / ن ض حسين

المستلم / صابر

لللل

١٢٤٦

لللل

85

سەرچاوە: ئەکادیمیای کوردی

پاشکۆی ژمارە ٣٤.

الجبهة الوطنية الديمقراطية العراقية، م: الأخ الثائر معمر القذافي قائد الثورة الفاتح العظيمة، لجنة الخاريخ، (١٩٨٧/٤/٢٨.

(أ)

الأخ الثائر معمر القذافي

قائد ثورة الفاتح العظيمة .

تحية نضالية .

يطيب لنا أن نعبر لكم عن حماسنا النضالية العالية [illegible] تضامننا الكامل مع [illegible] الجماهيرية العظمى [illegible] مبادئكم التاريخية .

منذ ١٩٨٧/٤/١٤ يتعرض شعبنا الكردي في العراق الى حملة تهجير لم يسبق لها مثيل، [illegible] منها اعمال لا انسانية وقسوة بالغة بحق مواطني القرى الآمنة، ذهب ضحيتها لحد الآن [illegible] من القتلى والجرحى .

انّ الحملة الجديدة التي بدأت بتنفيذها حكومة بغداد لا تستهدف فقط القرى المحررة وانما بعضا من القرى التي تقع على بعد ٨٠ كم داخل العراق من وطنه الأمر الى حد تهجير المواطنين الاكراد في داخل مدينة الموصل والى تدمير احياء كاملة في محافظة اربيل .

أيها الأخ الثائر :

يرافق عملية التهجير هذه تصعيد خطير من قبل السلطات العراقية ضد ابناء الشعب الكردي، حيث اقدمت السلطات بتواريخ ١٥، ١٦، ٢٠، ٢٢ /١٩٨٧/٤، ولأول مرة على قصف القرى الكردية الآمنة بالقنابل الكيمياوية والغازات السامة (غاز الخردل)، ويكفي أن نقول ان سكان قرية (شيخ وسان) التابعة لمحافظة اربيل، والبالغ عدد سكانها (٤٠٠-٥٠٠) مواطنا قد ابيدوا بشكل كامل، وهناك ضحايا اخرى تقدر بالمئات في باقي المناطق التي تعرضت للقصف الكيمياوي .

انّ الحكومة العراقية تريد من حملة التهجير والقصف الكيمياوي اعلان حرب ابادة ضد الشعب الكردي، ولم نسمع في التاريخ الحديث أنّ دولة قد استعملت الغازات السامة والقنابل الكيمياوية ضد مواطنيها .

نهيب بكم، باسم آلاف المشردين وباسم المحرومين من ابسط الحقوق الانسانية التدخل سريعا لوقف حرب الابادة هذه .

مع كامل التقدير .

الجبهة الوطنية الديمقراطية العراقية

- لجنة الخارج -

١٩٧٨/٤/٢٨

المرفقات :

١- قائمة باسماء القرى التي تمّ تدميرها .

٢- قائمة باسماء القرى التي تعرضت للقصف الكيمياوي .

٣- قائمة باسماء بعض الشهداء والجرحى نتيجة القصف الكيمياوي .

(ب)

مرفق رقم (١)

قائمة بأسماء القرى التي تعرضت للتهجير والتدمير والتهديد به في مختلف محافظات كردستان العراق .

أولا- محافظة دهوك : الحملة تستهدف تهجير سكان (٢٤٠) قرية في محافظتي دهوك والموصل . وتمّ فعلا تهجير القرى التالية :

أ- قضاء دهوك : دمّرت السلطات العراقية ،تدميرا كاملا، وسوّت بالارض القرى التالية :-

١- بيسري .
٢- بەري بهار . .
٣- ساركي .
٤- سيلكي .
٥- سيار .
٦- كانيكا .
٧- كاني هەبەركي .
٨- سەرشەنكي .
٩- آلوكا .
١٠- سيجي .
١١- گەرماڤا .
١٢- حاجي آڤا .
١٣- سەر ژوري .
١٤- دولسي .

هذا اضافة الى ناحيتي مانگيش وزاويته اللتين يشملهما القرار الحكومي بالتهجير .

ب- قضاء سميل : دمّرت السلطات القرى التالية :-

١- گەرسيل .
٢- كيفلا .
٣- حەشكي .
٤- داري .
٥- هەژيري .

اضافة الى تهديد(٤٥) قرية في هذا القضاء بالتهجير .

ج- قضاء زاخو : تمّ تدمير القرى التالية ،تدميرا كاملا :-

١- چەم باهيڤا .
٢- دشت زيري .
٣- خالش .
٤- ماميا .
٥- سنداڤا .
٦- دەرگەل .
٧- گوندك .
٨- جلالا .
٩- اومەر آغا .
١٠- خرابكي .
١١- طاركي .
١٢- شرانش .
١٣- ماميسا .
١٤- زيناڤا .
١٥- يوسف آغا .

ويشمل القرار ايضا تهجير مركز نواحي: رزگاري ودركار عجم وباطوفة. هذا ضمن تهجير (١٠٤) قرى ايضا .

د- قضاء العمادية :- تمّ تدمير وتهجير (٢٥) قرية ،منها :-

أ- ناحية سرسنك :-

١- نرمين .
٢- زيوه .
٣- شيخ مەما .
٤- بامرني .
٥- بوطيا .
٦- شەريفا .
٧- شاشاوا .
٨- سەردەراني .
٩- لمازيكا .

ب- ناحية كاني ماسي :-

١- رائينا .
٢- باطوفا .
٣- الكيشكي .
٤- گركا .
٥- حشخاشا .
٦- چەم سەيدا .

ثانيا- محافظة نينوى :-

أ- قضاء عقرة :- يشمل القرار تهجير وتدمير (٣١) قرية منها :-

١- مركز ناحية شوش .
٢- قرية باكرمان .
٣- قرى تابعة لناحية نهلة- دينارته .

ب- قضاء الشيخان :- يشمل قرار الحكومة العراقية تدمير (١٥) قرية ،اضافة الى مركز ناحية اتروش . وتمّ فعلا تدمير القرى التالية :-

١- ادن .
٢- آرماش .
٣- دەحلي نهوي .
٤- ميموزي .
٥- ديرا خترا .
٦- آزخ .
٧- سي داركي .

(ت)

ج - ناحية القوش :- تمّ ترحيل سكان قرى :-

١- طفيان .
٢- گابارا .
٣- خورزا .

د - مركز المحافظة - مدينة الموصل :- تنوي سلطات بغداد تهجير اكراد مقيمين في مدينة الموصل ،بينهم من يسكنون المدينة منذ اكثر من (٥٠) سنة ،حسب قرار الحكومة .
يشمل القرار تهجير وتدمير قرى على بعد ٧٠-٨٠ كم من الحدود العراقية- التركية ،عدا مركز محافظة نينوى .

ثالثا - محافظة اربيل :-

أ- مركز المحافظة :- تمّ تهديم وتدمير :-
١- حي لطيف آوا ،داخل مدينة اربيل .
٢- حي مجيد آوا .

كما دُمّرت القرى التالية :-

١- باليسان .
٢- كاني بەرد .
٣- زيني .
٤- بەلاروكاوە .
٥- شيخ وسان .
٦- قرى في سلسلة جبال ساوسيوكان .
٧- هيزوب .
٨- چوار قورنە .
٩- خانقسە .
١٠- دولە رەقە .
١١- دەرەشيد .

ويشمل قرار التهجير والتدمير القرى التالية ايضا :-

١- قرى في سهل حرير .
٢- قرى تابعة لناحية هيدان .
٣- شماملك .
٤- كەندیناوە .
٥- بەرانيس .
٦- جميع القرى المحيطة بطقطق وقوش تبە و كوير و ديگلە و ناحية اسكي كلك ،اضافة الى قرى تابعة للاقضية التالية :-
١- قضاء شقلاوة .
٢- قضاء كويسنجق .
٣- قضاء رواندوز .

رابعا - محافظة كركوك :- قرار التهجير يشمل كافة قرى قضاء طوزخورماتو .

خامسا- محافظة السليمانية :-

١- دمرت السلطات مركز ناحية آغجلر .
٢- قرية بنارْ .
٣- علي آوا .
٤- كەلەزەردە .
٥- بيبانا .
٦- كاني سپيكە .
٧- دارونجە .
٨- قازان .
٩- باخسمز .
١٠- هلدن .
١١- بەرگەلو .
١٢- سەرگەلو .
١٣- چالاوە .
١٤- چنارني .
١٥- نولچكە .
١٦- ئاوەژي .
١٧- سيروَان .
١٨- كاني تور .

كما تمّ تبليغ سكان (٢٢) قرية تابعة لمنطقة (شارەزور) بتهجيرهم ،اضافة الى قرى تابعة لناحية قرەداغ واخرى تابعة لقضاء دەربنديخان .

(ث)

ملحق رقم (٢)

أ- قائمة بأسماء بعض الشهداء :

الاسم	العمر
١- سعيد عثمان كريم .	(٥) سنوات .
٢- فاطمة عثمان كريم .	(٦) سنوات .
٣- رزگار عثمان كريم .	(٧) سنوات .
٤- أديبة عثمان كريم .	(٨) سنوات .
٥- ستار عثمان كريم .	(١٠) سنوات .
٦- حسين عثمان كريم .	(١٥) سنة .
٧- حسين مجيد سليم .	(٣) سنوات .
٨- سلام مجيد سليم .	(٤) سنوات .
٩- آمنة مجيد سليم .	(٩) سنوات .
١٠- سليم مجيد سليم .	(١٠) سنوات .
١١- ريبوار علي رسول .	(٢) سنتان .
١٢- عزال حسن .	(٢) سنتان .
١٣- شارنيس حسن .	(٣) سنوات .
١٤- سربار محمد حسين .	(٢) سنتان .
١٥- ريزان علي رسول .	(٤) سنوات .
١٦- سيروان سعيد عبدالله .	(٣) سنوات .
١٧- مريم عزيز حسن .	(٦) سنوات .
١٨- عائشة ابراهيم .	(٦) سنوات .
١٩- حسن خورشيد .	(٦) سنوات .
٢٠- خديجة خورشيد .	(٧) سنوات .
٢١- خليل سليمان خدر .	(٨) سنوات .
٢٢- رسول سليمان .	(١٢) سنة .
٢٣- فاطمة محمد .	(٥٥) سنة .
٢٤- آمنة خدر .	(٣٥) سنة .
٢٥- خديجة محمود .	(٢٥) سنة .
٢٦- زليخة محمود .	(٣٠) سنة .
٢٧- فاطمة طه .	(٤٠) سنة .
٢٨- حياة همزة .	(٢٥) سنة .
٢٩- آمنة احمد حاجي .	(٢٥) سنة .
٣٠- خديجة عبدالله .	(١٩) سنة .
٣١- هيمن يونس .	(٢) سنتان .
٣٢- كريم محمود علي .	(٨٥) سنة .
٣٣- حاجي اسماعيل .	(٨٠) سنة .

سەرچاوە: ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک).

پاشکۆی ژمارە ٣٥.

مكتب تنظيم الشمال، م: قرار، سرى للغاية وشخصى، ع (٢٨/ ٣٦٥٠)، (١٩٨٧/٦/٣)

(أ)

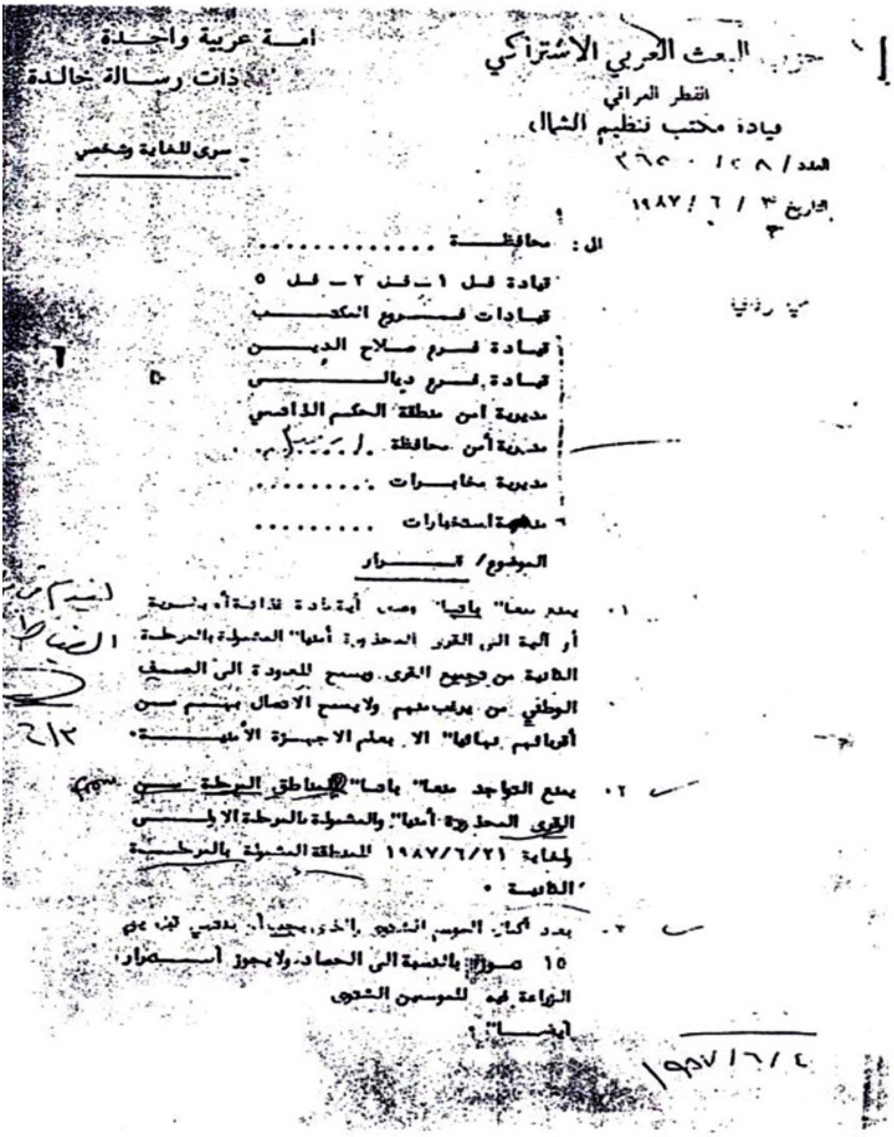

حزب البعث العربي الاشتراكي
القطر العراقي
قيادة مكتب تنظيم الشمال
العدد / ٢٨ / ٣٦٥٠
التاريخ ٣ / ٦ / ١٩٨٧

امة عربية واحدة
ذات رسالة خالدة

سري للغاية وشخصي

الى: محافظة ....
قيادة فيلق ١ - فيلق ٢ - فيلق ٥
قيادات فروع المكتب
قيادة فرع صلاح الدين
قيادة فرع ديالى
مديرية امن منطقة الحكم الذاتي
مديرية أمن محافظة ...
مديرية مخابرات ....
منظومة استخبارات ....

الموضوع/ قرار

١. يمنع منعاً" باتاً" وصول أية مادة غذائية أو بشرية أو آلية الى القرى المحظورة أمنياً" المشمولة بالمرحلة الثانية من تجميع القرى ويسمح للعودة الى الصف الوطني من يرغب منهم ولا يسمح الاتصال بهم من أقربائهم نهائياً" الا بعلم الاجهزة الأمنية.

٢. يمنع التواجد منعاً" باتاً" في المناطق المرحلة من القرى المحظورة أمنياً" والمشمولة بالمرحلة الاولى ولغاية ١٩٨٧/٦/٢١ للمنطقة المشمولة بالمرحلة الثانية.

٣. بعد انتهاء الموسم الشتوي والذي يجب أن ينتهي لغاية ١٥ تموز بالنسبة الى الحصاد ولا يجوز استمرار الزراعة فيها للموسم الشتوي ايضاً".

١٩٨٧/٦/٤

(ب)

حزب البعث العربي الاشتراكي
القطر العراقي
قيادة مكتب تنظيم الشمال
العدد

امـــة عربية واحــدة
ذات رســالة خالـدة

الى :

تحية رفاقية

- ٢ -

٤. يحرم كذلك رعي المواشي ضمن هذه المناطق .

٥. على القوة العسكرية كل ضمن قاطعه قتل أي انسان أو حيوان يتواجد ضمن هذه المناطق وتعتبر محرمة تحريما" كاملا" .

٦. يبلغ المشمولون بعودتهم الى المجمعات بهذا القرار ويتحملون مسؤولية مخالفتهم له .

يرجى الاطلاع واتخاذ ما يلزم كل ضمن اختصاصه مع التقدير .

بوركتم للجهاد والنضال .

الرفيق
علي حسن المجيد
أمين سر قيادة مكتب تنظيم الشمال

سەرچاوە: ئەکادیمیای کوردی

پاشكۆی ژمارە ٣٦.

مکتب تنظیم الشمال، م: قرار، سری للغاية وشخصی، ع (٤٠٠٨/٢٨)، (١٩٨٧/٦/٣).

قيادة مكتب تنظيم الشمال — العدد ٤٠٠٨/٢٨
مكتب السكرتارية — التاريخ ١٩٨٧/٦/٢٠

من/ قيادة مكتب تنظيم الشمال
الى/ قيادة الفيلق الاول/ قيادة الفيلق الثاني/ قيادة الفيلق الخامس
م/التعامل مع القرى المحذورة امنيا

بالنظر لانتهاء الفترة المعلنة رسميا لتجميع هذه القرى والتي سينتهي موعدها يوم ١٩٨٧/٦/٢١ قررنا العمل ابتداء من يوم ١٩٨٧/٦/٢٢ معودا بما يلي (١) تعتبر جميع القرى المحذورة امنيا والتي لم تزال لحد الان اماكن لتواجد المخربين عملاء ايران وسليلي الخيانة وامثالهم من خونة العراق (٠) (٢) يحرم التواجد البشري والحيواني فيها نهائيا وتعتبر منطقة عمليات محرمة ويكون الرمي فيها حرا غير مقيدا بأية تعليمات ما لم تصدر من مقرنا (٠) (٣) يحرم السفر منها واليها او الزراعة والاستثمار الزراعي او الصناعي والحيواني وعلى جميع الاجهزة المختصة متابعة هذا الموضوع بجدية كل ضمن اختصاصه (٠) (٤) تعد قيادات الفيالق ضربات خاصة بين فترة واخرى بالمدفعية والسمتيات والطائرات لقتل اكبر عدد ممكن ممن يتواجد ضمن هذه المحرمات وخلال جميع الاوقات ليلا ونهارا واعلامنا (٠) (٥) يحجز جميع من يلقى عليه القبض لتواجده ضمن قرى هذه المنطقة وتحقق معه الاجهزة الامنية وينفذ حكم الاعدام بمن يتجاوز عمره (١٥) سنة داخل معودا الى عمر (٧٠) سنة داخل بعد الاستفادة من معلوماته واعلامنا (٠) (٦) تقوم الاجهزة المختصة بالتحقيق مع من يسلم نفسه الى الاجهزة الحكومية او الحزبية لمدة اقصاها ثلاثة ايام واذا تطلب الامر لحد عشرة ايام لا بد من اعلامنا عن مثل هذه الحالات واذا استوجب التحقيق اكثر من هذه المدة عليهم اخذ موافقتنا هاتفيا او برقيا وعن طريق الرفيق طاهر العاني (٠) (٧) يعتبر كل ما يحصل عليه مستشارو افواج الدفاع الوطني او مقاتلوهم يؤول اليهم مجانا ما عدا الاسلحة الثقيلة والساندة والمتوسطة اما الاسلحة الخفيفة فتبقى لديهم ويتم اعلامنا باعداد هذه الاسلحة فقط وعلى قيادة الجحافل أن تنشط لتبليغ جميع المستشارين وامراء السرايا والمفارز واعلامنا بالتفصيل عن نشاطاتهم ضمن افواج الدفاع الوطني (٠) مكرر رئاسة المجلس التشريعي (٠) رئاسة المجلس التنفيذي (٠) جهاز المخابرات (٠) رئاسة اركان الجيش (٠) محافظو (رؤساء اللجان الامنية) نينوى ، التاميم ، ديالى ، صلاح الدين ، السليمانية ، اربيل . دهوك (٠) امناء سر فروع المحافظات اعلاه (٠) مديرية الاستخبارات العسكرية العامة (٠) مديرية الامن العامة (٠) مدير امن منطقة الحكم الذاتي (٠) منظومة استخبارات المنطقة الشمالية (٠) منظومة استخبارات المنطقة الشرقية (٠) مدراء امن محافظات - نينوى ، التاميم ، ديالى ، صلاح الدين ، السليمانية ، اربيل ، دهوك (٠) يرجى الاطلاع والتنفيذ كل ضمن اختصاصه (٠) انبؤونا .

(توقيع)
الرفيق
علي حسن المجيد

سەرچاوە: ئەرشیڤی د. هۆشەنگ محەمەدساڵح

پاشکۆی ژمارە ٣٧.

قيادة فرقة العمادية، م: ترحيل، الي منظمة ديرةلوك، ع (١٨٢٠/٨)، ١٩٨٧/٩/٢٦.

حزب البعث العربي الاشتراكي
قيادة شعبة سرسنك
قيادة فرقة العمادية

امة عربية واحدة
ذات رسالة خالدة

العدد /٨/١٨٢٠
التاريخ: ١٩٨٧/٩/٢٦

الى / منظمة ديره لوك

م // ترحيل

تحية رفاقية:-

يرجى التنسيق مع اللجنة الامنية في الناحية لغرض انهاء عملية ترحيل عوائل المخربين وحسب التعليمات وفي المدة المقررة لذلك

مع التقدير.

ودمتم للنضال ...

الرفيق
مالك عبد الحر كاظم
امين سر قيادة فرقة العمادية

سەرچاوە: ئەرشیڤی مەکتەبی سیاسی (پ.د.ک).

پاشکۆی ژمارە ٣٨.

مدير منظومة استخبارات المنطقة الشمالية، م: بيان رائى، ع (ش٣/مق٣/ ٢٠٠٨)، ١٦ ١٩٨٧/١١.

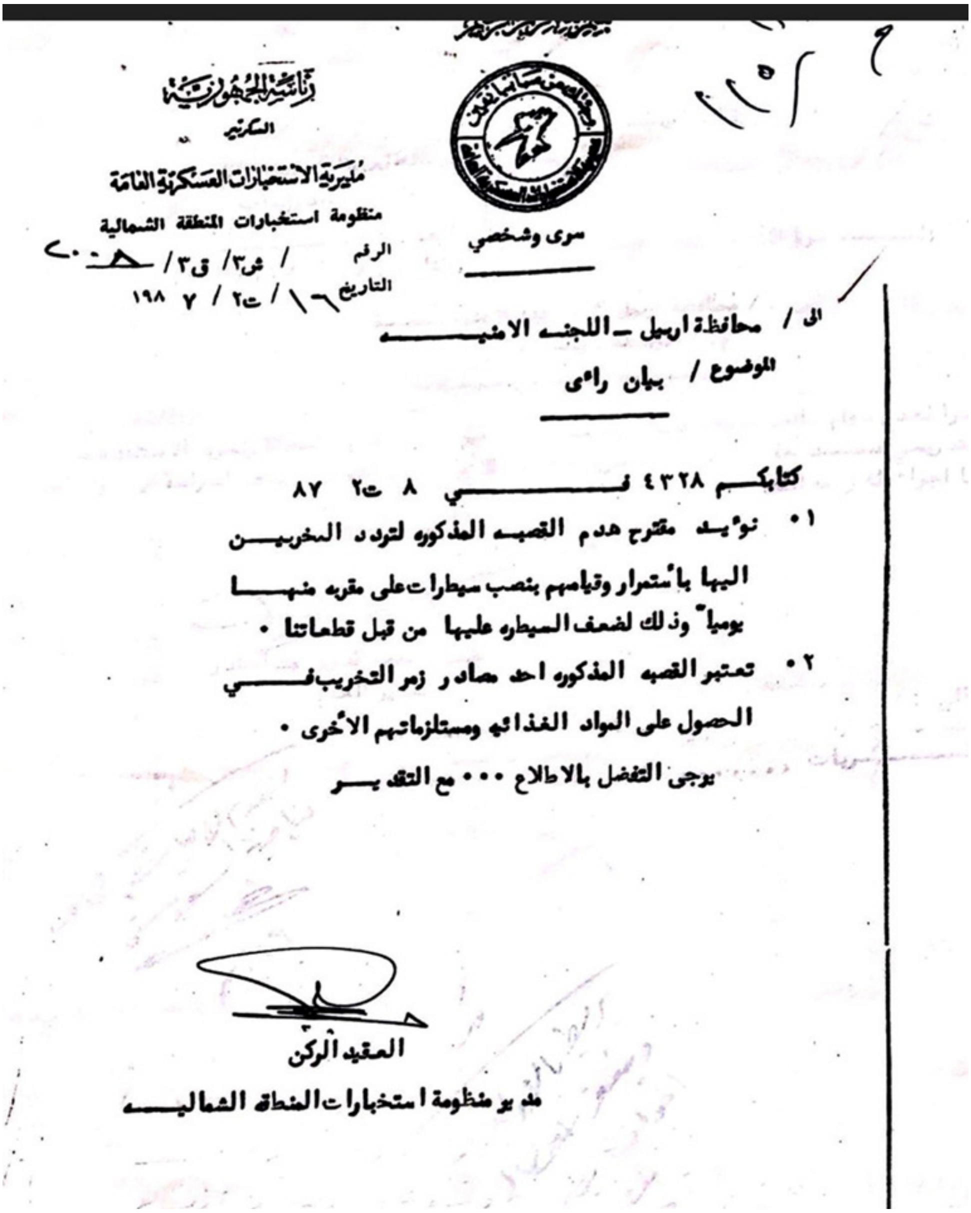

رئاسة الجمهورية
السكرتير
مديرية الاستخبارات العسكرية العامة
منظومة استخبارات المنطقة الشمالية
الرقم / ش٣/ ق٣/ ٢٠٠٨
التاريخ / ١٦/ ت٢ / ١٩٨٧

سري وشخصي

الى / محافظة اربيل ـ اللجنة الامنيـــة

الموضوع / بيان رأى

كتابكم ٤٣٢٨ فــي ٨ ت٢ ٨٧

١. نؤيد مقترح هدم القصبه المذكوره لتردد المخربين اليها باستمرار وقيامهم بنصب سيطرات على مقربه منها يومياً وذلك لضعف السيطره عليها من قبل قطعاتنا .

٢. تعتبر القصبه المذكوره احد مصادر زمر التخريب في الحصول على المواد الغذائيه ومستلزماتهم الاخرى .

يرجى التفضل بالاطلاع ... مع التقديـر

العقيد الركن
مدير منظومة استخبارات المنطقة الشماليـــة

سەرچاوە: ئەرشیڤی د. بورهان حاتەم

پاشکۆی ژمارە ٣٩.

قيادة الفيلق الاول، الي رئيس اركان الجيش، رقم المنشئ (١٨٠٧)، ١٩٨٨/٥/٧.

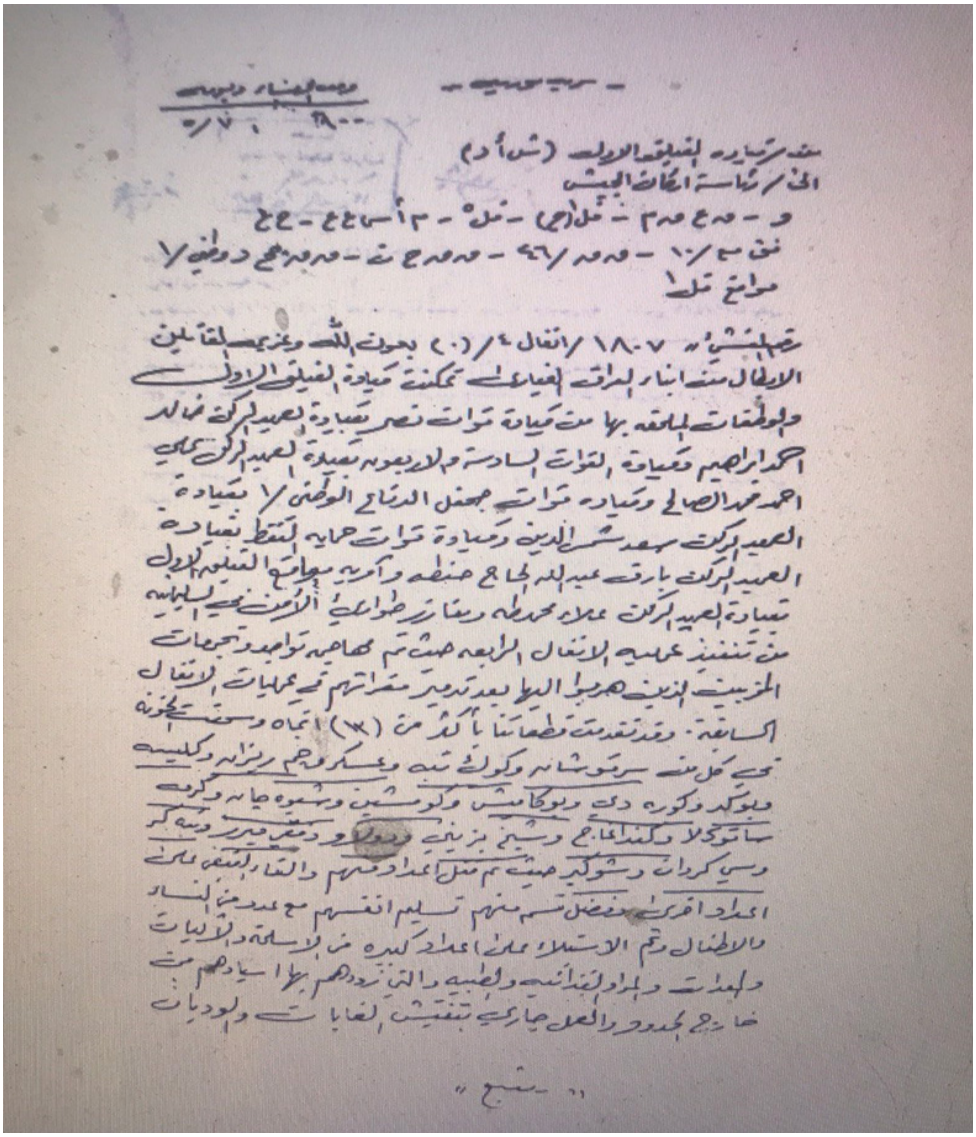
من/ قيادة الفيلق الاول (ش أ د)
الى/ رئاسة اركان الجيش
برقيتنا ١٨٠٧/انفال ٤/(٠) بعون الله وعزيمة المقاتلين
الابطال من ابناء العراق الغياري تمكنت قيادة الفيلق الاول
والوحدات الملحقة بها من قيادة قوات نصر بقيادة العميد الركن خالد
احمد ابراهيم وقيادة القوات الساندة والاربعون بقيادة العميد الركن علي
احمد محمد الصالح وقيادة قوات جحفل الدفاع الوطني/ ١ بقيادة
العميد الركن سعد شمس الدين وقيادة قوات حماية النفط بقيادة
العميد الركن بارق عبد الله الحاج حنطة وآمرية مواقع الفيلق الاول
بقيادة العميد الركن علاء محمد طه وبمقار طوارئ الامن في السليمانية
من تنفيذ عملية الانفال الرابعة حيث تم مهاجمة تواجد وتجمعات
المخربين الذين هربوا اليها بعد تدمير مقراتهم في عمليات الانفال
السابقة. وقد تقدمت قطعاتنا باكثر من (٧) اتجاه وسحقت الخونة
في كل من سرقوشانه وكولك تبه وعسكر وجم رزان وكليسه
وبلوكند وكوره دي وبوكاميش وكومشين وشيوه جاني وكرد
ساتوكلا وكندا غاج وشيخ بزيني و[illegible] وقضاء فيرز وبه كر
وسي كردان وشوكبد حيث تم قتل اعداد منهم والقاء القبض على
اعداد اخرى بفضل تسم منهم تسليم انفسهم مع عدد من النساء
والاطفال وتم الاستيلاء على اعداد كبيرة من الاسلحة والآليات
والمعدات والمواد الغذائية والطبية والتي زودهم بها اسيادهم من
خارج الحدود والعمل جاري بتفتيش الغابات والوديان
يتبع

سەرچاوە: شۆڕش حاجی، ئەنفال و ل٢٣٢-٢٣٣.

پاشکۆی ژمارە ٤٠

حزبی سۆسیالیستی کوردستان، لقی سلێمانی، ١٩٨٢/١٢/٢٠.

حزبی سوسیالیستی کوردستانی عێراق
لقی سلێمانی
٢٠/١٢/١٩٨٢

بۆ / هەڤاڵانی مەکتەبی ریکخستن
سڵاوێکی شۆڕشگێڕانە

لە خوارەوە ئاگاداری بەڕێزتان ئەکەینەوە لە چالاکییانەی کە توانیومانە لە سنووری لقەکەماندا زۆر سەرپاسانە ئەگرینە لە بڵاوکردنەوەی و هیوادارین وێنەیەکیانە بۆ رەوانە بکەنەوە،

① لە رۆژی ١٥/١٢/١٩٨٢ کاتژمێری ٢,٥ سەعات و نیوی پاش نیوەڕۆ هێزێکی چاپەرۆشی لە هەرێمی ١ و هەرێمی ٢ و هەرێمی ٥ کۆسنەدی ناوچەی گەرمیان و ناوچەی هەڵەبجە و کەرتەکانی ١ و ٢ ی لقی سلێمانی و کەرتی بارەگای لقەو مەفرەزەی بارەگای لقە هێزێکی بە قەرارایان بردە سەر جاشی و موئسسەکاو رەبایەو منطقەی مرکزو معسکرو رەبایەکانی تەپەرەشی و سەر شاروانی یەکەم رەبایەی کارگەی قیرو هەردوو رەبایەکەی نێوان سەیدسادق و تەپەرەشی و موئسسەکەی جاشی ناسێعەیەکانی لە سەیدسادقی کۆنەو وانە جادەکەی سەیدسادق و هەڵەبجە بۆ جادەی سەیدسادق و سلێمانی و هێزێکی گەورەشی چووە ناو شارەوە بە سێ ئاریگای شار. بۆ ماوەی ٢ سەعات کاتژمێر بەردەوام بە هاوێتنی ٦٠ ملم و ٨١ ملم و تۆپ باران کراوەو بەشەڕی تێدا بووە و بەداری سەیدسادق کرا بە ئاگر لە دوژمن، لە چالاکی شۆڕشی ئەیلولەوە تا ئێستا شاری سەیدسادق ئەوەی بە خۆیەوە نەدیووە و دوژمن بە هیچ شێوەیەک نەی ئەتوانی وەڵام بداتەوە و جاشو بنکەکانی رژێم بە پولە بەرەو رەبایەکانی سەرا) هەڵهاتن تووەهاسەو

(ب)

سەرچاوە: محەمەد حاجی مەحموود ڕۆژژمێری...، ب٢، ل٥٧٨-٥٧٩.

ڕەبایە لە (عەرەبەتاو (سەرزەوە) وە بە چەند ترسەوە لەزنگە نیشتنە
خیوانی سەیدصادق و (قەلمرخ) وا سەربازەکانی شێوابوو تەقەیان لە
دەیەزی سەیدصادقیان ئەکرد .
گوللە تۆپچیەکانمان بە جوانی نیشانەکانی خۆی دەپێکا و خەڵکی
قارەمانی سەیدصادق بە چێژ سەیریانەوە بە پیر پێشمەرگەوە دەهاتن
و خواردن و ئاویان بۆ ئەهێنان لە سەر جادەکان و کۆڵانەکان هێشتە
دوژمن نەیدەتوانی تەقەشی بکات .
ئامرلیوای ٩٤ ئەوەدوو چوارێ سەیدصادقم داوای لە ئەفسەرو
دەرەجە دارانی دەکرد نار بخوێنی دەستی ئامادە بکەن ئەوەش هێزەکە
بنیشە ناو سەربازگاکەوە .
وە زیاد لە ١٠ دە بنیاو خۆنگاو ڕەبایەکانی دوژمن ڕوخاو تێکچوو
زیاد لە ٢٥ بیست و پێنج سەربازو بەکرێگیراوانی دوژمن
کوژراوە و ژمارەیەکی زۆر بریندار کراوە و ئافرەتێک بە دەستی
جاشەکانی ڕژێم شەهید کراو ٢ دوو منداڵی بریندار بوو .
هێزەکانمان بە سەلامەتی بە بێ زیان گەڕانەوە شوێنی خۆیان
لەو شەڕەدا ١٠٠ سەد گوللە تۆپی ٦٠ ملم و ٨١ ملم مان
تەقاندووە لەگەڵ ٢٧ بیست و حەوت گوللەی ئاربی جی و ١١ یازە
گوللەی نارنجۆکی ژێر سەقەو ١٠ دە ڕومانەی دەستی ٥ و ٩٠٠٠ نۆ
هەزار فیشەکی دووشکە جگە لە برنەو و ژێر سەق .
بە چارێکی حەشرەو دەنگی ڕوولانی سەرکەوتوی جەماوەر بەرز بووەوە
ترسێکی زۆر کەوتە دڵی دوژمنەوە و جاسوس و بەکرێ گیراوانی
بەعسی فاشستی دەستیان کردووە بە پۆلەپرکێ بە
عزیانەوە .
وە دوو جار ڕادیۆ تەلەفزیونی عێراق باسی ئەو شەڕە قارەمانانەی کرد ، بەڵام لەبەر هێزەی خۆی بەناوی ئیرانەوە
خوێندیەوە ، واتە لە پرووی ئەوە دەهات بڵێ هێزی پێشمەرگەیە
بەرەو سەرکەوتن .

محمد حاجی محمود
١٩٨٧/٢/٢

پاشکۆی ژمارە ٤١.

مديرية استخبارات العسكرية، برقية سرية فورية، رقم (١٥٠٧٦)، ١٩٨٦/٨/٢.

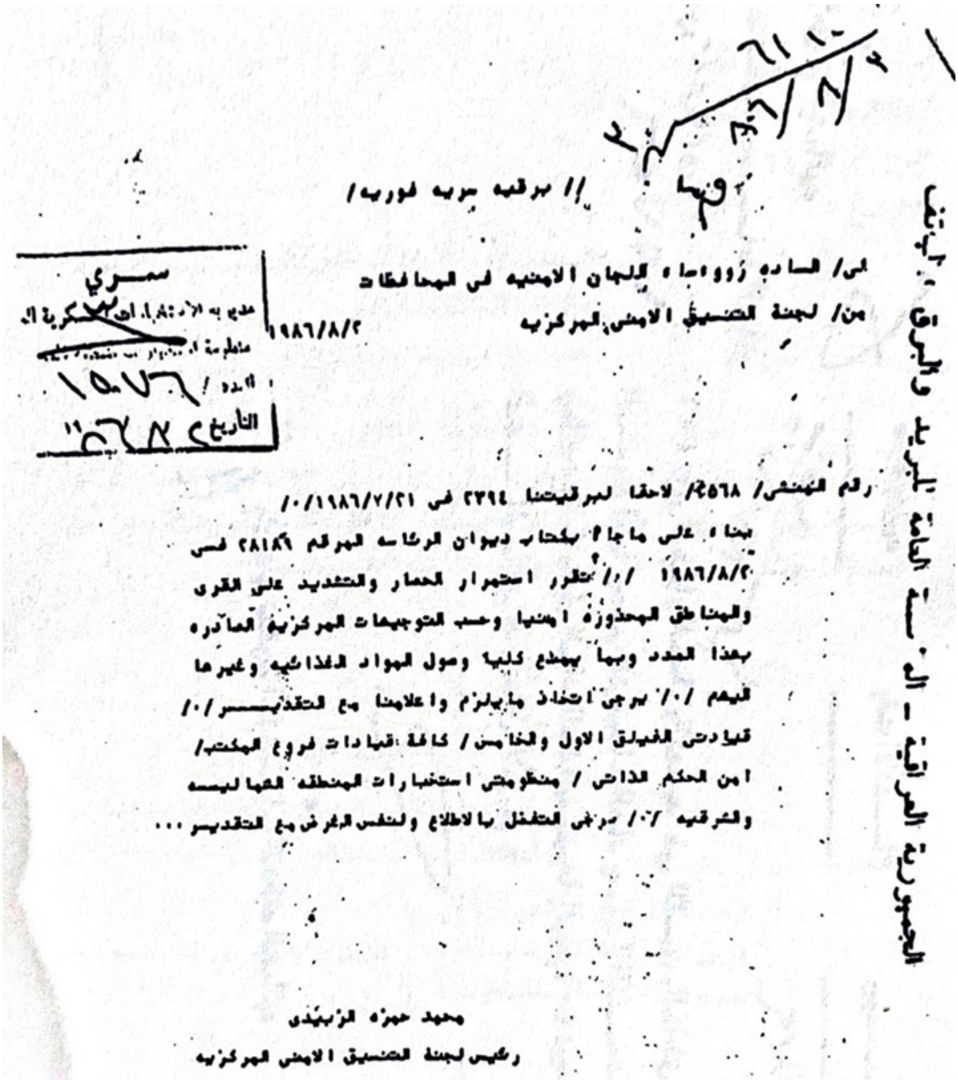

الجمهورية العراقية - الرئاسة العامة للبريد والبرق والهاتف

// برقيه سريه فوريه/

الى/ السادة رؤساء اللجان الامنيه في المحافظات

من/ لجنة التنسيق الامني المركزيه ١٩٨٦/٨/٢

سري

الرقم/ ١٥٠٧٦

التاريخ/ ١٩٨٦/٨/٤

رقم المنشئ/ ٢٥٦٨/ لاحقا لبرقيتنا ٢٣٩٤ في ١٩٨٦/٧/٢١/٠/

بناء على ما جاء بكتاب ديوان الرئاسه المرقم ٢٨١٨٦ في ١٩٨٦/٨/٢ /٠/ تقرر استمرار الحصار والتشديد على القرى والمناطق المحظورة امنيا وحسب التوجيهات المركزية الصادره بهذا الصدد وبما يمنع كليا وصول المواد الغذائيه وغيرها اليهم /٠/ يرجى اتخاذ ما يلزم واعلامنا مع التقدير /٠/

قيادتي الفيلق الاول والخامس/ كافة قيادات فروع المكتب/ امن الحكم الذاتي / منظومتي استخبارات المنطقه الشماليه والشرقيه /٠/ يرجى التفضل بالاطلاع ولنفس الغرض مع التقدير ...

محمد حمزه الزبيدي

رئيس لجنة التنسيق الامني المركزيه

المرسل/ علي حسين

المستلم/كريم محمد

سەرچاوە: نەوشێروان مستەفا، خولانەوە لەنێو بازنەدا، ل٢١٩.

پاشکۆی ژمارە ٤٢.

مكتب تنظيم الشمال، سرية فورية، رقم (٤٢٥)، ١٩٨٧/٩/٨.

سرية فورية /١٢/٦/

من /فس ا/ر/ا/ا د/

الى /فس ٢٤/٢٢/٢٨/٢٤/٢٦/٢١/ق ق ج ح د و/٧١/ ق ق ٤٤/ف ق ح ن/مواقع فل ا/القوات الاولى

الرقم /١٦٨/٤١/٠/ رسالة قيادة مكتب تنظيم الشمال سرية /٤٢٥/ في /٨/٩/٠/ تنسب

ما يلي في ضوء الاجتماع الذي انعقد بتاريخ /٦/٩/١٩٨٧/٠/ وترأسه الرفيق

علي حسن المجيد امين سر مكتب تنظيم الشمال /٠/١/٠/ تقوم اللجان الامنية في

المحافظات الشمالية بتقديم جرد للعوائل المخربين على ان ينجز خلال الفترة من

/٦/ الى ١٥/٩/٠/ ويباشر فورا (انتهاء من الجرد) بترحيل تلك العوائل الى مناطق

تواجد ذويهم /٠/ من المخربين /عدا الذكور منهم بين سنه /١٢/ داخل الى سنه /٥٠/

داخل /٠/ فيتم حجزهم ويستثنى من فقره /٧/ لاجراءات العوائل التي لها شهداء

او مفقودين او اسرى او [illegible] او ممن تكون في جبهة الدفاع الوطني ففي هذه

الحاله يتم ترحيل الام فقط الى جانب المخربين /٠/٢/٠/ يباشر بعقد ندوات جماهيرية //

جماهيرية واجتماعات ادارية /يجري خلالها الحديث عن اهمية عملية التعداد

[illegible]/السكاني العام الذي تقرر اجراءه في /١٧/١٠/١٩٨٧/٠/ ويؤكد عليها بما ان

من لا يشارك في العملية بدون عذر مشروع يفقد عراقيته / كما سيعتبر من الفارين

من الجيش ويشمل بحكم قرار رسمي //مجلس قيادة الثوره / المرقم /٦٧٧/ في /٢٦/٨/

/٠/٢/٠/ لا تقبل عودة الفارين من المخربين بدون اسلحتهم اعتبارا من /٦/٩/٠/ الى

/١٢/١٠/٠/ وبعد /١٢/١٠/ لا تقبل عودتهم حتى وان جلبوا اسلحتهم /٠/ نرجوا الاطلاع /

واتخاذ ما يلزم واعلامنا /٠٠٠٠٠/

81

سەرچاوە: ئەکادیمیای کوردی

پاشکۆی ژمارە ٤٣.

مديرية استخبارات العسكرية العامة، م: استخدام العتاد الخاص، ع (٧٣٧١)، ١٩٨٧/٣/٣١

(أ)

(٥) ٥٥٩

بسم الله الرحمن الرحيم

رئاسة الجمهورية
السكرتير
مديرية الاستخبارات العسكرية العامة

العدد: ٧٣٧١
التاريخ: ٣١/٣/١٩٨٧

سري للغاية وشخصي

(على الفور)

الى / رئاسة أركان الجيش

الموضوع / أستخدام العتاد الخاص

١. أمر السيد الرئيس القائد (حفظه الله) بأن تدرس مديريتنا مع الأختصاصيين توجيه ضربة مباغتة (لقواعد عرس خميني ضمن مقرات مخربي الفرع الأول لزمرة البارزاني) بالعتاد الخاص وأمكانية تنفيذها بأي من الوسائل التالية (القوة الجوية - طيران الجيش - المدفعية).

٢. تم دراسة أمر السيد الرئيس القائد (حفظه الله) مع الأختصاصيين وأقترحنا مايلي :-

آ. أرجاء تنفيذ الضربة على قواعد عرس خميني ضمن مقرات زمرة البارزاني حتى شهر حزيران المقبل لوقوع الأهداف في منطقة الشريط الحدودي العراقي - التركي يفضل أختيار الأهداف خارج التأثير المحتمل على القطعات الحدودية التركية أو القرى التركية.

ب. المباشرة بالتخطيط لتنفيذ عمليات محددة مماثلة بأتجاه مقرات عملاء أيران.

٣. حصلت الموافقة على المقترحين في (٢) اعلاه وقامت مديريتنا بدراسة أماكن تواجد مقرات عملاء أيران وأنتخاب الأهداف أدناه أستناداً الى حجم التواجد المعادي فيها وتأثير هذا التواجد على الأمن الداخلي في المنطقة الشمالية بما يتلائم والأمكانيات المتيسرة من العتاد الخاص ووسائل الأطلاق :-

آ. مقرات عملاء أيران في منطقة حوض باليسان (قرى باليسان، توتمه، ختي، شيخ وسان) الكائنة قرب الطريق العام جوارقرنة - خليفان.

(٣-١)

سري للغاية وشخصي

(ب)

٥١٥

بسم الله الرحمن الرحيم

رئاسة الجمهورية
السكرتير
مديرية الاستخبارات العسكرية العامة

العدد: ٦٧٢٧١
التاريخ: ٢١/٣/١٩٨٧

سري للغاية وشخصي

ب. مقرات عملاء أيران في عوض قرى (تكيه - بلكجار - سيوسنان) التابعة لناحية قره داغ .

٤. أن الأهداف المشار اليها في (آ-ب) من المادة (٣) اعلاه من المقرات المهمة لعملاء أيران وأفراد العدو الأيراني وهي بعيده بعداً كافياً (كأهداف للعتاد الخاص) عن مواقع قطعاتنا وتعتبر ملائمة أكثر من غيرها لأستخدام هذا العتاد لوقوعها في مناطق منخفضة تساعد على ركود أبخرة العامل الكيمياوي وبالأمكان معالجتها بالوسائل المتيسرة (القوة الجوية ، القاذفات المنبوبية والمسمتيات ليلاً) .

٥. أقترحت مديريتنا توجيه الضربة للهدفين المشار اليهما في (٣) اعلاه خلال هذه الفترة وبأستخدام ثلثي المتيسر من العتاد الخاص (عامل الزارين) أضافة الى ثلث المتيسر من العتاد الخاص (عامل الخردل) والأحتفاظ بالمتبقي للحالات الطارئة في قواطع العمليات .

٦. كتاب رئاسة الجمهورية - السكرتير السري للغاية والشخصي وعلى الفور ٩٥٣/١٩٦٥/ك في ٢٩ آذار ٨٧ المتضمن مايلي :-
(حصلت الموافقة على توجيه الضربة على أن يتم أستثمار النتيجة .. حيث أن القصد ليس أيذاء المخربين فحسب ... لأتخاذ مايقتضي وبالتنسيق مع الفيلق المعني ... وأعلامنا قبل المباشرة بالضربة) .

نرجو التفضل بالأطلاع وأمركم الذهاب لتنفيذ ماورد بكتاب رئاسة الجمهورية - السكرتير اعلاه وأعلامنا تنسيبكم ... مع التقدير .

اللواء الركن
مدير الأستخبارات العسكرية العامة

سري للغاية وشخصي

سەرچاوە: ئەکادیمیای کوردی.

Abstract

After the collapse of the Kurdistan Revolution in 1975, South Kurdistan went through a difficult political and military situation, because the Iraqi government after the Algiers Agreement on March 6, 1975. It has tried to weaken the Kurdish liberation movement in every way, and therefore has adopted various policies, such as deportation, Arabization and Ba'athization.

In addition, he had deployed his army in different parts of southern Kurdistan, even in remote areas where he had military bases. Several political parties were established to counter this situation. The PDK continued its political and armed struggle under the name of the interim leadership until 1979. The Kurdistan Socialist Movement was on the semi-front of the Kurdistan National Union (KNU) until 1979, when it split from the PUK and developed its political and armed struggle under the name of the United Kurdistan Socialist Party (HUSIK). At the same time, the Kurdish Socialist Party (PASOK) was formed within the Kazhik. In 1977, it declared armed struggle against the Iraqi government. These parties emphasized armed struggle and opposition to the Ba'ath regime in their programs.

The outbreak of the Iraq-Iran war on September 22, 1988 provided a favorable environment for Kurdish parties to continue their armed struggle and expand their political and military activities. This led to the emergence of frontal struggle, but the existence of conflict between them to some extent prevented the increase of joint activities. However, after the general reconciliation and the establishment of the Kurdistan Front on May 2, 1988, the Kurdish armed struggle in South Kurdistan developed and the Peshmerga

forces liberated several towns and villages. Therefore, the Iraqi government changed its strategy against the Peshmerga forces in order to end the armed struggle. These included the destruction of villages, the displacement and the Anfal operation in 1988, and even the use of weapons of mass destruction against the Peshmerga forces in 1988. Therefore, it was difficult for the Peshmerga forces to defend. This weakened the Kurdish armed struggle. The years (1976-1988) included two distinct historical periods.

The period between 1976 and 1979 is considered to be the resurgence of armed struggle, reorganization of the Peshmerga forces and the rise of multi-party and multi-military forces. It was therefore a different period from the September Revolution. The Iraq-Iran war (1980-1988) is considered an important and sensitive period. Because it led to the development and rise of the armed struggle and the expansion of the activities of the Peshmerga forces.

This study consists of gateway three sections and conclusions Gateway A historical summary of the Kurdish armed struggle from 1961 to1975. The first Part 1: The revival of the armed struggle in South Kurdistan in 1976-1979. This section includes three topics: The first topic discusses the reasons and circumstances for the resumption of armed struggle and the position of regional countries on the resumption of armed struggle. The second topic is devoted to the establishment and organization of the primary units of the SK/PDK, HSK and PASOK. The formation of initial detachments and armed organization has been discussed. The third topic is devoted to the activities of the Peshmerga and guerrilla warfare in the years (1976-1979). The second part of the study, entitled Armed Struggle in South Kurdistan during the Iraq-Iran War (1980-1988), discusses the political and military developments in three themes. The first topic presents the effects of the war on South Kurdistan in terms of military, political, economic and education. The second theme: The impact of frontal work experience on armed struggle is explained. The third topic is devoted to the most prominent battles of the Peshmerga

forces against the Iraqi government in the years (1980-1988).

The last part of this letter focuses on the political and military plans and strategies of the Iraqi government against the armed struggle in South Kurdistan 1976-1988. The first topic deals with the displacement, destruction of villages and the siege of the forces, which provides detailed information on the government's tough measures to weaken and end the Kurdish armed struggle. The second topic is devoted to the activities of the Peshmerga in the cities and the government's plan to confront the Peshmerga in the cities. The last topic is devoted to the reasons for the retreat and weakening of the Kurdish armed struggle.

ناسنامەی دەستە

پرۆژەی دەستەی ئینسکلۆپیدیای پارتی دیموکراتی کوردستان، لە پێناو ناساندن، کۆکردنەوە، بە دیکۆمێنتکردن و بڵاوکردنەوەی مێژووی پڕ لە سەروەریی کار و خەباتی پارتی دیموکراتی کوردستان، لەسەر پێشنیازی ڕێزدار مەسرور بارزانی، لە ساڵی ٢٠١٤ دامەزراوە.

ئەم بەرهەمەی بەردەستی بەڕێزتان بەشێکە لە هەوڵ و ئامانجەکانی ئەم پرۆژەیە.

P.D.K ENCYCLOPEDIA